

Saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya Sagāthāvaggassa

Atthavaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Saṃyuttaṭīkā

(Paṭhamo bhāgo)

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1961

© Buddhasāsana Society

Ṭikā Series 16

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a   အာ ā   ဣ i   ဤ ī   ဥ u   ဦ ū   ဧ e   ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya   ရ ra   လ la   ဝ va   သ sa   တ ha   ဠ ḷa   ၎ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၎ = ā   ၎ = i   ၎ = ī   ၎-၂ = u   ၎-၂ = ū   - = e   -၁ ၎ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကိ kī	ကု ku	ကု kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခိ khī	ခု khu	ခု khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပာ	ဣ လာ
ကွ kka	ဣ င္ဂa	ဣ န္ဓa	ဣ သ္ဃa	ဣ ပာ	ဣ လာ
ကျ kya	ဣ င္ဂa	ဣ န္ဓa	ဣ န္ဓa	ဣ ဗ္ဃa	ဣ လာ
ကြိ kri	ဣ ဣa	ဣ န္ဓa	ဣ န္ဓa	ဣ ဗ္ဃa	ဣ ဖာ
ကလ kla	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ ဗာ	ဣ တာ
ကွာ kva	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ချာ khya	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ခွာ khva	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂွာ gga	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဣွာ ggha	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂျာ gya	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂြာ gra	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
ကန် nka	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
နန် nkha	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂံ nga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Nidānakathā

Sirimatā amhākaṃ Buddhena Bhagavatā Arahatā Sammāsambuddhena sakalalokapatthaṭamahākaruṇāsinehasiniddhahadayena sabbattha appaṭihatasabbaññutānāvarenaṇādiñāṇobhāsasamujjalitena sanarāmaralokagurunā sadevakassa lokassa atthāya hitāya sukhāya dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so pariyattipaṭipattipaṭivedhavasena vibhassetu tīsu saddhammesu pariyattisaddhammo nāma, tadeva ca sāsanaṭṭhitiyā pamāṇaṃ, satiyeva hi tasmaṃ itare uppajjanti, nāsati, vuttañhetam **Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ**— (Am-Ṭṭha 1. 72 piṭṭhe)

“Suttantesu asantesu, pamuṭṭhe vinayamhi ca.
Tamo bhavissati loko, sūriye atthaṅgate yathā.
Suttante rakkhite sante, paṭipatti hoti rakkhitā.
Paṭipattiyam ṭhito dhīro, yogakkhemā na dhamasati”ti.

Teneva ca saddhammaciraṭṭhitikāmino theravarā Mahākassapādayo pariyattisaddhammasaṅkhātāṃ Tepiṭakāṃ Buddhavacanāṃ saṅgītimāropetvā Buddhasāsanāṃ samrakkhimsu, taṃkālikā ca rājāno saddhammābhivuddhikāṃā tesāṃ saṅgītikārānāmanubalappadānena sahāyattamupāgamuṃ.

Tathā hi catūhādhikatimāsaparinibbute Bhagavati Mahākassapattherappamukhehi pañcahi arahantasatehi Rājagahe **paṭhamā dhammasaṅgīti** katā rañño Māgadhasa Ajātasattuno visesānuggahamādāya.

Vassasataparinibbute ca Bhagavati Mahāyasattherappamukhehi sattahi arahantasatehi Vesāliyaṃ **dutiyā dhammasaṅgīti** katā, tadā ca Kālāsoko mahīpati tesāṃ sahāyattamupāgato.

Tathāgataparinibbānato pana dvinnāṃ vassasatānamupari pañcattimsatime vasse Mahāmoggaliputtatissattherappamukhehi arahantasahassehi Pāṭaliputte **tatiyā dhammasaṅgīti** katā sakalalokapatthaṭayasassa Dhammāsokassa bhūpatino niratisayānuggaham laddhāna.

Sammāsambuddhapariniibbutito pana catunnaṃ vassasatānamupari paṇṇāse vasse Laṅkādiṭṭe Vaṭṭagāmaṇirājino kāle Mātulajanapade Ālokalēṇe **catutthī dhammasaṅgīti** katā pañcahi arahantasatehi Mahādhammarakkhitattherappamukhehi, yā loke “potthakāropanasāṅgīti”ti pākaṭā.

Buddhavasṣe pana catussatādhikadvisahassānamupari pannarasamasāṅkhyāṃ sampatte imasmimpi Marammaraṭṭhe **Mindonnā**massa mahādhammarājino kāle Mandalay itipākaṭe Ratanāpuñjanagare **pañcamī dhammasaṅgīti** katā catussatādhikadvisahassattherehi Dakkhiṇārāmaṃvāsītipiṭakadharabhadantaṭṭhagarattherappamukhehi tasṣeva rañño anavasesānuggahamādāya, yā loke “selakkharāropanasāṅgīti”ti vuccati.

Itthaṃ sudāṃ Buddhassa Bhagavato sāsanaṃ iddhañceva hoti phītañca vitthārikāṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāvajjatanā.

Cirakālato panetaṃ Buddhavacanaṃ lekhaṇaparamparāya ceva muddaṇaparamparāya ca anekakkhattuṃ parivattiyābhatāṃ na sakkā dāni vattuṃ “paṭhamadutiyatatiyādīsāṅgītimāropitākāreṇeva sabbaso parisuddhaṃ”ti, aññadatthu paṇādhunikapotthakesu saṃvijjamaṇehi kehici paṇādalekhādīsāṅgītakhalitādhikaparibhaṭṭhapāṭṭhehi malīnamevetāṃ, tathā hi nāñadesiyapotthakesu aññamaññaṃ saṃsandiyaṃānesu anekā visadisapāṭṭhā dissanti.

Tatoyeva ca Buddhavacanassa suparisuddhabhāvakāmino mahātherā sasatthantarapīṭakattayakovidā dhammavinayaṃ vācentāyeva te khalitādhikaparibhaṭṭhapāṭṭhe disvā evaṃ samacintesuṃ kathesuṃ ca—

“Advayavādino suparisuddhavacanassa tassa Bhagavato pāvācanaṃ advayaṃ suparisuddhaṃ nimmalamevassa, imesu pana pāvācanapotthakesu aññamaññaṃ visadisā ceva aparisuddhā ca pāṭṭhā dissanti, nissāmsayaṃ kho ayameva mūlapāṭṭho, yo nesāṃ yuttisampanno, tadañño pana paṇādalekhaṇapāṭṭhoyeva, tādisā ca dissanti ādhunikapāvācanapotthakesu kismiñci kismiñci ṭhāne.

Kāmañcetedāni na tāva bahutarā, yāva yathābhūtaṃ pāḷiyā atthaṃ paṭisedheyyuṃ, etarahi pana asodhiyamānā te gacchante gacchante

kāle bahutarā bahutarā jāyeyyūṃ, taṃkālikā ca pacchimā janā te sodhetuṃ asamatthā yathādhippetāṃ pāḷiyā atthaṃ na sammā jāneyyūṃ, evamete saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvatteyyūṃ.

Vuttaṃ hetāṃ **Āṅguttaranikāye**— (Am 1. 60 piṭṭhe)

‘Dveme bhikkhave dhammā saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvattanti, katame dve, dunnikkhittaṃ ca padabyañjanaṃ attho ca dunnīto, dunnikkhittassa bhikkhave padabyañjanassa atthopi dunnayo hoti, ime kho bhikkhave dve dhammā saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvattanti’ ti.

Yaṃnūna mayāṃ te sodhetvā nimmalaṃ parisuddhaṃ Buddhavacanaṃ sampatiṭṭhāpeyyāma, tadassa saddhammaciraṭṭhitiyā bahujanahitāya bahujanasukhāya ca, taṃ pana na sukaraṃ sampādetuṃ aññatra dhammikaṛājūnāmanuggahenā” ti.

Sā paṇāyaṃ kathā patthaṭā sādhujanaparamparāya, sutā ca **U Nu** nāmadheyyaggamahāmacappamukhehi Marammaratṭhissarehi, sutvāna te evaṃ samacintesuṃ sammantayīṃsu ca “na kho panetaṃ amhākaṃ patirūpaṃ, ye mayāṃ pubbakehi dhammikehi dhammarājūhi samanuggahitassa Buddhasāsanassa parihānikāraṇaṃ passamānāyeva ajjupekkhitvā appossukkā vihareyyāma, yaṃnūna mayāṃ sāsānopakārupāye sampādetvā visesato ca ādhunikapāvācanapotthakesu dissamāne saṃsayaṭṭhāniye pamādalekhapāṭhe saṃsodhetukāmānaṃ mahātherānaṃ ajjhāsayaṃ paripūretvā Buddhasāsanāṃ anuggaṇheyyāma” ti, atha te sabbepi sāsānānuggahāya katasanniṭṭhānā ahesuṃ.

Anuggahitukāmehipi ca tehi na sakkā āṇāya kātuṃ vinā mahājanacchandasañjātopadesena, mahājanappatinidhibhūtā hi etarahi Marammikā rājāno, upadeso ca santhāgārasamitiyaṃ mahājanappatinidhibhūtānaṃ matisajīvānaṃ chandeneva samuppajjati, tasmā Buddhasāsanānuggahāya santhāgārasamitiyaṃ ekaṃ dhammupadesaṃ paññāpetvā **Buddhasāsanasamiti** nāma mahāsamiti samuṭṭhāpitā. Tassā kho pana samitiyā sabhāpati hoti *Thadosirī*sudhammopādhidhārī **Sir U Thwin**vhayo mahāseṭṭhi, upasabhāpati pana *Thadosirī*sudhammopādhidhārīyeva **U Thein Maung**vhayo padhānaḍḍavinicchayamandiramhi mahākkhadassādhipati, sabbakammavidhāyako pana

hitadharo *Thadomahāsa*resīthūpādhiko **U Chan Htun**vhayo upadesikādhīpatipadhānanīvedimahāmantī. Bhaṇḍuppādako pana raṭṭhissarānaṃ patinidhibhūto **U Win** nāmadheyyo sāsanaṭṭhānikamahāmatto.

Atha te Buddhasāsanasamitikā “yāyeva kho panatthāya samuṭṭhāpitāyaṃ samiti, tadatthamidāni visesato kāhāmā”ti Marammaraṭṭhebbhipākaṭaḡaḡasamudayasamudite tattha tattha padhānanāyakabhūte paropaṇṇāsamahāthere dīghadassino nimantiya evamārocesuṃ “ayaṃ bhante amhākaṃ Buddhasāsanamahāsamiti Buddhasāsanānuggahatthāyeva raṭṭhissarānaṃ dhammupadesena samuṭṭhāpitā, sacedāni bhante pubbe viya dhammasaṅgītiṃ katvā sāsanaṃ paggaṇhituṃ yujjeyya, mahātherā ca tathā kātumiccheyyūṃ, vissatthāva bhante karontu, mayaṃ tattha kāyañāṇapaccayabalehi niravasesaṃ byāvaṭā bhavissāmā”ti.

Atha kho te mahātherā “dhammasaṅgītiṃ karissāmā”ti katasanniṭṭhānā evaṃ pativedesuṃ “kattabbāyevesā dhammasaṅgīti, nesā na kattabbā, tasmā mayaṃ dāni piṭakapotthakāni pañcamasaṅgītisilālekhāya samānetvā tāniyeva sarīraṃ katvā pāḷisaṃsodhanapubbaṅgamaṃ dhammasaṅgītiṃ kassāma, yāya ādhunikapotthakesu paramparāparivattanavasena saṅjātā pamādalekhaṇā ca nirākarīyissanti, visodhitaṅca suparisuddhaṃ pāvacaṇamūlaṃ labhitvā taṃ muddāpetvā sakalaloke nānāraṭṭhesu nānādesesu byāpanavasena Buddhasāsanassa ciraṭṭhiti ca sādhiyissati, sabbe ca Theravādīkā raṭṭhā Marammaraṭṭhasahitā ekato hutvā Buddhasāsanāṃ abhūtapubbapaggaḡahena paggaṇhituṃ labhissanti, sā ca purimikā pañca saṅgītiyo upanidhāya **chaṭṭhasaṅgīti** nāma bhavissati, taṅca sabbaṃ bhavissati bahujaṇahitāya bahujaṇasukhāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ, bahūni panettha āvassakakiccāni paṭikacceva samādapetabbāni tumhākamāyattāni, tasmā saṅgītikālavavattānādikiccaṃ tumhākaṃyeva bhāro hotū”ti.

Atha te Buddhasāsanasamitikā sāsanaṇālakānaṃ mahātherānaṃ chandaṅca ruciṅca samādaya ovādaṅca sirasā sampaṭicchitvā therānaṃ ceva attano ca kattabbakiccānaṃ pariniṭṭhānasamayaṃ sallakkhetvā “ayaṃ chaṭṭhasaṅgīti Sammāsambuddhapariniṇbānato catussatādhikānaṃ dvinnaṃ vassasahassānamupari

aṭṭhanavutime vasse vesākhapuṇṇamito paṭṭhāya ārabhitabbā, dve ca vassāni kattabbā, pañcannaṃ ca sāsanaṃvassasahassānamupaḍḍhavasve vesākhapuṇṇamiyaṃyeva pariniṭṭhāpetabbā”ti saṅgītikālaṃ vavatthapesuṃ.

Tato paṭṭhāya ca te punappunaṃ sannipatitvā sammantayitvā saṅgītiyā pubbakiccesu nirantaraṃ byāvaṭṭaṃ honti, “mahantaṃ kho Jinasāsanaṃ mahatiyāyevetaṃ pūjāya pūjanīyaṃ”ti mantvā tehi kārapitāni mahantamahantāni sāsanaṃmandirāni, tattha saṅgītiṃ kurumānassa bhikkhusaṃghassa sukhasannisaṃjattamaṃ sannipātaṭṭhānabhūtaṃ mahantaṃ saṅgītiṃmandiraṃ Yangon nāma rājadhāniyaṃ **Sirīmaṅgalatthale Kaba Aye** (Lokasāma) nāmakassa cetiyassa āsanne selapabbataguḥāvesena kārapitaṃ tibhūmakāṃ pāyaso silā-iṭṭhakāyomaṃ, evaṃ mahantampetaṃ ekasaṃvacchareneva pariniṭṭhāpitaṃ iddhiyā maññe nimmitaṃ, taṅca bahi ṭhatvā apekkhattaṃ sayamaṃjātaselapabbato viya dissati, anto pavisitvā olokayataṃ pana olokitolokitaṭṭhānato dassanīyaṃ pāsādikaṃ ramaṇīyaṃ atittikameva hutvā devavimānaṃmiva khāyati. Tassa panāvidūre aḍḍhateyyānaṃ saṅgītikārabhikkhusahassānaṃ nivāsappahonakā cattāro iṭṭhakamayā mahāpāsādā ceva iṭṭhakamayāyeva bhojanamahāsālā ca mahāsīmāpāsādādayo ca muddaṇayantasālā ca tatheva kārapitā.

Mahātherāpi ca “saṅgītikiccaṃ nāma therādheyyaṃ, therānaṃ ovādeneva kattabbaṃ, na vinā tena, tasmā bhikkhusaṃghassa ceva upāsakānaṃca sabbampi saṅgītipaṭibaddhamovādaṃ dātumaṃ bhavitabbamettha ovādadāyakaṃsaṃghasabhāyapī”ti Marammaraṭṭhadhajūpame aggamahāpaṇḍitopādhidhārino ca raṭṭhovādācariyasammate ca raṭṭhavinayadharasammate ca aññe cābhipākaṭagarubhāvanīyādiguṇagaṇasamaṅginoti parosataṃ nāyakamahāthere uccinitvā “chaṭṭhasaṅgīti-ovādācariyaṃghanāyakaṃsabhaṃ” nāmekāṃ padhānamahāsaṃghasabhāṃ patiṭṭhāpesuṃ, te ca nāyakamahātherā Sambuddhavacanaratanākarapārage vividhasatthantaragahanāsaṅgacārīne therānuthere pañcavīsatiṃmatte samuccinitvā “chaṭṭhasaṅgītidhurandharasabhā”ti ca sammantitvā tassā sabhāya bhāraṃ niyyātesuṃ sabbāni saṅgītipaṭibaddhakiccāni saṃvidahitumaṃ. Te ca saṅgītidhurandharasabhikā therā sakalamarammaraṭṭhe **Nyaung Yan Sayadaw**ti abhipākaṭaṃ “Aggamahāpaṇḍito” pādhiṇā ceva “Abhidhajaṃmahāraṭṭhagurū” pādhiṇā cāti

dvīhi Marammaraṭṭhissarasamappitopādhīhi virājitam jātiyā āsītivassikam upasampadāya saṭṭhivassam “Bhadantarevatam” nāma mahātheravaram sabhāpatim katvā Tepiṭake Buddhavacane ceva nānāsatthesu ca kovide dhammācariyakavipadappatte bhikkhū uccinitvā aṭṭhadasādivaggavasena parosatam pāḷivisodhakavagge ceva sambahule ca paṭivisodhakavagge bandhāpetvā visodhanappaṭivisodhani Buddhavacanam suparisuddhattam paṭipāpetvā dhammasaṅgītimakaṃsu yathā tam porāṇakasāṅgītikārā.

Evam saṅgītimāropitassa Tepiṭakassa Buddhavacanassa atthasamvaṇṇanābhūtā Aṭṭhakathāyo ca samvijjanti manoramāya tantinayānucchavikāya bhāsāya Ācariyabuddhaghosādīhi theravarehi katā.

Tāsampi Aṭṭhakathānam sadesīyamūlehi ceva videsīyamūlehi ca saṃsanditvā Tepiṭakassa viya Buddhavacanassa visodhanapaṭivisodhanavasena mahātherā pāvacanadassino samvaṇṇanākovidā pāṭhasodhanamakāṃsu.

Icevamaṭṭhakathāyo ca pamādakhalitādhika paribhaṭṭhapāṭhānam nirākaraṇavasena visodhitā ceva paṭivisodhitā ca hutvā Buddhasāsanamuddaṇayantālaye samappitā suṭṭhu muddāpaṇāya.

Muddāpaṇakāle ca Piṭakattayamuddāpaṇe viya mahātheravarā mūlasodheyypattapāṭhakehi gahaṭṭhapaṇḍitehi ceva dhammācariyabhikkhupaṇḍitehi ca anekavāram parisodhitam osānasodheyypattam paṭivisodhitamūlapotthakena ceva aññehi sadesa desantarika Aṭṭhakathāpotthakehi ca vividhabyākaraṇādisatthehi ca punappunam saṃsandetvā suvisada paribyattakaṇḍavāra vākyaccheda saṅketatañca sampāpetvā mahatā parissamena osānasodhanamakāṃsu.

Evametāsampi ca suvisodhitānam Aṭṭhakathānam saṅgītibhāranitthārakā mahātherā nikhilamarammaraṭṭhe **Maso Yein Sayadawti** abhipākaṭam “Aggamahāpaṇḍito” pādhinā ceva “Abhidhajamahāraṭṭhagurū” pādhinā cāti dvīhi Marammaraṭṭhissarasamappitopādhīhi virājitam jātiyā chasattativassikam upasampadāya chappaññāsavassam “Bhadantasūriyābhivaṃsam” nāma mahātheravaram sabhāpatim katvā chaṭṭhasaṅgītikārakapariyāpannehi therānutherehi

saṅgama paṭhanatthāya samārabhiṃsu yathā taṃ
chaṭṭhasaṅgītidhammasaṅgāyanākāle.

Evametāsaṃ Aṭṭhakathānaṃ saṃsodhana-muddāpaṇa-samapaṭhanesu
karīyamānesu raṭṭhissaragaṇe aggamahāmacco **U Nu** nāmadheyyo
mahāsayo ceva Buddhasāsanasamitiyaṃ sampati bhaṇḍuppadako
raṭṭhissarānaṃ patinidhibhūto **U Basaw** nāmadheyyo
sāsanatṭhānikamahāmatto cāti-imepi taṃkiccasampādanāya pāḷisaṅgītikāle
viya mahussāhena byāvaṭā honti.

Icevemetāpi Aṭṭhakathāyo theravādīnekāyikavibudhappamukhānaṃ
sattḥāgamaratanālayasāragāhīnaṃ veyyākaraṇakesarīnaṃ
accantanimmalañāṇavārīnā paridhovitā saṅgama ca paṭhitā, tā
vibudhappavarekagocarā vimuttirasassādādāyiniyo Piṭakattayassatthaṃ
paribyattaṃ pakāsentīyo ciraṃ vilasantiyo lokatthasiddhiṃ sādhayantūti.

Tenetaṃ vuccati—

1. Mūlakam pariyaṭṭiva, sāsanaṃ Mahesino.
Pariyaṭṭippamaṇā hi, ciraṃ saddhammasaṅgīhiti.
2. Tasmā taṃ rakkhituṃ therā, dhammasaṅgāhakā purā.
Rājāno upanissāya, akāṃsu dhammasaṅgahe.
3. **Paṭhamam** dhammasaṅgītiṃ, **Ajātasatturājino**.
Anuggahena katvāna, pālayuṃ Jinasāsanam.
4. **Dutiyam** tu tathā katvā, **Kālāsokassa** rājino.
Kāle tamupanissāya, pālayuṃ Jinasāsanam.
5. **Tatīyam** pica katvāna, **Dhammāsokassa** rājino.
Anuggahena Buddhassa, sāsanaṃ abhipālayuṃ.
6. **Catutthim** pana Laṅkāyaṃ, **Vatṭagāmaṇirājino**.
Kālamhi potthakārulhaṃ, katvāna pālayuṃ tathā.
7. Imasmiṃ Marammaratṭhepi, **Mindonnāma** narādhipam.
Rajjam samanussāntam, ratanattayamāmakaṃ.

8. Sannissāya mahātherā, thirasilā guṇākarā.
Pañcamim dhammasaṅgītiṃ, karontā sāsanaṭṭhitim.
9. Patthayantā likhāpetvā, silāpaṭṭesu peṭakam.
Vāyāmena mahantena, pālayum Jinasāsanam.
10. Ittham purā mahātherā, rājāno cāpi dhammikā.
Sāsanam paripālesum, jīvitam viya attano.
11. Tathāpi khalitādāni, dissanti Piṭakattaye.
Paramparāya lekhāya, sañjātā muddaṇena ca.
12. Disvāna te mahātherā, vācentāva Tipetakam.
Vuccamānanayenevam, cintesum mantayimsu ca.
13. “Katvāna sādhuḥkam gantha-suddhikam sāsanaṅyukam.
Yamṇūna dhammasaṅgītiṃ, kareyyāma mayam” iti.
14. Etamattham suṇitvāna, **U Nu** nāma mahāsayo.
Marammavisaye **agga-mahāmacca**dhurandharo.
15. “Sāsanaṅyattakiccāni, sampādentā visesato.
Saṅgītiyaṅca therānam, sampūrentā manoratham.
16. Yathā rakkhimsu porāṇā, surājāno tathā mayam.
Samrakkheyyāma Sambuddha-sāsanam” iti cintiya.
17. Mahāmaccehi aññehi, saṅgamehi ca mantiya.
Suppaṭiṭṭhāpayitvāna, **Buddhasāsana**saṅgamam.
18. Mahātherānamādāya, chandam idha nivāsinam.
Aññesu Sīhaḷādīsu, videsesu ca vāsinam.
19. Kāretvā dhammasaṅgītiṃ, sodhetvā Satthusāsanam.
Saddhammānuggahatthāya, karam daḷhaparakkhamam.
20. **Sirīmaṅgala**vikhyaṭe, thalasmim pavare subhe.
Cetiyaṣṣāvidūramhi, **Kaba Aye** itisaññino.
21. Guhāvesena kāretvā, mahāsaṅgītimandiram.
Āvāsādiṅca bhikkhūnam, kāresi muddaṇālayam.

22. Ganthasaṁsodhanam dhamma-saṅgītiyā tu paṇḍitā.
Mahātheravarākaṁsu, satimantā punappunam.
23. Muddāpente ca passivā, mahātherehi pañcahi.
Sodheyypattamosānam, nimmalattam supāpitam.
24. Katvā suvisadam Buddha-bhāsitam Piṭakattayam.
Yathā muddāpitam āsi, sāsanaṭṭham Mahesino.
25. Tathā Aṭṭhakathāyo ca, saṁsodhetvā punappunam.
Suṭṭhu muddāpitā honti, sabbalokatthasiddhiyāti.

Saṃyuttaṭīkā

Paṭhamabhāga

Mātikā		Piṭṭhāṅka
Ganthārambhakathāvaṇṇanā	...	1

1. Devatāsaṃyutta

1. Naḷavagga

1. Oghataraṇasuttavaṇṇanā	...	20
Nettinayavaṇṇanā	...	50
2. Nimokkhasuttavaṇṇanā	...	61
3. Upanīyasuttavaṇṇanā	...	63
4. Accentisuttavaṇṇanā	...	66
5. Katichindasuttavaṇṇanā	...	67
6. Jāgarasuttavaṇṇanā	...	68
7. Appaṭivīditasuttavaṇṇanā	...	69
8. Susammaṭṭhasuttavaṇṇanā	...	70
9. Mānakāmasuttavaṇṇanā	...	70
10. Araññasuttavaṇṇanā	...	72

2. Nandanavagga

1. Nandanasuttavaṇṇanā	...	73
2. Nandatisuttavaṇṇanā	...	76
3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā	...	77
4. Khattayasuttavaṇṇanā	...	78
5. Saṇamānasuttavaṇṇanā	...	78

Mātikā		Piṭṭhaṅka
6. Niddātaṅḍīsuttavaṅṅanaṅ	...	79
7. Dukkarasuttavaṅṅanaṅ	...	80
8. Hirīsuttavaṅṅanaṅ	...	81
9. Kuṭikāsuttavaṅṅanaṅ	...	81
10. Samiddhisuttavaṅṅanaṅ	...	82

3. Sattivagga

1. Sattisuttavaṅṅanaṅ	...	90
2. Phusatisuttavaṅṅanaṅ	...	90
3. Jaṭāsuttavaṅṅanaṅ	...	91
4. Manonivāraṅṅasuttavaṅṅanaṅ	...	94
5. Arahantasuttavaṅṅanaṅ	...	95
6. Pajjotasuttavaṅṅanaṅ	...	96
7. Sarasuttavaṅṅanaṅ	...	96
8. Mahaddhanasuttavaṅṅanaṅ	...	97
9. Catucakkasuttavaṅṅanaṅ	...	97
10. Eṅṅijaṅṅhasuttavaṅṅanaṅ	...	98

4. Satullapakāyikavagga

1. Sabbhisuttavaṅṅanaṅ	...	99
2. Maccharisuttavaṅṅanaṅ	...	101
3. Sādhusuttavaṅṅanaṅ	...	103
4. Nasantisuttavaṅṅanaṅ	...	106
5. Ujjhānasaṅṅṅisuttavaṅṅanaṅ	...	107
6. Saddhāsuttavaṅṅanaṅ	...	109
7. Samayasuttavaṅṅanaṅ	...	109
8. Sakalikasuttavaṅṅanaṅ	...	113
9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṅṅanaṅ	...	117
10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṅṅanaṅ	...	117

Mātikā

Piṭṭhaṅka

5. Ādittavagga

1. Ādittasuttavaṇṇanā	...	...	118
2. Kimdadasuttavaṇṇanā	...	...	118
3. Annasuttavaṇṇanā	...	...	120
4. Ekamūlasuttavaṇṇanā	...	...	120
5. Anomasuttavaṇṇanā	...	...	121
6. Accharāsuttavaṇṇanā	...	...	121
7. Vanaropasuttavaṇṇanā	...	...	123
8. Jetavanasuttavaṇṇanā	...	...	124
9. Maccharisuttavaṇṇanā	...	...	126
10. Ghaṭṭikārasuttavaṇṇanā	...	...	127

6. Jarāvagga

1. Jarāsuttavaṇṇanā	...	...	128
2. Ajarasāsuttavaṇṇanā	...	...	129
3. Mittasuttavaṇṇanā	...	...	129
4. Vatthusuttavaṇṇanā	...	...	129
5. Paṭhamajanasuttavaṇṇanā	...	...	129
6. Dutiyajanasuttavaṇṇanā	...	...	130
7. Tatiyajanasuttavaṇṇanā	...	...	130
8. Uppathasuttavaṇṇanā	...	...	130
9. Dutiyasuttavaṇṇanā	...	...	131
10. Kavisuttavaṇṇanā	...	...	131

7. Addhavagga

1. Nāmasuttavaṇṇanā	...	...	132
2. Cittasuttavaṇṇanā	...	...	132
3. Taṇhāsuttavaṇṇanā	...	...	132
4. Saṃyojanasuttavaṇṇanā	...	...	133

Mātikā		Piṭṭhaṅka
5. Bandhanasuttavaṇṇanā	...	133
6. Attahatasuttavaṇṇanā	...	133
7. Uḍḍitasuttavaṇṇanā	...	133
8. Pihitasuttavaṇṇanā	...	134
9. Icchāsuttavaṇṇanā	...	134
10. Lokasuttavaṇṇanā	...	134

8. Chetvāvagga

1. Chetvāsuttavaṇṇanā	...	135
2. Rathasuttavaṇṇanā	...	135
3. Vittasuttavaṇṇanā	...	136
4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā	...	136
5. Bhītāsuttavaṇṇanā	...	137
6. Najīratisuttavaṇṇanā	...	138
7. Issariyasuttavaṇṇanā	...	139
8. Kāmasuttavaṇṇanā	...	140
9. Pātheyyasuttavaṇṇanā	...	140
10. Pajjotasuttavaṇṇanā	...	140
11. Araṇasuttavaṇṇanā	...	141

2. Devaputtasaṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā	...	142
2. Dutiyakassapasuttavaṇṇanā	...	143
3. Maghasuttavaṇṇanā	...	144
4. Māgadhasuttavaṇṇanā	...	144
5. Dāmalisuttavaṇṇanā	...	144
6. Kāmadassuttavaṇṇanā	...	145

Mātikā		Piṭṭhaṅka
7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā	... ..	146
8. Tāyanasuttavaṇṇanā	... ..	147
9. Candimasuttavaṇṇanā	... ..	148
10. Sūriyasuttavaṇṇanā	... ..	149

2. Anāthapiṇḍikasutta

1. Candimasasuttavaṇṇanā	... ..	150
2. Veṇḍusuttavaṇṇanā	... ..	150
3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā	... ..	151
4. Nandanasuttavaṇṇanā	... ..	151
5. Candanasuttavaṇṇanā	... ..	151
6. Vāsudattasuttavaṇṇanā	... ..	152
7. Subrahmasuttavaṇṇanā	... ..	152
8. Kakudhasuttavaṇṇanā	... ..	154
9. Uttarasuttavaṇṇanā	... ..	154
10. Anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā	... ..	155

3. Nānātitthiyavagga

1. Sivasuttavaṇṇanā	... ..	155
2. Khemasuttavaṇṇanā	... ..	155
3. Serīsuttavaṇṇanā	... ..	156
4. Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā	... ..	157
5. Jantusuttavaṇṇanā	... ..	157
6. Rohitassasuttavaṇṇanā	... ..	158
7-8. Nandanasuttanandivīsālasuttavaṇṇanā	... ..	159
9. Susimasuttavaṇṇanā	... ..	160
10. Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā	... ..	167

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Kosalasāmyutta**1. Paṭhamavagga**

1. Daharasuttavaṇṇanā	...	...	169
2. Purisasuttavaṇṇanā	...	...	174
3. Jarāmarāṇasuttavaṇṇanā	...	...	175
4. Piyasuttavaṇṇanā	...	...	177
5. Attarakkhitasuttavaṇṇanā	...	...	177
6. Appakasuttavaṇṇanā	...	...	178
7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā	...	...	178
8. Mallikāsuttavaṇṇanā	...	...	178
9. Yaññasuttavaṇṇanā	...	...	179
10. Bandhanasuttavaṇṇanā	...	...	180

2. Dutiyavagga

1. Sattajaṭilasuttavaṇṇanā	...	...	181
2. Pañcarājasuttavaṇṇanā	...	...	183
3. Doṇapākasuttavaṇṇanā	...	...	185
4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā	...	...	186
5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā	...	...	186
6. Mallikāsuttavaṇṇanā	...	...	187
7. Appamādasuttavaṇṇanā	...	...	187
8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā	...	...	188
9. Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā	...	...	192
10. Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā	...	...	193

3. Tatiyavagga

1. Puggalasuttavaṇṇanā	...	...	194
2. Ayyikāsuttavaṇṇanā	...	...	196

Mātikā	...	...	Piṭṭhaṅka
4. Issattasuttavaṇṇanā	...	...	196
5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā	...	...	199

4. Mārasaṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Tapokammasuttavaṇṇanā	...	...	201
2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā	...	...	202
3. Subhasuttavaṇṇanā	...	...	203
4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā	...	...	203
5. Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā	...	...	204
6. Sappasuttavaṇṇanā	...	...	206
7. Supatisuttavaṇṇanā	...	...	206
8. Nandatisuttavaṇṇanā	...	...	207
9. Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā	...	...	208
10. Dutiya-āyusuttavaṇṇanā	...	...	208

2. Dutiyavagga

1. Pāsāṇasuttavaṇṇanā	...	...	209
2. Kinnusīhasuttavaṇṇanā	...	...	209
3. Sakalikasuttavaṇṇanā	...	...	209
4. Patirūpasuttavaṇṇanā	...	...	210
5. Mānasasuttavaṇṇanā	...	...	210
6. Pattasuttavaṇṇanā	...	...	210
7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā	...	...	211
8. Piṇḍasuttavaṇṇanā	...	...	211
9. Kassakasuttavaṇṇanā	...	...	212
10. Rajjasuttavaṇṇanā	...	...	213

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Tatiyavagga

1. Sambahulasuttavaṇṇanā	...	...	215
2. Samiddhisuttavaṇṇanā	...	...	215
3. Godhikasuttavaṇṇanā	...	...	216
4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā	...	...	219
5. Māradhītusuttavaṇṇanā	...	...	220

5. Bhikkhunīsaṃyutta

1. Āḷavikāsuttavaṇṇanā	...	...	223
2. Somāsuttavaṇṇanā	...	...	223
3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā	...	...	224
4. Vijayāsuttavaṇṇanā	...	...	225
5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā	...	...	226
6. Cālāsuttavaṇṇanā	...	...	226
7. Upacālāsuttavaṇṇanā	...	...	226
8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā	...	...	226
9. Selāsuttavaṇṇanā	...	...	227
10. Vajirāsuttavaṇṇanā	...	...	227

6. Brahmasaṃyutta**1. Paṭhamavagga**

1. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā	...	...	229
2. Gāravasuttavaṇṇanā	...	...	238
3. Brahmadevasuttavaṇṇanā	...	...	239
4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā	...	...	241
5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā	...	...	244
6. Brahmaloкасuttavaṇṇanā	...	...	245

Mātikā			Piṭṭhaṅka
7. Kokālikasuttavaṇṇanā	...	...	245
8. Katamodakatissasuttavaṇṇanā	...	...	246
9. Turūbrahmasuttavaṇṇanā	...	...	246
10. Kokālikasuttavaṇṇanā	...	...	247

2. Dutiyavagga

1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā	...	...	248
2. Devadattasuttavaṇṇanā	...	...	248
3. Andhakavindasuttavaṇṇanā	...	...	249
4. Aruṇavatīsuttavaṇṇanā	...	...	250
5. Parinibbānasuttavaṇṇanā	...	...	251

7. Brāhmaṇasamyutta

1. Arahantavagga

1. Dhanañjānīsuttavaṇṇanā	...	...	254
2. Akkosasuttavaṇṇanā	...	...	255
3. Asurindakasuttavaṇṇanā	...	...	256
4. Bilaṅgikasuttavaṇṇanā	...	...	257
5. Ahimsakasuttavaṇṇanā	...	...	257
6. Jaṭāsuttavaṇṇanā	...	...	257
7. Suddhikasuttavaṇṇanā	...	...	258
8. Aggikasuttavaṇṇanā	...	...	258
9. Sundarikasuttavaṇṇanā	...	...	260
10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā	...	...	264

2. Upāsakavagga

1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā	...	...	265
2. Udayasuttavaṇṇanā	...	...	274

Mātikā	...	...	Piṭṭhaṅka
3. Devahitasuttavaṇṇanā	...	...	275
4. Mahāsālasuttavaṇṇanā	...	...	276
5. Mānatthaddhasuttavaṇṇanā	...	...	278
6. Paccanīkasuttavaṇṇanā	...	...	278
7. Vanakammikasuttavaṇṇanā	...	...	278
8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā	...	...	279
9. Mātuposakasuttavaṇṇanā	...	...	280
10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā	...	...	280
11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā	...	...	280
12. Khomadussasuttavaṇṇanā	...	...	281

8. Vaṅgisasaṃyutta

1. Nikkhantasuttavaṇṇanā	...	...	282
2. Aratisuttavaṇṇanā	...	...	283
3. Pesalasuttavaṇṇanā	...	...	284
4. Ānandasuttavaṇṇanā	...	...	284
5. Subhāsitasuttavaṇṇanā	...	...	285
6. Sāriputtasuttavaṇṇanā	...	...	288
7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā	...	...	289
8. Parosahassasuttavaṇṇanā	...	...	291
9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā	...	...	292
10. Moggallānasuttavaṇṇanā	...	...	294
11. Gaggarāsuttavaṇṇanā	...	...	294
12. Vaṅgīsasuttavaṇṇanā	...	...	295

9. Vanasaṃyutta

1. Vivekasuttavaṇṇanā	...	...	297
2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā	...	...	297
3. Kassapagottasuttavaṇṇanā	...	...	298
4. Sambahulasuttavaṇṇanā	...	...	299

Mātikā		Piṭṭhaṅka
5. Ānandasuttavaṇṇanā	...	299
6. Anuruddhasuttavaṇṇanā	...	300
7. Nāgadattasuttavaṇṇanā	...	301
8. Kulagharāṇīsuttavaṇṇanā	...	302
9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā	...	302
10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā	...	303
11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā	...	304
12. Majjhānikasuttavaṇṇanā	...	304
13. Pākatiṅgīyasuttavaṇṇanā	...	304
14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā	...	305

10. Yakkhasamyutta

1. Indakasuttavaṇṇanā	...	306
2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā	...	308
3. Sūcilomasuttavaṇṇanā	...	309
4. Maṇibhaddasuttavaṇṇanā	...	311
5. Sānusuttavaṇṇanā	...	312
6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā	...	313
7. Punabbasusuttavaṇṇanā	...	314
8. Sudattasuttavaṇṇanā	...	315
9. Paṭthamasukkāsuttavaṇṇanā	...	317
10. Dutiyasukkāsuttavaṇṇanā	...	318
11. Cīrāsuttavaṇṇanā	...	318
12. Āḷavakasuttavaṇṇanā	...	318

11. Sakkasamyutta

1. Paṭhamavagga

1. Suvīrasuttavaṇṇanā	...	330
2. Susīmasuttavaṇṇanā	...	331

Mātikā	...	...	Piṭṭhaṅka
3. Dhajaggasuttavaṇṇanā	...	...	331
4. Vepacittisuttavaṇṇanā	...	...	332
5. Subhāsitajayasuttavaṇṇanā	...	...	333
6. Kulāvakasuttavaṇṇanā	...	...	334
7. Nadubbhīyasuttavaṇṇanā	...	...	334
8. Verocana-asurindasuttavaṇṇanā	...	...	335
9. Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā	...	...	335
10. Samuddakasuttavaṇṇanā	...	...	336

2. Dutiyavagga

1. Vatapadasuttavaṇṇanā	...	...	336
2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā	...	...	337
3. Mahālisuttavaṇṇanā	...	...	337
4. Daliddasuttavaṇṇanā	...	...	338
5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā	...	...	339
6. Yajamānasuttavaṇṇanā	...	...	339
7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā	...	...	340
8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā	...	...	340
9. Saṭṭhāravandanāsuttavaṇṇanā	...	...	341
10. Saṃghavandanāsuttavaṇṇanā	...	...	341

3. Tatiyavagga

1. Chetvāsuttavaṇṇanā	...	...	342
2. Dubbaṇṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	343
3. Sambarimāyāsuttavaṇṇanā	...	...	343
4. Accayasuttavaṇṇanā	...	...	344
5. Akkodhasuttavaṇṇanā	...	...	344

Saṃyuttaṭīkāya paṭhamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Suttantapiṭaka

Sagāthāvagga

Samyuttaṭīkā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā

1. Saṁvaṇṇanārambhe ratanattayavandanā saṁvaṇṇetabbassa dhammassa patavanissayavisuddhipaṭivedanattham, taṁ pana dhammasaṁvaṇṇanāsu viññūnam bahumānuppādanattham, taṁ sammadeva tesam uggaḥaṇadhāraṇādikkamaladdhabbāya sammāpaṭipattiyā sabbahitasukhanipphādanatthanti. Atha vā maṅgalabhāvato, sabbakiriyaṁ pubbakiccabhāvato, paṇḍitehi samācaritabhāvato¹ āyatim paresam diṭṭhānugati-āpajjanato ca saṁvaṇṇanāyaṁ ratanattayapaṇāmakiriyāti. Atha vā ratanattayapaṇāmakaraṇam pūjanīyapūjāpuññavisesanibbattanattham, taṁ attano yathāladdhasampattinimittakassa kammassa balānuppādānattham, antarā ca tassa asaṁkocāpanattham, tadubhayaṁ anantarāyena aṭṭhakathāya parisamāpanatthanti idameva ca payojanam ācariyena idhāhippetam. Tathā hi vakkhati “iti me pasannamatino -pa- tassānubhāvenā”ti. Vatthuttayapūjā hi niratisayapuññakkhettsambuddhiyā aparimeyyapabhāvo puññātisayoti bahuvīdhanārāyepi lokasannivāse antarāyanibandhanasakalasamkilesa-viddhamāsanāya pahoti, bhayādi-upaddavañca nivāreti. Yathāha “pūjārahe pūjayato”ti²ādi, tathā “ye bhikkhave buddhe pasannā, agge te pasannā, agge kho pana pasannānam aggo vipāko hoti”ti-ādi³.

1. Sammācaritabhāvato (Ka)

2. Khu 1. 42; Khu 3. 147 piṭṭhesu.

3. Khu 1. 254, 255 piṭṭhesu.

“Buddhoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti.
Vameva hi sā pīti, kasiṇenapi jambudīpassa.
Dhammoti -pa-. Saṃghoti -pa- jambudīpassā”¹.

Tathā “yasmim mahānāma samaye ariyasāvako tathāgataṃ anussarati, nevassa tasmim samaye rāgapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, na dosa -pa- na mohapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti”². “Araññe rukkhamaṭṭe vā -pa- bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā lomahaṃso na hessati”³ ca.

Tattha yassa vatthuttayassa vandanaṃ kattukāmo, tassa guṇātisayayogasandassanatthaṃ “**karuṇāsītalahadayan**”^{ti-ādinā} gāthattayamāha. Guṇātisayayogena hi vandanārahabhāvo, vandanārahe ca katā vandanā yathādhippetaṃ payojanaṃ sādhetīti. Tattha yassā desanāya samvaṇṇanaṃ kattukāmo, sā na vinayadesanā viya karuṇāppadhānā, nāpi abhidhammadesanā viya paññāppadhānā, atha kho karuṇāpaññāppadhānāti tadubhayappadhānameva tāva sammāsambuddhassa thomanāṃ kātuṃ tammūlakattā sesaratanānaṃ “**karuṇāsītalahadayan**”^{ti-ādi} vuttaṃ. Tattha kiratīti **karuṇā**, paradukkhaṃ vikkhipati apanetīti attho. Atha vā kiṇātīti **karuṇā**, paradukkhe sati kārūnikaṃ hiṃsati vibādhatīti attho. Paradukkhe sati sādhuṇaṃ kampanaṃ hadayakhedaṃ karotīti vā **karuṇā**, atha vā kamiti sukhaṃ, taṃ rundhatīti **karuṇā**. Esā hi paradukkhāpanayanakāmatālakkaṇā attasukhanirapekkhatāya kārūnikānaṃ sukhaṃ rundhati vibandhatīti attho. Karuṇāya sītaṃ **karuṇāsītaṃ**, karuṇāsītaṃ hadayaṃ assāti **karuṇāsītalahadayo**, taṃ karuṇāsītalahadayaṃ.

Tattha kiñcāpi paresaṃ hitopasaṃhārasukhādi-
aparihānicchanasabhāvatāya, byāpādāratīnaṃ ujuvipaccanīkatāya ca sattasantānagatasantāpavicchedanākārapavattiyā mettāmudītānampi cittaśītalabhāvakāraṇatā upalabbhati, tathāpi
paradukkhāpanayanākārappavattiyā parūpatāpāsahanarasā avihiṃsābhūtā karuṇāva viśesena bhagavato cittassa cittapassaddhi viya sītibhāvanimittanti vuttaṃ “**karuṇāsītalahadayan**”^{ti}. Karuṇāmukhena vā mettāmudītānampi hadayaśītalabhāvakāraṇatā vuttāti

1. Dī-Ṭṭha 1. 54 piṭṭhe. 2. Am 2. 252; Am 3. 531 piṭṭhesu. 3. Saṃ 1. 222 piṭṭhe.

daṭṭhabbā. Atha vā cha-asādhāraṇañānavisesanibandhanabhūtā sātisayam
 niravasesaṅca sabbaññutaññānam viya savisayabyāpitāya
 mahākaruṇābhāvamupagatā karuṇāva bhagavato atisayena
 hadayasītalabhāvahetūti āha “**karuṇāsītalahadayan**”ti. Atha vā satipi
 mettāmuditānam sātisaye hadayasītibhāvanibandhanatte
 sakalabuddhaguṇavisesakāraṇatāya tāsampi kāraṇanti karuṇāva bhagavato
 “hadayasītalabhāvākāraṇan”ti vuttā. Karuṇānidānā hi sabbepi buddhaguṇā,
 karuṇānubhāvanibbāpiyamānasamāsāradukkkhasantāpassa hi bhagavato
 paradukkhāpanayanakāmatāya anekānipi asaṅkhyeyyāni kappānam
 akilantarūpasseva niravasesabuddhakaradhammasambharaṇaniyatassa
 samadhigatadhammādhipeyyassa ca sannihitesupi
 sattaśāghātasamupanītahadayūpatāpanimittesu na īsakampi
 cittaśītibhāvassa aññathattamahosīti. Etasmim ca atthavikappe tīsupi
 avatthāsu bhagavato karuṇā saṅgahitāti daṭṭhabbā.

Pajānātīti **paññā**, yathāsabhāvam pakārehi paṭivijjatīti attho. Paññāva
 ñeyyāvaraṇappahānato pakārehi dhammasabhāvajotanaṭṭhena pajjototi
paññāpajjoto. Savāsanappahānato visesena hatam samugghāṭitam **vihatam**,
 paññāpajjotena vihatam **paññāpajjotavihatam**, muyhanti tena, sayam vā
 muyhati, mohanamattameva vā tanti **moho**, avijjā. Sveva
 visayasabhāvapaṭicchādanakaraṇato andhakārasarikkhatāya tamo viyāti
tamo, paññāpajjotavihato mohatamo etassāti **paññāpajjotavihatamohatamo**,
 tam paññāpajjotavihatamohatamam. Sabbesampi hi khīṇāsavānam satipi
 paññāpajjotena avijjandhakārassa vihatabhāve saddhādhimuttehi viya
 diṭṭhippattānam sāvakehi paccekasambuddehi ca savāsanappahānena
 sammāsambuddhānam kilesappahānassa viseso vijjatīti sātisayena
 avijjāppahānena bhagavantam thomento āha
 “**paññāpajjotavihatamohataman**”ti.

Atha vā antarena paropadesam attano santāne accantam
 avijjandhakāravigamassa nibbattitattā, tathā¹ sabbaññutāya balesu ca
 vasībhāvassa samadhigatattā, parasantatiyaṅca
 dhammadesanātisayānubhāvena sammadeva

---

1. Tattha ca (Ka)

tassa pavattitattā bhagavāva visesato mohatamavigamena thometabboti āha “**paññāpajjotavihatamohataman**”ti. Imasmim ca atthavikappe “paññāpajjoto”ti padena bhagavato paṭivedhapaññā viya desanāpaññāpi sāmaññaniddesena, ekasesanayena vā saṅgahitāti daṭṭhabbā.

Atha vā bhagavato ñāṇassa ñeyyapariyantikattā sakalañeyyadhammasabhāvāvabodhanasamatthena anāvaraṇañāṇasaṅkhātena paññāpajjotena sabbañeyyadhammasabhāvachādakassa mohandhakārassa vidhamitattā anaññasādhāraṇo bhagavato mohatamavināsoti katvā vuttam “**paññāpajjotavihatamohataman**”ti. Ettha ca mohatamavidhamanante adhigatattā anāvaraṇañāṇam kāraṇūpacārena sasantāne mohatamavidhamananti daṭṭhabbam. Abhinīhārasampattiyā savāsanappahānameva hi kilesānam ñeyyāvaraṇapahānanti, parasantāne pana mohatamavidhamanassa kāraṇabhāvato phalūpacārena anāvaraṇañāṇam “mohatamavidhamanan”ti vuccatīti.

Kim pana kāraṇam avijjāsamugghātoyeveko pahānasampattivāsena bhagavato thomanānimittam gayhati, na pana sātisayam niravasesakilesapahānanti? Tappahānavacaneneva tadekaṭṭhatāya sakalasaṅkilesagaṇasamugghātassa jotitabhāvato. Na hi so tādiso kilesa atthi, yo niravasesa-avijjāppahānena na pahīyatīti.

Atha vā vijjā viya sakalakusaladhammasamuppattiyā niravasesākusaladhammanibbattiyā saṃsārappavattiyā ca avijjā padhānakāraṇanti tabbighātavacanena sakalasaṅkilesagaṇasamugghāto vutto eva hotīti vuttam “**paññāpajjotavihatamohataman**”ti.

Narā ca amarā ca **narāmarā**, saha narāmarehīti **sanarāmaro**, sanarāmaro ca so loko cāti **sanarāmaraloko**, tassa garūti **sanarāmaralokagaru**, tam sanarāmaralokagarum. Etena devamanussānam viya tadava siṭṭhasattānampi yathāraham guṇavisesāvahatāya bhagavato upakāratam dasseti. Na cettha padhānāppadhānabhāvo codetabbo añño hi saddakkamo, añño atthakkamo. Edisesu hi samāsapadesu padhānampi appadhānam viya niddisīyati yathā “sarājikāya parisā

yā”ti¹. Kāmañceththa sattasaṅkhārokāsavasena² tividho loko, garubhāvassa pana adhippetattā garukaraṇasamatthasseva sattalokassa³ vasena attho gahetabbo. So hi lokīyanti ettha puññapāpāni tabbipāko cāti “loko”ti vuccati. Amaraggahaṇena ceththa upapattidevā adhippetā.

Atha vā samūhattho **loka**-saddo samudāyavasena lokīyati paññāpīyatīti. Saha narehīti **sanarā**, sanarā ca te amarā cāti **sanarāmarā**, tesam lokoti **sanarāmaralokoti** purimanayeneva yojetabbaṃ. Amara-saddena ceththa visuddhidevāpi saṅgayhanti. Te hi maraṇābhāvato paramatthato amarā, narāmarānaṃyeva gahaṇaṃ ukkaṭṭhaniddesavasena yathā “satthā devamanussānaṃ”ti⁴. Tathā hi sabbānatthapariharaṇapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya nirisayāya payogasampattiyā sadevamanussāya pajāya accantamupakāritāya aparimitanirupamappabhāvaguṇavisesasamaṅgitāya ca sabbasattuttamo bhagavā aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ sattānaṃ uttamaṃ gāravaṭṭhānaṃ. Tena vuttaṃ “**sanarāmaralokagaruṇ**”ti.

Sobhanaṃ gataṃ gamaṇaṃ etassāti **sugato**. Bhagavato hi vencyyajanupasaṅkamaṇaṃ ekantena tesam hitasukhanipphādanato sobhanaṃ, tathā lakkhaṇānubyañjanapaṭimaṇḍitarūpakāyatāya dutavilambitakhalitānukaḍḍhananippīlanukkuṭīkakuṭīlākulatādidosarahitama vahasitarājahaṃsavasabhavāraṇamigarājagamaṇaṃ kāyagamaṇaṃ ñāṇagamaṇaṃ vipulanimalakarūṇāsativīriyādiguṇavisesasahitamabhinihārato yāva mahābodhi niravajjatāya sobhanamevāti. Atha vā sayambhūñāṇena sakalamapi lokaṃ pariññābhisamayavasena parijānanto ñāṇena sammā gato avagatoti **sugato**, tathā lokasamudayaṃ pahānābhisamayavasena pajahanto anuppattidhammataṃ āpādentō sammā gato atītōti **sugato**, lokanirodhaṃ nibbānaṃ sacchikiriyābhisamayavasena sammā gato adhigatoti **sugato**, lokanirodhagāminim paṭipadaṃ bhāvanābhisamayavasena

1. Apadāna-Ṭṭha 1. 132 piṭṭhe.

2. Sattasaṅkhārabhājanavasena (Ka)

3. Garukaraṇasamatthasseva yujjanato sattalokassa (Sīlakkhandhaṭṭikāyam)

4. Dī 1. 46 piṭṭhe.

sammā gato paṭipannoti **sugato**. “Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti sugato”¹ti-ādinā nayena¹ ayamattho vibhāvetabboti. Atha vā sundaram ṭhānam sammāsambodhim, nibbānameva vā gato adhigatoti **sugato**. Yasmā vā bhūtam tacchaṃ atthasamhitam veneyyānam yathārahaṃ kālayuttameva ca dhammaṃ bhāsati, tasmā sammā gadati vadatīti **sugato** da-kārassa ta-kāram katvā. Iti sobhanagamanatādīhi **sugato** tam sugatam.

Puññapāpakehi² upapajjanavasena gantabbato **gatiyo**, upapattibhavavisesā. Tā pana nirayādivasena pañcavidhā. Tā hi sakalassapi bhavagāmikammassa ariyamaggādhigamena avipākārahabhāvakaraneṇa nivattitattā bhagavā pañcahipi gatīhi suṭṭhu mutto visamyyuttoti āha “**gativimuttan**”³ti. Etena bhagavato katthacipi apariyāpannatam dasseti, yato bhagavā “devātidevo”³ti vuccati. Tenāha—

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo.

Yakkhattam yena gaccheyyam, manussattañca abbaje.

Te mayham āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷikata”³ti³.

Tamtamgatisamvattanakānam hi kammakilesānam aggamaggena bodhimūleyeva suppahīnattā natthi bhagavato gatipariyāpannatāti accantameva bhagavā sabbabhavayonigativinñāṇaṭṭhitisattāvāsasattanikāyehi suparimutto tam gativimuttam. **Vandeti** namāmi, thomemīti vā attho.

Atha vā **gativimuttanti** anupādisesanibbānadhātuppattiyā bhagavantam thometi. Ettha hi dvīhi ākārehi bhagavato thomanā veditabbā attahitasampattito parahitapaṭipattito ca. Tesu **attahitasampatti** anāvarenañāṇādhigamato, savāsanānam sabbesam kilesānam accantapahānato, anupādisesanibbānappattito ca veditabbā, **parahitapaṭipatti** lābhasakkārādinirapekkhacittassa sabbadukkhaniiyyānikadhammadesanato, viruddhesupi niccam hitajjhāsaya vasena nāṇaparipākakālāgamanato ca. Sā panettha āsayato payogato ca duvidhā parahitapaṭipatti,

1. Khu 7. 88 piṭṭhe.

2. Puññapāpakammehi (Ka)

3. Am 1. 348 piṭṭhe.

tividhā ca attahitasampatti pakāsītā hoti, katham? “Karuṇāsītalahadayan”ti etena āsayato parahitapaṭipatti, sammāgadanatthena sugata-saddena payogato parahitapaṭipatti, “paññā pajjotavihatamohatamanṃ gativimuttan”ti etehi catusaccapaṭivedhatthena ca sugata-saddena tividhāpi attahitasampatti, avasiṭṭhatthena tena “paññāpajjotavihatamohataman”ti etena ca sabbāpi attahitasampatti parahitapaṭipatti pakāsītā hotīti.

Atha vā tīhi ākārehi bhagavato thomanā veditabbā hetuto phalato upakārato ca. Tattha **hetu** mahākaruṇā, sā paṭhamapadena dassitā. **Phalam** catubbidham nāṇasampadā pahānasampadā ānubhāvasampadā rūpakāyasampadā cāti. Tāsu nāṇapahānasampadā dutiyapadena saccapaṭivedhatthena ca sugata-saddena pakāsītā honti, ānubhāvasampadā pana tatiyapadena, rūpakāyasampadā yathāvuttakāyagamanasobhanatthena sugata-saddena lakkhaṇānubyañjanapāripūriyā vinā tadabhāvato. **Upakāro** anantaram abāhiraṃ karitvā tividhayānamukhena vimuttidhammadesanā. So sammāgadanatthena sugata-saddena pakāsito hotīti veditabbaṃ.

Tattha “karuṇāsītalahadayan”ti etena sammāsambodhiyā mūlaṃ dasseti. Mahākaruṇāya sañcoditamānaso hi bhagavā saṃsārapaṅkato sattānam samuddharaṇattham katābhinihāro anupubbena pāramiyo pūretvā anuttaram sammāsambodhiṃ adhigatoti karuṇā sammāsambodhiyā mūlaṃ. “Paññāpajjotavihatamohataman”ti etena sammāsambodhiṃ dasseti. Anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānaṃ hi maggañāṇaṃ, maggañāṇapadaṭṭhānaṃ anāvaraṇañāṇaṃ sammāsambodhīti vuccatīti. Sammāgamanatthena sugata-saddena sammāsambodhiyā paṭipattiṃ dasseti līnuddhaccapaṭiṭṭhānāyūhanakāmasukhallikattakilamathānuyoga sassatucchedābhinivesādi-antadvayarahitāya karuṇāpaññāpariggahitāya majjhimāya paṭipattiyā pakāsanato sugata-saddassa. Itarehi sammāsambodhiyā padhānāppadhānabhedam payojanam dasseti. Saṃsāramahoghato sattasantāraṇam hettha padhānam payojanam, tadaññamappadhānam. Tesu padhānena parahitapaṭipattiṃ dasseti, itarena attahitasampattiṃ, tadubhayena attahitāya paṭipannādīsu catūsu puggalesu

bhagavato catutthapuggalabhāvaṃ dasseti. Tena ca anuttaradakkhiṇeyyabhāvaṃ, uttamavandanīyabhāvaṃ, attano ca vandanakiriyāya khettaṅgatabhāvaṃ dasseti.

Ettha ca karuṇāgahaṇena lokiyesu mahaggatabhāvappattāsādhāraṇaguṇadīpanato bhagavato sabbalokiyaguṇasampatti dassitā hoti, paññāgahaṇena sabbaññutaññānapadaṭṭhānamaggaññānadīpanato sabbalokuttaraguṇasampatti. Tadubhayaggahaṇasiddho hi attho “sanarāmaralokagaruṇ”ti-ādinā vipaṅcīyatīti. Karuṇāgahaṇena ca upagamaṇaṃ nirupakkilesaṃ dasseti, paññāgahaṇena apagamaṇaṃ. Tathā karuṇāgahaṇena lokasamaññānurūpaṃ bhagavato pavattiṃ dasseti lokavohāraṇasayattā karuṇāya, paññāgahaṇena samaññāya anatidhāvaṇaṃ. Sabhāvānavabodhena hi dhammānaṃ samaññaṃ atidhāvitvā sattādīparāmasanaṃ hotīti. Tathā karuṇāgahaṇena mahākaruṇāsamaṇāpattivihāraṃ dasseti, paññāgahaṇena tīsu kālesu appaṭṭhānaññaṇaṃ catusaccaññaṇaṃ catuṇṇasambhidāññaṇaṃ catuvesārājjaññaṇaṃ, karuṇāgahaṇena mahākaruṇāsamaṇāpattīññaṇassa gahitattā sesādhāraṇaññaṇāni cha abhiññā aṭṭhasu parisāsu akampanaññaṇāni dasa balāni cuddasa buddhaññaṇāni soḷasa ññaṇacariyā aṭṭhārasa buddhadhammā catucattālīsa ññaṇavatthūni sattaṣṭṭati ññaṇavatthūnīti evamādīnaṃ anekesaṃ paññāpabhedānaṃ vasena ññaṇacāraṃ dasseti. Tathā karuṇāgahaṇena caraṇasampattiṃ, paññāgahaṇena vijjāsampattiṃ. Karuṇāgahaṇena attādhīpatitā, paññāgahaṇena dhammādhīpatitā. Karuṇāgahaṇena lokanāthabhāvo, paññāgahaṇena attanāthabhāvo. Tathā karuṇāgahaṇena pubbakāribhāvo, paññāgahaṇena kataññūtā. Karuṇāgahaṇena aparantapatā, paññāgahaṇena anattantapatā. Karuṇāgahaṇena vā buddhakaradhammasiddhi, paññāgahaṇena buddhabhāvasiddhi. Tathā karuṇāgahaṇena paresaṃ tāraṇaṃ, paññāgahaṇena sayāṃ tāraṇaṃ. Tathā karuṇāgahaṇena sabbasattesu anuggahacittatā, paññāgahaṇena sabbadhammesu virattacittatā dassitā hoti.

Sabbesaṅca buddhaguṇānaṃ karuṇā ādi tannidānabhāvato, paññā pariyoṣānaṃ tato uttari karaṇīyābhāvato. Iti ādipariyoṣānadassanena sabbe buddhaguṇā dassitā honti. Tathā karuṇāgahaṇena

sīlakkhandhapubbaṅgamo samādhikkhandho dassito hoti. Karuṇānidānaṃ hi sīlaṃ tato paṇātipātādiviratippavattito, sā ca jhānattayasampayoginīti. Paññāvacaṇena paññākkhandho. Sīlaṅca sabbabuddhaguṇānaṃ ādi, samādhi majjhe, paññā pariyosānanti evampi ādimajjhapariyosānakalyāṇadassanena sabbe buddhaguṇā dassitā honti nayato dassitattā. Eso eva hi niravasesato buddhaguṇānaṃ dassanupāyo, yadidaṃ nayaggahaṇaṃ, aññathā ko nāma samattho bhagavato guṇe anupadaṃ niravasesato dassetuṃ. Tenevāha—

“Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
Kappampi ce aññamabhāsamaṇo.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”¹.

Teneva ca āyasmatā sārīputtattherenapi buddhaguṇaparicchedanaṃ pati anuyuttēna “no hetama bhante”² paṭikkhipitvā “api ca me bhante dhammanvayo vidito”² vuttam.

2. Evaṃ saṅkhepena sakalasabbaññuguṇehi bhagavantaṃ abhiṭṭhavitvā idāni saddhammaṃ thometuṃ “**buddhopi**”^{ti}-ādimāha. Tattha **buddhoti** kattuniddeso. **Buddhabhāvanti** kammaniddeso. **Bhāvetvā sacchikatvāti** ca pubbakālakiriyāniddeso. **Yanti** aniyamato kammaniddeso. **Upagatoti** aparakālakiriyāniddeso. **Vandeti** kiriyāniddeso. **Tanti** niyamaṇaṃ. **Dhammanti** vandanakiriyāya kammaniddeso. **Gatamalaṃ anuttaranti** ca tabbisesanaṃ.

Tattha buddhasaddassa tāva “bujjhitaṃ saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho”^{ti}-ādinā niddesanaḃena³ attho veditabbo. Atha vā savāsanāya aññāṇaniddāya accantavigamato, buddhiyā vā vikasitabhāvato buddhavāti **buddho** jāgaraṇavikasanatthavasena. Atha vā kassacipi ñeyyadhammassa anavabuddhassa abhāvena ñeyyavisesassa

1. Dī-Ṭṭha 1. 257; Dī-Ṭṭha 3. 61; Ma-Ṭṭha 3. 289; Udāna-Ṭṭha 305;

Buddhavaṃsa-Ṭṭha 163; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 9, 324; Apadāna-Ṭṭha 2. 91 piṭṭhesu.

2. Dī 2. 70 piṭṭhe.

3. Khu 7. 363; Khu 8. 197 piṭṭhesu.

kammabhāvena aggahaṇato kammavacanicchāya abhāvena avagamanatthavaseneva kattuniddeso labbhatīti buddhavāti **buddho** yathā “dikkhito na dadātī”ti. Atthato pana pāramitāparibhāvito sayambhūñāṇena saha vāsanāya vihataviddhastaniravasesakilesa mahākaruṇā sabbaññutaññāṇādi-aparimeyyaguṇagaṇadhāro khandhasantāno buddho. Yathāha—“buddhoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmāṇaṃ saccāni abhisambujjhi. Tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvan”ti¹. **Api**-saddo sambhāvane. Tena “evaṃ guṇavisesayutto sopi nāma bhagavā”ti vakkhamānaguṇe dhamme sambhāvanāṃ dīpeti. **Buddhabhāvanti** sammāsambodhiṃ. **Bhāvetvāti** uppādetvā vaḍḍhetvā ca. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā. **Upagatoti** patto, adhigatoti attho. Etassa “buddhabhāvan”ti etena sambandho. **Gatamalanti** vigatamaṇaṃ, niddosanti attho. **Vandeti** paṇamāmi, thomemi vā. **Anuttaranti** uttararahitaṃ, lokuttaranti attho. **Dhammanti** yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne apāyato saṃsārato ca apatamāne dhāretīti **dhammo**.

Ayaṃ hettha saṅkhepattho—evaṃ vividhaguṇagaṇasamannāgato buddhopi bhagavā yaṃ ariyamaggasaṅkhātāṃdhammaṃ bhāvetvā phalanibbānasaṅkhātāṃ pana dhammaṃ sacchikatvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ adhigato, tametaṃ buddhānampi buddhabhāvahetubhūtaṃ sabbadosamalarahitaṃ attano uttaritarābhāvena anuttaraṃ paṭivedhasaddhammaṃ namāmīti. Pariyattisaddhammassapi tappakāsanattā idha saṅgaho daṭṭhabbo. Atha vā “abhidhammanayasamuddaṃ adhigacchi, tīṇi piṭṭakāni sammasī”ti ca aṭṭhakathāyaṃ vuttattā pariyattidhammassapi sacchikiriyasammasanapariyāyo labbhatīti sopi idha vutto evāti daṭṭhabbaṃ. Tathā “yaṃ dhammaṃ bhāvetvā sacchikatvā”ti ca vuttattā buddhakaradhammabhūtāhi pāramitāhi saha pubbabhāge adhisīlasikkhādayopi idha dhamma-saddena saṅgahitāti veditabbaṃ. Tāpi hi malapaṭipakkhatāya gatamalā anaññasādhāraṇatāya anuttarā cāti. Tathā hi sattānaṃ sakalavaṭṭadukkhānissaraṇatthāya katamahābhinihāro mahākaruṇādhivāsapesalajjhāsayo paññāvisesaparidhotanimmalānaṃ dānadamasaññamādīnaṃ

---

1. Khu 7. 363 piṭṭhe.

uttamadhammānaṃ sataṣaḥṣādhikāni kappānaṃ cattāri asaṅkhyeyyāni
sakkaccaṃ nirantaraṃ niravasesānaṃ bhāvanāpaccakkhakaṇḍehi
kammādāsu adhigatavasibhāvo acchariyācinteyyamahānubhāvo
adhisiḷādhicittānaṃ paramukkaṃsapāramippatto bhagavā paccayākāre
catuvīsatiḷāṣasahasā mukhena mahāvajjiraññaṃ pesetvā anuttaraṃ
sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti.

Ettha ca “bhāvetvā”ti etena vijjāsampadāya dhammaṃ thometi,
“sacchikatvā”ti etena vimuttisampadāya. Tathā paṭhamena jhānasampadāya,
dutiyaena vimokkhasampadāya. Paṭhamena vā samādhisampadāya, dutiyaena
samāpattisampadāya. Atha vā paṭhamena khayeññābhāvena, dutiyaena
anuppādeññābhāvena. Purimena vā vijjūpamatāya, dutiyaena
vajirūpamatāya. Purimena vā virāgasampattiyā, dutiyaena nirodhasampattiyā.
Tathā paṭhamena niyyānabhāvena, dutiyaena nissaraṇabhāvena. Paṭhamena
vā hetubhāvena, dutiyaena asaṅkhatabhāvena. Paṭhamena vā dassanabhāvena,
dutiyaena vivekabhāvena. Paṭhamena vā adhipatibhāvena, dutiyaena
amatabhāvena dhammaṃ thometi. Atha vā “yaṃ dhammaṃ bhāvetvā
buddhabhāvaṃ upagato”ti etena svākkhātāya dhammaṃ thometi,
“sacchikatvā”ti etena sandiṭṭhikatāya. Tathā purimena akālikatāya,
pacchimena ehipassikatāya. Purimena vā opaneyyikatāya, pacchimena
paccattaṃ veditabbatāya dhammaṃ thometi. “Gatamalan”ti iminā
saṅkilesābhāvadīpanena dhammassa parisuddhataṃ dasseti. “Anuttaran”ti
etena aññaṣa viṣiṭṭhassa abhāvadīpanena vipulaparipuṇṇataṃ. Paṭhamena
vā pahānasampadaṃ dhammassa dasseti, dutiyaena sabhāvasampadaṃ.
Bhāvetabbatāya vā dhammassa gatamalabhāvo yojetabbo. Bhāvanābalena hi
so dosānaṃ samugghātako hotīti. Sacchikātabbabhāvena anuttarabhāvo
yojetabbo. Sacchikiriyānibbattito hi tatuttarikaṇḍeyyābhāvato
anaññaṣadhāraṇatāya anuttaroti. Tathā “bhāvetvā”ti etena saha
pubbabhāgasīlādīhi sekkhā sīlasamādhipaññākkhandhādassitā honti.
“Sacchikatvā”ti etena saha asaṅkhatāya dhātuyā asekkhā
sīlasamādhipaññākkhandhā dassitā hontīti.

3. Evaṃ saṅkhepeneva sabbadhammaguṇehi saddhammaṃ
abhitthavitvā idāni ariyasaṅghaṃ thometuṃ “**sugatassā**”ti-ādimāha. Tattha
sugatassāti

sambandhaniddeso. Tassa “puttānan”ti etena sambandho. **Orasānanti** puttavisesanam. **Mārasenamathanānanti** orasaputtabhāve kāraṇaniddeso. Tena kilesapahānameva bhagavato orasaputtabhāve kāraṇam anujānātīti dasseti. **Aṭṭhannanti** gaṇanaparichedaniddeso. Tena ca satipi tesam sattavisesabhāvena anekasahassasaṅkhābhāve imam gaṇanaparichedam nātivattantīti dasseti maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvānavattanato. **Samūhanti** samudāyaniddeso. **Ariyasamghanti** guṇavisiṭṭhasamghātabhāvaniddeso. Tena asatipi ariyapuggalānam kāyasāmaggiyam ariyasamghabhāvam dasseti diṭṭhisīlasāmaññena saṃhatabhāvato.

Tattha urasi bhavā jātā saṃvaddhā ca orasā. Yathā hi sattānam orasaputtā attajātātāya pitu santakassa dāyajjassa visesena bhāgino honti, evametepe ariyapuggalā sammāsambuddhassa dhammassavanante ariyāya jātiyā jātātāya bhagavato santakassa vimuttisukhassa ariyadhammaratanassa ca ekantabhāginoti orasā viya **orasā**. Atha vā bhagavato dhammadesanānubhāveneva ariyabhūmim okkamamānā okkantā ca ariyasāvaka bhagavato urena vāyāmajanitābhijātītāya nippariyāyena orasā puttāti vattabbatam arahanti. Sāvakehi pavattiyamānāpi hi dhammadesanā “bhagavato dhammadesanā” icceva vuccati tammūlikattā lakkhaṇādivisesābhāvato ca.

Yadipi ariyasāvakanam ariyamaggādhigamasamaye bhagavato viya tadantarāyakaraṇattham devaputtamāro, māravāhinī vā na ekantena apasādeti, tehi pana apasādetabbatāya kāraṇe vimathite tehi vimathitā eva nāma hontīti āha “**mārasenamathanānan**”ti. Imasmim panatthe “māramārasenamathanānan”ti vattabbe **mārasenamathanānanti** ekadesasarūpekaseso katoti daṭṭhabbam. Atha vā khandhābhisaṅkhāramārānam viya devaputtamārassapi guṇamāraṇe sahāyabhāvūpagamanato kilesabalakāyo “senā”ti vuccati. Yathāha “kāmā te paṭhamā senā”ti-ādi¹. Sā ca tehi diyaḍḍhasahassabhedā, anantabhedā vā kilesavāhinī satidhammavicayavīriyasamathādiguṇāpaharaṇehi odhiso

---

1. Khu 1. 342 piṭṭhe.

vimathitā vihatā viddhastā cāti **mārasenamathanā**, ariyasāvakā. Etena tesam bhagavato anujātaputtatam dasseti.

Ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye ca iriyanato **ariyā** niruttinayena. Atha vā sadevakena lokena saraṇanti araṇiyato upagantabbato, upagatānañca tadatthasiddhito **ariyā**. Ariyānam saṅghoti **ariyasamgho**. Ariyo ca so saṅgho cāti vā **ariyasamgho**. Bhagavato aparabhāge buddhadhammaratanānampi samadhigamo saṅgharatanādhīnoti assa ariyasamghassa bahūpakāratam dassetuṃ idheva “**sirasā vande**”ti vuttanti daṭṭhabbam.

Ettha ca “sugatassa orasānam puttānan”ti etena ariyasamghassa pabhavasampadam dasseti, “mārasenamathanānan”ti etena pahānasampadam sakalasaṅkilesapahānadīpanato, “aṭṭhannampi samūhan”ti etena nāṇasampadam maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvadīpanato. “Ariyasamghan”ti etena pabhavasampadam dasseti sabbasamghānam aggabhāvadīpanato. Atha vā **sugatassa orasānam puttānanti** ariyasamghassa visuddhanissayabhāvadīpanam. **Mārasenamathanānanti** sammā-
ujuñāyasāmīcipaṭipannabhāvadīpanam. **Aṭṭhannampi samūhanti** āhuneyyādibhāvadīpanam. **Ariyasamghanti** anuttarapuññakhettabhāvadīpanam. Tathā “sugatassa orasānam puttānan”ti etena ariyasamghassa lokuttarasaraṇagamanasabbhāvam dīpeti. Lokuttarasaraṇagamanena hi te bhagavato orasaputtā jātā. “Mārasenamathanānan”ti etena abhinīhārasampadāya siddham pubbabhāge sammāpaṭipattim dasseti. Katābhinihārā hi sammāpaṭipannā māram māraparisam vā abhivijjanti. “Aṭṭhannampi samūhan”ti etena paṭividdhastavipakkhe sekkhāsekkhadhamme dasseti puggalādhīṭṭhānena maggaphaladhammānam pakāsītattā. “Ariyasamghan”ti aggadakkhiṇeyyabhāvam dasseti. Saraṇagamanāñca sāvakanam sabbaguṇānam ādi, sapubbabhāgapaṭipadā sekkhā sīlakkhandhādayo majjhe, asekkhā sīlakkhandhādayo pariyosānanti ādimajjhapariyosānakalyāṇā saṅkhepato sabbe ariyasamghaguṇā pakāsītā honti.

4. Evam gāthāttayena saṅkhepato sakalaguṇasaṅkittanamukhena ratanattayassa paṇāmam katvā idāni tam nipaccakāram yathādhīpete payojane

pariṇāmento “**iti me**”ti-ādimāha. Tattha ratijananatṭhena **ratanam**, buddhadhammasaṃghā. Tesam hi “itipi so bhagavā”ti-ādinā yathābhūtaguṇe āvajjentassa amatādhigamahetubhūtam anappakam pītipāmojjam uppajjati. Yathāha—

“Yasmiṃ mahānāma samaye ariyasāvako tathāgataṃ anussarati, nevassa tasmim samaye rāgapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, na dosapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, na mohapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, ujugatamevassa tasmim samaye cittaṃ hoti tathāgataṃ ārabha. Ujugatacitto kho pana mahānāma ariyasāvako labhati atthavedaṃ, labhati dhammavedaṃ, labhati dhammūpasamhitaṃ pāmojjam, pamuditassa pīti jāyatī”ti-ādi¹.

Cittikatādibhāvo vā ratanaṭṭho. Vuttaṃ hetam—

“Cittikataṃ mahagghaṇca, atulaṃ dullabhadassanaṃ.
Anomasattaparibhogam, ratanam tena vuccatī”ti².

Cittikatabhāvādayo ca anaññasādhāraṇā buddhādīsu eva labbhantīti.

Vandanāva **vandanāmayaṃ** yathā “dānamayaṃ sīlamayan”ti. Vandanā cettha kāyavācācīttehi tiṇṇaṃ ratanānaṃ guṇaninnatā, thomanā vā. Pujjabhavaphalanibbattanato **puññaṃ**, attano santānaṃ punātīti vā. **Suvihatantarāyoti** suṭṭhu vihatantarāyo. Etena attano pasādasampattiyā, ratanattayassa ca khettabhāvasampattiyā taṃ puññaṃ atthappakāsanassa upaghātaka-upaddavānaṃ vihanane samatthanti dasseti. **Hutvāti** pubbakālakiriyā. Tassa “atthaṃ pakāsayissāmī”ti etena sambandho. **Tassāti** yaṃ ratanattayavandanāmayaṃ puññaṃ, tassa. **Ānubhāvenāti** balena.

5. Evaṃ ratanattayassa nipaccakāre payojanaṃ dassetvā idāni yassā dhammadesanāya atthaṃ saṃvaṇṇetukāmo, tassā tāva guṇābhithavanavasena upaññāpanatthaṃ “**saṃyuttavaggapaṭimaṇḍitassā**”ti-ādi vuttaṃ, devatāsaṃyuttādisaṃyuttehi ceva naḷavaggādivaggehi ca vibhūsitassāti attho.

1. Am 2. 252; Am 3. 531 piṭṭhesu.

2. Di-Ṭṭha 2. 35; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 143; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 272; Mahāniddeśa-Ṭṭha 231 piṭṭhesu.

Tattha “samīyuttan”ti “samīyogo”ti ca atthato ekaṃ. Kesam samīyuttam? Suttavaggānam¹. Yathā hi byañjanasamudāyo padam, evam atthesu ca katāvadhiko padasamudāyo vākyam, vākyasamudāyo suttaṃ, suttasamudāye vaggoti samaññā, tathā suttavaggasamudāye samīyuttasamaññā. Samīyujjantīti ettha suttavaggāti **samīyuttam**. Yadipi avayavavinimutto samudāyo nāma paramatthato natthi, avayave eva taṃtaṃsannivesavisiṭṭhe upādāya padādisamaññā viya suttavaggasamaññā samīyuttasamaññā āgamasamaññā ca, tathāpi paramatthato avijjamānopi samudāyo buddhiparikappitarūpena vijjamāno viya gayhamāno avayavānam adhiṭṭhānabhāvena voharīyati yathā “rukkhe sākha”ti, tasmā vuttam “**samīyuttavaggapaṭimaṇḍitassā**”ti.

Nanu samīyuttavaggo eva āgamo, tassa pana kehi maṇḍananti? Na codetabbametam. Bhavati hi abhinnepi vatthusmiṃ yathādhippeta-visesāvabodhanato bhedakasamudācāro yathā “silāputtakassa sarīran”ti. Āgamiṃsanti ettha, etena, etasmā vā attatthaparathādayoti **āgamo**, ādikalyāṇādiḡṇasampattiyā uttamaṭṭhena taṃtam-abhipatthitasamiddhi-hetutāya paṇḍitehi varitabbato **varo**, āgamo ca so varo cāti **āgamavaro**. Āgamasammatehi vā varoti **āgamavaro**, samīyutto ca so āgamavaro cāti **samīyuttāgamavaro**, tassa. Buddhānam anunbuddhā **buddhānubuddhā**, buddhānam saccapaṭivedham anugamma paṭividdhasaccā aggasāvakādayo ariyā. Tehi atthasamvaṇṇanāḡṇasamvaṇṇanānam vasena **samvaṇṇitassa**. Atha vā buddhā ca anubuddhā ca **buddhānubuddhā**ti yojetabban. Sammāsambuddheneva hi vinayasutta-abhidhammānam pakiṇṇakadesanādivasena yo paṭhamam attho vibhatto, so eva pacchā tesam atthavaṇṇanāvasena saṅgītikārehi saṅgham āropitoti. Ettha ca samīyuttānam vaggā samūhāti **samīyuttavaggā**, sagāthāvaggādayo. Tappariyāpannatāya samīyuttasu vaggā **samīyuttavaggā**, naḷavaggādayo. Samīyuttāva vaggā **samīyuttavaggā**². Tividhepi te ekasesanayena gahetvā vuttam “**samīyuttavaggapaṭimaṇḍitassā**”ti.

Tattha sagāthāvagge tāva ekādasa samīyuttāni aṭṭhatimsa vaggā. Nidānavagge nava samīyuttāni ekūnacattālīsa vaggā. Khandhiyavagge ekādasa

1. Suttavaggādīnam (Ka)

2. Vaggā paṇṇāsādhigatā samīyuttavaggā (Ka)

saṃyuttāni ekūnasaṭṭhi vaggā. Saḷāyatanavagge nava saṃyuttāni aṭṭhatimsa vaggā. Mahāvagge dvādasa saṃyuttāni aṭṭhacattālisa vaggā. Idamettha saṃyuttantaravaggānaṃ parimāṇaṃ.

Ñāṇappabhedajananassāti

paṭiccasamuppādakhandhāyatanādikathābahulatāya gambhīrañāṇacariyāvibhāvanato paññāvibhāgasamuppādakassa. Idha pana “paññāppabhedajananassā”ti svāyamāgamo thomito, saṃvaṇṇanāsu cāyaṃ ācariyassa pakati, yadidaṃ taṃtaṃsaṃvaṇṇanānaṃ ādito tassa tassa saṃvaṇṇetabbassa dhammassa visesaguṇakittanena thomanā. Tathā hi sumaṅgalavilāsinīpapañcasūdanīmanorathapūraṇī-aṭṭhasālīnī-ādīsu ca yathākkamaṃ “saddhāvahaguṇassa, paravādamathanassa, dhammakathikapuṅgavānaṃ vicittapaṭibhānajananassa, tassa gambhīrañāṇehi ogāḷhassa abhiṅhaso nānāyavicittassa abhidhammassā”ti-ādīnā thomanā katā.

6. Attho kathīyati etāyāti **atthakathā**, atthakathāva **aṭṭhakathā** tthakārassa ṭṭha-kāraṃ katvā yathā “dukkhassa pīḷanaṭṭho”ti. **Āditoti**-ādimhi paṭhamasaṅgītiyaṃ. Chaḷabhiññatāya paramena cittavasibhāvena samannāgatattā jhānādīsu pañcavidhavasitāsabbhāvato ca **vasino**, therā mahākassapādayo. Tesāṃ satehi pañcahi. **Yāti** yā aṭṭhakathā. **Saṅgītāti** atthaṃ kathetuṃ yuttaṭṭhāne “ayaṃ etassa attho, ayaṃ etassa attho”ti saṅgahetvā vuttā. **Anusaṅgītā ca** yasattherādīhi **pacchāpi** dutiyatatiyasaṅgītīsu. Iminā attano saṃvaṇṇanāya āgamanavisuddhiṃ dasseti.

7. Sīhassa lānato gahaṇato **sīhaḷo**, Sīhakumāro, tabbamsajātātāya Tambapaṇṇidīpe khattiyā, tesāṃ nivāsātāya Tambapaṇṇidīpassa ca sīhaḷabhāvo veditabbo. **Ābhatāti** jambudīpato ānītā. **Athāti** pacchā. Aparabhāge hi nikāyantaraḷaddhīhi asaṅkaratthaṃ sīhaḷabhāsāya aṭṭhakathā ṭṭhapitāti. Tena mūlaṭṭhakathā sabbasādhāraṇā na hotīti idaṃ atthappakāsaṇaṃ ekantena karaṇīyanti dasseti. Tenevāha “**dīpavāsīnamatthāyā**”ti. Ettha **dīpavāsīnanti** jambudīpavāsīnaṃ, sīhaḷadīpavāsīnaṃ vā atthāya sīhaḷabhāsāya ṭṭhapitāti yojanā.

8. **Apanetvā**ti kañcukasadisam̐ sīhaḷabhāsam̐ apānetvā. **Tatoti** aṭṭhakathāto. **Ahanti** attānam̐ niddisati. **Manoramam̐ bhāsanti** māgadhabhāsam̐. Sā hi sabhāvaniruttibhūtā paṇḍitamānam̐ ramayati. Tenevāha “**tantinayānucchavikan**”ti, pāḷigatiyā anulomikam̐ pāḷichāyānuvidhāyininti attho. **Vigatadosanti** asabhāvaniruttibhāsantararahitam̐.

9. **Samayam̐ avilomentoti** siddhantam̐ avirodhento. Etena atthadosābhāvamāha. Aviruddhattā eva hi theravādāpi idha pakāsīyissanti. **Theravamsadīpānanti** thirehi sīlakkhandhādīhi samannāgatattā **therā**, mahākassapādayo. Tehi āgatā ācariyaparamparā **theravam̐so**, tappariyāpannā hutvā āgamādhigamasampannattā paññāpajjotena tassa samujjalanato **theravamsadīpā**, mahāvihāravāsino, tesam̐. Vividhehi ākārehi nicchīyatīti **vinicchayo**, gaṇṭhiṭṭhānesu khilamaddanākārena pavattā vimaticchedanī kathā. Suṭṭhu nipuṇo saṇho vinicchayo etesanti **sunipuṇavinicchayā**. Atha vā vinicchīnotīti **vinicchayo**, vuttappakāravīsayam̐ nāṇam̐. Suṭṭhu nipuṇo cheko vinicchayo etesanti yojetabbam̐. Etena mahākassapāditheraparamparāgato, tato eva ca aviparīto saṇho sukhumo mahāvihāravāsīnam̐ vinicchayo, tassa pamāṇabhūtataṃ dasseti.

10. **Sujanassa cāti ca-saddo** sampiṇḍanattho. Tena “na kevalam̐ Jambudīpavāsīnameva atthāya, atha kho sādhujanatosanattañcā”ti dasseti. Tena ca “Tambapaṇḍīpavāsīnampi atthāyā”ti ayamattho siddho hohi uggahaṇādisukaratāya tesampi bahukārattā. **Ciraṭṭhitatthanti** ciraṭṭhiti-attham̐, cirakālappavattanāyāti attho. Idam̐ hi atthappakāsanam̐ aviparītapadabyañjanasunikkhepassa atthasunayassa ca upāyabhāvato saddhammassa ciraṭṭhitiyā pavattati. Vuttam̐ hetam̐ bhagavatā “dveme bhikkhave dhammā saddhammassa ṭhitiyā asammosāya anantaradhānāya samvattanti, katame dve? Sunikkhittañca padabyañjanam̐ attho ca sunīto”ti¹.

11-12. Yam̐ atthavaṇṇanam̐ kattukāmo, tassā mahattam̐ pariharitum̐ “**Sāvatthipabhūtīnan**”ti-ādi vuttam̐. Tenevāha “**na idha bhiyyo**

---

1. Am̐ 1. 60 piṭṭhe.

vitthāarakatham karissāmi, na taṃ idha vicārayissāmi”ti ca. **Saṅgītīnaṃ dvinnanti** dīghamajjhimanikāyānaṃ.

13. “Na idha bhiiyo vitthāarakatham karissāmi”ti sāmāññato vuttassa atthassa vassayaṃ dassetuṃ **“suttānaṃ panā”**ti-ādi vuttaṃ.

14. Yaṃ aṭṭhakatham kattukāmo, tadekadesabhāvena visuddhimaggo gahetabboti kathikānaṃ¹ upadesaṃ karonto tattha vicāritadhamme uddeśavasena dasseti **“sīlakathā”**ti-ādinā. Tattha **sīlakathā**ti cārittavārittādivasena sīlassa vitthāarakatā. **Dhutadhammā**ti piṇḍapātikaṅgādayo terasa kilesadhunanakadhammā. **Kammaṭṭhānāni sabbānī**ti pāḷiyaṃ āgatāni aṭṭhattiṃsa, aṭṭhakathāyaṃ dveti niravasesāni yogakammassa bhāvanāya pavattiṭṭhānāni. **Cariyāvidhānasahitoti** rāgacariyādīnaṃ sabhāgādividhānena sahito. **Jhānāni** cattāri rūpāvacarajjhānāni, **samāpattiyo** catasso arūpasamāpattiyo. Aṭṭhapi vā paṭiladdhamattāni **jhānāni**, samāpajjanavasibhāvappattiyā **samāpattiyo**. **Jhānāni** vā rūpārūpāvacarajjhānāni, **samāpattiyo** phalasaṃpattinirodhasamāpattiyo.

15. Lokiyalokuttarabhedā cha abhiññāyo **sabbā abhiññāyo**. Ñānavibhaṅgādīsu āgatanayena ekavidhādīnaṃ paññāya saṅkaletvā sampiṇḍetvā nicchayo **paññāsaṅkalananicchayo**.

16. Paccayadhammānaṃ hetu-ādīnaṃ paccayuppannadhammānaṃ hetupaccayādībhāvo **paccayākāro**, tassa desanā **paccayākāradesanā**, paṭiccasamuppādakathāti attho. Sā pana nikāyantaraḷaddhisāṅkararahitatāya suṭṭhu parisuddhā, ghanavinibbhogassa ca sudukkaratāya nipuṇā saṅhasukhumā, ekattanayādisahitā ca tattha vicāritāti āha **“suparisuddhanipuṇanayā”**ti. Paṭisambhidādīsu āgatanayaṃ avisajjetvāva vicāritatā **avimuttatantimaggā**.

17. **Iti pana sabbanti iti**-saddo parisamāpane, **pana**-saddo vacanālaṅkāre, etaṃ sabbanti attho. **Idhā**ti imissā aṭṭhakathāya. **Na taṃ vicārayissāmi** punaruttibhāvatoti adhippāyo.

---

1. Tadattikānaṃ (Ka)

18. Idāni tasseva avicāraṇassa ekantakāraṇaṃ niddhārento “**majjhe visuddhimaggo**”ti-ādimāha. Tattha “majjhe ṭhatvā”ti etena majjhaṭṭhabhāvadīpanena visesato catunnaṃ āgamānaṃ sādharmaṇaṭṭhakathā visuddhimaggo, na sumaṅgalavilāsini-ādayo viya asādharmaṇaṭṭhakathāti dasseti. “Visesato”ti ca idaṃ vinayābhidhammānampi visuddhimaggo yathārahaṃ atthavaṇṇanā hoti evāti katvā vuttaṃ.

19. **Icevāti** iti eva. **Tampīti** visuddhimaggampi. **Etāyāti** sārattappakāsaniyā.

Ettha ca “sīhaḷadīpaṃ ābhatā”ti-ādinā aṭṭhakathākaraṇassa nimittaṃ dasseti, “dīpavāsīnamatthāya sujanassa ca tuṭṭhatthaṃ ciraṭṭhitatthañca dhammassā”ti etehi payojanaṃ, “saṃyuttāgamavarassa atthaṃ pakāsayissāmī”ti etena piṇḍatthaṃ, “apanetvāna tatohaṃ sīhaḷabhāsan”ti-ādinā “sāvatthipabhūtinan”ti-ādinā “sīlakathā”ti-ādinā ca karaṇappakāraṃ. Heṭṭhimanikāyesu visuddhimagge ca vicāritānaṃ atthānaṃ avicāraṇampi hi idha karaṇappakāro evāti.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Devatāsaṃyutta

1. Naḷavagga 1. Oghatarāṇasuttavaṇṇanā

Vibhāgavantānaṃ sabhāvavibhāvanaṃ vibhāgadassanavaseneva hotīti paṭhamamā tāva saṃyuttavaggasuttādivasena saṃyuttāgamassa vibhāgamā dassetuṃ “**tattha saṃyuttāgamō nāmā**”ti-ādimāha. Tattha **tatthāti** yaṃ vuttamā “saṃyuttāgamavarassa atthamā pakāsayissāmī”ti, tasmimā vacane. **Tatthāti** vā “etāya aṭṭhakathāya vijānātha saṃyuttanissitamā atthan”ti ettha yaṃ saṃyuttaggahaṇamā kathamā, tattha. Pañca vaggā etassāti **pañcavaggo**, avayavena viggaho, samudāyo samāsatto.

Idāni tamā ādito paṭṭhāya saṃvaṇṇetukāmo attano saṃvaṇṇanāya tassa paṭhamamahāsaṅgītiyaṃ nikkhittānukkameneva pavattabhāvamā dassetuṃ “**tassa vaggesu sagāthāvaggo ādi**”ti-ādi vuttamā. Tattha yathāpaccayamā tattha tattha desitattā paññattattā ca vipṭakīṇṇanamā dhammavinayānamā saṅgahetvā gāyanamā kathanamā **saṅgīti**, mahāvisayattā pūjanīyattā ca mahatī saṅgīti **mahāsaṅgīti**, paṭhamā mahāsaṅgīti **paṭhamamahāsaṅgīti**, tassā pavattitakālo **paṭhamamahāsaṅgītikālo**, tasmimā paṭhamamahāsaṅgītikāle. Nidadāti desanamā desakālādivasena aviditamā veditamā katvā nidassetīti **nidānamā**. Yo loke ganthassa upogghātoti vuccati, svāyamettha “evamā me sutan”ti-ādiko gantho veditabbo, na pana “sanidānāhamā bhikkhave dhammamā desemī”ti-ādīsū¹ viya attajjhāsayādidesanuppattihetu. Tenevāha “evamā me sutanti-ādikamā āyasmatā ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle **vuttarānidānamādi**”ti. Kāmañcetha yassamā paṭhamamahāsaṅgītiyaṃ nikkhittānukkamena saṃvaṇṇanamā kattukāmo, sā vitthārato vattabbā, Sumaṅgalavilāsiniyamā pana attanā vitthārītattā tattheva gahetabbāti imissā saṃvaṇṇanāya mahattamā pariharanto² “**sā panesā**”ti-ādimāha.

1. Evamā bā hiranidāne vattabbamā atidisitvā idāni abbhantarānidānamā ādito paṭṭhāya saṃvaṇṇetuṃ “**yaṃ panetan**”ti-ādi vuttamā. Tattha yasmā saṃvaṇṇanamā karontena saṃvaṇṇetabbe dhamme padavibhāgamā padatthañca dassetvā tato paramā piṇḍatthādidassanavasena saṃvaṇṇanā kātābbā, tasmā padāni tāva

1. Amā 1. 280 piṭṭhe.

2. Atiharanto (Ka)

dassento “**evanti nipātapadan**”ti-ādimāha. Tattha **padavibhāgoti** padānaṃ viseso, na padaviggaho. Atha vā padāni ca padavibhāgo ca **padavibhāgo**. Padaviggaho ca padavibhāgo ca **padavibhāgoti** vā ekasesavasena padapadaviggahā padavibhāgasaddena vuttāti veditabbaṃ. Tattha padaviggaho “jetassa vanaṃ jetavanan”ti-ādinā samāsapadesu daṭṭhabbo.

Atthatoti padatthato. Taṃ pana padatthaṃ atthuddhārakkamena paṭhamam evaṃsaddassa dassento “**evaṃsaddo tāvā**”ti-ādimāha. **Avadhāraṇādīti** ettha **ādi**-saddena idamatthapucchāparimāṇādi-atthānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Tathā hi “evaṃgatāni puthusippāyanāni, evaṃvidho evamākāro”ti ca ādīsu idaṃ-saddassa atthe evaṃ-saddo. Gata-saddo hi pakārapariyāyo, tathā vidhākāra-saddā ca. Tathā hi gatavidha-ākārasadde lokiyā pakāratthe vadanti. “Evaṃ su te sunhātā suvilittā kappitakesamassū āmuttamālābharaṇā odātavattavasanā pañcahi kāmagaṇehi samappitā samaṅgibhūtā paricārenti seyyathāpi tvaṃ etarahi sācariyakoti. No hidaṃ bho gotamā”ti-ādīsu² pucchāyaṃ, “evaṃ lahuparivattam³, evamāyupariyanto”ti⁴ ca ādīsu parimāṇe.

Nanuca “evaṃ su te sunhātā suvilittā, evamāyupariyanto”ti ettha evaṃ-saddena pucchānākāraparimāṇākārānaṃ vuttattā ākārattho eva evaṃ-saddoti? Na, visesasabbhāvato. Ākāramattavācako hi evaṃ-saddo ākāratthoti adhippeto yathā “evaṃ byākho”ti-ādīsu⁵, na pana ākāravisesavācako. Evaṃca katvā “evaṃ jātena maccena”ti-ādīni⁶ upamādīsu udāharaṇāni upapannāni honti. Tathā hi “yathāpi -pa- bahun”ti⁷ ettha puppharāsīṭṭhāniyato manussūpapattisappurisūpanissaya saddhammassavana yonisomanasikāra bhogasampatti-ādidānādipuññakiriyahetusamudāyato sobhāsugandhatādiguṇayogato mālāguḷasadiyo pahūtā⁸ puññakiriyā maritabbasabhāvātāya maccena sattena kattabbāti jotitattā puppharāsīmālāguḷāva upamā, tesam upamākāro yathā-saddena aniyamato vuttoti “evaṃ-saddo

1. Dī 1. 48, 49 piṭṭhesu.

2. Dī 1. 98 piṭṭhe.

3. Aṃ 1. 9 piṭṭhe.

4. Vi 1. 5 piṭṭhe.

5. Ma 1. 182, 323 piṭṭhesu.

6. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade.

7. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade.

8. Bahukā (Ka)

upamākāranigamanattho”ti vattuṃ yuttam, so pana upamākāro niyamiyamāno atthato upamāva hotīti āha “**upamāyam āgato**”ti. Tathā “evam iminā ākārena abhikkamitabban”ti-ādinā upadisiyamānāya samaṇasārubbāya ākappasampattiyā yo tattha upadisanākāro, so atthato upadeso evāti vuttam “**evante -pa- upadese**”ti. Tathā “evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā”ti ettha ca bhagavatā yathāvuttamattham aviparītato jānantehi kataṃ tattha saṃvijjamānaguṇānam pakārehi haṃsanam udaggaṭākaraṇam sampahaṃsanam. Yo tattha sampahaṃsanākāroti yojetabban.

Evammevaṃ panāyanti ettha garaḥaṇākāroti yojetabban, so ca garaḥaṇākāro vasalīti-ādikhuṃsanasaddasannidhānato idha evaṃ-saddena pakāsītoti viññāyati. Yathā cettha, evaṃ upamākārādayopi upamādivasena vuttānam puppharāsi-ādisaddānam sannidhānatoti datṭhabban. Evaṃ bhanteti pana dhammassa sādhuṃ savanamanasikāre sanniyojitehi bhikkhūhi attano tattha ṭhitabhāvassa paṭijānavasena vuttattā ettha evaṃ-saddo “**vacanasampatṭicchanattho**”ti vutto, tena **evaṃ bhanteti** sādhu bhante, suṭṭhu bhanteti vuttam hoti. **Evañca vadehīti** yathāham vadāmi, evaṃ samaṇam ānandam vadehīti yo evaṃ vadanākāro idāni vattabbo so evaṃ-saddena nidassīyatīti “**nidassanattho**”ti vuttoti. **Evaṃ noti** etthāpi nesam yathāvuttadhammānam ahitadukkhāvahabhāve sanniṭṭhānajanattham anumatiḡaḥavasena “saṃvattanti vā no vā, katham vo ettha hotī”ti pucchāya katāya “evaṃ no ettha hotī”ti vuttattā tadākārasanniṭṭhānam evaṃ-saddena vibhāvitanti viññāyati. So pana tesam dhammānam ahitāya dukkhāya saṃvattanākāro niyamiyamāno avadhāraṇattho hotīti āha “**evaṃ no ettha hotīti-ādīsu avadhāraṇe**”ti.

Nānāyanipuṇanti ekattanānatta-abyāpāra-evaṃdhammatāsāṅkhātā, nandiyāvaṭṭatipukkhalasīhavikkīḷita-aṅkusadisālocanasāṅkhātā vā ādhārādibhedavasena nānāvidhā nayā **nānāyā**. Nayā vā paḷigatiyo tā ca paññatti-anupaññatti-ādivasena saṅkilesabhāgiyādilokiyāditadubhayavomissakādivasena kusalādivasena khandhādivasena saṅghādivasena samayavimuttādivasena ṭhapanādivasena kusalamūlādivasena

tikappaṭṭhānādivasena ca nānappakārāti **nānāyā**, tehi nipuṇaṃ saṅhaṃ sukhumanti **nānāyanipuṇaṃ**. Āsayova **ajjhāsayo**, te ca sassatādibhedena tattha ca apparajakkhatādibhedena **aneke**, attajjhāsayaḍayo eva vā samuṭṭhānaṃ uppattihetu etassāti **anekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ**.

Atthabyañjanasampannanti atthabyañjanaparipuṇṇaṃ upanetabbābhāvato, saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññattivāsena chahi atthapadehi akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesavasena chahi byañjanapadehi ca samannāgatanti vā attho daṭṭhabbo.

Vividhapāṭihāriyanti ettha pāṭihāriyapadassa vacanattamaṃ¹

“paṭipakkhaharaṇato rāgādikilesāpanayanato **pāṭihāriyan**”ti vadanti. Bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi ye haritabbā, puthujjanānampi vigatūpakkilese atṭhaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe iddhividhaṃ pavattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha “**pāṭihāriyan**”ti vattum. Sace pana mahākāruṇikassa bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesam haraṇato “**pāṭihāriyan**”ti vuttaṃ, evaṃ sati yuttametam. Atha vā bhagavato ca sāsanassa ca paṭipakkhā titthiyā, tesam haraṇato **pāṭihāriyam**. Te hi diṭṭhiharaṇavasena diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhi-ādesanānusāsanihi haritā apanītā hontīti. **Paṭīti** vā ayaṃ saddo “pacchā”ti etassa attham bodheti “tasmim paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo”ti-ādīsu² viya, tasmā samāhite citte vigatūpakkilese katakiccena pacchā haritabbaṃ pavattetabbanti paṭihāriyam, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇaṃ paṭihāriyam, iddhi-ādesanānusāsaniyo ca vigatūpakkilesena katakiccena ca sattahitattamaṃ puna pavattetabbā, haritesu ca attano upakkilesesu parasattānaṃ upakkilesaharaṇāni hontīti paṭihāriyāni bhavanti, paṭihāriyameva **pāṭihāriyam**. Paṭihāriye vā iddhi-ādesanānusāsanisamudāye bhavaṃ ekekaṃ **pāṭihāriyanti** vuccati. Paṭihāriyam vā catutthajjhānaṃ maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṃ, tasmim vā nimittabhūte, tato vā āgatanti **pāṭihāriyam**. Tassa pana iddhi-ādibhedena visayabhedena ca

1. Udāna-Ṭṭha 9; Itivuttaka-Ṭṭha 19; Mūlaṭī 1. 7 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 429; Khu 8. 1 piṭṭhesu.

bahuvidhassa bhagavato desanāyaṃ labbhamānattā āha
“vividhapāṭihāriyan”ti.

Na aññathāti bhagavato sammukhā sutākārato na aññathāti attho, na
pana bhagavato desitākārato. Acinteyyānubhāvā hi bhagavato desanā.
Evañca katvā “sabbappakārena ko samattho viññātun”ti idaṃ vacanaṃ
samatthitaṃ bhavati, dhāraṇabaladassanañca na virujjhati sutākāra-
avirajjhanassa adhippetattā. Na hettha atthantaratāparihāro dvinnampi
atthānaṃ ekavisayattā. Itarathā thero bhagavato desanāya sabbathā
paṭiggahaṇe samattho asamattho cāti āpajjeyyāti.

“Yo paro na hoti, so attā”ti evaṃ vuttāya niyakajjhattasaṅkhātāya
sasantatiyā vattanato tividhopi me-saddo kiñcāpi ekasmiṃ eva atthe dissati,
karaṇasampadānasāminiddesavasena pana vijjamānaṃ bhedaṃ sandhāyāha
“me-saddo tīsu atthesu dissati”ti.

Kiñcāpi upasaggo kiriyaṃ vīseseti, jotakabhāvato pana satipi tasmiṃ
suta-saddo eva taṃ taṃ atthaṃ vadatīti anupasaggassa suta-saddassa
atthuddhāre sa-upasaggassa gahaṇaṃ na virujjhatīti dassento “sa-upasaggo
anupasaggo cā”ti-ādimāha. Assāti suta-saddassa. Kammabhāvasādhanāni
idha sutasadde sambhavantīti vuttaṃ “upadhāritanti vā upadhāraṇanti vā
attho”ti. Mayāti atthe satīti yadā me-saddassa kattuvaseṇa karaṇaniddeso,
tadāti attho. Mamāti atthe satīti yadā sambandhavasena sāminiddeso, tadā.

Suta-saddasannidhāne payuttana evaṃ-saddena savanakiriyaṃjotakena
bhavitabbanti vuttaṃ “evanti sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanan”ti. Ādi-
saddena sampaṭicchanaḍḍinaṃ pañcadvārikaviññāṇānaṃ tadabhinīhaṭṭānañca
manodvārikaviññāṇānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Sabbesampi vākyānaṃ
evakāratthasahitattā “sutan”ti etassa sutamevāti ayamattho labbhatīti āha
“assavanabhāvapaṭikkhepato”ti. Etena avadhāraṇena nirāsaṅkataṃ¹ dasseti.
Yathā ca sutam sutamevāti niyametabbaṃ, taṃ sammā sutam hotīti āha
“anunānadhikāvīparītaggahaṇanidassanan”ti. Atha vā

---

1. Nirākataṃ (Ka)

saddantarathāpohanavasena saddo attham vadatīti sutanti asutam na hotīti ayametassa atthoti vuttam “**assavanabhāvapaṭikkhepato**”ti. Iminā diṭṭhādivinivattanam karoti. Idam vuttam hoti—na idam mayā diṭṭham, na sayambhūñāṇena sacchikataṃ, atha kho sutam, tañca kho sammadevāti. Tenevāha “**anunādhikāvīparītaggahaṇanidassanam**”ti. Avadhāraṇatthe vā evam-sadde ayamatthayojanā kariyatīti tadapekkhassa suta-saddassa ayamattho vutto “**assavanabhāvapaṭikkhepato**”ti. Tenevāha “**anunādhikāvīparītaggahaṇanidassanam**”ti. Savanasaddo cettha kammattō veditabbo “suyyati”ti.

Evam savanahetusavanavisesavasena padattayassa ekena pakārena atthayojanam dassetvā idāni pakārantarehi tam dassetum “**tathā evan**”ti-ādi vuttam. Tattha **tassāti** yā sā bhagavato sammukhā dhammassavanākārena pavattā manodvāraviññānavīthi, tassā. Sā hi nānappakārena ārammaṇe pavattetum samatthā. Tathā ca vuttam “**sotadvārānusārenā**”ti. **Nānappakārenāti** vakkhamānānam anekavihitānam byañjanatthaggaṇānam nānākārena. Etena imissā yojanāya ākārattō evam-saddo gahitoti dīpeti. **Pavattibhāvappakāsananti** pavattiyā atthitāpakāsanam. **Sutanti dhammappakāsananti** yasmim ārammaṇe vuttappakārā viññānavīthi nānappakārena pavattā, tassa dhammatā vuttam, na suta-saddassa dhammatthattā. Vuttassevatthassa pākāṭikaraṇam “**ayam hetthā**”ti-ādi. Tattha **viññānavīthiyāti** karaṇatthe karaṇavacanam, **mayāti** kattu-atthe.

Evanti niddisitabbappakāsananti nidassanatthamevaṃsaddam gahetvā vuttam nidassetabbassa niddisitabbattābhāvābhāvato. Tena evam-saddena sakalampi sutam paccāmaṭṭhanti dasseti. Suta-saddassa kiriyāsaddattā savanakiriyāya ca sādharmaṇaviññāṇappabandhapaṭibaddhattā tattha ca puggalavohāroti vuttam “**sutanti puggalakiccappakāsanam**”ti. Na hi puggalavohārarahite dhammappabandhe savanakiriyā labbhatīti.

Yassa cittasantānassāti-ādipi ākārattameva evam-saddam gahetvā purimayojanāya aññathā atthayojanam dassetum vuttam. Tattha **ākārapaññattīti** upādāpaññattī eva dhammānam pavatti-ākārupādānavasena

tathā vuttā. **Sutanti visayaniddesoti** sotabbabhūto dhammo savanakiriyākattupuggalassa savanakiriyāvasena pavattiṭṭhānanti katvā vuttaṃ. Cittasantānavinimuttassa paramatthato kassaci kattu abhāvepi saddavohārena buddhiparikappitabhedavacanicchāya cittasantānato aññaṃ viya taṃsamaṅgiṃ katvā vuttaṃ “**cittasantānena taṃsamaṅgino**”ti. Savanakiriyāvisayopi sotabbadhammo savanakiriyāvasena pavattacittasantānassa idha paramatthato kattubhāvato, savanavasena cittaappavattiyā eva vā savanakiriyābhāvato taṃkiriyākattu ca visayo hotīti vuttaṃ “**taṃsamaṅgino kattuvise**”ti. Sutākārassa ca therassa sammānicchitabhāvato āha “**gahaṇasannitṭhānan**”ti. Etena vā avadhāraṇatthaṃ evaṃ-saddaṃ gahetvā ayamatthayojanā katāti daṭṭhabbaṃ.

Pubbe sutānaṃ nānāvihitānaṃ suttasaṅkhātānaṃ atthabyañjanānaṃ upadhāritarūpassa ākārassa nidassanassa, avadhāraṇassa vā pakāsanasabhāvo evaṃ-saddoti tadākārādi-upadhāraṇassa puggalapaññattiyā upādānabhūtaḍḍhammappabandhabyāpārātāya vuttaṃ “**evanti puggalakiccaniddeso**”ti. Savanakiriyā pana puggalavādinopi viññāṇanirapekkhā natthīti visesato viññāṇabyāpāroti āha “**sutanti viññāṇakiccaniddeso**”ti. **Meti** saddappavattiyā ekanteneva sattavisayattā viññāṇakiccassa ca tattheva samodahitabbato “**meti ubhayakiccayuttapuggalaniddeso**”ti vuttaṃ. Avijjamānapaññattivijjamānapaññattisabhāvā yathākkamaṃ evaṃ-sadda suta-saddānaṃ atthāti te tathārūpapaññatti-upādānabhūtaḍḍhammapabandhabyāpārabhāvena dassento āha “**evanti puggalakiccaniddeso, sutanti viññāṇakiccaniddeso**”ti. Ettha ca karaṇakiriyākattukammavisesappakāsanavasena puggalabyāpāravisayapuggalabyāpāranidassanavasena¹ gahaṇākāragāhakatābbisayavisesaniddesavasena kattukaraṇabyāpārakattuniddesavasena ca dutiyādayo catasso atthayojanā dassitāti daṭṭhabbaṃ.

Sabbassapi saddādhigamaṇiyassa atthassa paññattimukheneva paṭipajjitabbattā sabbapaññattīnaṃca vijjamānādivasena chasu paññattibhedesu antogadhattā tesu “evan”ti-ādīnaṃ paññattīnaṃ sarūpaṃ niddhārento āha “**evanti ca meti cā**”ti-ādi. Tattha evanti ca meti ca vuccamānassa atthassa

---

1. Puggalabyāpāranidassanavasena (Ka)

ākārādino dhammānaṃ asalakkhaṇabhāvato avijjamānapaññattibhāvoti āha “**saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti**”ti. Tattha **saccikaṭṭhaparamatthavasena**ti bhūtattha-uttamatthavasena. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo māyāmarīci-ādayo viya abhūtattho, anussavādīhi gahetabbo viya anuttamattho ca na hoti, so rūpasaddādisabhāvo, rupanānubhavanādisabhāvo vā attho saccikaṭṭho paramattho cāti vuccati, na tathā evaṃ meti padānaṃ atthoti. Etamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “**kiñhetthatan**”ti-ādi vuttaṃ. Sutanti pana saddāyatanaṃ sandhāyāha “**viijamānapaññatti**”ti. Teneva hi “**yañhi taṃ ettha sotena upaladdhan**”ti vuttaṃ. Sotadvārānusārena upaladdhanti pana vutte atthabyañjanādi sabbaṃ labbhatīti. **Taṃ taṃ upādāya vattabbato**ti sotapathamāgate dhamme upādāya tesāṃ upadhāritākārādino paccāmasanavasena evanti, sasantatipariyāpanne khandhe upādāya meti vattabbattāti attho. Diṭṭhādisabhāvarahite saddāyatane pavattamānopi sutavohāro “dutiyaṃ tatiyan”ti-ādiko viya paṭhamādīni diṭṭhamutaviññāte apekkhitvā pavattoti āha “**diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato**”ti. Asutaṃ na hotīti hi sutanti pakāsitoyamattthoti.

Attanā paṭividdhā suttassa pakāravisesā evanti therena paccāmaṭṭhāti āha “**asammohaṃ dīpeti**”ti. **Nānappakārapaṭivedhasamattho hotīti** etena vakkhamānassa suttassa nānappakārataṃ duppaṭivijjhatañca dasseti. **Sutassa asammosaṃ dīpetīti** sutākārassa yāthāvato¹ dassiyamānattā vuttaṃ. **Asammohenāti** sammohābhāvena, paññāya eva vā savanakālasambhūtāya taduttarakālapaññāsiddhi. Evaṃ **asammosenāti** etthāpi vattabbam. Byañjanānaṃ paṭivijjhitabbo ākāro nātigambhīro yathāsutadhāraṇameva tattha karaṇīyanti satiyā byāpāro adhiko, paññā tattha guṇibhūtāti vuttaṃ “**paññāpubbaṅgamāyā**”ti-ādi paññāya pubbaṅgamāti katvā. Pubbaṅgamatā cettha padhānatā “manopubbaṅgamā”ti-ādīsu viya. Pubbaṅgamatāya vā cakkhuviññāṇādīsu āvajjanādīnaṃ viya appadhānatte paññā pubbaṅgamā etissāti ayampi attho yujjati, evaṃ sati **pubbaṅgamāyāti** etthāpi vuttavipariyāyena yathāsambhavaṃ attho veditabbo. **Atthabyañjanasampannassāti**

---

1. Yathāvato (Ka)

atthabyañjanaparipuṇṇassa, saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-
uttānikaraṇa-paññattivāsena chahi atthapadehi,
akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesavasena chahi byañjanapadehi ca
samannāgatassāti vā attho daṭṭhabbo.

Yoniso panasikāraṃ dīpeti evaṃ-saddena vuccamānānaṃ
ākāranidassanāvadhāraṇatthānaṃ aviparītasaddhammavisayattāti adhippāyo.
Avikkhepaṃ dīpetīti “oghataṇasuttaṃ kattha bhāsitaṃ”ti-ādipucchāvasena
pakaraṇappavattassa vakkhamānassa suttassa savanaṃ samādhānamantarena
na sambhavaṭīti katvā vuttaṃ. **Vikkhittacittassāti**-ādi tassevatthassa
samatthanavasena vuttaṃ. **Sabbasampattiyāti**
atthabyañjanadesakapayojanādisampattiyā. Aviparītasaddhammavisayehi
viya ākāranidassanāvadhāraṇatthehi yonisomanasikāraṃ,
saddhammassavanena viya ca avikkhepassa yathā yonisomanasikārena
phalabhūtena attasammāpaṇidhipubbekatapuññatānaṃ siddhi vuttā
tadavinābhāvato, evaṃ avikkhepeneva phalabhūtena kāraṇabhūtānaṃ
saddhammassavanasappurisūpanissayānaṃ siddhi dassetabbā siyā assutavato
sappurisūpanissayarahitassa ca tadabhāvato. “Na hi vikkhittacitto”ti-ādinā
samatthanavacanena pana avikkhepena kāraṇabhūtena sappurisūpanissayena
ca phalabhūtassa saddhammassavanassa siddhi dassitā. Ayaṃ panettha
adhippāyo yutto siyā, saddhammassavanasappurisūpanissayā na ekantena
avikkhepassa kāraṇaṃ bāhiraṅgattā. Avikkhepo pana sappurisūpanissayo
viya saddhammassavanassa ekantakāraṇanti, evampi avikkhepena
sappurisūpanissayasiddhijotānaṃ samatthitāva, no na samatthitā
vikkhittacittānaṃ sappurisapayirūpāsānābhāvassa atthasiddhito. Ettha ca
purimaṃ phalena kāraṇassa siddhidassanaṃ nadīpūrena viya upari
vuṭṭhisabbhāvassa. Dutiyānaṃ kāraṇena phalassa siddhidassanaṃ daṭṭhabbaṃ
ekantavassinā viya meghavuṭṭhānena vuṭṭhippavattiyā.

Bhagavato vacanassa atthabyañjanapabhedaparicchedavasena
sakalasāsanasampatti-ogāhanākāro niravasesaparāhitapāripūrikāraṇanti
vuttaṃ “**evaṃ bhaddako ākāro**”ti. Yasmā na hotīti sambandho.

Pacchimakakkadvayasampattinti

attasammāpaṇidhipubbekatapuññatāsānkhātānaṃ guṇadvayaṃ.

Aparāparavuttiyā cettha cakkabhāvo, caranti etehi sattā, sampattibhavesūti

vā. Ye sandhāya vuttaṃ “cattārimāni bhikkhave cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ catucakkaṃ vattati”ti-ādi¹.

Purimapacchimabhāvo cettha desanakkamavasena daṭṭhabbo.

Pacchimakakkadvayasiddhiyāti pacchimakakkadvayassa ca atthitāya.

Sammāpaṇihitatto pubbe ca katapuñño suddhāsayo hoti tadasuddhihetūnaṃ

kilesānaṃ dūrībhāvatoti āha “**āsayasuddhi siddhā hoti**”ti. Tathā hi vuttaṃ

“sammāpaṇihitaṃ cittaṃ, seyyaso naṃ tato kare”ti² “katapuññosi tvaṃ

ānanda, padhānamanuyuñja, khippaṃ hohisi anāsavo”ti³ ca. Tenevāha

“**āsayasuddhiyā adhiḡamabyattisiddhī**”ti. **Payogasuddhiyāti**

yonisomanasikārapubbaṅgamaṣṣa dhammassavanapayogassa visadabhāvena.

Tathā cāha “**āgamabyattisiddhī**”ti, sabbassa vā kāyavacīpayogassa

niddosabhāvena. Parisuddhakāyavacīpayogo hi vippaṭisārābhāvato

avikkhittacitto pariyattiyāṃ visārado hotīti.

Nānappakārapaṭivedhadīpakenāti-ādinā atthabyañjanesu therassa evaṃ-
sadda suta-saddānaṃ asammoḡasammosadīpanato catupaṭisambhidāvasena
atthayojanaṃ dasseti. Tattha **sotabbabhedapaṭivedhadīpakenāti** etena ayaṃ
suta-saddo evaṃ-saddasannidhānato, vakkhamānāpekkhāya vā sāmāññeṇeva
sotabbadhammavisesaṃ āmasatīti dīpeti. Manodiṭṭhīhi pariyattidhammānaṃ
anupekkhanasuppaṭivedhā visesato manasikārapaṭibaddhāti te vuttanayena
yonisomanasikāradīpakena evaṃsaddena yojetvā,

savanadhāraṇavacīparicayā pariyattidhammānaṃ visesena

sotāvadhānapaṭibaddhāti te vuttanayena avikkhepadīpakena suta-saddena

yojetvā dassento sāsanasampattiyā dhammassavane ussāhaṃ janeti. Tattha

dhammāti pariyattidhammā. **Manasā anupekkhitāti** “idha sīlaṃ kathitaṃ,

idha samādhī, idha paññā, ettakā ettha anusandhiyo”ti-ādinā nayena manasā

anupekkhitā. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhāti** nijjhānakkhantibhūtāya,

ñātapariññāsaṅkhātāya vā diṭṭhiyā tattha tattha vuttarūpārūpadhamme “iti

rūpaṃ, ettakaṃ rūpaṃ”ti-ādinā suṭṭhu vavatthapetvā paṭividdhā.

Sakalena vacanenāti pubbe tīhi padehi visuṃ visuṃ yojitattā vutta.

Attano adahantoti “mamedan”ti attani aṭṭhapento. Bhummatthe

1. Am 1. 341 piṭṭhe.

2. Khu 1. 19 piṭṭhe Dhammapade.

3. Dī 2. 119 piṭṭhe.

cetaṃ sāmivacaṇaṃ. **Asappurisabhūminti** akataññutaṃ. “Idhekacco pāpabhikkhu tathāgatappaveditaṃ dhammavinayaṃ pariyāpuniṭvā attano dahatī”¹ti evaṃ vuttaṃ anariyavohārāvattaṃ, sā eva anariyavohārāvattā asaddhammo. Nanu ca Ānandattherassa “mamedam vacanaṃ”ti adhimānassa, mahākassapattherādīnañca tadāsaṅkāya abhāvato asappurisabhūmisamatikkamādivacaṇaṃ niratthakanti? Nayidamevaṃ, “evaṃ me sutan”ti vadantena ayampi attho vibhāvitoti dassanato. Keci pana “devatānaṃ parivitakkāpekkhaṃ tathāvacaṇanti edisī codanā anavakāsā”²ti vadanti. Tasmim kira khaṇe ekaccānaṃ devatānaṃ evaṃ cetaso parivitakko udapādi “bhagavā ca parinibbuto, ayañca āyasmā desanākusalo idāni dhammaṃ deseti, sakyakulappasuto tathāgatassa bhātā cūḷapituputto, kim nu kho sayam sacchikataṃ dhammā deseti, udāhu bhagavato eva vacanaṃ yathāsutaṃ”³ti, evaṃ tadāsaṅkitappakārato asappurisabhūmisamokkamādito atikkamādi vibhāvanti. **Appetīti** nidasseti.

Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthesu yathārahaṃ satte netīti netti, dhammo eva netti **dhammanetti**.

Dalhataraniviṭṭhā vicikicchā **kaṅkhā**, nātisamsappanā matibhedamattā **vimati**. **Assaddhiyaṃ vināsetīti** bhagavatā bhāsittā sammukhāvassa paṭiggahitattā khalitaduruttādigahaṇadosābhāvato ca. Ettha ca paṭhamādayo tisso atthayojanā ākārādi-atthesu aggahitavisesameva evaṃ-saddaṃ gahetvā dassitā, tato parā catasso ākārattameva evaṃ-saddaṃ gahetvā vibhāvītā. Pacchimā pana tisso yathākkamaṃ ākārattaṃ nidassanattaṃ avadhāraṇattañca evaṃ-saddaṃ gahetvā yojitāti daṭṭhabbaṃ.

Eka-saddo aññasetṭha-asahāyasaṅkhyādīsu dissati. Tathā hesa “sassato attā ca loko ca, idameva saccaṃ moghamaññanti ittheke abhivadanti”⁴ti-ādīsu² aññatthe dissati, “cetaso ekodibhāvan”³ti-ādīsu³ setṭhe, “eko vūpakaṭṭho”⁴ti-ādīsu⁴ asahāye, “ekova kho bhikkhave khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”⁵ti-ādīsu⁵ saṅkhyāyaṃ. Idhāpi saṅkhyāyanti dassento āha

1. Vi 1. 115 piṭṭhe.

2. Ma 3. 22 piṭṭhe.

3. Dī 1. 70; Vi 1. 5 piṭṭhesu.

4. Dī 1. 166 piṭṭhe.

5. Am 3. 61 piṭṭhe.

“**ekanti gaṇanaparicchedaniddeso**”ti. **Kālañca samayañcāti** yuttakālañca paccayasāmaggiñca. **Khaṇoti** okāso. Tathāgatuppādādiko hi maggabrahmacariyassa okāso tappaccayassa paṭilābhahetuttā. Khaṇo eva ca samayo, yo khaṇoti ca samayoti ca vuccati, so eko evāti hi attho.

Mahāsamayoti mahāsamūho. **Samayopi khoti** sikkhāpadapūraṇassa hetupi. **Samayappavādaketi** diṭṭhippavādake. Tattha hi nisinnā titthiyā attano attano samayaṃ pavadanti. **Atthābhisamayāti** hitapaṭilābhā. Abhisametabboti abhisamayo, abhisamayo attho **abhisamayatthoti** pīlanādīni abhisametabbabhāvena ekābhāvaṃ upanetvā vuttāni. Abhisamayassa vā paṭivedhassa visayabhūto attho **abhisamayatthoti** tāneva tathā ekattena vuttāni. Tattha **pīlanam** dukkhasaccassa taṃsamaṅgino hiṃsanam avipphārikatākaraṇam, **santāpo** dukkhadukkhatādivasena santāpanam paridahanam.

Tattha sahakārikāraṇam sannijjam sameti samavetīti **samayo**, samavāyo. Sameti samāgacchati ettha maggabrahmacariyam tadādihārapuggalehīti **samayo**, khaṇo. Sameti ettha, etena vā saṃgacchati satto, sabhāvadhammo vā sahaajātādīhi, uppādādīhi vāti **samayo**, kālo. Dhammappavattimattatāya atthato abhūtopi hi kālo dhammappavattiyā adhikaraṇam karaṇam viya ca parikkappanāmattasiddhena rūpena voharīyatīti. Samam, saha vā avayavānam ayanam pavatti avatṭhānanti **samayo**, samūho yathā “samudāyo”ti. Avayavasahāvātṭhānameva hi samūhoti. Avasesapaccayānam samāgame eti phalam etasmā uppajjati pavattati cāti **samayo**, hetu yathā “samudayo”ti. Sameti samyojanabhāvato sambandho eti attano visaye pavattati, daḥhaggahaṇabhāvato vā samyuttā ayanti pavattanti sattā yathābhinivesam etenāti **samayo**, diṭṭhe. Diṭṭhisamyojanena hi sattā ativiya bajjhantīti. Samiti saṃgati samodhānanti **samayo**, paṭilābho. Samassa nirodhassa yānam, sammā vā yānam apagamo apavatti **samayo**, pahānam. Abhimukham ñāṇena sammā etabbo adhigantabboti **abhisamayo**, dhammānam aviparīto sabhāvo. Abhimukhabhāvena sammā eti gacchati bujjhatīti **abhisamayo**, dhammānam

aviparītasabhāvāvabodho. Evaṃ tasmim̐ tasmim̐ atthe samayasaddappavatti veditabbā. Samayasaddassa atthuddhāre abhisamayasaddassa udāharaṇaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. **Assāti** samayasaddassa. **Kālo attho** samavāyādīnaṃ atthānaṃ idha asambhavato desadesakaparisānaṃ viya suttassa nidānabhāvena kālassa apadisitabbato ca.

Kasmā panettha aniyamitavaseneva kālo niddiṭṭho, na utusaṃvaccharādivasena niyamitoti āha “**tattha kiñcāpī**”ti-ādi. Utusaṃvaccharādivasena niyamaṃ akatvā samaya-saddassa vacane ayampi guṇo laddho hotīti dassento “**yevā ime**”ti-ādimāha. Sāmaññajotanā hi visese avatiṭṭhatīti. Tattha **diṭṭhadhammasukhavihārasamayo** devasikaṃ jhānaphalasaṃpattīhi vītināmanakālo, visesato sattasattāhāni. **Suppakāsāti** dasasahasilokadhātupakampana-obhāsapātubhāvādīhi pākaṭā. Yathāvuttappabhedesu eva samayesu ekadesaṃ pakārantarehi saṅgahetvā dassetuṃ “**yo cāyan**”ti-ādimāha. Tathā hi ñāṇakiccasaṃyamo attahitapaṭipattisaṃyamo ca abhisambodhisamayo, ariyabhūṇḥībhāvasamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo, karuṇākiccaparahitapaṭipattidhammikathāsamayā desanāsamayo eva.

Karaṇavacanena niddeso katoti sambandho. **Tatthāti** abhidhammatadaññasuttapadavinayesu. **Tathāti** bhummakaraṇehi. **Adhikaraṇattho** ādhārattho. Bhāvo nāma kiriyā, tāya kiriyantaralakkhaṇaṃ **bhāvenabhāvalakkhaṇaṃ**. Tattha yathā kālo sabhāvadhammaparicchinno sayāṃ paramatthato avijjamānopi ādhārabhāvena paññāto taṅkhaṇappavattānaṃ tato pubbe parato ca abhāvato “pubbaṅhe jāto, sāyaṅhe gacchatī”ti ca ādīsu, samūho ca avayavavinimutto visuṃ avijjamānopi kappanāmattasiddho avayavānaṃ ādhārabhāvena paññāpīyati yathā “rukkhe sākā, yavarāsiyaṃ sambhūto”ti-ādīsu, evaṃ idhāpīti dassento āha “**adhikaraṇaṇhi -pa- dhammānaṃ**”ti. Yasmiṃ kāle, dhammapuṅje vā kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti, tasmim̐ eva kāle dhammapuṅje ca phassādayopi hontīti ayaṃ hi tattha attho. Yathā ca “gāvīsu duyhamāṇāsu gato, duddhāsu āgato”ti dohanakiriyāya gamanakiriyā lakkhīyati, evaṃ idhāpī yasmiṃ samaye, tasmim̐ samayeti ca

vutte “sati”ti ayamattho viññāyamāno eva hoti padatthassa sattāviraḥābhāvatoti samayassa sattākiriya cittaṃ uppādakiriya phassādibhavanakiriya ca lakkhīyati. **Yasmiṃ samayeti** yasmiṃ navame khaṇe, yasmiṃ yonisomanasikārādihetumhi, paccayasamavāye vā sati kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti, tasmiṃyeva khaṇe, hetumhi, paccayasamavāye vā phassādayopi hontīti ubhayattha samayasadde bhūmaniddeso kato lakkhaṇabhūtabhāvayuttoti dassento āha “**khaṇa -pa-lakkhīyati**”ti.

Hetu-attho karaṇattho ca sambhavati “annena vasati, vijjāya vasati, pharasunā chindati, kudālena khaṇatī”ti-ādīsu viya. Vītikkamañhi sutvā bhikkhusaṃghaṃ sannipātāpetvā otiṇṇavatthukaṃ puggalaṃ paṭipucchitvā vigarahitvā ca taṃ taṃ vatthu-otiṇṇakālaṃ anatikkamitvā teneva kālena sikkhāpadāni paññapento bhagavā viharati sikkhāpadapaññattihetuṅca apekkhamāno tatiyapārājikādīsu viya.

Accantameva ārambhato paṭṭhāya yāva desanāniṭṭhānaṃ. Parahitapaṭipattisaṅkhātēna **karuṇāvihārena**. **Tadatthajotanatthanti** accantasamyogattajotanattham. **Upayoganiddeso kato** yathā “māsaṃ sajjhāyati”ti. **Porāṇāti** aṭṭhakathācariyā. **Abhilāpamattabhedoti** vacanamattena viseso. Tena suttavinayesu vibhattibyattayo katoti dasseti.

Seṭṭhanti seṭṭhavācakaṃ vacanaṃ “seṭṭhan”ti vuttam seṭṭhaguṇasahacaraṇato, tathā “**uttaman**”ti etthāpi. **Gāravayuttoti** garubhāvayutto garuṇayāgato, garukaraṇārahātāya vā gāravayutto. **Vuttoyeva**, na pana idha vattabbo Visuddhimaggassa imissā aṭṭhakathāya ekadesabhāvatoti adhippāyo.

Aparo nayo¹—bhāgavāti bhagavā, bhataṅgavāti bhagavā, bhāge vanīti bhagavā, bhāge vanīti bhagavā, bhataṅgavāti bhagavā, bhāge vanīti bhagavā, bhāge vanīti bhagavā.

1. Itivuttaka-Ṭī 5; Sārattha-Ṭī 1. 314; Visuddhi-Ṭī 1. 258 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

Bhāgavā bhataṅgā bhāge, bhage ca vani bhattavā.

Bhage vami tathā bhāge, vami bhagavā jīno.

Tattha katham **bhāgavāti bhagavā?** Ye te sīlādayo dhammakhandhā guṇabhāgā guṇakoṭṭhāsā, te anaññasādhāraṇā niratisayā tathāgate atthi upalabbhanti. Tathā hissa sīlam samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanam, hirī ottappam, saddhā vīriyam, sati sampajaññam, sīlavisuddhi diṭṭhivissuddhi, samatho vipassanā, tīṇi kusalamūlāni, tīṇi sucaritāni, tayo sammāvitakkā, tisso anavajjasaññā, tisso dhātuyo, cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, cattāro ariyamaggā, cattāri ariyaphalāni, catasso paṭisambhidā, catuyoniparicchedakañāṇāni, cattāro ariyavaṃsā, cattāri vesārajjāñāṇāni, pañca padhāniyaṅgāni, pañcaṅgiko sammāsamādhi, pañcañāṇiko sammāsamādhi, pañcindriyāni, pañca balāni, pañca nissāraṇīyā dhātuyo, pañca vimuttāyatanañāṇāni, pañca vimutti-paripācanīyā saññā, cha anussatiṭṭhānāni, cha gāravā, cha nissāraṇīyā dhātuyo, cha satatavihārā, cha anuttariyāni, cha nibbedhabhāgiyā saññā, cha abhiññā, cha asādhāraṇāñāṇāni, satta aparihāniyā dhammā, satta ariyadhammā, satta ariyadhanāni, satta bojjhaṅgā, satta sappurisadhammā, satta nijjaravatthūni, satta saññā, sattadakkhiṇeyyapuggaladesanā, sattakhīṇāsavabaladesanā, aṭṭhapaññāpaṭilābhahetudesanā aṭṭha sammattāni, aṭṭhalokadhammātikkaṃ, aṭṭha ārambhavatthūni, aṭṭha-akkhaṇadesanā, aṭṭha mahāpurisavitakkā, aṭṭha-abhibhāyatanadesanā aṭṭha vimokkhā, nava yonisomanasikāramūlakā dhammā, nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni, navasattāvāsadesanā, nava āghātaṭṭhavinayā, nava saññā, navanānattā, nava anupubbavihārā, dasa nāthakaraṇā dhammā, dasa kasiṇāyatanāni, dasa kusalakammaṭṭhā, dasa sammattāni, dasa ariyavāsā, dasa asekkhadhammā, dasa tathāgatabalāni, ekādasa mettānisaṃsā, dvādasa dhammacakkakārā, terasa dhutaṅgā, cūddasabuddhañāṇāni, pañcadasa vimutti-paripācanīyā dhammā, soḷasa vidhā ānāpānassati, soḷasa aparantapanīyā dhammā, aṭṭhārasa buddhadhammā, ekūnavīsati paccavekkhaṇāñāṇāni, catucattālīsa ñāṇavatthūni, paññāsa udayabbayañāṇāni, paropaññāsa kusalā dhammā, sattaṣaṭṭhi ñāṇavatthūni,

catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhasamāpattisañcārimahāvajirañāṇaṃ,
 anantanayasamantapaṭṭhānapavicayapaccavekkhaṇadesanāñāṇāni, tathā
 anantāsu lokadhātūsu anantānaṃ sattānaṃ āsayādivibhāvanañāṇāni cāti
 evamādayo anantāparimāṇabhedā anaññasādhāraṇā niratisayā guṇabhāgā
 guṇakoṭṭhāsā samvijjanti upalabbhanti, tasmā yathāvuttavibhāgā guṇabhāgā
 assa atthīti “bhāgavā”ti vattabbe ākārassa rassattam katvā “bhagavā”ti vutto.
 Evaṃ tāva bhāgavāti **bhagavā**.

Yasmā silādayo sabbe, guṇabhāgā asesato.

Vijjanti sugate tasmā, bhagavāti pavuccati.

Katham **bhatavāti bhagavā**? Ye te sabbalokahitāya ussukkamāpannehi
 manussattādike aṭṭha dhamme samodhānetvā sammāsambodhiyā
 katamahābhinihārehi mahābodhisattehi paripūritabbā dānapāramī silā,
 nekkhamma, paññā, vīriya, khanti, sacca, adhiṭṭhāna, mettā,
 upekkhāpāramīti dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa
 paramatthapāramiyoti samatimsa pāramiyo, dānādīni cattāri saṅgahavattūni,
 saccādīni cattāri adhiṭṭhānāni, aṅgapariccāgo jīvita, rajja, vutta,
 dārapariccāgoti pañca mahāpariccāgā, pubbayogo, pubbacariyā,
 dhammakkhānaṃ, nātattacariyā, lokattacariyā, buddhicariyāti evamādayo,
 saṅkhepato vā sabbe puññañāṇasambhārā buddhakaradhammā, te
 mahābhinihārato paṭṭhāya kappānaṃ satasahassādhikāni cattāri
 asaṅkhyeyyāni yathā hānabhāgiyā saṅkilesabhāgiyā ṭhitibhāgiyā vā na
 honti, atha kho uttaruttari visesabhāgiyāva honti, evaṃ sakkaccaṃ
 nirantaram anavasesato bhata sambhatā assa atthīti “bhatavā”ti vattabbe
 “bhagavā”ti vutto niruttinayena ta-kārassa ga-kāraṃ katvā. Atha vā
bhatavāti teyeva yathāvutte buddhakaradhamme vuttanayeneva bhari
 sambhari, paripūresīti attho. Evampi bhatavāti **bhagavā**.

Sammāsambodhiyā sabbe, dānapārami-ādike.

Sambhāre bhatavā nātho, tasmāpi bhagavā mato.

Katham **bhāge vanīti bhagavā**? Ye te catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā
 devasikam vaḷaṅjanakasamāpattibhāgā, te anavasesato

lokahitattamaṃ attano ca diṭṭhadhammasukhavihāratthamaṃ niccakappaṃ vani bhaji sevi bahulamakāsīti bhāge vanīti **bhagavā**. Atha vā abhiññeyyadhammesu kusalādāsu khandhādāsu ca ye te pariññeyyādivasena saṅkhepato vā catubbidhā abhisamayabhāgā, vitthārato pana “cakkhu pariññeyyaṃ sotamaṃ -pa- jarāmaṇaṃ pariññeyyaṃ”ti-ādinā¹ aneke pariññeyyabhāgā, “cakkhussa samudayo pahātabbo -pa- jarāmaṇassa samudayo pahātabbo”ti-ādinā pahātabbabhāgā, “cakkhussa nirodho -pa- jarāmaṇassa nirodho sacchikātabbo”ti-ādinā sacchikātabbabhāgā, “cakkhunirodhagāminī paṭipadā”ti-ādinā, “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādinā ca anekabhedā bhāvetabbabhāgā ca dhammā, te sabbe vani bhaji yathārahaṃ gocarabhāvanāsevanānaṃ vasena sevi. Evampi bhāge vanīti **bhagavā**. Atha vā “ye ime sīlādayo dhammakhandhā sāvakehi sādharmaṇā guṇakoṭṭhāsā guṇabhāgā, kinti nu kho te vineyyasantānesu patiṭṭhapeyyaṃ”ti² mahākaruṇāya vani abhipatthayi, sā cassa abhipatthanaṃ yathādhippetaphalāvahā ahosi. Evampi bhāge vanīti **bhagavā**.

Yasmā ñeyyasamāpatti-guṇabhāge tathāgato³.

Bhaji patthayi sattānaṃ, hitāya bhagavā tato.

Kathaṃ **bhage vanīti bhagavā**? Samāsato tāva katapuññehi payogasampannehi yathāvivhavaṃ bhajīyantīti bhagā, lokiyalokuttarasampattiyo. Tattha lokiye tāva Tathāgato sammāsambodhito pubbe bodhisattabhūto paramukkaṃsagate vani bhaji sevi, yattha patiṭṭhāya niravasesato buddhakaradhamme samannānto buddhadhamme paripācesi, buddhabūto pana te niravajjesu upasāmhite anaññasādhāraṇe lokuttarepi vani bhaji sevi, vitthārato pana padesarajja-issariyacakkavattisampattidevarajjasampatti-ādivasena jhānavimokkhasamādhisamāpattiñāṇadassanamaggabhāvanāphalāsacchikiriyādi-uttari manussadhammasena ca anekavihite anaññasādhāraṇe bhage vani bhaji sevi. Evampi bhage vanīti **bhagavā**.

1. Khu 9. 23 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge. 2. Patiṭṭhaheyyunti (Ka) 3. Asesato (Ka)

Yā tā sampattiyo loke, yā ca lokuttarā puthu.

Sabbā tā bhaji sambuddho, tasmāpi bhagavā mato¹.

Katham **bhattavāti bhagavā?** Bhattā daḷhabhattikā assa bahū atthīti bhattavā. Tathāgato hi mahākaruṇāsabbaññutaññādi-
aparimitanirupamappabhāvaguṇavisesasamaṅgibhāvato sabbasattuttamo,
sabbānatthaparihārapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya
niratisayāya payogasampattiyā sadevamanussāya pajāya accantupakāritāya
dvattimsamahāpurisalakkhaṇa-asīti anubyañjanabyāmappabhādi
anaññasādhāraṇavisesapaṭimaṇḍitarūpakāyatāya yathābhuccaguṇādhigatena
“itipi so bhagavā”ti-ādinayappavattena lokattayabyāpinā suvipulena
suvisuddhena ca thutighosena samannāgatattā ukkaṃsapāramippattāsu
appicchatāsantuṭṭhi-ādīsu suppatiṭṭhitabhāvato
dasabalacatuvesārajjādiniratisayaguṇavisesasamaṅgibhāvato ca
rūpappamāṇo rūpappasanno, ghosappamāṇo ghosappasanno, lūkhappamāṇo
lūkhappasanno, dhammappamāṇo dhammappasannoti evaṃ catuppamāṇike
lokasannivāse sabbathāpi pasādāvahabhāvena samantapāsādikattā
aparimāṇānaṃ sattānaṃ sadevamanussānaṃ
ādarabahumānagāravāyatanatāya paramapemasambhattiṭṭhānaṃ. Ye tassa
ovāde patiṭṭhitā aveccappasādena samannāgatā honti, kenaci asaṃhāriyā
tesaṃ pasādabhatti samaṇena vā brahmaṇena vā devena vā mārena vā
brahmunā vā. Tathā hi te attano jīvitapariccāgepi tattha pasādaṃ na
pariccajanti, tassa vā āṇaṃ daḷhabhattibhāvato.

Tenevāha—

“Yo ve kataññū katavedi dhīro,

Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī”ti²,

“Seyyathāpi bhikkhave mahāsamuddo ṭhitadhammo velaṃ
nātivattati, evameva kho bhikkhave yaṃ mayā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ
paññattaṃ, taṃ mama sāvakā jīvitahetupi nātikkamantī”ti³ ca.

1. Jino (Ka) 2. Khu 6. 10 piṭṭhe Jātake. 3. Am 3. 45; Khu 1. 142; Vi 4. 421 piṭṭhesu.

evaṃ bhattavāti **bhagavā** niruttinayena ekassa ta-kārassa lopam katvā itarassa ga-kāram katvā.

Guṇātisayayuttassa, yasmā lokahitesino.

Sambhattā bahavo satthu, bhagavā tena vuccatīti.

Katham **bhage vamīti bhagavā**? Yasmā tathāgato bodhisattabhūtopi aparimāṇāsu jātisu pāramiyo paripūrento bhagasaṅkhātāṃ siriṃ issariyaṃ yasañca vami uggiri, kheḷipiṇḍaṃ viya anapekkho chaḍḍayi, carimattabhāvepi hatthagataṃ cakkavattisiriṃ devalokādhipaccasadisam catudīpissariyaṃ cakkavattisampattisannissayaṃ sattaratanasamujjalaṃ yasañca tiṇḍayapi amaññamāno nirapekkho pahāya abhinikkhamitvā sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tasmā ime sirī-ādike bhage vamīti **bhagavā**, atha vā bhāni nāma nakkhattāni, tehi samaṃ gacchanti pavattantīti bhagā, sineruyugandhara-uttarakuruhimavantādibhājanalokavisesasannissayā sobhā kappatṭhiyabhāvato, tepi bhagavā vami tannivāsissattāvāsasamatikkamato tappaṭibaddhachandarāgappahānena pajahīti. Evampi bhage vamīti **bhagavā**.

Cakkavattisiriṃ yasmā, yasaṃ issariyaṃ sukham.

Pahāsi lokacittañca, sugato bhagavā tato.

Katham **bhāge vamīti bhagavā**? Bhāgā nāma sabhāgadhammakotṭhāsā, te khandhāyatanadhātādivasena, tatthāpi rūpavedanādivasena pathaviyādivasena atītādivasena ca anekavidhā, te ca bhagavā sabbaṃ papañcaṃ sabbaṃ yogaṃ sabbaṃ ganthaṃ sabbaṃ saṃyojanaṃ samucchinditvā amatadhātuṃ samadhigacchanto vami uggiri, anapekkho chaḍḍayi na paccāvami. Tathā hesa “sabbatthakameva pathaviṃ āpaṃ tejaṃ vāyaṃ, cakkhuṃ sotaṃ ghānaṃ jivhaṃ kāyaṃ manaṃ, rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme, cakkhuviññāṇaṃ -pa- manoviññāṇaṃ, cakkhusamphassaṃ -pa- manosamphassaṃ, cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ -pa- manosamphassajaṃ vedanaṃ, cakkhusamphassajaṃ saññaṃ -pa- manosamphassajaṃ cetanaṃ -pa- manosamphassajaṃ cetanaṃ, rūpataṇhaṃ -pa- dhammataṇhaṃ, rūpavitakkaṃ -pa- dhammavitakkaṃ, rūpavicāraṃ -pa- dhammavicāraṃ”ti-ādinā anupadadhammavibhāgavasenaapi sabbeva dhammakotṭhāse anavasesato vami uggiri, anapekkhapariccāgena chaḍḍayi. Vuttaṃ hetam

“yaṃ taṃ ānanda cattaṃ vantaṃ muttaṃ pahīnaṃ paṇissaṭṭhaṃ, taṃ tathāgato puna paccāvamissatīti netāṃ ṭhānaṃ vijjatī”ti¹. Evampi bhāge vamiṃti **bhagavā**. Atha vā **bhāge vamiṃti** sabbepi kusalākusale sāvajjānavajje hīnapaṇīte kaṇhasukkasappaṭibhāge dhamme ariyamaggañāṇamukhena vamiṃti uggiri, anapekkho pariccaji pajahi, paresaṅca tathattāya dhammaṃ desesi. Vuttampi cetāṃ “dhammāpi vo bhikkhave pahātabbā, pageva adhammā”². Kullūpamaṃ vo bhikkhave dhammaṃ desessāmi nittharaṇatthāya, nogahaṇatthāyā”ti-ādi³. Evampi bhāge vamiṃti **bhagavā**.

Khandhāyatanadhātādi-dhammabhāgā mahesinā.

Kaṇhasukkā yato vanta, tatopi bhagavā mato.

Tena vuttaṃ—

“Bhāgavā bhataṃ bhāge, bhage ca vamiṃti bhattavā.

Bhage vamiṃti tathā bhāge, vamiṃti bhagavā jino”ti.

Dhammasarīraṃ paccakkhaṃ karotīti “yo vo ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā”ti⁴ vacanato dhammassa satthubhāvaparivāyo vijjatīti katvā vuttaṃ.

Vajirasāṅghātasamānakāyo parehi abhejjasarīrattā. Na hi bhagavato rūpakāye kenaci sakkā antarāyaṃ kātunti. **Desanāsampattim niddisati** vakkhamānassa sakalassa suttassa “evaṃ”ti nidassanato. **Sāvakasampattim niddisati** paṭisambhidāppattena pañcasu ṭhānesu bhagavatā etadagge ṭhapitena mayā mahāsāvakena sutāṃ, taṅca kho mayāva sutāṃ, na anussutaṃ na paraṃparābhatanti imassatthassa dīpanato. **Kālasampattim niddisati** bhagavāsaddasannidhāne payuttassa समयasaddassa buddhuppādapāṭimaṇḍitabhāva dīpanato. Buddhuppādaparamā hi kālasampadā. Tenetaṃ vuccati—

“Kappakasāye kaliyuge, buddhuppādo aho mahacchariyaṃ.

Hutāvahamajjhe jātaṃ, samuditamakaraṇamavindan”ti.

Bhagavāti desakasampattim niddisati guṇagisiṭṭhasattuttamabhāvadīpanato garugāravādhi vacanabhāvato.

1. Dī 2. 99 piṭṭhe. 2. Ma 1. 188 piṭṭhe. 3. Ma 1. 187 piṭṭhe. 4. Dī 2. 126 piṭṭhe.

Avisesenāti na visesena, viharabhāvasāmaññenāti attho. **Iriyāpatha -pa-vihāresuti** iriyāpathavihāro dibbavihāro brahmavihāro ariyavihāroti etesu catūsu vihāresu. **Samaṅgīparidīpananti** samaṅgībhāvaparidīpanam. **Etanti** “viharatī”ti etaṃ padaṃ. Tathā hi taṃ “idhekacco gihīhi saṃsaṭṭho viharati sahanandī sahasokī”ti-ādīsu¹ iriyāpathavihāre āgataṃ. “Yasmim bhikkhave samaye bhikkhu vivicceva kāmehi -pa- paṭhamam jhānam upasampajja viharatī”ti² ettha dibbavihāre. “So mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharatī”ti-ādīsu³ brahmavihāre. “So kho aham aggivessana tassāyeva kathāya pariyosāne tasmim eva purimasim samādhinimutte ajjhattameva cittaṃ saṅṭhapemi sannisādemī ekodim karomi samādahāmi, yena sudam niccakkaṃ viharāmi”ti-ādīsu⁴ ariyavihāre.

Tattha iriyānam vattanam **iriyā**, kāyappayogo. Tassā pavattanupāyabhāvato ṭhānādi **iriyāpatho**. Ṭhānasamaṅgī vā hi kāyena kiñci kareyya gamanādīsu aññatarasamaṅgī vā. Atha vā iriyati pavattati etena attabhāvo kāyakiccaṃ vāti **iriyā**, tassā pavatti-upāyabhāvato iriyā ca so patho cāti **iriyāpatho**, ṭhānādi eva. So ca atthato gatinivatti-ādi-ākārena pavatto catusantirūpapabandho eva. Viharaṇam, viharati etenāti vā **vihāro**, iriyāpatho eva vihāro **iriyāpathavihāro**. Divi bhavo **dibbo**, tattha bahulappavattiyā brahmapārisajjādidevaloke bhavoti attho. Tattha yo dibbānubhāvo, tadatthāya samvattatīti vā **dibbo**, abhiññābhinihārasena mahāgatikattā vā **dibbo**, dibbo ca so vihāro cāti **dibbavihāro**, catasso rūpāvacarasamāpattiyō. Āruppasamāpattiyopi ettheva saṅgham gacchanti. Brahmūnam, brahmāno vā pihārā **brahmavihārā**, catasso appamaññāyo. Ariyānam, ariyā vā vihārā **ariyavihārā**, cattāri sāmāññaphalāni. **So hi ekaṃ iriyāpathabāddhananti**-ādi yadipi bhagavā ekenapi iriyāpathena cirataram kalam attabhāvam pavatteturū sakkoti, tathāpi upādinna kasarīrassa nāma ayaṃ sabhāvoti dasseturū

---

1. Saṃ 2. 387 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 44; Abhi 2. 274 piṭṭhesu.

3. Dī 1. 234; Dī 3. 187; Ma 1. 46; Ma 2. 2, 63; Ma 3. 185 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 316 piṭṭhe.

vuttam. Yasmā vā bhagavā yattha katthaci vasanto vineyyānam dhammam desento, nānāsamāpattīhi ca kālam vītināmento vasatīti sattānam attano ca vividham hitasukham harati upaneti uppādeti, tasmā vividham haratīti evamettha attho vedītabbo.

Paccatthike jinātīti **jetto**. Jeta-saddo hi sota-saddo viya kattusādhanopi atthīti. Rañño vā paccatthikānam jītakāle jātattā **jetto**. Rañño hi attano jayam tattha āropetvā jītavāti jetoti kumāro vutto. Maṅgalakāmatāya vā jetotissa nāmam katam, tasmā “jeyyo”ti etasmim atthe “jeto”ti vuttanti daṭṭhabbam. Tassa jetassa rājakumārassa. **Vaneti**¹ ādito paṭṭhāyeva tam tassa santakanti dassetuṃ “**tam hī**”ti-ādi vuttam. Sabbakāmasamiddhitāya vigatamalamaccheratāya karuṇādiguṇasamaṅgitāya ca niccakālam² upaṭṭhapito anāthānam piṇḍo etassa atthīti **anāthapiṇḍiko**, tassa anāthapiṇḍikassa. Yadi jetavanam, katham anāthapiṇḍikassa āramoti āha “**anāthapiṇḍikenā**”ti-ādi. Pañcavidhasenāsaṅgasampattiyā āramanti ettha pabbajitāti **ārāmo**, tasmim ārāme. Yadi so bhūmibhāgo koṭisantharena mahāseṭṭhinā kīto, rukkhā pana jetena na vikkītāti tam “jetavanam”ti vattabbam labhatīti vadanti. Ubhinnampi vā tattha pariccāgavisesakittanattam ubhayavacanam, jetenapi hi bhūmibhāgavikkayena laddhadhanam tattha dvārakoṭṭhakakaraṇavasena viniyuttam. Sāvattijetavanānam bhūmibhāgavasena bhinnattā vuttam “**na hi sakkā ubhayattha ekam samayam viharitun**”ti.

Apākaṭāti sakko suyāmoti-ādinā anabhiññātā. Abhiññātānampi aññatarasaddo dissateva ekasadisāyattattāti dassetuṃ “**abhijānāti no**”ti-ādi vuttam. **Ahunā**¹ idāneva. **Sādhāraṇavacanam** dibbam antonītam katvā. Devo eva **devatā** purisepi vattanato. Tenevāha “**imasmim panatthe**”ti-ādi. Nanu ca rūpāvacarasattānam purisindriyam natthi, yena te purisāti vucceyyum? Yadi purisindriyam natthi, purisasaṅghānassa pana purisavesassa ca vasena purisapuggalāteva vuccanti purisapakatibhāvato.

1. Upavanheti (Ka)

2. Sabbakālam (Ka)

3. Ahu (Aṭṭhakathāyam)

Abhikkantāti atikkantā, vigatāti atthoti āha “**khaye dissati**”ti. Teneva hi “**nikkhanto paṭhamo yāmo**”ti upari vuttaṃ. **Abikkantataroti** ativiya kantataro. Tādiso ca sundaro bhaddako nāma hotīti āha “**sundare dissati**”ti. **Koti** devanāgayakkhagandhabbādīsu ko katamo. **Meti** mama. **Pādānīti** pāde. **Iddhiyāti** imāya evarūpāya deviddhiyā. **Yasasāti** iminā edisena parivārena paricchadena ca. **Jalanti** vijjotamāno. **Abhikkantenāti** ativiya kantena kamaniyena abhirūpena. **Vaṇṇenāti** chavivaṇṇena sarīravaṇṇanibhāya. **Sabbā obhāsayaṃ disāti** sabbāpi disā pabhāsento cando viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekālokaṃ karontoti gāthāya attho. **Abhirūpeti** uḷārarūpe sampannarūpe.

Kañcanasannibhattacatā suvaṇṇavaṇṇaggahaṇena gahitāti adhippāyenāha “**chaviyan**”ti. Chavigatā pana vaṇṇadhātu eva “suvaṇṇavaṇṇo”ti ettha vaṇṇaggahaṇena gahitāti apare. Vaṇṇanaṃ kittiyā ugghosananti **vaṇṇo**, thuti. Vaṇṇīyati asaṅkarato vavatthapīyatīti **vaṇṇo**, kulavaggo. Vaṇṇīyati phalaṃ etena yathāsabhāvato vibhāvīyatīti **vaṇṇo**, kāraṇaṃ. Vaṇṇanaṃ dīgharassādivasena saṅṭhahananti **vaṇṇo**, saṅṭhānaṃ. Vaṇṇīyati aṇumahantādivasena pamīyatīti **vaṇṇo**, pamāṇaṃ. Vaṇṇeti vikāraṃ āpajjamānaṃ hadayaṅgatabhāvaṃ pakāsetīti **vaṇṇo**, rūpāyatanam. Evaṃ tena tena pavattinimittena vaṇṇasaddassa tasmim tasmim atthe pavatti veditabbā. **Iddhiṃ māpetvāti** vatthālāṅkarakāyādihi ohāsamuñcanādivasena dibbaṃ iddhānubhāvaṃ nimminivā. **Kāmāvacarā anabhisāṅkhatenapi āgantum sakkonti** oḷārikarūpattā. Tathā hi te kabaḷikārabhakkhā. **Rūpāvacarā na sakkonti** tato sukhumatararūpattā. Tenāha “**tesaṃ hī**”ti-ādi. Tattha “**atisukhumo**”ti mūlapaṭṭisandhirūpaṃ sandhāya vadati. **Na tena iriyāpathakappanaṃ hotīti** etena brahmalokepi brahmāno yebhuyyena nimmitarūpeneva pavattantīti dasseti. Itaraṃ hi ativiya sukhumaṃ rūpaṃ kevalaṃ cittuppādassa nissayādhiṭṭhānabhūtaṃ saṅṭhānavantaṃ hutvā tiṭṭhati.

Anavasesattaṃ sakalatā. Yebhuyyatā bahulabhāvo. Abyāmissatā vijātiyena asaṅkaro. Sukhena hi avokiṇṇatā tattha

adhippetā. **Anatirekatā** taṃparamatā visesābhāvo¹. **Kevalakappanti** kevalaṃ daḷhaṃ katvāti attho. **Samghabhedāyāti** saṃghe vivādāya, vivāduppādāyāti attho. Kevalaṃ vuccati nibbānaṃ sabbasaṅkhatavivittatā, etassa taṃ atthīti **kevalī**, sacchikatanirodho khīṇāsavo. Tenāha “**visaṃyogo attho**”ti.

Kappasaddo paṇāyaṃ sa-upasaggo anupasaggo cāti adhippāyena okappaniyapade labbhamānaṃ kappasaddamattaṃ dasseti, aññathā kappapadaṃ anidassanameva siyā. **Samaṇakappehīti** vinayasiddhehi samaṇavohārehi. **Niccakappanti** niccakālaṃ. **Paññattīti** nāmaṃ. Nāmaṃ hetuṃ² tassa āyasmato, yadidaṃ kappoti. **Kappitakesamassūti** kattarikāya cheditakesamassu. **Dvaṅgulakappoti** majjhanhikavelāya vītikkantāya dvaṅgulatāvīkappo. **Lesoti** apadeso. Anavasesaṃ pharituṃ samatthassapi obhāsassa kenacipi kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṃ pana sabbasova pharatīti dassetuṃ samantattho kappa-saddo gahitoti āha “**anavasesaṃ samantato**”ti. Īsaṃ asamattaṃ³, kevalaṃ vā **kevalakappaṃ**. Bhagavato ābhāya anobhāsīteva hi padesaṃ devatā attano pabhāya obhāsenti. Na hi bhagavato pabhā kāyaci pabhāya abhibhuyyati, sūriyādīnaṃ pabhaṃ sā abhibhuyya tiṭṭhatīti.

Yena vā kāraṇenāti hetumhi idaṃ karaṇavacanaṃ. Hetu-attho hi kiriyāya kāraṇaṃ, na karaṇaṃ viya kiriyattho, tasmā nānappakāraguṇavisesādhigamanatthā idha upasaṅkamanakiriyāti “annena vasati, vijjāya vasatī”ti-ādīsu viya hetu-atthameva taṃ karaṇavacanaṃ yuttaṃ na karaṇattham tassa ayujjamānattāti vuttaṃ “yena vā kāraṇenā”ti-ādi. Bhagavato satatappavattaniratisayasāduvipulāmatarasasaddhammaphalatāya sādupalaniccaphalitamahārukkhena bhagavā upamīto. Sādupalūpabhogādhippāyaggahaṇeneva hi mahākāruṇikassa sādupalatā gahitāti. **Upasaṅkamīti** upasaṅkantā. Sampattakāmatāya hi kiñci ṭhānaṃ

1. Daḷhatthavisesābhāvo (Ka)

2. Nāmasaññāva taṃ (Ka)

3. Imassa pana sādhippāyo attho moggallānabyākhyāyaṃ catutthakaṇḍe (120) suttabyākhyāto gahetabbo.

gacchanto taṃtaṃpadesātikkamanena upasaṅkami, upasaṅkantoti vattabbataṃ labhati. Tenāha “**gatāti vuttaṃ hotī**”ti, upagatāti attho.

Upasaṅkamtivāti pubbakālakiriyāniddesoti āha

“**upasaṅkamanapariyosānadīpanan**”ti. **Tatoti** yaṃ ṭhānaṃ pattā “upasaṅkamī”ti vuttā. Tato upagataṭṭhānato.

Gatinivatti-atthato sāmaññato āsanampi ṭhānaggahaṇena gayhatīti vuttaṃ “**āsanakusalatāya ekamantaṃ tiṭṭhantī**”ti. Nisinnāpi hi gamanato nivattā nāma honti ṭhatvā nisīditabbattā, yathāvuttaṭṭhānādayopi āsaneneva saṅgahitāti. Atidūra-accāsannaṭṭikkhepena nātidūranaccāsannaṃ nāma gahitaṃ. Taṃ pana avakaṃsato ubhinnaṃ pasāritahatthasaṅghaṭṭanena daṭṭhabbaṃ. **Gīvaṃ pasāretvā**ti gīvaṃ parivattanavasena pasāretvā.

Kāmaṃ “kathan”ti ayamākārapucchā, taraṇākāro idha pucchito. So pana taraṇākāro atthato kāraṇamevāti āha “**kathaṃ nūti kāraṇapucchā**”ti. **Pākato** abhisambodhiyaṃ mahāpathavīkampanādi-anekacchariyapātubhāvādinā.

Marisaṇaṭṭhena pāpānaṃ rogādi-anatthānaṃ abhibhavanaṭṭhena **māriso**, dukkharahito. Tenāha “**niddukkhāti vuttaṃ hotī**”ti. Nirayapakke piyālanavasanaṃ upacāravacanañcetaṃ yathā “devānaṃ piyā”ti. Tenevāha “**yadi evan**”ti-ādi. **Saṅkunā saṅkū**ti matthakato samakoṭṭitena yāva hadayapadesā nibbijhitvā otiṇṇena saṅkunā pādatalato samakoṭṭito saṅku nibbijhitvā ārohanto **hadaye** hadayassa padese samāgaccheyya, atha nesuṃ saṅkūnaṃ samāgamasamakāle naṃ yathātikantasaṅkukaraṇakālaṃ jāneyyāsi. Kiñci nimittaṃ upādāya kismiñci atthe pavattassa saddassa tannimittarahite pavatti ruḥhī nāma gamanakiriyārahite sāsanaḍimati paṭipiṇḍe¹ yathā gosaddassa.

Oghamatarīti yesaṃ oghānaṃ taraṇaṃ pucchitaṃ, te gaṇanaparicchato sarūpato ca dassetuṃ “**cattāro**”ti-ādi vuttaṃ. Kasmā panettha

---

1. Ettha “sāsanaṃ nāma gogaḷaṭṭhitaṃ lambamānacammaḷomasāṅghātarūpaṃ galakambalaṃ, sā ādi yesaṃ gavaṅgānanti sāsanaḍimā, sāsanaṇaṅguṭṭhakakudakhuravisāṇādigavaṅgāni, tāni assa paṭipiṇḍassa atthīti sāsanaḍimā, paṭipiṇḍo, tasmim paṭipiṇḍe gopatirūpake”ti attho veditabbo.

cattāro eva oghā vuttā, te ca kāmādayo evāti? Na codetabbametaṃ, yasmā dhammānaṃ sabhāvakkiccvisesaññunā bhagavatā sabbaṃ ñeyyaṃ yāthāvato abhisambujjhivā ettakāva oghā desitā, ime eva ca desitāti. Vaṭṭasmim ohananti osīdāpentīti **oghā**, ohananti heṭṭhā katvā hananti gāmenti, tathābhūtā satte adho gāmenti nāma. Ayañca attho “sabbopi cesā”ti-ādinaṃ parato aṭṭhakatāyameva āgamissati. Kāmanatṭhena **kāmo**, kāmo ca so yathāvuttenatthena ogho cāti, kāmesu oghoti vā **kāmogho**. Bhavogho nāma bhavarāgoti dassetuṃ “**rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti cā**”ti vuttaṃ. **Sumaṅgalavilāsini**-ādīsu¹ pana “sassetadiṭṭhisahagatarāgo cā”ti vuttaṃ. Tattha paṭhamo upapattibhavesu rāgo, dutiyo kammabhava. Bhavadiṭṭhivinimuttassa diṭṭhigatassa abhāvato “**dvāsattḥiditṭhiyo diṭṭhogho**”ti vuttaṃ, catusaccantogadhattā sabbassa ñeyyassa “**catūsu saccesu aññānaṃ avijjogho**”ti āha.

Idāni tesam oghasaṅkhātānaṃ pāpadhammānaṃ uppattiṭṭhānaṃ dassetuṃ “**tatthā**”ti-ādi vuttaṃ, pavattiṭṭhānaṃ pana kāmaguṇādayo dassitā eva. “Pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo kāmogho”ti ettha bhavoghaṃ ṭhapetvā sabbo lobho kāmoghoti yuttaṃ² siyā. Sassetadiṭṭhisahagato rāgo bhavadiṭṭhisampayuttattā bhavoghoti aṭṭhakathāsu vutto, bhavogho pana diṭṭhigatavippayuttesu eva uppajjatīti pāliyaṃ vutto. Tenevāha “**bhavogho catūsu diṭṭhivippayuttalobhasahagatacittuppādesu uppajjati**”ti. Tasmā diṭṭhisahagatalobhopi kāmoghoti yuttaṃ siyā.

Diṭṭhadhammikasamparāyikadukkhānaṃ hi kāraṇabhūtā kāmāsavādayopi dvidhā vuttā, āsavā eva ca oghā. Kāmāsavaniddese ca kāmesūti kāmārāgadiṭṭhirāgādīnaṃ ārammaṇabhūtesu tebhūmaṅgesu vatthukāmesūti attho sambhavati. Tattha hi uppajjamānā sāyaṃ taṇhā sabbāpi na kāmacchāndādināmaṃ na labhatīti.

Yadi pana pañcakāmaguṇiko ca rāgo kāmoghoti vuttoti katvā brahmānaṃ vimānādīsu rāgassa diṭṭhirāgassa ca kāmoghabhāvo paṭisedhitabbo siyā, evaṃ sati kāmoghabhavoghavinimuttena nāma lobhena

1. Dī-Ṭṭha 3. 206 piṭṭhe.

2. Vuttaṃ (Ka)

bhavitabbaṃ. So yadā diṭṭhigatavippayuttesu uppajjati, tadā tena sampayutto avijjogho oghavippayuttoti domanassavicikicchuddhaccasampayuttassa viya tassapi oghavippayuttatā vattabbā siyā “catūsupi diṭṭhigatavippayutta lobhasahagatesu cittuppādesu uppanno moho siyā oghasampayutto siyā oghavippayutto”ti. “Kāmogho aṭṭhasu lobhasahagatesu cittuppādesu uppajjati”ti, “kāmoghaṃ paṭicca diṭṭhogho avijjogho”ti¹ ca vacanato diṭṭhisahagato kāmogho na hotīti na sakkā vuttuṃ. Tathā hettha “rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti ca bhavogho nāmā”ti ettakameva vuttaṃ, na vuttaṃ “sassatadiṭṭhisahagato rāgo”ti.

Adhogamaṇaṭṭhenāti heṭṭhāpavattanaṭṭhena. Heṭṭhāpavattanañcetta na kevalaṃ apāyagamaṇiyabhāvena, atha kho saṃsāratarakāvarodhanenapīti dassetuṃ “**uparibhavañcā**”ti-ādi² vuttaṃ. Kāmaṃ nibbānaṃ arūpibhāvā adesam, na tassa ṭhānavasena³ uparigahaṇam, sabbasaṅkhatavinissaṭṭā pana sabbassapi bhavassa uparīti vattabbatam arahaṭīti katvā vuttaṃ “**uparibhavaṃ**⁴ **nibbānaṃ**”ti. “Mahā-udakogho”ti-ādīsu rāsaṭṭho ogha-saddoti “**mahā heso kilesarāsī**”ti vuttaṃ. **Sesesupī**ti bhavoghādīsupi.

Appatiṭṭhahantoti kilesādīnaṃ vasena asantiṭṭhanto, asaṃsīdantoti attho. **Anāyūhantoti** abhisāṅkhārādivasena na āyūhanto majjhimam paṭipadam vīlaṅghitvā nibbuyhanto. Tenāha “**avāyamanto**”ti, micchāvāyāmasena avāyamantoti adhippāyo. **Gūḷhanti** saṃvutaṃ. **Paṭicchannanti** tasseva vevacanaṃ. Atthavasena vā saṃvutaṃ **gūḷham**, sadda vasenapi apākaṭam **paṭicchannaṃ**. Antaradīpādike **ṭhātabbaṭṭhāne**. **Āyūhantāti** hatthehi ca pādehi ca vāyamantā. **Etam** atthajātam, **etam** vā vissajjanaṃ.

Idāni yenādhippāyena bhagavatā tathāgūḷham katvā pañho kathito tam dassetuṃ “**kiṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Niggahamukhenāti** veneyyānaṃ vinaya-upāyabhūtaniggahavasena. Tenāha “**ye paṇḍitamānino**”ti-ādi. **Pavayha pavayhāti** ophuṇitvā ophuṇitvā.

1. Abhi 10. 297 piṭṭhe.

3. Nāṇavasena (Ka)

2. Uparibhāgañcāti-ādi (Ka)

4. Uparibhāgaṃ (Ka)

Soti devaputto **nihatamāno** ahosi yathāvissajjitassa atthassa ajānanto. **Yathāti** aniyamavacanaṃ niyamaniddiṭṭhaṃ hoti, taṃsambandhañca kathanti pucchāvacananti tadubhayassa atthaṃ dassento “**yathāhaṃ jānāmi, evaṃ me kathehi**”ti āha.

Yadāsvāhanti yadāsu ahaṃ, su-kāro nipātamattaṃ “yadidaṃ kathaṃ sū”ti-ādīsu viya. **Sabbapadesūti** “tadāssu saṃsīdāmi”ti-ādīsu tīsupi padesu. **Atarantoti** oghānaṃ atikkamanatthaṃ taraṇappayogaṃ akaronto. **Tatthevāti** oghaniya-oghesu eva. **Osīdāmīti** nimujjāmi oghehi ajjhotthaṇo homi. **Nibbuyhāmīti** oghehi nibbūḷho homi. **Ṭhātuṃ asakkonto** asaṃsīdanto. **Ativattāmīti** anupayogaṃ atikkamāmi, apanidhānavasena sammāpaṭipattiṃ virādhemīti attho. **Ṭhāne ca vāyāme cāti** vakkhamānavibhāge paṭiṭṭhahane vāyāme ca. **Dosaṃ disvāti** paṭiṭṭhānāyūhanesu saṃsīdananibbuyhanasaṅkhātāṃ taraṇassa vipandhanabhūtaṃ ādīnavāṃ disvāna. Idam bhagavatā bodhimūle attanā pavattitapubbabhāgamanasikāravasena vuttaṃ. **Atiṭṭhanto avāyamantoti** paṭiṭṭhānāyūhanakaraṇakilesādīnaṃ parivajjanena asaṃsīdanto anibbuyhanto. **Devatāyapi paṭividdho** tadattho upanissayasampannatāya vimutti-paripācanīyadhammānaṃ paripakkattā. **Na pana pākaṇo** vipaṅcitanñū-ādīnaṃ ugghaṭitaññūnaṃ pana yathā tassā devatāya, tathā pākaṇo evāti. **Satta dukā** idāni vuccamānarūpā **dassitā** porāṇaṭṭhakathāyaṃ. **Kilesavasena santiṭṭhantoti** lobhādīhi abhibhūtatāya saṃsāre paṭiṭṭhahanto sammā appaṭipajjanena tattheva saṃsīdati nāma. **Abhisāṅkhārasenāti** tatthevābhisāṅkhāracetanāya cetento sammāpaṭipattiyogyassa khaṇassa ativattanena nibbuyhati nāma. Iminā nayena sesadukesupi attho veditabbo.

Ettha ca vaṭṭamūlakā kilesāti tesam vasena saṃsāre avatṭhānaṃ taṃtaṃkammunā tattha tattha bhava abhinibbatti, kilesā pana tesam paccayamattaṃ. Tattha tattha bhava aparāparaṃ nibbattento saṃsāre nibbuyhati nāmāti imassa atthassa dassanavasena **paṭhamaduko** vutto. Ime sattā saṃsāre paribbhamantā duvidhā taṇhācaritā diṭṭhicaritā cāti tesam saṃsāranāyikabhūtanāṃ dhammānaṃ vasena santiṭṭhanāṃ, tadaññesaṃ pavattipaccayānaṃ

vasena āyūhananti imassa atthassa dassanavasena **dutiyaduko** vutto. Saṃyojanīyesu dhammesu assādadassanasabhāvāya taṇhāya vasena visesato paṭiṭṭhānaṃ, amuttimagge muttimaggaparāmāsato tathā āyūhanampi diṭṭhiyā vasena hotīti dassetuṃ **tatiyaduko** vutto. **Catutthaduke** pana adhippāyo aṭṭhakathāya eva vibhāvito. Yasmā “sassato attā”ti abhinivisanto arūparāgaṃ¹ asaṅṅūpagaṃ vā avimokkhaṃyeva vimokkhoti gahetvā saṃsāre eva oliyati. Tenāha “**oliyanābhīnivesā hi bhavaditṭhī**”ti. Yasmā pana kāmahavādīsu yaṃ vā taṃ vā bhavaṃ patvā attā ucchijjati vinassati, na hoti paraṃ maraṇāti abhinivisanto bhavavippamokkhāvahāya sammāpaṭipattiyaṃ appaṭipajjanena taṃ ativattati. Tena vuttaṃ “**atidhāvanābhīnivesā vibhavadiṭṭhī**”ti.

Līnavasena santiṭṭhantoti kosajjādivasena saṃkocāpajjanena sammā appaṭipajjanto. **Uddhaccavasena āyūhantoti** sammāsamādhino abhāvena vikkhepavasena **pañcamo duko** vutto. Yathā kāmasukhaṃ pavitṭhassa samādhānaṃ natthi cittassa upakkiliṭṭhatto, evaṃ attaparitāpanamanu yuttassa kāyassa upakkiliṭṭhattā. Iti cittakāyaparikkilesakarā dve antā taṇhādiṭṭhinissayatāya saṃsīdananibbuyhananimittā vuttā **chaṭṭhaduke**. Pubbe sappadesatova saṃkilesadhammā “saṃsīdananimittan”ti dassitāti idāni nippadesato dassanavasena, pubbe ca sādharmaṇato abhisāṅkhāradhammā “nibbuyhananimittan”ti dassitāti idāni puññāneñjābhisaṅkhāre eva “āyūhananimittan”ti dassanavasena **sattamaduko** vutto. Evaṃ hi duggatisugatūpapattivasena saṃsīdananibbuyhanāni vibhajja dassitāni hontīti. Tenevāha “**vuttampi cetan**”ti-ādi. Adhobhāgaṃ duggatim gamentīti **adhobhāgaṅgamanīyā** anuāsikalopaṃ akatvā. Tathā uparibhāgaṃ gamentīti **uparibhāgaṅgamanīyā**.

Ettha ca oghataraṇaṃ pucchitena bhagavatā “**appaṭiṭṭhaṃ anāyūhan**”ti tassa pahānaṅgameva dassitaṃ, na sampayogaṅganti? Na evaṃ daṭṭhabbaṃ, yāvataṃ yena paṭiṭṭhānaṃ hoti, yena ca āyūhanaṃ, tadubhayapaṭikkhepamukhena tappaṭipakkhadhammadassanametanti. Na hesa a-kāro kevalaṃ paṭisedhe,

---

1. Arūpūpagaṃ (?)

atha kho paṭipakkhe “akusalā dhammā, ahito, adhammo”ti-ādīsu viya, tasmā **appatiṭṭhaṃ anāyūhanti** patiṭṭhānāyūhanānaṃ paṭipakkhavasena pavattamāno tathāpavattihetūvāti ayamettha attho. **Khoti** ca avadhāraṇatthe nipāto “assosi kho”ti-ādīsu¹ viya. Tena appatiṭṭhānassa ekam sikaṭam dasseti. Soyam kho-saddo “anāyūhan”ti etthāpi ānetvā vattabbo. Anāhūhanampi hi ekamsikamevāti tassa paṭipakkho saha vipassanāya ariyamaggo. Tena hi oghataraṇaṃ hoti, na aññathā. Evamayam yathānusandhidesanā katā, devatā ca sahavipassanaṃ maggaṃ paṭivijjhīti paṭhamaphale patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ “**imaṃ pañhavissajjanan**”ti-ādi.

“Cirassā”ti iminā samānatthaṃ padantarametanti āha “**cirassa kālassā**”ti yathā “mamaṃ vā bhikkhave”ti² ettha “mamā”ti iminā samānatthaṃ padantaraṃ mamanti. **Na diṭṭhapubbā**ti adassāvī. Adassāvitā ca disvā kattabbakiccassa asiddhatāya veditabbā. Aññathā kā nāma sā devatā, yā bhagavantaṃ na diṭṭhavatī. Tenāha “**kiṃ panimāyā**”ti-ādi. **Dassanaṃ upādāya evaṃ vattum vattatī**ti yadā kadāci kañci piyajātikam disvā tam dassanaṃ upādāya “cirena vata mayam āyasmantaṃ passāmā”ti adiṭṭhapubbaṃ diṭṭhapubbaṃ vā evaṃ vattum yujjati, ayam loke niruḷhe samudācāroti dasseti. Brahmaṃ vā vuccati ariyamaggo, tassa aṇanato jānanato paṭivijjhanato **brāhmaṇo**. **Kilesanibbānenā**ti kilesānaṃ accantasamucchedasaṅkhātēna nibbānena **nibbutaṃ** sammadeva vūpasantasabbakilesadarathapariḷāhaṃ. **Āsattavisattādīhīti ādi**-saddena visatādi-ākāre saṅgaṇhāti. Vuttaṃ hetam—

“Visatāti visattikā, visaṭāti visattikā, visālāti visattikā, visakkatīti visattikā, visamvādikāti visattikā, visam haratīti visattikā, visamūlāti visatthikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogoti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme kule gaṇe visatā vitthatāti visattitā”ti³.

---

1. Vi 1. 1 piṭṭhe.

2. Dī 1. 3 piṭṭhe.

3. Khu 7. 7 piṭṭhe Mahāniddese.

Tattha **visatāti** vitthatā rūpādīsu tebhūmakadhammesu abhibyāpanavasena. **Visatāti** purimavasanameva ta-kārassa ṭa-kāraṃ katvā vuttaṃ. **Visālāti** vipulā. **Visakkatīti** parisakkati, sahati vā. Ratto hi rāgavatthunā pādena tāḷiyamānopi sahatīti. Osakkanam vipphandanam vā “visakkanan”tipi vadanti. Aniccādīm niccādito gaṇhātīti **visamvādikā** hoti. **Visam haratīti** tathā tathā kāmesu ānisaṃsaṃ passantī vividhehi ākārehi nekkhammābhimukhappavattito cittaṃ saṃharati saṃkhipati, visam vā dukkham, taṃ harati, vahaatīti attho. Dukkhanibbattakakammassa hetubhāvato **visamūlā**. Visam vā dukkhābhībhūtā vedanā mūlam etissāti **visamūlā**. Dukkhasamudayattā visam phalaṃ etissāti **visaphalā**. Taṇhāya rūpādikassa dukkhasseva paribhogo hoti, na amatassāti **visaparibhogoti** vuttā, sabbattha niruttivasena padasiddhi veditabbā. Yo panettha padhāno attho, taṃ dassetuṃ puna “visālā vā panā”ti-ādi vuttanti evamettha visattikāpadassa attho veditabbo. **Tiṇṇam** paṭhamadutiyamaggehi. **Nittiṇṇam** tatiyamaggena. **Uttiṇṇam** catutthamaggena.

Samanuññoti sammadeva katānuñño. Tenāha “**ekajjhāsayo ahoṣī**”ti. **Antaradhāyīti** adassanaṃ agamāsi. Yathā pana antaradhāyi, taṃ dassetuṃ “**abhisaṅkhatakāyan**”ti-ādi vuttaṃ. **Mālehīti** līṅgavipallāsenā vuttaṃ, “mālāhī”ti keci paṭhanti, “malyehī”ti vattabbe ya-kāralopam katvā niddeso. Ayaṃ tāva aṭṭhakathāya līnatthavaṇṇanā.

Nettinayavaṇṇanā

Idāni pakaraṇanayena pāḷiyā atthavaṇṇanam karissāma. Sā pana atthavaṇṇanā yasmā desanāya samuṭṭhānappayojanabhājanesu piṇḍatthesu ca niddhāritesu sukarā hoti suviññeyyā ca, tasmā suttadesanāya samuṭṭhānādīni paṭhamam niddhārayissāma. Tattha **samuṭṭhānam** tāva desanānidānam, taṃ sādharmaṃ asādharmaṇanti duvidham. Tattha sādharmaṇampi abhantarabāhirabhedato duvidham. Tattha **sādhāraṇam abhantarasamuṭṭhānam** nāma lokanāthassa mahākaruṇā. Tāya hi samussāhitassa bhagavato veneyyānam dhammadesanāya cittaṃ udapādi, yaṃ sandhāya vuttaṃ “sattesu

ca kārūññatāṃ paṭicca buddhacakkhunā lokāṃ volokesi”ti-ādi¹. Ettha ca hetu-avatthāyapi mahākaraṇāya saṅgaho daṭṭhabbo yāvadeva samsāramahoghatto saddhammadesanāhatthadānehi sattasantāraṇattham taduppattito. Yathā ca mahākaraṇā, evaṃ sabbaññutaññānaṃ dasabalaññādīni ca desanāya abbhantarasamuṭṭhānabhāvena vattabbāni. Sabbañhi ñeyyadhammaṃ tesāṃ desetabbappakāraṃ sattānañca āsayānusayādiṃ yāthāvato jānanto bhagavā ṭhānāṭṭhānādīsu kosallena veneyyajjhāsayanurūpaṃ vicittanayadesanaṃ pavattesīti. **Bāhiraṃ** pana **sādhāraṇaṃ samuṭṭhānaṃ** dasasahassamahābrahmaparivārasahampatimahābrahmuno ajjhesanaṃ. Tadajjhesanuttarakālañhi dhammagambhīratāpaccavekkhaṇājanitaṃ appossukkataṃ paṭippassambhetvā dhammassāmī dhammadesanāya ussāhajāto ahosi. Asādhāraṇampi abbhantarabā hirabhedato duvidhameva. Tattha **abbhantaraṃ** yāya mahākaraṇāya yena ca desanāññāna idam suttam pavattitaṃ, tadubhayaṃ veditaṃ. **Bāhiraṃ** pana tassā devatāya pucchā, pucchāvasiko hesa suttanikkhepo. Tayidaṃ pāliyaṃ āgatameva.

Payojanampi sādhāraṇāsādhāraṇato duvidhaṃ. Tattha **sādhāraṇaṃ** anukkamena yāva anupādāparinibbānaṃ vimuttirasattā bhagavato desanāya. Tenevāha “etadatthā kathā, etadatthā mantanā”ti-ādi. **Asādhāraṇaṃ** pana tassā devatāya dassanamaggasamadhiḡamo, ubhayampetaṃ bāhiraṃ. Sace pana veneyyasantānagatampi desanābalasiddhisāṅkhātāṃ payojaṇaṃ adhippāyasamijjhanabhāvato yathādhippetatthasiddhiyā mahākaraṇikassa bhagavatopi payojaṇamevāti gaṇheyya, iminā pariyāyenassa abbhantaratāpi siyā.

Apica tassā devatāya oghātaraṇākārassa yāthāvato anavabodho imissā desanāya samuṭṭhānaṃ, tadavabodho payojaṇaṃ. So hi imāya desanāya bhagavantaṃ payojeti tannipphādanaparāyaṃ desanāti katvā. Yaṃ hi desanāya sādhetabbaṃ phalaṃ, taṃ ākaṅkhitabbattā desakaṃ desanāya payojetīti payojaṇanti vuccati. Tathā devatāya tadaññesaṅca vineyyānaṃ patiṭṭhānāyūhanavissajjanañcetta

1. Ma 1. 225; Saṃ 1. 139; Vi 3. 9 piṭṭhesu.

2. Vi 5. 289 piṭṭhe.

payojanam. Tathā saṃsāracakkanivattisaddhammacakkappavattisassatādi-
micchācāranirākaraṇam sammāvādapurekkhāro akusalamūlasamūhananam
kusalamūlasamāropanam apāyadvārapidahanam
saggamokkhadvāravivaraṇam pariyuṭṭhānavūpasamanam
anusayasamugghātanam¹ “mutto mocessāmī”ti purimapaṭiññā-
avisamvādanam tappaṭipakkhamāramanorathavisamvādanam
titthiyasamayanimmathanam buddhadhammapaṭiṭṭhāpananti evamādinipi
payojanāni idha veditabbāni.

Yathā devatā oghatarāṇe saṃsayapakkhandā, tādisā aññe ca
saṅkhātadhammānam sammāsambuddhassa ca paṭipattim aṅānantā
asaddhammassavanadhāraṇaparicayamanasikāravipallatthabuddhikā
saddhammassavanadhāraṇaparicayavimukhā ca bhavavimokkhesino vineyyā
imissā desanāya **bhājanam**.

Piṇḍatthā pana “appaṭiṭṭham anāyūhan”ti padadvaye
catusaccakammaṭṭhānānuyogavasena yonisomanasikārabahulīkāro
kusalamūlasamāyogo olīyanātidhāvanāvissajjanam
upāyavinibandhavidhamanam micchābhinivesadūrībhāvo
taṇhāvijjāvisodhanam vaṭṭattayavicchedanupāyo
āsavoghayogaganthāgatitaṇhuppādūpādānaviyogo cetokhilavivecanam
abhinandanavāraṇam saṃsaggātikkamo vivādamūlapariccāgo
akusalakammamāpathaviddhamsanam micchattātivattanam anusayamūlacchedo
sabbakilesadarathapariḷāhasārambhapaṭippassambhanam
dassanasavananiddeso vijjūpamavajirūpamadhammāpadeso
apacayagāmidhammavibhāvanā pahānattayadīpanā sikkhattayānuyogo
samathavipassanānuṭṭhānam bhāvanāsacchikiriyāsiddhi
sīlakkhandhādīpārisuddhīti evamādayo veditabbā.

Tattha yesam kilesādīnam pasena paṭiṭṭhāti saṃsīdati, yesaṅca
abhisāṅkhārādīnam vasena āyūhati nibbuyhati, ubhayametam
samudayasaccam, tappabhāvitā tadubhayanissitā ca khandhā dukkhasaccam,
tadubhayamattho, “appaṭiṭṭham anāyūhan”ti adhippetassa atthassa
paṭicchannam katvā desanā upāyo mānaniggaṇhanavasena tassā devatāya
saccābhisamayakāraṇabhāvato. Paṭiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepopadesena
caturghanirattharaṇatthikehi antadvayarahitā majjhimā paṭipatti
paṭipajjitabbāti ayamettha bhagavato āṇattīti ayam **desanāhāro**.

---

1. Samudayasamugghātanam (Ka)

Parasāmsayapakhandanatāya nātukāmatāya ca **katham nūti** pucchāvasena vuttam. Abhimukhabhāvato ekapuggalabhāvato ca **“tvan”**ti vuttam. Paramukkāmsagatassa garubhāvassa anaññayogyassa saddhammadhurassa paridīpanato sādhiṭi marisasilādiguṇatāya **“mārisā”**ti vuttam. Avahananato rāsibhāvato ca **“oghan”**ti vuttam. Nātuṃ icchitassa atthassa katattā pariyosāpitattā **“itī”**ti vuttam. Sāmsīdanalakkhaṇassa paṭiṭṭhānassa akātabbato sabbaso ca akatattā **“appatiṭṭhan”**ti vuttam. Tayidaṃ akaraṇaṃ ekaṃsikanti **khoti** avadhāraṇavasena vuttam. Tassa ca appatiṭṭhānassa sasantatigatattā **“tvan”**ti ca pucchitattā **“ahan”**ti vuttam. Devatāya sambodhanato piyālanato ca **“āvuso”**ti vuttam. Nibbuyhanalakkhaṇassa āyūhanassa akātabbato sabbaso ca akatattā **anāyūhanti** vuttam. Tiṇṇākārassa oghānaṃ anicchitabhāvato eva tatha sāmsayassa anapagatattā oghataraṇassa ca avisesattā **“yathā katham panā”**ti vuttam. Tathā sāmsīdanalakkhaṇaṃ paṭiṭṭhānaṃ sāmsāre ca saṅghānanti anattthantarattā abhinnakālikam. Tathā nibbuyhanalakkhaṇaṃ āyūhanaṃ sammāpaṭipattiyā ativattananti anattthantarattā abhinnakālikanti vuttam **“yadā svāham -pa- tadāssu nibbuyhāmī”**ti. Tadubhayassa paṭipakkhabhāvato paṭibāhanato ca oghātiṇṇāti vuttam **“evam khvāham -pa- oghamatarin”**ti.

Ekabuddhantarantikattā sudūrakālikatāya **“cirassan”**ti vuttam. Antarā aditṭhapubbatāya vimhayanīyatāya ca **“vatā”**ti vuttam. Tadā upalabbhamānatāya attapaccakkhatāya ca **“passāmī”**ti vuttam. Bāhitapāpato brahmassa ca ariyamaggassa aṇanato paṭivijjhanato **“brāhmaṇan”**ti vuttam. Kilesasantāpavūpasamanato dukkhasantāpavūpasamanato ca sabbaso nibbutattā **“parinibbutan”**ti vuttam. Taraṇapayogassa nibbattitattā upari taritabbābhāvato ca **“tiṇṇan”**ti vuttam. Nāṇacakkhunā oloketabbato lujjanato palujjanato ca **“loke”**ti vuttam. Visayesu sañjanato jātabhāvato **“visattikan”**ti vuttam. Nāṇassa paccakkhabhāvato nigamanato ca **“idan”**ti vuttam. Bhāsittā parisamattattā ca **“avocā”**ti vuttam. Paṭhamam gahittā paccāmasanato ca **“sā devatā”**ti vuttam. Paṭikkhepassa abhāvato atthassa anumoditabbato **“samanuñño”**ti vuttam.

Vineyyānaṃ sāsanaṃ paramatthasampattito ca “**satthā**”ti vuttaṃ.
Cakkhupathātikkaṃena tirobhāvūpagamaṇato “**antaradhāyī**”ti vuttanti ayaṃ
anupadavicayato **vicayahāro**.

Appatiṭṭhānānāyūhanehi oghataṇaṇaṃ yujjati
kilesābhisaṅkhāravijjhanena pārasampattisamijjhanato.
Sabbakilesatanhādiṭṭhitāṇhāyatanaśassatādivasena santiṭṭhato saṃsāre
saṃsādanāṃ hotīti yujjati kāraṇassa suppatiṭṭhitabhāvato.
Abhisaṅkharaṇakicce kilesābhisaṅkhāre vijjamāne sabbadiṭṭhābhiniवेशा-
atidhāvanābhiniवेशādīnaṃ vasena āyūhantassa saṃsāramahoghena
nibbuyhanaṃ hotīti yujjati sammāpaṭipattiyā abhivattanato¹. Brahmaśsa
ariyamaggassa aṇaṇato paṭivijjhanato brāhmaṇabhāvo yujjati bhāhitapāpattā.
Sammadeva santadhammasamadhiḡamato parinibbutabhāvo yujjati sabbaso
savāśanapahīnakilesattā. Tathā ca viśattikāya tiṇṇabhāvo yujjati yathā yāya
lesopi na diśatti evaṃ aggamaggena taśā samucchinnaṭṭāti ayaṃ **yuttihāro**.

Kilesavaṭṭavasena paṭiṭṭhānaṃ viśesato kammavaṭṭassa padaṭṭhānaṃ
abhisaṅkhāravasena āyūhanaṇca vipākavaṭṭassa padaṭṭhānaṃ.
Appatiṭṭhānānāyūhanāni oghataṇaṇassa padaṭṭhānaṃ, oghataṇaṇaṃ
anupādiśesanibbānaśsa taṇhāvasena paṭiṭṭhānaśsa aśśādānupassitā
padaṭṭhānaṃ. Tenāha bhagavā “saṃyojanaśyesu bhikkhave dhammesu
aśśādānupassino taṇhā pavaḡḡhati”ti².
Khandhāvijjāphassaśaṇṇāvitakkāyonisomaśśikārapāpamittaparatoḡhośā
diṭṭhivaśena paṭiṭṭhānaśsa padaṭṭhānaṃ. Yathāha **paṭisambhidāmagge**³
“khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ”ti-ādi.
Taṇhādiṭṭhātinandana-avaśesakilesātiśaṅkhāravasena āyūhanaśsa
padaṭṭhānaṃ. Iminā nayaṇa yathārahaṇaṃ taṇhādiṭṭhādivasena
paṭiṭṭhānāyūhanānaṃ padaṭṭhānaṃbhāve vattaḡbo. Śesameṭṭha pāḡito eva
suniddhāriyaṃ. Ayaṃ **padaṭṭhānaḡhāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti paṭiṭṭhānāyūhanaṇapaṭikkhepena viśajjenteṇa
niyyānāvahā sammāpaṭipatti ḡahitā ekantaṭo oghaniṭṭharaṇūpāyabhāvato.
Taḡḡahaṇena ca sabbepi śattatiṃśa bodhipakkhiyaḡhammā ḡahitā honti
niyyānalakkaḡhaṇena ekaḡakkaḡhaṇaṭṭāti ayaṃ **lakkaḡhaṇāhāro**.

1. Anivattanato (Ka)

2. Saṃ 1. 312, 315 piṭṭhesu.

3. Khu 9. 132 piṭṭhe.

Nidānamassā devatāya oghataraṇākārassa yāthāvato anavabodhoti vutto vāyamatto. Aññepi ye imaṃ desanaṃ nissāya oghataraṇūpāyaṃ paṭivijjhanti, tepi imissā desanāya nidānanti daṭṭhabbā. “Kathaṃ nu kho imaṃ desanaṃ nissāya sammadeva paṭivijjhantā catubbidhampi oghaṃ tarantā sakalasaṃsāramahoghato nitthareyyuṃ, pare ca tattha paṭiṭṭhapeyyuṃ”ti ayamettha bhagavato **adhippāyo**. Padanibbacanaṃ **niruttaṃ**, taṃ “evan”ti-ādinidānapadānaṃ “kathan”ti-ādipālipadānaṃca aṭṭhakathāya tassā līnatthavaṇṇanāya ca vuttanayānusārena sukarattā ativittārahayena na vitthārayimha.

Padapatthadesanānikkhepasuttasandhivasena pañcavidhā **sandhi**. Tattha padassa padantarena sambandho **padasandhi**. Tathā padatthassa padattantarena sambandho **padatthasandhi**, yo “kiriyaṅkārakasambandho”ti vutto. Nānānusandhikassa taṃtaṃanusandhīti sambandho, ekānusandhikassa pana pubbāparasambandho **desanāsandhi**, yā aṭṭhakathāyaṃ “puccānusandhi ajjhāsayaṇusandhi yathānusandhī”ti tidhā vitattā. Ajjhāsayo cettha attajjhāsayo parajjhāsayoti dvidhā veditabbo. **Nikkhepasandhi** catunnaṃ suttanikkhepaṇaṃ vasena veditabbā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **Papañcasūdanīṭikāyaṃ** vuttanayena gahetabbaṃ. **Suttasandhi** idha paṭhamanikkhevasena veditabbā. “Kasmā panettha oghataraṇasuttameva paṭhamāṃ nikkhittā”ti nāyamanuyogo katthaci na pavattati. Apica “appatiṭṭhaṃ anāyūhaṃ oghamatarin”ti paṭiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepavasena antadvayavivajjanamukhena vā majjhimāya paṭipadāya vibhāvanato sabbapaṭhamamidaṃ suttaṃ idha nikkhittaṃ. Antadvayaṃ anupagamma majjhimāya paṭipattiyā saṅkāsanaparaṃ hi buddhānaṃ sāsanaṃti. Yaṃ pana etissā desanāya desanantarena saddhiṃ saṃsandanaṃ, ayampi desanāsandhi. Sā idha evaṃ veditabbā—

“Appatiṭṭhaṃ -pa- anāyūhaṃ oghamatarin”ti ayaṃ desanā—

“Sabbadā sīlasampanno, paññavā susamāhito.

Āraddhavīriyo pahitatto, oghaṃ tarati duttaraṃ.

Virato kāmasaññāya, rūpasamyojanātigo.

Nandīrāgaparikkhīṇo, so gambhīre na sīdati¹.

---

1. Saṃ 1. 51 piṭṭhe.

Saddhāya tarati oghaṃ, appamādena aṇṇavaṃ¹.

Pañca chinde pañca jahe, pañca cuttari bhāvaye.

Pañcasaṅgātigo bhikkhu, oghatiṇṇoti vuccati².

Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye.

Te pahāya tare oghaṃ, nāvaṃ sitvāva pārāgū³.

Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī.

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti oghaṃ⁴—

evamādīhi desanāhi saṃsandatīti ayaṃ **catubyūho hāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha saṃkilesavasena patiṭṭhānaṃ āyūhanañca. Tena ayonisomanasikāro dīpito, santakilesavasena anāyūhanena yonisomanasikāro. Tattha ayonisomanasikaroto taṇhāvijjā pavaḍḍhati. Tesu taṇhāgahaṇena ca taṇhāmūlakā dhammā āvattanti. Avijjāgahaṇena avijjāmūlakam sabbaṃ bhavacakkam āvattati. Yonisomanasikāraggaṇaṇena ca yonisomanasikāramūlakā dhammā āvattanti catubbidhañca sampatticakkam. Patiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepena pana sammāpaṭipatti dīpitā, sā ca saṅkhepato sīlādisaṅgahā. Tattha sīlāggaṇaṇena ekādasa sīlānisaṃsā āvattanti, samādhiggaṇaṇena pañcaṅgito sammāsamādhi pañcaññāṇiko sammāsamādhi samādhiparikkhārā ca āvattanti. Paññāgahaṇena paññā ca sammādiṭṭhīti sammādiṭṭhisudassanā⁵ sabbepi ariyamaggadhammā āvattantīti ayaṃ **āvatto hāro**.

Patiṭṭhānaṃ kilesādivasena sattavidhaṃ. Āyūhanaṃ abhisāṅkhārādivasena sattavidhaṃ. Tathā tappaṭipakkhato appatiṭṭhānaṃ anāyūhanañca. Ayamettha dhammavibhatti. Padaṭṭhānabhūmivibhattiyo pana heṭṭhā vuttanayānusāreṇa veditabbā. Ayaṃ **vibhattihāro**.

Pubbabhāgappaṭipadaṃ sammadeva sampādetvā samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ katvā bhāvanaṃ ussakkento kilesādīnaṃ dūrīkaraṇato tesam vasena

1. Saṃ 1. 217; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

2. Saṃ 1. 3; Khu 1. 66 piṭṭhesu.

3. Khu 1. 399; Khu 7. 14, 17; Khu 10. 6 piṭṭhesu.

4. Saṃ 3. 146, 162; Khu 7. 362; Khu 8. 212, 231; Khu 10. 163 piṭṭhesu.

5. Sammādiṭṭhipubbaṅgamā (?)

asaṃsīdanto anibbuyhanto appatiṭṭhaṃ anāyūhaṃ oghaṃ tarati. Kilesādīnaṃ vasena pana saṃsīdanto nibbuyhanto saṃsāre patiṭṭhānato āyatim punabbhavābhiniḃbattiyā āyūhanato oghaṃ na taratīti ayaṃ **parivatto hāro**.

Appatiṭṭhaṃ asantiṭṭhanto asaṃsīdanto anibbisam anavinibbisanti pariyāyavacanaṃ, anāyūhaṃ anibbuyhanto acetento apakappentoti pariyāyavacanaṃ, oghaṃ kilesasamuddanti pariyāyavacanaṃ, atari atikkami accavāyīti pariyāyavacanaṃ. Iminā nayena sesapadesupi pariyāyavacanaṃ veditabbanti ayaṃ **vevacano hāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha patiṭṭhaṃ āyūhanti kilesānaṃ kiccakaraṇapaññatti. Pariyuṭṭhānānaṃ vibhāvanapaññatti. Abhisāṅkhārānaṃ viruhanapaññatti. Taṇhāya assādapaññatti. Diṭṭhiyā parinipphandaṇapaññatti. Bhavadiṭṭhiyā bhavābhiniḃvesapaññatti. Vibhavadiṭṭhiyā vipallāsapaññatti. Kāmasukhānuyogassa kāmesu anugijjhanapaññatti. Attakilamathānuyogassa attaparitāpanapaññatti. Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti pana abhiññeyyadhammānaṃ abhiññāpaññatti. Pariññeyyadhammānaṃ pariññāpaññatti. Oghamatarinti pahātabbadhammānaṃ pahānaṇapaññatti. Maggassa bhāvanāpaññatti. Nirodhassa sacchikiriyāpaññattīti ayaṃ **paññattihāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha patiṭṭhānāyūhanaggahaṇena oghaggahaṇena ca samudayasaccaṃ gahitaṃ. Appatiṭṭhaṃ anāyūhaṃ atarinti pana padattayena maggasaccaṃ gahitaṃ, hetugahaṇena ca hetumato gahaṇaṃ siddhamevāti dukkhanirodhasaccāni atthato gahitānevāti ayaṃ saccehi otaraṇā. Tattha ye lokiyā pañcakkhandhā, yesaṃ vasena patiṭṭhānāyūhanasiddhi. Ye lokuttarā cattāro khandhā, yesaṃ vasena oghatarāṇasiddhi. Ayaṃ khandhamukhena otaraṇā. Ye eva pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo, te cattāro khandhā dvāyatanāni dve dhātuyoti ayaṃ āyatanamukhena dhātumukhena ca otaraṇā. Tathā appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha patiṭṭhānāyūhanaggahaṇena kilesābhisaṅkhārādīnaṃ gahaṇaṃ. Kilesābhisaṅkhārādayo oghā ca saṅkhārakkhandhā dhammāyatanam dhammadhātu ca, appatiṭṭhānāyūhanaggahaṇena oghatarāṇavacanaṇena ca saha vipassanāya maggo kathito. Evañca saṅkhārakkhandho dhammāyatanam dhammadhātu

ca gahitāti evampi khandhamukhena āyatanamukhena dhātumukhena otaraṇā. Vipassanā ce aniccānupassanā, animittamukhena vimokkhamukhaṃ, dukkhānupassanā ce, appaṇihitavimokkhamukhaṃ, anattānupassanā ce, suññatavimokkhamukhanti evaṃ vimokkhamukhena otaraṇaṃ. Magge sekkhā sīlakkhandhādayo dhammāyatanadhammadhātū anāsavā ca evampi kho khandhādīmukhena otaraṇāti ayaṃ **otaraṇo hāro**.

Appatiṭṭhanti ārambho. **Anāyūhanti** padasuddhi, no ārambhasuddhi, tathā **oghanti**. **Atarinti** pana padasuddhi ceva ārambhasuddhi cāti ayaṃ **sodhano hāro**.

Appatiṭṭham anāyūhanti sāmaññato adhiṭṭhānaṃ taṇhādiṭṭhi-ādivasena patiṭṭhānāyūhanānaṃ sādharmaṇato paṭikkhepacodanāti katvā **oghamatarinti** taṃ vikappetvā visesavacanaṃ. Oghataraṇaṃ hi cattāro ariyamaggā. Tattha paṭhamadutiyamaggā avisesena diṭṭhohghataraṇaṃ, tatiyamaggo kāmoghatarāṇaṃ, aggamaggo sesoghatarāṇanti ayaṃ **adhiṭṭhāno hāro**.

Kilesavasena patiṭṭhānassa ayonisomanasikāro hetu.

Abhisāṅkhārasena āyūhanassa kilesā hetū. Appatiṭṭhānānāyūhanānaṃ pana yathākkamaṃ yonisomanasikārapahānāni hetū. Saṃyojanīyesu dhammesu assādānupassanā taṇhāvasena yathārahaṃ tassa hetū. Tenāha bhagavā “saṃyojanīyesu bhikkhave dhammesu assādānupassino taṇhā pavaḍḍhatī”ti.

Khandhāvijjāphassasaññāvitakkāyonisomanasikārapāpamittaparatoḥosā diṭṭhivasena patiṭṭhānassa hetū. Tenāha **paṭisambhidāmagge** “khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ”ti-ādi. Taṇhābhinandanā avasesakilesābhisāṅkhārasena āyūhanassa hetū. Iminā nayena yathārahaṃ taṇhādiṭṭhivasena patiṭṭhānāyūhanānaṃ hetuvibhāgo niddhāretabbo, tabbipariyāyena appatiṭṭhānānāyūhanānaṃ. Kilesuppādane hi sammadeva ādīnavadassanaṃ appatiṭṭhānassa hetū, abhisāṅkharaṇe ādīnavadassanaṃ anāyūhanassa hetū, vipassanāya ussukkāpanaṃ oghatarāṇassa hetūti ayaṃ **parikkhāro hāro**.

Yathāvuttavibhāgehi paṭiṭṭhānāyūhanehi catubbidhassapi oghassa parisuddhi. Appaṭiṭṭhānāyūhanehi pana sotānaṃ saṃvaro sabbaso pidhānañcāti catubbidhassapi oghassa visesato pidhānaṃ appavattikaraṇaṃ. Ariyamaggassa bhāvanāya hi kilesavasena paṭiṭṭhānaṃ abhisankhāravasena āyūhanaṃ upacchinnāṃ, tassa sabbepi oghā tiṇṇā sammatitiṇṇā pahīnā hontīti ayaṃ **samāropano hāro**.

Appaṭiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha paṭiṭṭhāgahaṇena taṇhāvijjā gahitā. Tāsaṃ hi vasena satto tattha tattha bhave paṭiṭṭhāti. Āyūhanaggahaṇena tappaccayā abhisankhāradhammā gahitā. Tattha taṇhāya visesato rūpadhammā adhiṭṭhānaṃ, avijjāya arūpadhammā. Tesāṃ yathākkamaṃ samatho ca vipassanā ca paṭipakkhā, te “appaṭiṭṭhaṃ anāyūhaṃ oghamatarin”ti padehi pakāsītā hontī, tesu samathassa cetovimutti phalaṃ, vipassanāya paññāvimutti. Tathā hi sā “rāgavirāgā avijjāvirāgā”ti visesetvā vuccati. Tattha taṇhāvijjā abhisankhāro ca samudayasaccaṃ, tesāṃ adhiṭṭhānabhūtā rūpārūpadhammā dukkhasaccaṃ, tesāṃ appavatti nirodhasaccaṃ, nirodhapajānanā paṭipadā oghataraṇapariyāyena vuttā maggasaccaṃ. Taṇhāgahaṇena cettha māyāsāṭṭheyamānātimānamadappamādapāpicchatāpāpamittatā-ahirikānottappādivasena akusalapakkho netabbo. Avijjāgahaṇena viparītamanasikārakodhūpanāhamakkhapaḷāsa-issāmacchariyasārambhadvacassatābhavadiṭṭhi-ādivasena akusalapakkho netabbo. Vuttavipariyāyena amāyā asāṭṭheyādi-aviparītamanasikārādivasena. Tathā samathapakkhiyānaṃ saddhindriyānaṃ vipassanāpakkhiyānaṃ aniccasaññādīnaṃca vasena vodānapakkho netabboti ayaṃ **nandiyāvattassa nayassa bhūmi**.

Tathā vuttanayena gahitesu taṇhāvijjātapakkhiyadhammesu taṇhā lobho, avijjā moho, avijjāya sampayutto lohite sati pubbo viya taṇhāya sati sijjhamāno āghāto doso iti tīhi akusalamūlehi gahitehi, tappaṭipakkhato “appaṭiṭṭhan”ti-ādivacanehi ca tīhi akusalamūlāni tīhi kusalamūlāni ca siddhāni eva hontī. Idhāpi lobho sabbāni sāsavakusalamūlāni āyūhanadhammā ca samudayasaccaṃ, tannibbattā tesāṃ adhiṭṭhānagocarabhūtā ca upādānakkhandhā dukkhasaccanti-ādinā saccayojanā yojetabbā. Phalaṃ panettha

vimokkhattayavasena niddhāretabbaṃ, tīhi akusalamūlehi
 tividhaduccaritasamkilesamalavisama-akusalasaññāvitakkādivasena
 akusalapakkho netabbo, tathā tīhi kusalamūlehi
 tividhasucaritasamakusalasaññāvitakkasamādhivimokkhamukhādivasena
 vodānapakkho netabboti ayaṃ **tipukkhalassa nayassa bhūmi**.

Tathā vuttanayena gahitesu taṇhāvijjātappakkhiyadhammesu visesato
 taṇhādiṭṭhīnaṃ vasena asubhe “subhan”ti, dukkhe”sukhan”ti ca vipallāsā,
 avijjādiṭṭhīnaṃ vasena “anicce niccan”ti, anattani “attā”ti
 vipallāsāveditabbā. Tesam paṭipakkhato “appatiṭṭhan”ti-ādivacanehi ca
 laddhehi sativīriyasamādhipaññindriyehi cattāri satipaṭṭhānāni siddhāneva
 honti.

Tattha catūhi indriyehi cattāro puggalā niddisitabbā. Kathaṃ? Duvidho
 hi taṇhācarito mudindriyo tikkhindriyoti, tathā diṭṭhicarito. Tesu paṭhamo
 asubhe “subhan”ti vipariyesaggāhī satibalena yathābhūtaṃ kāyasabhāvaṃ
 sallakkhento bhāvanābalena taṃ vipallāsaṃ samugghātetvā
 sammattaniyāmaṃ okkamati. Duttiyo asukhe “sukhan”ti vipariyesaggāhī
 “uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti-ādinā vuttana vīriya
 saṃvarabhūtena vīriyabalena paṭipakkhaṃ vinodento bhāvanābalena taṃ
 vipallāsaṃ viddhamsetvā sammattaniyāmaṃ okkamati. Tatiyo anicce
 “niccan”ti ayāthāvaggāhī samathabalena samāhitacitto saṅkhārānaṃ
 taṅkhaṇikabhāvaṃ sallakkhento bhāvanābalena taṃ vipallāsaṃ
 samugghātetvā sammattaniyāmaṃ okkamati. Catuttho
 santatisamūhakkiccārammaṇaṅghanañācitāya phassādidhammapuñcamatte
 anattani “attā”ti micchābhinivesī catukoṭikasunñatāmanasikāreṇa taṃ
 micchābhinivesaṃ viddhamsetvā sāmāññaphalaṃ sacchikaroti.
 Subhasaññāsukhasaññādīhi catūhi vā vipallāsehi samudayasaccaṃ,
 tesamadhiṭṭhānārammaṇabhūtā pañcupādānakkhandhā dukkhasaccanti-ādinā
 saccayojanā veditabbā. Phalaṃ panettha cattāri sāmāññaphalāni, catūhi
 cettha vipallāsehi caturāsavoghayogakāyagantha-
 agatitaṇhuppādupādānasattaviññāṇaṭṭhiti-apariññādivasena akusalapakkho
 netabbo, tathā catūhi satipaṭṭhānehi catubbidhajhānavihārādhiṭṭhāna
 sukhabhāgiyadhamma-appamaññāsammappadhānidhipādādivasena
 vodānapakkho netabboti ayaṃ **sīhavikkīlitassa nayassa bhūmi**.

Imesaṃ pana tiṇṇaṃ atthanayānaṃ siddhiyā vohāranayadvayaṃ siddhameva hoti. Tathā hi atthanayānaṃ disābhūtadhammalocanaṃ **disālocanaṃ**, tesāṃ samānayaṇaṃ **aṅkusoti** pañcapi nayā idhāniyuttāti veditabbā. Idañca suttaṃ soḷasavidhe suttantapaṭṭhāne nibbedhasekkhabhāgiyaṃ byatirekamukhena patiṭṭhānāyūhanāni gahitānīti saṃkilesanibbedhasekkhabhāgiyaṃ cāti daṭṭhabbaṃ. Aṭṭhavīsatividhe pana suttantapaṭṭhāne lokiyalokuttaraṃ sattādhiṭṭhānaṃ ñāṇaṇeyyaṃ dassanabhāvaṇaṃ sakavacanaṃ vissajjanīyaṃ kusalaṃ anuññātanti veditabbam.

Oghataraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nimokkhasuttavaṇṇanā

2. **Paṭhamamāgatanti** saṃvaṇṇanāvasena paṭhamasuttādīsu paṭhamam āgatapadam. **Uttānatthanti** pākaṭattham. Apubbaṃyeva hi duviññeyyatthañca padam saṃvaṇṇetabbam. **Noti** pucchāyaṃ **nu**-saddena samānattho nipātoti āha “**jānāsi noti jānāsi nū**”ti. Vaṭṭato nimuccanti tena sattāti **nimokkho**, maggo. So ca pamuccanti tenāti **pamokkho**, pamuccanante pana adhigantabbattā phalaṃ “pamokkho”ti vuttaṃ, yathā arahattaṃ “rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayo”ti vuttaṃ. **Teti** sattā. **Viviccātīti** visum asammisso hoti, vigacchatīti attho. Viviccati dukkham etasmāti **viveko**. Dutiyavikappe pana sakalavaṭṭadukkhaho sattā nimuccanti ettha pamuccanti viviccanti cāti **nimokkho pamokkho viveko**, nibbānanti attho veditabbo. **Etthāti** ca nimittatthe bhummavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Avadhāraṇattho **kho**-kāro “assosi kho”ti-ādīsu viya.

Nandīmūlako bhavo **nandībhavo** purimapade uttarapadalopena “sākabhakkho patthavo sākapatthavo”ti yathā. Paṭhamam kammavaṭṭapadhānaṃ attham vatvā puna kilesakammānaṃ vasena ubhayappadhānaṃ attham vadanto “**nandiyā cā**”ti-ādimāha. **Purimanayeti** nandīmūlako kammabhavo nandībhavoti etasmim pakkhe. **Nandībhavenāti** nandībhavapadena. **Tividhakammābhisāṅkhāravasena**ti puññābhisāṅkhārādivasena kāyasāṅkhārādivasena ca tippakārassa

kammābhisaṅkhārassa vasena. **Saṅkhārakkhandho gahito** cetanāpadhānattā saṅkhārakkhandhassa. **Saññāviññāṇehīti** “saññāviññāṇasaṅkhayā”ti evaṃ vuttasaññāviññāṇapadehi. **Taṃsampayuttā cāti** tena yathāvuttasaṅkhārakkhandhena samaṃ yuttā eva. **Dve khandhāti** saññāviññāṇakkhandhā.

Nanu ettha vedanākkhandho na gahitoti? No na gahitoti dassento “**tehi panā**”ti-ādimāha. **Tīhi khandhehīti** saññāsaṅkhāraviññāṇakkhandhehi. **Gahitāva** avinābhāvato. Na hi vedanārahito koci cittuppādo atthi. **Anupādiṇṇakānanti** kusalākusalānaṃ. Na hettha kiriyākhandhānaṃ appavatti adhippetā. **Appavattivasenāti** anuppattidhammatāpattivasena. Nibbattanavasena kammakilesehi upādīyatīti **upādi**, pañcakkhandhā. Upādino seso **upādiseso**, saha upādisesenāti **sa-upādisesaṃ**. **Nibbānaṃ kathitaṃ** sakalakammakilesavūpasamatthassa jotitathā. Heṭṭhā dvīhi padehi anupādiṇṇakakkhandhā gahitāti “vedanānaṃ”ti ettha upādiṇṇakaggahaṇaṃ yuttanti āha “**upādiṇṇakavedanānaṃ**”ti. **Nirodhenāti** tappaṭibaddhachandarāganīrodhavasena nirujjanena. **Upasamenāti** accantūpasamena appavattanena. Evañca katvā ca-saddaggahaṇaṃ samatthitaṃ hoti. **Tesanti** tassā vedanāya taṃsampayuttānañca tiṇṇaṃ khandhānaṃ. **Vatthārammaṇavasena**ti vatthubhūtānaṃ channaṃ ārammaṇabhūtānañca sabbesampi upādiṇṇakarūpadhammānaṃ vasena.

Kasmā pana heṭṭhā cattāro arūppakkhandhāyeva vuttā, rūpakkhandho na gahitoti? Visabhāvato. Sa-upādisesanibbānappattiyāñhi upādiṇṇakarūpadhammānaṃ viya anupādiṇṇakarūpadhammānaṃ appavattiyeva natthi. **Dutīyanayeti** nandiyā ca bhavassa cāti etamhi pakkhe. Nandiggahaṇena saṅkhārakkhandho gahito taṃsahacaraṇato. **Upapattibhavasāṅkhāto rūpakkhandhoti** upādiṇṇakarūpadhammameva vadati. Taggahaṇeneva ca tannimittakāni utu-āhārajāni, viññāṇaggahaṇena cittajānīti catusantatirūpassapettha gahitathā veditabbā. **Saññādīhīti** saññāviññāṇadanāgahaṇehi tayo khandhā gahitā, tañca kho upādiṇṇā anupādiṇṇāti vibhāgaṃ akatvā avisesato. Avisesena hi pañcannaṃ khandhānaṃ appavatti nibbānaṃ. Tenāha “**evaṃ -pa- nibbānaṃ kathitaṃ hoti**”ti. “Nibbānaṃ”ti hi idha amatamahānibbānaṃ adhippetānaṃ. **Imameva ca nayanti** idaṃ yathāvuttaṃ dutiyameva.

Cattāro mahānikāye dhāretīti **catunikāyiko**. Bhaṇḍikanāmako thero **bhaṇḍikatthero**. Itīti vuttappakāraparāmasanaṃ. **Nibbānavasenevā**ti paṭhamanaye sa-upādisesanibbānassa anupādisesanibbānassa ca, dutiye pana “amatamahānibbānassā”ti sabbathāpi nibbānasseva vasena bhagavā desanaṃ niṭṭhapesi samāpesīti.

Nimokkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Upanīyasuttavaṇṇanā

3. Anekatthattā dhātusaddānaṃ upasaggavasena atthavisesavācako hotīti āha “**upanīyatīti parikkhīyati nirujjhatī**”ti, vinassatīti attho. Upanīyatīti vā saraseneva jīvitassa maraṇūpagamaṇaṃ vuttanti āha “**upagacchati vā, anupubbena maraṇaṃ upetīti attho**”ti. Kāmañcettha “upanīyatī”ti padaṃ apākaṭakammavisesaṃ vuttaṃ, yathā pana “sabbāṃ ārogyaṃ byādhipariyosānaṃ, sabbāṃ yobbaṇaṃ jarāpariyosānaṃ, sabbāṃ jīvitaṃ maraṇapariyosānaṃ”ti, “upanīyati jīvitaṃ”ti vuttattā “**marāṇaṃ upetī**”ti vuttaṃ. Kammakattuvasena hetāṃ vuttaṃ.

Idāni kammasādhanavasena attham dassetuṃ “**yathā vā**”ti-ādi vuttaṃ. **Gopālena gogaṇo nīyati** yathicchitaṃ ṭhānaṃ. Jīvanti tena sattā, sahaṇādhamaṃ vāti **jīvitaṃ**, tadeva tesāṃ anupālāne ādhipaccasabbhāvato **indriyanti** āha “**jīvitaṃ jīvitindriyaṃ**”ti. **Parittanti** ittaraṃ. Tenāha “**thokaṃ**”ti. Pabandhānupacchedassa paccayabhāvo idha jīvitassa maraṇakiccanti adhippetanti āha “**sarasaparittatāya cā**”ti-ādi. **Āyūti** ca paramāyu idhādhippetam, taṅca ajjakālavasena veditaṃ. Imasmiṃhi buddhuppāde ayaṃ kathāti jīvitassa ati-ittarabhāvadīpanaparā ayaṃ desanā. Jīvitindriyavasena jīvitakkhayaṃ niyamoto “**ekacittappavattimattoyevā**”ti āha, ekassa cittuppādassa pavattikkhaṇamatto evāti attho. Idāni tamattaṃ upamāya vibhāvetuṃ “**yathā nāmā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **pavattamānanti** nemirathīsā¹ vattantī ekeneva

1. Nemi rathassa (?)

nemippadesena pavattati ekasmim̄ khaṇeti adhippāyo. “**Ekeneva tiṭṭhātī**”ti etthāpi eseva nayo. **Ekacittakkhaṇikanti** ekacittakkhaṇamattavantaṃ. **Tasmim̄ citteti** tasmim̄ yasmim̄ kismiñci ekasmim̄ citte. **Niruddhamatteti** niruddhabhāvappattamatte. **Niruddhoti vuccatīti** matoti vuccati taṃsamaṅgī satto paramatthato. Avesesaviduno pana aviññāyamānantarena anusandhānassa niruddhanam̄ nirodham̄ sallakkhenti. Yathāvuttamattham̄ suttena vibhāvetum̄ “**yathāhā**”ti-ādi vuttam̄. Tena tīsupi kālesu sattānam̄ paramatthato jīvanam̄ maraṇam̄ cittakkhaṇavasenevāti dasseti.

Jīvitanti jīvitindriyam̄. **Attabhāvoti** jīvitavedanāviññāṇāni ṭhapetvā avasiṭṭhadhammā adhippetā. **Sukhadukkhāti** sukhadukkhā vedanā, upekkhāpi idha sukhadukkhāsveva antogadhā iṭṭhāniṭṭhabhāvato. **Kevalāti** attanā, niccabhāvena vā avomissā. **Ekacittasamāyuttāti** ekakena cittena sahitā. **Lahuso vattate khaṇoti** vuttanayena ekacittakkhaṇikatāya lahuko ati-ittaro jīvitādīnam̄ khaṇo vattati.

Ye niruddhā marantassāti cavantassa sattassa cukito uddham̄¹ niruddhāti vattabbā ye khandhā. **Tiṭṭhamānassa vā idhāti** ye vā idha pavattiyam̄ tiṭṭhamānassa dharantassa bhaṅgappattiyā niruddhā khandhā, **sabbepi sadisā** te sabbepi ekasadisā **gatā** atthaṅgatā **appaṭisandhiyā** puna āgantvā paṭisandhānābhāvena vigatā. Yathā hi cutikhandhā na nibbattanti, evam̄ tato pubbepi khandhā, tasmā ekacittakkhaṇikam̄ sattānam̄ jīvitanti adhippāyo.

Anibbattena na jātoti anuppanna cittena jāto na hoti “anāgate cittakkhaṇe na jīvittha na jīvati jīvissatī”ti vattabbato. **Paccuppanna** vattamānena cittena **jīvati** jīvamāno nāma hoti, na jīvittha na jīvissati. **Cittabhaṅgā mato lokoti** cuticittassa viya sabbassapi tassa tassa cittassa bhaṅgappattiyā ayaṃ loko paramatthato mato nāma hoti “atīte cittakkhaṇe jīvittha na jīvati na jīvissatī”ti vattabbato, niruddhassa appaṭisandhikattā. Evam̄ santepi **paññatti paramatthiyā**, yāyam̄ tam̄ tam̄ pavattam̄² cittam̄ upādāya “tisso jīvati, phusso jīvati”ti

1. Cubhicittena saddhim̄ (Visuddhi-Ṭī 2. 411 piṭṭhe.)

2. Santam̄ sanissaya (Visuddhi-Ṭī 2. 412 piṭṭhe.)

vacanappavattiyā visayabhūtā santānapanāññatti, sā ettha paramatthiyā paramatthabhūtā. Tathā hi vuttaṃ “nāmagottaṃ na jīratī”¹.

Na santi tāṇāti jaraṃ upagatassa tato taṃnimittaṃ yaṃ vā pāpakāriṇo pāpakammānaṃ upaṭṭhānavasena puññakāriṇo viyavippayogavasena cittadukkhaṃ ubhayesampi bandhanacchedanādivasena vitujjamānaṃ anappakaṃ sarīradukkhaṃ sammohappatti ca hoti, tato tāyantā na santi. Tenāha “**tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ bhavituṃ samatthā nāma keci natthī**”^{ti}. Bhāyati etasmāti **bhayaṃ**, bhayanimittanti āha “**bhayavattū**”^{ti}. Taggahaṇena ca cittutrāsalaṅkhaṇaṃ bhayaṃ gahitameva, sati nimitte nemittaṃ santamevāti. **Pubbacetananti** ekāvajjanavīthiyaṃ nānavajjanavīthiyaṃ sampavattaṃ upacārajjhānacetaṇaṃ. **Aparacetananti** vasībhāvāpādanavasena parato samāpajjanavasena ca pavattaṃ samāpatticetaṇaṃ. **Muñcacetananti** vikkhambhanavasena pavattaṃ paṭhamappanācetaṇaṃ. Kusalajjhānassa vipākajjhāneva labbhamānaṃ sukhaṃ **jhānasukhaṃ**. Itṭhāpariyāyo cettha sukha-saddo. Jhāne apekkhā **jhānanikanti**. Jhānassa assādasavasena pavatto lobho **jhānassādo**. Yena te te brahmāno jhānato vuṭṭhāya “aho sukhaṃ aho sukhan”^{ti} vācaṃ nicchāresunti. Yathā devā sukhabahulā tihetupaṭṭisandhikāvāti paṭipajjantā jhānaṃ adhigantaṃ bhabbā, na itarehi “**kāmāvacaradevesūti** vuttaṃ. Kāmāvacarā ca uparidevā ca **kāmāvacaradevāti** ekadesasarūpekaseso daṭṭhabbo. Tena manussānampi ekaccānaṃ sabbesampi vā saṅgaho siddho hoti patthanāparikappanāya visayabhāvato. Tenāha “**aho vatime ca -pa- tiṭṭheyun**”^{ti}. Thullāni phusitāni vipphurāni ettāti thullaphusitako, kālo, deso vā. Tasmim **thullaphusitake**.

“Puññāni kayirātha sukhāvahānī”^{ti} vuttattā “**aniyyānikaṃ vaṭṭakathaṃ katheti**”^{ti} vuttaṃ. Lujjanapalujjanaṭṭhena loko, kilesehi āmasitabbato āmisañcāti **lokāmisam**. Nippariyāyāmisam pana loke āmisantipi **lokāmisam**. Pariyāyetai sabhāvato parivattetvā nāpeti etenāti pariyāyo, lesa, kāraṇaṃ vāti āha “**nippariyāyena cattāro paccayā**”^{ti}, vaṭṭassa ekantato

---

1. Saṃ 1. 40 piṭṭhe.

bālalokeheva āmasitabbabhāvato pariyāyāmisatā vuttā. **Idha pari -pa-adhippetam** vivaṭṭapaṭiyogino icchittā. Catupaccayāpekkham hi pahānam. Ekaccassa sakalavaṭṭāpekkhappahānassapi paccayo hotīti “**vaṭṭatiyevā**”ti sāsankam vadati. Vūpasamati ettha sakalavaṭṭadukkhanti **santi**, asaṅkhatadhātūti āha **nibbānasaṅkhātan**”ti.

Upanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Accentisuttavaṇṇanā

4. Kālayanti khepentīti **kālā**. Purebhattādayo hi kālā dhammappavattimattatāya paramatthato avijjamānāpi lokasaṅketamattasiddhā tassāyeva dhammappavattiyā gatagatāya anivattanato taṃ taṃ dhammappavatti khepentā vināsayantā viya sayañca tāhi saddhim accentā viya honti. Tenāha “kālo ghasati bhūtāni, sabbāneva sahattanā”ti¹. “**Tarayanti rattiyo**”ti etthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. “Etaṃ bhayaṃ maraṇe pekkhamāno”ti vuccamānattā puggalaṃ maraṇūpagamanāya tarayantīti attho vutto. **Vayogunā**ti ettha koṭṭhāsā guṇā. Titthiyānam hi carimacittena sakalacitte vayasamūhe vayasamaññāti āha “**paṭhamamajjhimapacchimavayānam guṇā, rāsayoti attho**”ti. **Ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho** “vākaciraṃ nivāsesiṃ, dvādasaguṇamupāgatan”ti-ādīsu² viya. “Tandiguṇāhaṃ karissāmi, diguṇaṃ diguṇaṃ vaddheyyā”ti ca evamādisu pana **tabbhāvavutti-attho guṇaṭṭho**.

“Asaṅkhyeyyāni nāmāni, sagaṇena mahesino.

Guṇena nāmamuddheyyaṃ, api nāma sahasato”ti³—

ādīsu **pasāṃsaṭṭho guṇaṭṭho** daṭṭhabbo. “Vayogunā anupubbaṃ jahantī”ti ettha attho “accenti kālā”ti ettha vuttanayo eva. **Paṭhamamajjhimapacchimavayāti** paṭhamaggahaṇaṅcetttha vayassa gatassa apunarāvattidassanattam katam. Tenevāha “**marañakkhaṇe pana tayopi vayā jahantevā**”ti.

1. Khu 5. 68 piṭṭhe Jātake.

2. Khu 4. 308 piṭṭhe buddhavaṃse.

3. Abhi-Ṭṭha 1. 420; Udāna-Ṭṭha 306; Paṭisaṃ-Ṭṭha 1. 277; Netti-Ṭṭha 119 piṭṭhesupi.

Ettha ca pāḷiyam “accenti kālā”ti sāmāññato kālassa apagamanam dassitam, puna tam visesatopi dassetum itaradvayam vuttam. Aṭṭhakathāyam pana mudindriyassa vasena “vayogunā anupubbam jahanti”ti vuttam, majjhimindriyassa vasena “tarayanti rattiyo”ti vuttanti adhippāyena “**kālāti purebhattādayo kālā**”ti vuttam. Tasmā tattha **ādi**-saddena pacchābhattapaṭhamayāmamuhuttakālādikālakoṭṭhāso eva aṇupabhedo kālavibhāgo gahitoti veditabbo. **Sesanti** idha dvīsu gāthāsu pacchimaddho. So hi idha atthato adhigatattā anantarasutte ca vuttattā atidisito.

Accentisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Katichindasuttavaṇṇanā

5. **Chindantoti** samucchindanto. **Kati chindeyyāti** kittake pāpadhamme samucchindeyya, anuppattidhammataṃ pāpeyya. **Sesapadesupīti** sesesupi dvīsu padesu. Jahanto kati jaheyya, bhāvento kati uttari bhāveyyāti imamattham “**eseva nayo**”ti iminā atidisati. Catutthapadassa pana attho sarūpeneva dassito. **Atthato ekanti** bhāvatthato ekam. Yadi evam kimattham pariyāyantaram gahitanti āha “**gāthābandhassa panā**”ti-ādi. Atthato ettha punarutti atthevāti āha “**saddapunaruttim vajjayanti**”ti. Saṅgam atikkamayatīti **saṅgātigoti** āha “**ayamevattho**”ti.

Oram vuccati kāmadhātu, paṭisandhiyā paccayabhāvena tañca bhajantīti **orambhāgiyāni**. Tattha ca kammam tabbipākam satte dukkham, kammunā vipākam, sattena dukkham samyojentīti **samyojanāni**, sakkāyadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsakāmarāgapatiṅghā. Uddham vuccati catasso arūpadhātuyo, vuttanayena tam bhajantīti **uddhambhāgiyāni**, **samyojanāni** rūpārūparāgamānuddhaccāvijjā. **Āropitavacanānurūpeneva evamāhāti** “pañca chinde pañca jahe”ti evam kathesi tassā devatāya sukhaggahaṇattham. Na kevalam tāya devatāya vuttavacanānurūpato eva, atha kho tesu

saṃyojanesu vattabbākāratopīti dassetuṃ “**atha vā**”ti-ādi vuttaṃ. Tena orambhāgiyasamyojanāni nāma garūni ducchedāni gāḷhabandhanabhāvato, tasmā tāni sandhāya “**pañca chinde**”ti vuttaṃ. Uddhambhāgiyasamyojanāni pana lahūni succhedāni heṭṭhā pavattitānukkamena bhāvanāyena pahātabbato, tasmā tāni sandhāya “**pañca jahe**”ti vuttaṃ. Tenāha “**pādesu baddhapāsasakuṇo viyā**”ti-ādi. **Visesanti** bhāvanānaṃ visesaṃ vipassanābhāvanaṃ **bhāvento** uppādentō vipaccento vaḍḍhento ca. Samsārapaṅke sañjanaṭṭhena rāgo eva saṅgo **rāgasāṅgo**. Esa nayo sesesupi. Yasmā ettha rāgamohadiṭṭhitabbhāgiyasakkāyadiṭṭhisilabbataparāmāsa-kāmarāgāvijjā atthato oghā eva, itāra tadekaṭṭhā, tasmā bhagavā saṃyojanappahānasaṅgātikkameti oghataraṇaṃ kathesi. **Lokiyalokuttarāni kathitāni** “bhāvaye”ti pubbhāgāya maggabhāvanāya adhippetattā.

Katichindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jāgarasuttavaṇṇanā

6. **Jāgaratanti** anādare sāmivacanaṃ. Tenāha “**indriyesu jāgarantesū**”ti. “Vissajjanagāthāyaṃ panā”ti imassa padassa “**ayamattho vedītabbo**”ti iminā sambandho. Pucchāgāthāya pana attho imināva nayena viññāyatīti adhippāyo. **Pañca jāgarataṃ suttā**ti ettha “**suttā**”ti padaṃ apekkhitvā **pañcā**ti paccattavacanaṃ “**jāgaratan**”ti padaṃ apekkhitvā sāmivasena pariṇāmetabbaṃ “**pañcannaṃ jāgaratan**”ti. Tenāha “**pañcasu indriyesu jāgarantesū**”ti, jāgarantesu baddhābhāvena¹ sakiccappasutatāya sakiccasamatthatāya cāti attho. Sottaṃva **suttā** pamādaniddābhāvato. Tameva suttabhāvaṃ puggalādhīṭṭhānāya kathāya dassetuṃ “**kasmā**”ti-ādi vuttaṃ. Pamajjati, pamādo vā etassa atthīti pamādo, tassa bhāvo **pamādatā**, tāya, pamattabhāvenāti attho.

1. Pamādābhāvena (?)

Evam gāthāya paṭhamassa pādassa atthaṃ vatvā dutiyassa vuttam
 “**evam suttesū**”ti-ādi vuttam. Tassattho vuttanayena veditabbo. Yasmā
 appahīnasupanakiriyāvasena sanīvaraṇassa puggalassa
 anuppannarāgarajādayo uppajjanti, uppannā pavaḍḍhanti, tasmā vuttam
 “**nīvaraṇheva kilesarajam ādiyati**”ti. Tenevāha “**purimā**”ti-ādi. Purimānam
 pacchimānam aparāparuppattiyā paccayabhāvo hettha ādīyanam. **Pañcahi
 indriyehi parisujjhatī** maggapariyāpannehi saddhādīhi pañcahi indriyehi
 sakalasaṃkilesato visujjhati. Paññindriyameva hi
 anaññātaññassāmītindriyādīni, itarāni ca anvayānīti.

Jāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Appaṭividditasuttavaṇṇanā

7. Pavattinivattitadubhayahetuvibhāgassa dhammassapi
 catusaccantogadhattā āha “**dhammāti catusaccadhammā**”ti. Cattāripi hi
 ariyasaccāni catusaccantogadhāni. **Appaṭividdhāti**
 pariññābhisamayādivasena anabhisamitā. **Diṭṭhigatavādesūti**
 diṭṭhigatasaññitesu vādesu. Diṭṭhigatehi te pavattitā. **Ito paresanti** ito
 sāsānikēhi paresam aññesam. **Dhammatāyāti** sabhāvena, sayamevāti attho.
Gacchantīti pavattanti diṭṭhivādam paggayha tiṭṭhanti. **Parenāti**
 diṭṭhigatikena. **Nīyantīti** diṭṭhivādasāṅgaṇhane uyyojjīyanti. Tenāha
 “**tatthā**”ti-ādi. **Pabujjhitunti** pamādaniddāya paṭibujjhitum. **Paṭipadā**
 yathādesitassa dhammassa kathitatāya, paṭibujjhitum yoniso
 pavattiyamānattā **bhaddikā**.

Hetunāti nāyena. **Kāraṇenāti** catusaccānam sambodhayuttīyā. Hatthatale
 āmalakam viya sabbam ñeyyam jānātīti sabbaññū, teneva
 sabbaññūtābhisambodhena buddhoti **sabbaññubuddho**. Paccekam parehi
 asādhāraṇatāya visum sayambhuñāṇena saccāni buddhavāti **paccekabuddho**.
 Paropadesena catusaccam bujjhatīti **catusaccabuddho**. Tathā hi so
 sayambhutāya abhāvato kevalam catusaccabuddhoti vuccati. Sutena
 sutamayañāṇena khandhādibhedam ñeyyam buddhavāti **sutabuddho**.
 Sabbaññubuddha-

paccekabuddhe ṭhapetvā avasesā aggasāvakamahāsāvakāpi pakatisāvakāpi vītarāgā avasesā khīṇāsavā. **Tayopi purimā vaṭṭanti** sambuddhāti-ādivacanato. Sannivasati etenāti sannivāso, caritaṃ. Lokassa sannivāso **lokasannivāso**, tasmim̐. Kāyaduccaritādibhede¹ **visame**. Satisammosena **visame vā sattanikāye**. So hi visamayogato visamo. Rāgavisamādike **visame vā kilesajāte**. Taṃ visamaṃ pahāya taṃ visamaṃ ajjupekkhitvā **samaṃ** sadisaṃ yuttarūpaṃ, purimakehi vā sambuddhehi **samaṃ** sadisaṃ **caranti** vattanti.

Appaṭivīditasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Susammaṭṭhasuttavaṇṇanā

8. **Susammaṭṭhāti** sutṭhu ativiya sammaṭṭhā. Satta sekkhā hi susammusitā vinaṭṭhā. Kathaṃ pana te anadhigatā naṭṭhā nāma hotīti āha “**yathā hī**”ti-ādi. **Adhigatassāti** adhigato assa. So vadantoti sambandho. **Sesanti** “dhammā”ti-ādi. **Purimasadisamevāti** anantaragāthāya vuttasadisameva.

Susammaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mānakāmasuttavaṇṇanā

9. Seyyādibhedam̐ mānaṃ appahāya taṃ paggayha vicaranto kāmento nāma hotīti āha “**mānaṃ kāmentassa icchantassā**”ti. Damati cittaṃ etenāti **damo**, satisambojjhaṅgādiko samādhipakkhiko damo. Manacchaṭṭhāni indriyāni dametīti **damo**, indriyasaṃvaro. Kilese dameti pajahatīti **damo**, paññā. Upavasanasena kāyakammādiṃ dametīti **damo**, uposathakammaṃ. Kodhūpanāhamakkhamānādike dameti vinetīti **damo**, adhivāsanakhanti. **Tenevāti** “damo”ti samādhipakkhikadhammānaṃ eva

---

1. Kāyaduccaritādivasena (Ka)

adhippetattā. “Na monaṃ atthī”ti ca pāṭho. **Asamāhitassāti** samādhipaṭikkhepo jotito. Maccudheyassa pāratarāṇassa vuccamānattā “**monanti catumaggañāṇaṃ**”ti vuttaṃ. Na hi tato aññaena taṃ sambhavati. **Jānāti** asammohapaṭivedhavasena paṭivijjhatīti attho. Maccu dhīyati etthāti **maccudheyam**, khandhapañcakam maraṇadhammettā. **Tassevāti** maccudheyasseva. **Pāram** paratīrabhūtaṃ nibbānaṃ. **Tareyyāti** ettha taraṇaṃ nāma ariyamaggabyāpāroti āha “**paṭivijjheyya pāpuṇeyya**”ti. Tathā hi vakkhati “paṭivedhatarāṇaṃ nāma vuttan”ti. “Na tareyya na paṭivijjheyya na pāpuṇeyya vā”ti ayamettha vāṭho yutto. Aññathā “idaṃ vuttaṃ hotī”ti-ādivacanaṃ virujjheyya. **Eko araṇṇe viharantoti ekākī hutvā araṇṇe viharantoti attho.**

Kāmaṃ heṭṭhimamaggehipi ekaccassa mānassa pahānaṃ labbhati, aggamaggeneva pana tassa anevesesato pahānanti āha “**arahattamaggena navavidhamānaṃ pajahitvā**”ti. Upacārasamādhipubbako appanāsamādhitī vuttaṃ “**upacārappanāsamādhiḥī**”ti, na upacārasamādhimattena samādhimattaṃ sandhāya paccekaṃ vākyaparisaṃpanassa ayujanato. Na hi appanaṃ appattaṃ lokuttarajjhānaṃ atthi. “**Sucetaso**”ti cittassa ñāṇasahitatāya lakkhaṇavacananti āha “**ñāṇasampayuttatāyā**”ti-ādi. Tathā hi vakkhati “sucetasoti ettha cittena paññā dassitā”ti. “**Sabbadhi vippamutto**”ti sabbesu bhavādīsu viśamsaṭṭhacitto sabbaso khandhādīhi viśamyutto hotīti vuttaṃ “**sabbesu khandhāyatanādīsu vippamutto hutvā**”ti. Pariññāpaṭivedho sacchikiriyapaṭivedhena vinā natthīti āha “**tebhūmaka -pa- vuttan**”ti.

Mānaṃ nissāya duccharitacaraṇato **māno nāmāyaṃ sīlabhedano**. **Tasmāti** mānassa sīlapaṭipakkhabhāvato. **Iminā** paṭipakkhappahānakittanena. **Adhicittasikkhā kathitā** sarūpato evāti adhippāyo. Ettha **cittenāti** su-saddena viśesitacittena. **Tasmāti** paññāya dassitattā. **Imināti** “sucetaso”ti iminā padena. Adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhāti sīlādīnīpi viśesetvā vuttāni. Sambhave byabhicāre ca viśesanaviśesitabbatāti taṃ dassento “**adhisīlañca nāma sīle sati hotī**”ti-ādīṃ vatvā

tadubhayaṃ vibhāgena dassetuṃ **“tasmā”**ti-ādi vuttaṃ. Paṭhamanayo saṅkaravasena pavattoti asaṅkaravasena dassetuṃ **“apicā”**ti-ādinā dutiyanayo vutto. **“Samāpannā”**ti etthāpi “nibbānaṃ patthayantenā”ti ānetvā sambandho. Vipassanāya pāḍakabhāvaṃ anupagatāpi tadatthaṃ nibbattanādivasena samāpannāti ayamatto purimanayato viseso. Adhipaññāya panettha purimanayato viseso nattīti sā anuddhaṭṭā. **Samodhānetvāti** pariyāyato sarūpato ca saṅgahetvā. **Sakalasāsananti** tissannaṃ kathitattā eva sikkhattayasaṅgahaṃ sakalasāsaṇaṃ kathitaṃ hotīti.

Mānakāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Araññasuttavaṇṇanā

10. **Santakilesānanti** vūpasantakilesapariḷāhānaṃ. Yasmā sīlādiguṇasambhavaṃ tato eva bhayasantañca upādāya paṇḍitā “santo”ti vuccanti, tasmā vuttaṃ **“paṇḍitānaṃ vā”**ti. Tenāha **“santo have”**ti-ādi. **Setṭhacārīnanti** setṭhacariyaṃ carantānaṃ. Yasmā puthujjanakalyāṇato paṭṭhāya bhikkhu maggabrahmacariyavāsaṃ vasati nāma, tasmā āha **“maggabrahmacariyavāsaṃ vasantānaṃ”**ti. Ariyānaṃ pana mukhavaṇṇassa pasīdane vattabbameva natthi. **Mūlakammaṭṭhānanti** pārihāriyakammaṭṭhānaṃ. **Visabhāgasantatīti** nānārammaṇesu pavattacittasantati. Sā hi vikkhepabyākulatāya appasannā samāhitacittasantatiyā visabhāgasantati. **Okkamatīti** samādhisabhāgā cittasantati samathavīthiṃ anupavisati. **Cittaṃ pasīdatīti** kammaṭṭhānanirataṃ bhāvanācittaṃ sandhāyāha, taṃ pasannaṃ hutvā pavattati. **Lohitaṃ pasīdatīti** cittakālussiyassābhāvato lohitaṃ anāvilaṃ hoti. **Parisuddhāni honti** kāraṇassa parisuddhabhāvato. **Tālaphalamukhassa viya mukhassa vaṇṇo hotīti** mukha-saddassa ādimhi pamuttapadena yojetabbo. Evañhi cassa pamuttaggahaṇaṃ samatthitaṃ hoti tālaphalamukhassa vaṇṇasampadāsadisattā. Tibhūmako **eva tebhūmako**.

Atītaṃ nānusoanti atītaṃ paccayalābhaṃ lakkhaṇaṃ katvā na socanti na anutthunanti. Jappanataṇhāya vasena na parikappantīti āha

“**na patthenti**”ti. **Yena kenacīti** itarītarena. **Taṅkhaṇe laddhenāti** sannidhikāraparibhogābhāvamāha. **Tividhenapi kāraṇenāti** tippakārena hetunā, tilakkhaṇasantosanimitanti attho.

Vināsanti vināsanahetuṃ. Vinassanti etehīti **vināso**, lobhadosā tadekaṭṭhā ca pāpadhammā. Arūpakāyassa viya rūpakāyassapi visesato sukkhabhāvakāraṇanti āha “**etena kāraṇadvayenā**”ti. **Lutoti** lūno.

Araññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Naḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nandanavagga

1. Nandanasuttavaṇṇanā

11. “Tatra bhagavā”ti vutte na tathā byañjanānaṃ siliṭṭhatā, yathā “tatra kho bhagavā”ti vutteti āha “**byañjanasiliṭṭhatāvasenā**”ti. **Parisajetṭhake** parisāya jetṭhake, ye tassā desanāya visesato bhājanabhūtā. **Parisajetṭhake bhikkhūti** catuparisajetṭhake bhikkhū. Catunnaṃ hi parisānaṃ jetṭhā bhikkhuparisā paṭhamuppunnattā. **Āmantesīti** sambodhesi, sambodhanañca jānāpananti āha “**jānāpesī**”ti. **Bhadanteti** garugāravasappatissavavacanametam, atthato pana **bhadanteti** bhaddam tava hotu **attano** niṭṭhānapariyosānattā paresaṅca santatāvahattā. **Bhagavato paccassosunti** ettha **bhagavatoti** sāmivacanam āmantanameva sambandhi-atthapadam apekkhatīti adhippāyenāha “**bhagavato vacanam pati-assosun**”ti. **Bhagavatoti** pana idam patissavanasambandhena sampadānavacanam yathā “devadattassa paṭissuṇāti”ti. Yam panettha vattabbam, tam nidānavaggassa ādisuttavaṇṇanāyam āgamissati.

Tāvatiṃsakāyoti tāvatiṃsasaññito devanikāyo. **Dutiyadevalokoti** chasu kāmalokesu dutiyo devaloko. Tettiṃsa janā sahapuññakārino tattha uppannā, taṃsahacaritaṭṭhānam

tāvatiṃsaṃ, tannivāsinopi tāvatiṃsanāmakā sahacaraṇañāyenāti āha “**maghena māṇavenā**”ti-ādi. Ayaṃ pana kecivādo byāpanno¹ hotīti taṃ arocentena **vadantī**”ti vuttaṃ. Byāpannataṃ dassento “**yasmā panā**”ti-ādimāha. Tathā hi vakkhati “evaṃ hi niddosaṃ padaṃ hotī”ti. **Nāmapaṇṇattiyevā**ti atthanirapekkhattā niruḥhasamaññā eva.

Taṃ vananti taṃ upavanam. Paviṭṭhe paviṭṭhe dukkhappattepi attano sampattiyā nandayati, pageva adukkhappatteti dassetuṃ “**pañcasu hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Pavesitānanti** pakoṭṭhavārena² pavesitānampīti adhippāyo. Cavanakāleyeva thokaṃ dissamānavikārā hutvā cavanti, te sandhāya “**himapiṇḍho viya vilīyanti**”ti vuttaṃ. Ye pana adissamānavikārā sahasā antaradhāyanti, te sandhāya “**dīpasikhā viya vijjhāyanti**”ti vuttanti vadanti. **Nandayati** pakatiyā somanassitaṃ domanassitañca. **Nandaneti** evaṃanvattanāmake uyyāne. **Parivutā**ti “devatā”ti vacanaṃ upādāya itthilingavasena vuttaṃ. Devaputto hi so.

Divi bhavattā dibbāti āha “**devaloke nibbattehi**”ti. Kāmetabbatāya **kāmabandhanehi**³, tathā aññamaññaṃ asaṃkiṇṇasabhāvatāya **kāmakotṭhāsehi**. **Upetā**ti upagatā samannāgatā. **Paricārayamānā**ti pariramamānā. Idaṃ hi padaṃ apekkhitvā “**kāmaguṇehī**”ti kattari karaṇavacanaṃ, purimāni apekkhitvā sahayoge. Ramamānā carantīti katvā vuttaṃ “**ramamānā**”ti. **Paricārayamānā**ti vā parito samantato cārayamānāti atthoti āha “**indriyāni sañcārayamānā**”ti. Paṭhamanaye hi anubhavanattho paricaraṇasaddo, dutiyanaye parivattanattho. **So panā**ti “tāyaṃ velāyan”ti vuttakālo. **Adhunā**ti sampati. So vicarīti sambandho. **Kāmaguṇehī**ti hetumhi karaṇavacanaṃ. **Ovutoti**⁴ yathā taṃ na ñāyati, evaṃ pihitacitto. **Nivuto pariyo**naddhoti tasseva vevacanaṃ. Tenāha “**lokābhibhūto**”ti. **Āsabhinti** seṭṭhaṃ “**aggohamasmi lokassā**”ti-ādinā⁵ **bhāsanto** bodhisatto viya.

1. Byāsanno (Ka)

2. Pakoṭṭhaggāhena (?)

3. Atthanibandhanehi (Ka)

4. Ophuṭṭhoti (Ka)

5. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.

Kevalam dassanam kimatthiyanti āha “**ye -pa- vasenā**”ti, tasmim nandanavane avaṭṭhitakāmabhogānubhavanavasenāti attho. **Naradevānanti** purisabhūta devatānam. Tenāha “**devapurisānan**”ti. Appakam adhikam unam vā gaṇanūpagaṃ nāma na hotīti “**tikkhattum dasannan**”ti vuttam. “Tettimsānan”ti hi vattabbe ayam ruḥhī. **Parivārasaṅkhātena**, na kittisaṅkhātenāti adhippāyo. Sīlācārādiguṇanemittikā hi kitti. “Tāvatimsā devā dīghāyukā vaṇṇavanto sukhabahulā”ti evamādivacanena yase icchite avisesetvāva “**yasena sampannānan**”ti sakkā vattum.

Ariyasāvīkāti sotāpannā. “Sakadāgāmini”ti keci. **Adhippāyaṃ vivattētvāti** yathā tvaṃ andhabāle maññasi, dhammasabhāvo evaṃ na hotīti tassā devatāya adhippāyaṃ viparivattētvā. Ekantato sukham nāma nibbānameva. Kāmā hi dukkhā vipariṇāmadhammāti iminā adhippāyena **tassā adhippāyaṃ paṭikkhipivā**. Kāmaṃ catutthabhūmakāpi saṅkhārā aniccā eva, te pana sammasanūpagā na hontīti **tebhūmakaggahaṇaṃ** sammasanayoggena. **Hutvāti** pubbe avijjamānā paccayasamavāyena bhavitvā uppajjitvā. Etena nesam bhāvabhāgo dassito. **Abhāvatthenāti** sarasanirodhabhūtena viddhamsanabhāvena. **Aniccā** addhuvā, tato eva “mayham ime sukhā”ti vā na iccāti **aniccā**. **Uppādavayasabhāvāti** khaṇe khaṇe uppajjananirujjhanasabhāvā. Tenāha “**uppa -pa- vevacanan**”ti. Purimassa vā pacchimaṃ kāraṇavevacananti āha “**yasmā vā**”ti-ādi. **Tadanantarāti** tesam uppādavayānaṃ antare. **Vemajjhatṭhānanti** ṭhitikkhaṇaṃ vadati. Ye pana “saṅkhārānaṃ ṭhiti natthī”ti vadanti, tesam taṃ micchā. Yathā hi tasseva dhammassa uppādāvattthāya bhinnā bhaṅgāvattthā icchitā, aññathā aññaṃ uppajjati, aññaṃ nirujjhatīti āpajjati, evaṃ uppannassa bhaṅgābhimukhāvattthā icchitabbā, sāva ṭhitikkhaṇo. Na hi uppajjamāno bhijjatīti sakkā viññātunti. **Vūpasamasāṅkhātanti** accantaṃ vūpasamasāṅkhātaṃ **nibbānameva sukham**, na tayā adhippetā kāmāti adhippāyo.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nandatisuttavaṇṇanā

12. **Nandatī**ti ettha nandanam sappītikakāmatanḥākiccanti āha “**tussatī**”ti, tasmā kāmaparitosena haṭṭhatuṭṭho hotīti attho. **Puttimā**ti puttavā. Pahūte cāyam mā-saddoti āha “**bahuputto**”ti. Bahuputtatāgahaṇena idaṃ payo jananti dassento “**tassa hrī**”ti-ādimāha. **Pūrentī**ti padam apekkhitvā **dhaññassā**ti sāmivacanam. **Iti āhā**ti imamatham sandhāyāha, evamadhippāyo hutvāti attho. **Gosāmikoti** gomā. Idhāpi pahūte mā-saddo. **Gorasasampattinti** gorasehi nipphajjanasampattim. **Upadhī**ti paccatabahuvacanam. **Hī**ti hetu-atthe nipāto. Nandayanti pītisomanassam janayantīti **nandanā**. Kāmam dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato nippariyāyato kāmā “upadhī”ti vattabbatam arahanti, tassā pana devatāya adhippāyavasenāha “**sukhassa adhiṭṭhānabhāvato**”ti. Kilesavatthuhetukattā sesapadadvayassa kiñcāpi sabbam sāmsāradukkham kilesahetukam, visesato pana pāpadhammā apāyūpapattim nibbattentīti āha “**kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato**”ti. **Upasāmharamānā**ti upanentā uppādentā. Manussajātikopi dullabhaḥāsacchādanatāya dukkhabahulo peto viyāti **manussapeto**. Manussajātikopi vuttarūpo anattapātito parehi hiंसito samāno nerayiko viyāti **manusserayiko**.

Phalena rukkhato **phalam** pārento viya. **Tatheva navahākārehī**ti yathā tīsu kālesu nāsamarāṇabhedanavasena puttimā puttanimittam. Tatheva gomā gonimittam socati navappakārehi. Pañca kāmaguṇopadhīpi naram socentīti yojanā. **Tassā**ti yo uttari anugijjhati, tassa. **Kāmayānassā**ti jātakāmacchandassa. **Jantunoti** sattassa. **Parihāyanti ce** vinassanti ce. **Sallaviddhovā**ti sallena viddho viya. **Ruppatī**ti vikāram āpajjati, socatīti attho. **Narassa socanā** sokaghaṭṭanapaccayo. **Upadhayo natthī**ti kāmam kilesābhisāṅkhārūpadhayo tāva khīṇāsavassa nattheva maggāmigamena nirodhitattā, khandhūpadhayo pana kathanti? Tepi tassa sa-upādisesakālepi aṭṭhuppattihetubhūtā na santeva, ayañca anupādisesakāle. Tenāha “**so nirupadhi mahākhīṇāsavo**”ti.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā

13. Puttapemaṃ puttaggahaṇena gahitaṃ uttarapadalopenāti āha “**puttapemasaman**”ti. **Gosamitanti** gohi samaṃ kataṃ. Tenāha “**gohisaman**”ti. Sūriyassa samāti **sūriyasamā**. Avayavasambandhe cetam̐ sāmivacanam̐. Avayavo cettha ābhā evāti viññāyati “anantaram̐ ābhā”ti vuccamānattāti āha “**sūriyābhāya samā**”ti-ādi. Mahoghābhāvena saranti santīti **sarā**, mahantā jalāsayā. **Sabbe te samuddaparamā** orimajanehi adiṭṭhaparattā tassa.

Natthi attasamaṃ pemanti gāthāya paṭhamagāthāyaṃ vuttanayena attho veditabbo. Attapemena samaṃ pemam̐ nāma natthīti ayamattho. Anudakantāre ghammasantāpam̐ asahantiyā anke ṭhapitaputtakam̐ kandantam̐ bhūmiyam̐ nipajjāpetvā tassa upari ṭhatvā mata-itthivatthunā dīpetabbam̐. Tenāha “**mātāpitādayo hi chaḍḍetvāpi puttadhītādayo**”ti. Tathā cāha—

“Sabbā disā anuparigamma cetasā,
Nevajjhagā piyataramattanā kvaci.
Evaṃ piyo puthu attā paresam̐,
Tasmā na himse paramattakāmo”ti¹.

Dhaññaena samaṃ dhanam̐ nāma natthi, yasmā tappaṭibaddhā āhārūpajīvīnam̐ sattānam̐ jīvitavutti. **Tathārūpe kāleti** dubbhikkhakāle. **Ekadesamiyeva obhāsantīti** ekasmim̐ khaṇe catūsu mahādīpesu obhāsam̐ pharituṃ asamatthattā sūriyassapi, pageva itaresam̐. Bodhisattassa udayabbayassa ñāṇānubhāvena sakalajātikhettam̐ ekālokaṃ ahoṣīti āha “**paññā -pa- sakkoti**”ti. **Tamaṃ vidhamatīti** pubbenivāsañāṇādayo paññā yattha pavattanti, tamanavasesam̐ byāpetvā ekappahārena pavattanato. “**Vuṭṭhiyā pana pavattamānāya yāva ābhassarabhavanā**”ti pacuravasena vuttam̐.

Natthiputtasamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sam̐ 1. 75; Khu 1. 133; Khu 10. 142 piṭṭhesu.

4. Khattiyasuttavaṇṇanā

14. Khettato vivādā¹ satte tāyatīti **khattiyo**. **Vadati** devatā attano ajjhāsayavasena. **Dvipadādīnanti ādi**-saddena catuppadabhariyaputtā gahitā. **buddhādayoti ādi**-saddena ājānīyasussūsabhariyassavaputtā. **Dvipadānaṃ seṭṭhoti** ettha dvipadānaṃ eva seṭṭhoti nāyaṃ niyamo icchito, seṭṭho evāti pana icchito, tasmā sambuddho dvipadesu aññesu tattha ca uppajjanato seṭṭho eva sabbesampi uttaritarassa abhāvatoti ayamettha attho. Tenāha “**uppajjamāno panesā**”ti-ādi. Kāraṇākāraṇaṃ ājānātīti **ājānīyo**. **Gaṇhāpethāti** yathā udako na temissati, evaṃ vāḷaṃ gaṇhāpetha. “**Asussūsā**”ti keci paṭhanti. **Āsunamānoti** sappaṭissavo hutvā vacanasampannicchako.

Khattiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Saṇamānasuttavaṇṇanā

15. **Ṭhite majjhanhiketi** pubbaddhaṃ nikkhamitvā aparaddhaṃ appatvā ṭhitamajjhanhe. **Sannisīvesūti** parissamavinodanattaṃ sabbaso sannisīdantesu. Da-kārassa hi va-kāraṃ katvā niddeso. Tenāha “**sannisīnesu vissamamānesū**”ti. **Sabbasattānanti** sabbesañca āhārūpajīvitasattānaṃ ghammatāpane santattakāyānaṃ. **Iriyāpathadubbalyakāloti** ṭhānādi-iriyāpathassa asamatthakālo. **Saṇati viyāti** saddaṃ karoti viya, yathā taṃ aññampi mahāvānaṃ vakkhamānanayena. Tenāha “**tappaṭibhāgaṃ nāmetan**”ti. **Chiddaveṇupabbānanti** randhajātakīcakamahāveḷupabbānaṃ. **Dutiyakaṃ** sahāyaṃ **alabhanti** anabhiratiparitassanāya evamāha. **Anappakaṃ** sukhanti vipulaṃ uḷāraṃ vivekasukhaṃ.

Ekavīhārātāya **suññāgāraṃ pavīṭṭhassa**. Tena kāyavivekaṃ dasseti. Aniccānupassanādīhi nīccasaññādippahānena **santacittassa**. Tena cittavivekaṃ dasseti. Saṃsāre bhayaṃ ikkhanato **bhikkhuno** ubhayavivekasampannassa,

tato eva uttarim̄ manussadhammato ratim̄ lābhino. **Amānusi ratīti** bhāvanārati. **Puratoti** purimabhāge. **Pacchatoti** pacchimabhāge. **Aparoti** añño. **Puratoti** vā anāgate, anāgataṃ ārabbhāti attho. **Pacchatoti** atīte atītaṃ ārabbhā paṭipattiyā vibādhanato. **Paroti** kodho cittapaṭidussanatāya. Na paroti **aparo**, lobho, so **ce na vijjati**. Etena anāgatappaḷappanāya atītānusocanāya ca abhāvaṃ dasseti. **Atīva phāsu bhavatīti** nīvaraṇajeṭṭhakassa kāmaccchandassa vigamena vikkhambhitaṇīvaraṇassa jhānassa vasena ativiya phāsuvihāro hoti. **Ekassa vasato vaneti** taṇhādutiyikābhāvena ekassa araṇṇe vivekavāsaṃ vasato. **Sesam̄ tādīsamevāti** sesamettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ paṭhamagāthāyaṃ vuttasadisameva.

Saṇamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Niddātandīsuttavaṇṇanā

16. Pacchime māse pacchābhattaṃ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṃ saṅghāṭim̄ paññapetvā dakkhiṇena passena sato sampajānoti ettakaṃ pāṭham̄ saṅkhipitvā “**niddaṃ okkamitā**”ti vuttaṃ. Kiriyaṃmayacittehi avomisso bhavaṅgasoto **abyākataniddā**. Sā hi khīṇāsavānaṃ uppajjanārahā, tassā pubbabhāgāparabhāgesu -pa- uppannaṃ thinamiddhaṃ idhādhippetā niddā, sā akhīṇāsavānaṃ yebhuyyena aniyatakālā, tabbidhuraniyatasabbhāvaṃ dassento “**aticchāta -pa- āgantukaṃ ālasiyaṃ**”ti āha. Kāyālasiyapaccayā vīriyassa paṭipakkhabhūtā cattāro akusalakkhandhā **tandī** nāma. **Tandīti** sabhāvaniddeso. **Tandīyanāti** ākāraniddeso. **Tandīmanatāti** tandībhūtacittatā. **Ālasyanti** alasabhāvāharaṇaṃ. **Ālasyāyitattanti** alasabhāvappatti. **Kāyavijambhanāti** kāyassa vināmanā. **Akusalapakkhā ukkaṇṭhitatāti** akusalapakkhiyā anabhirati. **Bhattakilamathoti** yathāvuttassa bhattavatthukassa āhārassa vasena sarīre uppajjanakakhedo. **Upakkiliṭṭhoti** paññāya dubbalīkaraṇena uppakkiṭṭhacitto. Cittassa asamāhitatā **nivāritapātubhāvo**. Ariyamaggassa jotanaṃ nāma uppajjanamevāti āha “**na**

jotati, na pātubhavatīti attho”ti. Na hi ariyamaggo joti-ajotināmo pavattati.

Maggasahajātavīriyenāti lokiyalokuttaramaggasahajātavīriyena. Missakamaggo hi idha adhippeto. **Nīharitvāti** nīharaṇahetu. Hetu-attho hi ayaṃ **tvā**-saddo “paññāya cassa disvā”ti-ādīsu¹ viya. Tena “maggo visujjhatī”ti vacanaṃ samatthitaṃ hoti. “Ariyamaggaṃ visujjhatī”ti keci paṭhanti.

Niddātandīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dukkarasuttavaṇṇanā

17. Dukkhaṃ titikkhanti **duttitikkham**, tañca dukkhamāṃ dussahaṇāṃ ārambhavasena dukkaraṃ, anuyuñjanavasena duttitikkhanti. **Abyattenāti** sāmāññassa upakārānupakāre dhamme jānanasamatthāya veyyattiyasāṅkhātāya paññāya abhāvato na byattena. Tenāha “**bālenā**”ti. Yasmiṃ dhamme sati samaṇoti vuccati, taṃ sāmāññanti āha “**samaṇadhammo**”ti. **Imināti** “dukkaraṃ duttitikkhañca, abyattena ca sāmāññan”ti iminā gāthaddhena². **Idaṃ dassetīti** idaṃ idāni vuccamānaṃ atthajātaṃ dasseti. **Abhidantanti** abhibhavanadantaṃ, uparidantanti attho. So hi itaraṃ musalaṃ viya udukkhalaṃ visesato kassaci khādanakāle abhibhuyya vattati. **Ādhāyāti** nippīlanavaseneva ṭhapetvā. **Tālumaṃ āhaccāti** tālupadesamāhanitvā viya. **Cetasāti** kusalacittena. **Cittanti** akusalacittaṃ. **Abhiniggaṇhitvāti** yathā atisamudācāro na hoti, evaṃ vibādhanavasena niggahetvā. **Āpāṇakoṭikanti** pāṇakoṭipariyosānaṃ, pariṇivanti attho. **Sambādhetīti sambodho**, antarāyiko. **Bahū parissayāti** ayoniso kāmavitakkādivasena.

Pajjati cittametthāti padaṃ, ārammaṇaṃ. Iriyāpathaṃ evaṃ padaṃ **iriyāpathapadaṃ**.

1. Ma 1. 215 piṭṭhe.

2. Bhāvattena (Ka)

Gīvā cattāro padāti **gīvapañcamāni**. **Samodahanti** vā samodhānahetūti ayamettha atthoti āha “**samodahitvā vā**”ti, sammā odhāya anto pavesetvāti attho. **Sake ārammaṇakapāleti** gocarajjhataṃ vadati. **Samodahanti** samodahanto. **Anissitoti** tebhūmakadhammesu kañcīpi dhammaṃ taṇhādiṭṭhābhīnivesavasena anissito. **Avihimsamāno** vihimśānimittānaṃ pajāhanena. **Ullumpanasabhāvasaṇṭhitenāti** sīlabyasanaṭo uddharaṇarūpe saṇṭhitena, karuṇāyuttenāti attho. Tenāha “**kāruṇṇataṃ paṭiccā**”ti.

Dukkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hirīsuttavaṇṇanā

18. **Nisedhetīti** nivāreti pavattitum na deti. **Pucchati** devatā. **Apaharantoti** apanento, yathā sabbena sabbam akkosavatthu na hoti, evam pariharantoti attho. **Bujjhati** sārathividham. **Attani nipātaṃ na deti**, ājānīyo hi yuttaṃ pajānāti. Abhūtena **abhūtakkosena**. **Parimutto nāma natthi** bālānañca janānaṃ parāpavāde yuttapayuttabhāvato. Tenāha bhagavā—

“Nindanti tuṇhimāsīnaṃ, nindanti bahubhāṇīnaṃ.
Mitabhāṇīmpi nindanti, natthi loke anindito”ti¹.

Tanuyāti vā katipayā. Tenāha “**appakā**”ti. **Sadā satāti** hirinisedhabhāve kāraṇavacanaṃ. **Pappuyyāti** patvā adhigantvā. Vānato nikkhantattā **nibbānaṃ**, asaṅkhatadhātu.

Hirīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kuṭīkāṣuttavaṇṇanā

19. **Antoti** kucchi-abbhantare. **Vasanaṭṭhānaṭṭhenāti**² vasanabhāvena. **Kulapaveṇinti** kulācāraṃ kulatantiṃ. **Santānakaṭṭhenāti** kulasantatiyā

1. Khu 1. 47 piṭṭhe.

2. Vasanaṭṭhenāti (Ka)

bandhanabhāvena. Evaṃ sabbapadehi pucchitatthassa anujānavasena “**etaṃsavacane nipāto**”ti vuttaṃ. Āpādikā posikā mātucchā mahāpajāpati mātā evāti katvā “**pahāya pabbajitattā**”ti avisesato vuttaṃ. Pahāya pabbajitattā natthīti ānetvā sambandho. Puna mātukucchivāsādīnaṃ abhāvavacaneneva vaṭṭamhi bandhanassa abhāvo dīpito hotīti na gahito. Ayam kira devatā yathā puthujjanā buddhānaṃ guṇe na jānanti, evaṃ na jānāti, tasmā “**mayā sannāham bandhitvā**”ti-ādimāha.

Kuṭṭikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Samiddhisuttavaṇṇanā

20. Tapanabhāvena tapanodakattā **tapodā**ti tassa rahadassa nāmaṃ. Tenāha “**tattodakassa rahadassā**”ti. **Tatoti** nāgabhavane udakarahadato tapodā nāma nadī sandati. Sā hi nadī bhūmitalaṃ avarohati. “Edisā jātā”ti vacanaseso. **Petalokoti** lohakumbhinirayā idhādhippetāti vadanti. Rahadassa pana ādito pabbatapādanantaresu bahū petā viharanti, svāyamattho **petavatthupāliya lakkhaṇasaṃyuttena** ca dīpetabbo. **Yatāyanti** yato rahadato ayam. **Sātodakoti** madhurodako. **Setodakoti** parisuddhodako, anāvilodakoti attho. **Tatoti** tapodānadito.

Samiddhoti avayavānaṃ sampuṇṇatāya saṃsiddhiyāva sammā iddho. Tenāha “**abhirūpo**”ti-ādi. Padhāne sammasanadhamme niyutto, taṃ vā ettha atthīti **padhāniko**. Senāsanam suṭṭhapitadvāravātapānaṃ, tesam pidahanena **utuṃ gāhāpetvā**.

Pubbāpayamānoti nhānato pubbabhāge viya vodakabhāvaṃ āpajjamāno gamento. Avattam paṭikkhipitvā vattam dassetuṃ “**tattha -pa- na otaritabban**”ti paṭhamam vuttaṃ. **Sabbadisāpalokanam** yathā nhāyanaṭṭhānassa manussehi vivittabhāvajānanattham. **Khāṇu-ādivavatthāpanam** cīvarādīnam ṭhapanattham

udakasamīpeti adhippāyo. **Ukkāsanam** amanussānam apagamanattham. **Avakujjattāhānam** tañkhaṇepi uparimakāyassa ujukaṃ avivaṭakaraṇattham. **Cīvarapiṭṭheyeva ṭhapetabbanam** yattha vā tattha vā aṭṭhapetvā. **Udakanteti** udakasamīpe. **Sinnatṭhānanti** sedagatapadeso. **Pasāretabbanam** tassa sukkhāpanattham. **Samharitvā ṭhapanam** puna sukkena gahetvā nivāsanattham. **Nābhippamāṇamattam otaraṇam** tāvatā udakapaṭicchādilakkhaṇappattato. **Vīcim anuṭṭhāpentenāti**-ādi samīyatakāritādassanam. **Nivāsanam parikkhipitvāti** antaravāsakam kaṭippadesassa yathā parito hoti, evam khipitvā parivasitvā.

Sarīravaṇṇopi vippsādi sammadeva bhāvanānussatimpi vindantassāti adhippāyo. **Samanam niggaḥetunti** kilesavasam gataṃ attano cittaṃ niggaṇhitum. **Kāmūpanītāti**¹ kāmam upagatacittā. Atha vā kilesakāmena there upanītacittā.

Aparibhuñjitvāti ananubhotvā. Anubhavitabbanti atthato āpannamevāti āha “**pañcakāmaguṇe**”ti. **Bhikkhasīti** yācasi. Tañca bhikkhācariyavasenāti āha “**piṇḍāya carasī**”ti. Kāmaparibhogagarugamanakālo² nāma visesato paṭhamayobbanāvattāti āha “**daharayobbanakālo**”ti. **Obhaggenāti** majjhēsambhaggakāyena. Jiṇṇakāle hi sattānam kaṭiyam kāyo obhaggo hoti.

Voti nipātamattam “ye hi vo ariyā”ti-ādīsu³ viya. **Sattānanti** sāmāññavacanam, na manussānam eva. **Dehanikkhepananti** kaḷevaraṭṭhapitaṭṭhānam. Natthi etesam nimittanti **animittā**, “ettakam ayam jīvatī”ti-ādinā sañjānananimittarahitāti attho. **Na nāyareti** na nāyanti. **Ito paranti** ettha **paranti** aññam kālam. Tena orakālassapi saṅgaho siddho hoti. Paramāyuno orakāle eva cettha paranti adhippetam tato param sattānam jīvitassa abhāvato. **Vavatthānābhāvatoti** kālavasena vavatthānābhāvato. **Vavatthānanti** cettha paricchedo vedītabbo, na asaṅkarato vavatthānam, nicchayo vā. **Abbudapesīti**-ādīsu abbudakālo pesikāloti-ādinā kāla-saddo paccakam yoje tabbo. **Kāloti** idha pubbaṇhādivelā adhippetā. Tenāha

1. Kāmapariḷāhābhībūtāti (Ka)

2. Kāmaparibhogagarukaraṇakālo (?)

3. Ma 1. 20 piṭṭhe.

“**pubbaṅhepi hī**”ti-ādi. Idheva dehena patitabbanti sambandho. **Anekappakāratoti** nagare jātānaṃ gāme, gāme jātānaṃ nagare, vane jātānaṃ janapade, janapade jātānaṃ vaneti-ādinā anekappakārato. **Ito cutenāti** ito gatito cutena. **Idha** imissaṃ gatiyaṃ. **Yante yuttagoṇo viyāti** yathā yante yuttagoṇo yantaṃ nātivattati, evaṃ kālo gatipaṅcakanti evaṃ upamāsaṃsandanaṃ veditabbaṃ.

Ayaṃ kāloti ayaṃ maraṇakālo. **Pacchime kāleti** pacchime vaye. **Tisso vayosīmāti**¹ paṭhamādikā tisso vayassa sīmā atikkantena. Purimānaṃ hi dvinnaṃ vayānaṃ sabbaso sīmā atikkamitvā pacchimassa ādisīmaṃ atikkanto tathā vutto. “**Ayañhi samaṇadhammo -pa- na sakkā kātun**”ti vatvā tamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “**tadā hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Gaṇhitunti** pālito atthato ca hadaye ṭhapanavasena gaṇhituṃ. **Paribhuñjitunti** vuttadhammapariharaṇasukhaṃ anubhavituṃ. Ekassa kathanato paṭhamāṃ gāthaṃ suttaṃ vā ussāreti tasmim̐ niṭṭhite itaro dhammakathiko taṃyeva vitthārento dhammaṃ katheti, ayaṃ **sarabhāṇadhammakathā**. Suttageyyānusārena yāva pariyoṣānā ussāraṇaṃ **sarabhaññadhammakathā**. “**Mā maṃ kālo upaccagā**”ti vadanto “samaṇadhammassa karaṇassa ayaṃ me kālo”ti katheti, tato paro “pacchimavayo añño kālo”ti katheti. “**Kālaṃ vohaṃ -pa- tasmā abhuttvā bhikkhāmī**”ti vadanto attanā kataṃ paṭipattim̐ ca sahetukaṃ sānisaṃsaṃ katheti.

Taṃ gāravakāraṇaṃ sandhāya. **Etanti** “atha kho sā devatā pathaviyaṃ paṭiṭṭhahitvā”ti etaṃ vuttaṃ. **Daharo tvanti-ādimāha** lobhābhibhūtātāya adhigatattā. **Sabbasampattiyuttoti** bhogasampadā parivārasampadāti sabbasampattīhi yutto. **Alaṅkārāparihāranti** alaṅkārakaraṇaṃ, **anikkīlitāvīti** akīlītapubbo. Kīḷanaṃ cettha kāmānaṃ paribhogoti āha “**abhuttāvī**”ti. **Akatakāmakīloti** akatakāmānubhavanappayogo. Sayāṃ attanā eva dissantīti sandiṭṭhā, sandiṭṭhā **eva sandiṭṭhikā**, attapaccakkhato sandiṭṭhikā. Pakaṭṭho kālo patto etesanti kālikā, te **kālike**.

---

1. Vayasīmāti (Ka)

Cittānantaranti icchitacittānantaram, icchiticchitārammaṇākāreti attho. Tenevāha “**cittānantaram icchiticchitārammaṇānubhavanam na sampajjati**”ti-ādi. **Cittānantaram laddhabbatāyāti** anantaritasamādhicittānantaram laddhabbaphalatāya. **Samohitesupīti** sambhatesupi. **Sampannakāmassāti** samiddhakāmassa. **Cittakārā** rūpalābhena, **potthakārā** paṭimākārakā, **rūpakārā** dantarūpakaṭṭharūpaloharūpādikārakā. **Ādisaddena** nānārūpavesadhārinam naṭādinam saṅgaho. **Sesadvāresūti** ettha gandhabbamālākārasūpakārādayo vattabbā.

Soti samiddhitthero. **Samohitasampattināti** saṅgāhabhogūpakaraṇasampattinā. **Pattabbadukkhassāti** kāmānam āpajjanarakkhaṇavasena laddhabbassa kāyikacetasikadukkhassa. **Upāyāsassāti** dalhaparissamassa viratassa. “Vissātassā”ti keci. **“Paccavekkhaṇāñenā”**ti keci paṭhanti. Asukasmim nāma kāle phalam hotīti evam udikkhitabbo nassa kāloti **akālo**. **Etthāti** etesu navasu lokuttaradhammesu. **Ehipassapidhinti** “ehi passā”ti evam pavattavidhivacanam. Upanetabboti vā upaneyyo, so eva **opaneyyiko**. **Viññūhīti** vidūhi paṭividdhasaccehi. Te ekamsato ugghaṭitaññū-ādayo hontīti āha **“ugghaṭitaññū-ādīhī”**ti. “Paccattan”ti etassa pati-attanīti bhummasvasena attho gaṇetabboti āha **“attani attani”**ti.

Sabbapadehi sambandhoti “katham ādinavo ettha bhiyyo, katham akāliko”ti-ādinā sabbehi paccekam sambandho veditabbo.

Navoti taruṇo na ciravasso. Ye bhikkhunovādakalakkhaṇappattā, te sandhāya **“vīsativassato paṭṭhāya thero”**ti vuttam. Idha sāsanam nāma sikkhattayasaṅgaham piṭakattayanti āha **“dhammena hī”**ti-ādi. Tattha dhammena vinayo ettha vinā daṇḍasatthehīti **dhammavinayo**. Dhammāya vinayo ettha na āmisatthanti dhammavinayo. Dhammato vinayo **na** adhammatoti dhammavinayo. Dhammo vā bhagavā dhammassamī dhammakāyattā, tassa dhammasaññitassa satthu vinayo, na takkikānanti dhammavinayo. Dhamme vinayo na adhamme vinayo. Dhammo ca so yathānusiṭṭham paṭipajjamāne satte apāyesu apatamāne dhāretīti, sabbe saṃkilesato vinetīti vinayo cāti dhammavinayo. Tenāha **“ubhayampetaṃ sāsanasseva nāman”**ti.

Dhammavinayoti dhammena yutto vinayoti dhammavinayo ājaññaratho viya. Dhammo ca vinayo cāti vā dhammavinayo, taṃ **dhammavinayaṃ**. Dhammavinayānaṃ hi satthubhāvavacanato dhammavinayattasaṃsiddhi dhammavinayānaṃ aññamaññaṃ visesanato. Abhidhammepi vinayavacananti dhammavinayadvayasiddhi, desitapaññattavacanato dhammavinayasiddhi. Dhammo catudhā desito sandassanasamādāpanasamuttejanasampahaṃsanavasena, vinayo catudhā paññatto silācārato parājitavasena. Dhammacariyā sakavisayo, vinayapaññatti buddhavisayo. Pariyāyena desito dhammo, nippariyāyena paññatto vinayo. Dhammadesanā adhippāyatthappadhānā¹, vinayapaññatti vacanatthappadhānā². Paramatthasaccappadhāno dhammo, sammutisaccappadhāno vinayo. Āsayasuddhipadhāno dhammo, payogasuddhipadhāno vinayo.

Kiriyaadvayasiddhiyā dhammavinayasiddhi. Dhammena hi anusāsanāsiddhi, vinayena ovādasiddhi. Dhammena dhammakathāsiddhi, vinayena ariyatunḥibhāvasiddhi. Sāvajjadvayaparivajjanato dhammavinayasiddhi. Dhammena hi visesato pakatisāvajjapariccāgasiddhi vinayena paññattisāvajjapariccāgasiddhi. Gahaṭṭhapabbajitānaṃ sādharmaṇāsādharmaṇaguṇadvayasiddhi. Bahussutasutapasannadvayato pariyaṭṭipariyāpuṇanadhammavīhāravibhāgato dhammadharavinayadharavibhāgato ca dhammavinayadvayasiddhi, saraṇadvayasiddhiyā dhammavinayadvayasiddhi. Idha sattānaṃ duvidhaṃ saraṇaṃ dhammo attā ca. Tattha dhammo suciṅṅo saraṇaṃ. “Dhammo have rakkhati dhammacārin”^{ti}³ hi vuttaṃ. Sudanto attāpi saraṇaṃ “attā hi attano nātho”^{ti}⁴ vacanato. Tena vuttaṃ “saraṇadvayasiddhiyā dhammavinayasiddhi”^{ti}. Tattha yatassa dhammasiddhi, yato ca vinayasiddhi, tadubhayaṃ dassento āha “**dhammena hettha dve piṭakāni vuttāni, vinayena vinayapiṭakan**”^{ti}. **Adhunā āgato** idāneva na cirasseva upagato.

Mahante thāne thapetvāti mahesakkhataḍassanattamaṃ attano parivārena mahantaṭṭhāne thapitatāvaṃ pavedetvā. **Mahatīyāti** upasaṅkamanavandanādivacanāpajjanavasena samāciṅṅāya. Sabbepi kira nisīdantā taṃ thānaṃ thapetvāva nisīdanti. **Thirakaraṇavasenāti** dalhīkaraṇavasena. Ayaṃ kira devatā nāṇasampannā mānājātikā, tasmā nāyaṃ mānaṃ

1. Adhippāyatthapamāṇā (Ka)

3. Khu 2. 272; Khu 5. 215, 257 piṭṭhesu.

2. Vacanakkapamāṇā (Ka)

4. Khu 1. 37, 67 piṭṭhesu.

appahāya mama desanaṃ paṭivijjhituṃ sakkotīti mānaniggaṇhanatthaṃ ādito duviññeyyaṃ kathento bhagavā “akkheyyasaññino”ti-ādinā tāya ñātumicchitakāmānaṃ kālikādibhāvaṃ, dhammassa ca sandiṭṭhikādibhāvaṃ vibhāvento dve gāthā abhāsi.

Akkheyyatoti gihilingapariyāyanānavisesādivasena tathā tathā akkhātabbato. Tenāha “**kathānaṃ vatthubhūta**”ti. **Etesanti** sattānaṃ. **Paṭiṭṭhitā**ti pavattitā āsattā. Pañcannaṃ kāmasaṅgādīnaṃ vasena āsattā hontu, itaresaṃ pana kathanti? Anīṭṭhaṅgatopi hi “idaṃ nu kho”ti-ādinā kaṅkhato tattha āsatto eva nāma avijahanato, tathā vikkhepagato vikkhepavatthusmiṃ, anusayānaṃ pana āsattabhāve vattabbameva natthi. **Maccuno yoganti** maccubandhanaṃ, maraṇadhammatanti attho. Yasmā apariññātavatthukā anatītamaraṇattā maccunā yathārucci payojetabbā, tattha tattha uparūpari ca khipitāya āṇāya abbhantare eva hontī, tasmā vuttam “**payogaṃ -pa- āgacchantī**”ti. Yasmā tebhūmakā dhammā kamanīyaṭṭhena kāmā, nesampi kālassa laddhabbatāya kālikatā idha akkheyyavacanena paveditā. Tenāha “**evamimāya gāthāya kālikā kāmā kathitā**”ti. Sabbepi tebhūmakā dhammā kamanīyā, yasmā ca kālikānaṃ kāmānaṃ tathāsabhāvatā kathitā, ayampi gāthā tadatthameva dīpetīti imāya te kathitā eva hontī. Ye ca sattā pañcasu khandhesu diṭṭhitaṇḍādivasena paṭiṭṭhitā “itthī, puriso, ahaṃ, mamā”ti ca abhinivisiya kāme paribhuñjanti, te maraṇaṃ nātivattanti. Evampettha kāmānaṃ kālikattho kathitoti āha “**kālikā kāmā kathitā**”ti.

Ayaṃ ñātapariññāti rūpārūpadhamme lakkhaṇādito ñāte katvā paricchindanapaññā. Tenāha “**evaṃ ñātaṃ katvā**”ti-ādi. Padaṭṭhānaggahaṇeneva cettha tesaṃ rūpārūpadhammānaṃ paccayo gahitoti paccayapariggahassapi saṅgaho daṭṭhabbo. **Tīreti** tuletī vīmaṃsati. **Dvācattālīsāya ākāre**hīti iminā matthakappattaṃ mahāvīpassanaṃ dasseti. Te pana ākāra visuddhimaggasamvaṇṇanāya vuttanayena veditabbā. “Aniccānupassanāya nīccasaññaṃ pajahatī”ti-ādinā vipassanākkhaṇepi ekadesena pahānaṃ labbhateva, anavasesato pana pahānavasena pahānapariññaṃ dassento

āha “aggamaggena -pa- ayaṃ pahānapariññā”ti. Tathā ca āha “evaṃ tīhi pariññāhī”ti-ādi.

Akkhātāraṃti akkhātabbaṃ, na akkheyyakaṃ. Tenāha “**kammavasena kāraṇaṃ**”ti-ādi. **Kāraṇaṃti** ca sādhanamāha. **Na maññatīti** vā maññanaṃ nappavatteti “**akkhātāraṃ**”ti khīṇāsavo. Atha vā **taṃ hi tassa na hotīti** taṃ kāraṇaṃ tassa khīṇāsavassa na hoti na vijjati, **yena** diṭṭhitaṇhādikāraṇena **akkheyyaṃ** khandhapañcakaṃ “tisso”ti vā “phusso”ti vā “itthī”ti vā “puriso”ti vā abhinivissa vadeyyāti evamettha attho veditabbo. Manussanāgādīhi pūjanīyattā “yakkho”ti sabbadevānaṃ sādharmaṇavacananti devadhītāpi “yakkhī”ti vuttā. **Akkheyyanti** pahānapariññāya pahānamaggo, tassa āramaṇabhūtaṃ nibbānampi gahitaṃ. **Na maññatīti** khīṇāsavassa assa phalappattīti āha “**navavidho lokuttaradhammo kathito**”ti.

Visesīti visesajāti-ādivasena seyyoti attho. **Tesu gahitesūti** tesu seyyamānādīsu tīsu mānesu gahitesu. Tayo seyyamānā tayo sadisamānā tayo hīnamānā gahitāva honti. **So puggaloti** so appahīnamaññanapuggalo. **Teneva mānena** hetubhūtena. **Upaḍḍhagāthāyāti** purimaddhena pana vatthukāmā vuttāti āha “**kālikā kāmā kathitā**”ti.

Vidhīyati visadisākārena ṭhapīyatīti **vidhā**, koṭṭhāso. **Kathaṃvidhanti** kathaṃ patiṭṭhitaṃ, kena pakārena pavattitanti attho. Vidahanato hīnādivasena vividhenākārena dahanato upadhāraṇato **vidhā**, māno. **Mānesūti** nimittatthe bhummaṃ, mānahetūti attho. **Na calatīti** na vedhati attano parisuddhapakatiṃ avijahanato.

Paññā “saṅkhā”ti āgatā, paññāti yoniso paṭisaṅkhānaṃ. **Saṅkhāyakoti** saṅkalanapaduppādanādipiṇḍagaṇanāvasena gaṇako¹. **Papañcasāṅkhāti** mānādipapañcabhāgā. Te te dhammā sammā yāthāvato saṅkhāyanti upatiṭṭhanti etāyāti **saṅkhā**, paññā. Ekaṃ dveti-ādinā saṅkhānaṃ gaṇanaṃ paricchindananti **saṅkhā**, gaṇanā. Saṅkhāyati bhāgaso kathīyatīti

---

1. Saṅkalanasaṭṭupādanādivasena piṇḍagaṇanā (Ka)

saṅkhā, koṭṭhāso. Saṅkhānam satto puggaloti-ādinā saññāpananti **saṅkhā**, rattoti-ādi paṇṇatti. **Khīṇāsa vo jahi pajahi**¹ rāgādinam suppahinattā. **Navabhedam** pabhedato², saṅkhepato **tividhamānanti** attho. **Navavidhanti** vā pāṭhe navabhedattā antarabhedavasena navavidhanti attho. Paccayavisesehi itthibhāvādivisesehi visesena māṇiyati gabbho etthāti **vimānam**, gabbhāsayo. **Na upagacchīti** na upagamissati. Tenāha “**anāgatatthe atītavacanan**”ti. “Nājjhagā”ti hi atītam “na gamissatī”ti etasmim atthe. **Chindi** ariyamaggasatthena. **Olokayamānā** upapattīsu. **Sattanivesanesūti** sattānam upapajjaṭṭhānesu. **Lokuttaradhamameva kathesi** arahattassa paveditattā.

“Gāthāya attham kathetum vaṭṭatī”ti attha-saddo āharitvā vattabbo. **Aṭṭhaṅgikamaggavasena**pīti etthāpi eseva nayo. Satisampajaññam nāma kusaladhammānuyoge kāraṇanti āha “**dasakusalakammamapathakāraṇan**”ti.

Aṭṭhaṅgikamaggavasena ca gāthā-atthavacane **ayam** idāni vuccamāno vitthāranayo. **Tasmim kira ṭhāneti** tasmim kira devatāya pucchitam pañham vijjānaṭṭhāne. Devatāya nāṇaparipākam oloketvā anupubbiyā kathāya saddhim sāmukkaṃsikadesanā **mahatī dhammadesanā ahoṣi**. **Ñānam pesetvāti** satthudesanāya anussaraṇavasena pattavisuddhipaṭipāṭipavattam bhāvanāñānam bandhitvā. **Sotāpattiphale patitṭhāyāti** satthudesanāvilāsena atthano ca paripakkañāṇattā paṭhamam phalam patvā. **Evamāhāti** evam “pāpam na kayirā”ti-ādippakārena gāthamāha. **Aṅgam na hoti**, ājīvo yathā kuppamāno vācākamantavasena kuppati, tathā sampajjamānopīti. So vācākamantapakkhiko, tasmā taggahaṇena **gahitova hoti**. **Vāyāmasatisamādhayo gahitā** samādhikkhandhasaṅgahato. **Sammādiṭṭhisammāsāṅkappā gahitā** paññakkhandhasaṅgahato. **Antadvayavivajjanam gahitam** sarūpenevāti adhippāyo. **Itīti-ādi nigamanam**.

Samiddhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nandanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khīṇāsavo vā vantacattānam (Ka)

2. Sabhāvato (Ka)

3. Sattivagga

1. Sattisuttavaṇṇanā

21. **Desanāsīsanti** desanāpadesalakkhaṇāvacaṇanti adhippāyo. **Omaṭṭhoti** adhomukhaṃ katvā dinnappahāro. Iminā eva pasaṅgena pahāre vibhāgato dassetuṃ “**cattāro hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Upari thatvāti** hatthi-ādīnaṃ upari thatvā. **Adhomukhaṃ dinnappahāro**ti khaggakaravālādīnaṃ adhomukhaṃ katvā pahatapahāro. **Ummaṭṭho** vuttavipariyāyena veditabbo. Vividhappahāro **vimaṭṭho**. “**Omaṭṭho gahito**”ti vatvā tasseva gahaṇe kāraṇaṃ dassetuṃ “**so hī**”ti-ādi vuttaṃ. Duggandhakimi-ādīnaṃ vasena **antodoso**. **Mañcena saddhṃ bandhitvāti** yasmiṃ mañce vaṇikapuggalo nipanno, tattha taṃ subandhaṃ katvā pādaṭṭhānaṃ uddhaṃ karontehi sīsaṭṭhānaṃ adho kātabbaṃ. Tenāha “**adhosiṃ kātabbo**”ti. **Paribbajeti** pavatteyya. Sā pana pavatti bhāvanāvihārena yuttāti āha “**vihareyyā**”ti.

Sallassa ubbahaṇaṃ **sallubbahaṇaṃ**. **Atthaṃ parittakaṃ gahetvā ṭhitā** upamākārassa vikkhambhanappahānassa adhippetattā. Tenāha “**punappunan**”ti-ādi. **Anubaddhova hoti** sati paccaye uppajjanārahato devatāya kāmarāgappahānassa jotitattā. Nanu bhagavato anāgāmaggena desanā niṭṭhāpetabbāti? Na, itarissā nāṇabalānurūpadesanāya pavattetabbato. Veneyyajjhāsayaṇukulaṃ hi dhammaṃ dhammassāmī desetīti.

Sattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Phusatisuttavaṇṇanā

22. **Kammaṃ aphasantanti** kammaphassaṃ aphasantaṃ, kammaṃ akarontanti attho. **Vipāko na phusatīti** vipākaphasso na phusati, vipāko na uppajjateva kāraṇassa abhāvato. Evaṃ byatirekamukhena kammavaṭṭena vipākavaṭṭaṃ sambandhaṃ katvā atthaṃ vatvā idāni kevalaṃ kammavaṭṭavasena attāṃ adanto “**kammamevā**”ti-ādīmāha. Tattha **nākaroto kariyatīti** kammaṃ akubbato na kayirati, anabhisandhikatakammaṃ nāma natthīti attho.

Idāni tamevattham anvayato dassetuṃ “**phusantañcā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tatoti** phusanahetu. Sesaṃ vuttanayameva. Vuttamevattham sakāraṇaṃ katvā pariveṭhitavasena vibhūtaṃ katvā dassetuṃ “**tasmā phusantan**”ti-ādi vuttaṃ. **Dhammatāti** kārakasseva kammavipākānubandho, nākārakassāti ayaṃ kammavipākānaṃ sabhāvo.

Pacceti upagacchati anubandhati. **Pāpanti** pāpakaṃ kammaṃ phalañca. Ayañca attho araññe luddakassa uyyojanāya sunakhehi parivāriyamānassa bhikkhuno bhayena rukkham āruḥhassa cīvare luddassa upari patite tassa sunakhehi khādītvā māritavatthunā dīpetabboti.

Phusatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Jaṭāsuttavaṇṇanā

23. Yena atthena taṇhā “jaṭā”ti vuttā, tamevattham dassetuṃ “**jāliniyā**”ti vuttaṃ. Sā hi aṭṭhasatataṇhāvicaritapabhedā attano avayavabhūtā eva jālā etissā atthīti **jālinīti** vuccati. Idānissā jaṭākārena pavattim dassetuṃ “**sā hī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **rūpādīsu ārammaṇesūti** tassā pavattiṭṭhānamāha rūpādichaḷārammaṇavinimuttassa taṇhāvisayassa abhāvato. **Hetṭhupariyavasenāti** kadāci rūpārammaṇe kadāci yāva dhammārammaṇā, kadāci dhammārammaṇe kadāci yāva rūpārammaṇāti evaṃ hetṭhā ca upari ca pavattivasena. Desanākkamena cettha hetṭhupariyatā veditabbā, kāmarāgādivasenapi ayamattho veditabbo. Saṅkhārānaṃ khaṇikabhāvato aparāparuppatti ettha saṃsibbananti āha “**punappunaṃ uppajjanato saṃsibbanatṭhenā**”ti. Idaṃ yena sambandhena **jaṭā viyāti jaṭāti** jaṭātaṇhānaṃ upamūpameyyatā, taṃdassanaṃ. Ayaṃ hettha attho—yathā jālino veḷugumbassa sākhā, tāsāṃ sañcayādayo¹ ca atthano avayavehi saṃsibbitā vinaddhā “jaṭā”ti vuccanti, evaṃ taṇhāpi saṃsibbanasabhāvenāti.

1. Kosasañcayādayo (Visuddhi-Ṭī 1. 6 piṭṭhe.)

Ime sattā “mama idan”ti pariggahitaṃ attanibbisesaṃ maññamānā abbhantarimaṃ karonti. Abbhantaraṭṭho ca anto-saddoti sakaparikkhāresu uppajjanamānāpi taṇhā “antojaṭā”ti vuttā. Pabbajitassa pattādi, gahaṭṭhassa hatthi-ādi **sakaparikkhāro**. Atthāti bhavati ettha abhimānoti **attabhāvo**, upādānakkhandhapañcakaṃ. Sarīranti keci. “Mama attabhāvo sundaro, asukassa viya mama attabhāvo bhaveyyā”ti-ādinā saka-attabhāvādīsu taṇhāya uppajjanākāro veditabbo. Attano cakkhādīni **ajjhattikāyatanāni**, attano ca paresaṅca rūpādīni **bāhirāyatanāni**, paresaṃ sabbāni vā. Saparasantatipariyāpannani vā cakkhādīni **ajjhattikāyatanāni**, tathā rūpādīni **bāhirāyatanāni**. Parittamahaggatabhavesu pavattiyāpi taṇhāya antojaṭābahijantābhāvo veditabbo. Kāmabhavo hi kassacipi kilesassa avikkhambhi tattā katthacipi avimutto ajjhattaggahaṇassa visesapaccayoti “ajjhattaṃ anto”ti ca vuccati, tabbipariyāyato rūpārūpabhavo “bahiddhā bahi”ti ca. Tenāha bhagavā “ajjhattasaṃyojano puggalo, bahiddhāsaṃyojano puggalo”ti¹.

Visayabhedena pavatti-ākārabhedena anekabhedabhinnampi taṇhaṃ jaṭābhāvasāmaññena ekanti gahetvā “**tāya evaṃ uppajjamānāya jaṭāyā**”ti vuttaṃ. Sā pana pajāti vuttasattasantānapariyāpannā eva hutvā punappunaṃ taṃ jaṭentī vinandhantī pavattatīti āha “**jaṭāya jaṭitā pajā**”ti. Tathā hi paramatthato yadipi avayavabyatirekena samudāyo natthi, ekadeso pana samudāyo nāma na hotīti avayavato samudāyaṃ bhinnaṃ katvā upamūpameyyaṃ dassento “**yathā nāma veḷujaṭādīhi -pa- saṃsibbitā**”ti āha. Imaṃ jaṭanti sambandho. Tīsu dhātūsu ekampi asesetvā saṃsibbanena **tedhātukaṃ jaṭetvā ṭhitam**. Tenassā mahāvisayataṃ vijaṭanassa ca sudukkarabhāvamāha. **Vijaṭetum ko samatthoti** iminā “vijaṭaye”ti padaṃ satti-attham, na vidhi-atthanti dasseti.

Evam “antojaṭā”ti-ādinā puṭṭho athassa bhagavā tamattham vijjento “**sīle patiṭṭhāyā**”ti-ādimāha. Ettha **sīleti** kusalasīle. Tam pana pātīmokkhasaṃvarādibhedesu parisuddhameva icchitabbanti āha “**catupārisuddhisīle**”ti.

---

1. Am 1. 64, 65 piṭṭhesu.

Narati netīti **naro**, puriso. Kāmaṃ itthīpi tanhājaṭāvijaṭane samatthā atthi, padhānameva pana sattaṃ dassento “naro”ti āha yathā “sattā devamanussānaṃ”ti, aṭṭhakathāyaṃ pana avibhāgena puggalapariyāyo ayanti dassetuṃ “**naroti satto**”ti vuttaṃ. Vipākabhūtāya saha paññāya bhavatīti **sapañño**. Tāya hi ādito paṭṭhāya santānavasena bahulaṃ pavattamānāya ayaṃ satto savisesaṃ sapaññoṭi vattabbaṃ arahati. Vipākapaññāpi hi santānavisesena bhāvanāpaññuppattiyā upanissayapaccayo hoti ahetukadvihetukānaṃ tadabhāvato. **Kammajatihetukapaṭisandhipaññāyāti** kammajāya tihetukapaṭisandhiyaṃ paññāyāti evaṃ tihetukasaddo paṭisandhisaddena sambandhitabbo, na paññāsaddena. Na hi paññā tihetukā atthi. Paṭisandhito pabhuti pavattamānā paññā “paṭisandhiyaṃ paññā”ti vuttā taṃmūlakattā, na paṭisandhikkhaṇe pavattā eva.

Cinteti ārammaṇaṃ upanijjhāyatīti **cittaṃ**, samādhi. So hi sātisaṃ upanijjhānakicco. Na hi vitakkādayo vinā samādhinā tamatthaṃ sādheti, samādhi pana tehi vināpi sādheti. Paṇaḥbalavabhāvāpādanena paccayehi citaṃ, attasantānaṃ cinotīti **cittaṃ**, samādhi. Paṭhamajjhānādivasena cittavicittatāya iddhividhādicittakaraṇena ca samādhi cittanti vināpi paropadesenassa citta-pariyāyo labbhateva. Aṭṭhakathāyaṃ pana citta-saddo viññāṇe niruḷhoti katvā vuttaṃ “**cittasīsenā hettha aṭṭha samāpattiyo kathitā**”ti. Yathāsabhāvaṃ pakārehi jānātīti **paññā**. Sā yadipi kusalādibhedato bahuvidhā, “bhāvayan”ti pana vacanato bhāvetabbā idhādhippetāti taṃ dassento “**paññānāmena vipassanā kathitā**”ti. Yadipi kilesānaṃ pahānaṃ ātāpanaṃ, taṃ sammādiṭṭhi-ādīnampi attheva, ātappasaddo viya pana ātāpa-saddo vīriye eva niruḷhoti āha “**ātāpīti vīriyavā**”ti. Yathā kammaṭṭhānaṃ tāya paññāya parito harīyati pavattiyati, evaṃ sāpi tadatthaṃ yogināti āha “**pārihāriyapaññā**”ti. Abhikkamādīni sabbakiccāni sātthakasampajaññādivasena paricchijja netīti **sabbakiccapariṇāyikā**.

Yasmā puggalādhiṭṭhānena gāthā bhāsītā, tasmā puggalādhiṭṭhānameva upamaṃ dassento “**yathā nāma puriso**”ti-ādimāha. Tattha **sunisitanti**

suṭṭhu nisitaṃ, ativiya tikhiṇanti attho. Satthassa nisitatarabhāvakarāṇaṃ nisānasilāyaṃ, bāhubalena cassa ukkhipananti ubhayampetaṃ atthāpannaṃ katvā upamā vuttāti tadubhayaṃ upameyyaṃ dassento “**samādhisilāyaṃ sunisitaṃ -pa- paññāhatthena ukkhipitvā**”ti āha. Samādhiguṇena hi paññāya tikkhabhāvo. Yathāha “samāhito yathābhūtaṃ pajānāti”¹. Vīriyañcassā upatthambhakaṃ paggaṇhānato. **Vijaṭeyyā**ti vijaṭetuṃ sakkuṇeyya. Vuṭṭhānagāminivipassanāya hi vattamānāya yogāvacarō taṇhājaṭaṃ vijaṭetuṃ samattho nāma. Vijaṭaṇaṅcetha samucchadavasena pahānanti āha “sañchindeyya sampadāleyyā”ti.

Maggakkhaṇe panesa **vijaṭeti** nāma, aggaphalakkhaṇe sabbaso **vijaṭitajaṭo** nāma. Tenāha “**idānī**”ti-ādi. Yasmā jaṭāya vijaṭanaṃ ariyamaggena, tañca kho nibbānaṃ āgamma, tasmā taṃ sandhāyāha “**jaṭāya vijaṭanokāsan**”ti. Yattha pana sā vijaṭiyati, taṃ dassetuṃ “**yattha nāmañcā**”ti-ādi vuttaṃ. “**Paṭighaṃ rūpasaññā cā**”ti gāthāsukhatthaṃ sānunāsikaṃ katvā niddeso, “paṭigharūpasaññā”ti vuttaṃ hoti. **Paṭighasaññāvasena kāmabhavo gahito** kāmabhavapariyāpannattā tāya. Pathavīkasiṇādirūpe saññā rūpasaññā. Ubhayatthāpi saññāsīsena cittuppādasseva gahaṇaṃ. **Bhavaśaṅkhepenā**ti bhavabhāvena saṅkhipitabbatāya, bhavalakkhaṇena ekalakkhaṇattāti attho. Rūpe vā virajjanavasena ca vattuṃ sakkuṇeyyā idha **rūpasaññā**ti vuttā, evampettha arūpabhavassa ca gahitā veditabbā. “**Nāmañca rūpañcā**”ti anavasesato nāmarūpaṃ gahitanti arūpabhava-asaññābhavānampettha gahaṇaṃ siddhanti apare. **Pariyādiyaṇaṭṭhāneti** pariyādiyanakāraṇe sabbaso khepananimitte nibbāne. Tenāha “**Nibbānaṃ -pa- dassito hoti**”ti.

Jaṭāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Manonivāraṇasuttavaṇṇanā

24. **Evamañladdhikā**ti sabbathāpi cittuppatti sadukkhā, sabbathāpi acittakabhāvo seyyo, tasmā yato kutoci cittaṃ nivāretabbanti

1. Saṃ 2. 12, 302; Saṃ 3. 363 piṭṭhesu.

evamdiṭṭhikā. **Soti satto. Aniyyanīkakattham katheti** ayoniso cittanivāraṇaṃ vadanti. **Samyatabhāvaṃ āgatanti** rāgavisevanādito sammadeva samyatabhāvaṃ otarabhāvaṃ. Dhammacariyāvasena hi pavattamāne citte natthi īsakampi rāgādivisevanaṃ, na tassa sampati āyatiñca koci anatto siyā, tasmā taṃ mano sabbato anavajjavuttito na nivāretabbaṃ. Tenāha “**dānaṃ dassāmi**”ti-ādi. **Yato yatoti yato yato sāvajjavuttito** ayonisomanasikārato. **Tanti** mano **nivāretabbaṃ** anattāhāvahattā.

Manonivāraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Arahantasuttavaṇṇanā

25. **Katāvīti** katavā, pariññādīkiccaṃ katvā niṭṭhapetvā ṭhitoti attho. Tenāha “**catūhi maggehi katakicco**”ti. Svāyamattho arahanti-ādisaddasannidhānato viññāyati. **Evam** “**ahaṃ vadāmi**”ti-ādi ākārena **pucchati**.

Khandhādīsu kusaloti khandhāyatanādīsu salakkhaṇādīsu ca samūhādivasena pavattiyāñca cheko yathābhūtavēdī. **Upaladdhinissitakathanti** attupaladdhinissitakathaṃ hitvā. **Vohārabhedam akarontoti** “**ahaṃ paramattham jānāmi**”ti lokavohāraṃ bhindanto avināsento loke lokasamaññameva nissāya “**ahaṃ, mamā**”ti **vadeyya**. **Khandhā bhujantīti**-ādinā vohārabhedam, tatha ca ādinavaṃ dasseti.

Māno nāma diṭṭhiyā samadhuro. Tathā hi dutiyamaggādīsu sammādiṭṭhiyā pahānābhisamayassa paṭivipaccanīke paṭipattisiddhi. Tenāha “**yadi diṭṭhiyā vasena na vadati, mānavasena nu kho vadatīti cintevā**”ti. **Vidhūpitāti** santāpitā nāṇagginā daḍḍhā. Te pana viddhamsitā nāma hontīti āha “**vidhamitā**”ti. Mamañkāradayo mayanti sattasantāne sati pavattanti etenāti mayo, maññanā. Mayo eva **mayatāti** āha “**mayatanti maññanā**”ti.

Arahantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Pajjotasuttavaṇṇanā

26. **Divārattinti** na ādicco viya divā eva, na candimā viya rattim eva, atha kho divā ca rattiṇca. **Tattha tatthāti** yattha yattha sampajjalito, tattha tattheva padese, na ādicco viya candimā viya sakalaṃ mahādisaṃ disantarāḷaṇca. Ñāṇānubhāvena uppannāloko **ñāṇāloko**ti vadanti. “Idaṃ dukkhaṃ ariyasaccanti pubbe me bhikkhave ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ñāṇaṃ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi”¹ti¹ pana vacanato maggo **ñāṇāloko**. “Tamo vihato, āloko uppanno”²ti² vā vacanato vijjattayāloko **ñāṇāloko**. Paṭhamābhisambodhiyaṃ viya sañjātapītivipphāro, visesato ratanaghare samantapaṭṭhānavicinane sañjātapītivasena uppannasarīrobhāso vā **pīti-āloko**. Tattheva uppannapasādavasena sañjāta-ālokova **pasādāloko**. Dhammacakkapavattane “saññāsi vata bho koṇḍañño”³ti uppannapasādāloko ca vadanti. Sabbattheva satthu dhammadesanā sattānaṃ hadayatamaṃ vidhamantī **dhammakathā-āloko**. **Sabbopi buddhānaṃ pātubhāvā uppanno āloko**ti iminā sāvakānaṃ desanāya sañjātadhammāloko pi buddhānubhāvoti dasseti.

Pajjotasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sarasuttavaṇṇanā

27. Saraṇato avicchedavasena pavattanato khandhādīnaṃ paṭipāṭi **sarā**. Tenāha “**ime saṃsārasarā**”¹ti. **Kutoti** kena kāraṇena, kimhi vā. Tenāha “**kim āgammā**”²ti. **Na paṭiṭṭhāti** paccayābhāvato. **Āpoti**-ādinā pāliyaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ appaṭiṭṭhānāpadesena tattha kāmarūpabhavānaṃ abhāvo dassito. Tadubhayābhāvadassanena heṭṭhā vuttanayeneva arūpabhavassapi abhāvo dassitova hoti, yathārutavasena vā ettha attho veditabbo. Yasmā purimā dve gahitā, gahitaṇca atthaṃ pariggahetvāva pacchimattho³ pavattoti.

Sarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Saṃ 3. 369; Vi 3. 15; Khu 9. 330 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 315; Vi 1. 5 piṭṭhesu.

3. Pacchimaddho (Ka)

8. Mahaddhanasuttavaṇṇanā

28. Nidhīyatīti **nidhānaṃ**, nidhātabbataṃ gataṃ nihitanti attho. **Muttasārādīti** muttā maṇi veḷuriya pavāḷa rajata jātarūpādi. **Suvaṇṇarajatabhājanādīti** ādi-saddena kahāpaṇadhaññakoṭṭhabhaṇḍādīm saṅgaṇhāti. Tampi hi niccaparibbayavasena bhuñjīyatīti “**bhogo**”ti vuccati. **Aññamaññaṃ abhigijjhantīti** aññamaññaṃ santakaṃ abhigijjhanti. Tenāha “**patthenti**”ti. **Analaṅkatāti** na alaṃ pariyattanti evaṃ katacittā, atricchatāmahicchatahi abhibhūtā. Tenāha “**atittā apariyattajātā**”ti. **Ussukkajātesūti** taṃtaṃkicce sañjāta-ussukkesu. **Nānākiccajātesūti** nānāvidhakiccesu, sañjātanānākiccesu vā. Vaṭṭagāmikapasutena **vaṭṭasotaṃ anusarantesu**. Taṇhānivāsatāya gehantipi agārantipi vuccatīti āha “**mātugāmena saddhiṃ gehan**”ti. **Virājiyāti** hetu-atthadīpakaṃ padanti āha “**virājetvā**”ti, tvā-saddopi cāyaṃ hetu-atthoti.

Mahaddhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Catucakkasuttavaṇṇanā

29. Iriyā vuccati kāyena kattabbakiriyā, tassā pavattiṭṭhānabhāvato **iriyāpatho**, gamanādi. Taṃ aparāparappavattiyā cakkam. Tenāha “**catucakkanti catu-iriyāpathan**”ti. **Navadvāranti** karajakāyo adhippeto. So ca kesādi-asuciparipūroti āha “**puṇṇanti asucipūran**”ti. **Taṇhāya saṃyuttanti** taṇhāsahitaṃ. Tena na kevalaṃ sabhāvato eva, atha kho nissitadhammo ca asuciṃ dasseti. Mātukucchisaṅkhāte asucipaṅke jātattā **paṅkajātaṃ**, kesādi-asucipaṅkajātattā ca **paṅkajātaṃ**. **Yātrāti** apagamo. Tena sabhāvato nissitadhammato ca asucisabhāvato kāyato kathaṃ apagamo siyāti pucchati. Tenāha “**etassā**”ti-ādi.

Nahanaṭṭhena bandhanaṭṭhena naddhīti upanāho idhādhippetoti āha “**naddhinti upanāhan**”ti. So pana ito pubbakāle kodhoti āha

“pubbakāle”ti-ādi. **Pāliniddiṭṭheti** upanāha-iccādike idha pāliyaṃ niddiṭṭhe **kilese ṭhapetvā avasesā** diṭṭhivicikicchādayo satta kilesā dummocayatāya varattā viyāti **varattāti veditabbā**. Ārammaṇaggahaṇasabhāvato **eko** evesa dhammo, pavatti-ākārabhedena pana **icchanatṭhena** patthanatṭhena **icchā**, **lubbhanatṭhena** gijjhanatṭhena **lobhoti** vutto. **Paṭhamuppattikā**ti ekasmiṃ ārammaṇe, vāre vā paṭhamam uppannā. **Aparāparuppattikoti** punappunam uppajjamānako. **Aladdhapatthanā** appaṭiladdhavatthumhi āsatti lobho. **Uppāṭetvāti** sasantānato uddharitvā.

Catucakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Eṇijaṅghasuttavaṇṇanā

30. **Eṇimigassa viyāti** eṇimigassa jaṅghā viya. Avayavīsambandhe hi idaṃ sāmivacanaṃ. Piṇḍimaṃsassa¹ parito samasaṅṭhitattā **suvaṭṭitajaṅgho**. **Kisanti** thūlabhāvapaṭikkhepararājotanā, na suṭṭhu kisabhāvādīpanaparāti āha “**athūlam samasarīran**”ti. **Ātapena** milātanti tapasā milātakāyaṃ indriyasantāpanabhāvato. Tenevāha “**tapo milātan**”ti-ādi², tathā cāha pāliyaṃ “**appāhāram alolupan**”ti. Yathā “vīrassa bhāvo vīriyan”ti vīrabhāvena vīriyaṃ lakkhīyati, evaṃ vīriyasambhavana vīrabhāvoti āha “**vīranti vīriyavantan**”ti. “Cattāro pañca ālope, abhutvā udakam pive”ti³ Dhammasenāpati vuttaniyāmena parimitabhōjitāya appāhāratā **bhojane mattaññūtā**. “**Mitāhāran**”ti vatvā puna paricchinnakālabhōjitāyapi appāhāratam dassento “**vikāla -pa- parittāhāran**”ti āha. **Catūsu paccayesu loluppavirahitam** bodhimūle eva sabbaso loluppassa pahīnattā. “Catūsu paccayesu”ti hi imināva sabbattha lokuppavigamo dīpitovāti. **Rasatanhāpaṭikkhepo vā esa** “appāhāran”ti vatvā “alolupan”ti vuttattā. “Sīhamvā”ti ettha ekacarasaddo viya iva-saddo atthato “nāgan”ti etthāpi ānetvā

1. Piṭṭhimānsassa (Ka)

2. Aṭṭhakathāyaṃ na dissati.

3. Khu 2. 343; Khu 11. 392 piṭṭhesu.

sambandhitabboti āha “**ekacaram̄ sīham̄ viya, ekacaram̄ nāgam̄ viyā**”ti.
Ekacarā appamattā ekīkatāya.

Pañcakāmaguṇavasena rūpaṃ gahitaṃ tesam̄ rūpasabhāvattā. **Manena nāmaṃ gahitaṃ** manassa nāmasabhāvattā. **Avinibhuttadhammeti** avinābhāvadhamme gahetvā. **Ādi-saddena āyatanadhātu-ādayo gahitā.** Kāmaguṇaggahaṇena hettha rūpabhāvasāmaññena pañca vatthūni gahitāneva honti, manogahaṇena dhammāyatanam̄, evam̄ dvādasāyatanāni gahitāni honti. Iminā nayena dhātu-ādīnampi gahitātaṃ yojetabbā. Tenāha “**pañcakkhandhādivasenapettha bhummaṃ yojetabban**”ti. **Etthāti pāḷiyam̄.** Kāmavattu¹ **bhummaṃ.**

Enījaṅghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Satullapakāyikavagga

1. Sabbhisuttavaṇṇanā

31. Sataṃ sādhuṇam̄ saraṇagamanasīlādibhedassa dhammassa ullapanato, attano vā pubbenivāsānussatiyā tassa dhammassa ullapanato kathanato satullapā, devatā, tāsam̄ kāyo samūho, tattha bhavāti **satullapakāyikā.** Tenāha “**sataṃ dhamman**”ti-ādi. **Samādānavasena ullapetvā,** na vaṇṇanākathanamattena². **Tatrāti** tasmim̄ tāsam̄ devatānam̄ satullapakāyikabhāve. **Idam̄ vatthūti** idam̄ kāraṇam̄. **Samuddavāṇijāti** samīyattikā. **Khittasaravegenāti** jiyāmuttasarasadisavegena, sīgha-oghenāti attho. Uppatatīti uppāto. Uppāte bhavam̄ byasanam̄ **uppātikam̄.** **Patitṭhāti** hitapatiṭṭhā. Paraloke hitasukhāvaham̄ **abhayakāraṇam̄.** **Jaṅghasatanti** manussasataṃ. Jaṅghāsīsena hi manusse vadati saha-caribhāvato. **Aggahesi** pañcasīlāni. Āsannānāsannesu āsannaseva paṭhamam̄ vipaccanato “**āsannakāle gahitasīlam̄ nissāyā**”ti vuttam̄. **Ghaṭāvasevati** samūhavasena.

1. Chandavatthu (?)

2. Na gaṇanākathanamattena (Ka)

Sabbhīti sādhuhi. Te hi sapaṛahitasādhanato pāsamsatāya santaguṇatāya ca santoti vuccati. Te pana yasmā paṇḍitalakkhaṇehi samannāgatā honti, tasmā **“paṇḍitehī”**ti āha. **Samāsethā**ti samvasethāti ayamettha adhippāyoti āha **“sabba-iriyāpathe”**ti-ādi. **Mittasanthavanti** mettisandhānam. Sattānam hitesitālakkaṇā hi metti, sā ca nāṇasahitā nāṇapubbaṅgamāvāti mittasanthavo asaṃkiliṭṭho, itaro saṃkiliṭṭhoti āha **“na kenaci saddhim kātabbo”**ti. **Saddhammanti** diṭṭhadhammikādihitāvahaṃ sundaradhammaṃ. **Seyyoti** hitavaḍḍhanatādi vuttanti āha **“vaḍḍhī”**ti.

Sataṃ sādhuṇaṃ, paṇḍitānanti ayamettha attho. Tappaṭiyogavisayattā añña-saddassa vuttam **“aññato andhabālato”**ti. Sokaṇimittam sokakāraṇam uttarapadalopena idha sokasaddena gahitanti āha **“sokavatthūnan”**ti-ādi. **Sokavatthūni** nāma corādayo acchindanādivasena paresam sokakaraṇato. **Sokānugatā** sokappattā.

Therassāti saṃkiccatherassa. Attano bhaginiyā jeṭṭhattā **“tumhe”**ti āha. Ayam **“idha corā paṭipajjimsū”**ti amhe tiṇyapi na maññatīti cintetvā **ekacce “mārema nan”ti āhamsu**. Karuṇāya **ekacce “vissajjemā”**ti āhamsu. **Mantetvā**ti bhāsetvā.

Ahu ahoṣi, bhūtapubbanti attho. **Araññasmim brahāvaneti** tādise brahāvane, mahāraññe nivāsīti attho¹. **Cetoti** byādho. **Kūṭānī**ti vākurādayo. **Oḍḍetvā**ti, sajjetvā. **Sasakanti** pelakaṃ². **Ubbiggā**ti bhītatasiṭā. **Ekarattinti** ekaratteneva. **Dhanajānī**ti pariḅbayavasena addhikehi laddhabbadhanato hāni, **“samaṇampi nāma hanti, kiṃ amhesu lajjissatī”**ti addhikānaṃ anāgamanato ekadivasam laddhabbapariḅbayampi na labhissantīti adhippāyo.

Ñātayopi mātāpitubhātubhagini-ādike ñātake. Te kira adhimuttassa bhaginiyā santikaṃ upagacchantā antarāmagge tena samāgatā,

1. Araññasminti kānane, kīdise pana brahāvane araññe nivasatīti attho. (Ka)

2. Sampakanti devakaṃ (Ka)

adhimutto saccavācam anurakkhanto corabhayaṃ tesam nārocesi. Tena vuttam “**tesampī**”ti-ādi. Tam nissāya pabbajitattā “**adhimuttasāmaṇerassa santike**”ti vuttam, na upasampadācariyo hutvā. Tenāha “**attano antevāsike katvā**”ti. Saccānurakkhaṇena anuttaraguṇādhigamena ca **ñātimajjhe virocati**.

Sātatanti satatam. Sa-saddassa hi idha sābhāvo yathā “sārāgo”ti-ādīsu. Sātabhāvo vā **sātatanti** āha “**sukham vā**”ti. **Kāraṇenā**ti tena tena kāraṇena. Sabbāsam tāsam vacanam subhāsitam, bhagavato pana ukkaṃsagatam subhāsitameva. Svāyamatto tamtaṃgāthāpadeneva viññāyatīti tam nīharitvā dassetuṃ “**na kevalan**”ti-ādi vuttam. Tena sappurisūpasamsevasaddhammābhiyogo yathā sattānam vaḍḍhiyā paññāpaṭilābhassa ekantikam kāraṇam, evam sokapaccaye sati visokabhāvassa, **ñātimajjhe** sobhāya, sugatigamanassa, ciram sukhaṭṭhānassa, vaṭṭadukkhamocanassapi aññāsādhāraṇam hotīti vuttamevāti daṭṭhabbam.

Sabbhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Maccharisuttavaṇṇanā

32. Pamajjanākārena pavattā anupaladdhi **pamādo**. Tena ekantato satirahitā hontīti vuttam “**sativippavāsalaḅkhaṇenā**”ti. Diṭṭhivicikicchādayo cettha pamādeneva saṅgahitā. Idāni yathā macchariyanimittaṅca pamādanimittaṅca dānam dīyati, tam dassetuṃ “**ekacco hī**”ti-ādi vuttam. **Parikkhayam gamissatī**ti bhogaparihānim gamissati. **Khiḍḍādī**ti ādi-saddena maṇḍanavibhūsanachaṇanakkhattakiccabyasanādīm saṅgaṇhāti. **Yasadāyakanti** kittiyasassa parivārayasassa ca dāyakam. **Siridāyakanti** sobhaggadāyakam. **Sampattidāyakanti** kulabhogarūpabhogasampadāhi sampattidāyakam. **Puññanti** vā idha puññaphalam daṭṭhabbam “evamidam puññam pavaḍḍhatī”ti-ādīsu¹ viya. **Atthi dānassa phalanti** ettha deyyadhammassa anavaṭṭhitatam bahulasādhāraṇatam, tam pahāya

1. Dī 3. 48 piṭṭhe.

gamaṇīyataṃ, tabbisayāya pītiyā sāvajjataṃ, dānadhammassa anaññasādharaṇataṃ, anugāmikataṃ, tabbisayāya pītiyā anavajjataṃ, lobhādipāpadhammānaṃ vinodanaṃ, sesapuññānaṃ upanissayaṇca jānantaṇāti vattabbaṃ.

Tameva bālanti yo maccharī, tameva. Adānasilā **bālā**. Ekacco dhanassa paribhogaparikkhayabhayena attanāpi na paribhuñjati atilobhaseṭṭhi viyāti āha “**idhalokaparalokesū**”ti.

Yasmā ekacco adānasilo puriso addhike disvā passantopi na passati, tesam katham suṇantopi na suṇoti, sayam kiñci na katheti, adātukamyatāthambhe baddho hoti, tasmā tattha mataliṅgāni upalabbhantiyevāti āha “**adānasilatāya maraṇena matesū**”ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana dānamattameva gahetvā matenassa samataṃ dassetuṃ “**yathā hi**”ti-ādi vuttaṃ. Dānasīlassa pana amataliṅgāni vuttavipariyāyato veditabbāni. **Vajanti** puthutte ekavacanaṃ, tasmā vacanavipallāsenā vuttanti āha “**saha vajantā**”ti. Dānasīlādiddhammo purātano, na ajjatanoti sanantano, so etesu atthīti **sanantanā**, paṇḍitā, tesam dhammāti tesam vasenapi dhammo **sanantanoti** āha “**sanantanānaṃ vā paṇḍitānaṃ esa dhammo**”ti. **Appasmimpi deyyadhamme** sati **eke** dānaṃ dadanti, **eke** na dadanti maccharibhāvā. **Sahassadānasadisāti** ekāpi dakkhiṇā pariccāgacetaṇāya uḷārabhāvato sahasadānasadisā hoti.

Duranugamanoti asamaṅginā anugantuṃ dukkaro. Ananugamaṇācassa dhammassa apūraṇamevāti āha “**duppūro**”ti. “Dhammaṃ care”ti ayaṃ dhammacariyā gahaṭṭhassa vasena āradhāti āha “**dasakusalakammaphadhammaṃ caratī**”ti. Tenāha “**dāraṇca posan**”ti. **Samuñjakanti** kassakehi attanā kātappaṃ katvā viṣaṭṭhadhaññakaraṇato khale uñchācariyavasena samuñjani-ādinā chaḍḍitadhaññasamharaṇaṃ. Tenāha “**yo api -pa- samuñjakaṃ caratī**”ti. **Etenāti** satahassasahassayāgiggahaṇena dasannampi bhikkhukoṭīnaṃ piṇḍapāto dassito hoti. “Dinno”ti padaṃ ānetvā yojanā. **Dasannaṃ vā kahāpaṇakoṭīnaṃ piṇḍapātoti** dasannaṃ kahāpaṇakoṭīnaṃ viniyuñjanavasena¹ sampāditapiṇḍapāto. Tayidaṃ

---

1. Vinibhuñjanavasena (Ka)

satasahassaṃ saḥassayāgīnaṃ dānaṃ ettakaṃ hotīti katvā vuttaṃ. **Samuñjakam carantopīti** samuñjakam caritvāpi, samuñjakacaraṇahetūti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo. Dāraṃ posentopi dhammaṃ carati, appakasmīṃ dadantopi dhammaṃ caratīti yojanā. **Tathāvidhassāti** tādisassa tathādhammacārino yā dhammacariyā, tassā kalampī nagghanti **ete saḥassayāgino** attano saḥassayāgitāya. **Yaṃ tena daliddenāti**-ādi tassevatthassa vivaraṇaṃ. **Sabbesampi tesanti** “sataṃsaḥassānaṃ saḥassayāgīnaṃ”ti vuttānaṃ tesam sabbesampi. **Itaresanti** “tathāvidhassā”ti vuttapurisato aññesaṃ. **Dasakoṭisaḥassadānanti** dasakoṭisaṅkhātāṃ tato anekasaḥassa bhedaṭāya saḥassadānaṃ.

“Kalam nagghatī”ti idaṃ tesam dānato imassa dānassa uḷāratarabhāvena vipulatarabhāvena vipulataraphalatāya vuttanti āha **“katham nu kho etaṃ mahapphalataranti jānanatthan”**ti. Paccayavisesena mahattaṃ gatoti **mahaggato**, uḷāroti attho. Tenāha **“vipulassetam vevacanan”**ti. **Samenāti** ñāyena, dhammenāti attho. **Visameti** na same macchariyalakkhaṇappatte. **Chetvāti** pīletvā. Tam pana pīḷanaṃ pothananti dassento **“pothetvā”**ti āha. **Assumukhāti** tinta-assumukhasammissā paraṃ rodāpetvā. **Mahādānanti** yathāvuttaṃ bahudeyyadhammassa pariccajanena mahantadānaṃ. **Uppattiyā aparisuddhatāyāti** ajjhāsayaṃsa deyyadhammagavesanāya ca suddhatāya malīnattā. **Itaram** dhammacariyāya nibbattitadānaṃ. **Parittadānanti** parittassa deyyadhammassa vasena parittadānaṃ. **Attano uppattiyā parisuddhatāyāti** ajjhasayaṃsa deyyadhammagavesanāya ca visuddhatāya. **Evanti-ādīmāhāti** “evaṃ saḥassānaṃ saḥassayāgīnaṃ”ti avoca. Tattha **saḥassānanti** sataṃsaḥassānaṃ. Gāthābandhasukhatthaṃ sataggahaṇaṃ na kataṃ. Sesam vuttanayameva.

Maccharisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sādhusuttavaṇṇanā

33. **Udānaṃ udānesīti** pītivegena uggiritabbatāya udānaṃ uggiri uccāresi. Tayidaṃ yasmā pītisamuṭṭhāpitaṃ vacanaṃ, tasmā vuttaṃ **“udāhāraṃ**

udāharī”ti. Yathā pana taṃ vacanaṃ “udānan”ti vuccati, taṃ dassetuṃ “**yathā hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Saddhāyā**ti ettha **ya-kāro** hetu-attho. Pariccāgacetanāya hi saddhā visesapaccayo assaddhassa tadabhāvato. **Pi-**saddo vuttatthasampiṇḍanatto. “**Sāhū**”ti padaṃ sādhusaddena samānatthaṃ daṭṭhabbā. **Kathanti** dānayuddhānaṃ vipakkhasabhāvāti adhippāyo. **Etam ubhayanti** dānaṃ yuddhanti idaṃ dvayaṃ. **Jīvitabhīrukoti** jīvitavināsabhīruko. **Khayabhīrukoti** bhogakkhayassa bhīruko. **Vadantoti** jīvite sālayataṃ, tato eva yujjhane asamattataṃ pavedento. **Chejjanti** hatthapādādichedo. **Ussahantoti** vīriyaṃ karonto. **Evam bhoge rakkhissāmīti** tathā bhoge aparikkhīṇe karissāmīti. **Vadantoti** idha bhogesu lobhaṃ, tato eva dātuṃ asamattataṃ pavedento. **Evanti** evaṃ jīvitabhoganirapekkhatāya dānañca yuddhañca samaṃ hoti. **Saddhādisampannoti** saddhādhammajīvitāvīmaṃsālādiguṇasamannāgato. So hi deyyavattthuno parittakattā appakampi dadanto attano pana cittasampattiyā khettsampattiyā ca bahuṃ uḷārapuññaṃ pavaḍḍhento bahuvidhaṃ lobhadosa-issāmacchariyadiṭṭhivicikicchādibhedāṃ tappaṭipakkaṃ abhibhavati, tato eva ca taṃ mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsaṃ. Aṭṭhakathāyaṃ pana “**maccheraṃ maddati**”cceva vuttaṃ, tassa pana ujuvipaccanīkabhāvato.

Paratthāti paraloke. **Ekasātakabrāhmaṇavattu** anvayavasena, **aṅkuravattu** byatirekavasena vitthāretabbāṃ.

Dhammo laddho etenāti **dhammaladdho**, puggalo. Aggī-āhitapadassa viya saddasiddhi daṭṭhabbā. “**Uṭṭhānanti** kāyikaṃ vīriyaṃ, **vīriyanti** cetasikaṃ”ti vadanti. **Uṭṭhānanti** bhoguppāde yuttapayuttatā. **Vīriyanti** tajjo ussāho. **Yamassa** āṇāpavattiṭṭhānaṃ. **Vetaraṇimpi** itare niraye ca atikkamma. Te pana abbudādīnaṃ vasena avīcim dasadhā katvā avasesamahāniraye sattapi āyuppaṃābhedenā tayo tayo katvā ekatimsāti vadanti. Sañjīvādinirayasānvattanassa kammaṃ tikkhamajjhamudubhāvena tassa āyuppaṃāṇassa tividhatā vibhāvetabbā. Aparaṃ pana “aṭṭha mahānirayā soḷasa ussanirayā ādito cattāro sitaniraye ekaṃ katvā satta sitanirayāti evaṃ ekatimsa

mahānirayā”ti vadanti. Mahānirayaggahaṇato ādito cattāro sitanirayā eko nirayo katoti.

Tesanti vicinitvā gahitapaccayānaṃ. **Pañcanavuttipāsaṇḍabhedā** papañcasūdanisaṃvaṇṇanāyaṃ vuttanayena veditabbā. **Tatthāti** tesu dvīsu vicinanesu. **Dakkhiṇāvīcinanaṃ āha**, upamānāni hi nāma yāvadeva upameyyatthavibhāvanatthāni. Etena sukhettagahaṇatopi dakkhiṇeyyavīcinanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Pānesu saṃyamoti iminā dasavidhampi kusalakammaopathadhammaṃ dasseti. Yathā hi “pānesu saṃyamo”ti iminā sattānaṃ jīvitāvoropano saṃyamo vutto, evaṃ tesāṃ sāpateyuyyāvahārato paradārāmasanato¹ viśāmvādanato aññamaññabhedanato pharusavacanena saṃghaṭṭanato niratthakavippalapanato parasantakābhijjhānato ucchedacintanato micchābhīnivesanato ca saṃyamo hotīti. Tenāha “**silānisamsam kathetumāraddhā**”ti. Pharusavacanasamyamo panettha sarūpeneva vutto.

Parassa upavādabhayenāti pāpakiriyahetu parena attano vattabba-upavādabhayena. **Upavādabhayāti** upavādabhayanimittam. “Katham nu kho amhe pare na upavadeyyun”ti āsīsantā **pāpaṃ na karonti**. **Dhammapadamevāti** asaṅkhatadhammakotṭhāso eva **seyyo** seṭṭho. Yasmā sabbasaṅkhatam aniccaṃ khayadhammam vāyadhammam virāgadhammam nirodhadhammam, tasmā tadadhigamāya ussāho karaṇīyoti dasseti. Pubbasaddo kālavisesavisayoti āha “**pubbe ca kassapabuddhādīkālepi**”ti-ādi. Puna akālaviseso apāṭiyekko bhūmatthavisayovāti āha “**sabbepi vā**”ti-ādi. Tattha **sabbepi vāti** ete sabbepi kassapabuddhādayo lokanāthā **santo nāma** vūpasantasabbakilesasantāpā santasabbhūtaguṇattā.

Sādhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Lāmakācāracaṇato (Ka)

4. Nasantisuttavaṇṇanā

34. **Kamanīyānī**ti kantāni. Tato eva etāni **iṭṭhārammaṇāni** sukhārammaṇāni **rūpādīni**, te pana vatthukāmā, tadārammaṇakilesakāmā vā. “**Na santi kāmā manujesū**”ti dasanāsīsametaṃ, nicchayena kāmā aniccāyeva. Maccu dhīyati etthāti **maccudheyyaṃ**. Na puna āgacchati ettha taṃ **apunāgamaṇaṃ**. **Apunāgamaṇasaṅkhātāṃ nibbānaṃ** anupagacchanato. **Nibbānaṃ hīti**-ādi vuttassevatthassa vivaraṇaṃ. **Baddhoti** paṭibaddhacitto. **Pamattoti** vossaggapamādaṃ āpanno.

Taṇhāchando jātāṃ tassa visesapaccayattā. Icchitaṃ hanatīti **aghaṃ**, dukkhaṃ. Idha pana anavasesapariyādānavasena pañcupādānakkhandhā dukkhanti. **Chandavinayā aghavinayoti** hetunirodhena hi phalanirodho, evaṃ sa-upādisesanibbānaṃ vatvā **aghavinayā dukkhavinayoti** anupādisesanibbānaṃ vadati.

Citrānīti kilesakāmāpi vedanādiṭṭhisampayogabhedena honti, ākārabhedena ca atthi sa vighātāvighātāti tako visesetum “**ārammaṇacittānī**”ti vuttaṃ. **Saṅkappitarāgoti** subhādivasena saṅkappitavatthumhi rāgo. **Kilesakāmo kāmoti vutto** tassevidha visesato kāmabhāvasiddhito. **Pasūrasuttena vibhāvetabbo** “na te kāmā”ti-ādinā tassa vatthumhi āgatattā. Idāni tamatthaṃ saṅkhepeneva vibhāvento “**pasūraparibbājako hī**”ti-ādimāha. **Na te kāmā yāni citrāni loketi** te ce kāmā na honti, yāni loke citrāni rūpādi-ārammaṇāni. **Vedesīti** kevalaṃ saṅkapparāgañca kāmaṃ katvā vadesi ce. **Hehintīti** bhaveyyunti attho. Suṇanto saddāni manoramāni, sathhāpi te hehiti kāmabhogīti paccekam gāthā, idha pana saṅkhipitvā dassitā. Dhīrā nāma dhitisampannāti āha “**paṇḍitā**”ti.

Tassāti yo pahīnakodhamāno sabbaso saṃyojanātigo nāmarūpasmiṃ asajjanto rāgādikiñcanarahito, tassa. **Mogharājā nāma thero** bāvarībrāhmaṇassa paricārakānaṃ soḷasannaṃ aññataro. **Yathānusandhim** appatto sāvasesa-**attho**, kiñci vattabbaṃ atthīti

adhippāyo. Sabbaso vimuttattāva devamanussā namassanti, ye taṃ paṭipajjanti, tesaṃ kiṃ hoti, kiñcipi na siyāti ayamettha atthaviseso. **Dasabalaṃ sandhāyevamāha** ukkaṭṭhaniddesena. **Anupaṭipattiyāti** paṭipattiṃ aggantvā paṭipajjanena. **Namassanti** taṃ pūjenti.

Catusaccadhammaṃ jānitvāti tena paṭividdhaṃ catusaccadhammaṃ paṭivijjhivā. Tathā ca buddhasubbuddhatāya nibbematikā hontīti āha “**vicikicchāṃ pahāyā**”ti. Tato paraṃ pana anukkamena aggamaggādhigamena **saṅgātigāpi** honti. Asekkhadhammapāripūriyā **pasamsiyā** viññūnaṃ pasamsāpi hontīti.

Nasantisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ujjhānasaññīsuttavaṇṇanā

35. Ujjhānavasena pavattā saññā etesaṃ atthi, ujjhānavasena vā sañjānantīti **ujjhānasaññī**. **Kārayeti**¹ katānaṃ pariyaṇtaṃ kārayebhi attho. **Pariyantakāritanti** paricchinnakāritaṃ parimitavacananti attho. Paṃsukūlādipaṭipakkhanayena **pattuṇṇadukulādi** vuttaṃ. **Nāmaṃ gahitanti** etena “ujjhānasaññīkā”ti ettha ka-saddo saññāyanti dasseti.

Aññenākārena bhūtanti attanā pavediyamānākārato aññena asuddhena ākārena vijjammānaṃ upalabbhamānaṃ attānaṃ. **Vañcivāti** palambhetvā. **Tassa** kuhakassa. **Taṃ** catunnaṃ paccayānaṃ paribhuñjanaṃ. **Parijānantīti** tassa paṭipattiṃ paricchijja jānanti. **Kārakoti** sammāpaṭipattiyā kattā, sammāpaṭipajjitāti attho.

Idanti liṅgavipallāsenā vuttaṃ, ayanti attho.

Dhammānudhammapaṭipadāti nibbānadhammassa anucchavikatāya anudhammabhūtā paṭipadā. Paṭipakkhavidhamane asithilatāya **dalhā**. **Bhāsitamattena ca savanamattencāti** ettha ca-saddo visesanivatti-attho. Tena bhāsitassa sutassa ca sammāpaṭipattivisesaṃ nivatteti. **Lokapariyāyanti** lokassa parividhamanaṃ uppādanīrodhavasena saṅkhārānaṃ parāvuttiṃ. Tenāha “**saṅkhāralokassa udayabbayan**”ti. Svāyamatto saccapaṭivedheneva hotīti āha “**catusaccadhammañca**”

1. Idaṃ padaṃ pāliyaṃ aṭṭhakathāyañca na dissati.

aññāyā”ti. **Evaṃ na kubbantī**ti attani vijjamānampi guṇaṃ anāvīkaronto “yathā tumhe vadatha, evaṃ na kubbantī”ti avijjamānataṃ byākarotīti attho.

Akārakamevāti dosaṃ akārakameva. Accayassa paṭiggaṇhanaṃ nāma adhivāsaṇaṃ, evaṃ so desakena desiyamāno tato vigato nāma hoti. Tenāha “**paṭiggaṇhātūti khamatū**”ti.

Sabhāvenāti sabhāvato. **Ekasadisanti** paresaṃ cittācāraṃ jānantampi ajānantehi saha ekasadisāṃ karontā. **Paratoti** pacchā. **Kathāya uppannāyā**ti “kassaccayā na vijjantī”ti-ādikathāya pavattamānāya “tathāgatassa buddhassā”ti-ādinā **buddhabalaṃ** buddhānubhāvaṃ dīpetvā. **Khīmissāmī**ti accayadesanaṃ paṭiggaṇhissāmi. Tappaṭiggaho hi idha khamananti adhippetāṃ, satthā pana sabbakālaṃ khamo eva.

Kopo antare citte etassāti **kopantaro**. Doso garu garukātabbo assāti **dosagaru**. “Paṭimuccatī”ti vā pāḥo, ayameva attho. **Accāyikakammanti** sahasā anupadhāretvā kiriyā. **No cidhāti** no ce idha. **Idhāti** nipātamattāṃ. **Apagataṃ** apanītaṃ. Doso no ce siyā, tena pariyāyena yadi aparādho nāma na bhaveyyāti. **Na sammeyyūṃ** na vūpasameyyūṃ. **Kusaloti** anavajjo.

Dhīro satoti padadvayena vaṭṭachindaṃ āha. **Ko niccameva paṇḍito nāmāti** atthoti “kassaccayā”ti-ādikāya pucchāgāthāya attho. Dīghamajjhimasāṃvaṇṇanāsu tathāgata-saddo vitthārato saṃvaṇṇitoti āha “**evamādīhi kāraṇehi tathāgatassā**”ti. **buddhattādīhīti ādi**-saddena “bodhetā pajāyā”ti-ādinā¹ niddese āgatakāraṇāni saṅgayhanti. **Vimokkhaṃ** vuccati ariyamaggo, tassa **anto** aggaphalaṃ, tattha bhavā **paṇṇatti**, tassā vasena. Evaṃ buddhabalaṃ dīpeti. Idāni khittaṃ saṅkhepena saṃharāpitaṃ hotīti dasseti.

Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 7. 363; Khu 8. 197 piṭṭhesu.

6. Saddhāsuttavaṇṇanā

36. **Tatvassāti** o-kārassa va-kārādesaṃ a-kārassa ca lopaṃ katvā niddesoti āha “**tato assā**”ti. “Tatassā”ti vā pāṭho, **tatoti** ca saddhāhetūti attho. **Nānupatantīti** na vattanti. **Pamādam karontīti** pamajjanti, micchā paṭipajjantīti attho. **Lakkhaṇānīti** aniccādilakkhaṇāni. **Upanijjhāyatīti** upecca ñāṇacakkhunā pekkhati, anupassatīti attho. **Āgatakiccanti** āhatakiccaṃ, ayameva vā pāṭho. **Sādhetīti** asammohapaṭivedhavasena nipphādeti, tathalakkhaṇaṃ nirodhasaccaṃ upanijjhāyatīti ayamattho maggepi vattabbo tena vinā asammohapaṭivedhassa asambhavato. **Kasiṇārammaṇassāti** idaṃ lakkhaṇavacanāṃ. Akasiṇārammaṇāsamāpattiyopi hi santīti. Yathā ca kasiṇārammaṇāni aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ avasesānañca tadārammaṇānaṃ paccavekkhaṇavasena cittānaṃ, evaṃ tana tāni ārammaṇāni gahitānīti “kasiṇārammaṇassa”iceva vuttaṃ. Paramaṃ uttamaṃ sukhanti vattabbato **paramasukhaṃ arahattaṃ**.

Saddhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Samayasuttavaṇṇanā

37. **Udānaṃ paṭiccāti** ukkākaraññā jātisambhedaparihāranimittam attano vaṃsaparissuddhaṃ nissāya vuttaṃ pīti-udāhāraṃ paṭicca gottavasena “**sakkā**”ti **laddhanāmānaṃ**. Yadi ekopi janapado, kathaṃ bahuvacananti āha “**ruḷīsaddenā**”ti. Akkharacintikā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya salīṅgavacanāni icchanti, ayamettha ruḷhī yathā “**avantī kurū**”ti, tabbisesane pana janapadasadde jātisaddatāya ekavanameva. **Aropimeti** kenaci na ropime.

Āvaraṇenāti setunā. **Bandhāpetvāti** paṇḍupalāsapaṇāsānamattikakhaṇḍādīhi ālim thiraṃ kārāpetvā. **Sassāni kārentīti** jeṭṭhamāse kira ghamassa balavabhāvena himavante himaṃ vilīyitvā sanditvā anukkamena rohiṇiṃ nadim pavisati, taṃ bandhitvā sassāni kārenti.

“**Jātim ghaṭṭetvā kalaham vaḍḍhiyaṃsu**”ti saṅkhepena vuttamattham pākaṭataram kātuṃ “**koliyakammakarā vadanti**”ti āha. **Niyutta-amaccānanti** tasmim sassaparipālanakamme niyojitamahāmattānam.

Tīṇi jātakānīti “kuṭhārihattho puriso”ti-ādinā **phandanajātakam**¹, “duddubhāyati bhaddante”ti-ādinā **duddubhajātakam**², “vandāmi tam kuñjarā”ti-ādinā **laṭukikajātakanti**³ imāni tīṇi jātakāni. **Dve jātakānīti**—

“Sādhu sambahulā nātī, api rukkhā araññajā.

Vāto vahati ekaṭṭham, brahantampi vanappatin”ti—

ādinā **rukkhadhammajātakam**⁴,

“Sammodamānā gacchanti, jālamādāya pakkhino.

Yadā te vivadissanti, tadā ehinti me vasan”ti⁵—

ādinā **vaṭṭajātakanti** imāni dve jātakāni.

“Attadaṇḍā bhayaṃ jātam, janam passatha medhagam.

Samvegam kittayissāmi, yathā samvijitam mayā”ti⁶—

ādinā **attadaṇḍasuttam**.

Tenāti bhagavatā. **Kalahakaraṇabhāvoti** kalahakaraṇassa atthibhāvo. Mahāpathaviyā mahagghe khattiye kasmā nāsethāti dassetvā kalaham vūpasametukāmo bhagavā pathaviṃ nidassanabhāvena gaṇhīti dassento “**pathavī nāma kim agghatī**”ti-ādimāha. **Aṭṭhāneti** akāraṇe. **Veram katvāti** virodham uppādetvā. Tamtampalobhanakāriyāya parakkamantiyo “**ukkaṇṭhantū**”ti **sāsanam pesenti**. **Kuṇāladaheti** kuṇāladahatīre patiṭṭhāya. **Pucchitam kathesi** anukkamena kuṇālasakuṇarājassa pucchāpasāṅgena **kuṇāljātakam?** Kathessāmīti. **Anabhiratim vinodesi** itthīnam dosadassanamukhena kāmānam ādinavokārasamkilesavibhāvanavasena. **Purisa purisehīti** kosajjam viddhamsetvā purisathāmabrūhanena uttamapurisehi no bhavitum vaṭṭatīti

1. Khu 5. 259 piṭṭhe.

2. Khu 5. 104 piṭṭhe.

3. Khu 5. 124 piṭṭhe.

4. Khu 5. 17 piṭṭhe.

5. Khu 5. 9 piṭṭhe.

6. Khu 1. 424 piṭṭhe.

7. Khu 6. 113 piṭṭhe.

uppannacittā. **Avissatṭhasamaṇakammantā** apariccattakammaṭṭhānābhīyogoti attho. **Nisīditum vaṭṭatī**ti bhagavā cintesīti yojanā.

Paduminiyanti padumavane. **Vikasimsu** guṇagaṇavibodhena. **Ayam imassa -pa- na kathesīti** iminā sabbepi te bhikkhū tāvadeva paṭipāṭiyā āgatattā aññaṃaññaṃ lajjamānā attanā paṭiladdhavesaṃ bhagavato nārocesunti dasseti. **Khīṇāsavānanti**-ādinā tatha kāraṇamāha.

Osaṭamatteti bhagavato santikaṃ upagatamatte. **Ariyamaṇḍaleti** ariyapuggalasaṃmūhe. **Pācīnayugandharaparikkhepatoti** yugandharapabbatassa pācīnaparikkhepato, na bāhirakehi vuccamāna-udayapabbatato. **Rāmaṇeyyakadassanatthanti** buddhuppādapaṭimaṇḍitattā visesato ramaṇīyassa lokassa ramaṇīyabhāvadassanattham. **Ullāṅghitvāti** uṭṭhahitvā. **Evarūpe khaṇe laye muhutteti** yathāvutte candamaṇḍalassa uṭṭhitakkhaṇe uṭṭhitavelāyam uṭṭhitamuhutteti uparūparikālassa vaḍḍhitabhāvadassanattham vuttam.

Tesaṃ bhikkhūnaṃ jāti-ādivasena bhagavato anurūpaparivārabhāvaṃ dassento **“tathā”**ti-ādimāha. **Mahāsammatassa vaṃse uppannoti**-ādi kulavaṃsasuddhidassanaṃ. **Khattiyagambhe jātoti** idam satipi jativisuddhiyam¹ māṭapitūnaṃ vasena avisuddhatā siyāti tesampi “avisuddhatā natthi imesan”ti visuddhidassanattham vuttam. Satipi ca gabbhavisuddhiyam katadosena missakattā arajjārahataṭapi siyāti “tampi natthi imesan”ti dassanattham **“rājapabbajitā”**ti-ādi vuttam.

Sāmantāti samīpe. **Calimsūti** uṭṭhahimsu. Kosamattam ṭhānam **saddantaram**, “saddasavanatṭhānameva saddantaran”ti apare. **Tikkhattum tesatṭhiyā nagarasahassesūti** jambudīpe kira ādito mahantāni tesatṭhi nagarasahassāni uppannāni, tathā dutiyam, tathā tatiyam. Tam sandhāyāha “tikkhattum tesatṭhiyā nagarasahassesū”ti. Tāni pana sampiṇḍetvā satahassato param navasahassādhikāni asītisahassāni. **Navanavutiyā doṇamukhasatasahassesūti** navasatasahassādhikesu navutisatasahassesu doṇamukhesu. **Doṇamukhanti** ca mahānagarassa āyuppattiṭṭhānabhūtam pādanagaraṃ vuccati. **Chanavutiyā paṭṭanakoṭisatasahassesūti**

---

1. Satipi visuddhadassanāya (Ka)

chakoṭisatasahassa-adhikesu navutikoṭisatasahassapaṭṭanesu.
 Tambapaṇṇidīpādi **chapaṇṇāsāya ratanākaresu**. Evaṃ pana
 nagaradoṇamukhapāṭṭanaratanākarādibhāvena kathanam
 taṃtaṃadhivatthāya vasantīnam tāsam devatānam bahubhāvadassanattam.
 Yadi dasasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitā, atha kasmā pāḷiyam
 “dasahi ca lokadhātūhi”ti vuttanti āha “**dasasahassa -pa- adhippetan**”ti. Tena
 sahasailokadhātu idha “ekā lokadhātū”ti veditabbā.

Lohapāsādeti sabbapaṭṭhamakate lohapāsāde. **Brahmaloketi** heṭṭhime
 brahmaloke. Yadi tā devatā evam nirantarā hutvā sannipatitā, pacchā
 āgatānam okāso eva na bhavyeyyāti codanam sandhāyāha “**yathā kho
 panā**”ti-ādi.

Suddhāvāsakāye uppannā **suddhāvāsakāyikā**. Tāsam pana yasmā
 suddhāvāsabhūmi nivāsaṭṭhānam, tasmā vuttam “**suddhāvāsavāsīnan**”ti.
Āvāsāti āvāsaṭṭhānabhūtā. Devatā pana orambhāgiyānam itaresaṅca
 saṃyojanānam samucchinnatṭhena suddho āvāso vihāro etesanti
suddhāvāsā. **Mahāsamāgamam** ñatvāti mahāsamāgamam gatāti ñatvā.

Puratthimacakkavāḷamukhavatṭiyam otari aññattha okāsam
 alabhamāno. Evaṃ sesāpi. **Maṇivammanti** indanīlamaṇimayam kavacam.
 Buddhānam abhimukhabhāgo **buddhavīthi**, sā yāva cakkavāḷā **uttaritam na
 sakkā**. **Mahatiyā buddhavīthiyāvāti** buddhānam santikam upasaṅkamantehi
 tehi devabrahmehi valañjitabuddhavīthiyāva.

Samiti saṅgahi sannipāto samayo, mahanto samayo **mahāsamayoti** āha
 “**mahāsamūho**”ti. Pavaddham vanam **pavananti** āha “**vanasaṅgo**”ti.
Devaghaṭāti devasamūhā. **Samādahamsūti** samāhitam lokuttarasamādhiṃ
 suṭṭhu appitam akamsu. Tathā samāhitam pana samādhinā niyojitam nāma
 hotīti vuttam “**samādhinā yojesan**”ti. Sabbesam gomuttavaṅkādhīnam
 dūrasamussarītattā **attano -pa- akarimsu**. Vinayati asse etehīti **nettāni**,
 yottāni. Avīthipaṭipannānam assānam vīthipaṭipādanam rasmiggahaṇena
 hotīti “**yottāni gahetvā acodento**”ti vatvā tam pana acodanam avāraṇamevāti
 āha “**acodento avārento**”ti.

Yathā khīlaṃ bhittiyāṃ, bhūmiyāṃ vā ākoṭitaṃ dunnīharaṇaṃ, yathā ca palighaṃ nagarappavesanivāraṇaṃ, yathā ca indakhīlaṃ gambhīranemi sunikhātaṃ dunnīharaṇaṃ, evaṃ rāgādayo sattasantānato dunnīharaṇā nibbānanagarappavesanivāraṇā cāti te “**khīlaṃ palighaṃ indakhīlan**”ti ca vuttā. **Ūhaccā**ti uddharitvā. Taṇhā-ējāya abhāvena **anejā**.

Paramasantuṭṭhabhāvena cātuddisattā **appaṭihatacārikaṃ caranti**.

Buddhacakkhudhammacakkhudibbacakkhusamantacakkhupakaticakkhūnaṃ vasena **pañcahi cakkhūhi**. Sudantā kutoti āha “**cakkhutoṭī**”ti. **Chandādīhī**ti chandādīnaṃ vasena **na gacchanti na vattanti**. **Na āgacchanti** anuppādanato. **Āgunti** aparādhaṃ.

Sabbasamyogāti vibhattilopena niddeso, sabbe samyogeti attho. **Visajjā**ti visajjitvā. **Evampī**ti imāyapi gāthāya vasena “āgum na karotī”ti pade.

Gatāseti gatā eva. **Na gamissanti** pariniṭṭhitasaraṇagamanattā. Lokuttarasaraṇagamanāṃ hettha adhippetāṃ. Tenāha “**nibbematikasaraṇagamanena gatā**”ti. Te hi niyāmena apāyaṃ na gamissanti, devakāyaṇca paripūressanti. Ye pana lokiyena saraṇagamanena buddhaṃ saraṇaṃ gatā, na te gamissanti apāyaṃ, sati ca paccayantarasamavāye pahāya mānaṃ dehaṃ devakāyaṃ paripūressantīti. Tenāha so brahmā “**ye keci buddhaṃ -pa- paripūressantī**”ti.

Samayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sakalikasuttavaṇṇanā

38. **Tanti** uyyānaṃ saṅkhaṃ gatanti sambandho. Dhanunā sarena gahanti potayanti bādhentīti **dhanuggahā**. **Tarā sampatichhī**ti tassā silāya heṭṭhābhāgena uggantvā sampatichchi. Satthu puññānubhāvena upahatattā sayampi paripatantī vātaṃ upatthambheti. **Abhihani** satthārā anāvajjitattā. Taṅca kho kammaphalavāsenāti daṭṭhabbaṃ. Tato eva **tato patthāya bhagavato aphāsu jātanti** etenāpi upādiṇṇakasarīre nāma aniṭṭhāpi samphassakā patanti eva tathārūpena kammunā katokāseti dasseti.

Ayaṃ vihāroti gijjhakūṭavihāro. **Ujjaṅgalo** na kattabbaparo. **Visamoti** bhūmibhāgavasena visamo. Sivikākārena sajjito mañco **eva mañcasivikā**.

Bhusāti daḷhā. **Dukkhāti** dukkhamā duttitikkhā. **Kharāti** kakkasā. **Kaṭukāti** aniṭṭhā. **Asātāti** na sātā appiyā. **Na appetīti** na upeti. **Na appāyantīti** na khamanti. Vedanādhivāsanakhantiyā satisampajaññayuttattā sabbasattaṭṭhitāhārasamudayavattuḥjātassa ādīnavanissaraṇānaṃ pageva suppaṭividditattā yathā samudācāro cittaṃ nābhibhavati, evaṃ sammadeva upaṭṭhāpitasatisampajaññattā vuttaṃ “**vedanādhivāsana -pa- hutvā**”ti. **Apīliyamānoti** abādhiyamāno. Kāmaṃ aniṭṭhāya vedanāya phuṭṭho tāya apīliyamāno nāma natthi, pariññātavatthukattā pana tassā vase avattamāno “**avihaññamāno**”ti vutto. Tenāha “**samparivattasāyitāya vedanānaṃ vasaṃ agacchanto**”ti.

Sīhaseyyanti ettha sayanaṃ seyyā, sīhassa viya seyyā sīhaseyyā, taṃ sīhaseyyaṃ. Atha vā **sīhaseyyanti** seṭṭhaseyyaṃ uttamaseyyaṃ. Svāyamatto aṭṭhakathāyameva āgamissati. “**Vāmena passena senti**”ti evaṃ vuttā **kāmabhogiseyyā**. **Dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi** dakkhiṇahatthassa sarīraggaṇādiyogakkhamato. Purisavasena cetaraṃ vuttaṃ. **Ekena passena sayitum na sakkonti** dukkhuppattito. **Ayaṃ sīhaseyyāti** ayaṃ yathāvuttā sīhaseyyā. **Tejussadattāti** iminā sīhassa abhītabhāvaṃ dasseti. Bhīrukajātikā hi sesamigā attano āsayam pavisitvā utrāsabahulā santāsapubbakaṃ yathā tathā sayanti, sīho pana abhīrukabhāvato satokāri bhikkhu viya satim upaṭṭhapetvāva sayati. Tenāha “**dve purimapāde**”ti-ādi. **Purimapādeti** dakkhiṇapurimapāde vāmassa purimapādassa ṭhapanavasena dve purimapāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhabetvā. **Pacchimapādeti** dve pacchimapāde. Vuttanayeneva idhāpi ekasmiṃ ṭhāne ṭhapanam veditabbaṃ. **Ṭhitokāsasallakkhaṇam** abhīrukabhāvene va. **Sīsam pana ukkhipitvāti**-ādīna vuttasīhakiriyā anutrāsapabujjhanam viya abhīrukabhāvasiddhā dhammatāvasenevāti veditabbā. **Sīhavi jambhitavi jambhanam** ativelam ekākārena ṭhapitānaṃ

sarīrāvayavānaṃ gamanādikiriyāsu yoggabhāvāpādanattham. **Tikkhattuṃ sīhanādanadanam** appesakkhamigajātaparihāraṇatthim.

Seti abyāvaṭabhāvena pavattati etthāti seyyā, catutthajjhānameva seyyā **catutthajjhānaseyyā**. Kim panettha taṃ catutthajjhānanti? Ānāpānecatutthajjhānaṃ. Tato hi vuṭṭhahitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā anukkamena aggamaggaṃ adhigantvā tathāgato jātoti. “Tayidaṃ padaṭṭhānaṃ nāma, na seyyā, tathāpi yasmā ‘catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantaraṃ bhagavā parinibbāyī’ti **mahāparinibbāne**¹ āgataṃ, tasmā lokiyacatutthajjhānasamāpatti eva **tathāgataseyyā**”ti keci. Evaṃ sati parinibbānakālikāva tathāgataseyyāti āpajjati, na ca tathāgato lokiyacatutthajjhānasamāpajjanabahulo vihāsi. Aggaphalavasena pavattaṃ panettha catutthajjhānaṃ veditabbaṃ. Tattha yathā sattānaṃ niddupagamalakkhaṇā seyyā bhavaṅgacittavasena hoti, sā ca nesam paṭhamam jātisamanvayā yebhuyyavuttikā, evam bhagavato ariyajātisamanvayam yebhuyyavuttikam aggaphalabhūtam catutthajjhānaṃ **tathāgataseyyāti** veditabbā. **Sīhaseyyā** nāma seṭṭhaseyyāti āha “**uttamaseyyā**”ti.

“Kālaparicchedam katvā yathāparicchedam uṭṭhahissāmi”ti evam tadā manasikārassa akatattā pāḷiyam “uṭṭhānasaññaṃ manasikarivā”ti na vuttanti āha “**uṭṭhānasaññanti panettha na vuttan**”ti. Tattha kāraṇamāha “**gilānaseyyā hesā**”ti. Sā hi cirakālapavattikā hoti.

Visum visum rāsivasena anāgantvā ekajjham puñjivasena āgatattā vuttam “**sabbapi tā**”ti. Tenāha “**sattasatā**”ti. **Vikāramattampī**ti vedanāya asahanavasena pavattanākāramattampi. **Susammaṭṭhakañcanaṃ viyāti** sammaṭṭhasusajjitasuvaṇṇam viya.

Dhammālapananti asaṅkhārikasamuppabbasabhāvālapanam. Samullapitam hi ākārasamānavacanametam. Nāgo viya vāti pavattatīti nāgavo. Tassa bhāvo **nāgavatā**. Vibhattilopena hesa niddeso, mahānāgahatthisadisatāyāti attho. **Byattuparicaraanatthenāti** byattam uparūpari attano kiriyācaraṇena. **Ājānīyoti** sammāpatitam dukkham

sahanto attanā kātabbakiriyam dhīro hutvā nitthārako.

Kāraṇākāraṇajānanenāti niyyānikāniyyānikakaraṇañātātāya. **Tenevaṭṭhenāti** appaṭṭisamaṭṭheneva, “mutto moceyyan”ti-ādi **dhuravāhaṭṭhena**.

Nibbisevanaṭṭhenāti rāgādivisavigatabhavana.

Aniyamitāṇattīti anuddesikam āṇāpanam. Sāmaññakatopi samādhisaddo pakaraṇato idha visesatthoti āha “**samādhinti arahattaphalasangāhamā**”ti.

Paṭṭipassaddhivasena sabbakilesehi suṭṭhu vimuttanti **suviṃuttam**. **Atinātam nāma** ārammaṇe abhimukhabhāvena pavattiyā. **Apanātam** apagamanavasena pavattiyā, vimukhatāyāti attho. Lokiyajjhānacittam viya vipassanā viya ca sasaṅkhārena sappayogena tadanāgappahānavikkhambhanapahānavasena ca vikkhambhetvā na adhigatam na ṭhapitam, kiṅcarahi kilesānam sabbaso chinntāyāti āha “**chinntā vataṃ phalasangāhamā samāhita**”ti.

Atikkamitabbanti ācārātikkaṃavasena laṅghitabbam. Sā pana laṅghanā āsādanā ghaṭṭanāti āha “**ghaṭṭetabbam**”ti.

Pañcavedā nāma iruvedo yajurvedo sāmavedo āthabbaṇavedo itihāso cāti evam itī evam itihāsapañcamānam vedānam. “Caran”ti vacanavipallāsenā vuttanti āha “**carantā**”ti, tapantāti attho. **Hīnattarūpāti** hīnādhimuttikatāya nihīnacittasabhāvā. Vimuttikatāya abhāvato **nibbānaṅgamā na honti**. Arahattādhigamakammassa abhabbatāya **parihīnatthā**. **Ajjhottaṭṭāti** abhibhūtā. **Tādisehega sīlehīti** gosilādīhi. **Baddhāti** samādapetvā pavattanavasena anubaddhā. **Lūkhān tapanti** attakilamathānuyogam. Tam pana ekadesena dassento “**pañcātapatāpanan**”ti-ādīmāha. “Evam paṭṭipannassa mokkho natthi, evam paṭṭipannassa vaṭṭato mutti atthi”ti vadantī sā attato sāsanaṃ niyyānabhāvo kathito nāma hotīti āha “**sāsanaṃ niyyānikabhāvaṃ kathenti**”ti. **Ādinti** gāthādvayam.

Sakalikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

39. **Cātumahārājikassāti** cātumahārājikakāyikassa. **Dhammo anubuddhoti** catusaccadhammo pariññeyyādibhāvassa anurūpato buddho. **Paccakkhamevāti** parapattiyā ahutvā attapaccakkhameva katvā jānāmi. Dhammaṃ garahantā nāma saddadosavasena vā atthadosavasena vā garaheyyunti taṃ dassento “**hīnakkhara -pa- kotivā**”ti āha. Sā pana “tesaṃ vigarahā dummedhatāya mahānatthānatthāvahāvā”ti dassentī devatā āha “**dummedhā upenti roruvan**”ti. **Visuṃ hotīti** avīcimahānirayato visuṃ eva hoti. **Khantiyāti** nāṇakhantiyā. **Upasamenāti** rāgādīnaṃ sabbaso vūpasamena. Tenāha “**ruccitvā**”ti-ādi.

Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

40. **Buddhañca dhammañca namassamānāti** buddhasubuddhataṃ dhammasudhammatañca ñatvā tadubhayaṃ namassamānā. Yasmā buddhe ca dhamme ca pasanno saṃghe ca pasanno eva hoti tassa suppaṭipattiyā vijānato, tasmā so attho gāthāya ca-saddasaṅgahitoti dassento “**ca-saddena saṃghañcā**”ti-āha. **Atthavatiyoti** lokiyalokuttara-atthasaṅgahitā lokiyakusalokuttaramaggasaṅgaṇhanato. **Yaṃ dhammaṃ sā abhāsīti** yaṃ tumhākaṃ dhammaṃ paṭivijjhivā ṭhitā, sā mahākokanadā attano balānurūpaṃ abhāsi. **Bahunāti** nānappakārena. **Pariyāyenāti** kāraṇena. **Tādisoti** tathārūpo tathāpaṭividdhasacco atthadhammādisu kusalo ekekaṃ padampi udāharaṇahetunigamanāni nīharanto ācikkhati deseti paññāpeti paṭhapeti vivarati vibhajati uttānīkaroti. Tenāha “**ayaṃ bhagavā**”ti-ādi. Etena ativiya vitthārakkhamo¹ sugatadhammoti dasseti. **Pariyāpuṭanti** parivattitaṃ. Evaṃ

1. Vitthārakkamo (Ka)

vitthāraḅḅhamāṃ dhammāṃ yasmā devadhītā “saṃkhittamatthāṃ lapayissāmī”ti avoca, tasmā vuttaṃ “**tassatthan**”ti-ādi.

Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Satullapakāyikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ādittavagga

1. Ādittasuttavaṇṇanā

41. **Sīsanti** desanāpadeso, desanāya aññesupi vattabbesu kassacideva sīsabhāgena apadisaṇaṃ. Tenāha “**rāgādīhī**”ti-ādi. **Dānenā**ti attano santakassa paresaṃ pariccajanena. Taṃ pana pariccajanaṃ cetanāya hotīti āha “**dānacetanāyā**”ti. **Dānapuññacetanā**ti dānamayā puññacetanā **dāyakasseva hoti** taṃsantatipariyāpannattā. **Nīhatabhaṇḍakanti** ādittagehato bahi nikkhāmitaṃ bhaṇḍakaṃ. **Etanti** “dinnaṃ hoti”ti-ādivacanaṃ. **Adinneti** dānamukhe aniyuñjite bhoge. “Antenā”ti jīvitassa anto adhippetoti āha “**marañenā**”ti. Mamāti pariggahitattā **pariggahā**, bhogā. Tepi kenaci ākārena vināsaṃ anupagatā marañena pahīyanti nāmāti vuttaṃ “**corādīnaṃ vasena avinaṭṭhabhoge**”ti. Sobhanā aggabhūtā rūpādayo etthāti saggo, taṃ **saggaṃ**.

Ādittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kīṃdadasuttavaṇṇanā

42. **Dve tīṇi bhattāni abhutvāti** dve tayo vāre bhattāni abhuñjitvā. **Uṭṭhātum na sakkotīti** uṭṭhātumpi na sakkoti, pageva aññaṃ sarīrena kātabbakiccaṃ dubbalabhāvato. **Dubbalopi hutvāti** bhuñjanato pubbe dubbalo hutvā balasampanno hoti. Evaṃ byatirekato anvayato ca āhārassa sarīre balavataṃ āha. Yasmā

annado dāyako paṭiggāhakassa balado hoti, tasmā so āyatim attano sarīre balado avināsavasena balassa rakkhako ca hoti. Tenāha bhāgavā “balaṃ kho pana datvā balassa bhāgī hoti”¹. Sesapadesupi eseva nayo. **Surūpopīti** abhirūpopi. **Virūpo hotīti** bībhaccharūpo kopīnassa acchannattā. **Idaṅca yānanti** samaññato vuttam. **Upāhanāti** sarūpato dasseti. Adukkhappatto hutvā yāti vattati etenāti **yānanti** chattādīnampi yānabhāvo vutto. Tenāha “**yānado sukhado hoti**”ti. **Cakkhudo nāma hoti** cakkhunā kātabbakicce sahakārīkāraṇabhāvato dīpassa.

“**Sabbesamīyeva balādīnam dāyako hoti**”ti sankhepato vuttam attham vitthārato dassetuṃ “**dve tayo gāme**”ti-ādi vuttam. Nisajjādivasena patissayitabbato **patissayo**, vihāro. **Pakkhittam viya hoti** parissamassa vinoditattā. **Bahi vicarantassāti** patissayam alabhitvā bahi vivaṅgaṅe vicarantassa. **Jhāyatīti** jhāyantam hoti, kilamatīti attho. Sītuṅhādivirodhipaccayavasena sasantāne **visabhāgasantati**, tabbipariyāyato **sabhāgasantati** veditabbā. Sukham nāma dukkhapaccayarihārato sukhapaccayuppanato ca hoti, tadubhayam patissayavasena labhatīti dassento “**bhī vicarantassa pāde**”ti-ādimāha. **Dhammapītisukhanti** dhammapaccavekkhaṇena uppanapītisukham. **Upasamasukhanti** kilesānam vūpasamena pavattasukham. Nivātam pihitavātapānam patissayam pavisitvā dvāram pidhāya ṭhitassa andhakāro hotīti vuttam “**kūpe otiṅṅo viya hoti**”ti. Tenāha “**mañcapīṭhādīni na paññāyanti**”ti. Tayidam bahisamāpannaparissamadoseṇa, na ca patissayadoseṇa. Tenāha “**muhuttan**”ti-ādi.

Na marati etenāti **amarāṇam**, nibbānādhigamādayo. Tassa dānam dhammūpadeso, tam deti. Tenāha “**yo dhammam anusāsati**”ti. Tayidam dhammānusāsanam katham hotīti āha “**aṭṭhakathan**”ti-ādi. **Aṭṭhakathan kathetīti** avivaṅgaṅaṭṭhassa pāliya atthasamvaṇṇanam karotīti attho. Anadhītino pana **pālim vāceti**. Tattha tattha gataṭṭhāne **pucchitapañham vissajjeti**, ayam tāva ganthadhuro, paṭipattivāsadhure pana **kammaṭṭhānam ācikkhati**,

---

1. Am 2. 36 piṭṭhe.

ubhayesampi **dhammassavanam karoti. Sabbadānanti** yathāvutta-
āmisadānam abhayadānam. **Dhammadānanti** dhammadesanā. **Dhammaratīti**
samathavipassanādhamme abhirati. **Dhammarasoti** saddhammasannissayam
pītipāmojjam.

Kimdadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Annasuttavaṇṇanā

43. **Patthentīti** pihenti. Yatthassa upagamanam loke pakaṭataram ahosi,
te udāharaṇavasena dassento **cittagahapatisivalittherādike viyā**”ti āha.
Annanti annasaññito catubbidhopi paccayo. Sabbepi dāyake ekajjham
gahetvā sāmāññato ekavasena “**dāyakamevā**”ti vuttam, tathā cāha “**ko nāma**
so yakkho, yam annam nābhinandati”ti. Tattha **yakkhoti** atto.
Sāmāññajotanā ca nāma yasmā puthu-atthavisayā, tasmā “**ye nam dadanti**
saddhāya, vipasannena cetasā. Tameva annam bhajati”ti vuttam. Tattha
ma-kāro padasandhikaro, te evāti attho. **Dāyakam** apariccajanameva¹
anugacchaki cakkam viya kubbaram.

Annasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ekamūlasuttavaṇṇanā

44. Patiṭṭhaṭṭhena avijjāsaṅkhātam ekam mūlam etissāti ekamūlā. Tam
ekamūlam. Yathā saṃyojanīyesu assādānupassanāvasena taṇhāsamuppādo,
evam taṇhābhibhavavasena anavabodhoti **avijjā taṇhāya mūlam, taṇhā ca**
avijjāya mūlam. Ayañhi nayo upanissayatāvasena vutto, sahaṅgāvasena
cāyam aññamaññam mūlabhāvo pakaṭoyeva. **Idha pana** imissam gāthāyam
adhippetā “ekamūlan”ti sā taṇhā. Tattha yā bhavataṇhā, sā
sattatadiṭṭhivasena āvaṭṭati parivattati,

1. Apariccajanavasena (?)

vibhavaṇhā ucchedadiṭṭhivasena, evaṃ **dvirāvattaṃ**. **Sahajātakotiyaṃ** sahajātakotiyaṃ, pageva sammuyhaṃ āpannassa pana vattamānāya taṇhāya balagabhāvena malīnatā siyā. **Upanissayakotiyaṃ** upanissayakotiyaṃ sahajātakotiyaṃ asambhavato. **Pattharaṇaṭṭhānā**ti vitthataṃ hutvā pavattiṭṭhānabhūmi. Tenāha “**tesu sā pattarati**”ti. Samuddanaṭṭhena **samuddo**. Uttarituṃ asakkuṇeyyatāya patāya alaṃ pariyattoti pātālo, ayaṃ pana pātālo viyāti **pātālo**. Tenāha “**appatiṭṭhaṭṭhenā**”ti, agādhagambhīratāyāti attho.

Ekamūlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Anomasuttavaṇṇanā

45. **Anomanā**manti anūnanāmaṃ. Guṇanemittikāni eva hi bhagavato nāmāni. Guṇānañcassa paripuṇṇatāya anūnanāmanti āha “**sabbaguṇasamannāgatattā**”ti-ādi. Apica tathā tevijjo, chaḷabhiññoti-ādīni nāmāni anomanāmaṃ na honti paricchinnavisayattā, bhagavato pana satthā, sabbaññū, sammāsambuddhoti-ādīni nāmāni anomanāmaṃ nāma mahāvisayattā anūnabhāvato. Tenāha “**avekallanāman**”ti. **Khandhantarādayoti** khandhavisēsādike. Nāṇena yāthāvato araṇiyaṭṭhena **atthe**. **Anvayapaññādhigamāyati** lokuttarapaññāpaṭilābhāya. **Paṭipadanti** samathavipassanāpaṭipadaṃ. Kilesakāmānaṃ vasena allīyitabbaṭṭhena kāmā eva **ālayo**. Atītakāleyeva kamanataṃ gahetvā vuttaṃ “**kamamānan**”ti. Na etarahi tadabhāvatoti āha “**atītaṃ pana upādāya idaṃ vuttan**”ti. Mahānubhāvatādinā **mahantānaṃ**.

Anomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Accharāsuttavaṇṇanā

46. “Accharāgaṇasaṅghuṭṭhan”ti gāthā devaputtana yenādhippāyena gāyitā, so anupubbikathāya vinā na paññāyati taṃ āgamanato

paṭṭhāya kathento “**ayaṃ kira devaputto**”ti-ādimāha. Tattha **sāsaneti** imasseva satthusāsane. **Kammākammanti** kammavinicchayaṃ. Atthapurekkhārātāya appakiccatāya ca **sallahukavuttiko**. **Sayanassa koṭṭhāsoti** divasaṃ purimayāmañca bhāvanānuyogavasena kilantakāyassa samassāsanatthaṃ seyyāya upagamanabhāgo anuññāto.

Abbhantareti kucchiyaṃ bhattassa parittatāya. **Satthakavātāti** tikkhabhāvena satthakā viya kantanakā vātā. **Dhurasmiṃyevāti** kilesamārena uddhe eva. Vimuttāyatanasīse ṭhatvā **dhammaṃ desento vā**. **Upanissayamandatāya** aparipakkaññānatāya āsavakkhayaṃ appatto kālaṃ katvāti yojanā. **Upariṭṭhanti** parikkhārabhāvena dibbadussūpari¹ ṭṭhitāṃ. **Tatheva aṭṭhāsīti** tāhi tathā vuttepi yathā tato pubbe, theveva aṭṭhāsī. **Suvaṇṇapaṭṭanti** nibbuddhe paṭijinitvā laddhabbasuvaṇṇapaṭṭaṃ. **Vītikkamassa** akatattā **asambhinneneva sīlena**. Yasmā tasmīṃ satthu santikaṃ āgacchante tāpi tena saddhiṃ āgamaṃsu, tasmā “**accharāsaṅghaparivuto**”ti vuttaṃ.

Saṅghositi saṅgama ghositaṃ, tattha tattha accharānaṃ gītasaddavasena ghositaṃ. **Pisācagaṇaṃ katvā vadati** acchandarāgatāya. **Niyāmacittatāyāti** sammattaniyāme ninnacittatāya. **Garubhāvenāti** tāsāṃ vase avattanato² garuṭṭhānabhāvena. **Yātrāti** nibbānaṃ pati yātrā. Taṃ pana vaṭṭato niggamaṇaṃ hotīti āha “**kathaṃ niggamaṇaṃ bhavissati**”ti.

Atisallekhatevāti ativiya kilesānaṃ sallekhitavuttiko. **Akatābhinivesassāti** bhāvanāmananuyuttassa anāraddhavipassakassa. **Kārakassāti** sugatovādakārakassa sammāpaṭipajjato. **Suññatāvīpassananti** suññatādīpanaṃ vipassanaṃ duccaritaṇhāya dūrīkaraṇena ekavīhāritāya. **Eko maggo assāti** lokuttaramaggo eva assa anāgato pubbhāgamaggo pana kataparicayoti attho.

Kāyavaṅkādīnanti kāyaduccaritādīnaṃ abhāvato samucchindanaṃ anupalabbhanato. Natthi ettha bhayaṃ, asmīṃ vā adhigete puggalassa natthi

1. Dibbanivāsanassūpari (Ka)

2. Vasena anattiko (Ka)

bhayanti **abhayaṃ nāma**. Saṃsārakantāraṃ atikkamitvā nibbānasaṅkhātāṃ khemaṃ amataṭṭhānaṃ gamane sugatasārathinā susajjitayānabhāvato **ratho akūjanoti aṭṭhaṅgiko maggova adhippeto**. Dhammato anapetatāya aparāparuppattiyā ca **dhammacakkehi**.

Ottappampi gahitameva avinābhāvā. **Apālamboti** avassayo. **Parivāroti** parikkhāro abhisāṅkharāṇato. Maggassa karaṇaṭṭhāne dhammo tappariyāpannā **sammādiṭṭhi**. **Aniccādivasenāti** aniccānupassanādivasena. **Sodhitesu** vajjhamānesu. **Bhūmiladdhavaṭṭanti** bhūmiladdhasaṅkhātāṃ vaṭṭāṃ. Tattha vipassanāya pavattiṭṭhānabhāvato pañcakkhandhā bhūmi nāma, vaṭṭamayakammabhāvato tattha uppajjanārahaṃ kilesajātāṃ bhūmiladdhavaṭṭāṃ. **Parijānamānāti** paricchindanavasena samatikkamavasena jānamānā paṭivijjhantī.

Kasmā devaputto sotāpattiphaleyyeva patiṭṭhāsi nanu ca sā desanā bhagavatā catumaggappadhānabhāvena pavattitāti āha “**yathā tī**”ti-ādi.

Accharāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vanaropasuttavaṇṇanā

47. **Kesanti** sāmivasena vuttakasaddo “dhammaṭṭhā sīlasampannā”ti ettha paccatabahuvacanavasena pariṇāmetabbo. Atthavasena hi vibhattivariṇāmo. **Ke janāti** ettha vā vuttakesaddo sīhaviḷokananayena ānetvā yojetabboti āha “**ke dhammaṭṭhā, ke sīlasampannā**”ti. **Pucchatīti** iminā tattha kāraṇamāha. Phalādisampattiyā āramanti ettha sattāti ārāmo. Ārāme ropenti nipphādentīti **ārāmaropā**. Vanīyati chāyāsampattiyā bhajīyatīti **vanam**. Tattha yaṃ upavanalakkhaṇaṃ vanam, taṃ āramaggahaṇeneva gahitanti tapovanalakkhaṇaṃ, taṃ dassento “**sīmam parikkhipivā**”ti-ādimāha. **Visameti** udakacikkhallena visame padese, pānīyaṃ pivanti etthāti papā, taṃ **papam**. Udakaṃ pīyati etthāti vā papā. **Talākādīti ādi**-saddena mātikaṃ saṅgaṇhāti.

Imamattham sandhāyāti iminā kammappathappattaṃ paṭikkhipati. Attanā kataṃ hi puññaṃ anussarato taṃ ārabba bahurū puññaṃ pasavati, na pana yathā kataṃ puññaṃ sayameva pavaḍḍhati. **Tasmiṃ dhamme** **ṭhitattā**ti tasmiṃ ārāmaropanādiddhamme patiṭṭhitattā. **Tenapi sīlena** **sampannāttā**ti tena yathāvuttadhamme katasīle ṭhatvā ciñṇena tadaññenapi kāyavācasikaśaṃvaralakkaṇena sīlena samannāgatattā. **Dasa kusalā dhammā pūrenti** duccharitaparivajjanato. Sesam vuttanayameva.

Vanaropasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Jetavanasuttavaṇṇanā

48. Esitaguṇattā esiyamānaguṇattā ca isī, asekkhā sekkhakalyāṇaputhujjanā ca. Isīnaṃ saṃgho **isisaṃgho**. Isisaṃghena nisevitaṃ. Tenāha “**bhikkhusaṃghanisevitaṃ**”ti.

Taṃ kārentassa gandhakuṭipāsādakūṭāgārādivasena siniddhasandacchāyarukkhalatāvasena bhūmibhāgasampattiyā ca anaññasādhāraṇaṃ atiramaṇiyaṃ taṃ jetavanaṃ cittaṃ toseti, tathā ariyānaṃ nivāsabhāvenapīti āha “**evaṃ paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṃ kathetvā**”ti. Tenāha bhagavā “yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyakaṃ”ti¹. Apacayaḡāmicetanā sattānaṃ visuddhiṃ āvahati kammakkhayāya saṃvattanatoti āha “**kammanti maggacetanā**”ti. Catunnaṃ ariyasaccānaṃ viditakaraṇaṭṭhena kilesānaṃ vijjhanatṭhena ca **vijjā**. Maggapaññā sammādiṭṭhīti āha “**vijjāti maggapaññā**”ti. **Samādhipakkhikā dhammā** sammāvāyāmasatisamādhayo. Yathā hi vijjāpi vijjātāgiyā, evaṃ samādhipi samādhipakkhiko. Sīlaṃ etassa atthīti **sīlanti** āha “**sīle patiṭṭhitassa jīvitaṃ uttamaṃ**”ti. **Diṭṭhisāṅkappā**ti sammādiṭṭhisāṅkappā. Tattha sammāsaṅkappassa sammādiṭṭhiyā upakārabhāvena vijjābhāvo vutto. Tathā hi so paññākkhandhasaṅgahitoti vuccati. Yathā ca sammāsaṅkappādayo paññākkhandhasaṅgahitā, evaṃ

1. Khu 1. 27; Khu 2. 344 piṭṭhesu.

vāyāmasatiyo samādhikkhandhasaṅgahitāti āha “**vāyāmasatisamādhayo**”ti. Dhammoti hi idha samādhī adhippeto “evaṃdhammā te bhagavanto ahesun”ti-ādīsu¹ viya. **Vācākammantājīvā**ti sammāvācākammantājīvā. Maggāpariyāpannā eva hete saṅgahitā. Tenāha “**etena aṭṭhaṅgikamaggenā**”ti.

Upāyena vidhinā ariyamaggo bhāvetabbo. Tenāha “**samādhīpakkhiyadhamman**”ti. Sammāsamādhīpakkhiyaṃ vipassanādhammañceva maggadhammañca. “Ariyaṃ vo bhikkhave sammāsamādhīm desessāmi sa-upanisaṃ sapaṛikkhāraṇaṃ”ti² hi vacanato sammādiṭṭhi-ādayo maggadhammā sammāsamādhīparikkhārā. **Vicinēyyā**ti vīmaṃseyya, bhāveyyāti attho. **Tatthā**ti hetumhi bhummavacanāṃ. Ariyamaggahetukā hi sattānaṃ visuddhi. Tenāha “**tasmīm ariyamagge visujjhatī**”ti. **Pañcakkhandhadhammaṃ vicinēyyā**ti paccuppanne pañcakkhandhe vipasseyya. Tesu vipassiyamānesu vipassanāya ukkaṃsagatāya yadaggena dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhīyati, tadaggena samudayasaccaṃ pahānapaṭivedhena paṭivijjhīyati nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhena, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhīyatīti evaṃ tesu catūsu saccesu visujjhatīti imasmīm pakkhe nimittatthe eva bhummaṃ, tesu saccesu paṭivijjhiyamānesūti attho.

Avadhāraṇavacananti vavattāpanavacanāṃ, avadhāraṇanti attho. “Sāriputtovā”ti ca avadhāraṇaṃ sāvakesu **sāriputtova seyyoti** imamatthaṃ dīpeti tassevukkaṃsabhāvato. **Kilesa-upasamenā**ti iminā mahātherassa tādiso kilesavūpasamoti dassati. Tassa sāvakavisaye paññāya pāramippatti ahoṣi. Yadi evaṃ “yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā”ti idaṃ tesam buddhānaṃ ñāṇavisaye paññāpāramippattānaṃ vaseneva vuttanati daṭṭhabbāṃ. Avadhāraṇampi vimuttiyā nānatthā tīhi vimuttīhi pāraṅgate sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tenāha “**pāraṃ gatoti nibbānaṃ gato**”ti-ādi, **na therena uttaritaro nāma atthi** labbhati, labbhati ce evameva labbheyyāti adhippāyo.

Jetavanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dī 2. 7; Ma 3. 160; Saṃ 3. 138 piṭṭhesu.

2. Ma 3. 116 piṭṭhe.

9. Maccharisuttavaṇṇanā

49. **Maccharinoti** maccheravanto maccherasamaṅginoti āha “**maccherena samannāgatā**”ti. Maccheraṃ macchariyanti atthato ekaṃ. **Na vandatīti** vandanamattampi na karoti, kuto dānanti adhippāyo. **Upaṭṭhānam kātunti** madhurapaṭisanthāraṃ karotīti yojanā. **Idaṃ tāva mudumacchariyaṃ** na hadayaṃ viya attānaṃ dassentassa macchariyanti katvā. **Kiṃ tuyhaṃ¹ pādā rujjanti** nanu tuyhaṃyeva āgatagamanesu pādā rujjanti, kinte ime chindantīti adhippāyo. **Somīcimpi na karoti** kuto dānati adhippāyo. Yathākammaṃ taṃtaṃgatiyo aranti upagacchantīti ariyā, sattā. Ime pana kucchitā ariyāti **kadariyā**, thaddhamaccharino. Macchariyasadiṣaṃ hi kucchitaṃ sabbahīnaṃ natthi sabbaguṇābhibhūtattā² bhogasampattī-ādisabbasampattīnaṃ mūlabhūtassa dānassa nisedhato. **Iti-ādīhi** vacanehi. **Attano upaghātakoti** macchariyānuyogena kusaladhammaṇaṃ gatisampattiyā ca vināsako.

Puññapāvavasena samparetabbato upagantabbato **samparāyo**, paraloko. **Kāmaguṇaratīti** kāmaguṇasannissayo assādo. **Khiḍḍāti** kāyikakhiḍḍā vācasikakhiḍḍā cetasikakhiḍḍāti evaṃ tividhā. **Esa vipākoti** coḷādīnaṃ kicchālābhoti esa evarūpo vipāko. **Yamalokanti** paralokaṃ. **Upapajjareti** ettha **iti**-saddo pakārattho. Tena pāḷiyaṃ vuttamā nirayaṃ tiracchānayaṇiṇca saṅgaṇhāti.

Yācanti nāma ariyayācanāya. Vuttamā hetamā “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti³. Ye saṃvibhajanti, te **vadaññū** nāma ñatvā kattabbakaraṇato. **Vimānappabhāyāti** nidassanamattamā, uyyānakapparukkhappabhāhi devatānaṃ vatthābharaṇasarīrappabhāhipi sagge pakāsentiyeva. **Pakāsantīti** vā pākāṭā honti, na apāyaloke viya apākāṭāti attho. **Parasambhatesūti** sayamā sambhataṃ anāpajjitvā pareheva sambharitesu sukhūpakaraṇesu. Tenāha pāḷiyaṃ “**vasavattīva modare**”ti, paranimmitabhogesu vasavattī devaputtā viya sukhasamaṅgitāya modantīti attho. **Evaṃ vuttasamparāyoti** ete saggāhi evamā

1. Mayhaṃ (Ka)

2. Sabbaguṇābhibhūtā (Ka)

3. Khu 5. 162 piṭṭhe.

heṭṭhā vuttasamparāyo. **Ubhinnanti** etesaṃ yathāvuttānaṃ ubhinnāṃ dukkaṭasukaṭakammakārīnaṃ. **Tato cavitvā** tato nirayasaggādito cavitvā manussesu nibbattati. Tesu yo maccharī manussesu nibbatto, so daliddo hutvā pubbacariyavasena maccharīyeva honto dārādibharaṇattham macchacchappādīni hantvā punapi niraye nibbatto. Itaro suddhāsayo samiddho hutvā pubbacariyāvasena punapi puññāni katvā sagge nibbatteyya. Tenāha “**puna samparāyepi duggatisugatiyeva hotī**”ti.

Maccharisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

50. “Upapannāse”ti se-kārāgamaṃ katvā niddeso, “upapannā” icceva atthoti āha “**nibbattivaseṇa upagatā**”ti. Attano sampattito avihānato avihā, tesāṃ brahmaloko **avihābrahmaloko**, tasmīṃ. **Upapattisamanantaramevā**ti paṭhamakoṭṭhāse eva. **Arahattaphalavimuttiyā**ti asekkhavimuttiyā. Sekkhavimuttiyā pana avihūpapattito pageva vimuttā. Mānusaṃ dehaṃ samatikkamanti cittupakkilesapahānavasenāti phalena hetudassanamidanti āha “**mānusaṃ dehanti idha -pa- vuttānī**”ti. Divi bhavaṃ dibbaṃ, brahmattabhāvasaññitaṃ khandhapañcakaṃ. Tattha saṃyojanakoti vuttaṃ “**dibbaṃ yoganti pañca uddhambhāgiyasaññojanānī**”ti. **Imassā**ti devaputtassa. “**Hitvā mānusaṃ dehaṃ, dibbayogaṃ upaccagun**”ti tesāṃ tvaṃ kusalaṃ sabbāvajjappahānena anavajjataṃ bhāsātīti kusalī vadesi. Atthena saddassa abhedopacāraṃ katvā gambhīravacanaṃ vuttanti āha “**gambhīratthan**”ti atthasseva gambhīrato, na saddassa. Samucchinnakāmarāgatāya sabbaso kāmavisayappahānena **nirāmisabrahmacārī nāma anāgāmi**”. Nivāsanaṭṭhānabhūto samāno eko gāmo etassāti āha “**ekagāmavāsī**”ti.

Ghaṭikārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ādittavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jarāvagga

1. Jarāsuttavaṇṇanā

51. Hitassa sādhanato **sādhū**, yaṃ kiñci atthajātaṃ. Taṃ pana atthakāmena labhitabbato upasevitabbato laddhakaṃ, kalyāṇaṭṭhena bhaddakanti vuccatīti āha “**sādhūti laddhakaṃ bhaddakan**”ti. “**Sīlaṃ yāva jarā sādhu**”ti vuttamatthaṃ byatirekato vibhāvetuṃ “**iminā idam dasseti**”ti vuttaṃ. **Idanti** idam atthajātaṃ.

Paṭiṭṭhitāti cittasantāne laddhapaṭiṭṭhā, kenaci asaṃhāriyā. Tenāha “**maggena āgatā**”ti. **Cittīkatatṭhādīhi**ti pūjanīyabhāvādīhi. **Vuttam hetam** porāṇaṭṭhakathāyaṃ. **Cittīkanti ratananti** idam ratanam nāma loke cittīkatakam vatthūnam sahasagghanatādivasena. **Yepi loke cittīkatā** khattiyapaṇḍitacatumahārājasakkasuyāmamahābrahmādayo, **tesam cittīkato** tehi saraṇanti upagantabbatādivasena. **Ratīkaranti** pītisukhāvaham. **Jhānaratisukhenā**ti duvidhenapi jhānaratisukhena. **Tuletunti** paricchindituṃ. **Guṇapāraminti** guṇānam ukkaṃsapāramim. **Dullabho** anekāni asaṅkhyeyyāni atidhāvitvāpi laddhuṃ asakkuṇeyyattā. **Anomoti** anūno pariṇuṇṇo. Tattha visesato anomasattaparibhogato tehi “**sammāsambuddho bhagavā**”ti anussaritabbatoti āha “**bhagavā anomo sīlenā**”ti-ādi.

Ariyamaggapaññāyeva idha adhippetāti “**idha pana dullabhapātubhāvaṭṭhena paññā ‘ratanan’ti vuttan**”ti āha. Pujjaphalanibbattanato, attano santānam punātīti ca puññacetanā **puññam**, sā pana yassa uppannā, tasseva āveṇikatāya anaññasādhāraṇattā kenacipi anāhaṭā, aṭṭhakathāyaṃ pana “**arūpattā**”ti vuttaṃ.

Jarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ajarasāsuttavaṇṇanā

52. **Ajiraṇenā**ti jīṇabhāvānāpajjanena. Lakkhaṇavacanañcetaṃ avināsappattiyā. Tenāha “**avipattiyāti attho**”ti. **Niddhamitabboti** nīharitabbo.

Ajarasāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Mittasuttavaṇṇanā

53. Saha atthena vattatīti **sattho**, bhaṇḍamūlaṃ gahetvā vāṇijjivasena desantarādīsu vicaraṇakajanasamūho. Tenāha “**saddhim caro**”ti, saha caraṇakoti attho. **Mittanti** sinehayogena mittakiccayuttaṃ. Idhādhippetappakāraṃ dassetuṃ “**roge uppanne**”ti-ādi vuttaṃ. **Tathārūpeti** jigucchaniye, duttikicche vā. Yathā asaṇṭhitānaṃ saṇṭhāpanavasena pavasato purisassa bhogabyasane nāthatā, evaṃ puttasinēhasena puttassa mātuyā antogehe nāthatāti vuttaṃ “**mātā mittam sake ghare**”ti. **Atthajātassāti** upaṭṭhitapayojanassāti atthoti āha “**uppannakiccassā**”ti. **Samparāyahitanti** samparaye hitāvahaṃ.

Mittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Vatthusuttavaṇṇanā

54. **Patīṭṭhāti** avassayo. **Guyhassāti** guhitabbassa rahassassa. **Paramo sakhā nāma** atīpiyaṭṭhānatāya.

Vatthusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Paṭhamajanasuttavaṇṇanā

55. **Vidhāvatīti** vividhaṃ rūpaṃ padhāvati, yathākāmaṃ pavattatīti attho.

Paṭhamajanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dutiyajanasuttavaṇṇanā

56. **Vaṭṭadukkhatoti** saṃsāradukkhato. Saṃsāro hi kilesakammavipākānaṃ aparāparuppattitāya vidhāvati. Tañca dukkhaṃ dukkhamatāya nānāvidhadukkharāsibhāvato.

Dutiyajanasuttaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Tatiyajanasuttavaṇṇanā

57. **Nipphattīti** iṭṭhāniṭṭhavipākānaṃ nipphajjanato nipphatti. Tato eva **avassayo**, nipphattitavipākassa avassayo adhiṭṭhānaṃ kāraṇanti attho.

Tatiyajanasuttaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Uppathasuttavaṇṇanā

58. **Amaggoti** na maggo anupāyo. **Rattindivakkhayoti** tattha vayakkhaṇassa pākaṭabhāvato. Vuttakkhaṇopi hi sayam khīyateva. **Sesaṃ bāhiraṃ** vatthasarīrādibhūtaṃ. Tathā hi **bhasmakhārādīhi dhovivā sakkā sodhetun**”ti vuttaṃ. **Duṭṭhoti** dūsito sattasantāno **na sakkā suddho nāma kātuṃ** abbhantaramalīnabhāvāpādanato. **Itthiyanti** brahmacariyassa antarāyakarāyapi. **Pajāti** sattakāyo sajjati saṅgaṃ karoti yāthāvato ādīnavam apassanto. Indriyasamvarādi kilesānaṃ tāpanato **tapo**, tenāha “**sabbāpi**”ti-ādi.

Uppathasuttaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyasuttavaṇṇanā

59. **Kissā**ti bhummatthe sāmivacananti āha “**kismim abhirato**”ti. Saddhā nāma anavajjasabhāvā, tasmā lokiyalokuttarahitasukhāvahāti āha “**sugatim ceva nibbānaṅca gacchantassa dutiyikā**”ti, **anusāsati** hitacariyāya pariṇāyikabhāvato.

Dutiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kavisuttavaṇṇanā

60. **Gāyatti-ādikoti** chabbāsatiyā chandesu gāyatti-ādiko ukkatipariyosāno **chando gāthānaṃ nidānaṃ** samuṭṭhānaṃ “samuṭṭhahati etenā”ti katvā. Tehi pana anuṭṭhubhādiko hotīti āha “**chando gāthānaṃ nidānaṃ**”ti. **Pubbapaṭṭhāpanagāthā**ti dhammakathāya ādito ārocanabhāvajānanatthaṃ satijananānaṃ viya pavattitagāthā. **Akkharaṃ hi padaṃ janetī**ti yasmā akkharasamudāyo padaṃ, padasamudāyo gāthā, samudāyo ca samudāyīhi byañjīyati tāmpavattanato, tasmā byañjanabhāve ṭhitaṃ akkharaṃ, tāmsamudāyo padaṃ, padaṃ taṃ viyañjetā janetā viya hotīti “akkharaṃ hi padaṃ janetī”ti vuttaṃ. Akkharaṃ hi uccāritaviddhamsitāya taṃtaṃkhaṇamattāvaṭṭhāyīpi parato pavattiyā manoviññāṇavīthiyā saṅkalanavasena ekajjhaṃ katvā padabhāvena gayhamānaṃ¹ yathāsaṅketamatthaṃ byañjeti. **Padam gātham janetī**ti etthāpi eseva nayo. **Gāthā attham pakāsetī**ti gāthāsaññito padasamudāyo kiriyākāraśambandhavasena sambandhito kattu-adhippāyānurūpaṃ ālocitavilocitaṃ saṃhitaṃ attham vibhāveti. **Samuddādipaṇṇattinissitā** vohārasannissayeneva pavattatīti katvā. Tenāha “**gāthā ārabhanto**”ti-ādi. **Āsayoti** avassayoti āha “**patiṭṭhā**”ti. **Kavitoti** vicittakathā-ādito.

Kavisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Jarāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Gayhamāne (Ka)

7. Addhavagga

1. Nāmasuttavaṇṇanā

61. **Nā**manti sāmāññanāmādibhedam nāmam. **Sabb**anti sabbam paññattipatham sabbam ñeyyapavattipatham. **Addhabhavī**ti kāmam pāḷiyam atītakālaniddeso kato, tam pana lakkhaṇamattam. **Abhibhavati anupatatī**ti etena abhibhavo anupatanam pavatti evāti dasseti. Tam panassa abhibhavanam appavisaye anāmasitvā mahāvisayānam vasena dassento “**opapātikena vā**”ti-ādimāha. **Tassa nāmam hotī**ti tassa rukkhapāsāṇādikassa anāmako-icceva sāmāññā hoti, tathā nam sañjānantīti attho.

Nāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Cittasuttavaṇṇanā

62. **Ye cittassa vasam gacchantī**ti ye apariññātavatthukā, tesamyeva. **Anavasesapariyādānanti** anavasesaggahaṇam. Na hi pariññātakkhandhā pahīnakilesā cittassa vasam gacchanti, tam attano vase vattenti.

Cittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Taṇhāsuttavaṇṇanā

63. Tatiye “**sabbeva vasamanvagū**”ti ye taṇhāya vasam gacchanti, tesam eva anavasesapariyādānanti imamattam “**eseva nayo**”ti iminā atidissati.

Taṇhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Saṁyojanasuttavaṇṇanā

64. **Kim su saṁyojanoti sūti nipātamattanti āha “kirisaṁyojano”**ti. Vicaranti etehīti **vicāraṇā**, pādā. Bahuvacane hi vattabbe ekavacanam̐ katam̐. **Tassāti** lokassa.

Saṁyojanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bandhanasuttavaṇṇanā

65. Catutthe āgata-attho eva anantarepi vutto, byañjanameva nānanti āha **“pañcamepi eseva nayo”**ti.

Bandhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Attahatasuttavaṇṇanā

66. “Kenassubbhāhato”ti pāṭhoti adhippāyena **“su-kāro nipātamattan”**ti āha, “kenassabbhāhato”ti pana pāṭhe u-kāralopena padasandhi. **Icchādhūpāyitoti** asampattavisayicchālakkhaṇāya taṇhāya santāpito daḍḍho. Tenāha **“icchāya āditto”**ti.

Attahatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Uḍḍitasuttavaṇṇanā

67. **Ullaṅghitoti** ubbandhitvā¹ laṅghito. **Saddādīsūti** saddādināgadantesu **sotādīni** uḍḍitāni **taṇhārajjunā** daḥhabandhanena baddhattā tadanativattanato. **Lokoti** āyatanaloko. Tathā atthayojanāya katattā khandhādilokavasenapi yojanā kātabbā. Na

---

1. Uppatitvā (Ka)

dūram anantarabhavakattā. Cuticitta-antaritattā ekacittantarabhavassa kammassa abujjhanam, evaṃ sante kasmā sattā na bujjhantīti āha “**balavatiyā**”ti-ādi.

Uḍḍitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Pihitasuttavaṇṇanā

68. **Pañhoti** ñātum icchito attho. **Pucchitoti** sattamasutte gāthāya purimaddham pacchimaddham, pacchimaṃ purimaṃ katvā aṭṭhamasutte devatāya pucchitattā vuttam “**heṭṭhupariyāyavasena pucchito**”ti. Pucchānurūpaṃ vissajjananti avuttampi siddhametanti anāhaṭam.

Pihitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Icchāsuttavaṇṇanā

69. Navame **vinayāyāti** vinayena. Karaṇatthe hi idam sampadānavacanaṃ. **Kissassūti** kissa, **su-kāro** nipātamattam. **Sabbaṃ chindati bandhananti** sabbaṃ dasavidhampi saṃyojanaṃ samucchindati. Na hi taṃ kiñci kilesabandhanam atthi, yaṃ asamucchinnam hutvā ṭhitam assā taṇhāya samucchinnāya. Svāyamattho suviññeyyoti āha “**sabbaṃ uttānamevā**”ti.

Icchāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Lokasuttavaṇṇanā

70. **Kisminti** kismiṃ sati. Tassa pana santabhāvo uppattivasenevāti āha “**kismiṃ uppanne**”ti. **Loko uppannoti vuccati** anupādānattā¹ lokasamaññāya. **Chasūti** etthāpi eseva nayo. **Santhavanti**

1. Anurūpādānattā (Ka)

adhikasinehaṃ **karoti** adhikasinehavatthubhāvato ajjhattikāyatanānaṃ.
Upādāyāti pubbakālakiriyā aparakālakiriyāṃ apekkhatīti vacanasesavasena
 kiriyāpadaṃ gahitaṃ “**pavattati**”ti. Kim pana pavattati? Loko,
 lokasamaññāti attho. **Chasūti** idaṃ nimittatthe bhuttaṃ.
 Chaḷāyatananimittā hi sabbadukkhaṃ. **Ayanti** sattaloko. **Uppanno nāma
 hoti** chaḷāyatanānaṃ nāma mūlaṃ sabbadukkhaṇanti katvā. **Bāhiresu**
 āyatanesu **santhavaṃ karoti** visesato rūpādīnaṃ taṇhāvattukattā. Yasmā
 cakkhādīnaṃ santappanavasena rūpādīnaṃ pariggahitatā lokassa nisevitāya
 samvattati, tasmā vuttaṃ “**channaṃ -pa- vihaññati**”ti.

Lokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Addhavaḅḅavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Chetvāvagga

1. Chetvāsuttavaṇṇanā

71. **Vadhivāti** hantvā vināsetvā. **Aparidayhamānattāti** apīḷiyamānattā.
Vinaṭṭhadomanassattā na socati cetodukkhadukkhaḅbhāvato. Visaṃ nāma
 dukkhaṃ aniṭṭhabhāvato, tassa mūlakāraṇaṃ kodho aniṭṭhaphalattāti āha
 “**visamūlassāti dukkhavipākassā**”ti. **Akkuṭṭhassāti** akkosāparādhassa.
 Akkosapahāratthasambandhena hi “**kuddhassā**”ti upayogatthe
 sampadānavacanaṃ. **Sukhaṃ uppajjati** kodhaṃ nassati. Sukhuppattiṃ
 sandhāya esa kodho “**madhuraggo**”ti **vutto**, sukhāvasānoti attho.

Chetvāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Rathasuttavaṇṇanā

72. **Paññānanti** lakkhaṇaṃ sallakkhaṇūpāyo. **Disvāti** dassanaheṭu.
 “Coḷarañño raṭṭhaṃ coḷaraṭṭhan”ti evaṃ **raṭṭhaṃ raññā paññāyati**.

Rathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vittasuttavaṇṇanā

73. **Saddhāyāti** saddhāhetu. **Kulasampadāti** khattiyādisampattiyo. Sabbalokiyalokuttaravittapaṭilābhahetuto **saddhāvittameva**. Heṭṭhā tiṇṇaṃ dvārānaṃ vasena uppannakassa sabbassapi anavajjadhammassa saṅgaṇhanato “**dhammoti dasakusalakammapho**”ti vuttaṃ. **Asaṃkiliṭṭhasukhanti** nirāmiṣaṃ sukhaṃ. Tameva sāmiṣaṃ upanidhāya sambhāvento āha “**asaṃkiliṭṭhan**”ti. Asecanakabhāvena abhirucijananato piyākiecchakaraṇato bahuṃ sucirampi kālaṃ āsevantaṃ adosāvahato **saccameva madhuratarāṃ**. Na hi taṃ pivitabbato sādītabbato anubhavitabbato rasoti vattabbataṃ arahati. Idāni tassa kiccasampatti-atthehipi mahārahataṃ dassetuṃ “**saccasmīṃ hī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha nidinivattanaṃ **mahākappinavatthu-ādīhi**¹ dīpetabbaṃ, itarāni **kaṇhadīpāyana-jātaka**² **sutasoma**³ **macchajātakehi**⁴ dīpetabbāni. **Nimmaddenti** abhibhavanti. **Madhurataranti** sundaratarāṃ seṭṭhesūti attho. **Paññājīvīti** paññāya jīvanasīloti paññājīvī, paññāpubbaṅgamacariyoti attho. **Paññājīvīti** ca paññāvasena iriyati vattati jīvitaṃ pavattetīti atthoti dassento “**yo paññājīvī**”ti-ādimāha. “Jīvatan”ti keci paṭhanti, jīvantānaṃ paññājīvīṃ seṭṭhamāhūti attho.

Vittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā

74. **Uppatantānanti** pathaviṃ bhinditvā uṭṭhahantānaṃ. “Seṭṭhan”ti vuccamānattā “**sattavidhan**”ti vuttaṃ, itaresaṃ vā tadanulomato. **Khemo hoti** dubbhikkhupaddavābhāvato. Tenāha “**subhikkho**”ti. **Nipatantānanti** adhomukhaṃ pavattantānaṃ. **Pavajamānānanti** vajanasīlānaṃ. Te pana yasmā jaṅgamā nāma honti, na rukkhādayo viya thāvarā, tasmā āha “**jaṅgamānan**”ti. **Gāvoti** dhenuyo. Tena mahimsādikānampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Vadantānanti** uppannaṃ atthaṃ vadantānaṃ.

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 351; Am-Ṭṭha 1. 246; Theragāthā-Ṭṭha 2. 179 piṭṭhesu.

2. Khu 5. 208 piṭṭhe.

3. Khu 6. 130 piṭṭhe.

4. Khu 5. 9, 18, 58 piṭṭhesu.

Attano khantiyāti attano khantiyā ruciyā gahitabhāvena. **Itarā devatā** tassā vissajjane aparitussamānā āha. **Yāva padhamsīti** guṇadhamsī sathhudesanāya laddhabbaguṇanāsanato. **Paggabbāti** pāgabbiyena samannāgatā, yathā vacīpāgabbiyena akharā, tathā vācāya bhavitabbaṃ. **Mukharāti** mukhakharā. **Dasabalaṃ pucchi** saṅhaṃ sukhumāṃ ratanattayasamhitāṃ atthaṃ sotukāmā. **Assā** devayāya **vissajjento** ajjhāsayanurūpaṃ. **Uppatamānāti** uppatantī **samugghāṭeti** odhiso. **Vatṭamūlakamahā-avijjāti** tassā ādīnavadassanattarāṃ bhūtakathanavisesanaṃ. **Osīdantānanti** paṭipakkhavasena adho sīdantānaṃ, ussādayamānānanti attho. **Puññakkhettabhūto**ti idaṃ “padasā caramānānaṃ”ti padassa atthavivaraṇavasena bhūtakathanavisesanaṃ. **Yādiso putto vā hotūti** idaṃ purimapade devatāya puttagahaṇassa katattā vuttaṃ.

Vuṭṭhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhītāsuttavaṇṇanā

75. **Kim sūda bhītāti** ettha **su-idhāti** nipātamattanti āha “**kim bhītā**”ti. **Maggo canekāyatanappavuttoti** anekakāraṇaṃ nānāvīdhādhiḡgamokāsaṃ katvā pavutto kathito. Tenāha “**aṭṭhatimsārammaṇavasena**”ti-ādi. **Evam santeti** evaṃ sabbasādhāraṇānekāyatanehi nibbānagāmiḡmagassa tumhehi paveditattā¹ labbhamāne kheme magge kim bhītāyaṃ janatā uppathabhūtā viparītadiṭṭhito gaṇhīti attho. Evam devatā yathicchāya purimaddhena attanā yathācintitamattarāṃ satthu paveditā, pacchimaddhena attano saṃsayaṃ pucchati. **Bahupaññāti** puthupaññā. **Ussannapaññāti** adhikapaññā. **Ṭhapetvāti** saṃyametvā². **Saṃvibhāḡiti** āhāraparibhoge sammadeva vibhajanasiḡlo. Tenāha “**accharāyā**”ti-ādi. **Vuttatthameva** heṭṭhā.

Manenāti anogahaṇena. **Pubbasuddhi-aṅganti** pubbabhāgasuddhibhūtaṃ aṅgaṃ. **Catūsūti** vutta-aṅgapariyāpannaṃ. **Yañña-upakkharoti** dānassa sādhanāṃ. **Etesu**

1. Nibbānagāmiḡmaggo bhagavā tumhehi pavedito (Ka)

2. Paveditvā (Ka)

dhammesūti etesu saddhādiguṇesu. Yathā hi saddho paccayaṃ paccupaṭṭhapetvā vatthupariccāgassa visesapaccayo kammaphalassa paralokassa ca paccakkhato viya pattiyāyanato, evaṃ muduhadayo. Muduhadayo hi anudayaṃ patvā yaṃ kiñci attano santakaṃ paresaṃ deti. Yo ca saṃvibhāgasīlo, so appakasmimpi attano santake parehi sādharmaṇabhogī hoti. Vadaññū vadānīyatāya yāginova yuttaṃ yuttakālaṃ ñatvā atthikānaṃ manorathaṃ pūretīti vuttaṃ “**iti -pa- catūsūti āhā**”ti.

Vācanti-ādīni tīṇi aṅgāni tividhasīlasampattidīpanato. Sampannasīlo hi paralokaṃ na bhāseyya. **Saddho ekaṃ aṅgaṃ** payogāsayasuddhidīpanato. **Suddhāsaya**ssa sammāpayoge ṭhitassa kathaṃ paralokato bhayanti. Dukavasena caturaṅgayojanā **dukanayo**. **Etesu catūsu dhammesu** ṭhitoti etesu yathāvuttadukasaṅghesu catūsu guṇesu patiṭṭhito.

Bhītāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Najīratīsuttavaṇṇanā

76. **Nāmagottanti** tisso kassapo gotamoti evarūpaṃ nāmañca gottañca. Nidassanamattametaṃ, tasmā sabbassa paññattiyā lakkhaṇavacananti daṭṭhabbaṃ. **Na jīratīti** asabhāvadhammattā uppādavayābhāvato jaraṃ na pāpuṇāti. Tenāha “**jīraṇasabhāvo na hotī**”ti. Yasmā samaññābhāvato kālantarepi taṃ samaññāyateva, tasmā “**atītabuddhānaṃ -pa- na jīratīti vuccatī**”ti āha.

Ālasiyanti alasabhāvo daḥhakosajjaṃ. Tenāha “**yenā**”ti-ādi. **Ṭhitinti** byāpāraṃ. **Niddāvasena pamajjanaṃ** kattabbassa akaraṇaṃ. **Kilesavasena pamajjanaṃ** akattabbassa karaṇampi. **Kammasamayeti** kammaṃ kātuṃ yuttakāle. **Kammakaraṇavīriyābhāvoti** taṃkammakiriyasamuṭṭhāpakavīriyābhāvo. So pana atthato vīriyapaṭipakkho akusalacittuppādo, na vīriyassa abhāvamattaṃ. **Sīlasaññaṃ**ābhāvo dussīlyaṃ. **Vissaṭṭhācārātā** nāma anācāro. **Soppabahulatāti**

niddālutā. Yato gahaṇahatthopi na kilāsupi puriso niddāya abhibhuyyati. Tenāha “**tāyā**”ti-ādi. **Aticchātādīnīti ādi**-saddena abhibhuyyatādiṃ saṅgaṇhāti. **Āgantukālasīyaṃ** na pubbe vutta-ālasīyaṃ viya pakatisiddhaṃ. “Te chidde”ti pāḷiyaṃ liṅgavipallāsena vuttanti āha “**tāni cha chiddāni**”ti. Kusalacittappavattiyā anokāsabhāvato **chiddāni**. Tenāha bhagavā “**yattha vittaṃ na tiṭṭhatī**”ti. **Sabbākārena** lesamattaṃ asasetvāti adhippāyo.

Najīratisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Issariyasuttavaṇṇanā

77. Satthassa malanti **satthamalaṃ**, yena satthaṃ malīnaṃ hoti. Satthamalaggahaṇena cettha malīnaṃ satthameva gahitanti āha “**malaggahitasatthan**”ti. **Āṇāpavattananti** appeke vā mahante vā yattha katthaci attano āṇāya pavattanavasena vasanaṃ issariyattamicchanti. Maṇiratanampi vissajjanīyapakkhikattā uttamaṃ bhaṇḍaṃ nāma na hoti, itthī pana pariccattakulācārithikāyapi¹ anissajjanīyatāya uttamabhaṇḍaṃ nāma. Tenāha “**itthī bhaṇḍānamuttamaṃ**”ti. Tesaṃ tesañhi purisājānīyaṇaṃ uppattiṭṭhānatāya uttamaratanākarattā itthī bhaṇḍānamuttamaṃ. **Malaggahitasatthasadiṣo** avabodhakiccavibandhanato. Satthamalaṃ viya satthassa paññāsathassa guṇābhāvakaraṇato **paññāsathamalaṃ**. Abbu vuccati upaddavaṃ, taṃ detīti **abbudaṃ**, vināsakāṇaṇaṃ. Nanu haraṇaṃ samaṇassa ayuttanti? Yuttaṃ. Tassa anvayato byatirekato ca yuttataṃ dassento “**salākabhattādīni**”ti-ādimāha.

Issariyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Apariccattakulācārītā kassacipi (?)

8. Kāmasuttavaṇṇanā

78. “Attakāmo”ti pāḷiyam vuttattā āha “**ṭhapetvā sabbabodhisatte**”ti. Te hi sabbaso paratthāya eva paṭipajjamānā mahākāruṇikā paratthakāmā, attakāmā nāma na honti, yā ca tesam attatthāvahā paṭipatti, sāpi yāvadeva paratthā evāti. **Vuttam** poraṇaṭṭhakathāyam. Yasmā bodhisattā parahitapaṭipattiyā pāramiyo pūrentā tathārūpaṃ kāraṇam patvā attānam paresam pariccajanti paññāpāramiyā paripūraṇato, tasmā idhāpi “**sabbabodhisatte ṭhapetvāyevāti vuttan**”ti āha. **Kalyāṇanti** bhaddakam. Vācāya adhippetattā āha “**saṅham mudukan**”ti. **Pāpikanti** lāmakam nihīnam. Tam pana **pharusam vācanti** sarūpato dasseti.

Kāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Pātheyyasuttavaṇṇanā

79. **Saddhā bandhati pātheyyanti** saddhā nāma sattassa maraṇavasena mahāpatham saṃvajato mahākantāram paṭipajjato mahāviduggam pakkhandato pātheyyapuṭam bandhati sambalam sajjeti. Kathanti āha “**saddham uppādetvā**”ti-ādi. **Etam vuttanti** “saddhā bandhati pātheyyan”ti etam gāthāpadam vuttam bhagavatā. **Sirīti** katapuññehi sevīyati tehi paṭilabhīyatīti sirī. **Issariyam** vibhavo. Āsayitabbato **āsayo, vasaṇaṭṭhānam** nīketanti attho. **Parikaḍḍhatīti** icchāvasikam puggalam tattha tattha upakaḍḍhati.

Pātheyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Pajjotasuttavaṇṇanā

80. Tam tam samavisamam pajjotatīti **pajjoto**. Padīpo andhakāram vidhamitvā paccakkhato rūpagatam dasseti, evam paññāpajjoto avijjandhakāram vidhamitvā dhammānam paramatthabhūtam rūpam dasseti. **Jāgarabrāhmaṇo viyāti** jāgarakhīṇāsavabrāhmaṇo viya. So hi satipaññāvepullappattiyā sabbadāpi jāgaro hoti. **Gāvoti** gojātiyo.

Idaṃ gunnaṃ goṇānaṃ ca sāmaññato gahaṇaṃ. **Kammeti** karaṇatthe bhummavacanaṃ. Jīvanaṃ jīvo, saha jīvenāti **sajīvino**. Tenāha “**kammena saha jīvantānaṃ**”ti, kasivāṇijjadikammaṃ katvā jīvantānanti attho. **Gomaṇḍalehi saddhinti** gogaṇena saha. Na tena vinā kasikammādīni uppajjanti, gorasasiddhiyā ceva kasanabhāravahanasiddhiyā ca kasikamma-ekaccavāṇijjakammādīni ijjhanti. **Sattakāyassāti** āhārupajīvino sattakāyassa kasito aññathā jīvikam kappentassapi kasijīvitavuttiyā mūlakāraṇaṃ phalanipphattinimittatā tassa. **Iriyāpatho** ca iriyanakiriyānaṃ pavattanupāyo. “**Sītanti** naṅgalasītakammaṃ”ti vadanti.

Pajjotasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Araṇasuttavaṇṇanā

81. Raṇanti kandanti etehīti raṇā, rāgādayo. Tehi abhibhūtatāya hi sattā nānappakāraṃ kandanti paridevanti. Te pana sabbaso natthi etesaṃ raṇāti **araṇā**. **Nikkilesā** khīṇāsavā. **Vusitavosoti** vusitabrahmacariyavāso. **Bhojissiyanti** bhujissabhāvo. Tenāha “**adāsabhāvo**”ti. **Samaṇāti** samitapāpasamaṇāti āha “**khīṇāsavasamaṇā**”ti. Puthujjanakalyāṇakāle lokiyapariññāya, **sekkhā** pubbabhāge lokiyapariññāya, paccavekkhaṇe **lokiyalokuttarāya pariññāya** pariññeyyaṃ tebhūmakam khandhapañcakaṃ **parijānanti** paricchijjanti, khīṇāsavā pana pariññātapariññeyyā honti. Tathā hi te sāmī hutvā paribhuñjanti. **Vandanti nam patitṭhanti** vuttam, vandaniyabhāvo ca sīlasampannatāyāti āha “**patitṭhanti sīle patitṭhitan**”ti. **Idhāti** imasmim loke. **Khattiyāti** lakkhaṇavacananti āha “**na kevalam khattiyāvā**”ti-ādi.

Araṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Chetvāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā samyuttanikāyaṭṭhakathāya

Devatāsamyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

2. Devaputtasamyutta

1. Paṭhamavagga

1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā

82. Devassa putto **devaputto**. Devānaṃ janakajanetabbasambandhābhāvato kathamayaṃ devaputtoti vuccatīti āha “**devānaṃ hī**”ti-ādi. “Apākaṭo aññataroti vuccatī”ti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. Pākaṭopi hi katthaci “aññataro”ti vuccati. Heṭṭhā devatāsamyutte “apākaṭā aññatarā devatā”ti vatvā idha “pākaṭo devaputto”ti vuttaṃ. Tathā hissa **kassapoti** gottanāmaṃ gahitaṃ, tañca kho purimajātisiddhasamaññāvasena. Anusāsanaṃ anusāso, taṃ **anusāsaṃ**. **Bhikkhuniddesanti** bhikkhusaddassa niddesaṃ. **Bhikkhu-ovādanti** bhikkhubhāvāvahaṃ ovādaṃ. Yadi pana na assosi, kathamayaṃ pañhaṃ kathesīti? Aññato sutāṃ nissāya pañhaṃ kathesi, na pana bhagavato sammukhā sutabhāvena.

Tesanti yathāvuttānaṃ tiṇṇaṃ puggalānaṃ. “**Kathetukāmo cevā**”ti-ādinā hi catutthaṃ idha uddhaṭaṃ. Tattha ādito tiṇṇaṃ bhagavā pañhaṃ bhāraṃ na karoti ekekaṅgavekallato ceva aṅgadvayavekallato ca, catutthassa pana ubhayaṅgapāripūrattā bhāraṃ karotīti āha “**ayaṃ panā**”ti-ādi.

Gāthāyaṃ “**subhāsītassā**”ti upayogathe sāmivacananti āha “**subhāsitaṃ sikkheyyā**”ti. Catusaccādinissitaṃ buddhavacanaṃ sikkhanto catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ sikkhati nāmāti āha “**catusaccanissitaṃ -pa- sikkheyyā**”ti. Avadhāraṇena tappaṭipakkhaṃ paṇivatteti. **Upāsītabbanti** āsevitabbaṃ bhāvetabbaṃ bahulikātabbaṃ. **Aṭṭhatimsabhedam kammaṭṭhānanti** idaṃ tassa vipassanāpadaṭṭhānataṃ hadaye ṭhapetvā vuttaṃ. Tathā hi vuttaṃ “**dutiya padena adhipaññāsikkhā kathitā**”ti. Ye pana “dutiya padena adhicitāsikkhā cittavūpasamena adhipaññāsikkhā”ti paṭhanti, tesāṃ padena aṭṭha tiṃsappabhedakammaṭṭhānaṃ suddhasamathakammaṭṭhānasseva gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Yadi evaṃ “aṭṭhasamāpattivaseṇā”ti idaṃ kathanti? “Taṃ vipassanādhiṭṭhānānaṃ samāpattīnaṃ

vasena kathitan”ti vadanti. Evañca katvā “dutiya-padena adhipaññāsikkhā”ti idaṃ vacanaṃ samatthitaṃ hoti. Sikkhanaṃ nāma āsevananti āha “**bhāveyyāti attho**”ti. **Upāsananti** payirupāsanāṃ. Tañca kho assutapariyāpuṇanakammaṭṭhānuggahādivasena dassento “**tampī**”ti-ādimāha. **Adhisīlasikkhā kathitā** lakkhaṇahāranayena. Vacīsucaritassa hi sīlasabhāvattā taggahaṇeneva tadekalakkhaṇaṃ kāyasucaritampi itarampi gahitamevāti. Ettha ca adhisīlasikkhāya cittaviveko, adhipaññāsikkhāya upadhiviveko, adhicitāsikkhāya kāyaviveko kathito, kāyaviveko pana sarūpeneva pāḷiyāṃ gahitoti tividhassapi vivekassa pakāsitaṃ daṭṭhabbāṃ. Sesaṃ suviññeyyameva.

Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiya-kassapasuttavaṇṇanā

83. **Dvīhi jhānehīti** ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānalakkhaṇehi dvīhi jhānehī. **Kammaṭṭhānavimuttiyāti** kammaṭṭhānānuyogaladdhāyā vimuttiyā. Tena tadaṅgavikkhambhanavimuttiyo vadati. Satthusāsanassa hadayattā abbhantarattā **hadayassa** mānasassa **anupattim** paṭilābhamānasaṃ. Taṃ pana atthato aññā evāti āha “**arahattan**”ti. Taṃ pattukāmena ekantato vajjetabbataṇhādiṭṭhīnaṃ bhāve tassa anijjhanato, tadabhāve ijjhanato ca te uppādanavasena yadaggena nissito, tadaggena paṇāyampi tehi nissito nāma hotīti āha “**anissito**”ti-ādi. Arahattaṃ ānisaṃsitabbaṭṭhena ānisaṃsaṃ etassāti **arahattānisaṃso**. Arahattaṃ pattukāmassa pubbabhāgapaṭipadā icchitabbā. Tattha ca sabbapaṭhamo kammaṭṭhāna-attānuyogo, so idha na gahitoti āha “**tantidhammo pubbabhāgo**”ti. Tattha **tantidhammoti** pariyattidhammo.

Dutiya-kassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Maghasuttavaṇṇanā

84. **Maghoti** sakkassetam nāmaṃ purimajāti-anugataṃ. **Svevāti** sakko eva. **Vatenāti** mātāpitu-upaṭṭhānādicāriṭṭadhammena. **Aññeti** upadhivepakkapāpadhamme abhibhavivā. **Asuranti** indasattubhūtaṃ asuraṃ.

Maghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Māgadhasuttavaṇṇanā

85. **Catutthasuttaṃ vuttatthamevāti** devatāsaṃyutte saṃvaṇṇitatthameva, tasmā idha na vattabbo atthoti adhippāyo.

Māgadhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Dāmalisuttavaṇṇanā

86. **Tena kāraṇenāti** tena padhānena kāraṇabhūtena, padhānakaraṇanimittanti attho. **Yaṃ kiñci** khuddakampi mahantampi hīnampi paṇīṭampi **bhavaṃ**. **Āyatapaggahoti** dīgharattassa vīriyārambho. **Kiccavosaṇanti** kiccaniṭṭhānaṃ. **Tathevāti** yathā arahattuppattito pubbe, tato pacchāpi tatheva “buddhipaggaho”ti vīriyaṃ daḷhaṃ karotūti kuppadhammaṃ viya maññamāno vadati. Diṭṭhadhammasukhavihārādi-atthaṃ pana vīriyakaraṇaṃ icchitabbameva.

Asaṃkiṇṇāti avomissā evaṃ aññattha anāgatattā. Tenāha “**bhagavatā hī**”ti-ādi. Yadi evaṃ idheva kasmā etaṃ vuttanti āha “**idha panā**”ti-ādi. **Patiṭṭhanti** nadī nāma anavaṭṭhitatīrā, tattha patiṭṭhātabbaṭṭhānaṃ.

Dāmalisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kāmadassuttavaṇṇanā

87. **Pubbayogāvacaroti** pubbe yogāvacarō purimattabhāve bhāvanamanuyutto. Ayaṃ kira kassapaṣṣa bhagavato sāsane pabbajitvāva bahūni vassasahassāni samaṇadhammaṃ akāsi, na pana visesaṃ nibbattesi. Tamatthaṃ kāraṇena saddhiṃ dassetuṃ “**bahalakilesatāyā**”ti-ādi vuttaṃ. **Ekantaparissuddhassāti** yathā visesāvaho hoti, evaṃ ekantena parisuddhassa sabbaso anupakkiliṭṭhassa. **Silena samāhitāti** yathā silaṃ uparūpari visesāvahaṃ nibbedhabhāgiyaṅca hoti, evaṃ sammadeva āhitacittā suṭṭhu sampannacittā. Tathābhūtā tena samannāgatā hontīti āha “**samupetā**”ti. **Patitṭhitasabhāvāti** sekkhattā eva yathādhigatadhammena niccalabhāvena adhiṭṭhitasabhāvā. Mayā tuṭṭhiyā gahitāya devaputto “dullabhā tuṭṭhī”ti vakkhatīti bhagavā “tuṭṭhi hoti sukhāvahā”ti avocāti āha “**upari pañhasamuṭṭhāpanatthan**”ti. Pabbajito rukkhamaṇiko abbhokāsiko vā anagāriyupeto nāma hoti, senāsane pana vasanto kathanti āha “**sattabhūmike**”ti-ādi. **Catupaccayasantosoti** bhāvanābhīyogassiddho catūsu paccayesu santoso. Tena cittavūpasamena tuṭṭhi laddhāti dasseti. **Cittavūpasamabhāvanāyāti** cittakilesānaṃ vūpasamakara bhāvanāya, manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ nibbisevanabhāvakaraṇena savisesaṃ cittassa vūpasamakara bhāvanāya rato manoti yojanā.

Ettha ca indriyūpasamena cittasamādhānaṃ paripuṇṇaṃ hoti indriyabhāvanāya cittasamādhānassa akāra kānaṃ dūrīkaraṇato. Adhicittasamādhānena catupaccayasantoso savisesaṃ parisuddho paripuṇṇo ca hoti paccayānaṃ alābhalābhesu pariccāgasabhāvato. Vuttanayena pana santuṭṭhassa yathāsamādinnaṃ silaṃ visujjhati pāripūriṅca upagacchati, tathābhūto catusaccakammaṭṭhāne yutto maggapaṭipāṭiyā sabbaso kilese samucchindanto nibbānadiṭṭho hotīti imamatthaṃ dasseti “**ye rattindivan**”ti-ādinā. **Kiṃ na gacchissanti**, gamissantevāti ariyamaggabhāvanaṃ pahāya sammāpaṭipattiyā dukkarabhāvaṃ sandhāya sāsāṅkaṃ vadati. Tenāha “**ayaṃ pana duggamo bhagavā visamo maggo**”ti.

Tattha keci “ayaṃ panāti devaputto. So hi bhagavato ‘ariyā gacchantī’ti vacanaṃ sutvā ‘duggamo bhāgavā’ti-ādimāhā”ti vadanti, taṃ na yujjati, yasmā “saccametan”ti evamādiṇi tasseva vevacanaṃ katvā dassitaṃ, tasmā “yena maggena ariyā gacchantī”ti tumhehi vuttaṃ, ayaṃ pana “duggamo bhāgavā maggo”ti āha devaputto. Ariyamaggo kāmaṃ kadāci atidukkhā paṭipadātipi vuccati, tañca kho pubbabhāgapaṭipadāvasena, ayaṃ pana atīva sugamo sabbakilesaduggavijjanato kāyaduccaritādivisamassa rāgādivisamassa ca dūrīkaraṇato na visamo. Tenāha “**pubbabhāgapaṭipadāyā**”ti-ādi. **Assāti** ariyamaggassa. Ariyamaggassa hi adhisīlasikkhādīnaṃ paribundhitabhāgena bahū parissayā hontīti. **Evaṃ vuttoti** “duggamo visamo”ti ca evaṃ vutto.

Avamsirāti anuṭṭhanena adhobhūta-uttamaṅgā. Kusalaṅgesu hi sammādiṭṭhi uttamaṅgā sabbaseṭṭhattā, tañca anariyā patanti na uṭṭhahanti micchāpaṭipajjanato. Tenāha “**ñāṇasireṇā**”ti-ādi. **Anariyamaggeti** micchāmagge. Tenāha “**visame magge**”ti. Taṃ magganato anariyā ariyānaṃ maggato apāpuṇanena pariccattā hutvā apāye sakalavaṭṭadukkhe ca patanti. **Svevāti** svāyaṃ anariyehi kadācipi gantuṃ asakkuṇeyyo maggo ariyānaṃ visuddhasattānaṃ sabbaso samadhigamena **samo hoti**. Kāyavisamādīhi samannāgatattā **visame sattaḱāye** tesam sabbasova pahānena sabbattha **samāyeva**.

Kāmadassuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā

88. **Sambādheti** sampīḷitatanhākilesādinā sa-uppīlatāya paramasambādhe. Ativiya saṅkāraṭṭhanabhūto hi nīvaraṇasambodho adhippeto. So hi duggahano tasmim asati kāmaguṇasambādho anavasaro eva seyyathāpi mahākassapādīnaṃ. **Okāsanti jhānassetam nāmaṃ** nīvaraṇasambādhabhāvato. Asambādhabhāvena hi jhānaṃ idha “okāso”ti vuttaṃ, tañca kho accantāsambādhaṭṭhānatāya

vipassanāpādakatāya. Tathā hi pāḷiyam “avindī”ti-ādi vuttam. Tattha **avindīti** vindi paṭilabhi. **Bhūrimedhasoti** mahāpañño, sapaññoti attho. **Abujjhīti** bujhi paṭivijjhi. Paṭilīno hutvā seṭṭho, paṭilīnānam vā seṭṭhoti **paṭilīnaseṭṭho**. Mānussayavasena unnatabhāvato **paṭilīno nāma pahīnamāno**. **Paṭilabhimsūti** kāmaguṇasambhādhepi “ime kāmaguṇā mādisānam kim karissanti”ti te¹ abhibhuyya nibbānappattiyā sammāsatiṃ paṭilatimsu. Tenā² sampayuttēna lokuttarasamādhināpi suṭṭhu samāhitā.

Ayam kira devaputto ito purimavāre attabhāve paṭhamajjhānalābhī hutvā tato cavitvā brahmacāyikāsu nibbattitvā tattha jhānasukham anubhavitvā tato cuto idāni kāmabhāve nibbato, tasmā tam jhānam sambhāvento “tādisassa nāma jhānasukhassa lābhī bhagavā”ti tena guṇena bhagavantam abhitthavanto “**sambādhe vatā**”ti gātham abhāsi. Athassa bhagavā yathā nāma aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahasubbedhasinerupabbatarājam upādāya sāsapo na kiñci hoti, evam anantāparimeyyabuddhaguṇe upādāya rūpāvacarapaṭhamajjhānam na kiñci hotīti dassento “**ye satin**”ti-ādinā anuttaraguṇādhiḡamam pavedesi. Tattha **satinti** vipassanāsatiyā saddhiṃ ariyamaggasatiṃ. **Susamāhitāti** lokiyasamādhinā ceva lokuttarasamādhinā ca suṭṭhu samāhitā. Te hi accantam susamāhitā, na jhānamattalābhino akuppadhamattā. Keci “kammante susamāhitā”ti pāṭham vatvā “maggasamāhitā”ti attham vadanti.

Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Tāyanasuttavaṇṇanā

89. Atītajātiyam sayamkāravasena tāya diṭṭhiyā uppāditattā **pubbe titthakaro**. Tenāha “**diṭṭhim uppādetvā**”ti. Apare āhu “ayam me satthāti gahaṇavasena titthakaro assa atthīti **pubbe titthakaro**, atītattabhāve titthakarasāvako”ti³. Te “**diṭṭhim**

1. Ye (?)

2. Te (?)

3. Titthakarasaññāpakoti (Ka)

uppādetvāti tassa satthuno diṭṭhiṃ ādāya gahetvāti attho”ti vadanti. **Tittham nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo** tabbinimuttassa micchāvādassa abhāvato. Titthe niyuttāti titthikā, te eva **titthiyā**ti vuttā ka-kārassa ya-kāraṃ katvā. **Tassā**ti yathāvuttassa kalyāṇakammassa. **Nissandenā**ti phalabhāvena. **Vīriyappaṭisaṃyuttā**ti vīriyadīpanāti attho.

Aniyamita-āṇattīti aniyamavidhānaṃ aniyamavasena vidhivacanaṃ. **Taṇhāsotanti** taṇhāppabandhanaṃ. **Nīharā**ti samehi pajaha. **Ekattanti** ekaggam. Tenāha “**jhāna**”ti. **Upapajjati**ti na uppajjati na pāpuṇāṭīti āha “**na paṭilabhati**”ti. **Na osakkeyyā**ti na saṅkocaṃ āpajjeyya. Gharāvāsato paribbajanaṃ parito apagamoti **paribbajo**. Pabbajitavatasamādānassa adalhatāya ca tattha ca asakkaccakiriyāya **sithilagahitā**. **Atirekanti** pabbajjāya purimakālatopi adhikaṃ. **Uparī**ti uparūpari. **Dukkataṃ akatameva seyyoti** duccharitaṃ nāma sabbena sabbaṃ akatameva hitāvaham.

Yaṃ kiñcīti yaṃ kiñci kammaṃ. **Sithilaṃ katanti** asakkaccakāritāya sithilaṃ katvā pavattitaṃ. **Evarūpamevā**ti evarūpaṃ parāmaṭṭhasāmaññasadisameva pacchānutāpacariyādīpaṭibhāgato. **Samkiliṭṭhameva** taṇhāsamkilesa-upakkiliṭṭhattā. **Āsaṅkitaparisaṅkitanti-**ādito samantatopi parehi saṅkitaṃ. Brahmācariyassa ādi ādibrahmācariyaṃ, tattha niyuttāti **ādibrahmācariyikā**, maggabrahmācariyassa pubbhāgapaṭipadāti attho. Tenāha “**maggabrahmācariyassa ādibhūtā**”ti. **Pubbapadhānabhūtā**ti paṭhamārambhābhūtā.

Tāyanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Candimasuttavaṇṇanā

90. Vimāne gahite taṃnivāsīpi gahito hotīti vuttam “**candavimānavāsī devaputto**”ti. **Sabbadhī**ti sabbasmā duggaṭṭhānā **vippamuttosi** bhagavā tvaṃ, tasmā mayhampi ito sambādhaṭṭhānato vippamokkhamā karohīti adhippāyo. Tenāha “**tassa me saraṇaṃ bhavā**”ti. **Lokānukampakā**ti

sabbassa lokassa anuggahā, tasmā tuyhampi etassapi candassa. **Tādisā evāti samānā eva. Pamuñcasīti** pamuñcittha. Tenāha “**atītatthe vattamānavacanan**”ti.

Candimasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sūriyasuttavaṇṇanā

91. **Andhabhāvakarāṇeti** lokassa andhakaraṇetipi apare. Tenāha “**tamasī**”ti. **Virocatīti** vijjotati. Kāmaṃ devaputtavasena paṭhamam devatā uddhaṭā, rāhuno pana payogo tassa vimāneti āha “**maṇḍalīti maṇḍalasaṇṭhāno**”ti. **Vadati** tadā mukhena gahitattā. Mukhena gahaṇaṅcetha “gīlī”ti adhippetam, na ca ajjhoharaṇanti āha “**gīlīti vadati**”ti. Idāni tassa mukhena gahaṇasamatthataṃ dassetum “**rāhussa hī**”ti-ādi vuttam. **Soti**-ādi tassa candimasūriyānam gahaṇakāraṇadassanam. **Adhivatthā devatāti** candimasūriyānam paricārakadevatā. **Veganti** javam. So hi kenaci abhimukham atidunnivāro kammaniyāmasiddho. **Matthakanti** kaṇṭhassa uparimadesam. Keci “sīsamatthakamevā”ti vadanti. **Nikkhameyya**vegassa tikkhasīghathāmabhāvato. **Ākaḍḍhitvāti** attano gamanadisābhimukham ākaḍḍhitvā. **Nanti** rāhum. Uddham ullaṅghetukāmampi **onameyya**. Padadvayenapi so mahāsarīro mahābalo, candimasūriyānam pana gamanavego tena sabbathāpi dunnivāriyovāti dasseti. **Vimānenāti** candaggahe candavimānena, sūriyaggahe sūriyavimānena ubhinnampi vimānena saheva. Amāvāsīyam hi dve vimānāni yojanamattantaritāni hutvā saheva pavattanti. Yadi dvepi devaputtā sotāpattiphalaṃ pattā, atha kasmā sūriyasutte eva “pajam maman”ti vuttam, na candasutteti? “So ca kira na cirasseva tato cavitvā aññattha nibbatto, aññā eva ca devatā tattha vasi, yasmim candaggahe bhagavā tam gātham abhāsi, na tathā sūriyo, aparabhāge pana tatthapi kālena kālam rāhuggaho hoti”ti vadanti.

Sūriyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Anāthapiṇḍhikavagga

1. Candimasasuttavaṇṇanā

92. Pabbatataṭṭā sandamāno tathārūpo nadīnivattanapadesopi sambādhaṭṭhānatāya kaccho viyāti āha “**pabbatakacchepī**”ti. Paṭipakkhadūrībhāvena seṭṭhaṭṭhena ca eko udetīti ekodi, ekaggatā. Tasmim̐ yogato ekaggacittā idha **ekodi**. Paṭipakkhato attānaṃ nipayanti visodhentīti **nipakā**, paññavanto. Tenāha “**ekaggacittā cevā**”ti-ādi. Kāyādibhedam̐ ārammaṇaṃ sātisayāya satiyā sarantīti **satā**. Tenāha “**satimanto**”ti. **Sotthim̐ gamissantīti** yathāvuttapadese magā sotthimanupaddavena vattissanti, evaṃ jhānalābhino sotthim̐ kilesehi anupaddutā vattissanti. Ayaṃ kira devaputto brahmaloke nibbānasaññī, tasmā evamāha. Bhagavā ayaṃ devaputto brahmaloke nibbānasaññī, tasmā evamāha. Bhagavā ayaṃ devaputto anibbānagāmī samāno nibbānagāmisaññī, handassa nibbānagāmino dassemīti dutiyaṃ gāthamāha. Catunnaṃ oghānaṃ, saṃsāramahoghasseva vā paratīrabhāvato paratīranti **nibbānaṃ**. Ambuni jāto **ambujo**, maccho. Suttajālaṃ chinditvā macchā viya kilesajālaṃ bhinditvā gamissantīti.

Candimasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Veṇḍusuttavaṇṇanā

93. **Payirupāsiyāti** payirupāsahetu. **Sikkhantīti** tissopi sikkhā sikkhanti. **Siṭṭhipadeti** kilesānaṃ sāsanaṭo vaṭṭadukkhaparittāsanato ca siṭṭhisaññite yathānusiṭṭham̐ paṭipajjitabbato pade, saddhammeti attho. Tenāha “**anusitṭhipade**”ti. Tattha **anusitṭhīti** saddhammo. **Kāleti** yuttapattakāle. **Appamādo** nāma samathavipassanābhāvanā.

Veṇḍusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā

94. **Tatheva paññāyīti** dīghalaṭṭhitveva paññāyī, tathāsamaññā eva ahosi.

Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nandanasuttavaṇṇanā

95. Natthi etassa āvaṭaṃ āvaraṇanti **anāvaṭaṃ. Rukkho vā pabbato vāti** sattānaṃ pakaticakkhussa āvaraṇabhūto rukkho viya pabbato viya ca abhibhavituṃ samattho ñeyyāvaraṇo natthi. **Kathaṃvidhanti** kathaṃsaṅghitaṃ, kathaṃpakāraṃ vā. **Dukkhamti** vaṭṭadukkham.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Candanasuttavaṇṇanā

96. **Heṭṭhāti** kāmabhava. Tattha hi paribbhamantassa patiṭṭhā dullabhā yebhuyyena tattha sattā nimuggā eva honti, tasmā heṭṭhā appatiṭṭho saṃsāro. **Uparīti** mahaggatabhave. Tattha hi nibbattassa nibbānaṃ āruhituṃ ālambanā dullabhā, jhānābhiratiyā tattheva nikanti tesāṃ balavatī hoti, tasmā upari ānālambano saṃsāro. **Pesitattoti** nibbānaṃ pati pesitacitto. **Tayo kammābhisāṅkhārāti** puññābhisāṅkhārādayo tayo abhisāṅkhārā. Tena “nandīpubbako kammabhavo”ti vatvā “nandiṃ janetvā”ti vutto. Kāmasaññāsīsenā kāmacchandassa gahaṇaṃ, kāmacchandapamukhāni¹ ca orambhāgiyasamyojanāni gahitānīti āha “**kāmasaññāgahaṇena pañcorambhāgiyasamyojanāni**”ti. Rūpabhavo rūpaṃ bhavadalopena. Rūpabhavaggahaṇena cettha sesabhavassapi gahaṇaṃ. Tassa samyojanaggahaṇena pañca uddhambhāgiyasamyojanāni gahitāni.

---

1. Kāmacchandapamukhanti (Ka)

Mahogheti saṃsāramahoghe. **Tesanti** kāmabhavādīnaṃ **gahaṇena** bhavabhāvena tadekalakkhaṇatāya. **Arūpabhavo gahito** lakkhaṇahāranayena. Sesam̐ suviññeyyameva.

Candanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Vāsudattasuttavaṇṇanā

97. **Chaṭṭham** heṭṭhā devatāsaṃyuttavaṇṇanāyaṃ **vuttatthameva**.

Vāsudattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Subrahmasuttavaṇṇanā

98. **Subrahmāti** tassa devaputtassa nāmaṃ. Tassa satthu santikūpasaṅkamanassa kāraṇaṃ dassento “so **kirā**”ti-ādimāha. Tadeva sokaṃ tassa devaputtassa aṭṭhuppatti. **Accharāsaṅghaparivutoti** sahasamattena accharāsaṅghena parivuto. **Nandanakīlikanti** nandanavanakūlikaṃ. **Hattham āgacchatīti** hatthagayhupago hoti. **Ganthentīti** ettha mālāveṭhanampi khiḍḍāpasutatāyāti daṭṭhabbam̐. Aññathā pupphāniyeva tāya tāya cittassa vasena mālābhāvena hattham̐ upagacchantīti. **Upacchedakakammavasenāti** tasmim̐ devaloke āyusese sati eva tassa pana upaghātakassa laddhokāsassa pāpakammasa vasena. “Pahāro”ti divasassa tatiyo bhāgo vuccati, tasmā **ekappahārenevāti** ekavelāyamevāti attho.

Piyavatthukasokenāti piyavatthunimittakena sokena. **Ruppamānoti** pīḷiyamāno. **Sattame divaseti** manussagaṇanāya sattame divase. **Tatthevāti** tasmim̐yeva niraye **nibbattitabbarṃ** iminā tāhi ca saheva pubbe tassa pāpakammasa katattā. **Ruppīti** cittasantāsam̐ āpajji. **Niddhamitunti** nīharitum̐ apanetum̐. **Satthu santikaṃ gantvāti** tāhi pañcasatāhi accharāhi saddhim̐ bhagavato santikaṃ gantvā.

Idanti attano cittaṃ dasseti āsannapaccakkhabhāvato. **Niccanti** sadā. Svāyaṃ niccattho adhippāyavasena gahetabboti tattha pahātabbāṃ gahetabbañca dassento “**devaloke**”ti-ādimāha. **Na gahetabbo** hetupavattito pubbe tassa utrāsassa abhāvato. **Tesūti** dukkhesu. Tāni hi hetupaccayehi kattabbato gāthāyaṃ “**kicchesū**”ti vuttāni. **Kicchesūti** vā kicchanimittāṃ. Yāsaṃ hi payogavipattīnaṃ vasenassa tāni dukkhāni uppajjeyyūṃ, taṇṇimittanti attho. Tā hi assa payogavipattiyo gativipattiyo satthu santikaṃ upagamanena hāyeyyūṃ. **Nibbattānaṃ diṭṭhānīti** nibbattānaṃ vasena diṭṭhāni dukkhāni. **Tesu ca** dukkhesu. Sabbattha nimittatthe bhummaṃ. **Ḍayhamāno viya** cittasantāpena.

Cattāripi saccāni bujjhāti paṭivijjhatīti bodhi, sati-ādidhammasāmaggī, tasmā **bojjhā** bodhito. Sā pana bodhi bhāvanākāreṇeva pavattati, aññātrasaddayogena ca “**bojjhā**”ti nissakkavacananti tadatthāṃ dassento muñcitvāpadaṃ apekkhitvā “**bojjhaṅgabhāvanan**”ti āha. **Tapogūṇanti** dhutadhammāha. So hi taṇhālolluppassa tapanato **tapo**, sayāṃ guṇasabhāvattā guṇāsannissayato ca **gūṇanti**. Tenāha “**dhutaṅgasaṅkhātāṃ tapogūṇan**”ti. Sabbe saṅkhāragatā nissajjīyanti etthāti **sabbanissaggo**, asaṅkhatadhātūhi āha “**sabbanissaggāti nibbānato**”ti.

Indriyasamvarova paṭhamāṃ veditabbo paṭipattikkamavesena tasseva paṭhamattā. Taṃ pana paṭipattikkamaṃ dassetuṃ “**indriyasamvare hi**”ti-ādimāha. Nippariyāyato maggapariyāpannā eva bojjhaṅgāti āha “**saha vipassanāya bojjhaṅge**”ti. **Tassāti** tathābhāvena tassa yogino. Yasmā devaputtassa satthā taṃ gāthāṃ vatvā upari ca saccāni pakāsesi, tasmā vuttaṃ “**bhagavā catusaccavasena**¹ **desanaṃ vinivattesi**”ti. **Devaputto sotāpattiphale patiṭṭhahīti** kāmāṃ tasseva visesādhigamo idhāgato, pañcasatamattāhi pana accharāhi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhahīti veditabbāṃ. Tenāha **mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanāyaṃ**² “so desanāpariyosāne pañcahi accharāsatehi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāya taṃ sampattiṃ thāvaraṃ katvā devalokameva agamāsi”ti.

Subrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Catusaccāvasāne (Ka)

2. Dī-Ṭṭha 2. 342; Ma-Ṭṭha 1. 240 piṭṭhesu.

8. Kakudhasuttavaṇṇanā

99. “Nandāmi”ti vutte nandī nāma pabbajitassa malanti cedetukāmo devaputto “**nandasi**”ti pucchi. Athassa bhagavā taṃ paṭikkhipanto “**kiṃ laddhā**”ti-āha. Tenā “**tayā mama adhippetanandiyā idha paccayo eva natthi, kuto sā nandī**”ti dasseti. Tenāha “**tuṭṭhi nāmā**”ti-ādi. Atha devaputto nandiyā asati sokena bhavitabbaṃ, soko ca pabbajitassa malanti codento āha “**tena hi samaṇa socasi**”ti. Bhagavā tampi paṭikkhipanto “**kiṃ jīyitthā**”ti-ādimāha, kiṃ maṃ jinātīti attho.

Yadi te nandisokā na santi hāsavatthuno lābhassa jāniyā ca abhāvato, ekavihārino pana aratiyā bhavitabbanti āha “**kacci taṃ ekamāsīnaṃ, aratī nābhikīratī**”ti. Tasmimpi bhagavatā paṭikkhitte atha nesampi nandisokāratīnaṃ abhāve kāraṇaṃ pucchanto “**kathaṃ tvaṃ**”ti gāthamāha. Athassa bhagavā taṃ kāraṇaṃ pavedento “**aghajātassā**”ti gāthamāha. Tattha **aghajātassā**ti aghe jātassa. Tenāha “**vaṭṭadukkhe ṭhitassā**”ti. **Jātataṇhassa** appahīnataṇhassa **vaṭṭadukkhaṃ āgatameva** kāraṇassa appahīnattā. Tasseva hi kāraṇassa appahīnataṃ dassento “**dukkhī sukhaṃ patthayātīti hi vuttan**”ti āha. Dukkhappavattiyā sāpi taṇhāppavatti tena dassitā. Itīti-ādinā vuttamevatthaṃ nigamanavasena dasseti.

Kakudhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Uttarasuttavaṇṇanā

100. **Navamanti** uttarasuttaṃ heṭṭhā devatāsaṃyuttavaṇṇanāyaṃ vuttatthameva.

Uttarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā

101. Dasame kāmam devatāsamyuttepi “idaṃ hi taṃ jetavanan”ti-ādina imā eva gāthā āgatā. Tattha “aññatarā devatā”ti nidānam āropitaṃ. Heṭṭhā āgatanayattā eva hi potthakesu na likhitaṃ, idha pana devaputtasamyutte “anāthapiṇḍiko devaputto”ti nidāne nigame ca āgataṃ, tattha devaputtana satthu vuttappakāraguṇapavedanavasena vuttaṃ. Satthā pana bhikkhūnam tamattham pavedento “aññataro devaputto”ti āha. Tathā pavedane pana kāraṇam dassento “ānandattherassā”ti-ādimāha. **Anumānabuddhiyāti** anumānañāṇassa. **Ānubhāvappakāsanatthanti** baladīpanattham.

Anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Nānātitthiyavagga

1. Sivasuttavaṇṇanā

102. **Tatīyavaggassa paṭhamanti** tatīyavagge paṭhamasuttaṃ. **Vuttatthameva** heṭṭhā satullapakāyikavagge paṭhamasutte.

Sivasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Khemasuttavaṇṇanā

103. **Paṭhamamyevāti** jarāmarañādhāvato pageva. **Balavacintanam cintetīti** yathā sākaṭiko ajānitvā visame magge sakaṭam pājento akkhe chinne patikātuṃ¹ avisahanto dukkhī dummano balavacintanam cinteti, mahantaṃ cittasantāpaṃ pāpuṇāti, evaṃ adhammavādī maccumukhaṃ patto balavacittasantāpaṃ pāpuṇāti, tasmā dhammacariyāya nappamajjitabbanti.

Khemasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Pakatetuṃ (Ka)

3. Serīsuttavaṇṇanā

104. **Yaṃ dānaṃ demīti** yaṃ deyyadhammaṃ parassa demi. **Tassa pati hutvāti** tabbisayaṃ lobhaṃ suṭṭhu abhitavanto tassa adhipati hutvā demi tena anākaḍḍhunīyattā. “**Na dāso na sahāyo**”ti vatvā tadubhayaṃ anvayato byatirekato dassetuṃ “**yo hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Dāso hutvā deti** taṇhāya dāsabyassa ugagattā. **Sahāyo hutvā deti** tassa piyabhāvāvissajjanato. **Sāmī hutvā deti** taṇhādāsabyato attānaṃ mocetvā abhibhuyya pavattanato. Sāmiparibhogasadisā hetassāyaṃ pavattatīti.

Atha vā yo dānasīlatāya dāyako puggalo, so dāne pavattibhedena dānadāso dānasahāyo dānapatīti tippakāro hotīti dasseti. Tadassa tippakārataṃ vibhajitvā dassetuṃ “**yo hī**”ti-ādi vuttaṃ. Dātabbaṭṭhena **dānaṃ**, annapānādi. Tattha yaṃ attanā paribhuñjati taṇhādhipannatāya, tassa vase vattanato dāso viya hoti. Yaṃ paresaṃ dīyati, tatthapi annapānasāmaññaena idaṃ vuttaṃ “**dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti**”ti. **Sahāyo hutvā deti** attanā paribhuñjitabbassa paresaṃ dātabbassa ca samasamaṭṭhapanena. **Pati hutvā deti** sayāṃ deyyadhammassa vase avattitvā tassa attano vase vattāpanato.

Aparo nayo—yo attanā paṇītaṃ paribhuñjitvā paresaṃ nihīnaṃ deti, so **dānadāso** nāma tannimittanihīnabhāvāpattito. Yo yādisaṃ attanā paribhuñjati, tādiseva paresaṃ deti, so **dānasahāyo** nāma tannimittanihīnādhiabhāvavissajjanena sadisabhāvāpattito. Yo attanā nihīnaṃ paribhuñjitvā paresaṃ paṇītaṃ deti, so **dānapati** nāma tannimittasetṭhabhāvāpattito. Kammasarikkhako hi vipāko, tasmā devaputto “dānapatī”ti vadanto “**ahaṃ tādiso ahosin**”ti dasseti.

“Catūsu dvāresu dānaṃ dīyithā”ti pāḷiyaṃ saṅkhepato vuttamattham vitthāretvā dassetuṃ “**tassa kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Dānanti** yitṭham, tañca kho sabbasādhāraṇavasena katanti āha “**samaṇa -pa- yācakānaṃ**”ti.

Pabbajjūpagatāti yaṃ kiñci pabbajjāṃ upagatā. **Bhovādinoti** jātimattabrāhmaṇe vadati. **Nālattha** buddhasuññattā tadā lokassa. **Duggatā**ti dukkhajīvikakappakā kasiravuttikā. Tenāha “**daliddamanussā**”ti. Kasivāṇijjādivikaṃ anuṭṭhātuṃ asamatthā idha “kapaṇā”ti adhippetāti āha “**kāṇakuṇi-ādayo**”ti. **Pathāvinoti** addhikā. **Vanibbakā**ti dāyakānaṃ guṇakittanakammaphalakittanavasena yācakā seyyathāpi naggādayo. Tenāha “**iṭṭhaṃ dinnan**”ti-ādi. **Pasatamattanti** vīhitaṇḍulādivasena vuttam. **Sarāvamattanti** yāgubhattādivasena. Yathā gāmalābho gāme uppajjanako āyalābho, evaṃ tattha dvāralābhotti āha “**tattha uppajjanakasatasahas**”ti. **Mahantataraṃ dānaṃ adamsu** aññassapi dhanassa viniyogaṃ gatattā. **Taṃ sandhāyā**ti taṃ mahantataraṃ dānaṃ kataṃ sandhāya. Rañño hi tattha dānaṃ itthāgārassa dānena mahatā abhibhūtaṃ viya paṭinivattaṃ hotīti āha “**paṭinivattī**”ti. **Kocīti** bhummatthe paccattavacanaṃ. Tenāha “**katthacī**”ti. Anekavassasahasāyukakāle tassa uppannattā **asītivassasahasāni** so rājā dānamadāsīti.

Serīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Ghāṭīkārasuttavaṇṇanā

105. **Catutthaṃ** heṭṭhā devatāsamyuttavaṇṇanāyaṃ **vuttatthameva**.

Ghāṭīkārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Jantusuttavaṇṇanā

106. Ye vinaye apakatañño saṃkilesikesu vodānīyesu dhammesu na kusalā yaṃ kiñci na kāriṇo vippaṭisārabahulā, tesaṃ anuppannaṅca uddhaccaṃ uppajjati, uppannaṅca bhiyyobhāvaṃ vepullaṃ āpajjatīti āha “**akappiye kappiyasaññitāya -pa- uddhaccapakatikā**”ti. Sārābhāvena tucchattā ca naḷo viyāti naḷo, mānoti āha “**unnaḷāti uggatanaḷā**”ti. Tenāha “**uṭṭhitatucchamānā**”ti. Māno hi seyyassa

seyyoti sadissoti ca pavattiyā ca pavattiyā visesato **tuccho**. **Cāpallenāti** capalabhāvena, taṇhāloluppenāti attho. **Mukhakarāti** mukhena pharusā, pharusavādinoti attho. **Vikiṇṇavācāti** viṣaṭavacanā, samphappalāpatāya apariyantavacanā. Tenāha “**asāmyatavacanā**”ti-ādi. **Caṇḍasote baddhanāvāsadisāti** etena anavaṭṭhitakiriyatam dasseti. Yena samannāgatā sattā ekasmiṃ ṭhāne ṭhātum vā nisīditum vā na sakkonti, ito cito ca vicaranti. **Anavaṭṭhitacittāti** ekasmiṃ ārammaṇe na avatṭhitacittā. **Vivaṭa-indriyāti** asaṃvutacakkhādi-indriyā.

Guṇakathāya saddhiṃ kathiyamāno nigguṇāssa aguṇo pākaṭo hoti jātimaṇisamīpe ṭhitassa viya kācamaṇino doso. **Sukhajīvinoti** sukhe ṭhitā. Yathā dāyakānam subharam hoti, evaṃ sukheṇa akicchena pavattajīvikā. Tenāha “**pubbe bhikkhū**”ti-ādi.

Attano rucivasena gāmakiccaṃ netīti gāmaṇi, te pana hīlento vadati “**gāmaṇikā**”ti. **Vissajjetvāti** sativossaggavasena vissajjetvā. **Kilesamucchāyāti** mahicchāsaṅkhātāya taṇhāmucchāya. Silavantānaṃyeva hi duppaṭipattim sandhāya devaputto vadati. **Vattabbayuttakeyevāti** ovādena mayā anuggahetabbameva. **Chadditakāti** pariccattā ācariyupajjhāyādīhi. Tathā eva **anāthā appatiṭṭhā**. **Petāti** vigatajīvitā matā. Yathā petā, **tatheva honti** attahitāsamattatāya viññūnaṃ jigucchitabbatāya ca.

Jantusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Rohitassasuttavaṇṇanā

107. **Ekoḷāseti** cakkavāḷassa pariyantasaññite ekasmiṃ oḷāse. **Bhumanti** “yatthā”ti idaṃ bhumavacanam, sāmāññato vuttampi “so lokassa anto”ti vacanato viṣiṭṭhavisayameva hoti. “Na jāyati na mīyatī”ti vatvā puna “na cavati na upapajjati”ti kasmā vuttanti āha “**idaṃ aparāparam-pa-gahitan**”ti. **Padagamanenāti** padasā gamanena. **Saṅkhāralokassa antam sandhāya vadati** upari saccāni pakāsetukāmo. Saṅkhāralokassa hi anto nibbānam.

Daḷhaṃ thiraṃ dhanu etassāti daḷhadhanvā. So eva **daḷhadhammoti** vutto. Tenāha “**daḷhadhanū**”ti. **Uttamappamāṇenāti** saḥassathāmapamāṇena. Dhanusippasikkhitatāya dhanuggaho, na dhanuggahamattenāti āha “**dhanuggahoti dhanu-ācariyo**”ti. “Dhanuggaho”ti vatvā “sikkhito”ti vutte dhanusikkhāya sikkhitoti viññāyati, sikkhā ca ettake kāle samatthassa ukkaṃsagato hotīti āha “**dasa dvādasa vassāni dhanusippaṃ sikkhito**”ti. **Usabhappamāṇepīti** vīsatiyaṭṭhiyo usabhaṃ, tasmim usabhappamāṇe padese. **Vālagganti** vāḷakoṭim. **Katahatthoti** paricitattho. **Katasarakkhepoti** vivaṭasarakkhepapadesadassanavasena sarakkhepakatāvī. Tenāha “**dassitasippo**”ti. “Katasippo”ti keci. Asanti etenāti¹ **asanam**, kaṇḍo. **Tālacchāyanti** tālacchādīm, sā pana ratanamattā, vidatthicatoraṅgulā vā.

Puratthimasamuddāti ekasmim cakkavāḷe puratthimasamuddā. Samuddasīsenā puratthimacakkavāḷamuveṭṭim vadati. **Pacchimasamuddoti** etthāpi eseva nuyo. **Nippapañcatanti** adandhakāritam. **Sampatteti** tādisena javena gacchantena sampatte. **Anotatteti** etthāpi “sampatte”ti padaṃ ānetvā sambandho, tathā “nāgalatādantakaṭṭham khādīvā”ti etthāpi. **Tadāti** yadā so lokantagavesako ahosi, tadā. **Dīghāyukakāloti** anekavassasahassāyukakālo. **Cakkavāḷalokassāti** sāmāññamavena ekavacanam, cakkavāḷalokanti attho. **Imasmim yeva cakkavāḷe nibbatti** pubbapāricariyasiddhāya nikantiyā. **Sasaññimhi samanaketi** na rūpadhammamattake, atha kho pañcakkhandhasamudāyete dasseti. **Samitapāpoti** samucchinnasamkilesadhammo.

Rohitassasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7-8. Nandasuttanandivīsālasuttavaṇṇanā

108-109. Nandasuttavīsālasuttāni **sattama-aṭṭhamāni** heṭṭhā samvaṇṇitarūpattā **vuttatthāneva**.

Nandasuttanandivīsālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Susimasuttavaṇṇanā

110. **Tuyhampi** noti tuyhampi nu, nu-saddo pucchāyaṃ, tasmā vaṇṇaṃ kathetukāmo pucchatīti adhippāyo. **Na vaṭṭatīti** na yujjati. **Kathitoti** kathetuṃ āraddho. Tenāha “**matthakaṃ na pāpuṇātī**”ti. Tameva matthakāpāpuṇanaṃ dassetuṃ “**so hī**”ti-ādi vuttaṃ. Satisampajaññāyogato gorūpasīlo, muḷho khalitapañño, gorūpassa viya sīlaṃ etassāti hi **gorūpasīlo**. **Sabhāgo** ekarūpacittatāya. Ariyānaṃ sabhāgatā nāma guṇāvanta vasenāti āha “**aññaṃaṇṇassa guṇesu pasīditvā**”ti. **Soḷasavidhaṃ paññanti** mahāpaññādika cha, nava anupubbavihārasamāpattipaññā, āsavakkhayapaññāti imaṃ soḷasavidhaṃ paññaṃ. Tesaṭṭhi sāvakaśadhāraṇaṇāṇānipi ettheva saṅgahaṃ samosaraṇaṃ gacchanti.

Ānandāti therāṃ āha. **Ācāroti** cārittasīlamāha. **Gocaroti** gocarasampatti. **Vihāroti** samāpattivihāro. **Abhikkamoti**-ādinā iriyāpathavihāraṃ. **Tuyhampīti pi**-saddena bhagavatā attānaṃ ādiṃ katvā tadaññesaṃ viññūnaṃ sabbedāṃ therassa ruccanasabhāvo¹ dīpitoti dassento “**mayhaṃ ruccatī**”ti-ādimāha. Tattha satipi Ānandattherassapi asītiyā mahātherānaṃ antogadhabhāve “asītiyā mahātherānaṃ ruccatī”ti vatvā “tuyhampi ruccatī”ti vacanaṃ tena dhammasenāpatino vaṇṇaṃ kathāpetukāmatāyāti daṭṭhabbaṃ.

Sātakantareti nivatthavatthantare. **Laddhokāsoti** nibbuddhaṃ karonto sātakantare laddhaṃ gahetuṃ laddhāvasaro. **Labhissāmi** noti labhissāmi vata. **Dīpadhajabhūtanti** satayojanavithiṇṇaṃ jambudīpassa dhajabhūtaṃ. **Puggalapalāpeti** antosārābhāvato palāpabhūte puggale haranto. **Bālatāyāti** rucikhanti-ādi-abhāvatāya. **Dosatāyāti** dussakabhāvena. **Mohenāti** mahāmuḷhatāya. Keci pana “**bālo bālatāyāti** muḷhatāya pakatibālabhāvena na jānāti. **Muḷho mohenāti** sayāṃ abālo samānopi yadā mohena pariyuṭṭhito hoti, tadā mohena na jānāti, ayaṃ padadvayassa viseso”ti vadanti. **Vipallatthacittoti** yakkhummādena pittummādena vā viparītacitto.

---

1. Ruccanabhāvo (?)

“**Catūsu kosallesū**”ti vuttaṃ catubbidhaṃ kosallaṃ pāḷiyā eva dassetuṃ “**vuttaṃ hetan**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha yo aṭṭhārasa dhātuyo samudayato atthaṅgamato assādato ādinavato nissaraṇato ca yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ **dhātukusalo**. Vuttanayena āyatanesu kusalo **āyatanakusalo**. Avijjādīsu dvādasapaṭiccasamuppādaṅgesu kusalo **paṭiccasamuppādakusalo**. “Idaṃ imassa phalassa ṭhānaṃ kāraṇaṃ, idaṃ aṭṭhānaṃ akāraṇaṃ”ti evaṃ ṭhānaṃca ṭhānato, aṭṭhānaṃca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānato **ṭhānāṭṭhānakusalo**. Yo pana imesu dhātu-ādīsu pariññābhisamayādivasena nissaṅgagatiyā paṇḍāti laddhanāmena ñāṇena ito gato pavatto, ayaṃ **paṇḍito** nāma.

Mahantānaṃ atthānaṃ pariggaṇhanato mahatī paññā etassāti **mahāpañño**. Sesapadesupi eseva nayoti āha “**mahāpaññādīhi samannāgatoti attho**”ti. **Nānattanti** yāhi mahāpaññādīhi samannāgatattā thero “mahāpañño”ti-ādinā kittito, tāsāṃ mahāpaññādīnaṃ idaṃ nānattaṃ ayaṃ vemattatā. Yassa kassaci visesato arūpadhammassa mahattaṃ nāma kiccāsiddhiyā veditabbanti tadassa kiccāsiddhiyā dassento “**mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātī**”ti-ādimāha. Tattha hetumahantatāya paccayamahantatāya nissayamahantatāya pabhedamahantatāya kiccamahantatāya phalamahantatāya ānisaṃsamahantatāya ca sīlakkhandhassa mahantabhāvo veditabbo. Tattha **hetū** alobhādayo. **Paccayā** hirottappasaddhāsativīriyādayo. **Nissayā** sāvaka bodhipacceka bodhisammāsambodhiniyatatā, taṃsamaṅgino ca purisavisesā. **Pabhedo** carittādivibhāgo. **Kiccaṃ** tadaṅgādivasena paṭipakkhassa vidhamanaṃ. **Phalaṃ** saggasampadā nibbānasampadā ca. **Ānisaṃso** piyamaṇāpatādi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge**¹ **ākaṅkheyyasuttā**² ca āgatanayena veditabbo, iminā nayena **samādhikkhandhā**dinampi mahantatā yathārahaṃ niddhāretvā veditabbā. **Ṭhānāṭṭhānā**dināṃ pana mahantabhāvo mahāvisayatāya veditabbo. Tattha ṭhānāṭṭhānānaṃ mahāvisayatā bahudhātukasuttādīsu āgatanayena, **vihārasamāpattīnaṃ** samādhikkhendhe niddhāritanayena veditabbā. **Ariyasaccānaṃ** sakalasāsanasaṅgaṇhanato

1. Visuddhi 1. 9 piṭṭhe.

2. Ma 1. 39 piṭṭhe.

saccavibhaṅge¹ taṃsaṃvaṇṇanāsu² āgatanayena, **satipaṭṭhānā**dīnaṃ
 satipaṭṭhānavibhaṅgādīsu³ taṃsaṃvaṇṇanādīsu⁴ ca āgatanayena,
sāmaññaphalānaṃ mahato hitassa mahato sukhasa mahato atthassa mahato
 yogakkhemassa nipphattibhāvato
 santapaṇītanipuṇatakkāvacarapaṇḍitavedanīyabhāvato ca, **abhiññānaṃ**
 mahāsambhārato mahāvisayato mahākiccato mahānubhāvato
 mahānipphattito ca, **nibbānassa** madanimmadanādimaṭṭhasiddhito
 mahantatā veditabbā. **Pariggaṇhātī**ti sabhāvādito paricchijja gaṇhāti jānāti
 paṭivijjhatīti attho. **Sā** panāti mahāpaññatā.

Puthupaññāti ettha **nānākhandhesu ñāṇaṃ pavattatī**ti ayaṃ
 rūpakkhando nāma -pa- ayaṃ viññāṇakkhandho nāmāti evaṃ pañcannaṃ
 khandhānaṃ nānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati. Tesu ekavidhena
 rūpakkhando, ekādasavidhena rūpakkhando, ekavidhena vedanākkhandho,
 bahuvividhena vedanākkhandho, ekavidhena saññākkhandho
 saṅkhārakkhandho viññāṇakkhandhoti evaṃ ekekassa khandhassa
 ekavidhādivasena atītādivasenapi nānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati.
 Tathā idaṃ cakkhāyatanaṃ nāma -pa- idaṃ dhammāyatanaṃ nāma. Tattha
 dasāyatanaṃ kāmāvacarā, dve catubhūmakāti evaṃ āyatanaṃ nānākaraṇaṃ
 paṭicca ñāṇaṃ pavattati. **Nānādhātūsū**ti ayaṃ cakkhuddhātu nāma -pa- ayaṃ
 manoviññāṇadhātu nāma. Tattha soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, dve
 catubhūmakāti evaṃ dhātunānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati, taṃ
 upādiṇṇadhātuvasena vuttanti veditabbaṃ. Paccekabuddhānaṃ hi dvinnaṃ
 aggasāvakaṇaṃ upādiṇṇadhātūsu eva nānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ
 pavattati. Taṅca kho ekadesamattato, na nippadesato.
 Anupādiṇṇakadhātūnaṃ pana nānākaraṇaṃ na jānanti eva. Itarasāvakesu
 vattabbameva natthi, sabbaññubuddhānaṃyeva pana imāya nāma dhātuyā
 ussannattāva imassa rukkhasa khandho seto hoti, imassa kāḷo, imassa
 rukkhasa khandho seto hoti, imassa kāḷo, imassa maṭṭho, imassa
 bahalattaco, imassa tanuttaco, imassa pattaṃ vaṇṇasaṅgānādivasena
 evarūpaṃ, imassa pupphaṃ nīlaṃ pītakaṃ lohitaṃ odātaṃ, sugandhaṃ
 duggandhaṃ, phalaṃ khuddakaṃ mahantaṃ dīghaṃ vaṭṭaṃ susaṅgānaṃ

1. Abhi 2. 104 piṭṭhe.

3. Abhi 2. 200 piṭṭhe.

2. Abhi-Ṭṭha 2. 78 piṭṭhe.

4. Abhi-Ṭṭha 2. 204 piṭṭhe.

maṭṭhaṃ pharusam̐ sugandham̐ madhuraṃ tittakaṃ ambilaṃ kaṭukaṃ
kasāvaṃ, kaṇṭako tikhīṇo atikhīṇo ujuko kuṭilo tambo lohito odāto hotīti
dhātunānattaṃ paṭicca ññāṇaṃ pavattati.

Atthesūti rūpādīsu ārammaṇesu. **Nānāpaṭiccasamuppādesūti**
ajjhatabhiddhābhedato ca saṅghānābhedato ca nānappabhedesu
paṭiccasamuppādaṅgesu. Avijjādi-aṅgānaṃ hi paccekaṃ
paṭiccasamuppādasaññitāti. Tenāha saṅkhārapaṭake “dvādasa paccayā
dvādasa paṭiccasamuppādā”ti. **Nānāsuññatamanupalabbhesūti**
nānāsbhāvesu nīccasārādivirahato suññāsbhāvesu, tato eva itthipurisa-atta-
attaniyādivasena anupalabbhesu sbhāvesu. Ma-kāro hettha padasandhikaro.
Nānā-atthesūti atthapaṭisambhidāvisayesu paccayuppannādibhedesu
nānāvidhesu atthesu. **Dhammesūti** dhammapaṭisambhidāvisayesu
paccayādinādhamesu. **Niruttisūti** tesamīyeva atthadhammānaṃ
niddhāraṇavacanasāṅkhātāsu niruttīsu. **Paṭibhānesūti** atthapaṭisambhidādīsu
visayabhūtesu “imāni idamatthajotakāni”ti tathā tathā paṭibhānato
paṭibhānato paṭibhānānīti laddhanāmesu ññāṇesu. **Puthu**
nānāsīlakkhandhesūti-ādīsu sīlassa puthuttaṃ nānattaṅca vuttameva.
Itaresaṃ pana vuttanayānusāreṇa suviññeyyattā pākāṭameva. Yaṃ pana
abhinnaṃ ekameva nibbānaṃ, tattha upacāravasena puthuttaṃ gahetabbanti
āha “**puthu janasādhāraṇe dhamme samatikkammā**”ti. Tenassa idha
madanimmadanādīpariyāyena puthuttaṃ dīpitaṃ hoti.

Evam̐ visayavasena paññāya mahattaṃ puthuttaṅca dassetvā idāni
sampayuttadhammavasena hāsabhāvaṃ, pavatti-ākāravasena javanabhāvaṃ,
kiccavasena tikkhādibhāvaṅca dassetuṃ “**katamā hāsapaññā**”ti-ādī vuttaṃ.
Tattha **hāsabahuloti** pītibahulo. Sesapadāni tassa vevacanāni. **Sīlaṃ**
paripūretīti haṭṭhapahaṭṭho udaggudaggo hutvā pītisahagatāya paññāya
pātimokkhasīlaṃ ṭhapetvā hāsaniyatarasseva visuṃ gahitattā itaraṃ
tividhaṃ sīlaṃ paripūreti. Pītisomanassasahagatā hi paññā abhirativasena
tadārammaṇe phullitā vikasitā viya vattati, na upekkhāsahagatā.
Sīlakkhandhaṃ samādhikkhandhanti-ādīsipi eseva nayo. **Theroti**-ādinaṃ
abhinihārasiddhā therassa hāsapaññatāti dasseti.

Sabbaṃ rūpaṃ aniccalakkhaṇato khippaṃ javatīti rūpakkhandhaṃ aniccanti sīghavegena pavattiyā paṭipakkhadūrībhāvena pubbābhisankhārassa sātīsayattā indena visaṭṭhāvajjiraṃ viya lakkhaṇaṃ paṭivijjhantī adandhāyantī rūpakkhandhe aniccalakkhaṇaṃ vegena paṭivijjhati, tasmā sā **javanapañña** nāmāti attho. Sesapadesupi eveda nayo. Evaṃ lakkhaṇārammaṇikavipassanāvasena javanapaññaṃ dassetvā balavavipassanāvasena dassetuṃ **“rūpaṃ”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **khayaṭṭhenāti** yattha yattha uppajjati, tattha tattheva khaṇeneva bhijjanato khayasaṃbhāvato. **Bhayaṭṭhenāti** bhayānakato. **Asāraṭṭhenāti** attasāravirahato nīccasārādivirahato **ca. Tulayitvāti** tulābhūtāya vipassanāya tulayitvā. **Tīrayitvāti** tāya eva tīraṇabhūtāya tīretvā. **Vibhāvayitvāti** yāthāvato pakāsetvā pañcakkhandhaṃ **vibhūtaṃ katvā** pakāṭaṃ katvā. **Rūpanirodheti** rūpakkhandhassa nirodhabhūte nibbāne ninnapoṇapabbhārābhāvena. Idāni sikhāppattavipassanāvasena javanapaññaṃ dassetuṃ puna **“rūpaṃ”**ti-ādi vuttaṃ. **“Vuṭṭhānagāminivipassanāvasenā”**ti keci.

Ñānatikkhabhāvo nāma savisesaṃ paṭipakkhasamucchindane vedītabboti **“khippaṃ kilese chīdatīti tikkhapañña”**ti vatvā te pana kilese vibhāgena dassento **“uppannaṃ kāmavitakkaṃ”**ti-ādimāha. Tikkhapaññaṃ khippābhiññaṃ hoti, paṭipadā cassa na calatīti āha **“ekasmiṃ āsane cattāro ca ariyamaggā adhiḡatā hontī”**ti-ādi. **Thero cāti-ādinā** dhammasenāpatino tikkhapaññaṭā sikhāppattāti dasseti.

“Sabbe saṅkhārā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā saṅkhatā paṭīccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāḡadhammā nirodhadhammo”ti yāthāvato dassanena saccasamapaṭivedho ijjhati¹, na aññathāti kāraṇamukhena nibbedhikapaññaṃ dassetuṃ **“sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hotī”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **ubbegabahuloti** vuttanayena sabbasaṅkhāresu abhiṇḡappavattasaṃveḡo. **Uttāsabahuloti** ñāṇuttāsavasena sabbasaṅkhāresu bahuso uttāstamaṇaso. Tena ādīnavānupassanaṃāha. **Ukkaṇṭhānabahuloti** iminā pana nibbidānupassanaṃāha, **aratībahuloti-ādinā** tassā eva aparāparuppatthiṃ **bahimukho** sabbasaṅkhārato bahibhūtaṃ nibbānaṃ uddissa pavattañāṇamukho,

---

1. Na virujjhati (Ka)

tathā vā pavattitavimokkhamukho. Nibbijjhanam nibbedho, so etissā atthi, nibbijjhatīti vā nibbedhā, sā eva paññā **nibbedhikā**. Yam panettha atthato na vibhattam, tam heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyameva.

Appicchoti santagūṇanigūhanatāti attani vijjamānānam bahusaccadhutadhammasīlādiguṇānañceva paṭivedhaguṇassa ca nigūhanam. **Paṭiggahaṇe ca mattaññutā**ti eteneva pariyesanaparibhogamattaññutāpi vuttā hoti. **Tīhi santosehī**ti catūsu paccayesu paccakam tīhi santosehi, sabbe pana dvādasa. Paṭisallīnena **vivekaṭṭhakāyānam** na saṅgaṇikārāmānam. **Nekkhammābhiratānanti** pabbajjam upagatānam. **Parisuddhacittānam** vigatacittasaṃkilesānam. **Paramavodānappattānam** aṭṭhasamāpattisamadhigamena ativiya vodānam visuddhim pattānam. Kilesupadhi-ādīnam abhāvato **nirupadhīnam**. Phalasaṃpattivasena sabbasaṅkhāraviniṣṣaṭṭā **visaṅkhāram** nibbānam **upagatānam**. **Imesaṃ tiṇṇam vivekānam lābhī** pavivitto “pakāreti vivitto”ti katvā. Samāsajjanam parisinehuppādo saṃsaggo, savanavasena uppajjanakasaṃsaggo **savanasaṃsaggo**. Esa nayo sesesupi. **Samullapanam** ālāpasallapanam. Saṃsaggavatthunā iminā tassā paribhogo **paribhogasaṃsaggo**.

Āraddhavīriyoti ettha vīriyārambho nāma vīriyassa paggaṇhānam paripuṇṇakaraṇam. Tam pana sabbaso kilesānam niggaṇhananti dassento “**tatthā**”ti-ādīmāha. **Odhunanavattā**ti kilesānam yassa kassaci sāvajjassa odhunanavasena vattā. Tenāha “**bhikkhūnan**”ti-ādi. **Otiṇṇam** nāma vajjam ajjhācaritanti ārocitam. **Anotiṇṇam** anārocitam. **Tantivasenā**ti pālīdhammasena, yuttasaddassa vasenāti attho. Pāpe lāmake puggale dhamme ca garahati jigucchatīti **pāpagarahī**. Tenāha “**pāpapuggale**”ti-ādi. **Ekadassī**¹ ekabhavadassī, idhalokamattadassī diṭṭhadhammikasukhamattāpekkhī. **Samantā**²ti samantato, parito me katthaci mā ahūti yojanā.

Soḷasahi padehīti soḷasahi koṭṭhāsehi. **Akupanti** kenaci ākopaṇīyam. Ayam dhammasenāpatino guṇakathā satthu vacanānusārena

1. Idam padam pāḷiyam aṭṭhakathāyañca na dissati.

2. Sametoti (Aṭṭhakathāyam)

dasasahassacakkavālabypinī ahosi, taṃ dassetuṃ “**evan**”ti-ādi vuttaṃ. **Catubbidhā vaṇṇanibhā pātubhavi** uḷārapītisomanassasamuṭṭhānattā. Suṭṭhu obhāsati **subho**. Obhāsasampattiyaṃ maṇino bhaddakathāti āha “**subhoti sundaro**”ti. **Jātimā** parisuddha-ākarasamuṭṭhitattā. Kuruvindajāti-ādijātivisesopi maṇi ākaraparisuddhamūlako evāti āha “**jātisampanno**”ti¹. **Dhovanādiparikammenāti** catūsu pāsāṇesu dhovanadosanīharaṇatāpanasaṅhakarāṇādiparikammena. Rattakambalassa vasena sabhāvavaṇṇasiddhiyā veḷuriyamaṇi ativiya sobhatīti āha “**paṇḍukambale nikkhitto**”ti. **Nikkhanti** bhaṇḍamāha. Tañca appakena suvaṇṇena kataṃ bhaṇḍaṃ na sobhati sobhāvipulenāti āha “**atīrekapañcasuvaṇṇena katapiḷandhanan**”ti. **Suvaṇṇanti** pañcadharaṇassa samaññā, tasmā pañcavīsatisuvaṇṇasāriyā vicitta-ābharaṇaṃ idha “**nikkhan**”ti adhippetāṃ. Tañhi vipulaṃ na parittakaṃ. **Mahājambusākhāya pavattanadiyanti** mahājambusākhāya heṭṭhā sañjātanadiyaṃ. Taṃ kira ratanaṃ rattāṃ. **Sukusalena -pa- sampahaṭṭhanti** suṭṭhu kusalena suvaṇṇakārena ukkāya tāpetvā sammā pahaṭṭhaṃ majjanādivasena sukataripikammaṃ. **Dhātu vibhaṅgeti** dhātu vibhaṅgasutte. **Katabhaṇḍanti** ābharaṇabhāvena kataṃ bhaṇḍaṃ.

Nāti-ucco nātinīco **taruṇasūriyo nāma**. **Satthārā ābhatavaṇṇo** ubbhataguṇoti attho. **Neva maraṇaṃ abhinandatīti** attanopi maraṇaṃ neva abhinandatī attavinipātassa sāvajjabhāvato, bodhisatto pana paresaṃ atthāya attano attabhāvaṃ pariccajati karuṇāvasena, evaṃ vosajjanaṃ paramatthapāramipāripūriṃ gacchatīti sāvakaṃ na tathā kātuṃ sakkā sikkhāpadato. **Na jīvitaṃ pattheti** jīvitāsāya samucchinnattā. **Divasasaṅkhepanti** ajja tvaṃ idaṃ nāma kammaṃ karoti, idaṃ te vetananti divasabhāgena paricchinnaṃ vetanaṃ. Tādiso hi bhatako divasakkhayameva udikkhati, na kammaniṭṭhānaṃ. Nibbasāṃ² **bhatako yathāti** vetanaṃ bhatim icchanto kālakkhayaṃ udikkhanto bhatakapuriso viya.

Susimasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ākarasampannoti (Ka)

2. Vetanaṃ (Ka)

10. Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā

111. **Nānātitthiyasāvakā**ti puthutitthiyānaṃ sāvakā. **Chinditeti** hatthacchedādivasena chede. **Māriteti** māraṇe. **Na pāpaṃ samanupassatī**ti kiñci pāpaṃ atthīti na passati, paresaṅca tathā pavedeti. **Vissāsanti** vissatthabhāvaṃ. “Katakammānampi vipāko natthī”ti vadanto katapāpānaṃ akatapuññānaṅca vissatthataṃ nirāsaṅkataṃ janeti.

Tapojigucchāyāti tapasā acelavatādinā pāpato jigucchanaena, “pāpaṃ virājayāmā”ti acelavatādisamādānenāti attho. Tasmim hi samādāne ṭhitena saṃvarena saṃvutacitto samannāgato pihito ca nāma hotīti “**susaṃvutatto**”ti-ādi vuttaṃ. Cattāro yāma bhāgā catuyāmā, catuyāmā eva **cātuyāmā**. Bhāgattho hi idha yāma-saddo yathā “rattiyāṃ paṭhamo yāmo”ti. So panettha bhāgo saṃvaralakkhaṇoti āha “**cātuyāmena susaṃvuto**”ti, catukotthāsenā saṃvarena suṭṭhu saṃvutoti attho. **Paṭikkhittasabbasītodakoti** paṭikkhittasabbasītudakaparibhogo. **Sabbena pāpavāraṇena yuttoti** sabbappakārena saṃvaralakkhaṇena pāpavāraṇena samannāgato. **Dhutapāpoti** sabbena nijjaralakkhaṇena pāpavāraṇenāpi dhutapāpo. **Phuṭṭhoti** aṭṭhannampi kammānaṃ khepanena vikkhepappattiyā kammakkhayalakkhaṇena sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho, taṃ phusitvā ṭhito. **Na niguhantoti** na niguhanahetu diṭṭhasute tatheva kathento.

Nānātitthiyānamyeva upaṭṭhākoti paravādīnaṃ sabbesaṃmyeva titthiyānaṃ upaṭṭhāko, tesu sādharmaṇavasena abhippasanno. **Koṭippattāti** mokkhādhigamaṇena samaṇadhamme pattaḃbamariyādappattā.

Saha caritamattenāti sīhanādena saha vassakaraṇamattena. Sīhena sīhanādaṃ nadantena saheva siṅgālena attano siṅgālaravakaraṇamattena. **Kotthukoti** khuddakakotthu. **Āsaṅkitasamācāroti** attanā ca parehi ca āsaṅkitabbasamācāro. **Sappurisānanti** buddhādīnaṃ.

Tassāti vegabbharissa devaputtassa. **Sarīre anu-āvisīti** sarīre anupavisitvā viya āvisi. **Adhimuccīti** yathā gahitassa vasena cittaṃ na vattati, attano eva vase vattati, eva adhiṭṭhahi. **Āyuttāti** dassanena

saṃyuttā. **Pavivekiyanti** kappakavatthabhuñjanasenāsanehi pavivittabhāvaṃ. Tenāha “**te kirā**”ti-ādi. **Rūpe nivīṭṭhāti** cakkhurūpadhamme abhinivīṭṭhā. Tenāha “**taṇhādiṭṭhīhi patiṭṭhitā**”ti. **Devalokapatthanakāmāti** devalokasseva abhipatthanakāmā. Maraṇadhammatāya **mātiyā**. Tenāha “**mātiyāti maccā**”ti. **Paralokatthāyāti** parasampattibhāvāya lokassa atthāya.

Pabhāsavaṇṇāti pabhāya samānavaṇṇā. Kesam pabhāyāti āha “**candobhāsā**”ti-ādi. Sañjhārāgapatāsavaṇṇā indadhanupabhāsavaṇṇāti paccekam yojanā. Āmo āmagandho etassa atthīti **āmisam**. **Vadhāyāti** viddhamsitum. **Rūpāti** rūpāyatanādirūpidhammā.

Rājagahasamīpappavattīnam **rājagahiyānam**. “Seto”ti kelāsakūṭo adhippetoti āha “**setoti kelāso**”ti. Kenaci na ghaṭṭetīti **agham**, antalikkhanti āha “**aghagāmīnanti ākāsagāmīnan**”ti¹. Udakam dhīyati etthāti **udadhi**, mahādadhi. **Vipuloti** vepullapabbato. **Himavantapabbatānanti** himavantapabbatabhāgānam. **Buddho seṭṭho** sīlasamādhīpanñāvīmuttivimuttiñāṇadassanādīhi sabbaguṇehi.

Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya

Devaputtasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

---

1. Ākāsacārīnanti (Ka)

3. Kosalasaṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Daharasuttavaṇṇanā

112. **Bhagavatā saddhim sammodīti** bhagavato guṇe ajānanto kosalarāja attano khattiyamānena kevalaṃ bhagavatā saddhim sammodi. Paṭhamāgate hi satthari tassa sammoditākāraṃ dassetuṃ “**yathā**”ti-ādi vuttaṃ. **Yathā khamanīyādīni pucchantoti** yathā bhagavā “kacci te mahārāja khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ”ti-ādinā tena raññā saddhim paṭhamaṃ pavattamodo ahoṣi pubbabhāsītāya, tadanukaraṇena evaṃ sopi rājā bhagavatā saddhim samappavattamodo ahoṣīti yojanā. Taṃ pana samappavattamodanaṃ upamāya dassetuṃ “**sītodakaṃ viyā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sammoditanti** saṃsanditaṃ. **Ekībhāvanti** sammodanakiriyāya samānataṃ ekarūpaṃ. **Khamanīyanti** “idaṃ catucakkaṃ navadvāraṃ sarīrayantaṃ dukkhabahulatāya sabhāvato dussahaṃ, kacci khamituṃ sakkuṇeyyaṃ”ti pucchati. **Yāpanīyanti** paccayāyattavuttikaṃ cirapabandhasaṅkhātāya yāpanāya kacci yāpetuṃ sakkuṇeyyūṃ. Sīsarogādi-ābādhābhāvena **kacci appābādhaṃ**. Dukkhaḥīvikābhāvena **kacci appātaṅkaṃ**. Taṃtaṃkiccakaraṇe uṭṭhānasukhatāya **kacci lahuṭṭhānaṃ**. Tadanurūpabalayogato **kacci balaṃ**. Sukhavihārasambhāvena **kacci phāsuvihāro atthīti** tattha tattha kacci-saddaṃ yojetvā atthoveditabbo. Balavappattā **pītiyeva**. Taruṇāpīti **pāmojjaṃ**. Sammodanaṃ janeti karotīti **sammodanīyaṃ**. Sammoditabbato **sammodanīyanti** imaṃ pana atthaṃ dassento “**sammodituṃ yuttabhāvato**”ti-āha. **Saritabbabhāvato**ti anussaritabbabhāvato. “Saraṇīyaṃ”ti vattabbe dīghaṃ katvā “**sāraṇīyaṃ**”ti vuttaṃ.

Suyyamānasukhatoti āpāthamadhurataṃ āha, **anussariyamānasukhatoti** vimaddaramaṇīyataṃ. **Byañjanaparisuddhatāyāti** sabhāvaniruttibhāvena tassā kathāya vacanacāturīyamāha, **atthaparisuddhatāyāti** atthassa nirupakkilesataṃ. **Anekehi pariyāyehīti** anekehi kāraṇehi.

Adiṭṭhattāti upasaṅkamanavasena adiṭṭhattā. **Guṇāguṇavasenā**ti guṇavasena gambhīrabhāvaṃ vā aguṇavasena uttānabhāvaṃ vā. **Ovaṭṭikasāraṃ katvā**ti ovaṭṭikāya gahetabbasāravatthuṃ katvā. **Lokanissaraṇabhavokkanti**pañhanti lokato nissaṭabhāvapañhañceva ādito bhavokkamanapañhañca. Satthu sammāsambuddhataṃ pucchanto hi “kiṃ bhavaṃ gotamo sabbalokato nissaṭo, sabbasattehi ca jeṭṭho”ti pucchati nāma. Yathā hi satthu sammāsambuddhatāya lokato nissaṭatā viññāyati, evaṃ sabbasattehi jeṭṭhabhāvato seṭṭhabhāvato. Svāyamattho **aggapasādasuttā**dīhi¹ vibhāvetabbo. Kathaṃ pana sambuddhatā viññāyatīti? Aviparītadhammadesanato. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimaggasaṃvaṇṇanādīsu**² vuttanayena veditabbo.

Rājā satthu aviparītadhammadesanaṃ ajānanto tato evassa sammāsambodhiṃ asaddahanto “vuḍḍhataresupi cirapabbajitesu sammāsambuddhabhāve alabbhamāne tabbiparīte kathaṃ labbheyyā”ti maññamāno “kiṃ pana bhavaṃ gotamo”ti-ādiṃ vakkhati. **Rājā attano laddhiyā na pucchati** attano sammukhā tehi asammāsambuddhabhāvasseva paṭiññātattā. Yasmā te musāvādītāya attano upaṭṭhākādīnaṃ “buddhā mayan”ti paṭijānimsu, tasmā vuttaṃ “**loke mahājanena gahitapaṭiññāvasena pucchati**”ti. Svāyamattho āgamissati. **Buddhasīhanādanti** buddhānaṃ eva āveṇikaṃ sīhanādaṃ. Kāmaṃ maggañānapadaṭṭhānaṃ sabbaññutaññānaṃ, sambodhiñāṇe pana gahite taṃ atthato gahitameva hotīti vuttaṃ “**sabbaññutaññāṇasaṅkhātaṃ sammāsambodhin**”ti.

Pabbajjūpagamanenāti yāya kāyaci pabbajjāya upagamanamattena samaṇā, na samitapāpatāya. **Jātivasenā**ti jātimattena brāhmaṇā, na bāhitapāpatāya. **Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṃghoti** pabbajitasamūhatāmattena saṃgho, na niyyānikadiṭṭhivissuddhasīlasāmaññavasena saṃhatattāti adhippāyo. **Etesaṃ atthī**ti etesaṃ sabbaññupaṭiññātānaṃ parivārabhūto atthi. **Svevā**ti pabbajitasamūhasaṅkhāto eva. Keci pana “pabbajitasamūhavasena saṃghino, gahaṭṭhasamūhavasena gaṇino”ti vadanti, taṃ tesāṃ matimattaṃ gaṇe eva loke saṃghasaddassa niruḥhattā. **Ācārasikkhāpanavasenā**ti acelakavatacarīyādi-ācārasikkhāpanavasena. **Pākaṭā**ti

1. Khu 1. 254; Am 1. 343 piṭṭhesu.

2. Visuddhi-Ṭī 1. 219 piṭṭhe.

saṅghī-ādibhāvena pakāsitā. “**Appicchā**”ti vatvā tattha labbhamānaṃ appicchataṃ dassetuṃ “**apicchatāya vatthampi na nivāseti**”ti vuttaṃ. Na hi tesu sāsanikesu viya santagaṇaniguhanā appicchā labbhatīti. **Yasoti** kittisaddo. Taranti etena saṃsāroghanti evaṃ sammatattā titthaṃ vuccati laddhīti āha “**titthakarāti laddhikarā**”ti. **Sādhusammatāti** “sādhū”ti sammatā, na sādhūhi sammatāti āha “**santo -pa- puthujjanassā**”ti.

Kappakolāhalanti kappato kolāhalaṃ, “kappuṭṭhānaṃ bhavissati”ti devaputtehi ugghositamahāsaddo. **Imeti** pūraṇadayo. **Buddhakolāhalanti** devatāhi ghositaṃ buddhakolāhalaṃ. **Payirupāsivāti** purisasutiparamparāya sutvā. **Cintāmaṇivijjā** nāma paracittajānāpanavijjā. Sā **kevaṭṭasutte** “maṇikā”ti āgatā, **ādi**-saddena gandhārisambhavavijjādiṃ saṅgaṇhāti. Tattha gandhāriyā vikubbanā dasseti. **Attabhāveti** sarīre. **Rājusmāti** rājatejo.

Sakkadhammoti anavajjadhammo nikkilesatā. **Idaṃ gahetvāti** idaṃ parammukhā “mayāṃ buddhā”ti vatvā attano sammukhā “na mayāṃ buddhā”ti tehi vuttavacanaṃ gahetvā. **Evamāhāti** “yepi te bho gotama -pa- navo ca pabbajjāyā”ti evaṃ avoca. **Attano paṭiññaṃ gahetvāti** “na mayāṃ buddhā”ti tesāṃ attano purato pavattitaṃ paṭiññaṃ gahetvā. Īdise ṭhāne kiṃ-saddo paṭisedhavācako hotīti vuttaṃ “**kinti paṭikkhepavacanan**”ti, kasmā paṭijānātīti attho.

Na uññātabbāti na garahitabbā. Garahattho hi yaṃ u-saddo. “Daharo”ti adhikatattā vakkhamānattā ca “**khattiyoti rājakumāro**”ti vuttaṃ. Urasā gacchatīti **urago**, yo koci sappo, idha pana adhippetāṃ dassetuṃ “**āsiviso**”ti āha. **Silavantaṃ pabbajitaṃ dasseti** sāmāññato “bhikkhū”ti vadanto. Idha pana yasmā “bhavampi no gotamo”ti-ādinā bhagavantaṃ uddissa kathaṃ samuṭṭhāpesi, tasmā bhagavā attānaṃ abbhantaraṃ akāsi. Yadipi viseso sāmāññajotanāya vibhāvito hoti, saṃsayuppattidīpakāṃ noti vuttaggahaṇaṃ pana taṃ paricchijjatīti. Tenāha “**desanākusalatāyā**”ti-ādi. Idāni avaññāparibhave payogato vibhāvetuṃ “**ettha cā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha acittikatākārasena avaññāya pākāṭabhāvo, vambhanavasena paribhavassāti

adhippāyena kāyapayogavasena avaññā dassitā, vacīpayogavasena paribhavo, ubhayam pana ubhayatthāpi pabhedato gahitaṃ, avaññāparibhavānaṃ dvinnampi ubhayattha pariggaho. **Taṃ sabbampīti** taṃ avaññādi sabbampi. Catūsupi taṃ **na kātabbameva** sampati āyatiṇca anattāhāvahattā.

Tadattadīpanāti tassa ādito vuttassa atthassa dīpanā. **Visesatthadīpanāti** tato viṣṭhatthadīpanā. Khetānaṃ adhipatīti **khattiyoti** niruttinayena saddasiddhi veditabbā, khetato vivādā satte tāyatīti **khattiyoti** lokiyā kathayanti. “Mahāsammato, khattiyō, rājā”ti evamāgatesu imesu **dutiyam**. **Akkharanti** samaññā. Sā hi udayabbayābhāvato “na kadāci kharatīti akkharan”ti vuttā. Tenāha “**nāmagottaṃ na jīratī**”ti. **Jātisampannanti** sampannajātīm ativisuddhajātīm. **Tīṇi kulānīti** brāhmaṇavessasuddakulāni. **Atikkamitvāti** attano jātisampattiyā abhibhavivā.

Kevalam nāmapadam vuttam ākhyātapadam apekkhatevāti āha “**ṭhānam hīti kāraṇam vijjati**”ti. **Uddhaṭṭadaṇḍenāti**¹ samantato ubbhatena daṇḍena sāsanena, **balavam upakkamaṃ** garukam rājāṇampi. **Taṃ khattiyam parivajjeyyāti** khattiyam avaññāparibhavakaraṇato vajjeyya. Tenāha “**na ghaṭṭeyyā**”ti.

Uragassa ca nānāvidhavaṇṇaggahaṇe² kāraṇam vadati “**yena yena hī**”ti-ādinā. **Bahubhakkhanti** mahābhakkham sabbabhakkhakhādakam. **Pāvakaṃ** sodhanatthena asuddhassapi dahanena. **Soti** maggo. Kaṇho vattanī imassāti **kaṇhavattanī**. **Mahanto** aggikkhandho hutvā. **Yāvabrahmalokappamāṇoti** kappavutṭhānakāle³ araṇṇe agginā gahite kālantare eva⁴ kaṭṭhatiṇarukkḥādisambhavoti dassetuṃ “jāyanti tattha pārohā”ti pāliyam vuttanti dassento “**tatthā**”ti-ādimāha.

Dahitum na sakkoti paccakkosanādinā. **Vinassanti** samaṇatejasā vināsītattā. “Na tassā”ti ettha na-kāram “vindare”ti ettha ānetvā

1. Ubbhaka-āghātenāti (Ka)

2. Byāvaṭṭavaṇṇaggahaṇe (Ka)

3. Vutṭhānakālo viya (Ka)

4. Añña-aggihatakālantare (Ka)

sambandhitabbanti āha “**na vindantī**”ti. **Vatthumattāvasiṭṭhoti** ṭhānameva nesaṃ avasissati, sayam pana sabbaso saha dhanena vinassantīti attho.

“Sammadeva samācare”ti ettha yathā rājādīsu sammā samācareyya, tam vibhāgena dassento “**khattiyam tāvā**”ti-ādimāha. Tam suviññeyyameva. **Tisso kulasampattiyoti** khattiyabrāhmaṇagahapatimahāsālakulāni vadati. Pañca rūpībrahmaloke, cattāro arūpībrahmaloketi evam **nava brahmaloke** kammabhavavibhāgena, sesānam gaṇanānam upapattibhavavibhāgena.

Abhikkantanti ativiya kamanīyam. Sā panassā kantatā ativiya iṭṭhatāya manavaḍḍhanatāya sobhanatāyāti āha “**ati-iṭṭham atimanāpam atisundaranti attho**”ti. “Abhikkantan”ti vacanam apekkhitvā napuṃsakaniddeso, vacanam pana bhagavato dhammadesanāti tathā vuttam. Atthamattadassanam vā etam, tasmā atthavasena liṅgavibhattivipariṇāmo veditabbo. Dutiya-padepi eseva nayo.

Adhomukhaṭṭhapitanti kenaci adhomukham ṭhapitam.
Heṭṭhāmukhajātanti sabhāveneva heṭṭhāmukham jātam. **Ugghāteyyāti** vivaṭam kareyya. **Hatthe gahetvāti** “puratthābhimukho uttarābhimukho vā gacchā”ti-ādīni avatvā hatthe gahetvā nissandeham katvā “esa maggo”ti evam vatvā “gacchā”ti vadeyya. **Kālapakkhacātuddasīti** kālapakkhe cātuddasī. **Nikkujjitam ukkujjeyyāti** ādheyyassa anādhārabhūtam bhājanam tassa ādhārabhāvāpādanavasena ukkujjeyya. Aññāṇassa abhimukhattā heṭṭhāmukhajātātāya **saddhammavimukham**, tato eva adhomukhabhāvena **asaddhamme patitanti** evam padadvayam yathāraham yojetabbam, na yathāsāṅkhyam. Kāmam kāmacchandādayopi paṭicchādakā, micchādīṭṭhi pana savisesam paṭicchādīkāti āha “**micchādīṭṭhigahanapaṭicchannan**”ti. Tenāha bhagavā “micchādīṭṭhiparamāham bhikkhave vajjam vadāmi”ti¹. Sabbāpāyagāmaggo **kummaggo** “kucchito maggo”ti katvā. Sammādiṭṭhi-ādīnam ujupaṭipakkhatāya micchādīṭṭhi-ādayo aṭṭha micchattadhammā **micchāmaggo**. Teneva hi tadubhayapaṭipakkhatam sandhāya “**saggamokkhamaggaṃ āvikarontenā**”ti vuttam. Sappi-ādisannissayo padīpo na tathā ujjalo, yathā

1. Am 1. 35 piṭṭhe.

telasannissayoti **telapajjota**ggahaṇaṃ. **Etehi pariyāyehīti** etehi nikkujjitukkujjanapaṭicchannavivaraṇādi-upamopamitabbappakārehi.

Pasannākāraṇti pasannehi kātabbaṃ sakkāraṃ. **Saraṇanti** paṭisaraṇaṃ parāyaṇaṃ. **Ajjatāti** **ajjāti** padassa vaḍḍhanamattaṃ hettha **tā**-saddo yathā “devatā”ti. **Pāṇehi upetanti** pāṇehi saha saraṇaṃ upetaṃ. “Yāva me pāṇā dharanti, tāva saraṇaṃ gatameva maṃ dhāretū”ti āpāṇakoṭīkaṃ attano saraṇagamaṇaṃ pavedeti. Tenāha “**yāva me**”ti-ādi. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Daharasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Purisasuttavaṇṇanā

113. **Purimasutteti** purimasuttadesanāyaṃ. Tattha hi upasaṅkamantavelāya satthu guṇe ajānanto kevalaṃ sammodanaṃ karoti. Desanaṃ sutvā pana satthu guṇe ñatvā saraṇaṅgatattā **idha** imasmim samāgame **abhivādesi** pañcapatiṭṭhitena vandi. Attānaṃ adhi **ajjhattaṃ**, avijahena attānaṃ adhikicca uddissa pavattadhammā ajjhattaṃ ekajjhaṃ gahaṇavasena, bhummatthe cetam paccattavacanaṃ. Kāmañcāyaṃ ajjhattasaddo gocarajjhattavisayaajjhatta-ajjhattaajjhattesu pavattati, te panettha na yujjantīti vuttaṃ “**niyakajjhattan**”ti, niyakasaṅkhāta-ajjhattadhammesūti attho. Tenāha “**attano santāne**”ti. **Lubbhanalakkhaṇoti** gijjhanalakkhaṇo, ārammaṇe daḥhaggahaṇasabhāvoti attho. **Dussanalakkhaṇoti** kujjhanalakkhaṇo, byāpajjanasabhāvoti attho. **Muyhanalakkhaṇoti** aññāṇalakkhaṇo, ārammaṇe sabhāvasammohabhāvoti attho. **Viheḥenti** atthanāsana-anatthuppādanehi vibādhenti. Tato eva yathā saggamaggesu na dissati, evaṃ karontīti āha “**nāsanti vināsentī**”ti. **Attani sambhūtāti** santāne nibbattā.

Purisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā

114. **Aññatra jarāmarañāti** jarāmarañena vinā. Jarāmarañavirahito jāto nāma atthi nu khoti pucchati. Pāḷiyam **jātassāti** paccatte sāmivacanam. **Mahāsālāti** iminā ra-kārassa la-kāram katvā “mahāsālā”ti vuttanti dasseti yathā “puratthiyoti pulatthiyoti”ti. **Mahāsārappattāti** mahantaṃ vibhavasāram pattā. **Koṭisatam** dhanam, ayameva vā pāṭho. “Kumbham nāma dasa ambaṇāni”ti vadanti. **Issarāti** vibhavissariyena issarā. **Suvaṇṇarajatabhājānādīnanti ādi**-saddena vatthaseyyāvasathādīm saṅgaṇhāti. Asādhāraṇadhanānam nidhānagatatā “**anidhānagatassā**”ti vuttam. **Tuṭṭhikaraṇassāti** pāsādasivikādisukhasāadhanassa.

Ārakā kilesehīti niruttinayena saddasiddhimāha. **Ārakāti** ca sabbaso samucchinnattā tehi dūreti attho. Rāgādīnam hatattā, pāpakaraṇe rahābhāvato, anuttaradakkhiṇeyyatādipaccayā ca **araham**. Kāmañcāyam samūyuttavaṇṇanā¹, abhidhammanayo eva pana nippariyāyoti āha “**cattāro āsavā**”ti. **Brahmacariyavāsanti** maggabrahmacariyavāsam. **Vuṭṭhāti** vuṭṭhavanto. **Catūhi maggehi karanīyanti** paccemaṃ catūhi maggehi kattabam pariññāpahānasacchi kiriyabhāvanābhisamayam. Evaṃ gatam soḷasavidham hoti. Osīdāpanatṭhena bhārā viyāti **bhārā**. Tenāha “**bhārā have pañcakkhandhā**”ti-ādi². Attapaṭibaddhatāya attano avijahanato paramatthadesanāya ca paramattho arahattam. Kāmañcāyamattho sabbasamiddhisasantatipariyāpanno anavajjadhammo sambhavati akuppasabhāvā, aparihānadhammesu pana aggabhūte arahatte sātisayo, na itaresūti “**arahattasaṅkhāto**”ti-ādi vuttam.

Oraṃbhāgiyuddhambhāgiyavibhāgam **dasavidhampi** bhavesu saṃyojanam kilesakammavipākavaṭṭapaccayo hutvā nissaritam appadānavasena bandhatīti **bhavasamyojanam**. Satipi hi aññesam tappakkhiyabhāvena vinā saṃyojanāni tesam tappaccayabhāvo atthi, bhavaniyāmo oraṃbhāgiyuddhambhāgiyasaṅgahitoti taṃtaṃbhavanibbattakakammaniyāmo ca hoti, na ca upacchinnasamyojanassa katānīpi kammāni bhavam nibbattenti tesameva saṃyojanaṭṭho daṭṭhabbo.

1. Suttasamvaṇṇanā (?)

2. Sam 2. 22 piṭṭhe.

Sammā kāraṇehi jānitvāti nāyena dukkhādīsu so yathā jānitabbo, tathā jānitvā. Pubbakālakiriyāvimuttā hi aparakālakiriyā ca yathā sambhavati, taṃ dassetuṃ “**maggapaññāyā**”ti-ādi vuttaṃ.

Bhijjanasabhāvo khaṇāyattattā. **Nikkhipitabbasabhāvo** maraṇadhammattā. Ayam kāyo usmāyuvīññāpāgamo chaḍḍanīyadhammo, yasmim¹ yaṃ patiṭṭhitam, taṃ tassa santānagatavippayuttanti katvā vattabbataṃ arahatīti āha “**khīṇāsavassa hi ajīraṇadhammopi atthī**”ti-ādi. Tenāha bhagavā “imasmim ye va byāmatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokaṇca paññapemi lokasamudayaṇca lokanirodhaṇcā”ti-ādi². **Assa** khīṇāsavassa. “Jīraṇadhamman”ti yathāvuttaṃ ajīraṇadhammaṃ ṭhapetvā jīraṇadhammaṃ dassento “**tesaṃpāyaṃ kāyo bhedanadhammo**”ti evamāha. Jaraṃ pattasseva hissa bhedanānikkhipitabbatāniyate atthe suddadesanā pavattā. Atthassa uppatti aṭṭhuppatti, sā etassa atthīti **aṭṭhuppattiko**. **Kira-**saddo anussavattho, tena anussavāgatoyamattho, na aṭṭhakathāgatoti dīpeti. Tenāha “**vadanti**”ti. Yenāyaṃ attho hetunā aṭṭhuppattiko, taṃ dassetuṃ “**sivikasālāyaṃ nisīditvā kathitan**”ti vuttaṃ. “Viharati jetavane”ti nidānavacanena yathā na virujjhati, tathā veditabbarṃ. Nanu imassa suddassa pucchāvasiko nikkhepoti? Saccametaṃ, suttekadesaṃ pana sandhāya aṭṭhuppattikatāvacanāṃ. Keci pana “yānaṃ āruhitvā rājā āgato, rañño ārohanīyarathaṃ dassetvā vuttan”tipi vadanti.

Sarīre pheṇapiṇḍasame **kiṃ vattabbarṃ**. **Sabbhi saddhinti** sādhuhi saha pavedayanti. Na hi kadāci sādhuṇaṃ sādhuhi saha kattabbā honti, tasmā sīdanasabhāvānaṃ kilesānaṃ bhijjanappattattā nibbānaṃ sabbhīti vuccati. **Purimapadassāti** “sataṇca dhammo na jaraṃ upetī”ti padassa. **Kāraṇaṃ dassento** byatirekavasena. **Sataṃ dhammo** nibbānaṃ kilesehi saṃsīdanābhijjanasabhāvo na hoti, tasmā taṃ āgamma **jaraṃ na upeti**. Kilesā pana tannimittakā, evamayaṃ vuttakāraṇato jaraṃ na upetīti. Tenāha “**idan**”ti-ādi. **Sundarādhivacanaṃ vā etaṃ “sabbhī”**ti padaṃ apāpatādīpanato,

1. Yena (Ka)

2. Saṃ 1. 61; Am 1. 357 piṭṭhesu.

sabbhi dhammabhūtaṃ attho. Tenāha “virāgo tesaṃ aggamakkhāyati¹, na tena dhammena samatthi kiñci”² ca.

Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Piyasuttavaṇṇanā

115. **Rahasi gatassāti** janasambādhatō apakkantassa. **Nilīnassa** teneva janavivekena ekamantaṃ nisajjāya ekībhāvena paṭisallīnassa viya. Tenāha “**ekībhūtaṃ**”^{ti}. **Sabbaññubhāsitaṃ karonto āha** tassa vacanaṃ “evametaṃ”^{ti} sampaṭicchitvā tassa vacanaṃ tathāpaccaṇubhāsanto. Antakenādhippannattā eva khettavattthu hiraññasuvaṇṇādīmānusaṃ bhavaṃ jahato. **Anuganti** anugataṃ, tameva anugāmīti attho³. **Nicayanti** uparūpari vadḍhiyā nicitabhūtaṃ. **Samparāyikanti** samparāya hitaṃ.

Piyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Attarakkhitasuttavaṇṇanā

116. **Pidahananti** saṃyamaṇaṃ. **Kammaṭṭhabhedāṃ appattassāti** supinakālo viya pavattimattatāya kammaṭṭhavisesaṃ agatassa. **Kammaṭṭhassāti** akusalakammaṭṭha. **Saṃvaranti** saṃvarabhāvaṃ dasseti, itarassa pana saṃvarabhāvo purimehi tīti padehi dassitovāti. **Ottappampi gahitameva** tadavinābhāvato. Na hi pāpajigucchanaṃ pāpa-utrāsarahitaṃ, utrāso vā pāpajigucchanaṃ atthīti.

Attarakkhitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 254; Am 1. 343; Am 2. 30 piṭṭhe.

2. Khu 1. 5, 312 piṭṭhesu.

3. Anugacchatīti anugaṃ, tameva anugāmī (Ka)

6. Appakasuttavaṇṇanā

117. Uḷārasaddo seṭṭhe bahuke ca dissatīti āha “**paṇīte ca bahuke cā**”ti. **Mānamajjanenā**ti mānavasena madappattiyā. **Atikkamanti** sādhumariyādavītikkamalakkhaṇaṃ dosaṃ¹. **Kūlo** pāso.

Appakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā

118. Yasmā kāmanimittaṃ satto sampajānamusā bhāsati, tasmā kāmā tassa paṭiṭṭhā paccayo kāraṇanti āha “**kāmahetū**”ti-ādi. **Bhadramukhasī**sena **viṭaṭubhaṃ** bhadropacārena upacaratīti attho. Vinicchayo kariyati etthāti **aḍḍakaraṇaṃ**, vinicchayaṭṭhānaṃ. **Khippanti** kūṭaṃ. Macchakhippanti pi vaṭṭati. **Oḍḍitanti** oḍḍanavasena phalaṃ pāpitaṃ.

Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mallikāsuttavaṇṇanā

119. “**Kasmā pucchati**”ti pucchākāraṇaṃ codetvā samudayato paṭṭhāya dassetuṃ “**ayaṃ kira mallikā**”ti-ādi vuttaṃ. **Mālārāmaṃ gantvāti** attano pitu mālārāmaṃ rakkhaṇatthañceva avasesapupphaggahaṇatthañca gantvā. **Kāsigāmeti** Kāsiraṭṭhassa gāme. So kira gāmo mahākosalarājena attano dhītuyā paṭigharaṃ gacchantiyā pupphamūlatthāya dinno, taṃnimittaṃ. **Bhāgineyyena** ajātasattunā. **Tassāti** rañño pasenadissa. **Sāti** mallikā. **Nicattitunti** tassā dhammatāya nivattitum tassā vacanaṃ paṭikkhipitum. **Nevajjhagāti** vattamānatthe atītavacananti āha “**nādhigacchati**”ti. **Puthu attāti** tesam sattaṇaṃ attā.

Mallikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Sādhumariyādalakkhaṇavacanānurūpattā (Ka)

9. Yaññasuttavaṇṇanā

120. **Thūnanti** yaññūpatthambhaṃ. **Upanītāni** yaññaṃ yajitum ārambhāya. **Ettāvatāti** “idha bhante -pa- rudamānā parikammāni karontī”ti ettakena pāṭhena. **Sanniṭṭhānanti** “naṃ itthim labhissāmi nu kho, na nu kho labhissāmi”ti nicchayaṃ avindanto na ñāyanto. **Pheṇuddehakanti** yathā yattha kuthite pheṇaṃ uddehati na upadhīyati, evaṃ anekavāraṃ pheṇaṃ utṭhāpetvā. **Taṃ divasanti** tasmiṃ raññaṃ niddaṃ alabhitvā dukkhaseyyadivase. **Ālokaṃ oloketvāti** lohakumbhimukhavaṭṭisīse patte tatthe mahantaṃ ālokaṃ oloketvā. Attano vacanaṃ rañño pavattiñāpanatthaṃ. **Mahāsaddo udapādi** “evarūpaṃ yaññaṃ rājā kārapetī”ti. **Vattukāmo ahoṣi**, vattuṅca pana avisahanto “sa”iti vatvā lohakumbhiyaṃ nimuggo, imaṃ gāthaṃ vattukāmo ahoṣīti ayaṃ panettha sambandho. Esa nayo sesapadadvayepi. **Dhammabherim carāpesum** “koci kañci pāṇaṃ mā hanatū”ti. **So itthisāmiko puriso sotāpattiṭṭhale patiṭṭhahi** attano upanissayasampattiyā satthu ca desanāvīlāsasamattiyā, rājā pana mahābodhinirujjhanasabhāvattā¹ kiñci viṣesaṃ nādhigacchi.

Saṅgahavattūnīti lokassa saṅgahakāraṇāni. Nipphanasassato navabhāge kassakassa datvā raññaṃ ekabhāgaggahaṇaṃ **dasambhāgaggahaṇaṃ**. Evaṃ kassakā haṭṭhatuṭṭhā sassāni sampādentīti āha “sassasampādane medhāvitāti attho”ti. Tato orabhāge kira chabhāgaggahaṇaṃ jātaṃ. **Chamāsikanti** channaṃ channaṃ māsānaṃ pahonakaṃ. **Pāsetīti** pāsagate viya karoti. Vācāya piyassa piyakarassa kammaṃ **vācāpeyyaṃ**. Sabbaso raṭṭhassa iddhādībhāvato **khemarū**. **Nirabbudaṃ** coriyābhāvato. Iddhaṃ hi raṭṭhaṃ acoriyaṃ **niraggaḷanti vuccati** apārutagharabhāvato.

Uddhammūlakam katvāti ummūlaṃ katvā. **Dvīhi pariyaññehīti** mahāyaññaṃsa pubbhāge pacchā ca pavattetabbehi dvīhi parivārayaññehi. **Sattavīsati -pa- nassāti** sattavīsādhikānaṃ tiṇṇaṃ pasusatānaṃ dvāvīsatiyā assādīhi ca saṭṭhi-adhikadvisata-āraññaṃkapasūhi ca saddhim sampiṇḍitānaṃ

1. Mahābodhininnajjhāsayaṭṭā (?)

pana navādhikachasatapasūnaṃ māraṇena bheravassa pāpabhīrukānaṃ bhayāvahassa. Tathā hi vadanti—

“Chasatāni niyujjanti, pasūnaṃ majjhime hani.
Assamedhassa yaññaṃ, adhikāni navāpi cā”ti.

Sammanti yugacchidde pakkhipitabbadaṇḍakaṃ. **Pā**sentīti khipanti. **Sam**hārimehīti sakatehi vahitabbehi yūpehi. Pubbe kira eko rājā sammāpāsāṃ yajanto bharassatinadīṭṭire pathaviyā vivare dinne nimuggoyeva ahosi. Andhabālabrahmaṇā gatānugatigatā “ayaṃ tassa saggagamanamaggo”ti saññāya tattha sammāpāsayaññaṃ paṭṭhapenti. Tena vuttaṃ “**ni**muggokāsato **pa**bhuti”ti. Ayūpo appakadivaso **yā**go, sayūpo bahudivasāṃ sādheyyo **sa**trayāgo. Mantapadābhisāṅkhatānaṃ sappimadhūnaṃ **vā**jamiti samañña, hiraññasuvaṇṇagomahimsāsādisattarasakadakkhiṇassa. Sāragabbhakoṭṭhāgārādīsu natthettha aggaḷanti **nir**aggaḷo. Tattha kira yaññe attano sāpateyyaṃ anavasesato anigūhitvā niyyātiyati. **Mahā**rambhāti bahupasughātakammā. Aṭṭhakathāyaṃ pana “vividhā yattha haññare”ti vakkhamānattā “mahākiccā”ti attho vutto, idha “mahārambhāti papañcavasena ajeḷakā”ti¹ādi vuttanti “bahupasughātakammā”ti attho vutto. **Nirā**rambhāti etthāpi vuttanayena attho veditabbo. Anugataṃ kulanti **an**ukulaṃ, kulānugataṃ attho veditabbo. Tenāha “**ya**ṃ **ni**ccabhattādi **-pa**attho”ti.

Yaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Bandhanasuttavaṇṇanā

121. **Id**anti “idha bhante”ti-ādikaṃ vacanaṃ. Te bhikkhū ārocesunti sambandho. **Tesū**ti tesu raññaṃ bandhāpitamanussesu. **Suk**atakāraṇanti² sukāraṇakiriyaṃ ārocesuṃ, na kevalaṃ tesaṃ manussānaṃ

1. Samārambhanti paresāṃ papañcavasena ajeḷakāti (Ka)   2. Katasukāraṇanti (Ka)

bandhāpitabhāvaṃ. Idāni tamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “**rañño kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Aṭṭhavaṅkoti** aṭṭhamso. **Antogharacārinoti** antepuravāsino.

Ukkaṭṭheti yuddhe. **Mantīsūti** guttamantīsu. **Akutūhalanti** saññataṃ. **Piyanti** piyāyitabbaṃ. **Annapānamhi** madhure abhutte uppanne. **Attheti** atthe kicce jāte. **Thiranti na kathenti** kāyabalamattena apanetuṃ sakkuṇeyyattā. **Suṭṭhu rattarattāti** ativiya rattā eva hutvā rattā. **Sārattenāti** sārabhāvena sārabhāvasaññāya. **Ohārinanti** heṭṭhā haraṇasīlanti āha “**catūsu apāyesu ākaḍḍhanakan**”ti. **Sithilanti** sithilākāraṃ, na pana sithilaṃ. Tenāha bhagavā “**duppamuñcan**”ti.

Bandhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavagga

1. Sattajaṭṭilasuttavaṇṇanā

122. **Pubbārāmasaṅkhāte**ti sāvattihinagarassa pubbadisāya katattā pubbārāmeti saṅkhaṃ gate. **Tatrāti** “migāramātuyā pāsāde”ti tasmim saṅkhittavacane. **Ayaṃ** idāni vuccamānā **anupubbikathā** ādito paṭṭhāya anukkamakathā. **Patthanaṃ akāsi** tassa bhagavato aggupaṭṭhāyikaṃ ekaṃ upāsikaṃ disvā taṃ ṭhānantaraṃ ākaṅkanti. **Meṇḍakaputtassāti** meṇḍakaseṭṭhiputtassa. **Mātiṭṭhāne ṭhapesi** tassā upakāraṃ garubhāvañca disvā. **Tāya kārite pāsādeti** tāya mahā-upāsikāya mahālatāpasādhanāṃ vissajjtvā navahi koṭṭhi karīsamatte bhūmibhāge kārite sahasagabbhapaṭimaṇḍite pāsāde.

Parūḷhakacchāti parūḷhakacchalomā. Kamaṇḍalughaṭīkādim **pabbajitaparikkhāraṃ**. **Naggabhogganissirikānanti** naggānañceva bhoggānañca nissirikānañca. Te hi anivattavatthātāya naggā ceva, acelakavatādinā bhoggasarīratāya bhoggā, sobhārahitatāya nissirikā ca. **Attanā**

diṭṭhasutaṃ paṭicchādetvā na katheyyunti akāraṇametaṃ tesāṃ raññā payuttacarapurisabhāvato. **Evam kate pana** te “aññepi pabbajitā atthīti ayaṃ jānāti”ti maññeyyunti kohaññacitto evaṃ akāsīti sakkā viññātum. Tathā hi tenatthena aparitosamāno “**avicā**”ti-ādimāha.

Kāsikacandananti ujjalacandanāṃ. Taṃ kira vaṇṇavasena samujjalāṃ hoti pabhassaraṃ, tadatthameva naṃ saṅhataraṃ karonti. Tenāha “**kāsikacandananti saṅhacandanā**”ti. **Vaṇṇagandhatthāyāti** vaṇṇasobhatthañceva sugandhabhāvattthañca. **Vaṇṇagandhatthāyāti** chavirāgakaṇaṭtthañceva sugandhatthāya ca. “Gihinā”ti-ādīhi padehi evaṃ pamādavihārinā tayā arahanto duviññeyyāti dasseti.

Saṃvāso nāma idha kālena upasaṅkamananti dassento “**upasaṅkamantenā**”ti āha. Kāyavācāhi asaṃyatenapi **saṃyatākāro**, asaṃvutindriyenapi **saṃvutindriyākāro**. **Pariggahessāmīti** vīmaṃsissāmi “parisuddhaṃ nu kho, no”ti. **Sappaññenāti** silapariggaṇhanapaññāya sappaññena. **Jānitum na sakkoti** sabhāvassa sato sīlassa anupadhāraṇato.

Kathanenāti aparāparaṃ kathanena. Tathā hi vakkhati “**ekaccassa hī**”ti-ādi. **Ariyavohāro**ti diṭṭhādīlakkhaṇena voharito “diṭṭhaṃ adīṭṭhaṃ”ti-ādinā pavuttasaddavohāro. Tassa pana kāraṇameva gaṇhanto “**ettha cetanā**”ti-āha. Esa nayo **anariyavohārepi**. Paramatthato hi saccavācādayo musāvādādayo cetanālakkhaṇāti. **Paññattivohāro** tathā tathā voharitabbato. **Evamāha** “saṃvohārena kho mahārāja soceyyaṃ veditabban”ti.

Ñāṇathāmoti ñāṇaguṇabalaṃ, yena ṭhānupattikapāṭibhānādinā accāyikakiccekaraṇiyāni niṭṭhāpeti. **Samkathāyāti** atthavīmaṃsanavasena pavattāya sammākathāya. **Uppilavati** lahukabhāvato. **Heṭṭhācarakāti** avacarakā. Ye anupavisitvā paresāṃ rahassavīmaṃsanavasena pavattā, tesu ocarakavohāroti vuttaṃ “**carā hī**”ti-ādi.

Vaṇṇasaṅṭhānenāti vaṇṇena vā saṅṭhānena vā vaṇṇapokkharatāya vā saṅṭhānasampattiyā vā. Sujāno pesalo vissaseti yojanā.

Lahukadassanenāti parittadassanena vijjukena viya. **Parikkhārabhaṇḍakenā**ti pabbajitaparikkhārabhūtena bhaṇḍakena. **Lohaḍḍhamāsoti** lohamayo upaḍḍhagghanakamāso.

Sattajaṭilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pañcarājasuttavaṇṇanā

123. **Rūpāti** rūpasāṅkhātā kāmagaṇā. Te pana nīlādivasena anekabhedabhinnāpi rūpāyatanattā cakkhuviññeyyatam¹ nātivattantīti āha “**nīlapītādibhedam rūpārammaṇam**”ti. To-saddopi dā-saddo viya kālattho hotīti āha “**yatoti yadā**”ti. Manam āpayati vaḍḍhetīti **manāpaṃ**, manoramam. **Manāpanipphattitanti** tassa puggalassa manasā piyāyitam, tassa aggabhāvena pariyaṇṭam paramam koṭim katvā pavattitanti attho. **Puggalamanāpanti** ārammaṇasabhāvam acintetvā puggalassa vasena manāpabhāveneva iṭṭhatāya iṭṭhanti. **Sammutīti** samaññā. **Puggalamanāpaṃ nāma** saññāvīpallāsavasena viparīṭampi gaṇhāti itarasabhāvatoti āha “**yam ekassa -pa- iṭṭham kantaṃ**”ti. Idāni tam jivhāviññeyyavasena yojetvā dassento “**paccantavāsīnaṃ**”ti-ādīmāha. **Idam puggalamanāpanti** idam yathāvuttam jivhāviññeyyam viya aññampi evamjātikam tena tena puggalena manāpanti gahetabbārammaṇam puggalamanāpaṃ nāma.

Loke paṭivibhattam natthi, vibhajitvā dassanena lokena madhuraajātenapi paṭivibhattam katvā gahetum na sakkuṇeyyāti adhippāyo. Tenāha “**vibhajitvā pana dassetabban**”ti. **Dibbakappampīti** devalokapariyāpannasadisampi. **Amānāpaṃ upaṭṭhāti** uḷārapaṇītarammaṇaparicayato. **Majjhimanāmaṃ pana -pa- vibhajitabban** tesam manāpassa manāpato, amanāpassa amanāpato upaṭṭhānato. Tatthapi iṭṭhāniṭṭhaparicchedo nippariyāyato evam veditabboti dassento āha “**tañca panetan**”ti-ādi. **Tañca panetaṃ iṭṭhāniṭṭhabhūtam ārammaṇam** kāmāvacarajavanesu akusalassa vasena

1. Cakkhuviññāyatanam (Ka)

yebhuyyena pavattatīti katvā tattha “rajjati dussatī”ti akusalasseva pavatti dassitā. Sesakāmāvacarassapi vasena pavatti labbhateva. Tathā hi taṃ appaṭikūlepi paṭikūlākārato, paṭikūlepi appaṭikūlākārato pavattatīti.

Vipākacittam itthāniṭṭham paricchindati, na sakkā vipākam vañcetunti. Kusalakammaṃ hi ekantato itthameva, akusalakammañca aniṭṭhameva, tasmā tattha uppajjamānam vipākacittam yathāsabhāvato pavattatīti.

Yaṃ pana **sammohavinodaniyam** “kusalakammajam aniṭṭham nāma natthī”ti ettakameva vuttam, taṃ pana nidassanamattam daṭṭhabbam, tena sobhanam akusalakammajampi ekaccānam sattānam itthanti anuññātam siyā, kusalakammajam pana sabbesam itthamevāti vadanti. Tiraçchānagatānam kesañci manussarūpam amanāpam, yato te disvāva palāyanti. Manussā ca devatānam rūpam disvā bhāyanti, tesampi vipākaviññānam taṃ rūpam ārabha kusalavipākameva uppajjati, tādisassa pana puññassa abhāvā na tesam tattha abhirati hotīti daṭṭhabbam. Kusalakammajassa pana aniṭṭhassa abhāvo viya akusalakammajassa sobhanassa itthassa abhāvo vattabbo. Hatthi-ādīnampi hi akusalakammajam manussānam akusalavipākasseva ārammaṇam, kusalakammajam pana pavatte samuṭṭhitam kusalavipākassa, itthārammaṇena vomissakattā appakam akusalakammajam bahulam akusalavipākuppattiyā kāraṇam na bhavissatīti sakkā vuttum. Idāni tameva vipākavasena itthāniṭṭhārammaṇavavatthānam vibhāvetum “**kiñcāpi hī**”ti-ādi vuttam. Tayidaṃ sammutimanāpasamvibhāgattam vuttam, idha pana na tathā vibhattanti āha “**bhāgavā panā**”ti-ādi.

So upāsako candanaṅgalagāme jātattā “**candanaṅgaliko**”ti paññāyati. “Candanavilāso”ti keci. Tassa upāsakassa paṭibhānam udapādīti yojanā. Te rājāno hatappabhe hatasobhe disvāti sambandho. **Udakābhissitteti** udakena abhisiñcite. **Āṅgāre viyāti** āṅgārakkhaṇe viya.

Kālassevāti pageva. **Avigatagandham** taṅkhaṇavikasitatāya. **Īdisam vacananti** “acchādesī”ti evarūpam vacananti.

Pañcarājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Doṇapākasuttavaṇṇanā

124. “Doṇapākakuran”ti ettha vibhattilopam katvā niddesoti āha “doṇapākam kuran”ti. Doṇassāti catunnam ālhakānam, soḷasanāḷinanti attho. Tadupiyananti tadanurūpam¹, tassa vuttaparimāṇassa anucchavikanti attho. Pubbeti taṁdivasato purimataradivasesu. Balavāti mahā.

Bhattapariḷāhoti bhattasammadahetuko. Assa² rañño ubhosu passesu gahitatālavaṇṭā bījanti yamakatālavaṇṭehi. Phāsuvihāranti bhojane mattaññūtāya laddhabbasukhavihāram. Bhojanamattaññū hi sukhavihāro hoti. Tenāha “tanukassa bhavanti vedanā, saṇikam jīrati āyu pālayan”ti.

Tanukassāti tanukā assa puggalassa bhuttapaccayā visabhāgavedanā na honṭīti attho. Saṇikanti mandam mudukam, aparissayamevāti attho. Jīratīti paribhuttāhāro paccati. Āyu pālayananti nirodho avedano jīvitam rakkhanto. Atha vā saṇikam jīratīti so bhojane mattaññū puggalo parimitāhāratāya saṇikam cirena jīrati jaram pāpuṇāti jīvitam pāleno.

Pariyāpuṇitvāti ettha yathā sabbam so pariyāpuṇi, tato parañca yathā paṭipajji, tam dassetuṁ “raññā saddhin”ti-ādi vuttam. Tāvatake taṇḍule hāreyyāsi tadupiyañca byañjananti ānetvā sambandho.

Purisabhāgo esāti majjhimena purisena bhuñjitabbabhāgo eso, yadidam nāḷikodanamattam. Sallikhitasarīratāti bhamaṁ āropetvā ullikhitassa viya sabbapariḷāhavūpasamassa puthulatāpagatasarīrassa. Sīlam samparāyikatthoti vuttam, kuto panettha sīlanti āha “bhojane”ti-ādi. Sīlaṅgam nāma hotīti catupārisuddhisīlassa avayavo eko bhāgo hoti.

Doṇapākasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Thadupamāṇam (Ka)

2. Ato (Ka)

4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā

125. Vedena ñāṇena īhati iriyatīti **vedehi**, kosalarājabhaginī ajātasattuno mātā, sā kira sampajaññajāti-akā. Tenāha “**paṇḍitādivacanan**”ti. Cattāri aṅgāni etissanti **caturaṅginī**. **Dvinnam rajjānanti** kāsikarajjamagadharajjānam antare, so pana gāmo kāsikarajjo.

Pāpāti lāmakā nihīnācārā. Mejjati siniyhatīti metti, sā etesu atthīti **mittā**. Saha ayanti pavattantīti **sahāyā**. **Sampavaṅkanti** suṭṭhu onatam. **Jayakāraṇam disvā āha**, tathā hi “ajja imam rattim dukkham seti”ti kālaparicchedavasena vuttam. Verighāto nāma veri puggale satīti āha “**veripuggalam labhati**”ti.

Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā

126. **Suṇāthāti** “vatvā”ti¹ vacanaseso. **Upakappatīti** sambhavati. **Sayham hotīti** kātum sakkā hoti. “Yadā caññe”ti ca-kāro nipātamattanti āha “**yadā aññe**”ti. **Vilumpantīti** vināsam acchindanam karonti. **Vilumpīyatīti** viluttaparasantakassa asakattā puggalo diṭṭhadhammikam kammaphalam paṭisamvedento viya sayampi parena vilumpīyati, dhanajānim pāpuṇāti. “**Kāraṇam**”ti hi maññatīti pāpakiriyam attano hitāvaham kāraṇam katvā maññati. **Jayanto puggalo**, “idam nāma jinamī”ti maññamāno sayampi tato parājayam pāpuṇāti. **Ghaṭṭetāranti** pāpakammavipākam. **Kammavivaṭṭenāti** kamma vivaṭṭanena, paccayalābhena laddhāvasarena vivaṭṭetvā vigamitena kammenāti attho.

Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vakkhatīti (Ka)

6. Mallikāsuttavaṇṇanā

127. **Ekaccā**ti paṇḍitā sapaññā. **Seyyā**ti varā. Gāthāsukhattham sasurasaddalopam katvā “sassudevā”ti vuttanti āha “**sassusasuradevatā**”ti. **Disājetṭhakā**ti catūsupi disāsu jetṭhakasīsenā hi lokam vadati. **Tādisāyā**ti tathārūpāya medhāvitādiguṇavuttiyā. **Subharyāyā**ti sukhettabhūtāya sundaritthiyāti attho.

Mallikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Appamādasuttavaṇṇanā

128. **Samadhiggayhā**ti sammā ativiya gahetvā, ñāyena visesato gaṇhitvā. **Kārāpaka-appamādoti** tiṇṇam puññakiriyavatthūnam pavattaka-appamādo. **Samavadhānanti** samavarodham antogadham. **Upakkhepanti** bahi ahutvā pakkhipitabbatam. **Sesapadajātāni viya ava -pa- dhammā** sappadesattā. **Appamāde samodhānam gacchanti** tassa nippadesattā. **Aggam setṭham** mahantam **sesadhammānam appamādo**. **Paṭilābhakatṭhenā**ti adhigamahetutāya. **Lokiyopi samānoti** kāmāvacaropi samāno. Mahaggatānuttarānam pubbhāge pavatta-appamādo hi idhādhippeto.

Pasaṁsanti paṇḍitāti yojanā. Appamādassa pāsaṁsabhāve ekantato kattabbatāya pana “**etāni**”ti-ādina kārānam āha. Imissā yojanāya “puññakiriyāsū”ti padassa “appamatto”ti iminā sambandho. Yasmā paṇḍitā appamādam pasaṁsanti, yasmā ca puññakiriyāsu appamatto ubho atthe adhiggaṇhāti, tasmā āyu-ādini patthayantena appamādova kātabboti. Dutiyayojanāya pana paṇḍitā appamādam pasaṁsanti. Kattha? Puññakiriyāsu. Kasmāti ce? Appamattoti-ādi. Tenāha “**yasmā -pa- attho**”ti. **Atthapaṭilābhāti** diṭṭhadhammikādihitapaṭilābhā.

Appamādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā

129. Sīlādiḡuṇasamannāgato kalyāṇo bhaddako mitto etassāti kalyāṇamitto, tassa dhammo **kalyāṇamittasseva svākhāto nāma hoti** sutvā kattabbakiccassa sādhanato. Tenāha “**attham pūreti**”ti. **Itarassāti** pāpamittassa. **Tenāti** atthapūraṇena. **Etanti** “so ca kho kalyāṇamittassā”ti etaṃ vacanaṃ. **Desanādhhammoti** pariyattidhammo. So hi kalyāṇamittato paccakkhato laddhabbo, itare tadupanissayā paccattapurisakārehi, tena laddhabbo kalyāṇamittoti evamattho gahetabbo. Sāvakabodhisattavasena hesā desanā āgatā. Na hi sesabodhisattānaṃ paropadesena payojanaṃ atthi.

Upaḍḍham kalyāṇamittatoti brahmacariyaṃ carantassa upaḍḍhagūṇo kalyāṇamittato laddhabbo. **Upaḍḍham paccattapurisakāratoti** itaraṃ upaḍḍham nāṇaṃ paṭipajjantassa attano purisakārato. Lokepi pākaṭoyamattho “ācariyato upaḍḍham, paccattapurisakārato upaḍḍham laddhabbā tevijjajā”ti, tasmā thero tathā cintesi. **Nippadesanti** anavasesato. **Tatoti** kalyāṇamittato. **Upaḍḍham āgacchatīti** upaḍḍhagūṇo paṭipajjantaṃ upagacchati. **Bahūhi** purisehi. **Vinibbhogo** vivecanaṃ **natthi** ekajjhaṃ atthassa vivecetum asakkuṇeyyattā. **Esāti** paratoghosa paccattapurisakārato ca sijjhamāno attho. **Ettakanti** ettako bhāgo. Yadi na sakkā laddhum, atha kasmā upaḍḍhanti vuttanti āha “**kalyāṇamittatāyā**”ti-ādi. Sammādiṭṭhi-ādīsu **na sakkā laddhum**. Asakkuṇeyye sakalampi na sambhavati paratoghosa mattena tesaṃ asijjhanato, padhānahetubhāvadīpanattham na “**sakalamevā**”ti vuttaṃ. **Pubbabhāgapāṭilābhaṅganti** pubbabhāge paṭiladdhabbakāraṇaṃ kalyāṇamittassa upadesena vinā tena uttari visesato aladdhabbato. **Atthatoti** paramatthato. “**Kalyāṇamittaṃ -pa- cattāro khandhā**”ti vatvā sutvāti attho. Te pana sīlādayo saṅkhārakkhandhapaṇṇāpānāti āha “**saṅkhārakkhandhotipi vadantiyevā**”ti.

Māhevanti mā aha evanti chedo, ahāti nipātamattaṃ, māti paṭisedhe nipāto. Tenāha “**mā evaṃ abhaṇī**”ti. “Māhevaṃ

ānandā”ti vadato bhagavato imasmiṃ ṭhāne tādisassa nāma te ānanda kalyāṇamittaguṇe sevato vattum yuttam ayāthāvato ti dhammabhaṇḍāgārikassa yathābhūtaguṇakittanamukhena paṭikkhepo yuttoti dassento “**bahussuto**”ti-ādimāha. **Idanti** idaṃ vacanam bhagavā āhāti sambandho. **Sakalameva hīti** ettha **hi**-saddo hetu-attho. Tena “māhevan”ti tassa paṭikkhepassa kāraṇam jotitam, na sarūpato vuttam. “Kalyāṇamittassetan”ti-ādinā pana taṃ sarūpato dassitanti āha “**idāni -pa-ādimāhā**”ti. **Paṭikaṅkhitabbanti** icchanatṭhena pāṭikaṅkhitabbanam, na paṭikaṅkhānimittenāti āha “**avassambhāvīti attho**”ti.

Idhāti antogadhāvadhāraṇapadam, idhevāti attho. Imasmiṃyeva hi sāsane ariyamaggabhāvanā, na aññattha. **Ādipadānamyevāti** tasmim tasmim vākye ādito eva vuttasammādiṭṭhi-ādipadānamyeva. **Sammādassanalakkhaṇāti** catunnam ariyasaccānam pariññābhisamayādivasena sammadeva dassanasabhāvā. **Sammā-abhiropanalakkhaṇoti** nibbānasāṅkhāte ārammaṇe sampayuttadhamme sammadeva āropanasabhāvo. **Sammāpariggahaṇalakkhaṇāti** musāvādādīnam viśamvādanādikicatāya lūkhānam apariggāhakānam paṭipakkhabhāvato pariggāhakasabhāvā sammāvācā siniddhabhāvena sampayuttadhamme sammāvācāpaccayam subhāsitasotāraṇca puggalam pariggaṇhātīti¹ **sammāpariggahaṇalakkhaṇā**. Yathā kāyikakiriyā kiñci kattabbanam samuṭṭhāpeti, sayaṇca samuṭṭhahanam ghaṭanam hoti, tathā **sammākammanta** saṅkhātā viratipīti **samuṭṭhāpanalakkhaṇā** daṭṭhabbā, sampayuttadhammānam vā ukkhipanam **samuṭṭhāpanam** kāyikakiriyāya bhārukkhipanam viya Jivamānassa sattassa, sampayuttadhammānam vā, jīvitappavattiyā² ājīvasseva vā suddhi vodānam³. Yathā uppannuppannānam vajjānam dhammena pahānānuppāda-atthalābhādi parivuḍḍhi hoti, evam sampayuttānam paggaṇasabhāvoti **sammāpaggaḥalakkhaṇo sammāvāyāmo**. Kāyavedanācittadhammesu subhasukhanicca-attagāhānaṇca vidhamanavasena sammāpatiṭṭhānasabhāvāti⁴ **sammā-upaṭṭhānalakkhaṇā sammāsati**. Sampayuttadhammānam sammā samādahanam ekaggaṭākaraṇam sabbhāvo etassāti **sammāsamādhānalakkhaṇo sammāsamādhi**. **Tīṇi kiccāni honti**

1. Pariggaṇhantī pavattatīti (Ka)

2. Jivitindriyappavattiyā (Ka)

3. Sodhanam vodāpanam (Ka)

4. Sammāpaddhānasabhāvāti (Ka)

paṭipakkhadhammesu, ārammaṇadhammesu, sampayuttadhammesu ca ekasmimyeva khaṇe pavattivisesabhūtāni. Idāni tāni sarūpato dassetuṃ “**seyyathidan**”ti-ādi vuttaṃ. **Saddhinti** iminā “aññehi”ti vuttakilesā micchādiṭṭhiyā saha ekaṭṭhā vā anekaṭṭhā vāti dasseti. **Pajahati** pahāya nam paṭivijjhati. **Nirodhanti** nibbānaṃ **ārammaṇaṃ karoti** sacchikiriyaṇapaṭivedhena paṭivijjhati.

Na kevalaṃ maggadhammā vuttanayeneva, atha kho aparenaṇi nayena veditabbāti dassento “**apicā**”ti-ādimāha. **Nānākhaṇā** punappunaṃ uppajjanato. **Nānārammaṇā** aniccānupassanādibhāvato. **Ekakkhaṇā** sakideva uppajjanato. **Ekārammaṇā** nibbānavisayattā. **Cattāri nāmāni labhati** pariññābhisamayādivasena pavattiyā. **Tīni nāmāni labhati** kāmasaṅkappādīnaṃ pahānavasena pavattiyā. Paṭipakkhapahānavasena hissa nāmattayalābho. Esa nayo sesesupi. **Viratiyopi honti cetanāyopi** pubbabhāgepi vikkhambhanavasena pavattanato. **Maggakkhaṇe pana viratiyova** paṭipakkhasamucchindanassa maggakiccattā. Na hi cetanā maggasabhāvā. **Sammappadhānasatipaṭṭhānavasena** catubbidhasammappadhānacatubbidhasatipaṭṭhānavasena **cattāri nāmāni labhati** anuppannākusalānuppādanādīnaṃ kusalānañca vaḍḍhanato. **Pubbabhāgepi maggakkhaṇepīti** yathā pubbabhāge paṭhamajjhānādivasena nānā, evaṃ maggakkhaṇepi. Na hi ekopi ca maggasamādhi paṭhamajjhānasamādhi-ādīnāmāni labhati sammādiṭṭhi-ādīnaṃ viya kiccavasena bhedaḥbhāvato. Tenāha “**maggakkhaṇepi sammāsamādhiyevā**”ti.

Ñatvā ñātābāti sambandho. Vuddhi nāma vepullaṃ bhiyyobhāvo punappunaṃ uppādo evāti āha “**punappunaṃ janeti**”ti. **Abhinibbattetīti** abhivaḍḍaṃ pāpento nibbattetī. **Vivittatāti** vivittabhāvo. So hi vivecanīyato vivicceti, yaṃ viviccitvā ṭhitam, tadubhayampi idha vivittabhāvasāmaññena “vivittatā”ti vuttaṃ. Tesu purimo vivecanīyato viviccamānatāya viviccanakiriya¹ samaṅgi dhammasamūho tāya eva viviccanakiriya vasena vivekoti gahito. Itaro sabbaso tato vivittasabhāvātāya. Tattha yasmim dhammapuñje sammādiṭṭhi pavattati, taṃ yathāvuttāya viviccamānatāya vivekasaṅkhātāṃ nissāyeva pavattati, itaraṃ pana taṃninnatātāṃārammaṇatāhīti vuttaṃ “**vivekaṃ nissitaṃ, viveke vā nissitaṃ**”ti.

---

1. Vivekasaṅkhātāya (Ka)

Yathā vā vivekavasena pavattaṃ jhānaṃ “vivekajan”ti vuttaṃ, evaṃ vivekavasena pavattā sammādiṭṭhi “vivekanissitā”ti daṭṭhabbā. Nissayo ca vipassanāmaggānaṃ vasena maggaphalānaṃ vedītabbo. Asatipi tāsāṃ pubbāparabhāve “paṭiccasamuppādo”ti ettha paccayānaṃ samuppādanāṃ viya abhinnaḍḍhammādhārā nissayaabhāvanā sambhavanti¹. Tassa tadanīgasamucchedanissaraṇavivekanissitānaṃ vatvā paṭippassaddhivivekanissitāya avacānaṃ ariyamaggabhāvanāya vuccamānattā. Bhāvitamaggassa hi ye sacchikātabbā dhammā, tesāṃ kiccaṃ paṭippassaddhiviveko. **Ajjhāsayatoti** “nibbānaṃ sacchikarissāmī”ti mahanta-ajjhāsayatō. Yādipi hi vipassanākkhaṇe saṅkhārārammaṇaṃ cittaṃ, saṅkhāresu pana ādīnaṃ suṭṭhu disvā tappaṭipakkhe nibbāne ninnatāya ajjhāsayatō nissaraṇavivekanissito hoti uṇhātibhūtaṃ puggalassa sītaninnacittatā viya. Keci pana “yathā sabhāvato, yathā ajjhāsayatō nissaraṇavivekanissitā, evaṃ paṭippassaddhivivekanissitāpi siyā”ti vadanti. Yādaggena hi nibbānaninnatā siyā, tadaggena phalaninnatāpi siyā “kudāssu nāmāhaṃ tadāyatanaṃ upasampajja vihareyyān”ti ajjhāsayasamattiyā bhāvato. Yasmā pahānavinayo viya rāganīroddhōpi idhādhīppetavivekena atthato nibbisiṭṭho, tasmā vuttaṃ “**esa nayo virāganissitādīsū**”ti. Tenāha “vivekatthā eva hi virāgādayo”ti.

Vossaggasaddo pariccāgattho pakkhandanattho cāti vossaggassa duvidhatā vuttā. Vossajjanaṃ hi pahānaṃ, vissaṭṭhabhāvena nīrāsāṅkapavatti ca, tasmā vipassanākkhaṇe tadanīgavasena, maggakkhaṇe samucchedavasena paṭipakkhassa pahānaṃ vossaggo, tathā vipassanākkhaṇe taṃninnabhāvena, maggakkhaṇe ārammaṇakaraṇena vissaṭṭhasabhāvataṃ vossaggoti vedītabbāṃ. Tenevāha “**tattha pariccāgavossaggo**”ti-ādi. **Ayaṃ sammādiṭṭhī**ti ayaṃ missakavasena vuttā sammādiṭṭhi. **Yathāvuttena pakārenā**ti tadanīgappahānasamucchedappahānapakārena taṃninnatadārammaṇakaraṇappakārena ca.

Pubbe vāsoggavacanasseva atthassa vuttattā āha “**sakalena vacanenā**”ti. **Pariṇamantaṃ** vipassanākkhaṇe, **pariṇataṃ** maggakkhaṇe. Pariṇāmo nāma idha pariṇāpako āha “**paripaccantaṃ paripakkañcā**”ti. Pariṇāpako ca āsevanalābhena laddhasāmatthiyassa kilese

---

1. Yassa bhāvanā sambhavanti (Ka)

pariccajituṃ nibbānaṃ pakkhandituṃ tikkhavisadabhāvo. Tenāha “**ayan**”ti-ādi. **Esa nayoti** yvāyaṃ nayo “vivekanissitan”ti-ādinā sammādiṭṭhiyaṃ vutto, sesesu sammāsaṅkappādīsupi eseva nayo, evaṃ tattha netabbanti attho.

Paṭiccāti nissāya. **Jātisabhāvāti** jāyanasabhāvā. **Sakaloti** anavaseso, sabboti attho. Na koci maggo sāvaseso hutvā sambhavati. Heṭṭhime magge uppanne uparimo uppanno eva nāma anantarāyena uppajjanato. **Vavassaggattheti** vacasāyatthe. **Vaṇṇayantīti** guṇavaṇṇanavasena vitthārenti.

Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā

130. Diva-saddo divā-saddo viya divasapariyāyo, tasmā visesanabhāvena vuccamāno diva-saddo atthavisesaṃ dīpetīti āha “**divasassa divā**”ti-ādi. Saṃ vuccati dhanam, tassa paṭīti sampati, dhanasāmiko, tassa hitāvahattā **sāpateyyanti** āha “**sāpateyyanti dhanan**”ti. Tassa gehe katākatabhaṇḍassa atibahubhāvato vimhayappatto rājā “**ko pana vādo**”ti āha. **Kāḷalohaṃ** nāma ayophalaṃ. Kacchapādirūpehipi sovaṇṇādīni ṭhapenti. **Sakuṇḍakabhattanti** sakuṇḍehi vā sathusehi vā pakkabhattaṃ. Bilaṅgaṃ vuccati dhaññabilaṅgaṃ, āranālantipi vuccati, taṃ dutiyaṃ assāti **bilaṅgadutiyam**. Tañhi kañjito nibbattattā **kañjikaṃ** nāma. Tīti pakkhehi vatthakhaṇḍhehi katanivāsanam **tipakkhavasanaṃ**. Tenāha “**tīni -pa-nivāsanaṃ**”ti.

Asanto nīco purisoti **asappurisoti** āha “**lāmakapuriso**”ti. Kammasa nibbattabhāvena otaraṇatāya phalaṃ aggam nāma, uparibhūmigatattā uddham aggam assāti **uddhaggikaṃ**. **Dakkhiṇanti** dānamāha. Saggo nāma kāmabhavūpapattibhavo, tassa nibbattanato “**saggassa hitā**”ti vuttam. **Tatrupapattijananatoti** tatra upapattiyā jananato, uppādanatoti attho.

Setaṃ udakaṃ etissāti **setodakā**. So yena bhāvena yattha pākaṭataro hutvā dissati, taṃ dassetuṃ “**vīcīnaṃ bhinnaṭṭhāne**”ti āha. Sukhotaraṇaṭṭhānatāya kaddamādidosavirahato ca **sundaratitthā**. **Taṃ apeyyamānanti** taṃ udakaṃ kenaci aparibhuñḍijyamānaṃ. **Attanā kattabbakiccaroti** attanā kātabbakammasaṅkhātakiccaro, paribhogavasena ceva saṅghetabbasaṅgaṇhanavasena ca niyojakoti attho. **Kusalakiccaroti** attanā kātabbapuñṇakaro.

Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā

131. **Piṇḍapātenā**ti sahayoge karaṇavacanaṃ. Paṭipādanaṃ tena saha yojananti āha “**piṇḍapātena saddhiṃ samyojesi, piṇḍapātaṃ adāsīti attho**”ti. “Paṇītabhojanaṃ bhuñḍitvā”ti vuttaṃ, pāḷiyaṃ pana “kaṇājakam bhuñḍati bilaṅgadutiyaṃ”ti. Taṃ taṃ pavattitaṃ yebhuyyavasena vuttanti daṭṭhabbaṃ. Idāni “imassa seṭṭhissa kassaci samaṇassa vā brāhmaṇassa vā dethā”ti vacanaṃ na sutapubbaṃ, yasmā paccekabuddhā nāma attano guṇānubhāvehi loke pākaṭā sañjātā eva honti, tasmā seṭṭhibhariyāya “na yassa vā tassa vā”ti-ādi cintitaṃ. Tathā hi tesam dentāpi sakkaccaṃ yebhuyyena paṇītameva denti. **Nāsāpuṭaṃ pahari** attano ānubhāvena. **So luddhatāya** “bahu vata dhañṇaṃ mamassā”ti **cittaṃ samyametuṃ sandhāretuṃ asakkonto**.

Vipparisāruppanākāraṃ dassetuṃ “**varametan**”ti-ādi vuttaṃ. “Imassa samaṇassa piṇḍapātaṃ dehi”ti vadato na ekāya eva javanavīthiyā vasena atthasiddhi, atha kho tattha ādito pavattajavanavāropi atthi majjhe pavattajavanavāropi, taṃ sandhāyāha “**pubbapacchimacetaṇāvasenā**”ti. **Ekā cetanā dve paṭisandhiyo na detīti** ettha sāketapañhasena nicchayo veditabbo. Cuddasannaṃ cetanānaṃ pubbe puretaraṃ katattā **purāṇaṃ**.

Parigayhatīti **pariggahoti** āha “**pariggahitaṃ vatthun**”ti. Anvāya upanissāya jīvantīti **anujīvino**. **Sabbametanti** dhanadhaññādisabbaṃ etaṃ yathāvuttapariggahavatthun. **Nikkhippagāminanti** nikkhipitabbatāgāmināṃ. Nikkhipitabbasabhāvaṃ hotīti āha “**nikkhippasabhāvan**”ti. Pahāya gamanīyanti ayamettha atthoti āha “**pariccajitabbasabhāvamevā**”ti.

Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Titiyavagga

1. Puggalasuttavaṇṇanā

132. “Nīce kule paccājāto”ti-ādi appakāsanabhāvena tamatīti¹ **tamo**, tena tamena yuttoti **tamo** puggalo vuccati, tamyogato puggalassa tabbohāro yathā “maccherayogato macchero”ti. Tasmā **tamoti** appakāsanabhāvena tamo tamabhūto andhakāro viya jāto, andhakārattaṃ vā pattoti attho. Vuttalakkhaṇaṃ tamameva paramparato ayanāṃ gati niṭṭhā etassāti **tamaparāyaṇo**, tamaparāsaṇataṃ vā pattoti attho. Ñāyenapi tamaggahaṇena khandhatamova kathito, na andhakāratamo. Khandhatamoti ca sampattirahitā khandhapavattiyeva daṭṭhabbā. “Ucce kule paccājāto”ti-ādi pakāsanabhāvena jotetīti **joti**, tena jotinā yuttoti-ādi sabbaṃ tame vuttanayeneva veditabbaṃ. **Itare dveti** jotitamaparāyaṇo jotijotiparāyaṇoti itare dve puggale.

Veṇuvettādikehi peḷādikārakā **vilīvakārakā**. Migamacchādīnaṃ nisādanato **nesādā**, māgavikamacchabandhādayo. Rathesu cammena hananakaraṇato **rathakārā** cammakārā vuttā. “Pu”iti karīsassa nāmaṃ, taṃ kusenti apanentīti **pukkusā**, pupphachaddakā. **Dubbannoti** virūpo.

---

1. Tamo viyāti (Ka)

Okoṭimakoṭi ārohābhāvena heṭṭhimakoṭiko, rassakāyoti attho. Tenāha “**lakuṇḍako**”ti. Laku viya ghaṭikā viya ḍeti pavattatīti hi **lakuṇḍako**, rasso. Kaṇati nimilatīti **kāṇo**. Tam panassa nimīlanam ekena akkhinā dvīhipi vāti āha “**ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā**”ti¹. Kuṇanam kuṇo, hatthavekallam, so etassa atthīti **kuṇī**. **Khañjo** vuccati pādavikalo. Heṭṭhimakāyasaṅkhāto sarīrassa pakkho padeso hatto assāti **pakkhahato**. Tenāha “**pīṭhasampī**”ti. Padīpe padīpane etabbam netabbanti **padīpeyyam**, telakapallādi-upakaraṇam. **Vuttanti** aṭṭhakathāyam vuttam.

Āgamanavipattīti āgamaṇaṭṭhānavasena vipatti āgamo etthāti katvā. **Pubbuppannapaccayavipattīti** paṭhamuppannapaccayavasena vipatti. Caṇḍālādisabhāvā² hissa mātāpitaro paṭhamuppannapaccayā, paṭhamupattiyā vā paccayā, tehevassa vipatti eva, na sampatti. **Pavattapaccayavipattīti** pavatte sukhapaccayavipatti. Tādise nihīnakule uppannopi koci vibhavasampanno siyā, ayam pana duggato durūpo hoti. **Ājīvupāyavipattīti** ājīvanupāyavasena vipatti. Sukhena hi jīvikam pavattetuṃ upāyabhūtā hatthisippādayo imassa natthi, pupphachaḍḍakasilākoṭṭanādikammaṃ pana katvā jīvikam pavatteti. Tenāha “**kasiravuttike**”ti. **Attabhāvavipattīti** upadhivipatti. **Dukkhakāraṇasamāyogoti** kāyikacetasikadukkhupattiyā paccayasamodhānam. **Sukhakāraṇavipattīti** sukhapaccayaparihāni. **Upabhogavipattīti** upabhogasukhassa vināso anupaladdhi. Joti ceva jotiparāyaṇabhāvo ca **sukkapakkho**.

Dasati akkosavatthūhīti lakkhaṇavacanam etaṃ yathā “yadi me byādhitā honti, dātabbamidamosadhan”ti, tasmā dasahi akkosavatthūhi, tattha vā yena kenaci paribhāsati attho. **Ekaggacittoti** dānam dātuṃ apekkhitatāya samāhitacitto.

Puggalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ekacchikāṇo vā ubhayacchikāṇo vāti (Ka)

2. Caṇḍālādibhāvā (?)

2. Ayyikāsuttavaṇṇanā

133. **Jarājīṇṇā**ti jarāya jīṇṇā. Tena pākaṭajarāya matthakappattimāha. **Vayovuḍḍhā**ti vayasā vuḍḍhā. Tena pacchimavayassa osakkasampavattim vadati. **Jātimahallikā**ti jātimahattagatā. **Cirakālam atikkantā**ti dve tayo rājarivatṭe vītivattā. Vayo-saddo sādharāṇavacanopi jīṇṇasaddasannidhānato osānavayaṃ eva vadatīti āha “**pacchimavayaṃ sampattā**”ti. **Ayyikā**ti mātāmahiṃ sandhāya vadati. Hatthī eva ratanabhūto **hatthiratananti** āha “**satasahassagghanakenā**”ti-ādi. **Sabbāni tānī**ti kumbhakārabhājanāti, tehi saddhiṃ sattasantānassa pamāṇaṃ dassento “**tesu hī**”ti-ādimāha, taṃ suviññeyyameva.

Ayyikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Issattasuttavaṇṇanā

135. **Aṭṭhuppattikoti** ettha kā assa aṭṭhuppatti? Titthiyānaṃ bhagavato bhikkhusaṃghassa ca alābhāya ayasāya parisakkanāṃ. Taṃ vitthārato dassetuṃ “**bhagavato kirā**”ti-ādi vuttaṃ. Yathā taṃ sabbadisāsu yamakamahāmegho uṭṭhihitvā mahā-oghaṃ viya sabbā pāramiyo “imasmiṃyeva attabhāve vipākāṃ dassāmā”ti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṃ nibbattayimsu. Tato tato annapānayanavattamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrāhmaṇādayo āgantvā “kaḥaṃ bhagavā, kaḥaṃ devadevo narāsabho lokanātho”ti bhagavantaṃ pariyesanti, sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṃ alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṃ āhacca tiṭṭhanti ceva anuvattanti ca andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbaṃ **khandhake**¹ tesu tesu suttesu ca āgatanayena veditabbaṃ. Yathā ca bhagavato, evaṃ bhikkhusaṃghassapi. Vuttampi “tena kho pana samayena bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvara -pa-parikkhārānaṃ, bhikkhusaṃghopi kho”ti-ādi², tathā “yāvata kho cunda

1. Vi 3. 314 piṭṭhe.

2. Khu 1. 128 piṭṭhe Udāne.

etarahi saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṃ cunda aññaṃ ekaṃ saṅghampi ekaṃ gaṇampi samanupassāmi evaṃ lābhaggayasaggappattaṃ, yatharivāyaṃ cunda bhikkhusaṅgho”¹. **Evanti** idāni vuccamānākārena. **Nijjhattinti** saññattim. **Nanti** kathaṃ.

Evaṃ pucchitum ayuttam titthiyānaṃ kathā mahājanasannipāte niyyātītā hotīti. **Tasmim dātabbāṃ**, cittappasādamattena dentepi hi puññaṃ pavaḍḍhati. **Ārocitaṃ** attanoti adhippāyo. **Bhagavāti** satthu āmantanaṃ. **Cittaṃ nāma** yathāpaccayaṃ pavattamānaṃ **nigaṇṭhā -pa- pasīdati** pasannassāti adhippāyo. Pubbe avisesato deyyadhammassa dātabbaṭṭhānaṃ nāma pucchitaṃ, idāni tassa mahapphalabhāvakaro dakkhiṇeyyavisesoti āha “**aññaṃ tayā paṭhamaṃ pucchitaṃ, aññaṃ pacchā**”ti. **Sallakkhehi etaṃ**, pacchimaṃ purimena saddhim ānehīti adhippāyo. Pucchitassa nāma pañhassa kathanāṃ mayhameva bhāro. **Samupabyūḷhoti** ekato senāya rāsivasena sampiṇḍitoti attho. Tenāha “**rāsibhūto**”ti. **Asikkhitoti** sattaṭṭhasamvaccharāni dhanusippe na sikkhito. Dhanusippaṃ sikkhitvāpi koci katahattho na hoti, ayaṃ pana asikkhito na katahattho, poṅkhānupoṅkhabhāvoyeva byāmamauṭṭhibandho. **Tiṇapuñjamattikāpuñjādīsūti ādi**-saddena paṃsupuñjavālukaṃpuñjasārāphalaka-ayoghanādike saṅgaṇhāti. **Akataparicayoti** tesāṃ santikā vijjhanaṭṭhena akataparicayo. Rājarājamahāmatādike upecca asanaṃ upāsanaṃ, na kataṃ upāsanaṃ etenāti **akatūpāsano**. Asikkhitatādinaṃ bhīrubhāvena vā kāyassa chambhanaṃ saṅkamaṇaṃ uttāso etassa atthīti chambhīti āha “**pavedhitakāyo**”ti.

Dakkhiṇeyyatāya adhippetattā “**arahattamaggena kāmacchando pahīno hoti**”ti āha. Accantappahānassa icchitattā **tatiyeneva kukkucāṃ pahīnaṃ hoti** paṭighasampayogaṃ. Asekkhassa ayanti **asekkhaṃ**, silakkhandho. Tayidaṃ na aggaphalaṃ silameva adhippetam, atha kho yaṃ kiñci asekkhasantāne pavattam silam, lokuttaro eva na adhippeto sikkhāya jātattā, evaṃ vimuttikkhandhopīti. Sekkhassa esoti vā, apariyositasikkhattā sayameva sikkhatīti vā sekkho, catūsu

---

1. Dī 3. 104 piṭṭhe.

maggesu heṭṭhimesu ca tīsu phalesu sīlakkhandho. Upari sikkhitabbābhāvato **asekkho**. Vuḍḍhippatto sekkhoti **asekkho**. Aggaphalabhūto sīlakkhandho vucceyya, aṭṭhakathāyaṃ pana vipassakassa sīlassa adhippetattā tathā attho vutto. **Sabbatthāti** “asekkhenā”ti-ādīsu. Ettha ca yathā sīlasamādhīpaññākkhandhā missakā adhippetā, evaṃ vimuttikkhandhāpīti tadaṅgavimutti-ādayopi veditabbā, na paṭippassaddhivimutti eva.

Yena sippena issāso hoti, taṃ **issattanti** āha “**ususippan**”ti. Yassā vāyodhātuyā vasena sarīraṃ sañjātathāmaṃ hoti, taṃ balapaccayaṃ sandhāyāha “**balam nāma vāyodhātū**”ti. Samappavattito hi visamappavattinivāradhātu balam¹ nāma, tena tato aññaṃ balarūpaṃ nāma natthi.

Yasmā arahā eva ekantato sorato, tassa bhāvo **soraccanti** āha “**soraccanti arahattan**”ti. **Ete dveti** khanti soraccanti ete dve dhammā. Pānīyaṃ pivanti etthāti **papā**, yo koci jalāsayo yaṃ kiñci pānīyaṭṭhānanti āha “**caturassapokkharāṇī-ādīni**”ti. Udakavikūlādīsu kamanti atikkamanti etehīti **saṅkamanāni**, setu-ādīni. Setukaraṇayuttaṭṭhāne setuṃ, caṅkamanakaraṇayuttaṭṭhāne caṅkamanam, maggakaraṇayuttaṭṭhāne maggaṃ kareyyāti ayamettha adhippāyo. Tenāha “**paṇṇāsā**”ti-ādi.

Bhikkhācāravattanti ariyānaṃ hitaṃ vattaṭṭipattim. **Dentopīti** pi-saddena akhīṇāsavassa dentopīti imamatthaṃ dasseti yassa kassacipi dentenapi kammaphalaṃ saddahitvā vipasannacitteneva dātabbattā. **Thanayanti** idaṃ tassa mahāmeghabhāvadassanaṃ. Yo hi mahāvassaṃ vassati, so gajjanto vijjummālaṃ vissajjento pavassati. **Abhisāṅkharitvā samodhānetvāti** khādanīyassa vividhajātiyāni sampiṇḍetvā. Tenāha “**rāsim katvā**”ti.

Pakiraṇaṃ nāma vikiraṇampi hoti anekatthattā dhātūnanti āha “**vikiratī**”ti². **Pakiranto viya vā dānaṃ detīti** iminā guṇakhetameva apariyesitvā karuṇākhettepi mahādānaṃ pavattetīti dasseti. Tena

1. Bāhubalaṃ (Ka)

2. Viciratīti (Ka)

“pakireti”ti vadantena bhagavatā aṭṭhuppattiyam āgatatitthiyavādena appaṭisedhitatāpi dīpitā hoti. **Puññadhārā**ti puññamayadhārā puññābhisandā. **Sinehayantī**ti thūladhārenapi sinehena siniddham karontī. **Kiledayantī**ti allabhāvam pāpayantī. Yathāyam puññadhārā dātāram anto sineheti pūreti abhisandeti, evam paṭiggāhakānampi anto sineheti pūreti abhisandeti. Tenevāha “dadam piyo hoti bhajanti nam bahū”ti-ādi¹. Evam santepi “dātāram abhivassati”ti vuttattā aṭṭhakathāyam dāyakavaseneva “**sineheti**”ti vuttam, yasmā vā paṭiggāhakassa sinehuppatti āmisaniṣṣitāti dāyakavaseneva vuttam.

Issattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā

136. **Khattiyā**ti abhisekappattā. Issariyamado **kāmagedho**. Pathavimaṇḍalassa mahantatā tamnivāsinam anuyantatāti sabbamidam yathicchitassa rājakiccassa sukkena samijjhanassa kāraṇakittanam. Yādise rājakicce ussukkam āpanno, tam vitthārato dassetum “**esa kirā**”ti-ādi vuttam. **Antaragamanā**nti tiṇṇam nirantaragamanānam antarantarā gamanāni. **Corā cintayimsū**ti eko antarabhogiko rājaparādhiko pañcasatamanussaparivāro coriyam karonto vicarati, te sandhāya vuttam.

“Ayuttam te katan”ti sacāham vakkhāmīti yojanā. **Dhuravihā**reti ratassa dhuram viya nagarassa dhurabhūte vihāre. **Santhambhitunti** vissāsabhāvena upaṭṭhātum. **Saddhāyikoti** saddhāya ayitabbo, saddheyoti attho. Tenāha “**saddhātabbo**”ti. **Paccayikoti** pattiyāyitabbo. **Abbhasamam** puthulabhāvena. **Nipphothenoti** nimmaddento. **Sanhakaraṇīyam** atisaṇham **pisanto** nisadapoto viya pisanto.

Dhammacariyāti ādittampi sīsam celañca ajjupekkhitvā sammāpaṭipatti eva kātabbā tassā eva paraloke paṭiṭṭhābhāvato. **Ācikkhāmī**ti kathemi, kathento ca yathā tamattham sammadeva rājā jānāti, evam

1. Am 2. 34 piṭṭhe.

jānāpemiṭi. **Nipphatti** yuddhena kātabba-atthasiddhi. Visinoti bandhati yathādhippetaṃ cittaṃ etenāti **visayo**, samatthabhāvo. **Mantasampannā**ti sampannarājamantā **Mahā-amaccā**ti mahosadhādisadisā nītisatthachekā amaccapurisā. **Upalāpetunti** paresaṃ antare virodhatthaṃ saṅgaṇhituṃ.

Dveyeva pabbatāti pabbatasadisā dveyeva gahitā. **Rājovādeti** rājovādasutte. **Āgatāva** tattantiyā¹ anurūpatthaṃ. **Vilumpamānā**ti iti-saddo ādi-attho. **Vipattī**ti bhogaparihānādivināso. **Hatthiyuddhādīhi jarāmaraññaṃ jinituṃ na sakkā** sattassa avisayabhāvato. Yena pana jinituṃ sakkā, taṃ dassento bhagavā “**buddhe -pa- nivesaye**”ti āha. Ratanattaye hi saddhā nivīṭṭhā mūlajātā patiṭṭhitā ekantato jarāmarañnavijayāya hoti. Tenāha “**tasmā saddhan**”ti.

Pabbatūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya

Kosalasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

---

1. Tamāntiyā (Ka)

4. Mārasamyutta

1. Paṭhamavagga

1. Tapokammasuttavaṇṇanā

137. Uruvelāya samīpe gāmo uruvelagāmo, taṃ **uruvelagāmaṃ**. Abhimukhabhāvena sammadeva sabbadhamme Bujjhatīti abhisambodhi, sabbaññutaññāṇaṃ, tena samannāgatattā ca bhagavā **abhisambuddhoti** vuccati. Tassa pañcacattālīsāya vassesu ādito pannarasa vassāni paṭhamabodhi, idha pana sattāhabbhantarameva adhippetanti āha “**abhisambuddho hutvā antosattāhasmimiyevā**”ti. Asukhabhāvena aññehi kātum asakkuṇeyyattā dukkaraṃ karotīti dukkarakāro, so eva itthilingavasena **dukkarakārikā**. Tāya mutto vatamhīti cintesi. Yadi evaṃ kasmā taṃ lokanātho chabbassāni samanuyuñjati? Kammaṇṇitavasena. Vuttaṃ hetam **apadāne**¹—

“Avacāhaṃ jotipālo, sugataṃ kassapaṃ tadā.

Kuto nu bodhi muṇḍassa, bodhi paramadullabhā.

Tena kammavipākena, acarim dukkaraṃ bahuṃ.

Chabbassānuruvelāyaṃ, tato bodhimapāpuṇim.

Nāhaṃ etena maggena, pāpuṇim bodhimuttamaṃ.

Kummaggena gavesissaṃ, pubbakamma vārito”ti.

Māretīti vibādheti. Vipatti-ādisaṃyojanaṃ hi sādhuṇaṃ paramatthato maraṇaṃ saccapaṭivedhamāraṇattā. Pāpatarattā pāpatamoti **pāpimā**. Sā cassa pāpatamatā pāpavuttitāyāti āha “**pāpe niyutto**”ti. **Adhipatīti** kāmādhipati. Appahīnakāmarāge attano vase vattetīti **vasavattī**. Tesaṃyeva kusalakammānaṃ antaṃ karotīti **antako**. Vaṭṭadukkhato aparimuttapaccayattā **namuci**. Mattānaṃ pamattānaṃ bandhūti **pamattabandhu**.

---

1. Khu 3. 349 piṭṭhe.

Tapokammāti attakilamathānuyogato. **Aparaddho**ti virajjhasi. “Aparādho”tipi atthi, soyeva attho. Kāyakilamatham anuyuñjanto yebhuyyena amarathāya anuyuñjati, so ca kammavādīhi anuyuñjyamāno devatthāya siyāti āha “**amarabhāvathāyā**”ti. **Sabbaṃ tapanti** sabbaṃ attaparitāpanam. **Atthāvaham na bhavati** bodhiyā anupāyattā. **Kiñcassā**ti kiñci siyāti attho. **Phiyārittaṃva dhammanī**ti dhammam vuccati vaṇṇu¹, so idha “dhamman”ti vutto, dhammani vaṇṇupadeseti² attho. Tenāha “**araññe**”ti. Ubhosu passesu phiyāhi **ākaddheyya ceva** arittehi **uppīleyya ca**.

Sammāvācākammantājīvā gahitā maggasīlassa adhippetattā. Samādhino hi gahaṇena **sammāvāyāmasatisamādhayo gahitā** upakārabhāvato. **Paññāyāti** etthāpi eseva nayo. Bujjhati etenāti **bodho**, maggoti āha “**bodhāyāti maggatthāyā**”ti. Katham pana maggam maggatthāya bhāvetīti āha “**yathā hī**”ti-ādi. Tena yathā yāgupacanārambho yāvadeva yāgu-attho, evam maggabhāvanārambho maggādhigamatthāyāti dasseti. Ārambhoti ca ariyamaggabhāvanāya bandhāpanam daṭṭhabbam. Keci pana “magganti ariyamaggam, bodhāyāti arahattasambodhāya, evaṇca katvā ‘pattosmi paramasuddhin’ti idampi vacanam samatthitan”ti vadanti, apare pana “sabbaññutaññāpasambodhāyāti. So hi sabbasmāpi bodhito uttaritaro”ti. **Nihato** nibbisevanabhāvam pāpito. Tenāha “**parājito**”ti.

Tapokammasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā

138. **Andhabhāvakāra**keti pacurajanassa cakkhuviññāṇupattinivāraṇena andhabhāvakārake. **Mahātame**ti mahati tamasi. **Pāsāṇaphalake mahācīvaraṃ sīse** ṭhapetvāti etena tam phalakam apassāya nisinnoti

1. Paṇṇo (Ka) “maru, dhandhani” iti dve samānatthā (Amarakosa 11. 5) vaṇṇusaddo ca maruvācako.

2. Paṇṇapasavaneti (Ka)

dasseti. **Padhānanti** bhāvanam. **Pariggaṇhamānoti** sabbaso gaṇhanto avissajjento, bhāvanam anuyuñjanto anupubbasmāpattiyo phalasmāpattiṅca manasikarontoti attho. Tenāha “**nanu cā**”ti-ādi. **Ariṭṭhakoti** ariṭṭhakavaṇṇo. Tenāha “**kāḷako**”ti.

Dīghamaddhānanti cirataram kalam. **Samsaranti** āsādanādhippāyena sañjaranto, alam tuyham etena nippayojananti adhippāyo. Na hi tena mārasa kāci atthasiddhīti.

Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Subhasuttavaṇṇanā

139. **Susamvutāti** maggasamvarena suṭṭhu samvutā. **Supihitāti** suṭṭhu pihitā. **Vasānugāti** kāyādidvārasānugā vasavattino na honti. **Baddhacarāti** paṭibaddhacariyāti.

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā

140. **Upāyamanasikārenāti** aniccādīsu aniccādito manasikaraṇena. **Upāyavīriyenāti** anuppannākusalānam anuppādanāya vidhinā pavattavīriyena. **Kāraṇavīriyenāti** anuppannānuppādanādi-atthassa kāraṇabhūtena vīriyena. Anuppannapāpakānuppādanādi-atthāni hi vīriyāni yadattham¹ honti, tam attham sādhentiyevāti etassa atthassa dīpako **sammā-**saddo. Yonisosammāsaddena hi upāyakāraṇatthadīpakatam sandhāya “**upāyavīriyena kāraṇavīriyenā**”ti vuttam. **Arahattaphalavimutti** ukkaṭṭhaniddesena. Mārena “mayham kho bhikkhave”ti-ādikam bhagavato vacanam sutvā vuttam “**arahattam patvāpi na tussati**”ti-ādi.

---

1. Anuppannapāpakānuppādanādi-atthāti gahitā te tatheva (?)

ime tassa sāsanaṃ mūlanti āha “**sīlasamādhivipassanā vā ādi**”ti. Sesam vuttanayameva.

Kiñcāpi avayavavinimutto samudāyo natthi, yesu pana avayavesu samudāyarūpena apekkhitesu gāthāti samaññā, tam tato bhinnam viya katvā dassento “**catuppadikagāthāya tāva paṭhamapādo**”ti-ādimāha.

Pañcapadachappadānam gāthānam ādipariyosānaggahaṇena itare dutiyādayo tayo cattāro vā majjhanti avuttasiddhamevāti na vuttam.

Ekānusandhikasuttassāti idam bahuvi bhāgam yathānusandhinā ekānusandhikam suttaṃ sandhāya vuttam, itarassa pana teyeva desetabbadhammavibhāgena ādimajjhāpariyosānabhāgā labbhanti. **Nidānanti** kāladesakaparīsādi-apadisanalakkhaṇādikā attho. **Idamavocāti iti**-saddo ādi-attho. Tena tadavasesanigamanapāliṃ saṅgaṇhāti. **Anekānusandhikassa** saha nidānena paṭhamo anusandhi ādi, saha nigamanena pacchimo pariyosānam, itarena majjhanti ādimajjhāpariyosānāni veditabbāni.

Sāthakanti atthasampattiyā sāthakam katvā. **Sabyañjananti** byañjanasampattiyā sabyañjanam. Sampatti ca nāma paripuṇṇabyañjanatāti āha “**byañjanehi -pa- desetā**”ti. **Sakalāparipuṇṇanti** sabbaso paripuṇṇam sīlādipaṇcadhammakhandhapāriyā. **Nirupakkilesam** diṭṭhimānādi-upakkilesābhāvato. Avisesato tisso sikkhā sakale sāsane bhavanti.

Dhammoti pana brahmacariyam vā sandhāya vuttam “katamesānam kho bhante buddhānam bhagavantānam brahmacariyam ciraṭṭhitikam ahoṣi”ti-ādisu¹ viya. **Dukūlasāniyā paṭicchannā viya**, na tu pākāraselādipaṭicchannā viya. Tena dhammaniruttiyā sakalākilesānam pahānānubhāvam vadati.

Alābhāparihāniyā, na laddhāparihāniyā. **Aḍḍhuddhānīti** pañcasatādhikāni tīni pāṭihāriyasahassāni. **Sātanti** sukham.

Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sappasuttavaṇṇanā

142. **Surākārakānanti** piṭṭhasurāyojanakānaṃ. Kosalānaṃ issaroti Kosalo, Kosalarājassa ayanti **kosalikā. Paribhogapātī** bhattaparibhojanatthāya pāti paribhogapāti. **Kammāruddhanapaṇāliyāti** kammāruddhanapaṇālimukhe. **Dhamamānāyāti** dhamiyamānāya. Taṃ pana yasmā bhastavātehi pūritam nāma hoti, tasmā “**bhastavātena pūriyamānāyā**”ti vuttam. **Niyāmbhūmiyanti** bhagavato paṭisallānatthāne **sañcarantaṃ** māraṃ maṃsacakkhunāva **disvā**. Tenāha “**vijjulātālokenā**”ti.

Seyyatthāyāti seyyānisamsāya. Tenāha “**ṭhassāmī**”ti-ādi. **Attasaññatoti** attabhāvena saṃyato. Tenāha “**saṃyatattabhāvo**”ti. **Taṃsaṅghitassāti** tasmim hatthapādakukkucarāhite buddhamunismim avaṅghitassa. **Vossajja careyya tattha** soti iminā bhagavā taṃ byākaramāno vibhimsitā buddhānaṃ kim karissati bhayābhāvato, kevalam pana anaṅghavalikaṃ uppīento viya tvameva āyāsam āpajjissasīti māraṃ santajjeti.

Bheravāti avītarāgānaṃ bhayanajakā. **Tatthāti** taṃnimittam. **Phaleyyāti** bhijjeyya. **Sattisallanti** sattisaṅkhātam puthusallam. **Urasmim cāreyeyyūnti** phāsum vijjhitum ṭhapeyyum uggireyyum¹. **Khandhupadhīsūti** khandhasaṅkhātesu upadhīsu. **Tānaṃ karonti nāmāti** tato bhayanimitto attano tānaṃ karonti nāma.

Sappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Supatisuttavaṇṇanā

143. **Utugāhāpanattham dhovivā**, na rajojallavikkhālanattham. Tenāha “**buddhānaṃ panā**”ti-ādi. **Dhotapādake geheti** dhotapādehi akkamitabbake. **Vattabhedo nāma natthi** dhammassāmibhāvato.

---

1. Urasmim cāreyyāti phāsu vijjhitum labheyanti gireyya (Ka)

Vattasīse thatvā dhovanti aññesaṃ diṭṭhānugati-āpajjanattham.
Soppapariggāhakenāti ettha **soppari** nāma niddāya antarantarā
 pavattakiriyamayacittappavattirahitā nirantarabhavaṅgasantatīti taṃ
 sabhāvato payojanato kālaparicchedato pariggāhakaṃ
 upariniddesasatisampajaññaṃ sandhāya vuttam “**soppapariggāhakena**
satisampajañña”ti. Keci pana “niddā soppanā”ti vadanti, taṃ bhagavato
 soppari hīlento vadati.

Kim nūti ettha **kinti** hetunissakke paccattavacananti āha “**kasmā nu**
supasī”ti. **Dubbhago** vuccati nissiriko bhinnabhago, so pana matasadiso
 visaññisadiso ca hotīti āha “**mato viya visaññī viya cā**”ti.

Ādināti **ādi**-saddena “bāhirassa upādāya aṭṭhārasā”ti-ādinā¹ āgataṃ
 taṇhakoṭṭhāsam saṅgaṇhāti. **Tattha tattha visattatāyā**ti tasmim tasmim
 ārammaṇe visesato āsattabhāvena. Visassa dukkhanibbattakakamassa
 hetubhāvato **visamūlatā**, visam vā dukkhadukkhadibhūbhavedanā mūlam
 etassāti **visamūlā**, taṇhā. Tassa rūpādikassa dukkhassa paribhogo, na
 amatassāti **visaparibhogatā**. **Katthaci netunti** katthaci bhava sabbathā netum.
Parikkhayāti sabbaso khīṇattā. **Tuyham kim etthāti** sabbupadhiparikkhayā
 suddhassa mama paṭipattiyam tuyham kim ujjhāyanam, kevalam
 vighātoyeva teti dasseti.

Supatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nandatisuttavaṇṇanā

144. Aṭṭhamam uttānatthameva.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Abhi 2. 362 piṭṭhe.

9. Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā

145. **Paṇṇāsaṃ vā vassāni jīvati** vassasatato upari seyyathāpi thero anuruddho. **Saṭṭhi vā vassāni** seyyathāpi thero bākulo. Paṭiharitvā paccanīkabhāve sātāṃ sukhāṃ etassāti paccanīkasāto, tabbhāvo **paccanīkasātātā**, tāya. **Abhibhavitvā abhāsi** paṭivacanaṃ jānamānova.

Na hīleyya na jiguccheyya. **Evanti** so dārako viya kiñci acintento sappuriso careyya, evaṃ hissa cittadukkhāṃ na hotīti adhippāyo. **Pajjalitasīso viya careyyāti** yathā pajjalitasīso puriso aññaṃ kiñci akatvā tasseva vūpasamāya vāyameyya, evaṃ sappuriso āyuṃ parittanti ñatvā teneva nayena sabbasaṅkhāragataṃ aniccaṃ, aniccattā eva dukkhāṃ, anattāti vipassanampi otaritvā taṃ ussukkāpentopi saṅkhāravigamāya careyya paṭipajjeyya.

Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiya-āyusuttavaṇṇanā

146. **Nemīvāti** nemisīsena cakkāṃ vadati. **Kubbaraṃ anupariyāyatīti** kubbaraṃ anuparivattati. Tathābhūto pana so taṃ ajahantovāti āha “**na vijahati**”ti. **Āyu anupariyāyatīti** maccānaṃ āyu gatampi paccāgacchatīti¹ bhagavato paṭāṇi hutvā vadati, bhagavā pana taṃ abhibhavitvā “accayanti ahorattā”ti-ādinā āyuno accayagamanamaraṇataṃyeva² pavedesi.

Dutiya-āyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Maccāṃ gacchatīti (Ka)

2. Apaccayagamanamaraṇataṃyeva (Ka)

2. Dutiyavagga

1. Pāsāṇasuttavaṇṇanā

147. **Pavijjhīti** pabbataṃ sabbato pavattento tato tato nissajji. **Sakalanti** sabbabhāgavantam, nissesanti attho.

Pāsāṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kinnusīhasuttavaṇṇanā

148. **Vicakkhukammāyāti** vicakkhubhāvakāmatāya. Yathā sā bhagavato desiyamānaṃ dhammaṃ attano paññācakkhunā na passitum sakkoti, evaṃ kātum kāmatāya. Tenāha “**parisāyā**”ti-ādi. **Vināsetum na sakkoti** bheravārammaṇe bhāyanasseva abhāvato. **Dasabalappattāti** dasahi balehi samannāgatā.

Kinnusīhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sakalikasuttavaṇṇanā

149. **Mandabhāvenāti** jaḷabhāvena. **Momūhabhāvenāti** mahāmūḷhatāya. **Kabbakaraṇena mattoti** kabbakiriyāpasutatādivasena matto kabbam katvā. **Kimidaṃ soppasevāti** idaṃ tava soppam kimattham, purisena nāma purisattakarena bhavitabbam, na soppatiyeva. **Attham samāgantvāti** paramattham nibbānaṃ sammā āgantvā adhigantvā. **Asaṅga -pa- natthi** sabbaso siddhatthabhāvato. **Jaggantoti** jāgaranto¹ puriso viya. **Na bhāyāmi** bhayahetūnaṃ abhāvā. **Nānutapanti** sabbattha sabbadāpi vissaṭṭhabhāvato. **Māmanti** mamaṃ. Gāthāsukhattham hi dīgham katvā vuttam. **Ṭhitattāti** uddesaparipucchāya paricchijjattā. **Hāninti** kassaci jānīm.

Sakalikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Otaranto (Ka)

4. Patirūpasuttavaṇṇanā

150. Anurujjhati etenāti anurodho, rāgo. Virujjhati etenāti virodho, paṭigho. Tesu **anurodhavirodhesu** tannimittam **sajjati nāma** saṅgam karoti nāma, anurodhavirodhuppādanameva cettha sajjanam. **Yadaññamanusāsati** yam aññesam anusāsanam, tam tesam hitesanam anukampanam, tasmā anukampake hitesake sammāsambuddhe anurodhavirodhe āropetvā vikampanattham¹ micchā vadasīti.

Patirūpasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mānasasuttavaṇṇanā

151. **Ākāse caranteti** pañcābhiññe sandhāya vadati. Antalikkhe carantepi kiccasādhanato **antalikkhacaro**. Manasi jātoti **mānaso**. Tam pana manasantānasampayuttatāyāti āha “**manasampayutto**”ti.

Mānasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Pattasuttavaṇṇanā

152. Pañcannam upādānakkhandhānam lakkhaṇādīni ceva samudayañca assādādīnavanissaraṇāni ca gahetvā sammā tesam lakkhaṇādīnam gahaṇam hotīti āha “**pañca upādānakkhandhe ādiyitvā**”ti. Rupanavediyanasañjānana-abhisankharaṇavijānanāni **khandhānam sabhāvalakkhaṇāni**. **Ādi**-saddena rasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānāni ceva samudayādīni ca saṅgaṇhāti. **Dasseti** paccakkhato dasseti, hatthāmalakam viya pākate vibhūte katvā vibhāveti. **Gaṇhāpeti** te dhamme manasā anupekkhite diṭṭhiyā suppaṭividdhe karonto uggaṇhāpeti. **Samādānamhī**ti tattha atthassa sammadeva ādiyane² khandhānañca sammasanavasena aññadhammavasena samādiyane³. **Paṭividdhagaṇenāti** tāya desanāya, tam nissāya paccattapurisakārena ca tesam

1. Anukampanattham (?)

2. Ādiyite (Ka)

3. Sammādiyate (Ka)

paṭividdhaguṇena. **Jotāpetī**ti tesam cittasantānam
 assaddhiyādikilesamalavidhamanena pabhassaram karoti. **Aṭṭhim katvā**
 tāya desanāya pāpetabham attham payojanam dāham katvā. Tenāha “**ayam**
no”ti-ādi. **Kammakārakacittam** nāma otaraṇacittam.
 “Yonisomanasikārapubbakam vipassanācittan”ti keci. **Ohitasotā**
 anaññavihitāyā dhammassavanāya appitasotā, tato eva tadattham
ṭhapisotā.

Ete rūpādayo khandhe¹ yañca saṅkhataṃ samiddhapaccayehi kataṃ,
 tañca “eso aham na homi, etaṃ mayham na hotī”ti passantoti yojanā.
 Khemo attāti khemattā, taṃ **khemattam**. Tenāha “**khemibhūtam**
attabhāvan”ti. **Pariyesamānā** mārasenā.

Pattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā

153. Sañjāyati etasmāti sañjāti, so eva sampayuttadhammo samosarati
 etthāti samosaraṇam, so eva attho, tena **sañjātisamosaraṇatṭhena**.
Bhayabheravam saddanti bhāyati etasmāti **bhayam**, tadeva yassa kassaci
 bheravāvahattā² **bheravam**, devādisaddanti attho. Vigatavalāhake deve
 uppātavasena uppajjanakasaddo **devadundubhi**. Asanipātādisaddo
asanipātasaddo. **Undrīyatī**ti viparivattati. **Loko adhimucchitoti**
 atithaddhakāyo viya muccham āpanno. **Mārassāti** kilesamārassa.
Ṭhānabhūtanti pavattiṭṭhānabhūtam.

Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Piṇḍasuttavaṇṇanā

154. **Tattha tatthāti** tasmim tasmim nātimitakule. **Pāhunakānī**
 pahitabbapaṇṇākārāni. **Āgantukapaṇṇākārānī** āgantukānam

1. Ete rūpādayo tayo khandhā (Aṭṭhakathāyam)

2. Virāgāvahattā (Ka)

upagatānaṃ dātabbapaṇṇākārāni. **Sayaṃcaradivaseti** kumārakānañca kumārikānañca sayāṃ attanā caritabbachaṇḍadivase. Idāni tamatthaṃ vitthārato dassento “**samavayajātigottā**”ti-ādimāha.

Samavayasamajātikasamagottāti paccekaṃ sama-saddo yojetabbo, gottasamatā ca āvāhavivāhayogyatāvasena daṭṭhabbā, na ekagottatāvasena. **Tato tato** gāmato. **Aññasmim** dātabbe asati. Chaṇavasena paṇiṇitum sampāditaṃ pūvaṃ **chaṇapūvaṃ**. **Tāsaṃ sampattiyāti** tāsaṃ dānaṃ dhammassavanañcāti tassā duvidhāyapi sampattiyā.

Ñāṇaṃ nāma āvajjanapubbakaṃ, tasmā ajānaṇassa “anāvajjanatāyā”ti kāraṇaṃ vatvā sesakāraṇaṃ vadanto “**buddhānaṃ**”ti-ādimāha.

Upacārabhedanti buddhaṃ ditvā manussehi kātabba-upacārassa bhindanaṃ. **Bhinditunti** vidhamitum.

Bhagavā panāti pana-saddo visesatthajotako. Tena na kevalaṃ bhagavā uppaṇḍanaṃ pariharanto taṃ gāmaṃ na puna pāvīsi, atha kho māraṃ anukampantoti idaṃ visesaṃ joteti.

Janesīti apuññaṃ janesi, janento ca yathā tato āyatiṃ thirataṃ mahantaṃ dukkhaṃ nipphajjissati, evaṃ nipphādesi. **Āsajja nanti** ettha **nanti** nipātamattaṃ. Kiñcati maddati abhibhavaṭīti kiñcananti āha “**madditum samatthan**”ti.

Piṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kassakasuttavaṇṇanā

155. **Nibbānaṃ apadisitvāti** nibbānaṃ nissāya nibbānaguṇe ārabbhāti attho. **Haṭaḥaṭakesoti** ito cito ca vikiṇṇattā ākulākulakeso.

Cakkhusamphassaviññāṇāyatananti ettha yathā cakkhuggahaṇena phasso visesito, tena eva viññāṇāyatanam. Tathā sati cakkhuviññāṇassa ca gahaṇaṃ āpajjeyyāti. Nanu cettha cakkhuggahaṇena visesitattā cakkhudvārikānaṃ sabbesaṃ viññāṇānaṃ gahaṇanti? Saccametam, tañca kho paṭhamena cakkhuggahaṇenāti nāyaṃ doso. **Bhavaṅgacittanti** āvajjanāya

anantarapaccayabhūtaeva adhippetanti niyametvā dassetuṃ
“sāvajjanakan”ti vuttaṃ, tasmā **tadārammaṇampīti** javanacittena saha
 tadārammaṇacittampi. **“Viññāṇāyatanaṃ”**ti ca vutte nimmalameva.

“Cakkhū”ti avisesato vuttattā pana mārasa ayampi attho āpannoti
 dassetuṃ **“yaṃ loke”**ti-ādi vuttaṃ. **Upakkavipakkanti** cakkhupākarogena
 upari heṭṭhā ca sabbaso pakkam kuthitaṃ. **Eseva nayoti** iminā yaṃ loke
 kuṭṭhakilāsagaṇḍakacchu-ādīhi upaddutaṃ vaṇapīlakādivasena
 paggharantaṃ asuciṃ antamaso paramajeguccharūpampi, sabbaṃ taṃ
 taveva hotūti evamādiṃ apadisati.

Yaṃ bhaṇḍakanti hiraññasuvaṇṇādikhettavatthādi-upakaraṇaṃ
 gahaṭṭhā, pabbajitā ca yaṃ pattacīvarādiṃ **“mama idan”**ti abhinivisantaṃ
 vadanti, **etesu** pariggahatthesu ca tesam pariggāhakupuggalesu ca te **cittaṃ**
yadi atthi, tāni ārabba tava cittaṃ yadi bhavati, evaṃ tvaṃ tattha baddho
 eva hosīti attho. Tenāha **“na me samaṇa mokkhasī”**ti.

Yaṃ bhaṇḍakaṃ vadantīti yathāvuttaṃ upakaraṇaṃ loke bahujaṇā
“mama idan”ti vadanti. **Na taṃ mayhanti** taṃ mayhaṃ na hoti, na tattha
 mama taṇhāvasena mamanti natthi. **Na te ahanti** ye puggalā ettha baddhā,
 tepi ahaṃ na homi, tattha me diṭṭhibaddho natthi. **Na me maggampi**
dakkhasīti evaṃ sabbaso baddhābhāvena muttassa me gatamaggampi māra
 tvaṃ na dakkhasi na passissasi, ye bhavādayo tuyhaṃ visayā, tesu
 bhavayonigati-ādīsu mayhaṃ gatamaggaṃ na passissasi bhavanissaṭṭhattāti.

Kassakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Rajjasuttavaṇṇanā

156. **Ahananti** karaṇe paccattavacananti āha **“ahanantenā”**ti paccatte
 eva vā paccattavacanaṃ, **“ahananto hutvā”**ti vacanasesena bhavitabbanti
 adhippāyo. Sesapadesupi eseva nayo. **Ajinanti**

antogadhahetu-attham vadatīti āha “**parassa dhanajānīm akarontenā**”ti. **Akārāpentenā**ti parassa dhanajānīm akārentena. **Asocantenā**ti bhogabyasanādivasena param asocantena. Kasmā bhagavā evam cintesīti tatha kāraṇamāha “**itī**”ti-ādinā. **Rajje vijite daṇḍakarapīliteti** dhanadaṇḍhādidaṇḍhena ceva balinā ca bādHITE.

Ijghanakakoṭṭhāsāti cetovasibhāvādikassa sādhanakakoṭṭhāsā. **Vaḍḍhitā**ti bhāvanāpāripūrivasena anubrūhitā. **Punappunam katā**ti bhāvanāya bahulikaraṇena aparāparam pavattitā. **Yuttayānanti** yathā yuttānam ājaññarathānam sārathinā adhiṭṭhitam yathārucci pavattati, evam yathāruccipavattitam gamitā. **Paṭiṭṭhatthenā**ti adhiṭṭhānaṭṭhena. **Vatthukatā**ti sabbaso upakkilesasodhanena iddhivisayatāya paṭiṭṭhānabhāvato suvisodhitaparissayavatthu viya katā. **Avijahitā**ti paṭipakkhadūrībhāvato subhāvitabhāvena taṃtaṃadhiṭṭhānayogyatāya na jahāpitā. **Niccānubaddhā**ti tato eva niccam anubaddhā viya katā. **Suparicitā**ti suṭṭhusabbabhāgena bhāvanānupacayam gamitā. **Avirādhitavedhihattho viyā**ti avirajghanabhāvena virajghanahattho viya. **Suṭṭhu samāraddhā**ti bhāvanā-uppattiyā sammadeva sampādītā. **Cindeyyā**ti atthuddhārasena cinteyya.

Pabbatassāti pabbato assa. Pabbato assāti **pabbato bhaveyya**. Kīdisassāti āha “**suvanṇassā**”ti-ādi. **Jātarūpassā**ti ātaparūpasampannassa. **Dvikkhattumpi tāva mahantoti** yattako so pabbato hoti, dvikkhattum tattako. **Ekassā**ti ekassapi puggalassa **nālam na pariyatto** taṇhāya duppūraṇabhāvā. **Evam jānantoti** evam taṇhāya duppūraṇabhāvādinavataṃ jānanto. **Samam ca reyyā**ti paravattuparāmāsādim vihāya kāyādīhi samameva paṭipajjeyya.

Dukkham taṇhānidānam, taṇhā kāmaguṇānidānā, tasmā dukkhassa taṇhāpaccayakāmaguṇānidānattam vuttam. **Tanti dukkham. Yatonidānam hotī**ti yaṃnidānam yaṃkāraṇam taṃ pavattati. **Evam yo adakkhī**ti yo pariññātavatthuko evam dukkham tassa nidānabhūte kāmaguṇe ca tathato paññācakkhunā passi. **Kena kāraṇena nameyya**, taṃ kāraṇam natthīti attho. **Kāmaguṇa-upadhinti** kāmaguṇasaṅkhātā upadhim. Sajjati etthāti **saṅgo eso, lagganametanti**

evam veditvā. Tameva kāmābhibhūto nappaṭiseveyya na laggeyyāti evam **vinayāya** vūpasamāya sikkheyyāti.

Rajjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavagga

1. Sambahulasuttavaṇṇanā

157. **Jaṭācumbaṭakenā**ti sīse paṭimukkena jaṭākalāpena. Apariggahabrāhmaṇapabbajitā hi jaṭāya uñchācariyam caranti. **Udumbaraḍaṇḍam** hi attaguttatthāya gahitam tesam appicchabhāvappakāsanam. Tenāha “**appicchabhāvappakāsanatthan**”ti. **Sisam okampetvā**ti ettha ativiya sīsassa okampitabhāvam dassetum “**hanukena uram paharanto adhonatam katvā**”ti vuttam. **Jivham nīharitvā**ti lambanacālanavasena mukhato nikkhāmetvā. Tenāha “**uddhan**”ti-ādi. **Tisākhanti** tibhaṅgabhakuṭi viya nalāṭe jātattā **nalāṭikam**. Tenāha “**nalāṭe uṭṭhitam valittayan**”ti, tibhaṅgavalikam nalāṭe katvāti attho. **Attanova teleti** attanova pāpakammanibbattake tele, pacitabbaṭṭhānageheti adhippāyo.

Sambahulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Samiddhisuttavaṇṇanā

185. **Mayham lābhā**ti evarūpassa nāma sammāsambuddhassa satthussa paṭilābho, evarūpassa ca nāma niyyānikassa saddhammassa paṭilābho, evarūpānaṅca suppaṭipannānam sabrahmacārīnam paṭilābho, ete mayham suladdhalābhā. **Mayham suladdhanti** yañcetam mama niyyānikasāsane pabbajjā upasampadā, tasmim ca abhiraṭṭi sabbañcetam mayā suladdham. Yathā panassa evam cetaso parivitaṅko uppanno, tam dassetum “**so kirā**”ti-ādi vuttam.

Caritānurūpavasena gahitaṃ **mūlakammaṭṭhānaṃ**. **Pāsādikanti** pasādāvahaṃ. **Evamahosīti** “lābhā vata me”ti-ādinā evaṃ parivitaṅko ahosi. **Nisinnasadisoti** nisinno viya. **Tasmimyeva** **ṭhāneti** yasmim **ṭhāne** nisinnaṃ māro upasaṅkama, tasmimyeva **ṭhāne**. **Tassāti** samiddhittherassa. **Kammaṭṭhānaṃ sappāyanti** kammaṭṭhānabhāvanāya anuyuñjanaṃ sappāyaṃ upakārāvahaṃ bhavissati.

Mayhanti mayā. Sati ca paññā ca **satipaññā**, tā ariyamaggena jānanasamatthanabhāvena avabuddhā. Thero kira tadā vipassanaṃ usukkāpesi. **Kāmananti** yathāruci. Keci “kāma karassūti āyasmato ‘kāma’ti māraassa ālapanan”ti vadanti. **Vibhimsakārahānīti** bhayānakārahāni. **Rūpānīti** vippakārāni. Vippakāratthopi hi rūpasaddo “rūpaṃ dasseti anappakan”ti-ādīsu viya. **Na kameppasati** samaṇadhammakaraṇato na calissasi.

Samiddhiyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Godhikasuttavaṇṇanā

159. **Pabbatassa passeti** pabbatapāde upaccakāyaṃ. Samaye samaye laddhattā **sāmayikaṃ**. Tenāha “**appitappitakkhaṇe paccanīkadhammehi vimuccati**”ti. Lokiyavimutti hi anaccantapahāyitāya samayavimutti nāma, lokuttaravimutti accantapahāyitāya asamayavimutti. Tāhi¹ samannāgatā “samayavimuttā, asamayavimuttā”ti ca vuccanti. **Yāva** paṭhamajjhānanibbattaṃ, tāva **kasmā parihāyīti** attho. **Sābādhattāti** sarogattā. **Vātapittasemhavasenāti** kadāci vātapittavasena kadāci vātasemhavasena ubhinnampi sannipātavasena. **Anusāyikoti** kāyaṃ anugantvā sayito, yāpyāmayabhāvena ṭhitoti attho. **Samādhissāti** samādhibhāvanāya. **Upakāradhamme** utubhojanādike. **Pūretunti** samodhānetuṃ. **Parihāyīti** sarīrassa akallabhāvato.

1. Tāya hi (Ka)

Āhareyyanti jīvitaharaṇatthāya upaneyyaṃ. **Nibaddhā gati hoti** kevalaṃ brahmalokūpapattito, na sotāpannādīnaṃ viya paricchinnabhāvena. Tenāha “**brahmaloke nibbattati**”ti.

Jalamānāti samuṭṭhitaniyata-iddhiyā anaññasādhāraṇaparivārasampattiyā ca sadevake loke jalamāna. Maṃsacakkhu dibbacakkhu dhammacakkhu paññācakkhu samantacakkhūti pañcahi cakkhūhi **cakkhuma**. **Ānubhāvadharāti** acinteyyāparimeyyabuddhānubhāvasampannā. **Ānubhāvapariyāyopi** hi jūtissaddo hoti “iddhijutibalavīriyūpapatti”ti-ādīsu¹ viya. Anavasesato mānaṃ siyati samucchindaṭṭi aggamaggo **mānasam**. Tannibbattanā pana arahattassa mānasatā daṭṭhabbā. **Silādīnīti** anuttarasīlādīni. **Sikkhamānoti** sikkhāni bhāvento attano santāne uppādentō, na cittabhāvanā. Tenāha “**sakaraṇīyo**”ti. **Janeti** sattassa kāye, sadevake loketi attho. **Vissutāti** anaññasādhāraṇehi sīlādiguṇehi vissuta.

Vedanaṃ vikkhambhetvāti uppannaṃ dukkhavedanaṃ paṭicca uppanna-attakilamathaṃ anuppādanavasena vikkhambhetvā **taṃyeva vedanaṃ pariggahetvā** pavattavipassanā vīthimeva otarātīti katvā **mūlakammaṭṭhānanti** vuttam. “**Samasīsī hutvā parinibbāyī**”ti vatvā tassa pabhedam vibhajtvā idhādhippetam dassetuṃ “**samasīsī nāma tividho hoti**”ti-ādīmāha. Iriyāpathavasena samasīsī **iriyāpathasamasīsī**. Esa nayo sesadvayepi.

Iriyāpathakopanañcāti iriyāpathehi asamāyogo. **Ekappahārenevāti** ekavelāyameva. **Parinibbānavasenāti** anupādisesaparinibbānavasena, na kilesakkhayamattena. **Etthāti** etesu dvīsu navesu. Evaṃ sati teneva iriyāpathena vipassanaṃ paṭṭhapetvā teneva iriyāpathena, ekasmiṃ antorogeyeva vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ patvā teneva rogena parinibbāyantā khīṇāsavā bahavopi samasīsino² eva sambhaveyyuṃ, tasmā vuttanayeneva attho veditabbo.

1. Khu 6. 303, 304 piṭṭhesu.

2. Jīvitasamasīsino (Ka)

Sīsam cettha terasa—palibodhasīsam taṇhā, bandhanasīsam māno, parāmāsasīsam diṭṭhi, vikkhepasīsam uddhaccaṃ, kilesasīsam avijjā, adhimokkhasīsam saddhā, paggahasīsam vīriyaṃ, upatṭhānasīsam sati, avikkhepasītaṃ samādhi, dassanasīsam paññā, pavattisīsam jīvitindriyaṃ, gocarasīsam vimokkho¹, saṅkhārasīsam nirodhoti. Imesu terasasu sīsesu palibodhasīsādīni pavattisīsaṅca pariyādiyitabbāni, adhimokkhasīsādīni pariyādāyakāni, pariyādāyakaphalaṃ gocarasīsam. Taṃ hi visayaḥḥattam phalaṃ vimokkho, pariyādāyakassa maggassa phalassa ca ārammaṇaṃ saṅkhārasīsam saṅkhāravivekabhūto² nirodhoti pariyādiyitabbānaṃ pariyādāyakaphalārammaṇānaṃ³ saha viya saṃsiddhaṃ dassanena samasīsibhāvaṃ dassetuṃ paṭisambhidāyaṃ terasa sīsāni vuttāni, idha pana “apubbaṃ acarimaṃ āsavapariyādānaṅca hoti jīvitapariyādānaṅca”⁴ vacanato tesu kilesapavattasīsānameva vasena yojanaṃ karonto **“ettha ca pavattisīsan”**ti-ādimāha.

Tattha pavattisīsam pavattato vuṭṭhahanto maggo cutito uddhaṃ appavattikaraṇavasena yadipi pariyādīyati, yāva pana cuti, tāva pavattisabbhāvato **“pavattisīsam jīvitindriyaṃ cuticittaṃ khepeti”**ti-āha. Kilesapariyādānena pana maggacittena attano anantaraṃ viya nipphādetabbā paccavekkhaṇavārā ca kilesapariyādānasseva vārāti vattabbaṃ arahanti. “Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇaṃ hoti”⁵ vacanato paccavekkhaṇaparisaṃpanena kilesapariyādānaṃ samāpitaṃ nāma hoti, taṃ pana parisamāpanaṃ yadi cuticittena hoti, teneva jīvitaparisaṃpanaṅca hotīti imāya vāracutisamatāya kilesapariyādānajīvitapariyādānaṃ apubbācarimatā veditabbāti dassento **“dvinnam cittānaṃ ekato uppādo natthi”**ti-ādimāha. **Dvinnam cittānanti** cuticittamaggacittānaṃ. **Tanti** paccavekkhaṇaṃ paripuṇṇajavanacittānaṃ sattakkhattuṃ pavattiyā, aparipuṇṇānaṃ vā pañcakkhattuṃ pavattiyā. Kiñcāpi **“eko vā dve vā”**ti vuttaṃ⁶ yathā “ekaṃ vā dve vā tadārammaṇacittāni”⁷ti, heṭṭhimantena pana dve pavattanti.

1. Ariyaphalaṃ (Ka)

2. Asaṅkhāravivekabhūto (Ka)

3. Pariyādāyakaphalārammaṇena (Ka)

4. Abhi 3. 116 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 47; Saṃ 2. 18 piṭṭhesu.

6. Kiñcāpi eko vā dve vāti vuttaṃ, taṅca khīṇāsavavasena vuttaṃ (Ka)

Uppāṭetvāti uddharitvāti attho. **Anupādisesenā**ti anupādisesanibbānena.

Dhūmāyitattanti dhūmassa viya ayitabhāvaṃ pavatti-ākāraṃ.

Dhūmasadisā valāhakā **dhūmavalāhakā**, timiravalāhakā, ye mahikā “timiran”ti vuccanti. **Appatīṭhitenā**ti patīṭham alabhantena.

Itthambhūtalakkhaṇe etaṃ karaṇavacanāṃ, anuppattidhammenāti attho. Sati hi uppāde patīṭhitāṃ nāma siyā, aṭṭhakathāyaṃ pana yadeva tassa viññāṇassa appatīṭhānakāraṇaṃ, tadeva parinibbānakāraṇanti vuttaṃ “**appatīṭhitakāraṇā**”ti.

Sokena phutṭhassāti “aphalo vata me vāyāmo jāto”ti sokena abhibhūtaṃ. **Abhassathā**ti balavasokābhittunnassa satisammosā sithilāṃ gahitā bhassī patitā sā kacchā.

Gomikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā

160. Yasmā kapilavatthuto nikkhantakālato paṭṭhāya māro otārāpekkho lokanāthaṃ anubandhituṃ āradḍho, tasmā vuttaṃ “**pure bodhiyā chabbassānī**”ti. **Atigahetvā**ti anugantvā tassa yathārucci paṭipattim anuvatto viya hutvā.

Avajjhāyantoti pajjhāyanto. **Jito** vittaparājito asi nu. **Pamāṇātikkantanti** garutaraṃ.

Khanitvā ummūletvā. Kāmāsavādīni pajahanto **anāsavo**.

Pehīti apehi. **Pāragāminoti** pāraṅgamanasīlā. Tekāliko ayaṃ gāmi-saddoti āha “**yepī**”ti-ādi.

Māravisūkānīti māraṇṭakāni kaṇṭakasadisāni māraṇṭa durācārāni. **Viruddhasevitāni** virodhavasena tāsāmyeva vevacanāni. Tāni sarūpato dassetuṃ “**appamāyū**”ti-ādi vuttaṃ. **Nibbejanīyā**ti nibbedadāyikā. **Ukkaṇṭhānīyā**ti ukkaṇṭhāvahā.

Vikappavasena veditabbo opammaparikappavisayattā tassa kiriyāpadassa. Tenāha “**anuparigaccheyyā**”ti. **Etthāti** etasmim̐ medavaṇṇavatthusmim̐. **Mudunti** mudumadhurasam̐ **vindeyyāma** paṭilabheyyāma. **Assādoti** assādetabbo.

Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Māradhītusuttavaṇṇanā

161. **Cintesīti** sokavasiko hutvā cintayi. **Gaṇikārahattiniyoti** dīpakakareṇuyo. **Ekasataṃ ekasatanti** ekasataṃ ekasataṃ paccekaṃ sataṃ satanti attho. Tenāha “**ekekaṃ sataṃ sataṃ katvā**”ti. **Kumārivaṇṇasatanti** kumārithhīnam̐ attabhāvānam̐ sataṃ. Tā kira paṭhamam̐ kaññārūpena attānam̐ dassesum̐. Anupagatapupphānam̐ hi samaññā kaññāti. Puna yathāvuttakumārīrūpena upagatapupphā hi kumārī. Puna vadhukārūpena. Tam̐ sandhāya vuttam̐ “**avijātavaṇṇasatan**”ti. Tatiyavāre yuvatirūpena. Vijātā hi itthī anatikkantamajjhimavayā yuvatī. Ettāvata bālā taruṇī porīti¹ tividhāsu itthīsu purimā dve dassitā, pariyoṣānavāresu manussajātikānam̐ anussitthiyova ruccantīti tena manussarūpena tā attānam̐ dassesum̐.

Atthassa pattinti ekantato hitānuppattim̐. **Hadayassa santinti** paramacittūpasamaṃ. **Kilesasenanti** kāmagaṇasaṅkhātāṃ paṭhamam̐ kilesasenam̐. Sā hi kilesasenā accharāsaṅghātasabhāvāpi paṭipatthayamānā piyāyitabba-icchitabbarūpabhāvato piyarūpasātarūpā nāma attano kiccavasena. **Eko ahaṃ jhāyantoti** gaṇasaṅgaṇikāya kilesasaṅgaṇikāya ca abhāvato eko asahāyo ahaṃ lakkhaṇūpanijjhānena nijjhāyanto. **Anubujjhinti** anukkamena maggapaṭipāṭiyā bujjhim̐ paṭibujjhim̐. **Tasmāti** yathāvuttavivekasukhasamadhigamanimittam̐. **Akaraṇenāti** mittasanthavassa akaraṇena. **Sakkhīti** sakkhibhāvo.

1. Porī vuddhā itthī (Ka)

Katamena vihārenāti jhānasamāpattīnaṃ katamena vihārena. Idha dutiyapadassa attho vissajjanagāthāvaṇṇanāyamepa āvi bhavissati. Anāmantena **“taṃ puggalan”**ti sammukhā ṭhitampi bhagavantam asammukhā viya katvā vadati, katham tvanti attho.

“Avitakkajhāyī”ti vakkhamānattā ayamevettha kāyapassaddhi veditabbāti āha **“catutthajjhānena assāsapassāsakāyassa passaddhattā passaddhakāyo”**ti. Puññābhisāṅkhārādike **kammābhisāṅkhāre**. Kāmālayādīnaṃ abhāvato **anālayo**. Na saratīti na savati. Rāgavasena hi sattā saṃsāramanusavanti. Na thinoti na thinamiddhacitto. Mohavasena hi sattā thinamiddham āpajjantīti. **Diyaḍḍhakilesasahassanti khuddakavatthuvibhaṅge**¹ āgatesu aṭṭhasu kilesasatesu aṭṭhasatam taṇhāvicarītāni apanetvā sesā paññāsādhikam satam kilesā, te **brahmajāle**² āgatāhi dvāsaṭṭhiyā diṭṭhihi saha pañcapaññāsādhikam sattasatam hoti, tā ca uppannānuppannabhāvena diguṇitā diyaḍḍhakilesasahassam dasādhikam hoti, tam appakam pana ūnamadhikam vā gaṇanupagam na hotīti “diyaḍḍhalikesasahassan”ti vuttam. Itaresam atītādibhāvāmasanato aggahaṇam pahānassa adhippetattā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **abhidhammaṭīkāyam**³ vuttanayena veditabbo. **Paṭhamapadenā**ti “na kuppātī”ti iminā padena. **Dutiyenā**ti “na saratī”ti padena. **Tatīyenā**ti “na thino”ti padena. **Nīvaraṇappahānena khīṇāsavataṃ dasseti**, anavasesato nīvaraṇānaṃ accantappahānaṃ adhippetam.

Pañcadvārikakilesogham tiṇṇoti channaṃ dvārānaṃ vasena pavattanakilesogham taritvā ṭhito. Kāmoghadiṭṭhohghabhavoghaṭṭhakilesabhāvato **“pañcoghaggaṇena vā pañcorambhāgiyāni saññojanāni veditabbāni”**ti āha. Rūparāgādayo visesato na pañcadvārikāti vuttam **“chaṭṭhaggaṇena pañcuddhambhāgiyāni veditabbāni”**ti.

Maccurājassāti sambandhe sāmivacananti dassento **“maccurājassa hatthato”**ti āha. **Nayamānānanti** anādare sāmivacananti katvā vuttam **“nayamānesū”**ti.

1. Abhi 2. 362, 414 piṭṭhesu.

2. Dī 1. 12 piṭṭhe.

3. Anuṭī 1. 19 piṭṭhe.

Ūhaccāti buddham nissāya. “**Idamavocā**”ti **desanam niṭṭhāpetvā**ti etena saṃyuttesu ayaṃ nigamanapāḷi, heṭṭhā anāgatanayattā pana kesuci potthakesu na likhīyatīti dasseti. **Daddallamānā**ti jajjakārassa hi daddakāraṃ katvā niddeso. Tenāha “**ativiya jalamānā**”ti. **Nīharī**ti tāsam kāyavacīvikāraṃ na manasikaronto tiṇāyapi amaññamānova anapekkheneva nīhari. **Phalato bhaṭṭhanti** phalasipāṭikato bhaṭṭham. Kuṇḍatiṇādigacchatūlam **poṭakitūlam**.

Māradhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya

Mārasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

5. Bhikkhunīsamyutta

1. Āḷavikāsuttavaṇṇanā

162. **Āḷaviyaṃ jātāti** āḷaviyaṃ vijāyitvā saṃvaḍḍhamānā. Tenāha “**Āḷavinagaratoyeva ca nikkhamma pabbajitā**”ti. **Dhanaṃ samādapetvāti** cetiyassa rājā ekaṃ mukhaṃ, rājaputto ekaṃ, amaccānaṃ jeṭṭhako hutvā senāpati ekaṃ, janapadānaṃ jeṭṭhako hutvā seṭṭhi ekanti evaṃ catūsu mukhesu navakamme kayiramāne seṭṭhinā gahitamukhe kamme oliyamāne eko upāsako ariyasāvako pañca sakaṭasatāni yojāpetvā janapadaṃ gantvā “yo yaṃ dātuṃ ussahati hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā sattavidharatanaṃ vā haritālaṃ vā manosilaṃ vā, so dhanaṃ detū”ti samādapetvā yathāladdhaṃ paṭhamaṃ kammaṭṭhānaṃ pesetvā “navakammaṃ niṭṭhitaṃ”ti sutvā ekakaṃ āgacchantaṃ antarāmagge corā palibundhitvā tato kiñcipi dhanaṃ alabhantā “sace naṃ muñcissāma, anattaṃ no kareyyā”ti jīvitaṃ voropesuṃ, anaparādhe ariyasāvake aparādhakā te corā andhā jātā, tasmā taṃ ṭhānaṃ “andhavanaṃ”ti paññāyitthāti aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Khīṇāsavānaṃ tasmā yattha katthaci cittaviveko hotiyeva upadhivivekassa siddhattā, tasmā “**kāyavivekatthini**”ti vuttaṃ.

Nissaraṇanti nibbānaṃ sabbaśaṅkhatassa nissaṭṭatā.

Paccavekkhaṇāñāṇenāti paccavekkhaṇāñāṇena¹, pageva maggaphalañāṇehīti adhippāyo. **Nibbānapadanti** nibbānaśaṅkhātāṃ dhammakotṭhāsaṃ.

Vinivijjanaṭṭhenāti hadayaṃ vinividdhena hadayaṃhi vijjhitvā dukkhuppādanena khandhānaṃ ete pañca kāmā sattisūlasadisā².

Adhikutṭṭanabhaṇḍikāti āghātanaghaṭikā.

Āḷavikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Somāsuttavaṇṇanā

163. **Ṭhānanti** issariyaṭṭhānaṃ visayaṃjjhattaṃ. **Duppasahaṃ** akampiyyabhāvattā. **Dvaṅgulapaññāyāti** ettha itthiyo hi daharakumārikākālato

1. Paccavekkaṇāñāyena (Ka)

2. Khandhānaṃ ekaṃ saṅkhāritvā sattisaranti (Ka)

paṭṭhāya odanapacanavidhiṃ anuṭṭhantiyo ukkhaliyaṃ udakaṃ tāpetvā taṇḍule pakkhipitvā attano buddhiyā tesam pākakālappamaṇaṃ paricchinditum tāni dabbiyā uddharitvāpi vaṇṇasaṅṭhānaggahaṇamattena pakkāpakkabhāvaṃ jānitum na sakkonti, kevalaṃ pana dvīhi aṅgulīhi uppīḷitakāle eva jānanti, tasmā dvīhaṅgulikehi dubbalapaññattā “dvaṅgulaṇṇā”ti vuccanti. Phalasaṃpattiñāṇappavattikittanena catūsu saccesu asammohavihāro dīpito hotīti āha “**ñāṇamhi vattamānamhīti phalasaṃpattiñāṇe pavattamāne**”ti. Vipassantassāti asammohapaṭivedhato visesena passantassa khandhapañcakameva saccābhisamayato pubbhāge vipassantassa. **Aññaṃ vāti** itthipurisato aññaṃ vā kiñci vatthum. “Ahaṃ asmi”ti mānadiṭṭhigāhataṇhāgāhavasena gahitavatthusmimyevāti āha “**ahaṃ asmīti taṇhāmānadiṭṭhivasenā**”ti.

Somaṣuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā

164. “Kisāgotamī”ti ettha kā panāyaṃ kisāgotamī, kissa ayaṃ bhikkhunī hutvā samaṇadhammaṃ matthakaṃ pāpesīti tamatthaṃ vibhāvetum “**pubbe kirā**”ti-ādimāradham. **Āṅgārāvāti** addāriṭṭhakavaṇṇa-aṅgārā eva jātā. **Dārusākanti** addhamāsakena dārum sakañca āharissāmīti antarāpaṇe antaravīthimgatā.

Siddhatthakanti sāsapaṃ. **Sālāyanti**, anāthasālāyaṃ. **Khuraggeyevāti** khurasikhe eva, kesorohanakkhaṇe evāti attho.

Ekamāsīti ettha **ma-kāro** padasandhikaro. Saṃhitāvasena ca purimapade vā rassattaṃ, parapade vā dīghattanti āha “**ekā āsī**”ti.

Bhāvanapuṃsakametaṃ “ekamantaṃ nisīdi”ti-ādīsu viya. **Puttamaraṇaṃ antaṃ atītaṃ** idāni puttamaraṇassa abhāvato. Tenāvāha “**puttamaraṇaṃ nāma natthī**”ti. **Purisaṃ gavesitunti** yathā mayhaṃ purisagavesanā nāma sabbaso natthi, tathā eva puttāgavesanāpi natthi, tasmā me puttamaraṇaṃ etadantaṃ, sabbesu khandhādīsu bhavādīsu ca taṇhānandiyā abhāvakathanena sabbasattesu taṇhā

sabbase visositā, tassāyeva kāraka-avijjakkhandho padālitoti attano nikkilesatam pavedentī therī sīhanādam nadīti.

Kisāgotamīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vijayāsuttavaṇṇanā

165. Pañca aṅgāni etassāti pañcaṅgam, pañcaṅgameva pañcaṅgikam, tena **pañcaṅgikena**. **Ātatanti**-ādīsu **ātataṃ** nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalam tūriyam. **Vitataṃ** nāma ubhayatalam. **Ātatavitataṃ** nāma tantibaddhavīṇādi. **Susiram** vaṃsādi. **Ghanam** sammādi. Tata-ādivisesopi¹ ātatamevāti “cammapariyonaddhesū”ti visesanam. Ekatalam kumbhathūṇadaddarādi. Ubhayatalam bherimudīṅgādi. Cammapariyonaddham sesam tantibaddham² sabbam ātatavitataṃ nāma, gomukhī-ādīnampi³ ettheva saṅgaho daṭṭhabbo, **vaṃsādīti ādi**-saddena saṅkhasiṅgānampi saṅgaho. Sammatālakam satālasilātālasalākātālādi sammādi nāma. Tattha **sammataḷam** nāma daṇḍamayataḷam, kam samayatālam **kamsatālam**, silāyam ayopattena ca tālanatālam. **Sabbe** kāmagaṇe. **Uggharitam paggharitam** upari gharāṇena ca vissandanena ca. **Evanti** “iminā pūtikāyena”ti. **Arūpaṭṭhāyino**ti sattādhiṭṭhānenāyam dhammadesanāti āha “sabbatthāti sabbesu rūpārūpabhavesū”ti. **Tesam dvinnam** rūpārūpabhavānam gahitattā. Bhavabhāvasāmaññato, tadadhiṭṭhānato **gahite kāmabhava**. **Avijjātam vihato** aggamaggena samugghātittattā.

Vijayāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Mahatī-ādī vīṇāvisesopi (Ma-Ṭī 2 Cūḷaṇḥāsāṅkhasuttasutta), mahatīvīṇāvisesopi (Am-Ṭī 2 Aṭṭhakanipāta-sattamavagge)

2. Kosānaddham (Ka)

3. Kemuttika-ādīnampi (Ka), gomudādīnampi (Ma-Ṭī 2 Cūḷaṇḥāsāṅkhasuttasutta), “gomukha (pulliṅga) gomukhī (itthiliṅga) vādyaviseso” iti sakkata-pākatābhidhānesu.

5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā

166. **Aggato paṭṭhāyā**ti sabba-aggato pabhuti yāva mūlā antarāyuttam sammadeva pupphitam sālarukkham. Vaṇṇadhātusīsenā vaṇṇadhātusampannam dutiyam bhikkhunim vadatīti āha “**tayā sadisā aññā bhikkhunī natthī**”ti. Pakhumasīsenā akkhibhaṇḍam vucchatīti āha “**pakhumantarikāyanti dvinnam akkhīnam majjhe**”ti. **Nāsavaṃseti** nāsavaṃsamūle. “**Na passasī**”ti vatvā adassane kāraṇam āha “**vasībhūtamhī**”ti.

Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Cālāsuttavaṇṇanā

167. **Idanti** idam dassanam. **Gāhāpesī**ti samādāpesi “jātim mā rocā”ti. **Aññanti** bandhavadhato aññam chedanādīm. **Nivesesī**ti pavisāpesi.

Cālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Upacālāsuttavaṇṇanā

168. **Punappunam -pa-** āgacchanti kāraṇassa asamūhatattā. **Santāpito** kilesasantāpehi. **Agatī**ti avisayo.

Upacālāsuttavaṇṇanā niṭṭhātā.

---

8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā

169. **Samaṇisadisā**ti samaṇalingassa dhāraṇena samaṇisadisā, kassacipi pāsaṇḍassa aruccanato monamaggassa appaṭipajjanato tava samaṇibhāvam nānupassāmīti adhippāyo. **Pāsam** deṇṭīti pāsam sajjenti,

yathā tattha diṭṭhipāse sattānaṃ cittaṃ paṭimukkaṃ hoti, evaṃ sajjentīti¹ attho. Tathābhūtā ca te sattānaṃ citte khittā viya hontīti āha “**cittesu diṭṭhipāsaṃ khipantīti attho**”ti. **Pāse mocetīti** diṭṭhipāse sattānaṃ cittasantānato nīharati dhammasudhammatāya. **Tasmāti** pāsamocanato pāsaṇḍoti na vuccanti. “**Itō bahiddhāyeva pāsaṇḍhā hontī**”ti vuttassa atthassa nigamanāṃ. Evañca katvā sabbe pi bāhirakasamaye sandhāya **cūlasīhanādasutte** “channavuti pāsaṇḍā”ti vuttaṃ. **Pasīdantīti** diṭṭhipaṅke saṃsārapaṅke ca pakārehi agādhā osīdanti.

Abhibhavitvāti sabbasāṅkilesappahānena abhibhuyya atikkamitvā. **Ajītoti** ajini avijayattā. Sabbāni akusalakammāni kusalakammāni ca khīṇāni etthāti **sabbakammakhayo**, arahattaṃ. Upadhayo sammadeva khīyanti etthāti **upadhisāṅkhayo**, nibbānaṃ.

Sīsupacālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Selābhuttavaṇṇanā

170. **Kenidaṃ pakataṃ bimbanti** idaṃ attabhāvasaññitaṃ bimbaṃ brahmāvisaṇupurisapajāpati-ādīsu kena kataṃ nimmitaṃ nibbattitanti kattabbamohaṃ nāma kātukāmo pucchati. **Aghanti** aghavatthu. Tenāha “**dukkhapatiṭṭhānattā**”ti. **Hetunirodhenāti** taṇhāsāṅkhatassa hetuno anuppādanirodhena. **Paccayavekallenāti** tadavasīṭṭhakilesābhisaṅkhārādipaccayassa vekallabhāvena, apaccayabhāvūpagamanenāti attho.

Selāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Vajirāsuttavaṇṇanā

171. **Suddhasāṅkhārapuñceti** rūpārūpavibhāge kilesasāṅkhārasamūhe. **Paramatthatoti** sabhāvena. Yathā na hi sattasaññitasāṅkhārapuñjo nāma

---

1. Khipantīti (Ka)

paramatthato upalabbhati, evaṃ tabbinimutto nāma koci na upalabbhati avijjamānattā. **Vijjamānesūti** yathāpaccayasampattiyā labbhamānesu. **Tenākārenāti** itthipurisādi-ākārena. **Vavatthitesūti** paccekam paccayavisesasamuṭṭhitam saṅghānavisesam upādāya “puriso hatthī asso”ti-ādinā abhisāngato pavattesu. **Sammūtīti** sattoti vohāro. Tenāha “**samaññāmattamevā**”ti. **Pañcakkhandhadukkhanti** pañcakkhandhasaññitam dukkham. Vuttam hetam bhagavatā “saṅkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā”ti¹. **Añño neva sambhoti** yathāvuttadukkhato aññassa saṅkhatadhammassa abhāvato. **Na nirujjhatīti** tato aññam na nirujjhati, uppādato hoti nirodhoti.

Vajirāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya

Bhikkhunīsamyuttavaṇṇanāya

Līnatthappakāsanā samattā.

---

1. Di 2. 243; Ma 1. 82; Ma 3. 292; Abhi 2. 105 piṭṭhesu.

6. Brahmasamyutta

1. Paṭhamavagga

2. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā

172. **Parivitakko udapādīti** dhammagambhīratāpaccavekkhaṇahetuko dhammadesanāya apposukko uppajji. Ayaṃ parivitakko kasmā udapādī. Kattha ca udapādīti taṃ sabbaṃ vibhāvetuṃ “**sabbabuddhānaṃ**”ti-ādi āraddhaṃ. Tattha **āciṇṇasamāciṇṇoti** ācarito ceva ācarantehi ca sammadeva ācaritoti attho. Etena ayaṃ parivitakko sabbabuddhānaṃ paṭhamābhisambodhiyaṃ uppajjatevāti ayamettha dhammatāti dasseti. Tattha **aṭṭhame sattāheti** idaṃ sattamasattāhato paraṃ sattāhabbhantare uppannattā vuttaṃ, na pana itaresaṃ viya aṭṭhamassa nāma sattāhassa pavattitassa sabbhāvā. **Sapaccaggheti** mahagge. “Paccagge”ti vā pāṭho, abhinaveti attho. **Selamayeti** muggavaṇṇasilāmaye.

Paṭividdhoti sayambhuñāṇena “idaṃ dukkhaṃ”ti-ādinā paṭimukhaṃ nibbijjhanavasena patto, yāthāvato avabuddhoti attho. **Dhammoti catusaccadhammo** tabbinimuttassa paṭivijjhitabbadhammassa abhāvato. **Gambhīro**ti mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra samupacitaparipakkañāṇasambhārehi aññesaṃ ñāṇena alabbhaneyyapatiṭṭho. Tenāha “**uttānapaṭikkhepavacanametana**”ti. Yo alabbhaneyyapatiṭṭho, so ogāhituṃ asakkuṇeyyatāya sarūpato visesato ca passituṃ na sakkāti āha “**gambhīrattāva duddaso**”ti. **Dukkheṇa daṭṭhabboti** kicchena kenaci kadācīdeva daṭṭhabbo. Yaṃ pana daṭṭhumeva na sakkā, tassa ogāhetvā anu anu bujjhanako kadāci natthīti āha “**duddasattāva duranubodho**”ti. **Dukkheṇa avabujjhitabbo** avabodhassa dukkarabhāvato. Imasmim ṭhāne “taṃ kiṃ maññatha bhikkhave, katamaṃ nu kho dukkarataraṃ vā durabhisambhavataraṃ vā”ti¹ suttapadaṃ vattabbaṃ. Santārammaṇatāya vā **santo**. Nibbutasabbapariḷāhatāya **nibbuto**. Attano paccayehi padhānabhāvaṃ

nītoti vā **paṇīto**. Atittikaraṇaṭṭhena **atappako** sādurasabhojanam viya. Tattha ca nirodhasaccam santam ārammaṇanti santārammaṇam, maggasaccam santam santārammaṇañcāti santārammaṇam, anupasantasabhāvānam kilesānam saṅkhārānañca abhāvato santo. Nibbutasabbapariḷāhattā nibbuto. Santapaṇītabhāveneva tadatthāya asecanakatāya atappakatā daṭṭhabbā. Tenāha “**idam dvayam lokuttarameva sandhāya vuttan**”ti. Uttamañāṇassa visayattā **na takkena avacaritabbo**. Tato eva nipuṇañāgocarattāya saṅhasukhumasabhāvattā ca **nipuṇo**. Bālānam avisayattā yathāvutthehi paṇḍitehi eva veditabboti **paṇḍitavedaniyo**. Āliyanti abhiramitabbaṭṭhena sevīyantīti **ālayā**, pañca kāmagaṇā. Ālayanti allīyanti abhiramaṇavasena sevantīti **ālayā**, taṇhāvicarītāni. **Ramantīti** ratim vindanti kīlanti laḷinti. **Ālayaratāti** ālayaniratā.

Ṭhānam sandhāyāti ṭhānasaddam sandhāya, atthako pana ṭhānanti ca paṭiccasamuppādo eva adhippeto. Tiṭṭhati phalam tadāyattavuttitāyāti hi **ṭhānam**, saṅkhārādīnam paccayabhūtā avijjādayo. Imesam saṅkhārādīnam paccayā idappaccayā, avijjādayo. **Idappaccayā eva idappaccayatā** yathā “devo eva devatā”. Idappaccayānam vā avijjādīnam attano phalam pati paccayabhāvo uppādanasamatthata **idappaccayatā**. Tena paramatthapaccayalakkhaṇo paṭiccasamuppādo dassito hoti. Paṭicca samuppajjati phalam etasmāti **paṭiccasamuppādo**. Padadvayenapi dhammānam paccayaṭṭho eva vibhā vito. Tenāha “**saṅkhārādipaccayānam, etaṃ adhivacanan**”ti. Saṅkhārādīnam paccayā saṅkhārādipaccayā, avijjādayo. Tesam “**saṅkhārādipaccayānam**. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimaggasamvaṇṇanāyam**”¹ vuttanayena veditabbo. **Sabbasaṅkhārasamathoti ādi sabbanti** sabbasaṅkhārasamathādi-abhidheyyam sabbam atthato nibbānameva. Idāni assa nibbānabhāvam dassetuṃ “**yasmā hī**”ti-ādi vuttam. **Tanti** nibbānam. **Āgammāti** paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccayahetu. **Sammantīti** paṭippassaddhivūpasamavasena² sammanti. Tathā santā ca savisesam upasantā nāma hontīti āha “**vūpasammantī**”ti.

1. Visuddhi-Ṭī 2. 228 piṭṭhe.

2. Appaṭisandhikavūpasamavasena (Ka)

Etena sabbe saṅkhārā sammanti etthāti **sabbasaṅkhārasamatho**, nibbānanti dasseti. Sabbasaṅkhāravisamyutte hi nibbāne sabbasaṅkhāravūpasamapariyāyo aṭṭhakathāyaṃ vuttho eva. Sesapadesupi eseva nayo.

Upadhīyati ettha dukkhanti **upadhi**, khandhādayo. **Paṭinissatṭhāti** samucchadavasena pariccattā honti. **Sabbā taṇhāti** aṭṭhasatappahedā sabbāpi taṇhā. **Sabbe kilesarāgāti** kāmarāgarūparāgādibhedā sabbepi kilesabhūtā rāgā, sabbepi vā kilesā idha “kilesarāgā”ti adhippetā, na lobhavesesā eva cittassa pariḷāhabhāvāpādanato. Yathāha “rattampi cittaṃ vipariṇataṃ, duṭṭhampi cittaṃ vipariṇataṃ, mūḷhampi cittaṃ vipariṇataṃ”ti¹. **Virajjantīti** palujjanti vikkhambhanato sabbaso tena visamyuttabhāvato. **Sabbaṃ dukkhanti** jarāmaraṇādibhedāṃ sabbāṃ vaṭṭadukkhāṃ. **Bhavana bhavanti** tena tena bhavena bhavantaraṃ bhavanikantibhāvena saṃsibbati. **Phalena vā saddhiṃ kammaṃ** sataṇhasseva āyatīṃ punabbhavabhāvato. **Tato vānato nikkhantaṃ** tattha tassa sabbaso abhāvato. Ciraṇisajjācirabhāsanēhi piṭṭhi-āgilāyanatālugalasosādivasena **kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca** veditabbā, sā ca kho desanāya atthamajānantānaṃ apaṭipajjantānaṃca vasena, jānantānaṃ pana paṭipajjantānaṃca desanāya kāyaparissamopi satthu aparissamoyeva. Tenāha bhagavā “na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesesī”ti². Tenevāha “**yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assā**”ti. **Ubhayanti** cittakilamatho cittavihesā cāti ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi bodhimūle eva samucchinnattā. **Anubrūhanaṃ**³ sampiṇḍanaṃ. **Soti** apissūti nipāto. Vuddhippattā vā acchariyā **anacchariyā**, vuddhi-atthopi hi a-kāro hoti yathā “asekkhā dhammā”ti. Kappānaṃ satahassaṃ cattāri ca asaṅkhyeyyāni sadevakassa lokassa dhammasaṃvibhāgakaraṇatthameva pāramiyo pūretvā idāni samadhigatadhammarajjassa tattha appossukkatāpattidīpanatā gāthātthassa ca acchariyatā tassa vuddhippattīti veditabbāṃ. Atthadvārena hi gāthānaṃ anacchariyatā. **Gocarā ahesunti** upaṭṭhahimsu. Upaṭṭhānaṃca vitakketabbatāvāti āha “**parivitakkayitabbatāṃ pāpuṇimsū**”ti.

1. Vi 1. 174 piṭṭhe.

2. Khu 1. 86 piṭṭhe Udāne.

3. Anuggahanaṃ (Ka)

Yadi sukhāpaṭipadāva, katham kicchatāti āha “**pāramipūraṇakāle panā**”ti-ādi. **Evamādīni** duppariccajāni dentassa. **Ha**-iti vā byattanti etasmim atthe nipāto. “Ekaṃsatthe”ti keci. Ha byattam, ekaṃsena vā alam nippayojanam evam kicchena adhigatassa pakāsituṃ desitunti yojanā. **Halanti** vā alanti iminā samānatthapadam “halanti vadāmī”ti-ādīsu viya. **Rāgadosaphuṭṭhehī**ti phuṭṭhavisena viya sappena rāgena dosena ca phuṭṭhehi abhibhūtehi. **Rāgadosānugatehī**ti rāgadoseti anubandhehi.

Niccādīnanti niccādīnam catunnam vipallāsānam. **Evamgatanti** evam aniccanti-ādīnā ākārena pavattam bujjhitabbam. Kāmarāgarattā ca bhavarāgarattā ca nīvaraṇehi nivutacittatāya diṭṭhirāgarattā viparītābhīnivesena na **dakkhanti** yāthāvato dhammam na paṭivijjhissanti. **Sabhāvenāti** aviparītasabhāvena. **Evam gāhāpetunti** aniccanti-ādīnā sabhāvena yāthāvato dhammam jānāpetuṃ. Rāgadosaparetatāpi nesam sammūḷhabhāvenevāti āha “**tamokhandhena āvuṭā**”ti.

Dhammadesanāya apposukkatāpattiyā kāraṇam vibhāvetuṃ “**kasmā panā**”ti-ādīnā sayameva codanam samuṭṭhāpeti. **Aññāta vesenāti** imassa bhagavato sāvaka bhāvūpagamanena aññāta vesena. “Aññātaratāpasavesenā”ti keci, so panassa arahattādhigamaneneva vigaccheyya. Tividham kāraṇam apposukkatāpattiyā paṭipakkhassa balavabhāvo, dhammassa gambhīratā, tattha ca bhagavato sātīsayam gāravanti tam dassetuṃ “**tassa hi**”ti-ādi āradham. Tattha **paṭipakkhā** nāma rāgādayokilesā sammāpaṭipattiyā antarāyakarattā. Tesam balavabhāvato ciraparibhāvanāya sattasantānato dubbisodhiyatāya te satte mattahatthino viya dubbalapurisam adhibhavitvā ajjhottharivā nayabyasanam āpādentā anekasatayojanāyā mavitthāram sunicitam ghanasannivesam kaṇṭakaduggampi adhisenti. Dūrapabhedaducchejjatāhi dubbisodhiyatam pana dassetuṃ “**athassā**”ti-ādi vuttam. Tattha ca anto amaṭṭhatāya **kañjiyapuṇṇā lābu**, ciraparivāsikatāya **takkabharitā cāṭi**, snehatintadubbalabhāvena **vasāpītapilotikā**, telamissitatāya **añjanamakkhitahatto** dubbisodhanīyā vuttā, hīnūpamā cetā rūpapabandhabhāvato acirakālikattā ca malīnatāya, kilesasamkilesa eva pana

dubbisodhanī-ayataro anādikālikattā arūpanissitattā ca. Tenāha “**atisamkiliṭṭhā**”ti.

Yathā ca dubbisodhanīyataratāya, evaṃ gambhīraduddasaduranubodhānampi vutta-upamā hīnūpamāva. Gambhīropi dhammo paṭipakkhavidhamaṇa nāṇa visadabhāvaṃ āpanna supākaṭo bhavye, paṭipakkhavidhamaṇaṃ pana sammāpaṭipattipaṭibaddhaṃ, sā saddhammassavanādhīnā, taṃ satthari dhamme ca pasādāyattaṃ. So garuṭṭhāniyaṇaṃ ajjesanahetukoti paṇālikāya sattānaṃ dhammasamapaṭipattiyā brahmayācanānimittanti taṃ dassento “**apicā**”ti-ādimāha.

Upakkilesabhūtaṃ appaṃ rāgādirajaṃ etassāti appajajam, appajajam akkhi paññācakkhu yesaṃ te taṃsabhāvāti katvā **apparajakkhajātikā**ti imamatthaṃ dassento “**paññāmaye**”ti-ādimāha. Appaṃ rāgādirajaṃ yesaṃ taṃsabhāvā apparajakkhajātikāti evamettha atthoveditabbo. **Assavanatāti** “sayam abhiññā”ti-ādīsu viya karaṇe paccattavacananti āha “**assavanatāyā**”ti. **Dasapuññakiriyavasenāti** dānādidasavidhapuññakiriyavatthūnaṃ vasena. Tenāha “**katādhikārā**”ti-ādi. **Papañcasūdaniyam**¹ pana “dvādasapuññakiriyavasenā”ti vuttaṃ, taṃ dānādīsu saraṇagamanaparāhitapariṇāmanādipakkhipanavasena vuttaṃ.

Rāgādimalena **samalehi** pūraṇādīhi **chahi satthārehi** satthupaṭiññehi kabbaracānāvasena cintākavi-ādibhāve ṭhatvā takkariyāhataṃ vīmaṃsānucaritaṃ sayam paṭibhānaṃ cintito. Te kira buddhakoḷāhalānussavena² sañjātakutūhalaṃ lokaṃ vañcentā kohaññe ṭhatvā sabbaññutaṃ paṭijānantaṃ yaṃ kañci adhamameva “dhammo”ti dīpesuṃ. Tenāha “**te hi puretarāṃ uppajjivā**”ti-ādi. **Apāpuretanti** etaṃ kassapassa bhagavato sāsanantaradhānato pabhuti pihitaṃ nibbānamahādāvāraṃ ariyamaggaṃ saddhammadeśanāhatthena apāpura vivara.

Selo pabbato ucco hoti thiro ca, na paṃsupabbato missakapabbato cāti āha “**sele yathā pabbatamuddhanī**”ti. **Dhammamayaṃ pāsādanti** lokuttaradhammāha. So hi sabbaso pasādāvaho,

1. Ma-Ṭṭha 2. 83 piṭṭhe.

2. Buddhakoḷāhalena samghuṭṭhena (Ka)

sabbadhamme atikkamma abbhuggataṭṭhena pāsādasadiso ca. Paññāpariyāyo vā idha dhamma-saddoti vuttaṃ “**paññāmayan**”ti. Sā hi abbhuggataṭṭhena pāsādoti abhidhamme āgatā. Tathā cāha—

“Paññāpāsādamāruyha, asoko sokiniṃ pajam.

Pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatī”ti¹.

Yathā hīti-ādīsu yathā ca pabbate ṭhatvā andhakāre heṭṭhā olokentassa purisassa khettakedārapālikuṭīkāyo tatha sayitamanussā ca na paññāyanti anujjalabhāvato, kuṭīkāsu pana aggijālā paññāyati samujjalabhāvato, evaṃ dhammapāsādamāruyha sattalokaṃ olokayato bhagavato ñāṇassa āpātham nāgacchanti akatakalyāṇā sattā, ñāṇagginā anujjalabhāvato anulārabhāvato ca rattim khittā sarā viya honti, katakalyāṇā pana bhābbapuggalā dūre ṭhitāpi bhagavato āpātham āgacchanti paripakkañāṇaggitāya samujjalabhāvato ulārasantānatāya himavantapabbato viya cāti evaṃ yojanā veditabbā.

Garuṭṭhānīyaṃ payirupāsītvā garutaraṃ payojanaṃ uddissa abhipatthanā ajjhesanā, sāpi atthato yācanāva hotīti āha “**ajjhesananti yācanan**”ti. Padesavisayaṃ ñāṇadassanaṃ ahutvā buddhānaṃyeva āveṇīkabhāvato idaṃ ñāṇadvayaṃ “buddhacakkhū”ti vuccatīti āha “**imesaṃ hi dvinnaṃ ñāṇānaṃ ‘buddhacakkhū’ti nāman**”ti. **Tiṇṇaṃ maggañāṇānanti** heṭṭhimānaṃ tiṇṇaṃ gammañāṇānaṃ “dhammacakkhū”ti nāmaṃ catusaccadhammadassanamattabhāvato². Yato tāni ñāṇāni vijjūpamabhāvena vuttāni, aggamaḡgañāṇaṃ pana ñāṇakiccassa sikhāppattiyā dassanamattaṃ na hotīti “dhammacakkhū”ti na vuccati, yato taṃ vajirūpamabhāvena vuttaṃ. **Vuttanayenāti** “apparajakkhajātikā”ti ettha vuttanayena. Yasmā mandakilesā “**apparajakkhā**”ti vuttā, tasmā bahalakilesā “**mahārajakkhā**”ti veditabbā. Paṭipakkhavidhamanasamatthatāya **tikkhāni** sūrāni visadāni, vuttavipariyāyena **mudūni**. **Saddhādayo ākārāti** saddahanādippakāre vadati. **Sundarāti** kalyāṇā. **Sammohavinodaniyaṃ**³ pana “yesaṃ āsayādayo

1. Khu 1. 17 piṭṭhe Dhammapade.

2. Sabbadhammadassanasamatthabhāvato (Ka)

3. Abhi-ṭṭhe 2. 440 piṭṭhe.

koṭṭhāsā sundarā, te svākārā”ti vuttaṃ, taṃ imāya atthavaṇṇanāya aññadatthu saṃsandaṭṭi daṭṭhabbaṃ. **Kāraṇaṃ** nāma paccayākāro, saccāni vā. **Paralokanti** samparāyaṃ. Taṃ dukkhāvahaṃ vajjaṃ viya bhayato passitabbanti vuttaṃ, “**paralokañceva vajjañca bhayato passanti**”ti. Sampattibhavato vā aññattā vipattibhavo paralokoti vuttaṃ “**para -pa-passanti**”ti.

Ayaṃ panettha pālīti ettha “apparajakkhā”ti padānaṃ atthavibhāvane ayaṃ tassa tathābhāvasādhanapāḷi. Saddhādīnaṃ hi vimuttapariṇācakahammānaṃ balavabhāvo tappaṭipakkhānaṃ pāpadhammānaṃ dubbalabhāve sati hoti, tesañja balavabhāvo saddhādīnaṃ dubbalabhāveti vimuttipariṇācakahammānaṃ savisesaṃ atthitānatthitāvasena apparajakkhā mahārajakkhāti-ādayo pāliyaṃ¹ vibhajitvā dassitā “saddho puggalo apparajakkho”ti-ādīna. Khandhādayo eva lujjanapalujjanaṭṭhena **loko**, sampattibhavabhūto loko **sampattibhavaloko**, sugatisaṅkhāto upapattibhavo. Sampatti bhavati etenāti **sampattisambhavaloko**, sugatisaṃvattaniyo kammabhavo. Duggatisaṅkhāta-upapattibhavaduggatisaṃvattaniyakammabhavā **vipattibhavalokavipattisambhavalokā**. Puna ekakadukādivasena lokāṃ vibhajitvā dassetuṃ “**eko loko**”ti-ādi vuttaṃ. Āhārādayo viya hi āhāraṭṭhitikā saṅkhārā sabbe lujjanaṭṭhena lokoti. Tattha **eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā**ti yāyaṃ puggalādhiṭṭhānāya kathāya sabbesaṃ saṅkhārānaṃ paccayāyattavuttitā vuttā, tāya sabbo saṅkhāraloko eko ekavidho pakārantarassa abhāvato. **Dve lokā**ti-ādīsūpi iminā nayena attho veditabbo. Nāmaggaḥaṇena cettha nibbānassa aggahaṇaṃ tassa alokasabhāvattā.

Nanu ca “āhāraṭṭhitikā”ti ettha paccayāyattavuttitāya maggaphalānampi lokatā āpajjati? Nāpajjati pariññeyyānaṃ dukkhasaccadhammānaṃ idha “loko”ti adhippetattā. Atha vā na lujjati na palujjati yo gahito tathā na hoti, so lokoti taṃgahaṇarहितānaṃ lokuttarānaṃ natthi lokatā. Upādānaṃ ārammaṇabhūtā khandhā **upādānakkhandhā**. Anurodhādivatthubhūtā lābhādayo

---

1. Khu 9. 116 piṭṭhe.

aṭṭha lokadhammā. Dasāyatanānīti dasa rūpāyatanāni. Sesam̐ suviññeyyameva. Vivaṭṭajjhāsayaṣsa adhippetattā tassa ca sabbam̐ tebhūmakakammam̐ garahitabbam̐ vajjitabbañca hutvā upaṭṭhātīti vuttam̐ “**sabbe abhisankhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā**”ti.

Apparajakkhatādīsu pañcasu dukesu ekekasmim̐ dasa dasa katvā “**paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānātī**”ti vuttam̐. Atha vā anvayato byatirekato ca saddhādīnam̐ indriyānam̐ paropariyattam̐ jānātīti katvā tathā vuttam̐. Ettha ca apparajakkhādibhābbādivasena āvajjentassa bhagavato te sattā puñjapuñjāva hutvā upaṭṭhahanti, na ekekā.

Uppalāni ettha santīti **uppalinī**, uppalagacchopi jalāsayopi ca. Idha pana jalāsayo adhippetoti āha “**uppalavane**”ti. Yāni hi udakassa anto nimuggāneva hutvā pusanti vaḍḍhanti, tāni antonimuggaposīni. **Dīpitānī**ti aṭṭhakathāyam̐ pakāsītāni, idheva vā “**aññānipī**”ti-ādinā dassitāni.

Ugghaṭṭitaññūti ugghaṭṭanam̐ nāma ñāṇugghaṭṭanam̐, ñāṇena ugghaṭṭitamatteneva jānātīti attho. Vipañcitam̐ vitthāritameva attham̐ jānātīti **vipañcitaññū**. Niddesādīhi dhammābhisamayāya netabboti **neyyo**. Pajjati attho etenāti padam̐, pajjate ñāyateti vā padam̐, tadattho. Padam̐ paramam̐ etassa, na saccābhisambodhoti **padaparamo**.

Udāhaṭṭavelāyāti udāhāre dhammassa uddese udāhaṭṭamatteyeva. **Dhammābhisamayoti** catusaccadhammassa ñāṇena saddhim̐ abhisamayo. **Ayam̐ vuccatīti** ayam̐ “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādinā nayena saṃkhittena mātīkāya ṭhapiyamānāya desanānusāreṇa ñāṇam̐ pesetvā arahattam̐ gaṇhitum̐ samattho puggalo “ugghaṭṭitaññū”ti vuccati. **Ayam̐ vuccatīti** saṃkhittena mātīkam̐ ṭhapetvā vitthāreṇa atthe vibhajyamāne arahattam̐ pāpuṇitum̐ samattho puggalo “vipañcitaññū”ti vuccati. **Uddesatoti** uddesahetu, uddisantassa uddisāpentassa vāti attho. **Paripucchatoti** attham̐ paripucchantassa. **Anupubbena dhammābhisamayoti** hotīti anukkamena arahattappatti hoti. **Na tāya jātiyā dhammābhisamayoti** hotīti tena attabhāvena maggam̐ vā phalam̐ vā antamaso jhānam̐ vā vipassanam̐ vā nibbattetum̐ na sakkoti. **Ayam̐ vuccati padaparamoti** ayam̐ puggalo chabbidham̐ byañjanapadam̐ chabbidham̐ atthapadanti idam̐ padameva paramam̐ assāti padaparamoti vuccatīti attho.

Vāsanā hotīti desanā phalavohārena vāsanā hotīti vuttā. Na hi kāci buddhānam desanā niratthakā. **Yeti** ye duvidhe puggale. Vibhaṅge **kammāvaraṇenāti** pañcavidhena ānantariyakammena. **Vipākāvaraṇenāti** ahetukaṭṭhāsandhiyā. Yasmā pana duhetukānampi ariyamaggapaṭivedho natthi, tasmā duhetukā ṭṭhāsandhipi vipākāvaraṇamevāti veditabbā. **Kilesāvaraṇenāti** niyatamicchādiṭṭhiyā. **Assaddhāti** buddhādīsu saddhārahitā. **Acchandikāti** kattukamyatāchandarāhitā. Uttarakurukā manussā acchandikaṭṭhānam pavitṭhā. **Duppaññāti** bhavaṅgapaññāya¹ parihīnā. Bhavaṅgapaññāya pana paripuññāyapi yassa bhavaṅgacalanam lokuttarassa paccayo na hoti, sopi duppañño eva nāma. **Abhabbā niyāmam okkamitum kusalesu dhammesu sammattanti** kusalesu dhammesu sammattaniyāmasaṅkhātānam maggaṃ okkamitum adhigantum abhabbā. **Na kammāvaraṇenāti** ādīni vuttavipariyāyena veditabbāni. **Rāgacaritādi** ādīsu yaṃ vattabbanam, taṃ **Paramatthadīpaniyam** **Visuddhimaggasamvaṇṇanāyam**² vuttanayena veditabbanam.

Nibbānassa dvāram pavisanamaggo **vivaritvā ṭhapito** mahākaruṇūpanissayena sayambhuññānena adhigatattā. **Saddham** **pamuñcantūti** attano saddham dhammasampañcchanayogyam katvā vissajjentu, saddahanākārena nam upaṭṭhapentūti attho. Sukhena akicchena pavattanīyatāya **suppavattitam na bhāsim** na bhāsissāmīti cintesim.

Satthu santikam upagatanam devanam brahmānañca tassa purato antaradhānam nāma atitṭhananti āha “**sakaṭṭhānameva gato**”ti. Saddhindriyādi sammādiṭṭhi-ādiko dhammo eva vineyyasantāne pavattanaṭṭhena cakkanti **dhammacakkam**. Atha vā **cakkanti** añā. **Dhammanti** desanā. Atha vā atthadhammato anapetattā dhammañca am pavattanaṭṭhena cakkāñcāti **dhammacakkam**. Dhammena nāyena cakkantipi **dhammacakkam**. Yathāha “dhammañca pavatteti cakkāñcāti dhammacakkam, cakkāñca pavatteti dhammañcāti dhammacakkam, dhammena pavatteti dhammacakkam, dhammacariyāya pavatteti dhammacakkam”ti-ādī³. **Pavattesīti** paṭṭhapesi.

Brahmāyācanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Gabbhapaññāya (Ka) 2. Visuddhi-Ṭī 1. 121 piṭṭhe. 3. Khu 9. 345, 346 piṭṭhesu.

2. Gāraṇasuttavaṇṇanā

173. **Ayaṃ vitakkoti** ayaṃ “kintāhaṃ vihareyyaṃ”ti evaṃ pavattitavitakko. **aññasminti** paraṣmiṃ. Attā na hotīti hi añño, paro. So panettha na yo koci adhippeto, atha kho garuṭṭhāniyo. Tenāha “**kañci garuṭṭhāne atṭhapetvā**”ti. Patissavati garuno “āmā”ti sampaṭicchati patisso, na patissoti **appatisso**. **Patissayarahito** garupassayarahitoti attho.

Sadevaketi avayavena viggaho samudāyo samāsatto. Sadevakaggahaṇena pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṃ pārisesañāyena itaresaṃ padantarehi saṅgahitattā, samārakaggahaṇena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ paccāsattiñāyena. Tattha hi māro jāto tannivāsī ca hoti. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādirahmaggaṇaṃ paccāsattiñāyeneva. “Sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāyā”ti sāsanassa paccatthikasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṃ. Nidassanamattañcetaṃ apaccatthikānaṃ asamitapāpānaṃ abāhitapāpānañca samaṇabrāhmaṇānaṃ teneva vacanena gahitattā. Kāmaṃ “sadevake”ti-ādivisesanānaṃ vasena sattavisayo lokasaddoti viññāyati tulyayogavisayattā tesāṃ. “Salomako sapakkhako”ti-ādīsu pana atulyayogepi ayaṃ samāso labbhatīti byabhicāradassanato pajāgahaṇanti pajāvacanena sattalokaggahaṇaṃ. Devabhāvasāmaññaṇa mārabrahmesu gahitesupi itarehi tesāṃ labbhamānavisesadassanattaṃ visuṃ gahaṇanti dassento “**māro nāmā**”ti-ādimāha. Māro brahmānampi vicakkhukammāya pahotīti āha “**sabbesaṃ**”ti. **Uparīti** uparibhāve. **Brahmāti** dasasahassibrahmānaṃ sandhāyāha. Tathā cāha “**dasahi aṅgulīhi**”ti-ādi. Idha dīghanikāyādayo viya bāhirakānampi ganthanikāyo labbhatīti āha “**ekānikāyādivasenā**”ti.

Vatthuvijjādīti ādi-saddena vijjāṭṭhānāni saṅgahitāni. Yathāsakaṃ kammakilesehi pajātattā nibbattattā pajā, sattānikāyo. Tassā **pajāya**. **Sadevamanussāyāti** vā iminā sammutidevaggahaṇaṃ tadavasiṭṭhamanussalokaggahaṇaṃ datṭhabbaṃ. Evaṃ bhāgasō lokāṃ gahetvā yojanaṃ dassetvā idāni abhāgasō lokāṃ gahetvā yojanaṃ dassetuṃ “**apicetthā**”ti-ādi vuttaṃ. **Lokavasena vuttāni** “lokīyanti ettha

kammakammaphalānī”ti katvā, **pajāvasena** “hetupaccayehi pajāyati”ti katvā. **Sīlasampannataranti** ettha paripuṇṇasampannatā adhippetā “sampannaṃ sālīkedāraṇ”ti-ādīsu¹ viya. Tenāha “**adhikataranti attho**”ti. Paripuṇṇampi “adhikataran”ti vattabbatamarahati. **Sesesūti** “samādhisampannataran”ti-ādīsu.

Kāraṇanti-ādīsu kāraṇanti yuttim. **Atthanti** aviparītattham. **Vuḍḍhinti** abhivuḍḍhinimittam.

Iminā vacanenāti imasmim sutte anantaram vuttavacanena. Na kevalam imināva, suttantarampi ānetvā paṭibāhitabboti dassento “**na me ācariyo atthi**”ti-ādīmāha. Ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ **sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya**² vuttameva. **Saranti** karaṇe etaṃ paccattavacananti āha “**sarantenā**”ti, **saranti** vā saraṇahetūti attho.

Gāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Brahmadevasuttavaṇṇanā

174. **Ekakoti** vivekaṭṭhitatāya nissaṭṭo. Gaṇasaṅgaṇikābhāvo tassānena dīpito, kilesasaṅgaṇikābhāvo pana “**appamatto**”ti-ādīhi pakāsito. **Pesittototi** nibbānaṃ pati pesitacitto. **Sammadevāti** ñāyeneva. So pana yadi āgamanato paṭṭhāya labbhati, vattabbameva natthi, atha paṭipadārambhato paṭṭhāya labbhati, evampi vaṭṭatevāti dassetuṃ “**yathā vā tathā vā**”ti-ādī vuttam. Aggamaggādhigamena asammohapaṭivedhassa sikhāppattattā maggadhammesu viya phaladhammesu sātisayo asammohoti “sayam abhiññā”ti vuttanti āha “**sāmaṃ jānitvā**”ti. Yathā jānanā panassa sacchikaraṇam attapaccakkhikiriyaṭṭi “sacchikatvā”ti vuttanti āha “**paccakkham katvā**”ti. Tathā sacchikiriyaṭṭi cassa vipassanāpaṭilābhotti “upasampajjā”ti vuttanti āha “**paṭilabhitvā**”ti. **Etenāti** “khīṇā jātī”ti-ādivacanena.

1. Khu 5. 276 piṭṭhe Jātake.

2. Dī-Ṭṭha 3. 87, 88 piṭṭhesu.

Jāti khīṇāti ettha jātisīsenā tabbikāravanto khandhā vuttā. **Pubbeva khīṇattāti** maggādhigamanato pageva atītabhāveneva khīṇattā. **Tattha** anāgatesu. **Vāyāmābhāvatoti** avijjamānattā. Anāgatabhāvasāmaññaṃ gahetvā lesena¹ vuttam. **Na paccuppannā vijjamānattāti** saṃkiliṭṭhā ca maggabhāvanāti siyāti vacanaseso. Yathā ajātaḥphalataruṇarukkhamūle chinne āyati-uppajjanārahāni phalāni chedanapaccayā anuppajjamānāni naṭṭhāni nāma honti, evameva bhāvanāya asati uppajjanārahā kilesā tappaccayā jāti ca maggabhāvanāya sati na uppajjamānā pahīnāti vuccantīti imamatthaṃ dasseti “**maggassa panā**”ti-ādinā. **Anuppādadhammatam āpajjanena** nāṇena khīṇarāgavasena.

Soḷasakiccabhāvāyāti soḷasakiccatāya, soḷasavidhassa vā kiccassa bhāvāya uppādanāya. Pāḷiyam **sapadānanti** sapadānacāro vutto bhāvanapumsakaniddesenāti āha “**sapadānacāran**”ti. **Anukkammāti** anatikkamitvā. **Āhutipiṇḍanti** juhitaḥbapiṇḍam, juhanavasena aggimhi pakkhipitaḥbapāyāsapiṇḍanti adhippāyo. **Bhūtabalikammanti** tathā pakkhipitvā balikammakaraṇam. **Haritupalittanti** allagomayena kataparibhaṇḍam. **Vanamālaparikkhittanti** manoharāhi vanapupphamālāhi parikkhittam. **Dhūmakatacchūti** dhūmapānam. **Sīlagandhanti** sīlam paṭicca uppannakittigandham. **Ghāyamānassāti** upagatam gaṇhantassa.

Imamhā ṭhānāti imasmā manussānam vasanaṭṭhānā, mahāpathavitalatoti adhippāyo. **Sabbahetṭhimoti** brahmapārisajjānam vāsabrahmalokamāha. **Brahmapatho nāma cattāri kusalajjhānāni** brahmalokamaggabhāvato. **Jīvitapatho nāma** jīvitapavatti-upāyabhāvato. “Bhuñjatu bhavam mahābrahmā”ti vacanam sandhāyāha “**kiṃ jappasī**”ti-ādi. **Tiṇabijānīti** sālitaṇḍulādīni. **Goyūsanti** khīram jigucchanto vadati. Ayampi attho “netādiso brahmabhakkho”ti vadantena dīpitoti.

Atidevapattopi pañcakhandhūpadhīnam atthitāya kilesūpadhi-ādināmyeva virahitabhāvo gahito. Aññatra hi bhāvapaccayam tadattho viññāyatīti āha “**atidevabhāvam patto**”ti. Yasmā brahmānopi devagatipariyāpannattā devā eva, tasmā vuttam “**atibrahmabhāvam patto**”ti.

Attānaṃ bhāvetvāti silādīhi guṇehi attānaṃ vaḍḍhetvā paribrūhitvā ṭhito.

Puthujjanā tasā taṇhāmānadiṭṭhiparittāsavasena tāsanaṭo. **Khīṇāsavā thāvarā nāma** sabbaso gatīsu sañcaraṇābhāvato. Tathā hi catunnaṃ saccānaṃ sabbaso adiṭṭhattā bhavadāyajjassa taṇhādāsabyassa¹ bhāvato ekaccāsu gatīsu sañcaraṇasabhāvato sekkhā thāvarā na honti. **Bhajamānā**ti bhajāpiyamānā. **Thāvarapakkhameva bhajanti** sabbasetṭhapakkhaṃ ekantapasatṭhaṃ bhajamānabhāvaṃ upādāya.

Pahīnakilesa khīṇāsavo **viseno**. Sukhaṃ āyati sukhāyati, tassa kāraṃ **sukhāyatikaṃ**.

Brahmadevasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā

175. “Sassato atto ca loko cā”ti evaṃ pavattā diṭṭhi **sassatadiṭṭhi**. **Saha kāyenā**ti saha tena brahmattabhāvena². **Brahmaṭṭhānanti** attano brahmavattumaṃ. **Aniccaṃ “niccaṃ”ti vadati** aniccatāya attano apaññāyamānattā. **Thiranti** daḷhaṃ, vināsābhāvato sārabhūṭanti attho. Uppādavipariṇāmābhāvato **sadā vijjamānaṃ**. **Kevalanti** paripuṇṇaṃ. Tenāha “**akhaṇḍaṇ**”ti. **Kevalanti** vā jāti-ādīhi asammissaṃ, virahitanti adhippāyo. Uppādādīnaṃ abhāvato eva **acavanadhammaṃ**. **Koci jāyanako -pa-upapajjanako vā natthi** niccabhāvato ṭhānena saddhiṃ tannivāsīnaṃ. Niccabhāvaṃ hi so paṭijānāti. **Tisso jhānabhūmiyoti** dutiyatatiyacatutthajjhānabhūmiyo. Catutthajjhānabhūmivisesā hi asaññasuddhāvāsārubbhāvā. **Nibbānanti** vā ettha **iti-saddo** ādi-attho, na parisamāpanattho, tasmā “sabbā”ti iminā “asañña -pa- bhavā”ti vuttāṃ saṅgaṇhāti. **Paṭibāhatī**ti santamyeva samānaṃ ajānantova “natthi”ti paṭikkhipati. **Eke** uttaravihāravāsīno.

1. Taṇhādāsassa (Ka)

2. Brahmagattena (Ka)

Heṭṭhūpapattiko heṭṭhā bhūmīsu uppanna-upapattiko. Idāni tamatthaṃ vivarituṃ “**anuppanne**”ti-ādi vuttaṃ. **Heṭṭhupapattikaṃ katvāti** yathāṭṭhitabhūmito heṭṭhā tatiyajjhānabhūmiyaṃ upapattijhānaṃ katvā, na uparijhānassa viya patthanāmattanti adhippāyo. **Paṭhamakāleti** tasmiṃ bhave paṭhamakāle. **Aññāsi** āsannabhāvato. **Ubhayanti** taṃ taṃ attanā katakammañceva nibbattaṭṭhānañcāti ubhayaṃ. **Pamussitvā** nibbattiṃ anupadhārento.

Avijjāya gatoti avijjāya saha pavatto. Sahayoge hi idaṃ karaṇavacanaṃ. Tenāha “**samannāgato**”ti. **Aññāṇīti** avidvā. Paññācakkhuvirahato **andhībhūto**, andhabhāvaṃ āpannoti attho. Anāgate saddo hotāyaṃ “vakkhati”ti yatrasaddapayogena, attho pana vattamānakāliko. Tenāha “**bhaṇati**”ti. Tenāha “**yatrā**”ti-ādi.

Maggacoroti maggaparibundhakacoro. **Santajjiyamānoti** “avijjāgato vata bho bako brahmā”ti-ādinā santajjiyamāno. **Satiṃ labhitvāti** teneva santajjanena yoniso ummujiṭvā purimajātivisayaṃ satim labhitvā. **Nippīlitukāmoti**¹ ghaṃsetukāmo dosam dassetukāmo “idaṃ passa yāvañca te aparaddhan”ti. **Puññakammāti** puññakārino. **Vedehi** ñāṇehi **gatattā** pavattattā. **Antimā brahmupapattīti** sabbapacchimā brahmabhāvappatti. **Asmābhijappantīti** asme abhijappanti. Āyuvaṇṇādivasena brūhitaguṇattā **brahmā**. Aññehi mahantā brahmā **mahābrahmā**. **Abhibhūti** taṃ brahmalokaṃ, jeṭṭhakabhāvena abhibhavitvā ṭhito. **Anabhibhūtoti** aññehi na abhibhūto. **Aññadatthūti** ekaṃsavacanametam. Dassanavasena **daso**, sabbaṃ passatīti adhippāyo. **Vasavattīti** sabbajanaṃ vase vatteti. **Issaroti** loke issaro **kattā nimmātāti** lokassa kattā nimmātā. **Seṭṭho sajītāti** ayaṃ lokassa uttamo saṃvibhajitā ca. **Vasī pitā bhūtabhabyānanti** āciṇṇavasittā vasī, ayaṃ pitā bhūtānaṃ nibbattānaṃ bhabyānaṃ sambhavesīnanti **patthenti** vikatthenti **pihenti** mānenti.

---

1. Nippesituka moti (Ka)

Etanti viparītasaññāvasena “idaṃ niccaṃ idaṃ dhuvaṃ idaṃ sassatan”ti-ādinā vuttaṃ etaṃ appaṃ parittakanti taṃ bhagavā paricchinditvā dasseti. Taṃ pana “ekasmiṃ kosalake tilavāhe vassasate vassasate ekekatiluddhāre kayiramāne tilāni parikkhayaṃ gacchanti, na tveva abbude āyū”ti evaṃ vutto abbudo, taṃvasena vīsatiḡuṇaṃ nirabbudo, tesam̄ nirabbudānaṃ vasena nirabbudasatasahassaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana padume āyuno vassagaṇaṇā imasmiṃyeva saṃyutte parato āgamissati. **Anantadassīti** anantassa ñeyyassa anavasesato dassī. **Vatasīlavattanti** samādānavasena vatabhūtaṃ cārittasiḡavasena samāciṇṇattā siḡlavattaṃ. Taṃ pana ekamevāti āha “**siḡamevā**”ti.

Apā yesīti ettha yadā so pipāsīte manusse pāṇiyam̄ pāyesi, taṃ samudāgamato paṭṭhāya dassetuṃ “**tatrā**”ti-ādi āraddhaṃ. **Pubbeti** purimajātiyam̄. Esa brahmā “jarāmaraṇassa antaṃ karissāmī”ti ajjhāsaya vasena jhānaṃ nibbattetvā brahmaloke nibbatti, so tatha nibbānasaññī ahoṣi. **Jhānaratiyā vītināmetīti** tadā tassā kiriyāya avicchedato pavattiṃ upādāya vattamānapayogo. Rattandhakāre purato purato gacchantassa sakaṭassa anussaraṇavasena gacchantānaṃ sakaṭānaṃ nivattanaṃ hotīti “**sabbasakaṭāni taye va nivattitvā**”ti vuttaṃ.

Kammasajjāti yuddhasajjā. **Vilopanti** viluttabhaṇḡham̄. **Ḃṇikūlasminti** ettha “panihatāya niccagaṅgāya nāman”ti keci. “Ḃṇimigabahulatāya so gaṅgāya tīrappadeso Ḃṇikūlanti vuttan”ti apare. **Gaṅgeyyakoti** gaṅgāsannivāsī.

Baddhacaroti paṭibaddhacariyo. Tenāha “**antevāsiko**”ti. **Yasmā buddho** Sabbaññū, tasmā aññāsi, idha mayhaṃ pamuṭṭhañca¹ sabbam̄ jānāsīti adhippāyo. **Sabbam̄ brahmalokaṃ obhāsayinganto** sabbampimaṃ brahmalokaṃ bhagavā obhāsam̄ abhibhavitvā anaññasādhāraṇam̄ attano obhāsam̄ obhāsento tiṭṭhati.

Bakabrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Āyuñja (Ka)

5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā

176. **Tejokasiṇaparikammaṃ katvāti** “tejokasiṇaparikammajjhānaṃ samāpajjissāmī”ti cittuppādo evettha tejokasiṇaparikammaṃ. Na hi buddhānaṃ aññesaṃ viya tattha jhānasamāpajjanena parikammaapaṇṇo atthi sabbattheva ciṇṇavasībhāvassa paramukkaṃsabhāvappattattā. Tassa kira brahmuno “yathāhaṃ evaṃ mahānubhāvo añño natthi”ti laddhi, yaṃ sandhāya vuttaṃ “natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā”ti. Bhagavā tassa taṃ laddhiṃ vissajjetuṃ tejodhātuṃ samāpajjitvā tassa upari ākāse nisīdi. Tena vuttaṃ “**tejodhātuṃ -pa- tathāgataṃ disvā**”ti. Aṭṭhivedhaṃ viya vijjhitaḥ **aṭṭhivedhī**, yathā aṭṭhiṃ vijjhivā aṭṭhimiṇṇaṃ āhacca tiṭṭhati, evaṃ vijjhitaḥ boti attho. Ayaṃ pana aṭṭhivedhi viya **aṭṭhivedhī**, yathā so laddhiṃ vissajjeti, evaṃ paṭipajjitabboti attho. **Sesānanti mahākassapamahākappina-anuruddhattherānaṃ.**

Aññabrahmasarīravimānālāṅkāradīnaṃ pabhāti brāhmānaṃ sarīrapabhā vimānapabhā alāṅkāravatthādīnaṃ pabhāti imasmiṃ brahmaloke imā sabbā pabhā attano pabhassarabhāvena abhibhavantaṃ. **Natthi me sāti** idāni me sā diṭṭhi natthi, “natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā”ti ayaṃ laddhi natthi. Tenāha “**tatrāssa -pa- pahīnā**”ti. **Etthāti** etasmiṃ samāgame. Yathā tassa brahmuno sabbaso diṭṭhigataṃ vimuccati dhammacakkhu uppajjati, evaṃ **mahantaṃ dhammadesanaṃ desesi.**

“Ajjāpi te āvuso”ti-ādīnā vuttena **tattakeneva. Sarūpena vuttāti** paṭhamena pādena catasso, dutiyena ekanti evaṃ pañca abhiññā sarūpena vuttā. Kasmā ettha dibbasotaṃ nāgatanti āha “**tāsaṃ vasena āgatamevā**”ti. Yena imā lokuttarā abhiññā adhigatā, na tassa dibbasotasampādanaṃ bhāriyaṃ paṭipakkhavigamena sukheva ijjhanato.

Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Brahmālokasuttavaṇṇanā

177. **Paccekaṃ dvārabāhanti**¹ paccekaṃ dvārabāhaṃ. Pacceka-saddo cetha āvuttivasena vedītabbo “paccekaṃ paccekan”ti āha “**ekeko ekekan**”ti. Tesu hi eko paccekabrahmā gandhakuṭiyā ekadvārabāhaṃ nissāya ṭhito, aparo aññaṃ. **Paccekabrahmā**ti ca ekacārī brahmā, na parisacārī brahmāti attho. Samiddhi nāma sagge sukhupakaraṇehi, brahmānaṃca jhānaṃ sukhupakaraṇanti **jhānasukhena samiddhoti**. Sampattiyā vepullappattatā brahmānaṃca abhiññāguṇehi vepullappattīti āha “**phītoti abhiññāpupphehi supupphito**”ti. **Asahantoti** nasahanto narocento.

Satapadanti satasaddo. **Rūpavasenāti** rūpasaddavasena, rūpasaddena saddhīti attho. Tathā **pantivasenāti** etthāpi. **Ekacceti** eke migārī, tesam byagghinisārūpakānaṃ pañcasatānīti attho. “**Kassa aññaṃ upaṭṭhānaṃ gamissāmi**”ti vimānasampattiyā vimhayakkhiko ahānkāravasena vadati. Raṇanti nindanti etehīti **raṇā**, dosā. Virodhipaccayasannipāte vikāruppatti ruppanaṃ rūpassa pavedhananti āha “**sītādīhi ca niccaṃ pavedhitan**”ti. **Sumedho** sundarapañño **so satthā rūpe na ramati**, kiṃ pana mandapañño rūpe saraṇaṃca pavedhitaṃca apassanto ramaṣīti adhippāyo.

Brahmālokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kokālikasuttavaṇṇanā

178. Pamāṇakarānaṃ rāgādīnaṃ abhāvato khīṇāsavo rāgādivasena na sakkā imaṃ pamātunti **appameyyo**, appameyyāni vā cattāri ariyasaccāni vijjhītvā ṭhitattā pamitaṃ pameyyaṃ tassa kato parimeyyo natthi. Tenāha “**khīṇāsavo -pa- dīpeti**”ti. **Tanti** khīṇāsavaṃ. **Pametuṃ** randhagavesī hutvā vajjato paricchindituṃ. Yathāsabhāvato tassa minane nihīnapañnatāya **avakujjapaññaṃ**.

Kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Paccekadvārabāhanti (Ka)

8. Katamodakatissasuttavaṇṇanā

179. Kimkusalagavesitāya “kim kusalaṃ akusalan”ti-ādinā kinti suṇāti etāyāti **kissa vā vuccati paññā**.

Katamodakatissasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Turūbrahmasuttavaṇṇanā

180. Ābādho etassa atthīti **ābādhiko**. **Anantarassutteti** anāgatānantare sutte. **Varākoti** anuggahavacanameva, na nippariyāyena vuttavacanam. **Piyasīlāti** iminā etasmim atthe niruttinayena “pesalā”ti padasiddhīti dasseti. **Kabarakkhīnīti** byādhibalena paribhinnavaṇṇatāya kabarabhūtāni akkhīni. **Yattakanti** yaṃ tvaṃ bhagavato vacanam aññathā karosi, tattakam **tayā aparaddham**, tassa pamāṇam natthīti attho. Yasmā anāgāmino nāma kāmaccchandabyāpādā pahīnā honti, tvañca diṭṭho¹ kāmaccchandabyāpādavasena idhāgato, tasmā yāva te idaṃ aparaddhanti ayamevettha attho daṭṭhabbo.

Adiṭṭhippattoti appattadiṭṭhinimitto. **Gilaviso viya** visam gilitvā ṭhito viya. **Kuṭhārisadisā** mūlapacchindanaṭṭhena. **Uttamattheti** arahatte. **Khīṇāsavoti vadati** Sunakkhatto viya acelam korakkhattiyam. **Yo** aggasāvako viya **pasamsitabbo khīṇāsavo**, tam “dussīlo ayan”ti yo vā vadati. **Samakova vipākoti** pasamsiyanindā vijjamānaguṇaparidhamsanavasena pavattā yāva mahāsāvajjatāya kaṭukataravipākā, tāva nindiyapasamsāpi mahāsāvajjatāya samavipākā tattha avijjamānaguṇasamāropanena attano paresam micchāpaṭipattihetubhāvato pasamsiyena tassa samabhāvakaraṇato ca. Lokepi hi ayam pure samaṇagārayho hoti, pageva duppaṭipannaduppaṭipannoti samam karontīti.

Sakenāti attano sāpateyyena. **Ayam appamattako aparādhō** diṭṭhadhammikattā sappatikārattā ca tassa. **Ayam mahantataro kali** katūpacitassa samparāyikattā appatikārattā ca.

---

1. Diṭṭhi (Ka)

“Nirabbudo”ti gaṇanāvīseso ekoti āha “**nirabbudagaṇanāyā**”ti, sabhasahassam nirabbudānanti attho. Nirabbudaparigaṇanam pana heṭṭhā vuttameva. **Yamariyagarahī nirayaṃ upetīti** ettha yathāvuttam āyuppamāṇam pākatikena¹ ariyūpavādinā vuttanti veditabbam. “Aggasāvakānam pana guṇamahantatāya tatopi ativiya mahantatarā evā”ti vadanti.

Turūbrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kokālikasuttavaṇṇanā

181. Dve kokālikanāmakā bhikkhū, tato idha adhippetam niddhāretvā dassetuṃ “**ko ayaṃ kokāliko**”ti pucchā. Suttassa aṭṭhuppattim dassetuṃ “**kasmā ca upasaṅkamī**”ti pucchā. **Ayaṃ kirāti**-ādi yathākkamam tāsam vissajjanam. Vivekavāsam vasitukāmattā appicchatāya ca **mā kassaci -pa-vasimsu**.

Pakkamissantīti āghātam uppādesi attano icchāvighātanato. **Therā bhikkhusaṅghassa niyyādayimsu** payuttavācāya akatattā therehi ca adīpitattā. **Pubbepi -pa- maññeti** iminā therānam kohaññe ṭhitabhāvam ākaṅkati avaṇe vaṇam passanto viya, suddhe ādāsatale lekham uṭṭhāpento viya ca.

Aparajjhivāti bhagavato sammukhā “pāpabhikkhū jātā”ti vatvā. **Mahāsāvajjabhāvadassanatthanti** mahato anathassa uppādabhāvappakāsanattham. Saddhāyituṃ arahatīti **saddhāyikoti** āha “**saddhāya ākaro pasādāvaho**”ti. Pavattasaddhāyiko vāti atthoti āha “**saddhātabbavacano**”ti.

Pīlakā nāma bāhirato paṭṭhāya aṭṭhim bhindati, imā pana paṭhamānyeva aṭṭhim bhinditvā uggatā. **Taruṇabeluvamattiyoti** taruṇabillaphalamattiyoti. **Visagilitoti** khittapaharaṇo. Tañca baḷisaṃ visasamaññā loke. “**Ārakkhadevatānam sutvā**”ti padam ānetvā sambandho.

1. Pākaṭikavasena (Ka)

2. Ayuttattā (Ka)

Magadharaṭṭhe saṃvohārato **māgadhako patto**, tena. Tilasakaṭaṃ **tilavāho**ti vutto. **Paccitabbatṭhānassā**ti nirayadukkhena paccitabbapadesassa. **Etam** “abbudo”ti nāmaṃ.

Vassagaṇanāti ekato paṭṭhāya dasaguṇitaṃ abbuda-āyumi, tato paraṃ vīsatiṅgaṇaṃ nirabbudādīsu vassagaṇanā veditabbā. **Sabbatṭhā**ti ababādīsu Padumapariyosānesu sabbesu nirayesu. **Eseva nayoti** heṭṭhimato uparimassa uparimassa vīsatiṅgaṇataṃ atidisati.

Kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavagga

1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā

182. **Porāṇakattā**ti nibbattivā cirakālattā. Jātattā jano, taṃ ito **janeto**, tasmim. **Khattiyo seṭṭho** lokamariyādaparipālanādinā sammāpaṭipattiyāṃ sattānaṃ niyojanaena bahukārattā. So hi pare tathā paṭipādentō sayampi tattha paṭiṭṭhitoyeva hotīti seṭṭho vutto. Paṭipakkhavijjhanaṭṭhena pubbenivāsādīnaṃ viditakaraṇaṭṭhena **vijjā**ti. Saddhāhirottappabāhusaccavīriyasatipaṇṇāti ime **satta saddhammā**. Caranti agatapubbaṃ disaṃ etehīti **caraṇāni**, sīlādayo pannarasa dhammā.

Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Devadattasuttavaṇṇanā

183. Appaṇṇatte eva sikkhāpade chejjagāmikammaṃ katattā salīṅgeneva ca ṭhitattā “devadatto sāsano pakkanto”ti na vattabboti **acirapakkanteti** ettha “sāsano pakkante”ti avatvā

“**veḷuvanato gayāsīsaṃ gate**”ti vuttaṃ. Pakatatto hi bhikkhusaṃghaṃ bhindeyya, na apakatattoti. **Valavāyāti** vaḷavāya kucchiyaṃ jātaṃ.

Devadattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Andhakavindasuttavaṇṇanā

184. **Janatanti** janānaṃ samūhaṃ, janasañcaraṇaṭṭhānanti attho. **Manussānaṃ anupacāreti** yattake kasanādikiccaṃ karontānaṃ sañcāro hoti, ettakaṃ atikkamitvā anupacāre. **Saṃyojanavippamokkhoti** saṃyojanavimokkahaetu¹. Vivekaratiṃ pavivekasukhājḥānaṃ alabhanto. **Cittānurakkhaṇatthanti** pubbe maṃ manussā “araññavāsena pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviṃsiyo”ti maññimsu, idāni gāmaṃte vasantaṃ disvā gaṇasaṅgaṇikāya nivuṭṭhoti appasādaṃ āpajjissanti. Yadipe me idha abhirati natthi, evaṃ santepi idheva vasissāmīti vikkhittacittena hutvā na vasitabbaṃ, ko attho cittavasāṃ gantvāti adhippāyo. **Satipaṭṭhānaparāyaṇoti** satipaṭṭhānabhāvanārato. Evaṃ hissa gaṇavāsopi pāsāṃso vivekavāsena vinā samaṇakiccassa asijjhanato.

Paṭṭabhayato pamutto ajjhāsaya vasenāti adhippāyo.

Nisīdi tattha bhikkhūti iminā sattūpaladdhiyā anissitattā yathāruuciyaṃ tesāṃ nisajjaṃ dasseti. Tenāha “**iminā**”ti-ādi.

Iminā ca iminā ca ākārena jātanti na anussavadassanametāṃ, na anussavaggahaṇaṃ. Takkahetu nayahetu vā na vadāmīti yojanā. Piṭakaṃ gantho sampadīyati etassāti **piṭakasampadānaṃ**, ganthassa uggaṇhanato tena piṭakassa uggaṇhanakabhāvena, kenaci ganthānusārena evaṃ na vadāmīti attho. Brahmaṃsa seṭṭhassa dhammassa cariyaṃ vācasikaṃ pavattatīti **brahmacariyaṃ**, dhammadesanā. Bhāvitena maraṇassa sabbaso bhāgena vipphānena **marāṇapariccāgīnaṃ**. Te ca khīṇajātikāti āha “**khīṇāsavānaṃ**”ti.

1. Saṃyojanavippamukhāti saṃyojanavimukhahetu (Ka)

Dasadhā dasāti dasakkhattuṃ dasa. **Aññanti** pañcasatādhikasahassato aññaṃ. **Puññabhāginoti** vivaṭṭanissitapuññaṃ bhāgino tassā desanāya ettakā sattā jātāti gaṇetuṃ ahaṃ na sakkomīti dasseti. **Brahmadhammadesananti** brahmunā vuttaṃ āha.

Andhakavindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Aruṇavatīsuttavaṇṇanā

185. **Abhibhū sambhavoti** tesāṃ dvinnāṃ mahātherānaṃ nāmāni. Tesāṃ vibhāgaṃ dassetuṃ “tesū”ti-ādi vuttaṃ. Ete dve tassa bhagavato aggasāvakaṃti dasseti. **Avajjhāyantīti** heṭṭhā katvā cintenti. **Khiyyanti** taṃ lāmakato cintetabbataṃ pāpenti pāpakataṃ karonti. **Vitthārayantīti** tameva lāmakato cintetabbataṃ vepullaṃ pāpentā. Sabbe pāsaṇḍā attano attano samaye siddhante sabbe devamanussā attano attano samaye paṭilābhe paṭiladdha-atthe purisakāraṃ vaṇṇayantīti yojanā.

Ārambhavīriyanti maccusenāsankhātakilesadhunane ārambhavīriyaṃ, yā “ārambhadhātū”ti vuccati. **Nikkamavīriyanti** kosajjapaṭipakkhabhūtaṃ vīriyaṃ, yā “nikkamadhātū”ti vuccati. **Payogaṃ karothāti** paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanato tatopi balavataraṃ bhāvanātiyogaṃ pavattethāti attho. Tenāha “**parakkamathā**”ti. **Kilesasenā** nāma rāgādikilesasamūho, so maraṇapaccayabhāvato “maccuno senā”ti vuccati. Taṃ hi sandhāya vuttaṃ “mahāsenena maccunā”ti¹. Khandhānaṃ paṭhamābhiniṃbhatti **jāti**, tadanāṃ pana tesāṃ paṭipāṭi pavattaṃ **samsāroti** adhippāyenāha “**jātiṅca samsāraṅcā**”ti. Yasmā “ekampi jātiṃ dvepi jātiyo”ti-ādīsu tasmim tasmim bhave ādānanikkhepaparicchinnaṃ khandhappavatti “jātī”ti vuccati, sā eva yāva parinibbānā aparāparaṃ pavattamāno samsāro “ito cito samsaraṇaṃ”ti katvā, tasmā āha “**jātisaṅkhātaṃ vā samsāraṃ**”ti. **Paricchedanti** pariyoṣānaṃ. Obhāsaṃ pharīti sambandho. **Ālokatṭhāneti**

1. Ma 3. 226, 228, 229 piṭṭhesu.

attanā kata-ālokaṭṭhāne. **Ālokakiccaṃ natthī**ti andhakāraṭṭhāne ālokadassanaṃ viya ālokaṭṭhāne ālokadassanakiccaṃ natthi, tasmā tesam sattaṇaṃ “kiṃ āloko ayaṃ, kassa nu kho ayaṃ āloko”ti **vicinantānaṃ** cintentaṇaṃ. **Sabbeti** sahasasilokadhātuyaṃ sabbe devamanussā. **Osaṭāya parisāyā**ti dhammassavanatthaṃ sabbosaṭāya paricita-paricchinnāya parisāya. **Saddaṃ suṇimsū**ti na kevalaṃ saddameva suṇimsu, atha kho atthopīti yathādhippeto tesam pakatisavanupacāre viya pākāṭo ahoṣi, tisahasasilokadhātuṃ viññāpesīti.

Aruṇavatīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Parinibbānasuttavaṇṇanā

186. **Evaṃ taṃ kusiṇārāya hotī**ti yathā anurādhapurassa thūpārāmo dakkhiṇapacchimadisāyaṃ, evaṃ taṃ uyyānaṃ kusiṇārāda dakkhiṇapacchimadisāyaṃ hoti. **Tasmā**ti yasmā nagaraṃ pavisitukāmā uyyānato upecca vattanti gacchanti etenāti **upavattananti** vuccati, tasmā. **Tanti** sālapanṭibhāvena ṭhitam sālavanaṃ. **Antarenā**ti vemajjhe. Appamajjanaṃ **appamādo**, so pana atthato ñāṇūpasamhitā sati. Yasmā tattha satiyā byāpāro sātisayo, tasmā “**sati-avippavāsenā**”ti vuttaṃ. **Appamādapadeyeva pakkhipivā abhāsi** atthato tassa sakalassa buddhavacanassa saṅgaṇhanato.

Jhānādīsu citte ca paramukkaṃsagatavasībhāvatāya “ettake kāle ettakā samāpattiyo samāpajjitvā parinibbāyissāmi”ti kālaparicchedaṃ katvā samāpattisamāpajjanaṃ **parinibbānaparikammanti** adhippetam. **Theroti** anuruddhatthero.

Ayampi cāti yathāvuttapañcasatṭhiyā jhānānaṃ samāpannakathāti saṅkhepakathā eva. Kasmā? Yasmā bhagavā tadā devasikaṃ vaḷaṅjanasamāpattiyo sabbāpi aparihāpetvā. Samāpajji egāti dassento “**nibbānapuram pavisanto**”ti-ādimāha. **Catuvīsati -pa- pavisitvā**ti ettha keci tāva

āhu “bhagavā devasikaṃ dvādasakoṭisatasahassakkhattuṃ mahākaruṇāsamāpattiṃ samāpajjati, dvādasakoṭisatasahassakkhattumeva phalasaṃpattiṃ samāpajjati, tasmā tadāpi catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo samāpajjati. Vuttaṃ hettaṃ bhagavato ‘tathāgataṃ bhikkhave arahantaṃ sammāsambuddhaṃ dve vitakkā bahulaṃ samudācaranti khemo ca vitakko paviveko ca vitakko’ti¹. Khemo hi vitakko bhagavato mahākaruṇāsamāpattiṃ pūretvā ṭhito, pavivekavitakko arahattaphalasaṃpattiṃ. Buddhānaṃ hi bhavaṅgaparivāso lahuco matthakappatto samāpattīsu vasībhāvo, tasmā samāpajjanavuṭṭhānāni katipayacittakkhaṇe²heva² ijjhanti. Pañca rūpāvacaṇasaṃpattiyo catasso arūpasamāpattiyo appamaññāsaṃpattiyā saddhiṃ nirodhasamāpatti arahattaphalasaṃpatti cāti dvādasetaṃ samāpattiyo bhagavā paccekaṃ divase divase koṭisatasahassakkhattuṃ purebhattaṃ samāpajjati, tathā pacchābhattanti evaṃ catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā devasikaṃ vaḷaṅjanakakasiṇasaṃpattiyo”ti.

Apare panāhu “yaṃ taṃ bhagavato abhisambodhidivase pacchimayāme paṭiccasamuppādaṅgamukhena paṭilomanayena jarāmaṇato paṭṭhāya ñāṇaṃ otāretvā anupadadhammavipassanaṃ ārabhanta yathā nāma puriso suviduggaṃ mahāgahanaṃ mahāvanaṃ chindanto antarantarā nisānasilāyaṃ pharasuṃ nisitaṃ karoti, evamevaṃ nisānasilāsadiṣiyo samāpattiyo antarantarā samāpajjitvā ñāṇassa tikkhavisadabhāvaṃ sampādetuṃ anulomapaṭilomato paccekaṃ paṭiccasamuppādaṅgesu lakkhakoṭisaṃpattisaṃpajjanavasena sammasaṇāṇaṃ pavatteti, tadanusārena bhagavā buddhabhūtopi anulomapaṭilomato paṭiccasamuppādaṅgamukhena vipassanāvasena divase divase lakkhakoṭiphalasaṃpattiyo samāpajjati, taṃ sandhāya vuttaṃ ‘catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo pavisitvā’ti”.

Imāni dvepi samanantarāneva paccavekkhaṇāyapi yebhuyyena nānantariyakatāya jhānapakkhikabhāvato. Yasmā sabbapacchimaṃ bhavaṅgacittaṃ tato

1. Khu 1. 216 piṭṭhe Itivuttake.

2. Samāpattijavanāni pañcacittakkhaṇikeheva (Ka) Dī-Ṭī 3 Sampasādanīyasutte nidānavatthuvaṇṇāyāṃ passitabbaṃ.

tato cavanato “cutī”ti vuccati, tasmā na kevalam ayameva bhagavā, atha kho sabbepe sattā bhavaṅgacitteneva cavantīti dassetuṃ “**ye hi kecī**”ti-ādi vuttam. **Dukkhasaccenā**ti dukkhasaccapariyāpannaena cuticittena **kālam** kālakiriyaṃ **karonti** pāpuṇanti, kālagamanato vā karonti peccāti.

Paṭibhāgapuggalavirahito sīlādiguṇehi asadisatāya sadisapuggalarahito. Saṅkhārā vūpasammanti etthāti **vūpasamoti** evaṃ saṅkhātam ñātam kathitam nibbānameva sukhanti. **Lomahaṃsanakoti** lomānaṃ haṭṭhabhāvāpādano. **Bhiṃsanakoti** avītarāgānaṃ bhayajanako **āsi** ahoṣi. **Sabbākāravaraguṇūpeteti** sabbehi ākāravarehi uttamakāraṇehi sīlādiguṇehi samannāgate. **Asaṅkuṭitenā**ti akuṭitena vipphārikābhāvato. **Suvikasitenevā**ti pītisomanassayogato suṭṭhu vikasitena. **Vedanaṃ adhivāsesi** sabhāvasamudayādito suṭṭhu paññātattā. **Anāvaraṇavimokkho sabbaso** nibbidabhāvo. Tenāha “**apaññattibhāvūpagamo**”ti. **Pajjotanibbānasadisoti** padīpassa nibbānasadisoti tattha vilīyitvā avatṭhānābhāvato.

Parinibbānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā samyuttanikāyaṭṭhakathāya

Brahmasamyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

7. Brāhmaṇasaṃyutta

1. Arahantavagga

1. Dhanañjānīsuttavaṇṇanā

187. **Dhanañjānigottā**ti ettha pubbapurisato āgatassa kulavaṃsassa nāmābhīdhānasaṅkhātaraṃ gaṃ tāyatīti gottaraṃ. (Kim pana tanti? Aññakulaparamparāsādhāraṇaraṃ tassa kulassa ādipurisasamudāgataṃ taṃkulapariyāpannasādhāraṇaraṃ sāmāññarūpanti daṭṭhabbaṃ)¹. Dhanañjānigottaraṃ etissanti **dhanañjānigottā**. Tassā udānassa kāraṇaraṃ pucchitvā ādito paṭṭhaya vibhāvetuṃ “**so kirā**”ti-ādi vuttaraṃ. Nānārasabhojanaṃ detīti yojanā. Pañcagorasasampāditaṃ sālibhattaraṃ sūpasākabyañjanaṃ nānārasaṃ brahmaṇabhojanaṃ. **Maṇḍalaggakhagganti** maṇḍalaggasaṅkhātaraṃ khaggaraṃ. Duvidho hi khaggo maṇḍalaggo dīghaggoti. Tattha yassa aggo maṇḍalākārena ṭhito, so maṇḍalaggo. Yassa pana asiputtikā viya dīgho, so dīghaggo.

Sāsanāti anusāsanā. “Namo -pa- sambuddhassa”ti evaṃ vuttā **pañcapadikagāthā**. Satthusāsane hi lokiyacchandaṃ anapekkhitvā esā pañcapadikagāthāti daṭṭhabbā. **Okkāvaradharā**ti pubbapurisasaṅkhātaraṃ ukkākaṃsavaraḍhārikā. **Sakkā**ti sakkuṇeyyaṃ.

Evanti “sace me aṅgamaṅgānī”ti-ādinā iminā pakārena. “Pañca gāthāsātāni pana aṭṭhakathaṃ āruḷhāni, idha pana dve eva uddhaṭā”ti vadanti. **Paharituṃ vā**ti ekavārampi hatthena vā pādena vā paharitumpi parāmasitumpi asakkontoti attho. So hi tassā ariyasāvikāya ānubhāvena attano sāmattihiyena vase vattāpanattharaṃ santajjitvāpi tadanuvattanto nibbiso ahosi. Tenāha “**bhotī**”ti-ādi.

Tassa brāhmaṇassati attano sāmikabrāhmaṇassa. **Upasaṃharantī**ti upanentī. **Tasmim samayeti** tasmim dukkhuppattikāle “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti

---

1. (Cīrakālātitaraṃ vitakkassa nāma bhavēyya kulavaṃse tabbaṃsajane anussatināmena tesaraṃ sādīyitabbato) (Ka)

bhagavato vacanaṃ anussaritvā “dasabalassa bhagavato”ti-ādīsu yathāparicitaṃ guṇapadaṃ anussari. Tenāha “**dasabalaṃ sarī**”ti.

Khantisoraccarahitatāya **kujjhitvā. Bhijjivāti** samyatābhāvato tassa brāhmaṇassa antare mettibhedena bhijjivā. **Evamevāti** yathā etarahi akāraṇena, evameva aññadāpi akāraṇenāti attho. Nikkāraṇatādīpane **evam-**saddo, **eva-**saddo pana avadhāraṇattho. Nikkāraṇatā ca nāma niratthakatā, niratthakavippalāpabhāvenettha **evam-**saddassa gahaṇe pavatti gaveditabbā. Rahattho vāyaṃ **evam-**saddo anekatthattā nipātānaṃ. Garahatthattā cassa vasalisaddasannidhānato pākaṭā eva.

Gāmanigamaratṭhapūjito iminā gāmanigamaraṭṭhasāmikehi pūjitabhāvo dīpito gāmādīnaṃ tesam vase vattanato. **Asukassa nāma** puggalassa. **Sesanti** abhikkantanti-ādi, yampi caññaṃ idhāgataṃ heṭṭhā vaṇṇitaṇca.

Dhanañjānīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Akkosasuttavaṇṇanā

188. **Bhāradvājova soti** bhāradvājo nāma eva so brāhmaṇo. Gottavasena hi tayidaṃ nāmaṃ, visesena panetaṃ jātanti dassetuṃ “**pañcamattehī**”ti-ādi vuttaṃ. **Jānikatāti** ñātivaggahānikatā. **Pakkho bhinnoti** tato eva ñātipakkho naṭṭho. Yathā domanassito anattamanoti vattabbaṃ labhati, evaṃ kupitoti āha “**domanassena cā**”ti. **Dasahīti** anavasesapariyādānavasena vuttaṃ pañcahi gāthāsatehi akkosanto tathā akkoseyyāti katvā. Tattha pana yena kenaci akkosantopi akkosatiyeva nāma. **Karosi** mama bhātikassa pabbajjaṃ.

Sambhuñjatīti sambhogam karoti. Akkosādīhi **ekato bhuñjati.**
Vītiharatīti byatihāram karoti, akkosato paccakkosanādīnā

vinimayaṃ karotīti attho. Tenāha “**katassa paṭikāraṃ karotī**”ti. Assa anussavavasena sutvā “sapati man”ti saññino¹ bhayaṃ uppajjīti yojanā. **Assāti** brāhmaṇassa. **Sutvāti** padaṃ ubhayatthāpi yojetabbaṃ “tavevetam brāhmaṇāti sutvā, anussavavasena sutvā”ti ca. Kāmaṃ kisavacchādayo sapanam nādaṃsu², devatānaṃyeva hi so attho, sattānaṃ pana tathā saññā uppannā, sopi tathāsaññī ahoṣi. Tenāha “**anussavavasena**”ti.

Dantassa sabbaso damathaṃ upagattā. **Nibbisevanassāti** rāgadosādihetukavipphandanarahitassa. **Tassevāti** paṭikujjhantasveva puggalassa **tena kodhena pāpaṃ hoti** pāpassa santānantarasaṅkantiyā abhāvato³. Keci pana “**tassevāti** tasseva paṭikujjhantapurisassa tena paṭikujjhanena. **Pāpiyoti** paṭikujjhantapuggalassa lāmakataro”ti evamettha atthaṃ vadanti. **Satiyā samannāgato hutvā** paṭisaṅkhāne ṭhito **adhivāseti**, na saho⁴ mūḷho hutvāti⁵ adhippāyo. **Ubhinnaṃ tikicchantanti** ubhinnaṃ uppannakodhasaṅkhātāṃ kilesabyādhiṃ tikicchantaṃ vūpasantaṃ taṃ puggalaṃ. **Yo puggaloti-ādinā** purimāsu gāthāsu pavattitāni padāni sambandhitvā dasseti. Pañcasu khandhesu yāthāvato vinītā ariyadhammassa kovidā nāma hontīti āha “**dhammassāti pañcakkhandhadhammassā**”ti. Idāni tamatthaṃ paripuṇṇaṃ katvā dassento āha “**catusaccadhammassa vā**”ti.

Akkosassuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Asurindakasuttavaṇṇanā

189. **Tenevāti** bhātupabbajiteneva. **Assevāti** titikkhassa. “**Taṃ jayaṃ hoti**”ti liṅgavipallāsavasena vuttanti āha “**so jayo hoti**”ti, dujjayaṃ kodhaṃ titikkhāya jinantassāti adhippāyo. Yasmā titikkhādayo na kodhavasikaṃ dhuraṃ, taṃ pana bālānaṃ

1. Maññamāno (Ka) 2. Adāṃsu (Ka) 3. Antarantarasāṅkantiyā agocarabhāvato (Ka)

4. Na assato (?)

5. Mūḷapañnavāti (Ka)

maññanāmetanti idha imamattam vibhāvetum “**katamassā**”ti-ādi vuttam.
Vijānatova jayo na avijānato titikkhāya abhāvato. Na hi avijānanto
 andhabālo kodham vijetum sakkoti. **Kevalam jayam maññati** kilesehi
 parājito samānopīti adhippāyo.

Asurindakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Bilaṅgikasuttavaṇṇanā

190. **Suddhanti** kevalam sambhāravirahitam. **Sambhārayuttanti**
 kaṭukabhaṇḍādisambhārasahitam. Kañcito nibbattattā **kañcikaṃ**, āranālam,
 bilaṅganti attho. **Nāmam gahitam** saṅgītikāle “bilaṅgikabhāradvājo”ti
 visesanavasena. **Tayoti** dhanañjāniyā sāmiko bhāradvājo,
 akkosakabhāradvājo, asundarikabhāradvājoti-ādito tīsu suttesu āgatā tayo.
Meti mayham.

Bilaṅgikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Ahimsakasuttavaṇṇanā

191. **Esāti** brāhmaṇo. “**Ahimsako ahan**”ti tadattham sādhetum icchāyā
 kathesīti vuttam “**ahimsakapañham pucchi**”ti. **Tathā ce assāti** yathā te
 nāmassa attho, tathā cetam bhaveyyāsi anvatthanāmako bhaveyyāsi
 ahimsako eva siyāti. **Na dukkhāpeti** dukkhamattampi na uppādeti, dukkhato
 apanetīti attho.

Ahimsakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Jaṭāsuttavaṇṇanā

192. **Jaṭāpañhassati** “antojaṭā bahijaṭā”ti evam jaṭāpariyāyassa pañhassa.

Jaṭāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. **Suddhikasuttavaṇṇanā**

193. **Suddhikapāṇhassāti** “nābrāhmaṇo sujjhātī”ti evaṃ suddhasannissitassa pañhassa. **Sīlasampannoti** pañcavidhaniyamalakkhaṇena sīlena samannāgato. **Tapokammanti** anasanapañcātapatappanādiparibhedanatapokammaṃ karontopi. **Vijjāti tayo vedāti** vadanti “tāya idhalokattham paralokattham ñāyantī”ti katvā. **Gottacaraṇanti** gottasaṅkhātam caraṇam. **Brāhmaṇo sujjhati** jeṭṭhajatikkattā. Tathā hi so eva tapaṃ ācaritum labhati, na itaro. **Aññā lāmikā¹ pajāti** itaravaṇṇam vadati. **Vacanasahassampīti** gāthānekasahassampi. Anto kilesehi pūtiko sabhāvena pūtiko. **Kiliṭṭheti kāyakammādīhi** kāyaduccaritādīhi.

Suddhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. **Aggikasuttavaṇṇanā**

194. **Aggiparicaraṇavasenāti** aggihuttajuhanavasena. **Sannihitoti** missībhāvaṃ sampāpito. Tathābhūto ca so sappinā saddhim yojito nāma hotīti āha “**saṃyojito**”ti. **Apāyamaggaṃ okkamati** micchādiṭṭhimicchāsaṅkappādīnam attano santāne samuppādanato. Tenāha “**imaṃ laddhin**”ti-ādi.

Jātiyāti sadosakiriyāparādhassa asambhavena parisuddhāya jātiyā. **Nānappakāre** aṭṭhārasavijjāṭṭhānasaññite **ganthe**. **Sutavāti** sutvā niṭṭham patto aggadakkhiṇeyyattāti adhippāyo.

Pubbenivā saññānenāti idam loke sāsane ca niruḥatāvasena vuttam. Aññe hi pubbenivāsaṃ jānantā pubbenivāsaññāneva jānanti, bhagavā pana sabbaññutaññānenapi jānāti. **Dibbena cakkhunāti** etthāpi eseva nayo. Sabbaso jāti khīyati etenāti **jātikkhayo**,

---

1. Aññānamigā (Ka)

aggamaggo, tena pattabbattā āpannattā ca jātikkhayo arahattaṃ. **Jānitvā vositavosaṇoti** vijānitabbaṃ catusaccadhammaṃ maggañāṇena jānitvā soḷasannampi kiccānaṃ vositavosaṇo.

Uppattiṃdīpetvāti pāyasadānassa āgamaṇaṃ pakāsetvā. **Gāthāhi abhigītanti** dvīhi gāthāhi mayā abhigītāṃ. **Abhuñjitabbanti** bhuñjituṃ na yuttaṃ. “Abhojetaneyyan”ti kasmā vuttaṃ, nanu bhagavato ajjhāsayo accantameva suddhoti? Saccametaṃ, brāhmaṇo pana pubbe adātukāmo pacchā gāthā sutvā dhammadesanāya muduhadayo hutvā dātukāmo ahoṣi, tasmā taṃ bhikkhūnaṃ anāgate diṭṭhānugati-āpajjanatthaṃ paṭikkhipi Tathā hi anantarasutte kasibhāradvājasutte ca evameva paṭipajji. Tenāha “**tvam brāhmaṇā**”ti-ādi. **Kilañjamhi -pa- pakāsitāti** etena gāthaṃ uddesaṭṭhāneva ṭhapetvā bhagavā brāhmaṇassa vitthārena dhammaṃ desesīti dasseti. **Gāyanenāti** gāyanakena, gānena vā. **Atthañca dhammañcāti** sadevakassa lokassa hitaṇceva tassa kāraṇaṇca. **Sampassantānanti** sammadeva passantānaṃ. **Dhammoti** paveṇi-āgato cārittadhammo na hoti. Bhojanesu ukkaṃsagataṃ dassetuṃ “**sudhābhōjanan**”ti āha. **Dhamme satīti** ariyānaṃ ācāradhamme sati taṃ ālambitvā jīvantānaṃ etadeva seṭṭhanti “somaṃ bhuñjeyya pāyasan”ti taṃ ārabha kathāya uppannattā.

Sallakkheti ayaṃ brāhmaṇo. **Sesā** paccayā **niddosā** te ārabha kathāya appavattitattā. **Kukkuccavūpasantanti** aggi-āhitapadassa viya saddasiddhi veditabbā. **Annena pānenāti** lakkhaṇavacanametāṃ yathā “kākehi sappi rakkhitabban”ti. Tenāha “**desanāmattametān**”ti. **Bahusassaphaladāyakaṃ sukhettaṃ viya paṭiyattanti** sammā kasanabījana-udakānayanāpanayanādinā susajjitāṃ khettaṃ viya sīlādiguṇavisesasampādanena paṭiyattam puññakkhettaṃ etaṃ.

Aggikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sundarikasuttavaṇṇanā

195. Ānetvā hunitabbato **āhuti**. Sappimadhupāyasādīhi aggim̐ juhoti etthāti **aggihuttam̐**, sādhiṭṭhānam̐ veditabbam̐. Tenāha “**agyāyatanan**”ti-ādi. **Suvisodhito cassāti** nihīnajātikānam̐ anena suṭṭhu vissodhito ca bhaveyya. “Me”ti padaṃ ānetvā sambandho.

Aphalam̐ karotīti ito paṭṭhāya yāva **demīti** padaṃ, tāva anantarasuttavaṇṇanāya āgatasadisamevāti peyyālavasena ṭhapesi, na sappisaṅkhārattṭhapanam̐. **Himapātassa ca sītavātassa ca paṭibāhanatthanti** akāraṇametanti tam̐ anādiyitvā aññameva sukāraṇam̐ dassetum̐ “**paṭibalovā**”ti-ādi vuttam̐. **Sañjānitvāti** “nāyam̐ brāhmaṇo”ti sañjānitvā.

Nīcakesantanti rassakesantam̐. Brāhmaṇānam̐ suddhi-atthā sikhāti āha “**pavattamattampi**¹ **sikham̐ adisvā**”ti, “paramahamsaparikkhādīnā”ti keci.

Akāraṇam̐ dakkhiṇeyyabhāvassa jāti adakkhiṇeyyabhāvahetūnam̐ pāpadhammānam̐ apaṭikkhepabhāvato. **Etanti** silādibhedam̐ caraṇam̐. **Dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇam̐** adakkhiṇeyyabhāvakārapāpadhammānam̐ tadaṅgādivasena pajahanato. **Assāti** brāhmaṇassa. **Tamatthanti** tam̐ dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇatāsaṅkhātamattham̐ upamāya vibhāvento. **Sālādikaṭṭhā jātovāti** sālādivisuddhakaṭṭhāva jāto. Sāpānadoṇi-ādi-avisuddhakaṭṭhā jāto aggikiccam̐ na ca na karoti. **Evanti** yathā aggi yato kutoci jātopi aggikiccam̐ karotiyeva, evam̐ caṇḍālakulādīsu jātopi dakkhiṇeyyo na na hoti guṇasampadāvasena ariyānam̐ vaṃse pajātattāti āha “**guṇasampattiyā jātimā**”ti. Dhitiyā guṇasampattiyā pamukhabhāvam̐ dassetum̐ “**so hī**”ti-ādi vuttam̐. Tattha **dhitiyāti** vīriyena. Tam̐ hi anuppannānam̐ kusaladhammānam̐ uppādanaparibrūhanehi te dhāreti. **Hiriyā dose nisedheti**, sammadeva pāpānam̐ jigucchane sati tesam̐ pavattiyā avasaro eva natthi. **Monadhammena** nāṇasaṅkhātena ottappadhammena. **Kāraṇākāraṇajānanakoti** tesam̐

1. Parittampi (Suttanipāta-Ṭṭha 2. 128 piṭṭhe.)

tesaṃ dhammānaṃ yathābhūtaṃ ṭhānaṃ, pāpadhammānaṃ vā
vipākārasabhāvaṭṭhānaṃ jānanako.

Paramatthasaccena nibbānena ārammaṇapaccayabhūtena ariyamaggena
danto. **Indriyadamenā**ti tato eva ariyena indriyasamvarena upagato. Vidanti
tehi saccānīti **vedā**. **Maggavedānaṃ antanti** ariyaphalaṃ. **Kilesānaṃ antanti**
tesaṃ anuppādanirodhaṭṭhānaṃ. **Yaññoti** aggaphalaṃ. **Niratthakanti**
aphalaṃ tesaṃ anāgamanato, āgatānampi aggadakkhiṇeyyābhāvato. **Juhati**
deti.

Suyiṭṭhanti sudānaṃ aggadakkhiṇeyyalābhena. **Suhutanti** tasseva
vevacanaṃ. Atha vā **suyiṭṭhanti** suṭṭhu sammadeva yiṭṭhaṃ sāre upanītaṃ
mama idaṃ deyyavatthu. **Suhutanti** etthāpi eseva nayo.

Upahaṭamatteti brāhmaṇena “bhuñjatu bhavan”ti upanītamatte.
Nibbattitojamevāti savatthukaṃ aggahetvā vatthuto vivecita-ojameva. **Tena**
taṃ sukhumattaṃ gatanti taṃ habyasesaṃ sabbaso sukhumabhāvaṃ gatanti
ojāya oḷārikatāya purimākāreneva paññāyamānataṃ sandhāya vuttaṃ, na
pana ojāya eva kevalāya gahaṇaṃ sandhāya. Sā hi avinibbhogavuttitāya
visuṃ gaṇhituṃ na sakkā, tasmā devatāhipi savatthukā gayuti. **Manussānaṃ**
vatthūti karajakāyamāha. Oḷārikavatthutāya devānaṃ viya gahaṇī na tikkhāti
dibbojasammissatāya sammā pariṇāmaṃ na gacchati. Sukhumāpi samānā
dibbojā tena pāyasena missitā oḷārikasammissatāya sukhumavatthukānaṃ
devānaṃ sukhadā na hotīti imamatthaṃ dasseti “**goyūse panā**”ti-ādinā.
Paribhogavatthuno oḷārikatāya vā devānaṃ dukkaraṃ sammā pariṇāmetuṃ,
dibbojāya garutarabhāvena manussānaṃ. Tenāha bhagavā “**na khvāhan**”ti-
ādi. Samāpatticittasamuṭṭhitā tejodhātu jhānānubhāvasantejitā tikkhatarā
hotīti vuttaṃ “**aṭṭha -pa- pariṇāmeyyā**”ti. Bhagavato pana
suddhenevaparīṇamatīti vuttaṃ “**pākatikenevā**”ti, jhānānubhāvappattena
jhānena vinā sabhāvasiddheneva.

“Appaharite”ti ettha appa-saddo “appiccho”ti-ādīsu viya abhāvattoti
āha “**appahariteti aharite**”ti. **Pātisatepi** pāyase. **Na āluḷatī**ti na āvilāṃ hoti.
Anāgantvāva gaccheyya

“attanāpi na paribhuñji, aññesaṃ na dāpesi, kevalaṃ pāyasaṃ nāsesī”ti domanassappatto.

Dāru samādahānoti dāruhariddi dārusmiṃ tassa dahanto. **Yadīti**-ādi dārujhāpanassa bahiddhabhāvasādhanam asuddhahetūnam paṭipakkhābhāvato tassa. **Khandhādīsu kusalāti** tesu sabhāvato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato jānanato chekā paṇḍitā. **Ñāṇajotinti** ñāṇamayaṃ jotim. **Jālemīti** pajjalitam karomi. **Niccaṃ pajjalitaggi** sabbatthakameva vigatasammohandhakāratāya ekobhāsabhāvato. Sabbaso vikkhepābhāvato **niccasamāhitatto**. **Evam vadatīti** caritam brahmacariyaṃ gahetvā carāmīti evaṃ vattamānaṃ viya vadati āsannataṃ hadaye ṭhapetvā.

Khāribhāroti khāribhārasadiso. Tenāha “**yathā**”ti-ādi. **Kandhena vayhamānoti** kāje pakkhipitvā kandhena vayhamāno. **Pathaviyā saddhim phusetibhārassa** garukabhāvena kājassa pariṇamanena. Mānena attano jāti-ādīni paggaṇhato aññassa tāni na sahatīti āha “**tattha tattha issaṃ uppādentoti**”ti, tattha tattha jāti-ādīmānavatthusmiṃ garutaraggahaṇena saṃsīdeyyāti adhippāyo. **Kodho dhūmoti** yathāpi bhāsure aggi dhūmena upakkiliṭṭho, evaṃ kodhena upakkiliṭṭho. **Ñāṇaggīti** tassa kodho dhūmo. Musāvādo **mosavajjam**. Yathā ñāṇe sati musāvādo natthi, evaṃ musāvāde sati ñāṇampīti tena taṃnirodhitam viya hotīti āha “**musāvādena paṭicchannaṃ ñāṇan**”ti. Yathā sujāya vinā brāhmaṇānaṃ yāgo na ijjhati, evaṃ pahūtajivhāya vinā satthu dhammayāgo na ijjhātīti jivhā sujāpariyāyā vuttā. Joti ṭhiyati etthāti **jotiṭṭhānaṃ**, vedi, yaṃ aggikuṇḍam. **Sattānaṃ hadayaṃ jotiṭṭhānaṃ** ñāṇaggino tattha samujjalanato. **Attāti cittaṃ** “āhito ahaṃ māno etthā”ti katvā.

Dhammo rahadoti assaddhiyādi-ālasiyābhāvato kilesamalapakkhālanato paramagginibbutāvahanato¹ ariyamaggadhammo anāvilo rahado. **Heṭṭhupariyavālukāti** viparivattitavālukā hutvā.

---

1. Paramaggitibbābhāvāvahanako (Ka)

Āluḷāti ākulajātā. **Paṇḍitānaṃ pasatthoti** paṇḍitānaṃ purato seṭṭho. Seṭṭhabhāvena santo pāsaṃso hutvā kilese bhindati samucchindatīti **sabbhūti** vuccati. Tenāha “**uttamaṭṭhena**”ti. Tathā cāha bhagavā “maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho”ti¹.

Vacīsaccanti iminā “caturaṅgasamannāgatā vācā suparisuddhā hotī”ti sammāvācaṃ dasseti. Saccasaṃyamapadehi dassitā maggadhammā idha “dhammo”ti adhippetāti āha “**dhammoti iminā -pa- dasseti**”ti. **Maggasaccaṃ gahitaṃ** anantaragāthāya anekehi visesetvā vuttattā. **Atthatoti** pubbaṅgamattādi-atthato. Tāya hi sakiccaṃ karontiyā itare sabbepi tadanuvattikā honti. **Taggatikattāti** sammādiṭṭhiyā upakāraḥbhāvena tāya samānagatikattā. Ārammaṇaṃ hi vitakkenāhaṭaṃ paññā vicinituṃ sakkoti. Tathā hi so paññākkhandhena saṅghaṃ gato. **Dhammoti** sabhāvato samādhi gahito, itare dve padupakārattā. Tathā hi “evamīdhammā te bhagavanto”ti-ādīsu² samādhi “dhammo”ti vutto. **Paramatthasaccaṃ gahitaṃ** sabbesaṃ seṭṭhabhāvato. Yathāha “yāvataḥ bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesaṃ aggamakkhāyati”ti³. **Atthatoti** tato eva paramatthato, anantaraṃ vuccamānānaṃ vā maggadhammānaṃ ārammaṇabhāvato. **Pañcaṅgāni gahitāni** tāsāṃ maggabhāvato. **Tīṇi** aṅgāni. **Brahmacariyaṃ nāmāti** etaṃ nibbānagāmi uttamaṭṭhena maggabrahmacariyaṃ nāma. **Majjhe sitāti** līnuddhaccādi-antadvayavivajjanena majjhe majjihimapaṭipadābhāvanaṃ nissitā. Sassaṭṭucchadaggahaṇaṃ hettha padhānatāya nidassanamattaṃ. **Seṭṭhappattīti** seṭṭhabhāvappatti. **Ta-kāro padasandhikaroti** “sa ujubhūtesū”ti vattabbe majjhe ta-kāro padasandhikaro, “sa dujjubhūtesū”ti keci paṭhanti, tesaṃ da-kāro padasandhikaro. “Sa-iti sundariko brāhmaṇo vuttoti katvā āha “**sa tvan**”ti, so tvanti attho. Dhammo sāriyo paridhānabhūtā alaṅkāra etassāti **dhammasārī**. Atha vā dhammehi sāritavāti **dhammasārī**, tehi sāretvā ṭhitavāti attho. Tenāha “**kusaladhammehi**”ti-ādi.

Sundarikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 52 piṭṭhe Dhammapade.

2. Dī 2. 7; Ma 3. 160; Saṃ 3. 138 piṭṭhesu.

3. Khu 1. 254; Aṃ 1. 343 piṭṭhesu.

10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā

196. **Samantatoti** dakkhiṇavāmānaṃ vasena samantato.

Ūrubaddhāsananti ūrūnaṃ bandhanavasena nisajjanaṃ. Dvinnāṃ ūrūnaṃ aññamaññabandhanavasena ābhujitākāraṃ sandhāyāha “**ābhujitvāti bandhitvā**”ti. Heṭṭhimakāyassa anujukaṃ ṭhapanāṃ nisajjāvacaṇeṇeva bodhitanti “ujum kāyaṃ”ti ettha kāya-saddo uparimakāyavisayoti āha “**uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapatvā**”ti. Taṃ pana ujukaṭṭhapanāṃ sarūpato payojanato ca dassetuṃ “**aṭṭhārasā**”ti-ādi vuttaṃ. **Parimukhanti** ettha **pari-**saddo abhisaddena samānatthoti āha “**kammaṭṭhānābhimukhan**”ti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purekkhatoti attho. **Pariggahaṭṭho** “pariṇāyikā”ti-ādīsu viya. **Mukhanti niyyānaṭṭho** “suññatavimokkhamukhan”ti-ādīsu viya. Paṭipakkhato niggamanaṭṭho hi niyyānaṭṭho, tasmā **pariggahitaniyyānanti** sabbathā gahitasammosaṃ pariccattasammosaṃ **satirū katvā** paramaṃ satinepakkāṃ upaṭṭhapetvāti attho. **Chabbaṇṇā -pa- nisīdi** brāhmaṇassa pasādasañjānanatthaṃ. **Aṭavimukhā caramānāti** gocaraṃ gaṇhantā.

Ajjasatṭhinti ajja channaṃ pūraṇi satṭhī divasavutti, ajja ādim katvā cha divaseti attho. Accantasāmyoge cetāṃ upayogavacaṇaṃ.

Ajjachadivasamattakāti ajjato chaṭṭhadivasamattakā. **Lāmākāti** nihīnā nipphalā. Tenāha “**tilakhāṇukā**”ti-ādi.

Ussāhenāti uddhaṃ uddhaṃ pasārena abhibhavanena. Taṃ pana nesaṃ abhibhavanaṃ dassetuṃ “**kaṇṇanaṅguṭṭhādīni**”ti-ādimāha.

Uppāṭakapāṇakāti tacāṃ uppāṭetvā viya khāḍakapāṇakā ūkāmaṅgulādayo.

Kalārapīṅgalāti nikkhantapīṅgalakkhikā, **kalārapīṅgalāti** vā rattagattā ca pīṅgalacakkhukā ca. **Tilakāhatāti** āhatatilakā, tilappamaṇehi bindūhi samantato santhatasarīrā.

Paṭigāthāhi brāhmaṇassa dhammadesanaṃ vaḍḍhesīti pakatiyā tassa attanā kathetabbaṃ dhammadesanaṃ pabbajjāguṇakittanavasena sattahi vaḍḍhesi.

Pabbajitvā iṅāyikānaṃ attano palibodhaṃ tathā tathā jānāpetvā pabbajitvā.

Yathā ca tattha bhagavā paṭipajji, taṃ dassetuṃ “**puna divase**”ti-ādi vuttaṃ.

Taṃ taṃ kulagharaṃ pesetvāti taṃ taṃ tassa brāhmaṇassa dhītaraṃ tassa tassānucchavikassa brāhmaṇassa dento taṃ taṃ kulagharaṃ pesetvā brāhmaṇadhamme garukaraṇābhāvato.

“Natthe mate pabbajite, napuṃsakepi bhattari.

Itthiyā patiseṭṭhāya¹, na añño pati icchiyo”ti—

ayaṃ hi brāhmaṇadhammo. **Ayyikatṭhāneti** mātāmahiṭṭhāne ṭhapesi satthu cittārādhanavasenāti.

Bahudhītarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Upāsakavagga

1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā

197. **Dakkhiṇāgirisminti** dakkhiṇāgiri janapade, tasmim dakkhiṇāgiri janapade dakkhiṇāgirivihāre. **Khandhesu ṭhapetvā yuge yottehīti** yottarajjūhi yuttāni payojitāni icceva attho.

Paṭhamadivaseti vapanadivasesu paṭhamadivase āradhadivase. Pañcaṅgānipi paripuṇṇāni, pageva itaraṅgānīti dassetuṃ “**paripuṇṇapañcaṅgā**” icceva vuttaṃ. Haritālamano silā-añjanehi uratthanādīsu ṭhapitattā ābhāya ujjalagattā. **Avasesā** balībaddā. Kilantaṅgaṇaṃ mocetvā akilantassa yojanaṃ **kilantaparivattanaṃ**.

Sīhakuṇḍalānīti sīhamukhakuṇḍalāni. **Brahmaveṭṭhananti** brahmuno veṭṭhanasadisam, assanakhaveṭṭhanasadisanti attho.

---

1. Patiseṭṭhā patibbatā (Ka)

Buddhānaṃ kiccāni kālavasena vibhattāni **pañca kiccāni bhavanti**. **Purebhattakiccanti** bhattato pubbe buddhena kātabbakiccaṃ. **Vītināmetvā**ti phalasaṃpattiyā kālaṃ vītināmetvā. **Kadāci ekoti-**ādi tesam tesam vineyyānaṃ vinayanānurūpapaṭipattidassanaṃ. **Pakatiyā**ti pakatibuddhavesena. Buddhānaṃ hi rūpakāyassa asīti-anubyañjanapaṭimaṇḍitabāttimsamahāpurisalakkhaṇakāyappabhā byāmapabhāketumālāvicitatā buddhaveso. **Kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehī**ti iminā pāramīnaṃ nissandabhūtāni pāṭihāriyāni rucivaseneva pakāsanakāni bhavanti, na sabbadāti dasseti. Evañca katvā **“indakhīlassa anto thapitamatte dakkhiṇapāde”**ti-ādivacanaṃ samatthitaṃ hoti. Bhagavato kāye pītarasmīnaṃ yebhuyyatāya **“suvaṇṇarasasiñcanaṃ viyā”**ti vatvā kāyamhi nīlādirasmīhi tahaṃ tahaṃ pītamissitaṃ sandhāya **“vicitrapaṭaparikkhittāni viya cā”**ti vuttaṃ. **Madhurenākārena saddaṃ karonti** tuṭṭharavaravanato.

Tatthāti vihāre. **Gandhamaṇḍalamāḷeti** hatthena kataparibhaṇḍe samosaritagandhapupphadāme maṇḍalamāḷe.

Upaṭṭhāneti pamukhe. **“Ovadati”**ti vatvā tatthovādaṃ sāmāññato dassetuṃ **“bhikkhave”**ti-ādi vuttaṃ. **Sampattī**ti cakkhādi-indriyapāriṇipūri ceva hatthādisampadā ca. **Samassāsitaḷāyo** kilamathavinodanena. “Tañca kho samāpajjanenā”ti vadanti. **Dutiya bhāge**ti iminā aparabhāgaṃ tayo bhāge katvā tattha purimabhāgaṃ seyyanisaḷḷavasena samāpattīhi vītināmetīti dasseti. **Lokanti** rājagahādīsu yaṃ tadā upanissāya viharati, tattha aññattha vā bujjhanakaṃ vineyyasattalokaṃ buddhacakkhunā voloketi. **Kālayuttanti** tesam indriyaparipākakālānurūpaṃ. **Samayayuttanti** tasseva vevacanaṃ. **Samayayuttanti** vā tehi ājānitabbavisesapaṭilābhānurūpaṃ.

Paṭisallīnoti kālaparicchedaṃ katvā samāpattim samāpanno. **Adhippāyaṃ sampādentō** taṃ avirādhento, ajjhāsayanurūpanti attho.

Sakala -pa- devatāyoti ettha lokadhātusākalyaṃ daṭṭhabbaṃ, na devatāsākalyaṃ. Na hi mahāsamaye viya sabbadā majjhimayāme

dasasahassacakkavāle sabbattha sabbā devatā satthu samīpaṃ upagacchanti.
Kilāsubhāvo kilamatho.

Vihāracīvaraparivattanavasenāti vihāre
nivatthanivāsanaparivattanavasena. **Ādiyitvā**ti pārupanavasena gahetvā.
Tenāha “**dhāretvā**”ti. **Bhikkhācāranti** bhikkhattham caritabbaṭṭhānam.

Atirocamānanti tam tam atikkamitvā samantato sabbadisāsu
virocamānam. **Sarīrappabhanti** attano sarīrappabham. **Jaṅgamaṃ viya**
padumasaranti ratanamayakiṅjakham rajatamayakaṇṇikam samantato
samphullitakañcanapadumam sañcārimasaram viya. **Gaganatalanti**
abbhamahikādi-upakkilesavigamena suvisuddha-ākāsatalam viya. Tampi hi
tārāgaṇakiraṇajālasamujjalatāya samantato virocati. **Kanakasikharanti**
kanakagirisikharam, **siriyaṃ jalamānanti** sabbaso anavajjāya sabbākārena
paripuṇṇakāyatāya anaññasādhāraṇāya rūpakāyasiriyaṃ samujjalam, yassā
rucirabhāvo viddhe vigatavalāhake puṇṇamāsiyam
paripuṇṇakalamanomaṇḍalam candamaṇḍalam abhirocati,
pabhassarabhāvo sahasaramsikiraṇatejojālasamujjalam sūriyamaṇḍalam
abhibhavati, hemasamujjalabhāvo tadubhaye abhibhuyya pavattamānam
ekakkaṇe dasasahasilokadhātuvijjotanasamatthamahābrahmuno
pabhāsamudayam abhivihacca bhāsati tapati virocati.

Samantapāsādiketi samantabho pasādāvahe. Tañca kho sabbaso
saritabbatāyāti āha “**pasādānīye**”ti. **Uttamadamathasamathamappatteti**
kāyavācāti anuttaram dantabhāvañceva anuttaram cittavūpasamañca
sampatte. **Appasādenā**ti pasādābhāvena, pasādapaṭikkhepena vā
assaddhiyena. **Ubhayathāpi notī** appasādo macchariyanti ubhayathāpi no
eva, atha kho anattamanatāya upārambhādhippāyena pasādento, bhagavato
mukhako kiñci desetukāmo vā evamāha. Tattha kāraṇam dassento
“**bhagavato panā**”ti-ādimāha. **Atittanti** tittim agacchantam.
Kammabhaṅganti kammahānim.

Tikkhapañño esa brāhmaṇo, tathā hi na cirasseva arahattam
sacchikarissati. **Kathāpavattanatthampi evamāha** “evam aham imassa kañci
dhammam

sotum labhissāmī”ti. **Veneyyavasenā**ti attano kasanakāribhāvakittanamukhena vinetabbapuggalavasena.

Oḷārikānīti pākatikāni. “Esa uttamadakkhiṇeyyo”ti **sañjātabahumāno**. Pāḷiyam “**yugam vā naṅgalam vā**”ti **vā**-saddo avuttavikappattho. Tena bījādim saṅgaṇhāti, tasmā bījam vā īsam vā pariggahayottāni vāti ayamattho dassito hoti. Tathā hi bhagavā brāhmaṇassa paṭivacanam dento “**saddhā bījan**”ti-ādimāha. **Pubbadhammasabhāgatāyā**ti paṭhamam gahitadhammasabhāgatāya. Yam panettha vattabbam, tam aṭṭhakathāruḷhameva gahetabbañca saddato atthāpattito vā idha daṭṭhabbam. **Buddhānam ānubhāvo** ayam, yadidam pasaṅgāgatadhammamukhena desanam ārabhitvā veneyyavinayanam.

Ananusandhikāti pucchānusandhivasena ananusandhikā. **Evanti** idāni vuccamānākārena. **Etthā**ti etissā desanāya. **Soti** bhagavā. **Tassā**ti brāhmaṇassa. **Anukampāyā**ti asabbaññū hi satipi anukampāya pucchitamatte tiṭṭheyya, tathā jānantopi ananukampako, bhagavā pana ubhayadhammapāripūriyā “idam apucchitan”ti aparihāpetvā katheti. **Samūlanti**-ādinā saṅkhepena vuttamattham vivaranto “**tatthā**”ti-ādimāha. Tattha bījassa kasiyā mūlabhāvo nānantariyato tappamāṇavidhānato cāti āha “**tasmim -pa- kattabbato**”ti. Tena anvayato byatirekato ca bījassa kasiyā mūlabhāvam vibhāveti. **Kusalā**ti iminā akusalā tato aññathāpi karonti, tam pana appamāṇanti dasseti.

Tassāti brāhmaṇassa bijaṭṭhāniyassa dhammassa ca **upakārabhāvato**. **Dhammasambandhasamatthabhāvato**ti tathā vuttadhammassa phalena sambanditum yojetum samatthabhāvato. **Tapo vuṭṭhī**ti vuttavacanam sandhāya vuttam. Saṅkhepato vuttamattham pākaṭam kātum “**ayam hī**”ti-ādi vuttam. Kassakassa upakārassa bījassa anantaram vuṭṭhi vuccamānā aṭṭhāne vuttā nāma na hoti. Kasmā? Bījassa vappakāle anurūpāya vuṭṭhiyā icchi tabbato, tasmā avasāne majjhe vā vuccamānāya dhammasambandhasamatthātā tassā vibhāvitā na siyā. **Attano avisayeti** jhānādi-uttarimanussadhamme. **Pacchāpī**ti kasisambhārakathanato pacchāpi. **Vattabboti** ekantena vattabbo. **Tadanantaramyevā**ti bījānantaramyeva. **Vuccamānā** vuṭṭhi **samatthā**

hoti, bijassa phalena sambandhane samatthāti dīpitā hoti anantaravacaneneva tassā āsanna-upakārattadīpanato.

Sampasādakakkhaṇāti pasīditabbe vatthusmiṃ sammadeva pasīdanalakkhaṇā. **Okappanalakkhaṇā**ti saddheyyavatthuno evametanti pakkhandanalakkhaṇā. **Mūlabījanti**-ādīsu mūlameva bījaṃ mūlabījaṃ. Esa nayo sesesupi bījagāmassa adhippetattā. Bhūtagāmo pana mūlaṃ bījaṃ etassāti **mūlabījanti**-ādinā veditabbo. **Bījabījanti** pañcamāṃ pana paccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato virūhanasamatthe sārāphale niruḷho bījasaddo tadatthasiddhiyā mūlādīsupi kesuca pavattatīti tato nivattanatthaṃ ekena bīja-saddena visesetvā vuttaṃ “**bījabījan**”ti “**dukkhadukkhaṃ rūparūpan**”ti ca yathā. Evampi iminā atthena imassapi nippariyāyova bījabhāvoti dassanto āha “**taṃ sabbampi -paccacchatī**”ti.

Idāni kathañci vattabbe saddhāya opammatte bīje saddhāya bījabhāvaṃ vibhāvetuṃ “**tattha yathā**”ti-ādi āradham. Kāmaṃ saddhūpanisaṃ sīlaṃ, tathāpi samādhissa viya sabbesampi anavajjadhammānaṃ ādimūlabhāvato saddhāyapi patiṭṭhā hotīti āha “**heṭṭhā sīlamūlena patiṭṭhātī**”ti. Yasmā sabbasseva puggalassa saddhāvasena samathavipassanārambho, tasmā sā “**upari samathavipassanaṅkuram uttāpetī**”ti vuttā. **Tanti** dhaññabījaṃ, **pathavirasam āporasanti** sasambhārapathavī-āpesu labbhamānaṃ rasam. **Gahetvāti** paccayaparamparāya gahetvā. **Dhaññaparipākagahaṇatthanti** dhaññaparipākanibbatti-atthaṃ. **Rasanti** saddhāsīlamūlahetusamathavipassanābhāvanārasam ādiyivā.

Ariyamagganālenāti ariyamaggasotena.

Ariyaphaladhaññaparipākagahaṇatthanti ariyaphalameva dhanāyitabbato dhaññaṃ tassa nibbatti-atthaṃ. Dhaññanālaṃ nāma kaṇḍassa nissayabhūto pacchimadeso, **kaṇḍo** tabbhantaro taṃnissayoyeva daṇḍo. **Pasavo** nāma pupphaṃ. **Vuddhinti** avayavapāripūrivāsena vuddhiṃ. **Virūḷinti** mūlasantānadaḷhatāya viruḷhatam. **Vepullanti** pattanāḷādīhi vipulabhāvaṃ. **Khīram janetvāti** taruṇasalāḷukabhāvappattiyā taṇḍulassa bijassa bījabhūtaṃ khīram uppādetvā. **Esāti** saddhā. **Patiṭṭhahitvāti**

kammāpathākammāpathasammādiṭṭhisahitena ādīto pavattasīlamattena patiṭṭhahitvā. **Vuddhinti**-ādīsu suparisuddhāhi sīlacittavisuddhīhi vuddhiṃ.

Diṭṭhikaṅkhāvitaraṇavisuddhīhi **virūḷim**.

Maggāmaggaṭṭipadāññānadassanavisuddhīhi **vepullam** patvā.

Ñāṇadassanavisuddhikhīranti sādurasasuvisuddhibhāvato
ñāṇadassanavisuddhisāṅkhātāṃ khīraṃ janetvā. **Aneka -pa- phalanti**
anekapaṭisambhidā-anekābhiññāṇaparipuṇṇaṃ arahattaphalasāsaṃ
nipphādeti.

Bījakiccakaraṇatoti bijakiccassa karaṇato. Yaṃ hi taṃsadisassa
visadisassa ca attano phalassa
patiṭṭhāpanasambandhananipphādanasaṅkhātāṃ bījassa kiccaṃ, tassa
karaṇato nibbattanato “**evaṃ saddhā bījakiccaṃ**”ti vuttaṃ. Iminā
anaññasādhāraṇaṃ saddhāya kusaladhammānaṃ bījabhāvaṃ dasseti. **Sā**
cāti-ādinā tamevatthaṃ samattheti. Idāni tattha āgamaṃ dassento
“**saddhājāto**”ti-ādimāha. Tena yathā sappurisūpanissayassa
saddhammassavanassa ca, evaṃ anavasesāya sammāpaṭipattiyā saddhā
mūlakāraṇanti dasseti.

Indriyasamvaro vīriyañca akusaladhamme, dukkarakārikā dhutaṅgañca
akusaladhamme ceva kāyañca tapati vibādhatīti **tapoti** vuccati.

Indriyasamvaro adhippeto vīriyassa dhorayhabhāvena gayhamānattā,
itaresaṃ vuṭṭhibhāvassa anuyuñjamānattā. Ādi-saddena kalalaṅgaravuṭṭhi-
ādināṃ saṅgaho. **Samanuggahitanti** upagataṃ.

Viruhanāmilāyananipphattivacanehi dhaññabījasantānassa viya tesāṃ
vuddhiyā saddhābījasantānassa tapovuṭṭhiyā ādimajjhapariyosānesu
upakārataṃ dasseti.

Purimapadesupīti api-saddena parapadesupīti attho daṭṭhabbo “hirī me
īsā, mano me yottaṃ”ti icchitattā, “sati me”ti ettha me-saddo ānetvā
yojetabbo. **Udakampitāva dātabbaṃ hoti** nadītaḷākādito ānetvā.

Vīriyabalībadde catubbidhe yojetvā. **Niccakālaṃ** atthīti vacanaseso.

Saha vipassanāya maggapaññā adhippetā amatapphalāya kasiyā
adhippetattā. **Vipassanā paññā cāti** duvidhāpi paññā upanissayā hoti
viṣiṭṭhabhāvato. Tenāha “**yathā hī**”ti-ādi. **Paññāti** pakārehi jānātīti paññā.
Paññavataṃ paññā purato hoti yonisomanasikārassa visesapaccayabhāvato,
sahajātādhipatīsu ca ukkaṭṭhabhāvato. **Sirīti** sobhaggaṃ. **Sataṃ dhammā**
saddhādayo. **Anvāyikāti** anugāmino. **Īsābaddhā hotīti** hirisaṅkhāta-īsāya
baddhā

hoti, paññāya kadāci appayogato manosīsenā samādhi idha vuttoti āha “**manosāṅkhātassa samādhivyottassā**”ti. Samaṃ upanetvā bandhitvā baddharajjukattā **samādhivyottarāṃ**. **Ekato gamananti** līnaccāraddhasāṅkhātāṃ ekapassato gamaṇaṃ vāreti. Majjhimāya vipassanāvīthiyā paṭipādanato kāyādīsū subhasukhaniccattabhāvavigamaṇe paññāya viśesapaccayā satīti vuttarā **“sativyuttā paññā”**ti tassā sativippariyogāsabbhāvato.

Santatiḡhanādīnaṃ ayaṃ viśeso—purimāpacchimānaṃ dhammānaṃ nirantaratāya ekībhūtānaṃ viya pavatti **santatiḡhanatā**, ekasamūhavasena ekībhūtānaṃ viya pavatti **samūhaghanatā**, dubbhiññeyyakiccābhedaśasena ekībhūtānaṃ viya pavatti **kiccaghanatā**, ekāraṃmaṇavasena ekībhūtānaṃ viya pavatti **āraṃmaṇaghanatā**. Sabbesaṃ, sabbāni vā kilesānaṃ mūlasantānakāni **sabba -pa- santānakāni**. Anuppariyogā hi attho. **Paḡāletīti** bhindati samucchindati. **Sā ca kho** “paḡāletī”ti vuttā **lokuttarāva** paññā anusayāppahānaśsa adhippetattā. Santatiḡhanādibhedanā pana lokiyāpi hoti vipassanāśasena ḡhanavinibbhogassa nipphādanato. Tenāha **“itarā pana lokikāpi śiyā”**ti.

Hiriyatīti lajjati, jigucchati attho. Tasmā **“pāpakehi dhammehīti** niśakkāvacānaṃ daṭṭhabbaṃ, hetumhi vā karaṇāvacānaṃ. **Ottāppampi ḡhitameva**, na hi lajjānaṃ nibbhayaṃ pāpabhayaṃ vā alaḡjanaṃ atthīti. **Rukkhalatthīti** rukkhaḡaḡo. Tena paśesena kaśanato viśesato naḡgalanti vuccatīti āha **“īśā yuḡanaḡgalaṃ dhāretī”**ti. Kāmaṃ paññārahitā hirī atthi, hirirahitā pana paññā natthevāti āha **“hiri -pa- abhāvato”**ti. Sandhiṭṭhāne kaṃpaṇābhāvato **acalaṃ**. Thiraśbhāvena **asithilaṃ**. Hiripaṭibaddhapaññā paṭipakkhāśasena ca asithilābhāvena **acalā asithilāti** āha **“abbokiṇṇā ahirikenā”**ti. Nāḡiyā minamānapuriśo viya āraṃmaṇaṃ muṇāti paṛicchato ḡnātīti **mano**. **Manosīsenāti** manaso apāśesena. **Tāṃśampayuttoti** iminā kuntasahācaraṇato puriśo kunto viya manasahācaraṇaśamādhi “mano”ti vuttoti daśseti. **Sāraṭhināti** kaśakena. So hi idha balībaddānaṃ sāraṇato pāśanato “sāraṭhi”ti adhippeto. **Ekābandhanaṃ**ti ekābaddhākaśaṇaṃ. **Sakakicceṭi** sakakiccena yutte. Tena hi

īsādīsu yathārahaṃ bandhitvā ekābaddhesu katesu naṅgalesu kiccaṃ ijjhati, no aññathāti taṃ “**te sakakicce paṭipādeti**”ti vuttaṃ. **Avikkhepasabhāvenāti** attano avikkhepasabhāvena. **Bandhitvāti** saha-jātādipaccayabhāvena attanā sambandhitvā. **Sakakicceti** hirī-ādīhi yathāsakaṃ kattabbe kicce.

Cirakatādimatthanti cirabhāsitaṃpi atthaṃ. **Sarati** anussarati kāyādim a-subhādito nijjhāyati. **Phāletīti** padāletī. Pājenti gamentīti taṃ **pājanam**. **Idha** imasmim sutte “**pācanan**”ti **vuttaṃ** ja-kārassa ca-kāraṃ katvā.

Phālapācananti imamatthaṃ dassetuṃ “**yathā hi brāhmaṇa -pa- sati**”ti vuttaṃ. Idāni tamatthaṃ vitthārato dassento “**tattha yathā**”ti-ādimāha.

Naṅgalam anurakkhati bhijjanaphālanato. **Purato cassa gacchatīti** assa naṅgalassa kassane bhūmiyā vilikhane purato gacchati pubbaṅgamā hoti.

Gatīyoti pavattīyo. **Samanvesamānāti** saraṇavasena gavesamānā. **Ārammaṇe vā** kāyādike **upaṭṭhāpayamānā** a-subhādivasena **paññānaṅgalam rakkhati**.

Sabhāvāsabhāvūpagame phālo viya naṅgalassa “**ārakkhā**”ti **vuttā**

“sabbānatthato sati rakkhati”ti katvā. Tathā hesā ārakkhapaccupaṭṭhānā.

Cirakatacirabhāsitaṃ asamussanavasena sati paññānaṅgalassa purato hotīti vatvā tassa puratobhāvaṃ dassetuṃ “**sati -pa- no pamuṭṭhe**”ti āha.

Satiparicīti sati yā paṭṭhāpīte. “Upaṭṭhāpīte”tipi pāṭho, ayamevattho.

Samsīdituṃ na detīti sakiccekiriya samsīdanam kātuṃ na deti.

Kosajjasāṅkhātam samsīdanam **kosajjasamsīdanam**.

Pātimokkhasamvarasīlam vuttaṃ kāyikavācasikasamāyamaṃ kathitattā.

Āhāre udare yatoti paribhuñjitabba-āhāre samyatabhāvadassanena

paribhuñjitabbatāya catūsūpi paccayesu samyatabhāvo dīpitoti āha

“**āhāramukhenā**”ti-ādi. Samyatabhāvo cettha paccayahetu anesanābhāvoti

vuttaṃ “**nirupakkilesoti attho**”ti. Bhojanasaddo āhāraparibhoge niruḷhoti

katvā vuttaṃ “**bhojane mattaññutāmukhenā**”ti. Paribhuñjanaṭṭhena pana

bhojanasaddamukhenāti vutte adhippetattho labbhateva. **Tenāti** kāyaguttāti-

ādivacanena. **Na vilumpantīti** “dīpetī”ti padaṃ ānetvā sambandho.

Dvīhākārahīti adiṭṭhādīnaṃ adiṭṭhādivasena diṭṭhādīnañca diṭṭhādivasenāti evaṃ dvippakārehi. **Avisaṃvādanam** avitathakathanam. **Chedanam** mūlappadese nikantanam. **Lunanam** yattha katthaci chedanam. **Uppāṭanam** ummūlanam. **Asitenāti** dattena, lāyitenāti attho. **Visaṃvādanasaṅkhātānam tiṇānam**, aṭṭhannam anariyavohārānanti attho. **Yathābhūtaññanti** nāmarūpaparicchedakaññanam. **Saccanti veditabban** aviparītavuttikattā. **Chedakam** chindanakam. **Niddānanti** niddāyakam. Idameva saccam moghamaññanti diṭṭhi “**diṭṭhisaccan**”ti vuccati. **Dvīsu vikappesūti** bhāvakattusādhanavasena dvīsu vikappesu. “Niddānan”ti upayogavaseneva attho.

Sīlameva “soraccan”ti vuttam “pāṇātipātādīhi suṭṭhu oratassa kamman”ti katvā. Saṅkhārādukkhādīnam abhāvato sundarabhāvato sundare nibbāne ārammaṇakaraṇavasena ratattā surato, arahā. Tassa bhāvo **soraccam**, arahattam. **Appamocanameva** accantāya pamocanam na hoti.

Yadaggena vipassanāya paññāya taṃsahagatavīriyassa ca naṅgaladhorayhatā, tathāpavattakusalabhāvanāya ca kasibhāvo ca, tadaggena tato puretaram pavattapaññāvīriyapāramīnam naṅgaladhorayhatā, tathāpavattakusalabhāvanāya ca kasibhāvo veditabboti dassento “**yathā hī**”ti-ādimāha. Dhuram vahatīti **dhorayham**. **Yathāvuttam ghananti** asmimānādibhedam ghanam. Vahitabbā ādibhūtā dhurā etesam atthīti dhurā, purimadhuravāhakā. Tammulakā aparam dhuram vahantā dhorayhā, **dhurā ca dhorayhā ca dhuradhorayham** ekattavasena. **Vahantanti** kasanena pavattantam.

Kāmayogādīhi **yogehi khemattā** anupaddavattā. **Tam** nibbānam **adhikicca** uddissa. **Vāhiyati** vipassanāya sahatam. **Abhimukham vāhiyati** maggapariyāpannam. **Khettakoṭinti** khattamariyādam. **Diṭṭhekatṭheti** diṭṭhiyā sahatatekatṭhe pahānekatṭhe ca. **Oḷāriketi** uparimaggavajjhe upādāya vuttam, aññathā dassanapahātabbāpi dutiyamaggavajjhehi oḷārikāti. **Aṇusahagateti** aṇubhūte. Idam heṭṭhimamaggavajjhe upādāya vuttam. **Sabbakilese** avasiṭṭhasabbakilese **pajahantam anivattantam gacchati** puna pahātabbatāya abhāvato. **Anivattantanti** na nivattantam, yathā nivattanam

na hoti, evaṃ gacchatīti attho. Tenāha “**nivattanarahitan**”ti-ādi. **Etam pana** tava dhuradhorayham.

Evamesā kasīti yathāvuttassa paccāmasanam. Tenāha “**nigamanam karonto**”ti. Vuttasseva hi atthassa puna vacanam. **Paññānaṅgalena satiphālam ākoṭetvāti** paññāsaṅkhātena naṅgalena saddhim satiphālassa ekābaddhabhāvakaraṇena ākoṭetvā. **Kaṭṭhāti** ettha “kasī”ti padam ānetvā sambandhitabbam “kaṭṭhā kasī”ti. **Kamma-pariyosānanti** yathāvuttakasikammasa pariyosānabhūtam. Yādipi pubbe “paññā me yuganaṅgalan”ti-ādinā attuddesikavasenāyam amatapphalā kasi dassitā, mahākāruṇikassa pana bhagavato desanā sabbassapi sattanikāyassa sādharmaṇā evāti dassento “**sā kho panesā**”ti-ādimāha.

Divaseyevāti taṃdivase eva. **Ādimāhāti** ettha **ādi**-saddena kathāpariyosāne pāṭhapadeso gahitoti tadaññam “evaṃ vutte”ti-ādipāṭham sandhāya “**tato parañcā**”ti āha.

Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udayasuttavaṇṇanā

198. **Etam vuttanti** “odanena pūresi”ti etam vacanam vuttam. “**Gahetum samattho nāma nāhosīti** bhagavato adhiṭṭhānabalenā”ti vadanti. Tam brāhmaṇam vinetukāmatāya kira bhagavā tathā akāsi.

Upārambhabhayenāti parūpavādabhayena. **Avatvāva nivatto** “abbhāgatopi pāsaṅḍo¹ vācāmattenapi na pūjetabbo”ti² brāhmaṇadhamme vuttatā. **Pakkantoti** brāhmaṇassa dhammam avatvā pakkanto brāhmaṇassa na tāva ñaṇam paripakkanti. **Etam vacanam -pa-** **magamāsi** “punappunam ceva vapanti

1. Abbhāgato abhithi, pāsaṅḍo vedaviruddhācāro (Ka)

2. Manudhammasatthe catutthajjhāye timsatimam gātham nissāya vuttavacanamidam.

bījan”ti-ādinā dhammaṃ kathetuṃ avassaṃ ākaṅkhanto. Pakārato kassatīti **pakaṭṭhako**, rasatanhāya pakaṭṭhoti attho. Tenāha “**rasagiddho**”ti.

“Punappunaṃ ceva vapanti bījan”ti imaṃ desanaṃ ārabhīti sambandho. **Bījanti** ca iti-saddo nidassanattho vā. Tena avayavena samudāyaṃ nidasseti. **Osakkasīti** saṅkocasi. **Vuttanti** vapanam katham. Tasmā vuttam “**alamettāvata**”ti. **Vassitvāti** vuṭṭhim pavattetvā.

Desanā -pa- dasseti brāhmaṇena vuttam ayuttavacanam parivaṭṭentopi divase divase bhikkhācariyā nāma bhikkhūnam kāyagatā vuttīti. Khīram hatthena nayantīti vā **khīranikā**. **Kilamatīti** tamtamkiccekaraṇavasena khijjati. **Phandatīti** anattasamāyogavasena vipphandati. **Apunabbhavāyāti** āyatim anuppattiyā. **Maggo nāmāti** upāyo nāma nibbānam tasmim laddhe punabbhavābhāvato. “Punappunan”ti vacanam upādāya bījavapanādayo punappunadhammā nāma jātāti āha “**soḷasa punappunadhamme desentenā**”ti.

Udayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Devahitasuttavaṇṇanā

199. **Udaravātehi**ti vātakatavijjhanatodanādivasena aparāparam vattamānehi udaravātehi, tassa vā vikārehi. Nibaddhupaṭṭhākakāle pana dhammabhaṇḍāgārikova. **Araññanti** bhagavato bhikkhūnaṅca vasanaṭṭhānebhūtam tapovanam. Tam **niddhūmam hoti** udakatāpanassapi akaraṇato. **Tasmāti** yasmā tassa uṇhodakavikkiṇanacariyāya jīvikākappanam hoti, tasmā.

Vattametaṃ tassa patikārattham parikathādīnampi kātuṃ labbhanato. Idāni tattha kāraṇampi savisayam¹ dassetum “**vaṇṇam hī**”ti-ādi vuttam. Bhagavā hi āyasmato upavāṇassa devahitabrāhmaṇassa tam sambhāvitam

---

1. Kāraṇam viya visesam (Ka)

bhavissati tikicchapaṭiyattaṃ, tāya ca attano rogassa vūpasamaṇaṃ,
tappasaṅgena ca devahitabrāhmaṇo mama santikaṃ āgantvā
dhammassavanena saraṇesu sīlesu ca paṭiṭṭhahissatīti sabbamidaṃ ñatvā
evaṃ **“iṅgha me tvaṃ upavāṇa uṇhodakaṃ jānāhī”**ti avoca.

Āgamanīyappaṭipadaṃ pubbhāgappaṭipadaṃ pubbhāgappaṭipattim
kathetuṃ vaṭṭati anuttarimanussadhammattā. **Sadevakena lokenāti**
anavasesato lokassa gahaṇaṃ. Phalavisesākaṅkhāya pūjetabbāti pūjanīyā, te
eva idha **“pūjaneyyā”**ti vuttā. Tathā ādarena pūjetabbatāya sakkāriyā, ā-
kāraṇassa rassattaṃ, ri-saddassa ca re-ādesaṃ katvā **“sakkareyyā”**ti vuttaṃ.
“Apacayeyyā”ti vattabbe ya-kāralopaṃ katvā **“apaceyyā”**ti vuttaṃ. **Tesanti**
sadevakena pūjaneyyādīnaṃ. **Haritunti** netum.

Ettakenapīti upasaṅkamanādīnā ettakena appamattakenapi katavattena
ayaṃ **kitti -pa- somanassajāto**.

Yajamānassāti deyyadhammaṃ dentassa. Dakkhiṇāya ijjhanaṃ nāma
vipulaphalabhāvoti āha **“mahapphalo hotī”**ti. **Viditanti**
paṭividdhapaccakkhakatāṃ. **Ājānātīti** vutthabhavādīm¹ pariyādāya jānāti
paṭivijjhati. **Jānitvāti** cattāri saccāni maggapaṭipāṭiyā paṭivijjhivā.
Aggappattatāya **kathakiccataṃ pattho**. Brāhmaṇena attanā kato kāro ca
bhagavato eva paccupaṭṭhātīti taṃ dassento **“iminā khīṇāsava yajanākārena**
yajantassā”ti vuttaṃ.

Devahitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mahāsālasuttavaṇṇanā

200. Yasmā tassa brāhmaṇassa anissayassa² jiṇṇabhāvena visesato kāyo
lūkho jāto, jiṇṇapilotikakhaṇḍehi saṅghaṭṭitaṃ pāvuraṇaṃ, tasmā **“lūkhapā**
vuraṇo”ti padassa **“jiṇṇapāvuraṇo”**ti attho vutto. **Pāṭiyekkanti** puttesu
ekameko ekamekāya vācāya visuṃ visuṃ.

1. Jānātīti pubbenivāsādīm (Ka)

2. Nippaccayassa (Ka)

Sampucchanam nāma idha sammantananti āha “**saddhim mantayivā**”ti. **Nandissanti** abhinandim. Atītatthe hi idam anāgatavacanam. Tenāha “**nandijāto -pa- ahosin**”ti. **Bhussantāti** nibbhussanavasena ravantā.

Vayogatanti pacchimavayam upagatam. So pana yasmā purime dve vaye atikkamavasena gato, pacchimaṃ ekadesato atikkamanavasena, tasmā vuttam “**tayo vaye gatam atikkantam pacchimavaye thitan**”ti.

Nipparibhogoti jinṇabhāvena javaparakkamahāniyā aparibhogo na bhuñjitabbo. **Khādanā apanīyatīti** yavasam adadantā tato nīharanti nāma. **Theroti** vuḍḍho.

Anassavāti na vacanakarā. **Appatissāti** patissayarahitā. **Avasavattinoti** na mayham vasena vattanakā. **Sundarataroti** upatthambhakāribhāvena sundarataro.

Puratoti upatthambhakabhāvena purato katvā. **Udake patiṭṭham labhati** tattha patiṭṭhato thirapatiṭṭhabhāvato. Addhapatiṭṭho hi daṇḍo daṇḍadharapurisassa patiṭṭham labhāpeti.

Brāhmaṇiyoti attano brāhmaṇiyo. **Pāṭiyekkanti** “asukassa gehe asukassa gehe”ti evam uddesikam katvā visum visum. **Mā niyyādehi, amhākam ruccanaṭṭhānamevāti** tava puttānam gehesu yam amhākam ruccanaṭṭhānam, tatthameva gamissāmāti sabbesampi etesam anuggaham kātukāmo bhagavā evamāha.

Tato paṭṭhāyāti sotāpattiṭṭhalapaṭilābhato paṭṭhāya. Yadattham mayam imassa brāhmaṇassa mahāsampattidānādinā anuggaho kato, so cassa puttaparijanassapi attho siddhoti sathā na sabbakālam tassa brāhmaṇassa puttānam geham agamāsi, te eva pana kālena kālam satthu santikam gantvā yathāvibhavam sakkārasammānam akāmsūti adhippāyo.

Mahāsālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mānatthaddhasuttavaṇṇanā

201. **Mānena thaddhoti**¹ “ayaṃ kho”ti-ādinā paggahitena mānena thaddho² bajjhitacitto thaddha-ayosālāko viya kassacipi anonato. **Na kiñci jānāti** loke paṭisanthāramattassapi ajānanato.

Abbhutavittajātāti sañjāta-abbhutavittā. Vittam vittīti ca tuṭṭhipariyāyā. **Abhūtapubbāyāti** yā tassā parisāya vitti tadā bhūtā, sā ito pubbe abhūtā. Tenāha “**abhūta -pa- samannāgatā**”ti. **Assa puggalassāti** anena puggalena. **Apacitāti** paramanipaccena pūjanīyasāmaññato tatha attano pakkhipanam idha desanākosallam.

Mānatthaddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Paccanīkasuttavaṇṇanā

202. “**Sabbarū setan**”ti kenaci **vutte** tassa **paccanīkam karontasseva** assa brāhmaṇassa. **Vinetvāti** vināsetvā. **Suṇātīti atthoti** “suṇātī”ti kiriyāpadam āharitvā gāthāya attho veditabbo “jāññā subhāsitan”ti vuttattā. Na hi asutvā desitam jānitum sakkonti.

Paccanīkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vanakammikasuttavaṇṇanā³

203. Vanakamme niyutto, kiriyamānena vanakammam etassa atthīti **vanakammiko**. **Imasmim vanasaṇḍeti** imasmim evam mahante vanasaṇḍe. Na me vanasmim karaṇīyamatthi yathā brāhmaṇa tuyhanti adhippāyo. Itaram pana yaṃ mahākilesavanam, tam maggañāṇapharasunā samādhimayasilāyaṃ sunisitena

1. Baddhoti (Ka)

2. Baddho (Ka)

3. Navakammikasuttavaṇṇanā (Ka)

sabbase ucchinnamūlaṃ, tato eva **nibbanatho** nikkilesagahano. Vivekābhiratiyā ekako abhirato paṭipakkhavigamena. Tenāha “**aratim -pajahitvā**”ti.

Vanakammikasuttavaṇṇanā¹ niṭṭhitā.

8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā

204. **Dhammantevāsikā**ti kiñcīpi dhanam adatvā kevalam antevāsikā. Tenāha “**veyyāvaccam katvā sippuggaṇhanakā**”ti. **Gambhīrasabhāveti** samantato dūrato gahanasacchannavipulatararukkagacchalatāya ca, tadā himapiṇḍasinnabhāvena mayūrayānehi patiṭṭhātum asakkuṇeyyatāya ca gambhīrabhāve.

Bahubheraveti bahubhayānake. **Aniṅjamānenā**ti itthambhūtatthe karaṇavacanam. **Atisundaram vatā**ti evam sante nāma araṇṇe evamniccalakāyo nisinno jhāyanto ativiya sundaraṇca jhānam jhāyasīti vadati.

Accherarūpanti acchariyabhāvam. **Seṭṭhappattiyā**ti seṭṭhabhāvappattiyā.

“Lokādhipatisahabyatam ākaṅkhamāno”ti iminā brāhmaṇo lokādhipatisahayogam pucchati, “kasmā bhavan”ti-ādinā pana tadaññavisesākaṅkham pucchati āha “**aparenapi ākārena pucchati**”ti.

Kaṅkhāti taṇhā abhikkhaṇavasena pavattā. **Anekasabhāvesūti** rūpādivasena ajjhattikādivasena evam nānāsabhāvesu ārammaṇesu. Assādarāgo lobho abhijjhāti **nānappakārā**. **Sesakilesā vā** diṭṭhimānadosādayo. **Niccakālam avassitā** sattānam avassayabhāvattā. **Pajappāpanavasena**ti pakārehi taṇhāyanavasena. **Nirantāti** antarahitā niravasesā.

Anupagamanoti anupādāno. **Sabbaññutaññānam dīpeti**, tassa hi vasena eva nānāsabhāvesu bhagavā samantacakkhunā passatīti “**sabbe -pa-**

1. Navakammikasuttavaṇṇanā (Ka)

dassano"ti vuccati. **Arahattaṃ sandhāyāha**, taṃ hi nippariyāyato "anuttaran"ti vuccati.

Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mātuposakasuttavaṇṇanā

205. **Itoti** manussatabhāvato. **Paṭigantvāti** abhigantvā. Sagge hi nibbattanto kammaphalena dhammatāvasena paṭisandhikālato paṭṭhāya abhirativasena abhiramati¹ eva nāmāti.

Mātuposakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā

216. Virūpaṃ gandhaṃ pasavatīti **visso**, duggandho. **Bāhitvāti** attano santānato bahikatvā nīharitvā. Taṃ pana anavasesato pajahananti āha "aggamaggena jahitvā"ti. Saṅkhāyati sammadeva paricchindati etāyāti **saṅkhā**, nāṇanti āha "saṅkhāyāti nāṇenā"ti. **Bhinnakilesattāti** niruttinayena bhikkhusaddasiddhimāha.

Bhikkhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

207. **Paccetīti** pattiyāyati saddahati. Tathābhūto ca tamatthaṃ nikāmento nāma hotīti vuttaṃ "icchatī patthetī"ti. **Sādhu bhanteti** ettha **sādhu**-saddo āyācanattho, na abhinandanatthoti "āyācamāno āhā"ti vatvā āyācane kāraṇaṃ dassento "therassa kirā"ti-ādimāha. Udakasuddhiko na ekamsena apāyūpago, laddhiyā

---

1. Abhirati (Ka)

pana sāvajjakilesabhūtabhāvato āyācati. Aññam kāraṇam apadisanto “**apicā**”ti-ādimāha. Phalabhūto attho etassāti **atthavasam**, kāraṇanti āha “**atthānisamsam atthakāraṇan**”ti. **Papañcasūdaniyam** pana phaleneva araṇīyato attho, kāraṇanti katvā “attho eva atthavaso, tasmā **dve atthavaseti** dve atthe dve kāraṇāni”ti vuttam.

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Khomadussasuttavaṇṇanā

208. Evaṃladdhanāmaṃ piṇḍāya pāvisīti yojanā. **Evamevanti** kenaci animantitena sayameva upasaṅkamante. **Aphāsukadhātukanti** ayuttarūpaṃ. **Sabhāddhammanti** sabhāya caritabbaṃ cārittadhammaṃ. **Asañcāletvāti** āsanato avuṭṭhāpetvā. **Ujukameva āgacchati** lokagganāyako bhagavā sabbasattuttamo attano uttaritarassa abhāvato lokassa apacitiṃ na dasseti. Ye sabbaso saṅkilese pajahanti, teva paṇḍite “santo”ti dasseti “**ete**”ti-ādinā.

Khomadussasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā samyuttanikāyaṭṭhakathāya

Brāhmaṇasamyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

8. Vaṅgīsasamyutta

1. Nikkhantasuttavaṅṅanā

209. **Āḷaviyanti** āḷavinagarasamīpe. **Aggacetiye**ti gotamakacetiyaḍihi uttamacetiye. Taṃ kira bhūmirāmaṇeyyakabhāvena manuññatāya padhānayuttatādisampattiyā ca itaracetiyeḥi seṭṭhasammataṃ.

Kappattherenāti “kappo”ti gottato āgatanāmo thero, saḥassapurāṇajaṭilānaṃ abbhantare ayaṃ mahāthero. **Ohīnakoti** theresu gāmaṃ piṇḍhāya pavitṭhesu vihāre eva avahīnako ṭhito. Tattha kāraṇamāha “**vihārapālo**”ti-ādi.

Samalaṅkaritvāti samaṃ alaṅkārena alaṅkaritvā. **Kusalacittaṃ viddhamseti** pavattituṃ appadānavasena. **Etasminti** etasmim rāge uppanne. “Ekasmin”ti vā pāṭho, ekasmiṃ visabhāgavatthuke rāge uppanne. **Dhammo vā**ti mama citte uppajjanakato añño dhammo vā. Yena kāraṇena paro anabhiratiṃ vinodetvā idāneva abhiratiṃ uppādeyya, taṃ kāraṇaṃ kuto labbhāti yojanā, taṃ kāraṇaṃ natthīti attho, tassa abhāvakāraṇavacanāṃ.

Anagāriyanti agāravirahato anagāraṃ pabbajjā. Tattha niyuttattā anagāriyaṃ ka-kārassa ya-kāraṃ katvā, pabbajitanti attho. **Ādhāvanti**ti hadayaṃ abhibhavitvā dhāvanti. **Uggatānanti** uḷārānaṃ puttā. Tenāha “**mahesakkhā rājaññabhūtā**”ti. **Uttamappamaṇanti** saḥassapalam¹. **Samantā**ti samantato. **Parikireyyunti** vijjheyyaṃ. **Etasmā saḥassā**ti yathāvuttā dhanuggahasahassato. **Atirekatarā** anekasahassā. **Itthiyo** olokanasitalapitaroditasare khipantiyo. **Neva maṃ byādhayissanti** neva maṃ nijjhāyissanti. “Byādhayissati”ti pāṭhoti vuttaṃ “**cāletuṃ na sakkhissatīti attho**”ti². **Dhamme samhī**ti sake santike patiṭṭhite sāsanaḍhamme. Tenāha “**anabhiratiṃ vinodetvā**”ti-ādi.

Magganti “maggo”ti attabbe liṅgavipallāsena vuttaṃ. Tenāha “**so hi nibbānassa pubbabhāgamaggo**”ti.

Nikkhantasuttavaṅṅanā niṭṭhitā.

1. Hatthisahassathāmaṃ (Ka)

2. Idam vākyam aṭṭhakathāyaṃ na dissati.

2. Aratisuttavaṇṇanā

210. **Vihāragaruko kiresa theroti** etena thero attano saddhivihārikaṃ Vaṅgīsaṃ ovaditum anavasaro. Tena antarantarā tassa cittaṃ rāgo anuddhamsetīti dasseti. **Sāsane aratinti** sīlaparipūraṇe samathavipassanābhāvanāya ca anabhiratiṃ. **Kāmaguṇesu ca ratinti** pañcasu kāmakoṭṭhāsesu assādaṃ. **Pāpavitakkanti** kāmasaṅkappaṃ. **Sabbākārenāti** sabbe tadaṅgavikkhambhanasamucchindanākārena. Yathā mahantaṃ araṅṅaṃ vanathanti, evaṃ mahantaṃ kilesavanaṃ “**vanathan**”ti vuttaṃ.

Pathaviṇca vehāsanti bhummatthe paccattavacanaṃ, tasmā pathaviyaṃ ākāse cāti attho. Tenāha “**pathaviṭṭhitan**”ti-ādi. **Jagatīti** ca pathaviyā vevacanaṃ. Tenāha “**antopathaviyan**”ti. **Parijīratīti** sabbaso jaraṃ¹ pāpuṇāti. **Samāgantvāti** nāṇena samāgantvāti attho. Tenāha “**mutattāti viññātattabhāvā**”ti.

Paṭighapadena gandharasā gahitā ghānājivhānaṃ paṭihanavasena pavattanato. **Mutapadena phoṭṭhabbārammaṇaṃ gahitaṃ** mutvā gahetabbato. Na **lippatīti**² na makkhīyati.

Saṭṭhi-saddo cha-saddena samānatthoti “**saṭṭhinissitā**”ti padassa “**chārammaṇanissitā**”ti attho vutto. **Puthū adhammavitakkāti** rūpavitakkādivasena bahū nānāvitakkā micchāsaṅkappā. **Janatāya nivīṭṭhāti** mahājane patiṭṭhitā. **Tesaṃ vasaṇāti** tesampi micchāvitakkānaṃ vasena. Na **katthaci** ārammaṇe. **Kilesavaggagatoti** kilesasaṅgaṇikaṃ upagato na bhavyeya, kilesavitakkā na uppādetabbāti attho. **Duṭṭhullavacanaṃ** kāmapaṭisaṃyuttakathā.

Dabbajātikoti dabbarūpo. **Nepakkenāti** kosallena. **Nibbānaṃ paṭiccāti** asaṅkhatadhātum ārammaṇavasena paṭicca. **Parinibbānakālanti** anupādisesanibbānakālaṃ.

Aratisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Naṃ (Ka)

2. Na limpatīti (Ka)

3. Pesalasuttavaṇṇanā

211. **Etesanti** etesaṃ mahallakānaṃ. **Na pāli** āgacchati appaḡuṇabhāvato. Na ca pāli upatṭhāti, ekāya pāliyaṃ sati pāligatiyaṃ tathā tathā upatṭhānampi nesaṃ natthīti vadati. **Na aṭṭhakathāti** etthāpi eseva nayo. Sithiladhanitāditaṃtāmbyañjanabuddhiṃ ahāpetvā uccāraṇaṃ **padabyañjanamadhuratā**. **Atikkamitvā maññati** aññe bhikkhū hīlanavasena abhibhavitvā paṭibhānasutena attānaṃ pasaṃsati sambhāveti. Mānassa pavattitāya sahaḡātanissayādipaccayadhammā¹ taṃsahabhudhammā. Mānavasena **vippaṭisārī ahuvā**. Mā ahoṣīti yojanā. **Vaṇṇabhaṇananti** parehi kiriyamānaṃ guṇābhithhavaṃ. **Akhiloti** pañcacetokhilarahito. **Nissesam navavidhanti** navavidhampi mānaṃ kassaci ekadesassapi asesato. **Vijjāyāti** aggamaḡḡavijjāya. Accantameva **samitatāya** vūpasamitatāya **samitāvī**.

Pesalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ānandasuttavaṇṇanā

212. **Rāḡoti** ettha āyasmato vaṅḡsassa rāḡassa uppattiyā kāraṇaṃ vibhāvetuṃ “**āyasmā ānando**”ti-ādi vuttaṃ. **Tanti** ānandattheraṃ. **Ārammaṇaṃ pariggahetunti** kāyavedanādibhedaṃ ārammaṇaṃ satigocaraṃ asubhadukkhādito, rūpādi-ekekameva vā chaḡārammaṇaṃ aniccadukkhādito pariggaṇhituṃ paricchijja jānituṃ. **Itthirūpārammaṇeti** itthisantāne rūpasabhāve ārammaṇe.

Nibbāpananti nibbāpayati etenāti nibbāpanaṃ. **Vipallāsenāti** asubhe “subhan”ti vipallāsabhāvahetu. **Rāḡatṭhāniyanti** rāḡuppattihetu. **Iṭṭhārammaṇanti** subhārammaṇaṃ. Ettha ca iṭṭhārammaṇasīsena tattha iṭṭhākāraggaḡaṇaṃ vadati. Taṃ hi vajjanīyaṃ. **Paratoti** avasavattanatthena aññato. Saṅkhārā hi “mā bhijjantū”ti icchitāpi bhijjanteva, tasmā te avasavattittā paro nāma, sā ca nesaṃ paratā aniccadassanena pākaṭā hotīti vuttaṃ “**parato passāhi aniccato passā**”ti. Kāmaṃ vipassanā saṅkhāranimittam

---

1. Ārammaṇasahaḡātanissayādipaccayadhammā (Ka)

na pariccajati saṅkhāre ārabha vattanato, yesaṃ pana nimittānaṃ
aggahaṇena animittāti gahituṃ arahati, taṃ dassetuṃ “**niccādīnaṃ
nimittānaṃ**”ti-ādi vuttaṃ. Salakkhaṇasāmaññalakkhaṇadassanavasena
mānassa dassanābhisamayo, vipassanāya pahānābhisamayo. “Maggenā”ti
vadanti, maggeneva pana asammohato pariññāpaṭivedhavasena
dassanābhisamayo, pahānapaṭivedhavasena pahānābhisamayo.
Rāgādisantatāyati rāgādīnaṃ samucchadavasena paṭippassaddhivasena
vūpasametabbato santabhāvena.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Subhāsitasuttavaṇṇanā

213. Aṅgīyanti hetubhāvena āgamabhāvena avayavabhāvena vā
ñāyantīti **aṅgāni**, kāraṇāni, avayavā vāti āha “**aṅgehīti kāraṇehi, avayavehi
vā**”ti. Viratiyo subhāsitaṅgāya pubbaṃ paṭiṭṭhitā hontīti
musāvādāveramaṇi-ādayo tassā visesahetūti āha “**musāvādā -pa-
kāraṇāni**”ti. Yasmā ariyavohārā visesato cetanāsabhāvā, tasmā
vacīsucaritasamudāyassa saccavācādayo aṅgabhūtāti āha “**saccavacanādayo
cattāro avayavā**”ti. **Nissakkavacananti** hetumhi nissakkavacanānaṃ. Tenāha
“**samanu-āgatā pavattā**”ti. Vācā hi tāya viratiyā sammā anurūpato āgatā
pavattāti “**samannāgatā**”ti vuccati. **Karaṇavacananti**
sahayogekaraṇavacanānaṃ. Tenāha “**yuttā**”ti. Sahajātāpi hi cetanā
yathāsamādinnāya viratiyā sammā anurūpato yuttāti vattum arahati.

Samullapanavācāti saddavācā, sā vuccatīti **vācā** nāma. Viññatti pana
vuccati etāyāti **vācā** nāma, tathā virati cetanāvācā. **Na sā idha adhippetāti** sā
cetanāvācā viññattivācā viya idha imasmim sutte na adhippetā “**subhāsikā
hoti**”ti vacanato. Tenāha “**abhāsitabbato**”ti. **Suṭṭhu bhāsītāti** sammā ñāyena
bhāsītā vacīsucaritabhāvato. **Atthāvahatanti** hitāvahakālaṃ paṭi āha.

Kāraṇasuddhinti yonisomanasikārena kāraṇavisuddhiṃ. **Dosābhāvanti** agatigamanādidosābhavaṃ. Rāgadosādivinimuttaṃ hi taṃ bhāsato anurodhavirodhavivajjanato agatigamanam dūrasamugghāṭitamevāti. **Anuvādavimuttāti** apavādavirahitā. **Sabbākārasampattiṃ dīpeti**, asati hi sabbākārasampattiyaṃ anuvajjatāpi.

Kiñcāpi pubbe dhammādhiṭṭhānā desanā āradhā, puggalajjhāsayato pana **puggalādhiṭṭhānāya -pa- vacanametaṃ**. Kāmañcettha “**aññataraniddosavacanam**”ti avisesato vuttaṃ, “dhammaṃyeva bhāsati”ti-ādinā pana adhammasādirahitāya vācāya vuccamānattā idhāpi subhāsita vācā adhippetāti. “Subhāsitaṃyevā”ti avadhāraṇena nivattitaṃ sarūpato dasseti “**no dubbhāsitaṃ**”ti iminā. Tenāha “**tasseva vācaṅgassa paṭipakkhabhāsanānivāraṇam**”ti. Paṭiyogīnivattanattho hi eva-saddo, tena piṣuṇavācāpaṭikkhepo dassito. “Subhāsitaṃ”ti vā iminā catubbidham vacīsucaritaṃ gahitanti “**no dubbhāsitanti iminā micchāvācappahānaṃ dīpeti**”ti vuttaṃ. Sabbavacīsucaritasādhāraṇavacanaṃ hi subhāsitanti. Tena parabhedanādikaṃ asabbhādikañca bodhisattānaṃ vacanaṃ apisuṇādivisayanti daṭṭhabbaṃ. **Bhāsitaḥvacanālakkaṇanti** bhāsitaḥvacanāya sabhāvalakkaṇaṃ dīpeti ānetvā sambandho. Yadi evaṃ nanu abhāsitaḥvacanaṃ paṭhamam vatvā bhāsitaḥvacanaṃ pacchā vattaḥvacanaṃ yathā “vāmaṃ muñca, dakkhiṇam gaṇhā”ti āha “**aṅgaparidīpanattham panā**”ti-ādi.

Paṭhamenāti “subhāsitaṃ”ti padena. **Dhammato anapetanti** attano paresaṅca hitasukhāvahadhammato anapetaṃ. **Mantāvacaṇanti** mantāya pavattetabbavacanaṃ. Paññavā avikiṇṇavāco hi na ca anattāhavaṇam vācaṇam bhāsati. **Itarehi dvīhīti** tatiyacatutthapadehi. “**Imehi khoti-ādīnīti**”¹ karaṇe etaṃ upayogavacanaṃ”ti keci. **Tam vācanti** yathāvuttaṃ caturāṅgikaṃ. Yaṅca vācaṇam² maññantīti sambandho. **Aññeti** ito bāhirakā ñāyavādino³ akkharacintakā ca. “Paṭiññāhetu-udāharaṇūpanayanigamaṇāni avayavā vākyaṇṇam”ti⁴ vadanti. **Nāmādīhīti** nāmākhyātapadehi. **Līṅgam** itthilīṅgādi. **Vacanaṃ** ekavacanaṇādi. Paṭhamādi **vibhatti**. Atītādi **kālam**. Kattā

1. Imehīti-ādīnīti khoti-ādīni (Ka) 2. Sammāvācaṇam (Ka) 3. Yaññavādino (Ka)
4. Avayavā sesāyatananti (Ka) 1-1-32 Nyāyadassanasuttaṃ passitaḥvacanaṃ.

sampadānaṃ apādānaṃ karaṇaṃ adhikaraṇaṃ kammaṇca **kāraṇaṃ**. **Sampattīhi samannāgatanti** ete avayavādiko sampādetvā vuttaṃ. **Taṃ paṭisedhetī** taṃ yathāvuttavisesampi vācaṃ¹ “imehi kho”ti vadanto bhagavā paṭisedheti. **Kho**-saddo hettha avadharaṇattho. Tenāha “**avayavādī**”ti-ādi. Yā kāci asabhāvanirutilakkhaṇā, sā milakkhubhāsā. **Sīhaḷakenevāti** sīhaḷabhāsāya pariyāpanna vacanena. **Arahattaṃ pāpuṇimsūti** saṃsāre ativiya sañjātasamvegā tannissaraṇe ninnapoṇamānasā hutvā vipassanaṃ ussukkāpetvā maggaṇipāṭiyā arahattaṃ pāpuṇimsu.

Pātova phullitakokanadanti pātova saṃphullapadumaṃ. **Bhijjiyati** nibbhijiyati nibbhiggo jāyati. **Manussattaṃ gatāti** manussattaḥbhāvaṃ upagatā.

Buddhantareti buddhuppādantare dvinnaṃ buddhuppādānaṃ antarā. Tadā hi paccekabuddhānaṃ sāsane, na buddhasāsane dippamāne.

Jarāya parimadditanti yathā hatthacaraṇādi-aṅgaṇi sithilāni honti, cakkhādāni indriyāni savisayaggahaṇe asamatthāni honti, yobbanāṃ sabbaso vigataṃ, kāyabalaṃ apagataṃ, satimatidhiti-ādayo vippayuttā, pubbe attano ovādaṇiparā puttadārādayopi apasādakā, parehi vuṭṭhāpanīyasaṃvesanīyatā punadeva bālabhāvappatti ca honti, evaṃ jarāya sabbaso vimadditaṃ. **Etanti** sarīraṃ vadati. **Milātachavicammanissitanti** jīṇṇabhāvena appamaṃsalohitattā milātehi gatayobbanehi cammehi sannissitaṃ. **Ghāsamāmisanti** ghāsabhūtaṃ āmisam maccunā gilitvā viya paṭiṭṭhapetabbato. Kesalomādi **nānakuṇapapūritaṃ**. Tato eva **asucibhājanaṃ etaṃ**. Sabbathāpi nissāratāya **kadalikkhandhasamaṃ**.

Anucchavikāhīti sammāsambuddhassa anurūpāhi. **Na tāpeyyāti** cittaṇca kāyaṇca na tāpeyya. Tāpanā cettha sampati āyati ca visādanā. **Na bādheyayāti** “**nābhibhaveyyā**”ti padassa atthadassanaṃ. **Apisuṇavācāvasenāti** sabbaso pahīnapisuṇavācatāvasena. **Pāpānīti** lāmakāni nikiṭṭhakāni. Tenāha “**appiyānī**”ti-ādi. **Anādāyāti** aggahetvā.

---

1. Caturaṅgaṃ pācaṃ (Ka)

Sādhubhāvenāti niddosamadhurabhāvena. **Amatasadisāti** sadise tabbohāroti, kāraṇe vāyaṃ kāriyavohāroti āha “**nibbānāmatapaccayattā vā**”ti. Paccayavasena hi sā tadā dassanappavatti. **Cariyāti** cārittaṃ. **Porāṇā** nāma paṭhamakappikā, buddhādayo vā ariyā.

Patiṭṭhitāti niccalabhāvena aṭṭhiṃ katvā paccayāyattabhāvato avisamvādanakā. Ubhayathā paṭipattiṃ āha “**attano ca paresaṅca atthe patiṭṭhitā**”ti. **Atthe** diṭṭhadhammikasamparāyikādihite patiṭṭhitattā eva **dhamme** avihimsādidhamme patiṭṭhitā. **Anuparodhakaranti** etena hitapariyāyoyam attha-saddoti dasseti. **Dhammikanti** dhammato anapetaṃ, atthadhammūpasamhitam vā.

Nibbānappattiyāti nibbānappattiyattham. **Dukkhasa antakiriyāya** antakaraṇattham. Yasmā buddho khemāya bhāsati, tasmā khemuppattihetuyā **khemā**, tasmā sā sabbavācānam uttamāti evampettha attho daṭṭhabbo. **Mantāvacanavasenāti** sabbadosarahitavasena.

Subhāsitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sāriputtasuttavaṇṇanā

214. Vākkaraṇacāturīyato vacanaḡuṇahetūnam pūriyā pūre¹ bhaviti porī, tāya **poriyā**. Tenāha “**akkharādiparipuṇṇāyā**”ti. **Avibaddhāyāti** pittādāhi na vibaddhāya anupaddutāya. Tenāha “**apalibuddhāyā**”ti-ādi. **Niddosāyāti** atthato byañjanato vigatadosāya. **Akkhalitapadabyañjanāyati** agalitapadabyañjanāya. **Atthassa viññāpaniyāti** diṭṭhadhammikādi-atthassa bodhane pariyattāya. **Bhikkhunanti** gāthāsukhattham rassam katvā vuttam.

“**Samkhittenapi deseti, vitthārenapibhāsati**”ti nayidaṃ paṭhamam uddisitvā tassa atthassa kittanavasena pavattitam vacanam sandhāya vuttam. Sā hi vitthāradesanā eva hoti. Yā pana desanā kadāci dhammapaṭiggāhakānam.

---

1. Pure (Ka)

ajjhāsayavasena saṁkhitteneva dassetvā nikkhipahi, yā ca kadāci vitthārena, tadubhayaṁ vuttaṁ. Tenāha “**cattārimānī**”ti-ādi. Sabhāvamadhuro paccayavasena madhurataro hotīti dassetuṁ “**yathā**”ti-ādi vuttaṁ. Vividhākāraṁ katvā dhammaṁ kathetuṁ paṭibhātīti **paṭibhānaṁ**, desanāpakāraṇāṇaṁ. Tenāha “**samuddato**”ti-ādi. **Odahantīti** avajānavasena gamenti.

Sāriputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā

215. **Tasmim ahūti** tasmim ahanīti āha “**tasmim divase**”ti. **Anasanenāti** sabbaso āhārassa abhuñjanena. Sāsanikasīlena bāhiraka-anasanena vā upetā hutvāti yojanā. **Vā-saddena** khīrapānamadhusāyanādīnipi saṅgaṇhāti. Pakārehi diṭṭhādīhi vāreti kāyakammādi ke sarāpeti gārayhe karoti etāyāti **pavāraṇā**, paṭipattivisodhanāya attano attano vajjasodhanāya okāsadānaṁ. Yasmā yebhuyyena vassaṁvuṭṭhehi kātabbā esā visuddhidesanā, tasmā vuttaṁ “**vassaṁ vuṭṭhapavāraṇāya**. **Visuddhipavāraṇātipi etissāva nāman**”ti. Tadā tassa bhikkhusaṁghassa tuṅhībhāvassa anavasesatāyapi vaṇṇaṁ dassetuṁ paḷiyam “tuṅhībhūtan”ti vuttanti āha “**yato yato -pa- natthī**”ti. Hatthassa kukkucātā asaṁyamo asampajaññakiriyā **hatthakukkucam**. Tathā **pādakukkucam** veditabbaṁ. **Vā-saddo** avuttavikappattho, tena tadanñesamabhāvo vibhāvitoti daṭṭhabbaṁ.

Pañcapasādehīti pañcavaṇṇehi pasādehi. **Vossaggattho** yathāruci kiriyāya vossajjanaṁ. **Pucchanattheti** paṭikkhepamukheneva pucchanatthe nakāro, **me kiñci** kiriyam vā vācasikaṁ vā na garahatha, kinnu garahatha kāyavācāhīti attho. Keci “**dvārānevā**”ti dvārasīsenā dvārappavattacariyam vadanti. Visuddhipavāraṇāya adhippetattā yena pavāritaṁ, teneva visuddhīti nāyati, yena na pavāritā, kinnu taṁ avisuddhanti siyā kassaci puthujjanassa āsaṅkā, tannivāraṇatthamāha “**no aparisuddhattā**”ti.

Manodvāraṃ parisuddhaṃ asucikāraka-upakkilesānaṃ dūrīkatattā. **Idāni** etarahi buddhakāle. **Etthāti** manodvāraparisuddhiyaṃ.

Kāyavacīsamācārāparisuddhiyā paveditāya manosamācārāparisuddhi atthato paveditāva hotīti “**kāyikaṃ vā vā casikaṃ vā**” iccevāha. Tathā hi vuttaṃ “**kāyikaṃ vā vācasikaṃ vāti idaṃ catunnaṃ arakkhiyataṃ sandhāya thero āhā**”ti. “Bhikkhave pavāremi vo”ti bhikkhusaṃghavisayattā pavāraṇāya tattha bhikkhusaṃghena vattabbaṃ paṭivacanaṃ dento dhammasenāpati “**bhikkhusaṃghassa bhāraṃ vahanto**”ti vutto. Tenāha “**na kho mayaṃ bhante**”ti-ādi. **Arakkhiyānīti** parānuvādato na bhāyitabbāni suparisuddhabhāvato.

“Anuppannassā”ti idaṃ adhippāyikavacanaṃ tadadhippāyaṃ vivaranto “**kassapasammāsambuddhato paṭṭhāyā**”ti-ādimāha. **Kassapasammāsambuddhatoti** vibhatte nissakkaṃ, tasmā kassapasammāsambuddhato oranti atthoti. **Aññenāti** ito bhagavato aññena. **Anuppāditapubbassāti** parasantāne na uppāditapubbassa. Sasantāne pana paccekabuddhānaṃ vasena na uppāditoti na sakkā vatthum. **Samanu-āgatāti** sammā anu upagatā. **Bhagavato sīlādayo guṇāti** buddhabhūtaṃ guṇā adhippetāti āha “**arahattamaggameva nissāya āgatā**”ti. **Sabbaguṇāti** dasabalaññādayo sabbe buddhaguṇā. **Bhanteti** ettha itisaddo ādi-attho. Tena “imesaṃ pana -pa- vācasikaṃ vā”ti yāvāyaṃ pālīpadeso, taṃ sabbaṃ gaṇhāti. Tenāha “**idaṃ thero -pa- pavārento āhā**”ti.

Yaṃ attano puññānubhāvasiddhaṃ cakkaratanaṃ nippariyāyato tena pavattitaṃ nāma, na itaranti paṭhamanayo vutto. Yasmā pavattitasseva anupavattanaṃ, paṭhamanayo ca taṃsadise tabbohāravasena vuttoti taṃ anādiyitvā dutiyanayo vutto. **Dasavidhanti** antojanasmim, balakāye rakkhāvaraṇaguttiyā saṃvidhānaṃ, khattiyesu anuyuttesu, brāhmaṇagahapatikesu, negamaajānapadesu, samaṇabrāhmaṇesu, migapakkhīsu adhammacārapaṭikkhepo, adhanānaṃ dhanānuppadānaṃ, samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamtivā pañhapucchananti evaṃ dasavidhaṃ. Tattha gahapatike pakkhijāte ca visum katvā gahaṇavasena **dvādasavidhaṃ**. **Cakkavattivattanti** cakkavattibhāvāvahaṃ vattaṃ. Yasmā

yāthāvato pavattitaṃ, tadanurūpakaṃ pana ñāyena yuttakena pavattitaṃ nāma hotīti āha “**sammā nayena hetunā kāraṇenā**”ti. **Ubhatobhāgavimuttāti** ubhayabhāgehi ubhayabhāgato vimuttāti. Ayamettha atthoti dasseti “**dvīhi bhāgehi vimuttā, arūpā -pa- nāmakāyato**”ti iminā. **Tevijjādibhāvanti** tevijjaḥaḷabhiññacatuppaṭṭisambhidabhāvaṃ. Paññāvimuttā hi taṃ tividham appattā kevalaṃ paññāya eva vimuttā.

Visuddhatthāyāti visuddhipavāraṇatthāya. Saṃyojanaṭṭhena **saṃyojanasaṅkhāte ceva** bandhanaṭṭhena **bandhanasaṅkhāte ca**. **Vijitasāṅgāmaṇi** yathā rāgādayo puna na sīsaṃ ukkhipanti, evaṃ ariyamaggasenāya vasena vijitasāṅgamaṇi. Tenāha “**vijitarāgadosamohasaṅgāman**”ti. **Mārabalassāti** mārasenāya, mārasa vā sāmattiyaṃ. **Veneyyasatthanti** vinetabbajanasamūhaṃ. Sakaṭādisatthasabhāgato vineyyova satthoti taṃ veneyyasattham. Sīlasārādi-abhāvato **antotuccho**.

Pavāraṇāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Parosahassasuttavaṇṇanā

216. Sahassato paraṃ aḍḍhateyyabhikkhusataṃ tadā bhagavantaṃ payirupāsati āha “**parosahassanti atirekasahassan**”ti. **Nibbāne kutoci bhayaṃ natthīti** kutocipi kāraṇato nibbāne bhayaṃ natthi asaṅkhatabhāvena sabbaso khemattā. Tenāha bhagavā “khemañca vo bhikkhave dhammaṃ desessāmi khemagāminiñca paṭipadan”ti-ādi¹. Na kutoci bhayaṃ etasmim adhigateti **akutobhayaṃ**, nibbānaṃ. Tenāha “**nibbānappattasā**”ti-ādi. **Vipassito paṭṭhāyāti** amhākaṃ bhagavato nāmasena isīnaṃ sattamabhāvadassanattaṃ vuttaṃ. Te hi tattha tattha sutte bahuso kittitā. **Isīnanti** vā paccekabuddhasāvaka-bāhiraka-isīnaṃ sattamo uttaro seṭṭhoti attho.

1. Saṃ 2. 254 piṭṭhe atthato samānaṃ.

Aṭṭhuppattivasenāti kāraṇasamuṭṭhānavasena. Tadassa aṭṭhuppattim vibhāvetuṃ “**saṃghamajjhe**”ti-ādi vuttaṃ. Paṭibhānasampannavācāya aññe isati abhibhavatīti **vaṅgīso**. Tenāha “**paṭibhānasampattin**”ti-ādi.

Kilesummujjanasatānī¹ rāgādikilesānaṃ rajjanadussanādinayehi savisaye ayoniso uṭṭhānāni. Yadi anekāni satāni, atha kasmā “**ummaggapathan**”ti vuttanti āha “**vaṭṭapathattā pana pathan**”ti. Rāgadosamohamānadiṭṭhivasena **rāgakhilādīni pañca** khilāni. **Vibhajantanti** vibhajanavasena kathentaṃ. **Vibhajitvāti** ñāṇena vivecetvā.

Amate akkhātetī amatāvahe dhamme desite. **Dhammassa passitāro** saccasampaṭivedhena. **Asaṃhīrā** diṭṭhivātehi.

Ativijjhivāti paṭivijjhivā. **Atikkamabhūtanti** atikkamanaṭṭhena bhūtaṃ. **Dasaddhānanti** dasannaṃ upaḍḍhānaṃ. Tenāha “**pañcannan**”ti. **Jānantenāti** dhammassa sudullabhatāṃ jānantena.

Parosahassasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā

217. **Evaṃgahitanāmoti** “aññāsi vata bho koṇḍhañño”ti satthu vacanaṃ nissāya bhikkhūhi aññehi koṇḍaññanāmakehi visesanatthaṃ evaṃgahitanāmo. Dvādasannaṃ saṃvaccharānaṃ vasena **cirassaṃ**. **Chaddantabhavaneti** chaddantanāgarājabhavanaṭṭhāne. **Paññavā mahāsāvako** rattaññutāya. “**Dasasahassacakkavāle devamanussānanti** dasasahassacakkavāle devānaṃ, imasmim cakkavāle devamanussānañcāti evaṃ dasasahassacakkavāle devamanussānan”ti vadanti. **Agganti-ādito**. **Tatthāti** mandākinitīre.

Vassaggenāti vassapaṭipāṭiyā. **Tanti** aññāsikoṇḍaññattheraṃ. Mahābrahmānaṃ viya lokiyamanussā harāyanti. Pāmokkhabhūto

1. Kilesummujjanasatānī (Ka)

āyasmā thero antarantarā tattha tattha janapade vasitvā tadanukkamena mandākinītiram upagato, tasmā vuttam “**icchāmahaṃ bhante janapade vasitun**”ti.

Ānubhāvasampannā dibbāyukā te hatthināgāti vuttam “**pubbe paccekabuddhānaṃ pāricariyāya kataparicayā**”ti. Therassa sañcaraṇaṭṭhāne **āvarenaśākhā haritvā** apantvā. **Mukhodakañceva dantakaṭṭhañca ṭhapetī** saḷaladevadārukaṭṭhādīni aññamaññaṃ ghaṃsitvā aggim nibbattetvā jāletvā tattha pāsānakhaṇḍāni tāpetvā tāni daṇḍakehi vaṭṭetvā taḷākāsu udakasoṇḍisu khipitvā udakassa tattabhāvaṃ ñatvā nāgalabhādantakaṭṭhaṃ upanento mukhodakañca ṭhapeti. **Vattam karotī** antokuṭiyā bahi ca pamukhepi aṅgaṇepi sākhaḅhaṅgehi sammajjanto vakkhamānanayena āhāram upanento vattam karoti.

Patitṭhappamāṇeti kaṭippamāṇe, ayameva vā pāṭho. **Tāvamahantamevāti** yāva mahantaṃ setapadumavanaṃ, tāva mahantameva. Eseva nayo **rattakumudavanādīsu. Khādantā** manussā. **Pakkapayoghanikā viyāti** supakkapayoghanam viya. Ghanabhāvena pana pakkhittakhuddamadhu viya hoti. Tenāha “**etaṃ pokkharamadhu nāmā**”ti. **Muḷālanti** setapadumānaṃ mūlam. **Bhisanti** tesamyeva kantaṃ. **Ekasmim pabbeti** ekekasmim pabbantare. **Pādaghataṅkanti** doṇassa catubhāgo saṅghānato khuddako, tasmā **pādaghatakappamāṇanti** tumbamattam. **Soṇḍi-āvāṭeti** khuddakasoṇḍiyo ceva khuddaka-āvāṭe ca.

Etaṃ bhojananti yathāvuttam nirudakapāyasabhojanam. **Keci sañjānanti** ye therā vuḍḍhatarā. **Keci na sañjānanti** ye navā acirapabbajitā.

Buddhānubuddhoti buddhassa anubuddho. **Bāḷhavīriyoti** catunnaṃ sammappadhānānaṃ vasena ciranicitavīriyo. **Tinnaṃ vivekānanti** kāyacitta-upadhivivekānaṃ lābhīti yojanā. **Catasso vadati** Vaṅgisatthero sayamṇaṭṭhānaṃ, na sesābhiññaṃ abhāvatoti āha “**itarā**”ti-ādi. **Parisā sannisīdi** nissaddabhāvena tuṅhī ahoṣīti attho. **Anujānapesīti** paṭhamam attanā ñātam upaṭṭhitam attano parinibbānakālam anu pacchā satthāram jānapesīti evam ettha attho daṭṭhabbo.

Tanti āsālhipuṇṇamāya isipatane yaṃ dassanaṃ, yaṃ vā dukkaracariyāyaṃ tumhākaṃ upaṭṭhānaṃ ādito dassanaṃ, taṃ bhante paṭhamadassanaṃ. **Onatavinatā**ti heṭṭhā upari ca onatā vinatā. **Kampetvā**ti thokaṃ cāletvā dassanatthaṃ. **Ekaninnādo** tesam hatthināgānañeva nāgayakkhakumbhaṇḍānaṃ devatānañca saddena. Brāhmāno devānaṃ adamsūti sambandho.

Sajjhāyamakamsu pasādanīyesu pasādavasena sannipatitaparīsāya pasādajananatthaṃ. **Bhagavati nikkhamitvā**ti bhagavati gandhakuṭīto nikkhamitvā. **Dharatiyevā**ti aduṭṭhataṃ patvā¹ tiṭṭhateva.

Koṇḍaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Moggallānasuttavaṇṇanā

218. **Paccavekkhatī**ti tesam ariyānaṃ cittaṃ attano nāṇacakkhunā pati avekkhati paccavekkhati. **Pabbatassā**ti isigilipabbatassa. **Dukkhapāraṃ gatanti** vaṭṭadukkhassa pāraṃ pariyantaṃ gataṃ. **Sabbaguṇasampannanti** sabbehi buddhaguṇehi ca sāvakaḡuṇehi ca paripuṇṇaṃ. **Anekākārasampannanti** rūpaghosalūkhadhammappamāṇikānaṃ sattānaṃ tehi tehi ākārehi sabbesaṃca anekehi anantāparimeyyehi pasīditabbākārehi samannāgataṃ. Te pana ākāra yasmā anaññasādhāraṇā buddhaguṇā eva, tasmā āha “**anekahi guṇehi samannāgatan**”ti.

Moggallānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Gaggarāsuttavaṇṇanā

219. **Teti** te devamanusse. “**Sarīravaṇṇenā**ti sarīre chavivaṇṇenā”ti vadanti. **Sarīravaṇṇenā**ti vā dhammarūpakāyaguṇena. “Yasasā”tipi pāṭho, so evattho. **Vigatamaloti** abbhāmahikādihi

1. Ādohaṃ patvā (Ka), āpo viya hutvā (?)

vigatūpakkilesa. Bhāṇu vuccati pabhā, sātisayo bhāṇu etassa atthīti **bhāṇumā**, sūriyoti āha “**ādicco viyā**”ti.

Gaggarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Vaṅgīsasuttavaṇṇanā

220. So kira vicaratīti sambandho. “Yathāyaṃ dīpo Jambudīpoti jambunā paññāto, evāhampi tena jambunā paññāyissan”ti **jambusākhaṃ pariharitvā. Vādaṃ katvāti** “imasmim vāde sace te parājayo hoti, tvam me dāso hoti. Sace me parājayo, aham te bhariyā”ti evaṃ katikaṃ katvā. **Vāde jayaparājayānubhāvenāti** tathāpavattite vāde paribbājakassa jayānubhāvena ceva attano parājayena ca. **Vayaṃ āgammāti** sippuggahaṇavayaṃ āgamma. **Vijjanti** mantāṃ.

Nibbattagativibhāvanavasena chavasīsabhāvaṃ dūseti vināsetīti **chavadūsakaṃ sippaṃ**, tathāpavattaṃ mantapadaṃ. **Attano ānubhāvenāti** niraye nibbattasattassa sīsaṃ yattha katthaci ṭhitaṃ buddhānubhāvena ānetvā dassetvā. **Khīṇāsavassa sīsanti** paramappicchataya kañcipi ajānāpetvā araṇṇaṃ pavisitvā parinibbutassa khīṇāsavassa chaḍḍitaṃ sīsakaṭāhaṃ. **Dassesīti** attano ānubhāvena ānetvā dassesi.

“**Tumhe bho gotama jānāthā**”ti kāmaṃ vaṅgīso nibbattaṭṭhānaṃ sandhāya pucchati, bhagavā pana anupādisesanibbānaṃ sandhāya “**āma vaṅgīsa -pa- gatim jānāmi**”ti āha. Vuttaṃ hetam “nibbānaṃ arahato gatī”ti. Vaṅgīso sayam mantabalena gatipariyāpannassa gatim jānanto bhagavantampi “ayampi tathā”ti maññamāno “**mantena jānāsi bho gotamā**”ti āha. Bhagavā attano buddhaññameva mantam katvā dīpento “**āma Vaṅgīsa ekena anteneva jānāmi**”ti āha. Mudhā eva dātabbanti **amūliko**. Anantarāhitāya bhūmiyā sayanaṃ **thaṇḍilaseyyā. Ādi-saddena** sāyatatiyaṃ udakoroḥaṇabhūmiharaṇādīm saṅgaṇhāti. **So tam -pa- arahattaṃ pāpuṇīti** iminā Vaṅgīsathero pabbajitvā na cirasseva sukhāya paṭipadāya arahattaṃ patto viya dissati, na kho

panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ, āyatim̄ thero pabbajitvā samathavipassanāsu kammaṃ ārabhitvāpi dukkhāya paṭipadāya tādisaṃ kālaṃ vītināmetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tenāha—

“Nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ, agārasmānagāriyaṃ.
Vitakkā upadhāvanti, pagabbhā kaṇhato ime¹.”

Āyasmato Vaṅgīsassa anabhirati uppannā hoti, rāgo cittaṃ anuddhamseti.

Kāmarāgena ḍayhāmi, cittaṃ me pariḍayhatī”ti-ādi².

Vimuttisukhanti sabbaso kilesavimuttiyaṃ nibbāne ca uppannaṃ sampati-arahattaphalasukhaṃ³. **Paṭisaṃvedentoti** yathāparicchinnaṃ kālaṃ pati sammadeva vedento anubhavanto. Kavinā kataṃ, tato vā āgataṃ, tassa vā idanti kāveyaṃ, tadevettha “**kāveyyan**”ti vuttaṃ. **Ye niyāmagataddasāti** ye bhikkhū ariyā buddhānaṃ sāvakā phalaṭṭhabhāvena niyāmagatā ceva maggaṭṭhabhāvena niyāmadasa ca. **Niyāmoti** hi sammattaniyāmo adhippeto. **Su-āgamananti** mama imassa satthuno santike āgamaṇaṃ upagamaṇaṃ, imasmiṃca dhammavinaye āgamaṇaṃ pabbajanaṃ upasampadā sundaraṃ āgamaṇaṃ. Tattha kāraṇamāha “**tisso vijjā**”ti-ādi. **Avuttampi** gāthāya atthato gahitameva therassa chaḷabhiññabhāvato.

Vaṅgīsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya

Vaṅgīsasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

1. Saṃ 1. 187; Khu 2. 368 piṭṭhesu.

2. Khu 2. 369 piṭṭhe.

3. Tampati arahattaphalasukhaṃ (Ka)

9. Vanasaṃyutta

1. Vivekasuttavaṇṇanā

221. **Samvejetukāmā**ti atthato samvegaṃ uppādetukāmā. Kathābhūtā naṃ kilesasaṅgaṇikādīto vivecetukāmā nāma hotīti vuttaṃ “**vivekaṃ paṭipajjāpetukāmā**”ti. **Bāhiresū**ti gocarajjhataṭṭo bahibhūtesu. **Puthuttārammaṇesū**ti rūpādinānārammaṇesu. **Caratī**ti pavattati. **Tvaṃ janoti** tvaṃ attano kilesehi jananato visuṃ jāto tādise eva aññasmiṃ jane imaṃ ayonisomanasikāravasena pavattamānaṃ chandarāgaṃ vinayassu vinodehi. **Sataṃ taṃ sārāyāmaseti** niyyānikasāsane pabbajitvā satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇāvāsena ca satimantaṃ paṇḍitaṃ taṃ mayampi yathā-uppannaṃ vitakkaṃ vinodanāya sārāyāma, sataṃ vā sappurisānaṃ kilesavigamanadhammaṃ paṭipajjitvā vasantaṃ taṃ sārāyāma vaṭṭadukkhaṃ. **Pātālanti** mohapātālaṃ kilesarajo, tadeva “pātālan”ti vuttaṃ. **Mā avaharī**ti heṭṭhā duggatisotaṃ mā upanesi. **Sitanti** sambandhaṃ. Tenāha “sarīralaggaṇ”ti. **Vivekamāpannoti** kilesavivekaṃ samathavipassanābhāvanamāpanno. **Uttamavīriyanti** ussoḥhilakkhaṇappattaṃ vīriyaṃ, catubbidhaṃ samappadhānavīriyaṃ vā sampattaṃ. **Paggayhā**ti āropetvā. **Paramavivekanti** paramaṃ samucchadavivekaṃ.

Vivekasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā

222. **Kāyadaratho hotiyeva** niyameṇa, na cittadaratho tassa maggeneva samugghāṭitattā.

Jarāturoti jarābhībhavanena āturoyeva. Padadvayepi eseva nayo. Upariṭṭhatāya parito dīghaputhulatāya ativiya vijjhatīti sattisallaggaṇaṃ. Evaṃ hissa taṇhāsallassa sadisatā. Avijjāya pana

sammohāpādanena dukkhāpādanena ca visasadisatā. **Ruppatoti** vikāraṃ āpādiyamānassa pīliyamānassāti atthoti āha “**ghaṭṭiyamānassā**”ti.

Pabbajitanti sasantānato pabbajitaṃ vā rāgādimalato pabbajitaṃ vā. **Tasmāti** yasmā therassevetam vacanam, tasmā **ayam** idāni vuccamāno **ettha** gāthāya **attho**. **Devatāya** hīti-ādi vuttasseva atthassa pākaṭakaraṇam. **Etthāti** sesagāthāsu. Atthassa vuttanayattā “**anuttānapadavaṇṇanā**”ti āha. **Vinayāti** hetumhi nissakkavacananti tassa hetumhi karaṇavacanena atthamāha “**vinayenā**”ti. Tathā “**samatikkamā**”ti etthāpi. **Paramaparisuddham** samkilesasamucchindanato. **Āraddhavīriyanti** sambhāvitavīriyam. Sambhāvanañcassa paggaṇhanam paripūraṇañcāti āha “**paggaḥitavīriyam paripuṇṇavīriyam**”ti.

Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kassapagottasuttavaṇṇanā

223. **Chetanti** migānam jīvitam chetam. Tenāha “**migaluddakan**”ti. **Rohitamiganti** lohitavaṇṇam khuddamigam, “mahārohitamigan”ti keci. Satthu santike kammaṭṭhānam gahetvā tassa janapadassa sulabhabhikkhatāya tattha gantvā viharatīti imamattam sandhāya “**paṭhamasutte vuttanayenevā**”ti vuttam. Ayam pana thero pañcābhiñño vipassanākammiko. **Ṭhatvāti** padānubandhanavasena gamanam upacchinditvā therassa āsannaṭṭhāne ṭhatvā. Tassa vacanam **sotum āraddho**. **Aṅguṭṭhakam jālāpesīti** adhiṭṭhānabalena daṇḍadīpikam viya attano aṅguṭṭhakam jālāpesi. **Akkhīhipi passati** aṅguṭṭhakam jālamānam. **Kaṇṇehipi suṇāti** tena vuccamānam dhammam ekadesena. Cittam panassa dhāvātīti sambandho. **Etassapīti** luddakassapi.

Appapaññanti ettha **appa**-saddo “appaharite”ti-ādīsu viya abhāvatthoti āha “**nippaññan**”ti. **Kāraṇajānanasamatthenāti** iminā kāraṇena sattānam sukham, iminā dukkhanti evam samācaramānena kāraṇam

jānituṃ samatthena kammassakatañāṇasampayuttacittenāti attho. **Suṇāti**ti kevalaṃ savanamattavasena suṇāti, na tadatthavasena. Tenāha “**atthamassa na jānāti**”ti. **Kāraṇarūpānī**ti sabhāvākāraṇāni. **Kiṃ me imināti** “idaṃ papañcaṃ”ti pahāya. **Vīriyaṃ paggayhāti** catubbidhaṃ sammappadhānaṃ vīriyaṃ paggaṇhitvā.

Kassapagottasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sambahulasuttavaṇṇanā

224. **Sambahulā**ti suttantanayena sambahulā. Suttante sajjhāyimsūti **suttantikā**. Vinayaṃ dhārentīti **vinayadharā**. **Yuñjantī**ti vāsadhure yogaṃ karonti. **Ghaṭentī**ti tattha vāyāmaṃ karonti. Karontānaṃyeva aruṇo uggacchatīti sambandho.

Kometi kiṃ ime. Tenāha “**kahaṃ ime**”ti. Vajjibhūmiṃ Vajjiraṭṭhaṃ gatāti **Vajjibhūmiyā**. Tenāha “**Vajjiraṭṭhābhimukhā gatā**”ti. Natthi etesaṃ nicketaṃ nibaddhanivāsaṭṭhānanti **aniketā**. Tenāha “**agehā**”ti. Utu eva sappāyaṃ, utuvasena vā kāyacittānaṃ kallattā sappāyaṃ. Esa nayo sesesupi.

Sambahulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ānandasuttavaṇṇanā

225. **Ativelanti** atibahukālaṃ. Bhikkhunā nāma upagatānaṃ upanisinnakathāmatthaṃ vatvā ganthadhurehi vāsadhurehi vā yuttapayuttacittena bhavitabbaṃ, nātivelam tesaṃ saññattibahulena. Thero pana tadā kenaci kāraṇena bahuvelaṃ gihisaññattibahulo ahosi, taṃ sandhāya vuttaṃ “**ativelan**”ti-ādi. Idāni tamatthaṃ vibhāvetuṃ “**bhagavatī**”ti-ādi vuttaṃ. **Tanti** taṃ tādisaṃ saññāpanaṃ sandhāya etaṃ “**ativelam gihisaññattibahulo**”ti vacanaṃ vuttaṃ. **Bhikkhusaṃghassa kathaṃ sutvāti**

saṃghassa majjhe nisīditvā therena kathitattā vuttaṃ. **Satthusāsananti** piṭakattayaṃ vadati.

Pasakkiyāti upasakkitvā gantvā. Tam pana tattha ajjhogāhanam hotīti āha “**pavisitvā**”ti. Saṅkhāradukkhato nibbinnahadayassa sabbasaṅkhāravinissaṭam nibbānam yāthāvato paccavekkhantassa sammadeva samassāsakaram hutvā upaṭṭhahantam tam upari adhigamāya ussukkam karonto nibbānam hadaye nikkhipati nāmāti āha “**nibbānam -pa-opeti nāmā**”ti. Nibbānam -pa- ārammaṇato opeti nāmāti ānetvā sambandho. Atthavirahitā¹ “**Biḷibiḷi**”ti pavattakiriyaṃ biḷikā, ayam pana gihisaññattikathā therassa attano sāmāññattha-asāadhanato devatāya biḷikā viyāti **biḷibiḷikā**ti vuttā.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

226. **Anantare attabhāveti** atītānantare devattabhāve. Thero hi tāvatimsadevalokā cavitvā idhūpapanno. **Aggamahesīti** kāci paricārikā devadhīta cittaṇḍhānamattena idānipi devakāya bhavissati upacitakusaladhammattāti maññamānā tasmim vattamānam² viya kathenti “**sobhasī**”ti āha. Evaṃ atītampissa dibbasotam paccuppannam viya maññeyya nāticirakālattāti dassento “**pubbepi sobhasī**”ti āha. Sugatinirayādidduggatiyā vasena duggatā etarahīti adhippāyo. **Paṭipattiduggatiyā** kāmesu sammucchitabhāvato.

Paṭiṭṭhahantoti nivisanto. **Aṭṭhahi kāraṇehīti** cirakālaparibhāvanāya viruḷhamūlehi ayonisomanasikārādipaccayamūlakehi vuccamānehi aṭṭhahi kāraṇehi. **Ratto rāgavasenāti** sabhāvato saṅkappato ca yathāsamīhite iṭṭhākāre sakkāye sañjātarāgavasā ratto giddho gadhito. **Paṭiṭṭhātīti** oruyha tiṭṭhati. **Duṭṭho**

1. Akkharavirahitā (Ka)

2. Tamhā vinivattamānam (Ka)

dosavasenāti sabhāvato saṅkappato ca yathāsamiḥite aniṭṭhā kāre sakkāye sañjātdosavasena duṭṭho rupitacitto. **Mūlho mohavasenā**ti asamapekkhanena mūlho muyhanavasena. **Vinibaddhoti** ahaṅkārena visesato nibandhanato mānavatthusmim bandhito. **Mānavasenā**ti tena tena maññanākārena. **Parāmaṭṭhoti** dhammasabhāvaṃ niccādivasena parato āmaṭṭho. **Diṭṭhivasenā**ti micchādassanavasena. **Thāmagatoti** rāgādikilesavasena thāmaṃ thirabhāvaṃ upagato. **Anusayavasenā**ti maggena appahīnatāya anu anu santāne sayanavasena. Appahīnaṭṭho hi tesam̐ anusayaṭṭho. **Aniṭṭhaṅgatoti** saṃsayito. **Vikkhepagatoti** vikkhittabhāvaṃ upagato. **Uddhaccavasenā**ti cittassa uddhatabhāvavasena. **Tāpīti** tāpi devakaññāyo. **Evam̐ patiṭṭhitāvā**ti yathāvuttanayena rattabhāvādinā sakkāyasmim̐ patiṭṭhatā eva. **Naradevānanti** purisabhūtadevānaṃ.

Paṭigantunti apekkhāvasena tato apagantuṃ apekkhaṃ vissajjentuṃ. **Dussantanti** dasantaṃ, “vatthan”ti keci. **Sūcim̐ yojetvā**ti sibbanasuttena sūcim̐ yojetvā pāse ca pavesetvā. Manāpakāye devanikāye jātā **manāpakāyikā**. Tesam̐ pabhāvaṃ dassetuṃ “**manasā**”ti-ādi vuttaṃ. **Samajjanti** saṃhitaṃ. **Gamanabhāvanti** gamanajjhāsayaṃ. **Vikkhīṇoti** vicchindanavasena khīṇo. Devatānaṃ uttarimanussadhammārocane doso natthīti tāsam̐ puna anāgamanatthaṃ arahattaṃ byākāsi.

Anuruddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nāgadattasuttavaṇṇanā

227. **Atikālenā**ti ativiya pubbaṅhakālena, kālassevāti attho. **Koṭisammuṇjanīyā**ti sammuṇjanikoṭiyā, sammuṇjanīyā ekadesenevāti attho. Iminā sammajjane amanāpakāritaṃ dasseti. **Majjhanhike vītivatteti** gihisaṃsaggavasena kālaṃ vītināmento majjhanhe bahuvītivatte. **Aññehi bhikkhūhīti** nātikālaṃ pavīṭṭhehi. Nissakkavacanañcetaṃ. **Bhāyāmi nāgadattanti** tassa paṭipattiṃ bhāyitabbaṃ katvā devatā

vadantī paṭipattiyāṃ niyojete. **Suppagabbhanti** kāyapāgabbhiyādihi ativiya samannāgatāṃ.

Nāgadattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kulagharāṇīsuttavaṇṇanā

228. **Ogāhappattoti** viśāsavasena anuppavesāṃ patto. **Aññataraṃ kulanti** tasmim kule jāyampatiṃ sandhāya vadati. “**Bahūpakāraṃ me etaṃ kulaṃ** ciraṃ sappāyāhāradānādīnā, tasmā idhāyaṃ aggadakkhiṇeyyo jāto, imesaṃyeva deyyadhammapaṭiggaṇhanena puññaṃ vaḍḍhessāmi”ti cintesi. Tenāha “**aññattha gantvā kiṃ karissāmi**”ti-ādi. **Sāti** devatā. **Ubhopeteti** taṃ bhikkhuṅca gharāṇiṅca sandhāya vadati. **Paṭigādhappattāti** paṭigādham patṭā aññamaññasmiṃ patiṭṭhitavissāseṇa.

Viśsamappattivasena santiṭṭhanti etthāti **saṅghānaṃ**, viśsamanaṭṭhānaṃ. **Samāgantvāti** sannipatitvā. Paṭiññūdāharaṇehi mantayatīti **mantanaṃ**, ñāpakāṃ kāraṇaṃ. **Paṭilomasaddāti** paṭilomabhāvena patitattā asaccavibhāvanā paṭikūlasaddā. **Tena kāraṇenāti** tena kāraṇapaṭirūpakena micchāvacaṇena. **Na maṅku hotabbaṃ** akārahābhāvato. **Saddena paritassatīti** parehi attani payuttamicchāsaddamattena paritassanaṣilo. **Vataṃ na sampajjatīti** yathāsamādinnavataṃ lahucittatāya na pāripūriṃ gacchati. **Sampannavatoti** pariṇaṇṣasīlādivatagaṇo.

Kulagharāṇīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā

229. **Vajjiraṭṭhe rājaputtoti** vajjiraṭṭhe jātasāṃvaddho vajjirājaputto. **Sabbaratticāroti** chaṇasampattiyā ito cito carantehi anubhavitabbanakkhattamaḥ. Tenāha “**kattikanakkhattaṃ ghoṣetvā**”ti-ādi. **Ekābaddham hotīti** yasmā cātumahārājikadevā tasmim divase

nakkhattam̐ ghoṣetvā attano puññānubhāvasiddhāya dibbasampattiyā mahantam̐ nakkhattakīḷāsukham̐ anubhavanti, tasmā tam̐ tehi ekābaddham̐ viya hoti. **Bheri-āditūriyānanti** bherimudiṅgasankhapaṇavavīṇāditūriyānam̐. **Tālitānanti** āraddhalayānurūpaṃ pahaṭānam̐. **Vīṇādīnanti** vīṇāveṇugomukhī-ādīnam̐. **Vādītānanti** yathāraddhamucchanānurūpaṃ saṃghaṭṭitānam̐. **Abhāsīti** tena saddena ākaḍḍhiyamānahadayo ayoniso ummuḷḷitvā “mahatī vata me jānī”ti anutthunanto abhāsi. **Chaḍḍitadārukaṃ viyāti** vane chaḍḍitanirattakakaḷiṅgaram̐ viya. **Lāmakataroti** nihīnataro. Devatā paṭhamappitam̐ āṇim̐ paṭāṇiyā nīharantī viya tena bhikkhunā vuttamattham̐ apanentī “tassa te bahukā pihayanti”ti avocāti vuttanti dassento “**thero**”ti-ādīmāha. Saggam̐ gacchantānam̐ yathā nerayikā pihayanti, evam̐ sammāpaṭipannassa tuyham̐ bahū pihayanti, tasmā tvam̐ “pāpiyo”ti attānam̐ mā maññitthāti adhippāyo.

Vajjiputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā

230. **Nissaraṇapariyattivasenāti** addhā imam̐ pariyattim̐ nissāya vaṭṭadukkhato nissaritum̐ labbhāti evam̐ nissaraṇapariyattivasena. **Sajjhāyanatoti** vimuttāyatanasīse ṭhatvā sajjhāyanato. Idāni tassa nissaraṇapariyattivasena sajjhāyanakaraṇam̐, paṭipattivasena vattapaṭivattakaraṇam̐, vipassanābhāvanañca dassetum̐ “**so kirā**”ti-ādi vuttam̐. Arahattam̐ pattadivase paṭipattikittanāya purimadivasesupi tathā paṭipajji, vipassanam̐ pana ussukkāpetum̐ nāsakkhīti dasseti. **Kālam̐ ativattetīti** idam̐ “**saṅkasāyati**”ti padassa atthavacanam̐. **Therassāti** sajjhāyakattherassa.

Dhammapadānīti sīlādidhammakhandhadīpakāni padāni. Tenāha “**sabbampi buddhavacanam̐ adhippetan**”ti. Na gaṇhāsi uddesanti adhippāyo. Pāḷiyam̐ “bhikkhūhi samvasanto”ti iminā tesam̐ dhammassavanatthāyapi dhammo pariyāpuṇitabboti dasseti. Virajjati etenāti **virāgo**, ariyamaggo. **Jānitvāti** pariññābhisamayavasena diṭṭhasutādīm̐ yāthāvato jānitā paṭivijjhivā.

Vissajjananti pahānaṃ. **Na buddhavacanassa** vissajjanaṃ.
Bhaṇḍāgārikapariyattiyāpi anuññātattā pageva nissaraṇatthāya, tattha pana
mattā jānitabbāti dassento “**ettāvata**”ti-ādimāha.

Sajjhāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā

231. **Akusale vitakketi** akosallasambhūtaṭṭhena akusale micchāvitakke.
Yoni vuccati upāyo, tasmā asubhādike subhādivasena manasikāro
ayonisomanasikāroti āha “**anupāyamanasikārenā**”ti.
Pāsādikakammaṭṭhānanti pasādāvahaṃ buddhānussati-ādikammaṭṭhānaṃ.
Balavapītiṅca sukhañcāti nīvaraṇavikkhambhanato balavantam
upacārajjhānasahagataṃ pītiṅca sukhañca.

Akusalavitakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

12. Majjhanhikasuttavaṇṇanā

232. **Nandanavaggeti** nandanavaggavaṇṇanāyaṃ tattha idhāpi gāthāya
viseśabhāvato. Yadi evaṃ kasmā tattha saṅgītaṃ idha gahitanti?
Devatāpaṭisaṃyuttataṃ upādāya devatāsaṃyutte saṅgahitampi aṭṭhuppattiyā
paṭisaṃyuttattā idha gahitaṃ.

Majjhanhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

13. Pākatindriyasuttavaṇṇanā

233. Terasame yaṃ vattabbaṃ, taṃ vitthāritamevāti yojanā.
Jantudevaputtasutteti jantudevaputtasuttasaṃvaṇṇanāya. “Tattha saṅgītaṃ
idhāpi”ti-ādi anantarassuttavaṇṇanāyaṃ vuttanayameva.

Pākatindriyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā

234. **Gandhārammaṇaṃ upanijjhāyati**ti gandhasaṅkhātāṃ ārammaṇaṃ upecca nijjhāyati, rūpārammaṇena viya viññāṇena rūpaṃ, gandhārammaṇena taṃ upecca nijjhāyati paccakkhato, yāthāvato sabhāvato paṭivijjhatīti attho. **Upasiṅghissati**ti taṇhāvasena upagantvā siṅghissati.

Ekaṅgamaṭaṃ theyyānanti ārammaṇavasena theyyavatthūsu vibhajiyamānesu ekamaṅgamaṭaṃ gandhārammaṇanti āha “**thenitabbānaṃ**”ti-ādi. Ojāpekkhāya theyyāya pavattamānāya dhammārammaṇatāpi tassā siyā, sā pana na madhurā theyyakatā cāti “**pañcakotṭhāsānaṃ**”ti vuttaṃ. Kāmañca taṃ gandhārammaṇaṃ kenaci pariggahitaṃ na hotīti ādiyitum sakkā, satthārā pana ananuññātattā na yutto tassa paribhogo. Yaṃ pana tena bhikkhunā vuttaṃ “**na harāmi na bhañjāmi**”ti, tassapi ayameva parihāro. Vaṇṇiyati phalaṃ etenāti **vaṇṇaṃ**, kāraṇanti vuttaṃ “**vaṇṇenāti kāraṇenā**”ti.

Tasminti tasmim bhikkhusmim. **Ākiṇṇakammanto**ti taṇhādiṭṭhi-ādivasena akusalakammanto diṭṭhimohataṇhādivasena ādito paṭṭhāya kusalakammānaṃ paṭikkhepanato. Diṭṭhivasena ca kathinakakkhaḷakharigatattā “**akhīṇakammanto kakkhaḷakammanto**”ti vuttaṃ.

Ākiṇṇaluddoti ākiṇṇo hutvā kakkhaḷo. Tenāha “**bahupāpo**”ti-ādi. **Makkhitoti** litto. **Tanti** devatācodanaṃ. **Tasmāti** atikkamma ṭhitattā “**tvañcārahāmi vattave**”ti evamāha.

Gavesantassa attano santāne uppādanavasena pariyesantassa. Anekayojanāyāmaṅgalaṃ gaganatalaṃ byāpetvā uppannavalāhakakuṭappamāṇaṃ viya. **Suddhoti** sīlena parisuddho ayanti jānāsi. **Sugatinti** sundaranibbattim. Tena nibbānassapi saṅgaho siddho.

Gandhatthenasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā samyuttanikāyaṭṭhakathāya

Vanasamyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

10. Yakkhasamyutta

1. Indakasuttavaṇṇanā

235. Attano pariṇāyakattena indo nāma mahesakkho indoti samaññā assāti katvā “indako”ti pi vuccati, tassa **indakassa**. Indakūṭe pabbate nivasatīti indakūṭanivāsī, tassa **indakūṭanivāsino**. Balikammehi yajitabbato pūjitabbato yakkho, tassa **yakkhassa**. Indassa nivāsaṭṭhānabhūtaṃ kūṭaṃ indakūṭanti **yakkhato kūṭena nāmaṃ laddhaṃ**. Indakūṭo indo uttarapadalopena yathā “kelāsakūṭo kelāso”ti. Indo yakkhoti **kūṭato yakkhena nāmaṃ laddhaṃ**. Na cettha itarītanissayadoso aññamaññūpalakkhaṇabhāvato yathā taṃ “kāyakammaṭṭhānaṃ”ti. **Rūpanti** sakalaṃ rūpakkhandhamāha, na rūpāyatananti. Imaṃ sarīraṃ pecca ayaṃ kinti paṭilabhatīti codeti.

Kuto āgacchatīti parādhārarūpe jīve attani mātukucchimokkante rūpassa sambhavoti kuto nāma ṭhānato āgacchati. Tenāha “**imāni ca aṭṭhīni imā ca maṃsapesiyo**”ti-ādi. **Kathaṃ nvayanti** ayaṃ kucchisaṅkhāte gabbhare kathaṃ sajjatīti pucchati. “Sihānaṃva nadantānaṃ, dāṭṭhīnaṃ girigabbhare”ti-ādinā¹ gabbhāro ca kucchivācako āgato. Tenāha “**gabbharasminti mātukucchismim**”ti. **Puggalavādīti** attavādudupādāno². Yathā hi macchamaṃsaṃ bhuttaṃ pheṇaṃ viya hutvā vilīyati, na ca paññāyati satta bhāvena³ appavattanato, evamevaṃ yadi mātukucchismim gabbhabhāvena uppannaṃ rūpaṃ satto na bhaveyya no vaddheyya, vilīyitvā gaccheyya, paññāyati ca taṃ rūpaṃ, tasmā jīvoti imāya **laddhiyā**. **Evamāhāti** “rūpaṃ -pa- gabbharasmin”ti evamavoca. **Paṭhamanti** etesaṃ pañcannaṃ paṭhamaṃ. Tenāha “**paṭhamena paṭisandhiviññāṇena saddhin**”ti. “**Jāti-unṇaṃsūhīti** jāti-eḷakāya unṇaṃsūhī”ti vadanti. “Gabbhaṃ phāletvā gahita-unṇā **jāti-unṇā**, tassā aṃsūhi **tīhi katasuttage**”ti samyuttabhāṇakānaṃ adhippāyo.

Anāviloti accho, suppasannoti attho. **Evamvaṇṇappaṭibhāganti** vuttappamāṇasaṅṭhānasamparicchinnāṃ. **Kalalaṃ sampavuccatīti** attabhāvo

1. Khu 2. 219 piṭṭhe.

2. Attavādudupādānena (Ka)

3. Sadābhāvena (Ka)

bhūtipādārūpasāṅkhāto santānavasena pavattamāno kalalam nāmāti kathīyati.

Kalalāti yathāvuttakalalarūpahetu tam nissāya paccayam katvā.
Maṁsadhovana-udakavaṇṇanti vaṇṇato maṁsadhovana-udakavaṇṇam,
saṅṭhānato pana vilīnatipusadisam.

Paripakkanti paripākakalalabhāvato paripākam gatam suparipākam
gatam. **Samūhatanti** samūhabhūtam saṅgamam. **Vivattamānanti**
pariṇamantam. **Tabbhāvanti** karaṇe etam upayogavacanam, tabbhāvena
pariṇamantanti attho. Nissakke vā upayogavacanam, tabbhāvato
kalalabhāvato kalalam vipariṇamantam. **Abbudam nāma jāyati**,
abbudam nāma sampajjati attho.

Vilīnatipusadisā saṅṭhānavasena, vaṇṇavasena pana siyā arattāva hotīti
vadanti. **Maṇḍanti** dārikānam tathā piḷanato nibbattamaricapakkassa
sārabhūtam rasam. **Sabbabhāgehi muccatīti** so maṇḍo kapāle alaggo hutvā
tassa sabbabhāgehi muccitvā piṇḍito hutvā tiṭṭhati. **Evarūpā pesi hotīti** sā
pesi gabbhāsaye katthaci alaggā yathāvuttamaṇḍo viya piṇḍito hutvā tiṭṭhati.
Tenāha “vilīnatipusadisā”ti.

Pesi nibbattatīti ettha pesīti nissakke paccattavacananti āha “tato
pesito”ti.

Ghanassa saṅṭhānam, nibbattam kammaṇḍapaccayāti tamsaṅṭhānam
rūpadhammanibbattiyā jāyati. “Jarāmarāṇam aniccaṁ saṅkhatam
paṭiccasamuppannam”ti¹ hi vuttam.

Piḷakāti piḷakasadisā maṁsapiṇḍā jāyanti.

Sattamādīnīti ādi-saddena aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya yāva ekacattālīsā
catuttiṁsa sattāhāni saṅgaṇhāti. **Pariṇatakālanti** gabbhassa pariṇatakālam.
Navamāsato bahi paripakko nāma hoti kesalomāddinibbattito. Tenāha
“dvācattālīse sattāhe etāni jāyanti”ti.

---

1. Sam 1. 264 piṭṭhe.

Tassāti gabbhaseyyakasattassa. **Mātu-udarapaṭalena ekābaddho hoti** yato mātārā paribhutta-āhāro āmāsaye paṭiṭṭhite gabbhassa nābhinaḷānusārena gabbhagatassa sarīraṃ sampatvā āhārakiccaṃ karoti. **Āhārasamuṭṭhānarūpaṃ samuṭṭhāpetīti** gabbhagatassa kāye oḷāya paccayo hoti. Sā ca taṃ paccayaṃ labhitvā oḷaṭṭhamakaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Evaṃ mātārā paribhutta-āhārapaccayena gabbhagato dasa māseyāpeti attano nābhinaḷānusāragateneva tena yāva āhārasamuṭṭhānasattāho, tato paṭṭhāya āharaṇato. Keci pana “mātārā paribhutta-āhāro bāhiravaggo viya tassa kāyaṃ abhisanneti parisanneti, tena so yāpetī”ti vadanti. Kucchigataṃ udarapaṭalena tirohitattā bahi ṭhitanti vattabbataṃ na arahatīti “**kucchiyā abbhantaragato**”ti āha. **Mātukucchigato naroti**¹ mātu tirokucchigato. **Evaṃ khoti** iminā yathāvuttākārena ayaṃ satto -pa- nibbattati, tasmā rūpaṃ na jīvo. Na hi diṭṭhigatassa sattāhakkamena vuḍḍhippatto icchito aniccatāpattito.

Indakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

236. **Sakkanāmakoti** baliputto viya sakkassa vasena gahitanāmo. “Eso kirā”ti pāṭho. “Eko kirā”tipi likhanti. Mārassa pakkhe gato **mārapakkhiko**. **Yadaññanti** ettha **yanti** kiriyāparāmasanaṃ, tasmā yaṃ aññassa anusāsaṃ, taṃ samaṇassa na sādḥūti yojanā. **Kāraṇenāti** kāraṇamattena saṃvāso jāyati. **Yena kenaci** gahaṭṭhena vā pabbajitena vā. **Taṃ** kāraṇantaraṃ samāgataṃ purisaṃ **sappañño** sambuddho **anukampitum nārahati** visesādhigamābhāvā, sati pana tasmim savisesaṃ pasādo hotīti. **Manasā ce -pa- na tena hoti saṃyutto** sinehasena anukampā anuddayā tassā asaṃkiliṭṭhasabhāvattā.

Sakkanāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Tiroti (Ka)

3. Sūcilomasuttavaṇṇanā

237. Gayāya avidūre bhavo gāmo “gayā”ti vuttoti āha “**gayāyan**”ti, tenāha “**gayāya avidūre nivīṭṭhagāmaṃ upanisāyāti attho**”ti. Gocaragāmanidassanaṃ hetam. **Idaṃ upari idaṃ heṭṭhāti natthi** uppaṭipāṭiyo¹ mañcapādānaṃ dvīsu passesu dīghabhāvena. Balikammatthāya kataṃ devatādhiṭṭhānanti adhippāyena **devaṭṭhāne ṭhapenti**. Aṭṭhapādamañcasadiso kira so heṭṭhupari parivattetabbato. Kathinasibbanasūci **kathinasūci**. **Apaccattharivāti** kiñci saṃghikasenāsanassa upari paṭicchadanaṃ apaccattharivā. **Gavacchivijjhitaṃ viyāti** tehi sūcilomehi gavacchijālaṃ viya gataṃ sabbaso samohataṃ.

Idhāpi “kharasarīro”ti vatvā kharasarīraṃ kathinasūcisadisatāya lomassāti tassa tathābhāvassa kāraṇaṃ dassento “**so kirā**”ti-ādimāha. **Attano hatthehīti** saṃghikatelasammakkhitehi attano sarīraṃ makkhesi. **Itīti** vuttākārena.

Samāgamatṭhānanti yakkhasannipāṭatṭhānaṃ. **Soti** sūcilomo yakkho. **Manti** ca tameva vadati.

Uṭṭhāpetvāti uddhaggā katvā. **Apanāmesīti** yathā so attano kāyaṃ upanetuṃ na sakkoti, tathā karonto thokaṃ apānāmesi. **Amanuññoti** pharusatikkhatāya na manuñño. **Cittaṃ vā te khipissāmīti** mayhaṃ ānubhāvena tava cittavikkhepaṃ vā karissāmī. Yathā pana so cittavikkhepaṃ kareyya, taṃ dassetuṃ “**yesañhī**”ti-ādi vuttaṃ. **Bheravaṃ vāti** vuttākārena aññathā vā bhayānakam dassanamatteneva sattānaṃ bhayaṃ chambhitattaṃ lomahaṃsaṃ uppādetuṃ samatthaṃ. “Kathentānaṃyevā”ti vā pāṭho. Taṃ dvīsu pādesu gahetvā pāraṃ gaṅgāya khipissāmīti yojanā.

Kutonidānāti kasmā kāraṇā. Aṭṭhakathāyaṃ pana samāsapadametaṃ, vibhatti-alopena niddesoti dassetuṃ “**kimnidānā kimpaccayā**”ti attho vutto. **Cittaṃ ossajantīti** kusalacittaṃ pavattituṃ

---

1. Appabhisammaṭṭito (Ka)

appadānavasena purato khipanti. **Kuto samuṭṭhāyāti** micchāvitakkānaṃ samuṭṭhānaṃ pucchati.

Kāmarāgādayo subhanimittādīsu ayonisomanasikārahetū, kāmo pana ayonisomanasikāro ca niyakajjhappariyāpannoti āha “**ayaṃ attabhāvo nidānaṃ etesanti itonidānā**”ti-ādi. **Evamevāti** aṭṭhakathāyaṃ kīlāpasutakumārakā viya micchāvitakkā daṭṭhabbā, tesam uppatiṭṭhānabhūto loko viya ayaṃ attabhāvaloko. Tehi ossajiyamānaṃ dhaṅkaṃ viya cittaṃ, tassa pāde baddhadīghasuttakaṃ viya taṃ dūrānubaddhaṃ saṃyojananti evaṃ upamāya saṃsandanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Pāpavitakkānaṃ taṃsappayuttakilesānaṃca taṇhā visesapaccayo tadabhāvena tesam abhāvathoti āha “**taṇhāsinehato jātā**”ti. Attabhāvapariyāpannattā “**attani sambhūtā**”ti vuttaṃ. Tena nesaṃ anaññahetukataṃ dasseti, **nigrodhasseva khandhajātīti** iminā pana puthubhāvaṃca, **visattāti**-ādinā dubbiniṣṣaṭṭaṃca. **Vatthukāmesu** rūpārammaṇādīsu puthūsu. **Puthū kilesakāmā** kāmarūpataṇhādayo. **Tehi** kilesakāmehi karaṇabhūtehi. **Attabhāvaṃ** khandhapañcakaṃ. **Ye** vipassanāya yuttapayuttā yāthāvato **jānanti**.

Yatoti paccatte nissakkavacananti āha “**yaṃ nidānamassā**”ti. “Vinodenti”ti kattuniddesena yena na vinodenti, taṃ kāraṇaṃ bādhitamevāti āha “**maggasaccena vinodenti**”ti. Vinodanañcetta santānato nīharaṇaṃ bahikaraṇaṃ sabbaso pahānaṃ, pahīne ca tasmim kilese oghaṃ tarantīti dassento “**duttaran**”ti-ādimāha. Etasmim adhigate na puna bhavoti **apunabbhavo**, nibbānanti āha “**apunabbhavasañkhātassā**”ti-ādi. Yasmā ettha “ye naṃ pajānanti, yatonidānaṃ”ti padadvayena dukkhasamudayasaccāni, vinodanaggahaṇena maggasaccaṃ, apunabbhavaggahaṇena nirodhasaccaṃ pakāsitaṃ, tasmā vuttaṃ “**cattāri saccāni pakāsento**”ti.

Tasmimyevāti yattha ṭhito “rāgo ca doso cā”ti-ādinā pañhaṃ pucchi, tasmimyeva padese ṭhito. **Desanānusārenāti** satthu sāmukkaṃsikkadhammadesanāya anussaraṇena. **Ñānaṃ pesetvāti**

vipassanāpaṭipāṭiyā nibbānaṃ pati anubodhañāṇaṃ pesetvā pavattetvā. **Sotāpattiṭṭhale paṭiṭṭhitoti** saḥassanayapaṭimaṇḍitassa paṭhamamaggassa adhigamena paṭhamaphale paṭiṭṭhito paṭilabhatīti yojanā. **Na kiliṭṭhattabhavetiṭṭhanti** mahānubhāvattā ariyadhammassa. **Setakaṇḍupīlakasūciyoti** setabhāvaṃ patvā kaṇḍupīlakā lomasūciyo **sabbā** anavasesā **patitā** paribhaṭṭhā apagatā. **Bhummadevatāparihāranti** bhummadevattabhāvanti.

Sūcilomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Maṇibhaddasuttavaṇṇanā

238. **Sukhaṃ paṭilabhatīti** diṭṭhadhammikādibhedanā sukhaṃ adhigacchati. **Niccameva seyyo** satimato āyatim hitacaraṇato. Maṇibhaddo “satimā puggalo satokārī sampati veram nappasavati”ti adhippāyena “**verā ca parimuccati**”ti āha. Bhagavā pana satimantatāsiddhiyā veraparimuccanaṃ na accantikaṃ, nāpi ekantikaṃ paṭipakkhena parato ca appahīnattāti taṃ nisedhento “**verā ca na parimuccati**”ti vatvā, yaṃ accantikaṃ ekantikaṃca parassa vasena veraparimuccanaṃ, taṃ dassento “**yassā**”ti gāthamāha. **Karuṇāyāti** appanāpattāya karuṇāya. **Karuṇāpubbabhāgeti** karuṇābhāvanāya vasena uppāditapaṭhamajjhānūpacāre. **Soti** karuṇābhāvanaṃ bhāvento puggalo. **Mettaṃsoti** mettacittaṃ aṃso eko kusalakoṭṭhāso etassāti mettaṃso. **Tassa kenacīti** tassa arahato karuṇāya mettābhāvanāya ca sātisayattā tadabhāvena kenaci puggalena saddhim verappasaṅgo nāma natthi. Iminā khīṇāsavepi mettākaruṇābhāvanārahite koci attano cittadosena veram kareyya, na pana tasmim mettākaruṇācetovimuttisamannāgate koci veram kareyya. Evaṃ mahiddhikā brahmavihārabhāvanāti dasseti.

Maṇibhaddasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sānusuttavaṇṇanā

239. **Yakkhena gahito hotīti** yakkhena anupaviṭṭho hoti. Tassa yakkhagahaṇassa kāraṇaṃ mūlato pabhuti vitthārato dassetuṃ “**so**”ti-ādimāha. Tassa antimabhavikattā ādiso paṭṭhāya adhisīlasikkhāya sakkaccaṃ pūraṇanti dasseti “**so pabbajitakālato**”ti-ādinā. **Paccāhāranti** paṭikkhepaṃ. **Imasmim sarabhaññeti** imasmim mama dhammabhaṇane. **Pattinti** pattidānaṃ. **Piyā honti**, tenāha bhagavā “ākaṅkheyya ce bhikkhave bhikkhu ‘sabrahmacārīnaṃ piyo ca assaṃ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā’ti, sīlesvevassa paripūrakārī”¹. Tathā cāha “**tasmim sāmaṇere**”ti-ādi.

Vuḍḍhimanvāyāti yobbanappattiyā aṅgapaccaṅgānaṃ parivuḍḍhimāgama. Kāmasambhogasamatthatāvasena **paripakkindriyo**. **Anuyojetvāvāti** vissajjetvāva, gihibhāve vā anuyojetvāva. “Pubbe tuyhaṃ putto sīlavā kalyāṇadhammo lajjī kukkuccako sikkhākāmoti sambhāvito, idāni tato aññathā jāto”ti ghosanaṅvasena **devatānaṃ antare māheva me lajjaṃ uppādeyya**.

Pāṭihāriyapakkhañcāti cātuddasīpañcadasī-aṭṭhamīnaṃ yathākkamaṃ ādito antato ādi-antato ca pavesananikkhamanavasena uposathasīlassa paṭi paṭi abhimukhaṃ paccāvahitabbapakkhāṇca. **Terasiyāpīti** paraṃ sattamīnavamīsūpīti attho. Pavesabhūtaṃ hi uposathasīlassa sattamīsu samādinnaṃ sīlaṃ paṭipadaṃ, navamīsu nikkhamabhūtanti ācariyā. Porāṇaṭṭhakathāyaṃ pana paccuggamanānugamanapariyāyena vuttanti āha “**manussā**”ti-ādi. **Adḍhamāsanti** sakalakālapakkhaṃ. Evaṃ hi vassavāsassa anugamaṃ gataṃ hoti. **Suṭṭhu samāgatanti** suparisuddhaṃ sampannaṃ katvā attano santānaṃ āgataṃ. Taṃ pana attano cittaṃ samaṃ pakārehi yuttaṃ hotīti āha “**sampayuttan**”ti. Arahantānaṃ anukaraṇena **seṭṭhacariyaṃ**. “**Na te hi yakkhā kīlanti**”ti attano puttassa kāye adhimuccanaṃ attano kīlanaṃ viya hotīti katvā āha.

---

1. Ma 1. 39 piṭṭhe.

Upāsikā yathāvutta-uposathasīlena sīlavatī, sāmaṇero pana attano sāmaṇerasīlena sīlavā. **Uppatitvāti** ākāse uppatitvā. **Mokkho natthi** dukkhāvahassa kammassa katūpacittatā.

Duvidhepi kāmeti vatthukāmakilesakāme. Kilesakāmaṃ pariccajanto eva hi vatthukāme pariccajati nāma. **Vibbhamanavasena āgacchati** bhikkhāya āhiṇḍanādipabbajitakiccato. **Uppabbajitvā** vigatasīlassa jīvato ānāpānamattena **jīvantopi so matakova**. Vuttaṃ hetam “maraṇam hetam Sunakkhatta¹ ariyassa vinaye, yo sikkham paccakkhāya hīnāyāvattatī”².

Uḥaṭṭhenāti sapariḷāhaṭṭhena. ³**Abhidhāvathāti** abhidhāvattīti imasmim abhidhāvanakicce³ bhaddam te hotūti vatvā gihibhāvāya abhidhāvatha. **Nīharitvāti** nikkhāmetvā. Ekādasahi aggīhi ādittatā **mahāḍāhasadise**. **Sallakkhetvāti** gihibhāve ādīnavam, pabbajjāya ānisaṃsaṅca sallakkhetvā. **Hirottappam paṭilabhivā** “mama uppabbajitukāmataṃ sabrahmacārino jānissanti”^{ti}. Catunnam parisānam cittasaṅkhobhavasena **sakalajambudīpaṃ khobhetvā**.

Sānusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā

240. **Paccanteti** pariyante. **Pāḷiyekkanti** saṅgītikāle visum. Yamakavaggādikā brāhmaṇavaggapariyosānā chabbīsati vaggā etissāti **chabbīsativaggā, tantīti** pāḷi. Uccārapassāvādi evarūpaṃ **dubbhojanam** “asucijegucchabhāvena duṭṭhu bhojanam”^{ti} katvā, dubbhojanaggahaṇena vā vantagabbhamalādīni atidisati. **Chavi-ādīni chetvāti** chavi-ādīni ativiḷḷha ativiya pavisitvā. **Aṭṭhimiṇjam āhacca aṭṭhāsi** pītisamuṭṭhāna- uḷāroḷārarūpappavattiyā. Tenāha “**hadayaṅgamanīyo hutvā**”^{ti}.

1. Bhikkhave (Ka)

2. Ma 3. 45 piṭṭhe.

3-3. Adhivāsathāti adhivāsattīti imasmim adhivāsanakicce (Ka)

Dhammatāya samādiṇṇanti kassaci santike aggahetvā sayameva tasmim̐
khaṇe saṃyatā homāti yathāsaṃyatā. **Tatīyapadenāti** “sikkhema susīlyan”ti
iminā padena. **Sesāti** vuttāvasesā **Tisso**
adinnādānamicchācārasurāpānaviratiyo. **Gahitā** gobalībaddaṇāyena.
Chātakam̐ dubbhikkhaṇca etthāti **chātakadubbhikkhā**,
jīghacchādubbhikkhābahulāyāti attho. **Pisācayakkhayoniyāti**
pettivisayasadisayakkhayoniyā api nāma muccemāti yojanā.

Piyaṅkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Punabbasusuttavaṇṇanā

241. Vasanaṭṭhānaggahaṇena rattitṭhānadivāṭṭhānādayo saṅgaṇhāti.
Dvādasahatthamattameva gaṇhāti pakatisaṅcaraṇūpacāramattabyāpanato.
Yathāparisanti parisānurūpaṃ, yattha yattha parisā tiṭṭhati, taṃ taṃ ṭhānam̐
gacchati parisapariyantikattā. Satthu mukhavikārābhāvato pavesānuñṇam̐
sallakkhentī “nūna ayaṃ katādhikārā bhavissati”ti anumānasiddham̐
upanissayaṃ disvā. Ekībhāvagamanenāti hatthapāsūpagamanena parisāya
missībhāvappattiyā. **Puttakāti** puttaputtiyo. Anukampāyaṃ hi **ka-saddo**.

Nibbānārammaṇena ariyamaggena muñciyamānā ganthā “**nibbānam̐**
āgammamuccanti”ti vuttā. **Velātikkantāti** pamāṇato paricchinditum̐ na
sakkāti āha “**pamāṇātikkantā**”ti. **Piyāyanāti** āsīsanā Āsīsanam̐ pemavasena
pemavattuno esanā patthanāva hotīti āha “**magganā patthanā**”ti. **Tatoti**
piyaputtādito. **Pāṇinanti** sāmi-atthe puthuvacanam̐ dukkhasaddāpekkham̐.
Ke mocetīti mocanakiriyāya kammaṃ pucchati. Itaro pana atthavasena
vibhattivipariṇāmoti “**pāṇineti āharitvā vattabban**”ti āha. **Abhisambhudhanti**
abhisambudhanto. Tenāha “**abhisambuddho**”ti. **Saddhammassāti**
upayogatthe sāmivacananti āha “**saddhammeva ajānitvā**”ti.

Puttassa anumodanam̐ karontīti puttassa paṭipatti-anumodanam̐ karontī.
Uggatāti ettha kalale vaṭṭadukkhe nimujjamānā tato sīsam̐ ukkhipitum̐

asakkontī ajja buddhānubhāvena paññāsisaṃ ukkhipitā uggatā. Puna vinipātābhāvato sammadeva-uggatattā **samuggatā**. Tathābhūtāsāsanepi uggatā samuggatā jātā. **Catusaccapaṭivedhabhāvanti** catusaccapaṭivedhassa atthibhāvaṃ. **Kaṇḍukacchu-ādīti ādi-**saddena jeguccha-asātādim saṅgaṇhāti. **Dibbasampattim paṭilabhati** pavattiyam sampattidāyino kammaṃ katokāsattā. **Tuṇhī uttarike hotīti** mātu vacanam sampaticchitvā tassa visesādhigamassa avibandhakaraṇasammāpayogena yathāladdhavisēsāya mātuyā vasena yasmā dhītā diṭṭhadhammikasampattilābhī, tasmā vuttam “mātu ānubhāvenevā”ti.

Punabbasusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sudattasuttavaṇṇanā

242. **Karaṇīyenāti** ettha **karaṇīyanti** vāṇijjakammaṃ adhippetanti taṃ vivaranto “**anāthapiṇḍiko cā**”ti-ādimāha. **Vikkīyatīti**¹ vikkayam gacchati. **Tatheva karotīti** yathā rājagahaseṭṭhinā sāvattim gantvā kataṃ, theveva rājagaham gantvā karoti. **Svāyanti** anāthapiṇḍiko.

Tam divasanti yaṃ divasaṃ anāthapiṇḍiko gahapati rājagahasamīpaṃ upagato, taṃ divasaṃ. **Paṇṇanti** sāsanaṃ. **Na suṇīti** asuṇanto “paṇṇam na suṇī”ti vutto. Dhammagāravena hi so seṭṭhi aññaṃ kiccaṃ tiṇāyapi na maññi. Tenāha “**dhammassavanatthāyā**”ti-ādi. **Dārakarūpānanti** dārakānaṃ. Anattantarakaro hi **rūpa-**saddo yathā “gorūpānan”ti. **Pañcavaṇṇanti** khuddikādhedam pañcappakāram pītim paṭilabhi. Anukkamena hi tā etassa sambhavanti. “**Sīsena uṭṭhāya -pa- gacchati**”ti padam pītisamuṭṭhānarūpavasena lakkhetvā vuttam.

Sivathikāya vasatīti sivathikāya samīpe vasati. Susānassāsannaṭṭhāne hi so vihāro. **Athassāti** athassa anāthapiṇḍikassa “akālo -pa- upasaṅkamissāmī”ti etaṃ ahosi. **Buddhagatāya**

1. Vikkāyatīti (Ka)

satiyāti aññaṃ kiñci acintetvā buddhagatāya eva satiyā sayanavaragato nipajji. Tena vuttaṃ “**taṃ divasan**”ti-ādi.

Balavappasādoti buddhārammaṇā balavatī saddhā. **Pīti-ālokoti** purimabuddhesu cirakālaṃ paricayaṃ gatassa balavato pasādassa vasena “buddho”ti nāmaṃ savanamattena uppannāya uḷārāya pītiyā samuṭṭhāpito vipassanobhāsasadiṣṭi sātisayo āloko hoti cittaṭṭhāpita-utusaṃuṭṭhāno. Tenāha “**sabbatamaṃ vigacchī**”ti-ādi. “Devatā hi katā”tipi vadanti, purimo evettha yutto.

Amanussāti adhigatavisesā devatā. Tā hi seṭṭhissa sampattim paccakkhato passimsu. Tenāha “**ayaṃ mahāseṭṭhi**”ti-ādi. **Allasarīranti** tāvadeva chaḍḍitaṃ acchinnam vā kaḷevaram. **Aparampīti** mataṃ kuthitakuṇapaṃ. **Parikirimsūti** samantato osarītā ahesum. **Āloko antaradhāyi** pītiyegassa mandabhāvena taṃsamuṭṭhānarūpanaṃ dubbalabhāvato.

Imināvāti adhikārena sahasapadena eva sambandhitabbāni. Padaṃ vītiharati etthāti **padavītihāro**, padavītihāraṭṭhānaṃ. **Samaganamaneti** dutavilambitaṃ akatvā samagamane. **Tatoti** tesu soḷasabhāgesu. **Eko koṭṭhāsoti** yathāvuttaṃ padavītihārapadesaṃ soḷasadhā bhinnassa eko bhāgo. **Pavattacetanāti** yathāvuttakalāsankhātassa padesassa laṅghanadhāvanapavattacetanā. Padaṃ vā vītiharati etenāti **padavītihāro**, tathāpavattā kusalacetanā. “Tassā phalaṃ soḷasadhā katvā”ti vadanti. Patiṭṭhahantassa vasena gahitanti yojanā. Vivaṭṭanissitāya eva ratanattayapūjāya dhammassavanassa sikkhāpadasamādānassa saraṇagamanassa ca atthāya gacchatopi vasena vaṭṭati, paṭhamam vuttagamanaṃ lokuttaravisesādhigamassa ekantikaṃ, dutiyam anekantikanti “**vaṭṭatiyevā**”ti sāsankavacanaṃ.

Soti anāthapiṇḍiko seṭṭhi. **Anuyuttāti** anugāmino sahāyā. Teva sandhāya vadati. “Sivako amanusso”ti apare. Na kevalam¹ “anuyuttāpi me atthi, kasmā bhāyāmi”ti evam sūro ahosi, atha kho buddhagatāya tikkhavisadasabhāvena sabbam parissayam

---

1. Na kevalam ahameva (Ka)

madditvāpi agamāsīti dassetuṃ “**apicā**”ti-ādi vuttaṃ. Pakkhandanalakkhaṇā hi saddhā, tāya yuttato sappurisopi saddhammaguṇavasena sabbaṃ parissayaṃ madditvā pakkhandatīti daṭṭhabbaṃ.

Sabbakāmasamiddhatā pariccāgasīlatā uḷārajjhāsayatā paradukkhāpanayakāmatā paresaṃ hitesitā parasampattipamodanāti evamādīnaṃ mahāguṇānaṃ vasena niccakālaṃ anāthānaṃ piṇḍadāyakattā “anāthapiṇḍiko”ti evaṃ **uppannaṃ nāmaṃ. Evamāhāti** “ehi sudattā”ti evaṃ āha.

Kilesaparinibbānenāti sabbaso rāgādikilesavūpasamena. **Kilesavūpasamanti** sabbaso sabbesaṃ kilesānaṃ vūpasamaṃ aggamaggena patvā. **Anupubbikathanti** dānādikathaṃ. Sā hi anupubbena kathetabbattā “anupubbikathā”ti vuccati. Taṃ sandhāya vuttaṃ “atha kho bhagavā anupubbim kathā kathesi, seyyathidaṃ? Dānakathaṃ sīlakathaṃ saggakathaṃ kāmānaṃ ādīnavānaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāsesī”ti¹. **Matthaketi** anupubbikathāya upari parabho. **Cattāri saccāni pakāsesīti** yathā mahāseṭṭhi sahasanayapaṭimaṇḍite sotāpatti-phale patiṭṭhāti, evaṃ pavattinivattiyō saha hetunā vibhajanto cattāri ariyasaccāni pakāsesīti.

Sudattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhamasukkāsutavaṇṇanā

243. **Rathikanti** racchaṃ. **Gahetvāti** gantvā. **Siṅghāṭakanti** aññattha tikoṇā racchā vuccati, idha pana “catukkan”ti vuttaṃ. “**Madhupītā**”ti ettha **madhu**-saddena madhuviseso vuccatīti āha “**gandhamadhupānaṃ pītā viyā**”ti. Sāmaññajotanā hi visese tiṭṭhatīti **gandhamadhūti** ca ativiya madhuro madaniyo eko madhuviseso. Tenāha “**asaññī hutvā sayatevā**”ti.

1. Vi 4. 304 piṭṭhe.

Na paṭivānīyaṃ na apañetabbanti **appaṭivānīyaṃ**. Tenāha “**bāhirakaṃhi**”ti-ādi. Yaṃ kiñci santapaṇītabhāvāvahaṃ na secananti **asecanakaṃ**. Tato eva **anāsittakaṃ**. **Ojavantanti** bahusammata-ojantasadisatāya ojavantaṃ. Tenāha “**yathā hi**”ti-ādi. **Dhammatāyāti** attano sabhāveneva. **Madhuro** iṭṭho. **Pivantī viyāti** sukkāya bhikkhuniyā upanīyamānaṃ saddhammāmatarasāṃ attano sotañjalim pūretvā odahantīva. Valāhakato āgataṃ **valāhakaṃ**.

Paṭhamasukkāsutavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Dutiyasukkāsutavaṇṇanā

244. **Bahuṃ vata puññaṃ pasavati** sabbaganthavimuttiyā sīlasamannāgatena aggadakkhiṇeyyāya sukkāya theriyā bhojanassa dinnatā.

Dutiyasukkāsutavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

11. Cīrasuttavaṇṇanā

245. **Ekādasamaṃ uttānameva** dasamena sadisattā. Tattha hi bhojanaṃ upāsakassa ābhatāṃ, idha cīvaradānanti ayameva viseso.

Cīrasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

12. Āḷavakasuttavaṇṇanā

246. **Āḷaviyanti** itthilingavasena taṃ raṭṭhampi nagarampi vuccati. Raṭṭhe adhippetepi na ettha bahuvacanaṃ tathāruḷhiyā abhāvato. **Taṅca bhavananti** taṅca āḷavakassa yakkhassa bhavanaṃ. **Tatthāti** āḷavakassa bhavane. “Atha kho āḷavako yakkho yena bhagavā tenupasaṅkamī”ti **ettha** tasmim pāṭhapadese. **Ayamanupubbikathāti** ayaṃ idāni vuccamānā anupubbato āgatā kathā. **Āḷaviyā** issaroti āḷavo, **āḷavakoti**

ca rājā vutto. Kadāci corapaṭibāhanattham, kadāci
 ussāhasattivihāvanavasena paṭirājanisedhanattham, kadāci
 lakkhayogyaviniyogavasena byāyāmakaraṇatthañca. Migānam vananato
 vasanato vānato vā “migavā”ti laddhasamaññam **migavam**. **Tassevāti** rañño
 eva. **Migoti** eko eṇimigo. **Tiyojananti** accantasamyoge upayogavacanam.
Udakaṃ viya pavisitvā **ṭhitanti** yathā parissamappatto udakaṃ pavisitvā
 ṭhito nirassāso hoti, evaṃ viya ṭhitaṃ. **Mūlanti** samīpaṃ. Yakkham disvāva
 rañño bhayaṃ chambhitattaṃ ūrutthambham ahoṣi, tasmā rājā palāyitum
 nāsakki. Tena vuttam “**khāditum upagato**”ti. Atha rājā dvidhā chinnaṃ
 migam datvā attānam mocetukāmo ahoṣi, yakkho “nanu mama
 hatthagatakālato paṭṭhāya migopi mama santako, tattha kinnāma te
 kerāṭiyamidaṃ datvā attano mocanan”ti rājānam na muñci, atha rājā tassa
 tādisaṃ paṭiññātaṃ akāsi. Tena vuttam “**rājā tena saddhin**”ti-ādi. **Bhavanam**
anupagatanti idaṃ mama bhavanam anupagataṃ. **Ananuññātanti** upagatena
 sāmibhūtena ananuññātañca. Etena upagataṃ tam, idāni tādisenā
 anuññātañca khāditum labhāmīti dasseti.

Maccupatheti maccugocare. Āsannamaraṇatāya evamāhaṃsu.

Tam Āḷavakakumāraṃ ādāya pakkamimsūti yojanā. Tassa rañño
 mahesī Āḷavakakumārassa mātāti vuttā. Devisahassānam vippalapantīnanti
 vacanam pariṇāmetabham.

Desanāpariyosāneti yakkham dametvā paccāgantvā nagaradvārasamīpe
 rukkhamaṇe nisinnena bhagavatā sarājīkāya mahatīyā parisāya
 desitadesanāya pariyosāne. **Soti** bhagavā. **Bhavane evāti** vimāne eva.
Bhagavāpi passati pakaticakkhunāva nigrodhassa upari nibbattatā.

Tatrāti tasmim “rosetukāmatāyā”ti vacane. **Tesanti**
 sātāgirihemavatānam. Kāladīpadesakulajanetti-āyuppamaṇāvisayam
pañcamahāvīlokitaṃ. “Sītam byapagataṃ hoti, uṇhañca upasammati”ti-
 ādinā¹ āgatāni **dvattimsa pubbanimittāni**. Kaṭippadesavatthikosakaṇṇato
tidhā. **Saddhoti** āḷavakassa ugghositasaddo.

1. Khu 4. 313 piṭṭhe buddhavaṃse.

Iminā pasaṅgena sakalajambudīpaṃ byāpetvā pavatte aparepi tayo sadde yathā ete, evaṃ āḷavakassa ugghositasaddopīti dassetuṃ “**cattāro**”ti-ādi vuttaṃ. **Osakkanteti** parihāyamāne.

Cuṇṇentāti cuṇṇetuṃ samatthataṃ sandhāya vuttaṃ, na pana cuṇṇanavasena vuttaṃ. Tenāha “**mā kassaci**”ti-ādi. **Ussāvabindumattampīti** ussāvapatanamattampi. **Khurappaṃ** sallam.

Setṭhānīti ajeyyena appaṭihatabhāvena uttamāni. **Dussāvudhanti** āvudhakiccakaram uttariyaṃ dussam. Imāni kira sakkādīnam puññānubhāvena nibbattāni appaṭihatappabhāvāni paṭipakkhavidhamanayuttāni avajjhāni āvudhāni. Tenāha “**yadi hī**”ti-ādi.

Asanivicakkam viyāti asanimaṇḍalam viya.

Pittanti alagaddapittam. **Bhindeyyāti** āsiñceyya. **Sukhanti** sukaram. **Mudubhūtacittavavatthānakaṛaṇatthanti** mudubhūtam attano citte vavatthānassa karaṇattham.

Evaṃ vutteti “na khvāhan”ti evaṃ vutte. Bhagavato sāsane ṭhite payirupāsivā uggahitam bhagavantam payirupāsivā uggahitameva nāmāti āha “**kassapaṃ -pa- uggahesun**”ti. **Puṭṭhapañhāti**¹ sammāsambuddhena puṭṭhapañho. Yasmā buddhavisaye puṭṭhapañhā, tasmā buddhavisayāva honti.

Paṭisedhetvāti vācāya asakkuṇeyyabhāveneva paṭisedhetvā. “Yadākaṅkhasī”ti padasandhivasena niddesoti āha “**yadi ākaṅkhasī**”ti. Tena tuyham puccham tāva sutvā vissajjessanti dasseti. Tenāha “**na me**”ti-ādi. Dutiyavikappe **da-kāro** padasandhikaroti āha “**yam ākaṅkhasī**”ti. “Puccha āvuso sutvā jānissāmī”ti avatvā sabbaññubuddhassa aniyametvā vacanam sabbavisayam hotīti āha “**sabbarṃ te**”ti-ādi.

Kimsūti ettha kinti pucchāyam, sūti samsaye, kimnūti attho. **Idhāti** imasmim loke. **Tasmā vittanti** yasmā vittikaraṇato vittam. **Sukatanti** suṭṭhu sakkaccam katam. **Sukhanti** iṭṭhaphalam. Tattha yam padhānam, tam dassetuṃ “**kāyikacetasikam sātan**”ti-ādi vuttaṃ. Nissandaphalam hi taggahaṇena

---

1. Buddhapañhāti (Sī, Syā)

gahitameva hoti. **Appetīti** pāpeti. Atisayatthajotano tara-saddoti āha “**atisayena sādū**”ti. Rasasaññitāya iṭṭhānaṃ rāgādidhammānaṃ. **Kena pakārenāti katham**-saddassa atthamāha. **Kathamjivinti** yadi samāsapadametaṃ, “kathan”ti sānunāsikā katāti āha “**gāthābandhasukhattan**”ti-ādi.

Saddhīdha vittanti ekadesena samudāyadassanaṃ samuddapabbatanidassanaṃ viya. **Iti**-saddo ādi-attho daṭṭhabbo. “Vittikaraṇato vittaṃ”ti vuttamattham sandhāya hetūpamāhi yojetvā dassetuṃ “**yathā hī**”ti-ādi vuttaṃ. Tena sukhāvahanato dukkhapaṭiḅāhanato dāliddiyūpasamanato ratanapaṭilābhahetuto lokasantati-āvahanato ca saddhā vittaṃ yathā taṃ hiraññasuvaṇṇādīni. Tenāha “**evan**”ti-ādi. Nanu cetanā sammādiṭṭhi-ādayo ca sātisayaṃ vipākasukhaṃ āvahanti, taṃ katham saddhā āvahaṭīti? Saddhādhurabhāvasabhāvato. Tenāha “**saddhādhirena paṭipannānan**”ti. Tassa ca sesapadesupi yojetabbaṃ.

Idāni yaṃ hiraññasuvaṇṇādi saddhāvittassa opammaṃ, taṃ hīnaṃ, saddhāvittameva uttamanti pāliyaṃ seṭṭhaggahaṇaṃ katanti dassetuṃ “**yasmā panā**”ti-ādi vuttaṃ. Paralokaṃ gataṃ anugacchatīti **anugāmikaṃ**. Aññehi na sādharmaṇanti **anaññasādhāraṇaṃ**. **Sabbasampattihetūti** sabbāsaṃ sīlasampadādīnaṃ lokiyalokuttarānaṃ sampattīnaṃ hetu. **Anatthāya hoti** anupāyapaṭipattito. **Tasmā** anugāmikattā. Anaññasādhāraṇattā sabbasampattihetubhāvato hiraññādivittanidānattā ca **saddhāvittameva seṭṭham**. Ukkaṭṭhaparicchedadesanā yathā “sathā devamanussānaṃ”ti.

“**Dasakusaladhammo**”ti iminā ekaccānaṃyeva dānādidhammānaṃ saṅgaho, na sabbesanti asaṅgahitasāṅgaṇhanattham “**dānasīlabhāvanādhammo vā**”ti vuttaṃ. “**Sukhan**”ti tividhassapi sukhasa sādharmaṇaggahaṇametanti taṃ savisesaladdham puggalavasena dassento “**Soṇaseṭṭhi -pa- āvahaṭī**”ti āha. Yo so padumavatiyā deviyā putto mahāpadumo nāma rājā dibbasukhasadisāṃ rajjasukhamanubhavitvā pacchā paccakabuddho hutvā nibbānasukhamanubhavi, taṃ nidassanabhāvena gahetvā āha “**mahāpadumādīnaṃ viya nibbānasukhañca āvahaṭī**”ti.

Atthuddhāranayena saccasaddaṃ saṃvaṇṇento “**anekesu atthesu dissatī**”ti āha. **Vācāsacce** dissati saccasaddo “bhaṇe”ti vuttattāti adhippāyo. **Viratisacce** dissati. Veramaṇīsu hi paṭiṭṭhitā samaṇabrāhmaṇā “sacce ṭhitā”ti vuccanti. Attākārampi vatthum¹ idameva saccam moghamaññanti pavattiyākāram upādāya diṭṭhi eva saccanti diṭṭhisaccam, tasmim **diṭṭhisacce** dissatīti yojanā. **Brāhmaṇasaccānī**ti paramatthabrahmānam saccāni, yāni “sabbe paṇā avajjhā, sabbe kāmā aniccā, sabbe bhavā aniccā, nāhaṃ kvacani kassaci kiñcanatasmin”ti-ādinā² catukkanipāte āgatāni. Paramatthabhūtaṃ saccam nibbānam. **Abbhāntaram katvā**ti antogadhameva katvā, tehi saddhinti attho paramatthasaccānampi sādutarattā. **Yassānubhāvenā**ti yassa vācāsaccassa ānubhāvena.

Udakamhi dhāvatīti udakapiṭṭhiyaṃ abhijjamānāyaṃ pathaviyā viya dhāvati gacchati mahākappinarājā viya. **Visampi saccena hananti paṇḍitā**ti Kaṇhadīpāyanādayo viya. **Saccenā**ti macchajātake bodhisattassa viya saccena **devo thanayaṃ pavassati**. **Sacce ṭhitā**ti viratisacce vācāsacce ca ṭhitā tayopi bodhisattā. **Nibbutinti** nibbānam patthayanti. **Sādutaranti** sātaram iṭṭhataravipākādāto.

Rasānanti niddhāraṇatthe sāmivacanam. Niddhāraṇaṅca koci kutoci kenaci imanti kassaci vacanam na sādhetīti dassento “**ye ime**”ti-ādimāha. Tena hi nibbānam rasantamudāyato sādutaratāvisesena niddhārīyati. Tattha ye ime vuccantīti yojanā. **Sāyanīyadhammā**ti jivhāya sāyitabbā dhammā. Rasāyatanam rasoti āha “**mūlaraso**³ **khandharaso**”ti-ādi. **Phalarasanti** phalassa rasam, phalam piṭetvā tāpetvā gahetabbarasanti attho. **Arasarūpoti** ācārarahitasabhāvo. Rūpassa assādanavasena uppajjanakasukhadhammā **rūparasā**. Esa nayo **saddarasādīsu**. **Saddarasoti** byañjanasambūto raso. **Vimuttirasoti** vimuttisampattiko raso. **Attharasoti** atthassa paṭivijjhanavasena uppajjanakasukham attharaso, tathā **dhammaraso** veditabbo. **Rūpācārā**ti-ādīsu rasaggahaṇena phalarasam vadati. So hi phalassarūpo ca, rasitabbato āsādetabbato raso cāti “**rūparaso**”ti vuccati.

1. Sassetādivatthum (?)

2. Am 1. 496 piṭṭhe.

3. Yadidaṃ mūlaraso (Ka)

Ācāro pana sāmaggīrasahetutāya “**raso**”ti vutto. **Saccam haveti ettha haveti** ekaṃsatthe nipāto, ekaṃsattho ca avadhāraṇamevāti āha “**saccameva sādutaran**”ti-ādi. **Sarīramupabrūhenti**, na cittaṃ. Nanu ca sukhuppattipayo janattā cittaṃpi upabrūhenti? Na, sukhassa sarīrabrūhanam paṭicca uppannattā. **Viratisaccavācā**ti saccavisesena sampajjanam vadati. **Cittamupabrūhenti** padālikāya virativācāya saccarase sati samathavipassanādīhi cittaparibrūhanassa sambhavato maggaphalānisamsam gaṇhāti. **Asamkilesikaṇca sukhamāvahati** vivaṭṭasannissitattā. **Vimuttirasoti** phalasukham vadati nibbānasukhampi vā. **Paramatthasaccaraso** nāma nibbānaraso. Tathā hi taṃ “accutirasam assāsakaraṇarasan”tipi vuccati. Tena **paribhāvitattā**ti vimuttirasassa sādutarabhāvadassanattam. Evaṃ santepi “vimuttirasaparibhāvitattā”ti etena kāmam vimuttirasam vā paramatthasaccaraso vā sādutararasāti dasseti. **Tadadhigamūpāyabhūtanti** tassa paramatthasaccassa adhigamūpāyabhūtam. **Atthaṇca dhammaṇcā**ti phalaṇca kāraṇaṇca nissāya pavattito attharasā dhammarasā ca sādū, tatopi paramatthasaccameva sādurasanti adhippāyo.

Lokuttaram lokiyaṇca attham ajānanto **andho**, lokiyatthameva jānanto **ekacakkhu**, ubhayam jānanto **dvicakkhu**. Parahitam attahitaṇca ajānanto **andho**, attahitameva jānanto **ekacakkhu**, ubhayattham jānanto **dvicakkhu**. So dvicakkhupuggalo **paññajīvī**. Tam pana gahaṭṭhapabbajitavasena vibhajivā dassetuṃ “**gahaṭṭho vā**”tidi vuttam. Gahaṭṭhapaṭipadam ārādhettvā cāti yojanā. **Ārādhettvāti** ca sādhetvāti attho.

Purimanayenevāti kassapasammāsambuddhavissajjitanayeneva. **Kiñcāpī**ti anujānanasandassanattthe nipāto. Kim¹ anujānāti? Gāthāya catūhi padehi vuttesu atthesu ekassa atthassa siddhiyam itaresampi siddhim anujānāti. Tenāha “**yo catubbidhamogham -pa- parisujjhati**”ti. Kim¹ sandasseti? Yesam pāpadhammānam balavabhāvena oghatarāṇādi na sijjhati, tesam paṭipakkhānam nissandehavasena sandassanam. Tenāha “**evam santepi**”ti-ādi. **Oghatarāṇanti** oghatarāṇapaṭipattim. **Asaddahantoti** evam

---

1. Kimnu (Ka)

paṭipajjanto imāya paṭipattiyā oghaṃ taratīti na saddahanto. **Na pakkhandatīti** pakkhandanalakkhaṇāya saddhāya na ugghāṭiyatīti na otarati. **Cittavossaggenāti** yathākāmācāravasena cittassa vossajjanena. **Pamatto** pamādaṃ āpanno. **Tatthevāti** kāmesu eva. **Visattattā** laggattā. **Vokiṇṇoti** visevito¹. **Tasmāti** vuttassa catubbidhassapi atthassa hetubhāvena paccāmasanaṃ. **Tappaṭipakkhanti** assaddhiyādīnaṃ paṭipakkhaṃ saddhādīnaṃ okāsattā.

Ethāyāti gāthāyaṃ iminā padenāti sambandho. Sappurisasamsevo saddhammassavanaṃ yonisomanasikāro dhammānudhammapaṭipattīti imesaṃ sotāpattimaggādhigamassa aṅgānaṃ āsannakāraṇaṃ saddhindriyanti āha “**sotāpattiyaṅgapadaṭṭhānaṃ saddhindriyaṃ**”ti. Vuttaṃ hetam “saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanto payirupāsati, payirupāsanto sotaṃ odahati, ohitasoto dhammaṃ suṇātī”ti-ādi². Diṭṭhogaṃ tarati etenāti **diṭṭhoghataranaṃ**, diṭṭhoghassa taranaṃ. Kāmañcettha “tarati oghan”ti vuttaṃ, vattamānasamīpepi pana vattamānaṃ viya voharaṇaṃ yuttaṃ diṭṭhoghassa tiṇṇabhāvassa ekantikattāti “**sotāpannañca pakāsetī**”ti vuttaṃ. Esa nayo sesesupi. Diṭṭhivicikicchādipaṭipattantarāyakarānaṃ pāpadhammānaṃ samucchinnattā **sotāpanno -pa- appamādena samannāgato**. “**Sotāpatti -pa- taratī**”ti ettake vutte sakideva imassa lokassa āgamanampi gahitaṃ siyāti tannivattanatthaṃ “**ārodhetvā -pa- avasesan**”ti vuttaṃ. Nanu “avasesan”ti vuttattā sotāpattimaggena atinṇaṃ anavasesaṃ bhavoghavattu gahitameva siyāti? Na, upari dvīhi maggehi taritabbānaṃ tesam parato dvinnaṃ pahānavasena vuccamānattā. Apavādavisayampi pariharati “evaṃ esā codanā attano visaye na paṭiṭṭhātī”ti. Anādikālabhāvattā kāmasaññāya kāmoghataranaṃ mahatā eva vīriyena sādhetabbanti āha “**vīriyenā**”ti. **Tatiyaṃ maggaṃ ārādhettvā**. Kāmoghassa vatthu **kāmoghavattu**, kāmagaṇehi saddhiṃ sabbo kāmabhavo. **Kāmoghasaññitanti** kāmoghasaṅkhātāṃ. Kāmanaṭṭhena kāmo ca so dukkho cāti **kāmadukkhaṃ**. Assādanaṭṭhena kāmo eva saññāti kāmasaññā, sabbaso samucchinnattā vigatā kāmasaññā etissāti

1. Visesito (Ka)

2. Ma 2. 145, 385 piṭṭhesu.

vigatakāmasaññā. Sabbesaṃ rāgādimalānaṃ mūlabhūtattā sattasantānaṃ viśesato malīnasabhāvāpādanato paramaṃ ukkaṃyagataṃ malanti **paramamalaṃ**, avijjā. Tenāha bhagavā “avijjāparamaṃ malan”ti¹.

Paññāpadaṃ gahetvāti yathāvuttaṃ paññāpadaṃ hadaye ṭhapetvā. Tappasaṅgena attano paṭibhānena sabbehi viya uggahitaniyāmena. **Sabbatthevā**ti pañcasupi ṭhānesu. **Atthayuttipucchā**ti paññādi-atthasamadhigamassa yuttiyā kāraṇassa pucchā. Tenāha “**ayaṃ hī**”ti-ādi. **Paññādi-attham** **ñatvā**ti paññādhanakittimitta-abhisamparāyasankhātāṃ attham sarūpato saccapaṭivedhanipphādanena ñāṇena jānitvā. Nanu esa lokuttaraṃ sotāpattimaggaḥapaññāṃ tadadhigamūpāyaṃ lokiyapaññāṃca abhibhavitvā ṭhito, so kasmā tattha atthayuttim pucchati? Saccametam, upari pana samādhissa yuttim pucchitukāmo paññāya seṭṭhabhāvato, tassa ca ekadeseneva adhigatattā tameva ādim katvā pucchati. “**Kāya yuttiyā**”ti-ādi atthavaṇṇanaṃ atidisati “**esa nayo dhanādīsū**”ti. Tatthāpi atthayuttipucchābhāvo pana “sabbatthevā”ti iminā vibhāvitoti.

Saddhāsussūsā-appamāda-uṭṭhānasankhātehi **catūhi kāraṇehi.** **Kāyasucaritādibhedena** ājīvaṭṭhamakasilabhūtena. Samathavipassanābhūtena nipariyāyena bodhipakkhiye eva gaṇhanto “**aparabhāge**”ti āha. Pariyāyabodhipakkhiyā pana viśesato vuṭṭhānagāminivipassanākālepi labbhanti. **Pubbabhāge**ti vā taruṇavipassanākālaṃ. Tato pubbasādhanaṃca sandhāya “**aparabhāge**”ti punāha, tato paranti attho. **Dhammanti** paṭipattidhammaṃ. Na saddhāmatkena paññāṃ labhatīti yojanā. Yadi evaṃ kasmā “saddahāno”ti vuttanti āha “**yasmā panā**”ti-ādi. **Kim vuttaṃ hotī**ti-ādinā vuttameva attham vivarati. Na kevalaṃ sussūsāmatteṇa paññāpaṭilābho, atha kho appamādena paññāṃ labhatīti dassetuṃ pāḷiyam “appamatto vicakkhaṇo”ti vuttanti tadattham dassento “**evan**”ti-ādimāha.

Idāni saddhādīnaṃ paññāpaṭilābhassa taṃtaṃviśesapaccayāni nīharitvā dassetuṃ “**evan**”ti vuttaṃ. **Sussūsāyā**ti sotukāmatāya. Sā

---

1. Khu 1. 48 piṭṭhe Dhammapade.

atthato upasaṅkamanādi. **Paññādhigamūpāyanti** pariyattidhammamāha. Tenāha “**suṇāti**”ti. **Gahitaṃ na pamussati**, sati-avippavāsasalakkhaṇo hi appamādoti. Na kevalaṃ yāthāvato gahaṇakosallameva vicakkhaṇatā, atha kho yāthāvato paññāsampavedhanañcāti āha “**vitthārikaṃ karoti**”ti. Idāni paññāpaṭilābhahetuṃ matthakaṃ pāpetvā dassetuṃ “**sussūsāya vā**”ti-ādi vuttaṃ. **Atthamupaparikkhatī** sutakatānaṃ dhammānaṃ pāli-atthūpararikkhāpubbakaṃ rūpārūpavibhāgaṃ paramatthaṃ salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca upaparikkhati vīmaṃsati. **Anupubbenāti** evaṃ ñātapariññaṃ patvā tīraṇapariññāya tato anukkamena tīraṇapariññaṃ pahānapariññaṃca matthakaṃ pāpento maggappaṭipāṭiyā paramatthasaccabhūtaṃ nibbānaṃ sacchikaroti.

Imāni saddhādīni cattāri kāraṇāni matthakaṃ pāpetvā dassento āha “**desakālādīni ahāpetvā**”ti. Yasmiṃ dese yasmiṃ kāle ye ca sahāyake nissāya yaṃ kiccaṃ tīretabbaṃ, tāni desakālādīni anatikkamitvā attano abhivuḍḍhiṃ icchantena “ayaṃ nāma deso, yatthāhaṃ etarahi vasāmi, ayaṃ kālo, ime mittā, ime amittā, ime āyavayā, ahañca ediso jātikulapadesabalabhogaparivārādīhi, taṃ kiccaṃ idāni āraddhabbaṃ, idāni nāraddhabbaṃ”ti sabbaṃ upaparikkhitvā paṭipajjitabbaṃ. Evaṃ paṭipajjanto hi lokiyassa dhanassa paṭirūpādhigamūpāyaṃ karoti nāma. Lokuttarassa pana silavisodhanādivasena veditabbaṃ. Vahitabbabhāvena dhuro viyāti dhuro, bhāro. Idha pana dhurasampaggaho uttarapadalopena dhuro, vīriyaṃ. So sātisayo etassa atthīti **dhuravā**. “Uṭṭhātā”ti padena kāyikavīriyassa vakkhamānattā “**cetasikavīriyavasenā**”ti visesitaṃ. **Anikkhattadhuro** dhorayhabhāvato. **Tiṇā bhiyyo na maññatī**ti tiṇaṃ viya paribhavanto abhibhuyya vattatīti attho. **Ādinā nāyena**ti ettha **ādi**-saddena—

“Karaṃ purisakiccāni, so sukhā na vihāyati¹.

Na divā soppasīlena, rattimuṭṭhānadessinā.

Niccaṃ māttena soṇḍena, sakkā āvasituṃ gharan”ti ca²—

1. Dī 3. 151 piṭṭhe.

2. Dī 3. 150 piṭṭhe.

evamādīnaṃ saṅgaho. **Asithilaparakkamo** anulasabhāvato. **Ekamūsikāyāti** ekāya matamūsikāya¹. **Nacirassevāti** catumāsabbhantareyeva.

Catusatasahassasaṅkhaṃ cūlantevāsī viyāti kākaṇikaḍḍhakahāpaṇa soḷasa kahāpaṇa catuvīsati kahāpaṇa sataharaṇakkamena dve satasahassāni, cūlakamahāseṭṭhino dhītulābhavasena dve satasahassānīti evaṃ catusatasahassasaṅkhaṃ dhaṇaṃ ekamūlena yathā cūlantevāsī vindi, evaṃ aññopi patirūpakārī dhuravā uṭṭhātā vindate dhaṇaṃ. Ayañca attho cūlakaseṭṭhijātakena dīpetabbo. Vuttaṃ hetam—

“Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo.

Samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggimva sandhaman”ti².

Vuttaṃ katvāti adhiṭṭhānavattaṃ katvā. “Saccavādī bhūtavādī”ti kittim appotīti yojanā. **Ichhitapatthitanti** yehi mittam icchati, tehi itaram patthitam. **Mittāni ganthatīti** mittabhāvaṃ ghaṭeti. Dānassa piyabhāvakaraṇato “dadam piyo hotī”ti vuttaṃ. Yam dānaṃ ekantato mittabhāvāvahaṃ, tam dassento “**duddadam vā dadam tam ganthatī**”ti āha. **Dadanti** ca lakkhaṇavacanametanti āha “**dānamukhena vā**”ti-ādi.

Āḷavakassa ajjhāsayaṇurūpaṃ **gahaṭṭhavasena vissajjento**. Saddhā etassa atthīti saddho, tassa **saddhassa**. **Gharamesinoti** gharāvāsasaṅkhātāṃ gharāṃ esantassa. Gharāvāsasannissitā “gharan”ti kāmaguṇā vuccantīti āha “**pañca kāmaguṇe**”ti. “Ete caturo dhammā”ti-ādinā gahitā anantaraḡāthāya vuttadhammā evāti dassento “**vuttappakāram saccan**”ti-ādimāha. Tattha “ime kusalā, ime akusalā”ti-ādinā te atthe yāthāvato dhāraṇato upadhāraṇato **dhammo**, saññā. Cittacetāsikānaṃ dhāraṇaṃ, avicchedato sandhāraṇato kusalasantānaṃ dhāretīti **dhiti**, vīriyaṃ. Cajati etenāti **cāgo**, dānaṃ. Paccayavekallato phaluppādanasamatthatāvasena **santi**.

Aññepīti ito yathāvuttadhammasamudāyato aññepi dhammā yadi santi, te dhamme pucchassūti. Kilese, kāyavācādi ke vā dametīti

1. Mahāmūsikāya (Ka)

2. Khu 5. 2 piṭṭhe.

damo, paññā. Uṭṭhahati ussahati etenāti **uṭṭhānam**, vīriyam. **Etthāti** etissā pucchāya. **Saddhinti** saṅkhepato bhāvatthapadānam bandhanena saha. **Ekamekaṃ padanti** paññādikamekekaṃ padaṃ. “Paññā imasmim ṭhāne paññāti dhammoti ca āgatā”ti-ādinā paññādi-atthassa uddharaṇam **atthuddhāro**. Tassa tassa atthassa “paññā pajānanā”ti-ādinā¹ vevacanapadānam uddharaṇam **paduddhāro**. Pajānātīti paññā, dhāretīti dhammo, dametīti damoti evaṃ padassa kathanam **padavaṇṇanā**.

Ajjāti vā etarahi. **Yathāvuttena pakārenāti** “saddahāno arahatan”ti-ādinā vuttappakārena. Saccasampañivedhāvagahaṇam vā yathā vuttena pakārena diṭṭhasaccatāya idhalokaparalokattham yāthāvato jānanto. Evañca yakkho satthu desanānubhāvasiddham pañham pucchanaena attano paṭilābhasampattim vibhāvento “kathamsu labhate paññan”ti-ādimāhāti ācariyā. **Samparāyikoti** ettha **ca-saddo** luttaniddiṭṭho, tena “diṭṭhadhammiko cā”ti ayamatto vutto evāti dassento “**yo attho -pa- dasseti**”ti āha. Arīyati phalam etasmāti **attho**, kāraṇam. **Vicakkhaṇe** sapayojanatāya.

Tassa ñāṇassāti tassa atthassa āvibhāvanassa ñāṇassa. Guṇavisesehi ca sadisassapi aññassa abhāvato **aggadakkhiṇeyyo buddho** bhagavā. Tenāha—

“Nayimasmim loke parasmim vā pana,
Buddhena seṭṭho va samo va vijjati.
Āhuneyyānam paramāhutim gato²,
Puññatthikānam vipulaphalesinan”ti³.

Sahitapaṭipattinti paññāsaṅgāhikam attano paṭipattim. Sundarā bodhisubodhi, buddhassa subodhi buddhasubodhi, sā eva **buddhasubodhitā**. Dhammassavanattham sannipatitadevatāhi **saṃghuṭṭhasādhukārasadduṭṭhānañca**.

Satapuññalakkhaṇanti satahassakappe puññasambhārassa katattā tesam puññānam vasena satapuññalakkhaṇam anekapuññanibbatalakkhaṇam. Abhinandiyatāya sabbehi aṅgehi samupetaṃ samannāgatam. Katapuññabhāvam byañjentīti

1. Abhi 1. 19 piṭṭhe.

2. Yamāhu dakkhiṇeyyānam (Ka)

3. Khu 2. 95 piṭṭhe.

byañjanāni, aṅgapaccaṅgāni. Tesam paripuṇṇattā **paripuṇṇabyañjanam**. Tam **yakkho -pa- pūresīti** gāthāpūraṇatthameva hi bhagavā tathārūpāni akāsi. **Abyādhītā**ti arogā. “Abyathitā”ti keci paṭhanti, bhayasantāsarāhitāti attho.

“Hatthayo”ti vattabbe **“hatthako”**ti vuttam. **Āḷavinagaranti** āḷavinagaravāsino vadati. Bhavati hi tatraṭṭhatāya tam-saddo yathā “gāmo āgato, mañcā ukkuṭṭhim karontī”ti. **Ekakolāhalena** vattamānena.

Sampiṇḍitvāti sannipatitvā. Kāmaṃ sambhāro tena katoti natthi, yuddhatthamā pana bahuso ussāhassa katattā **“yuddhamādim katvā”**ti vuttam. **Tameva āḷavakasuttam katesi** tassā **eva** desanāya sannipatitaparīsāya sappāyattā. Tenāha **“kathāpari -pa- ahoṣī”**ti. **Catūhi vatthūhī**ti catūhi saṅgahavatthūhi. **Parisanti** attano parisam. “Itarañcā”tipi vadanti.

Āḷavakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā samyuttanikāyaṭṭhakathāya

Yakkhasamyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

11. Sakkasamyutta

1. Paṭhamavagga

1. Suvīrasuttavaṇṇanā

247. **Abhiyaṁsūti** yuddhasajjābhimukhā hutvā gacchimsu. **Tatrāti** tasmim asurānaṁ abhiyāne **ayaṁ** dāni vuccamānā anupubbato kathā. **Tettiṁsa purise gahetvāti** tettiṁsa purise puññakiriyaṁ sahāyabhūte gahetvā. “Yāvajivaṁ mātāpitubharo assan”ti-ādinā samādinnaṁ **satta vatapadāni**¹ **pūretvā. Adhigaṇhantaṁ** abhibhavantaṁ. **Puttahaṭṭhāyāti** hataputtāya. Sā surā na hoti, na suraṁ pivimhāti adhippāyo. **Tato paṭṭhāyāti** “na surā”ti vuttakālato paṭṭhāya. “Na suranti na dibbantīti asurā”ti keci. **Heṭṭhimatale** antobhūmiyaṁ āyāmato dasayojanasahassaṁ.

Uragādisahacaritāni ṭhānāni uragādīnīti āha “**uragādīsu pañcasu ṭhānesū**”ti. **Paṭhamālinde**ti paṭhame paribhaṇḍe. Pañcayojanasahassavithhāraputhubahalā hi sinerussa catūsipi passesu cattāro paribhaṇḍā. Sinerussa hi tasmim tasmim passe yugandharādīsu pañcasataparittadīpaparivāre mahādīpe ca labhitabbassa mahato atthassa vasena **mahaṭṭhā. Kupitāvilacittāti** kupitena kopena ākulacittā. **Yuddhesūti**² yuddhesino. **Sesesūti** sesesu paribhaṇḍesu. **Sesāti** supaṇṇādayo.

Vammikamakkhikāti sapakkhika-upacikā. **Osakkivāti** piṭṭhibhāgena nivattitvā.

Pamādaṁ apādesīti sakkassa āṇāya pamādaṁ apajji. **Saṭṭhiyojanaṁ** vitthārena. **Suvaṇṇamahāvīthinti** suvaṇṇamayabhūmijagativīthim.

Anuṭṭhahantoti utthānaṁ kāyikavīriyaṁ akaronto. **Avāyamantoti** vāyāmaṁ cetasikavīriyaṁ akaronto. **Kiñci kiccanti** kasivāṇijjādibhedam aññataram kiccaṁ kattabbakammaṁ. **Varanti** pavaram. Tenāha “**uttaman**”ti. Tañca kho

---

1. Vattapadāni (Ka)

2. Yuddhesūti (Ka)

kasitabbaṭṭhānaṃ adhippetanti āha “**okāsan**”ti. **Kammaṃ akatvā**ti kiñcīpi jīvitahetubhūtaṃ kammaṃ akatvā. **Jīvitaṭṭhānaṃ nāmāti** tassa jīvitassa hetu nāma. **Nibbānassa maggoti** nibbānassa adhigamupāyabhūto maggo.

Suvīrasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Susīmasuttavaṇṇanā

248. **Antareti** abbhantare. **Evaṃnāmakanti** “susīmo”ti evaṃnāmakam. **Ekam puttameva** aññataram attano puttameva.

Susīmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dhajaggasuttavaṇṇanā

249. **Samupabyūḷhoti** ubhinnaṃ saha eva samāgamo, bhusaṃ vā byūḷhoti attho. Bhusā panassa byūḷhatā dvinnaṃ senānaṃ samāgantvā sampiṇḍitabhāvenāti āha “**sampiṇḍito rāsibhūto**”ti. **Pacchimantoti** rathapañjarassa paranto pacchimanto pacchimakoṭṭhāso. **Rathasandhitoti** rathapañjarassa kubbarena saddhiṃ sambandhanaṭṭhānato. **Tadeva pamāṇanti** tadeva “diyadḍhajojanasatāyāmo”ti vuttappamāṇameva. **Diguṇaṃ katvāti** “pacchimanto sabhajojano”ti-ādinā diguṇaṃ katvā. Candamaṇḍalasūriyamaṇḍalakīnikajālādibhedassa **sesālaṅkāra**ssa. **Passantānaṃ** devānaṃ. **Rājā** noti amhākaṃ rājā devaseṭṭho. **Dutiyaṃ āsanaṃ labhatī**ti sakke nisinne tassa anantaram dutiyaṃ āsanaṃ labhati. Tasmā devaseṭṭhatāya sakko viya gāravaṭṭhāniyo, yato sakko “tassa dhajaggaṃ ullokeyyāthā”ti āha. Esa nayo sesesupi. **Asurehi parājītoti** asurehi parājayaṃ āpādito. **Rajadhajaṃ disvāti** parasenāya upagacchantiyaṃ uṭṭhitarajamattampi disvā ṭhitopi taṃ rajadhajaṃ disvā bhīrubhāvena **palāyanadhammo**.

Yassa dhajaggaparittassa. **Ānubhāvo vattati** asammukhībhūtāhipi¹ devatāhi sirasā sampatiçchitabbato. **Corabhayādīhīti ādi-**saddena rogabhayādīnañceva vaṭṭadukkhasa ca saṅgato daṭṭhabbo vidhinā bhāvite parittassa atthe upacārajjhānādīnampi ijjhanato.

Dīghavāpīnāmake gāme cetiyam **dīghavāpicetiyam. Muddhavedikā** nāma hammiyam parikkhipitvā katavedikā. Buddhagatam satim upaṭṭhapetvā parittarakkhaguttim āha. Parittassa ānubhāvena **dve iṭṭhakā -pa- aṭṭhaṃsu.** Tathā hi **tasmim nissenīyam ṭhite -pa- aṭṭhaṃsūti.**

Dhajaggasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vepacittisuttavaṇṇanā

250. “Mahānubhāvātāya asurānam cittavepanena vepacittī”ti vadanti. Isīhi pana abhayam yācite “bhayameva dadāmi”ti vatvā tehi “akkhayam hotu te bhayan”ti abhisapavasena vuttakālato paṭṭhāya vepanacittatāya “**vepacittī**”ti vuccati, yam lokiyā “pulomo”ti ca vadanti. Nipātapadānipi kānici atthavisesajotakāni hontīti āha “**nipātamattan**”ti hetu-atthādīnamettha asambhavato. **Tanti** sakkam devānamindam. **Kaṇṭhe pañcamehīti** kaṇṭhabandhanapañcamehi, vibhatti-alopena niddeso. **Cittenevāti** “imam bandhāmi, ayam bajjhatū”ti uppannacitteneva. **Bajjhati** baddho hoti, ayam devānubhāvo. **Muccatīti** etthāpi eseva nayo. **Dasahīti** “corosī”ti-ādinā idha vuttehi dasahi. Tenāha “**imehī**”ti. Nibbattitvā cirakālatam upādāya khumsanavasena vadati “**jarasakkā**”ti. **Na tam** akkosam **manasi karoti** dīgharattam khantisoraccesu niruḷha-ajjhāsayattā. **Mahāpaṭiggahaṇanti** mahantam upasamabyañjanam. **Assāti** vepacittassa.

Paṭisaṃyujeti paṭisattu hutvā saṃyuddham kareyya. Tenāha “**paṭipphareyyā**”ti. **Upasamam -pa- maññe** upasameneva paccatthikassa nāyakabhūtassa

1. Asambhavapubbakāhi (Ka)

kodhassa paṭisedhanato. Tādise hi kodho paṭikiriyaṃ alabhanto anupādāno viya jātavedo vūpasammati. **Yadā**-saddo hetu-attho, na kālatthoti āha “**yasmā taṃ maññati**”ti. **Tāvadeva dve gāvo yujjhanteti** tasmimyeva khaṇe dvīsu goṇesu yujjhantesu.

Khantito uttaritaro añño attho na vijjati anantareva assa virodhaṃ anattaṃ paṭibāhitvā diṭṭhadhammikassa ceva samparāyikassa ca samvidhānato. **Taṃ khantiṃ paramaṃ āhu** seṭṭhabalaṃ virodhapaccayaṃ abhibhuyya pavattanato. Bālayogato bālo, tassa balaṃ **bālabalaṃ**, aññānanti āha “**bālabalaṃ nāma aññānabalaṃ**”ti. **Taṃ yassa balanti** taṃ aññānabalaṃ yassa puggalassa balaṃ, **abalameva taṃ** paññābaleṇa viddhaṃsetabbato. **Paṭivattā na vijjatī**ti dhammaṭṭhaṃ paṭippharivā abhibhavivā pavattā natthi. Paṭivacanamattaṃ pana koci vadeyyāpi, taṃ akāraṇanti dassento “**paṭippharivā vā**”ti-ādimāha. **Bālabalanti** “paṭippharivā”ti vacanassa kāraṇavacanāṃ. **Tasseva puggalassa** paṭikujjhanakassa. Nānattāvitakkanato **ubhinnaṃ atthaṃ**. **Ticicchantanti** anattapaṭibāhanamukhena paṇḍitakiccakaraṇena paṭisedhentaṃ. “Bālo ayan”ti evaṃ paññāpetum hetuphalānaṃ anavabodhato **catusaccadhamme achekāti**.

Vepacittisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Subhāsitaḥajayasuttavaṇṇanā

251. “**Chekatāyā**”ti vatvā tassa vattuṃ chekabhāvaṃ dassetuṃ “**evaṃ kirassā**”ti-ādimāha. **Gāhanti** laddhiṃ. **Mocetvāti** yassa puna “coro”ti uttari vattuṃ na sakkoti, evaṃ vimocetvāti paṭhamaṃ vattuṃ na sakkā. **Garūti** bhāriyaṃ, dukkaranti attho. **Pacchāti** “parassā”ti vutto so kiñci paṭhamaṃ vadanto attano adhippāyaṃ pavedeti nāma, taṃ yathāsatti viditamano tassa uttari vattuṃ sakkoti. Tenāha “**parassa vacanaṃ anugantvā pana pacchā sukhaṃ vattun**”ti. Api ca asurindena “hotu devānaminda subhāsitena jayo”ti paṭhamaṃ vuttaṃ, viseso ca pubbaṃ upanentaṃ anuvattati. Vacasi kusalo sakkō devarājā taṃ visesaṃ teneva pubbaṃ upanayāpento upalāpanavasena

“tumhe khvetthā”ti-ādimāha. **Pubbadegā**ti sakkapamukhāya devaparisāya loke pubbeva uppannattā “pubbadevā”ti pasamsavacanam. Vepacittim sandhāya “tumhe”ti, “pubbadevā”ti ca vuttattā “**tumhākam tāva paveṇi-āgataṃ bhaṇathā**”ti vuttam. Gāravaṭṭhāniyattā vepacittino bahuvacanapayogo. Daṇḍena avacāro avacaraṇam daṇḍāvacaro, natthi ettha vutto daṇḍāvacaroti **adaṇḍāvacarā**, sakkena vuttā gāthāyo.

Subhāsitaḥayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kulāvakasuttavaṇṇanā

252. **Rathasaddoti** rathālaṅkārabhūtānam kiṅkiṇikajālādīnam saddo. Tathā **dhajasaddo**. **Ājānīyasaddoti** ājānīyānam hasitasaddo ca. **Karuṇāsamāvajjitahadayoti** paṇānam anuparodhena paṇāmitacitto. **Īsāmukhenā**ti rathakapparamukhena. **Puññapaccayanibbattoti** uḷāram suvipulāram puññam paccayam katvā nibbatto. **Na sajjati** katthaci appaṭighaṭṭanena gacchanto. **Simbalivanenā**ti simbalivanamajjhena. **Vibhaggam nimmathitanti** ito cito vibhaggañceva niravasesato mathitañca hoti.

Kulāvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nadubbhiyasuttavaṇṇanā

253. **Supaccathīkoti** suṭṭhu ativiya paccathiko paṭisattu. **Gahitosī**ti devapāsenā bandhitvā gahito asi. **Baddhova ahosi** sakkassa puññānubhāvena. Cetiyaṛājā kira imasmim imasmim kappe tato pubbe kenaci avuttapubbam kharamusāvādam abhāsi, tāvadeva virajjhivā mahāpathaviyā vivare dinne nipatitvā avīci-aggijālānamindanamahosi. Tam sandhāya vuttam “**cetiyaṛaṇṇo pāpam sandhāyā**”ti. **Mahāpāpānī**ti mahantāni garutarāni pāpāni. Tathā hi vepacittino sapaṭhakaṛaṇe nidassanabhāvena etāni aṭṭhakathāyaṃ āgatānīti.

Nadubbhiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Verocana-asurindasuttavaṇṇanā

254. **Dvārapālarūpakāni viyāti** dvārapālākārena katapaṭimāyo viya. **Vāyametheva**, na antarā saṅkocaṃ āpajjeyyāti adhippāyo. **Nippannasobhanesūti** nippannabhāvena sundaresu. Sabbe hi anippannā atthā na sobhanti¹. **Kiccajātāti** vippakatabhāvena sañjātakiccā. **Akiccajātoti** asañjātakicco kiccarahito nāma natthi gamanaṭṭhitasayanānisajjādivasena uppajjanakadukkhavinodanabhāvato. **Saṃyogaparamātveva sambhogāti** imesaṃ sattānaṃ saṃbhuñjitabbavatthūni nāma pakatiyā virodhasilānīpi, asaṃyogena vā asundarānīpi, tāni abhisankharaṇapacanasāmyojanaparamāni veditabbāni tathā sati sambhogārahabhāvūpagamanato. Tenāha “**pārivāsika-odanādīni**”ti-ādi. Uṇhāpetvā paribhuñjitabbayutte paribhajjivāti adhippāyo.

Verocana-asurindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā

255. Jāmātikā vuccati dhībhupati, sasuro bhariyāya pitā, tasmā ime antaravattino dve janā sakkavepacittino sujāya vasena **jāmātikasasurā**. “**Ciradikkhitānan**”ti dikkhitvā pabbajitvā cirakālānaṃ vatasamādānavasena ito bāhirakānaṃ pabbajitānanti āha “**cirasamādinnavatānan**”ti. **Ito paṭikkamāti** ito yathāṭṭhānato apehi apakkama. **Na paṭikkūlasaññino** guṇe gāravayogato. Devā hi yebhuyyena “mayāṃ pubbe guṇavante payirupāsivā tesāṃ ovāde ṭhatvā puññāni upacinitvā idhūpapannā”ti guṇavantesu ādarabhāvaṃ upaṭṭhapenti.

Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Sabbeti aniṭṭhānika-anantabhāvena, sobhananti (Ka)

10. Samuddakasuttavaṇṇanā

256. **Cakkavāḷamahāsamuddapiṭṭhiyanti** cakkavāḷapabbatapādasamantā mahāsamuddatīrapiṭṭhiyam. Yatheva sinerusamīpe mahāsamuddo anupubbaninno anupubbapoṇo anupubbapabbhāro, evaṃ yebhuyyena cakkavāḷapādasamīpepi. Tenāha “**rajatapattavaṇṇe vālukapuline**”ti. **Vuttappakārāsūti** anantarasutte vuttappakārāsu. **Assamapadenāti** assamapadavemajjhena. **Evaṃ cintayimsūti** “yam nūna mayan”ti-ādinā yathā pāḷiyam āgataṃ, evaṃ mantayimsu.

Ichchitakaroti yadicchitakaraṇaṃ. **Duṭṭhānanti** durāsayānaṃ. Te pana duṭṭhajjhāsaya viruddhā hotīti āha “**duṭṭhānaṃ viruddhānaṃ**”ti. **Pavuttanti** bījaṃ sandhāya vapitaṃ. Tenāha “**khetto patiṭṭhāpitan**”ti.

Sāyamāsabhattanti sāyam asitabbabhojanaṃ. Yathāvāraṃ bhakkhitametaṃ devānaṃ viya sukhumaṃ guruvāsaṅca na hotīti “**bhattan**”ti vuttaṃ. **Gelaññajātanti** sañjātageḷaṇṇaṃ. **Vepatīti** kampati pavedhati.

Samuddakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavagga

1. Vatapadasuttavaṇṇanā

257. Samādātabbato **vatāni**, aññamaññaṃ asaṅkarasabhāvena pabbajitabbato **padāni**, tato eva asaṅkiṇṇabhāgāti katvā “**vatakoṭṭhāsāni**”ti vuttaṃ. **Samattānīti** puññavisesatāya pujjabhavaphalanibbattanena kittisaññānena ca samaṃ attāni samattāni. **Paripuṇṇānīti** akhaṇḍādibhāvena sabbaso puṇṇāni. **Samādinnānīti** tattha sakkaccakāritāya sammā ādinnāni. **Mātulanīti** pitubhaginī, na yā kācimātulassa bhariyā kulajeṭṭhakānaṃ adhippetattā, bhariyāpi vā mātulasambandhato gahetabbā¹, tathā sati mahāpitubhariyādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo.

1. Adhippetabhariyamātulasambandhato gahetabbato (Ka)

Ādi-saddena jeṭṭhabhaginīnaṃ saṅgaho. **Apacitikāra**koti tesāṃ paccuṭṭhānakaro. Yo koci dadantopi sāpekkho deti, so muttacāgo na hoti, ayaṃ pana na evanti “**muttacāgo hoti**”ti vuttaṃ. **Vissaṭṭhacāgoti** nirapekkhapariccāgoti attho. Yathā paṇātipātabahulo “lohitapāṇi”ti vuccati, tathā dānabahulo “payatapāṇi”ti vuttoti āha “**deyyadhammadānatthāya sadā dhotahattho**”ti. **Vossaggaratoti** deyyadhammassa pariccajane abhirato. **Parehi yācitabbārahoti** parehi yācituṃ yutto icchitassa atthassa tāvadeva vissajjanato. **Dāneneva**¹ yuttoti sabbakālaṃ dāneneva yutto abhiṇṇaṃ pavattamahādānattā. **Dāne ca saṃvibhāge cāti** parassa sampuṇṇaṃ katvā pariccajanasaṅkhāte dāne ca attanā paribhuñjitabbato saṃvibhajanasāṅkhāte saṃvibhāge ca **rato** abhirato.

Vatapadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

258. **Manussabhūtoti** manussesu bhūto, manussattaṃ vā patto. **Āvasathanti** nivāsaṭṭhānaṃ kāretvā adāsi, tasmā vasaṃ adāsīti **vāsavo**. Attha-saddo idha kāraṇapariyāyoti āha “**sahassampi kāraṇānaṃ**”ti. Svāyamattho heṭṭhā vibhāvitova. **Vinicchinati**, tasmā sahasaṃ paññā-akkhīni² etassāti **sahassakkho**. Maghaṃ vuccati dhaṇaṃ, taṃ pana saddhāsaṅkhātaṃ maghaṃ assa atthīti **maghavā**. Pure dānaṃ dadātīti **purindado** anuṇāsikalopaṃ akatvā. Puññāni kātuṃ sakkotīti **sakko**.

Sakkanāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahālisuttavaṇṇanā

259. **Soti sakko** devarājā. Bahuvacane vattabbe ekavacanaṃ vuttaṃ. Vuccatīti vacanaṃ, attho. Tasmā **bahuvacaneti** bahumhi attheti

1. Yācayogeneva (Aṭṭhakathāyaṃ)

2. Paññā-akkho (Ka)

attho. Yathā paṭipajjanto anukkamena te dhamme samādiyitvā sakko sakkattaṃ ajjhagā, taṃ paṭipattiṃ dassetuṃ “**sakko kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Anantareti** sakkabhāvassa atītānantare attabhāve. **Taṃ sabbanti** sakkassa maghamāṇavakāle sammāpaṭipattiṃ, tāya sakkabhāvūpagamanañcāti taṃ sabbaṃ. **Vutto**, tasmā tattha vuttanayeneva veditabboti adhippāyo.

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Daliddasuttavaṇṇanā

260. **Manussadaliddoti** manussesu duggato. **Manussakāruññatanti** manussesu paramanihīnataṃ. **Manussakapaṇoti** manussesu vā paramanihīno. **Tasmim̐ thāneti** tassa devaputtassa tasmim̐ uppajjanaṭṭhāne **Lāmakato cintenti** tassa purimavatthum̐ nissāya hīnato cintenti. **Kathenti** tameva paresaṃ kathenti. **Vitthārenti** vuttamatthaṃ vitthārikam̐ karonti. Sabbadā paricchijja parivārasampanno hutvā aḍḍhaṭṭharatane hatthikkhandhe mahaccarājānubhāvena nisinnattā **janakāyena samullokiamāno**. **Avalambanti**¹ olambanti. **Vandanamattaṃ vā nāhosi**, Aññadatthupaccekabuddhato attano samānādarakiriyaṃ paccāsīsati. Tena vuttaṃ “so”ti-ādi. **Kvāyanti** ko ayanti byāpannavasena vadati. Kāḷarattehi suttehi sibbitattā vaṇṇavikāraṃ disvā “**kuṭṭhicīvarāni pāruto**”ti āha. **Mahāniraye nibbattivā** mahādukkhaṃ paccanubhoti. Tadanurūpapāpakammassa vipākāvasesena laddhokāsenā **Rājagahe -pa- paṭisandhim̐ gaṇhi**. Kāmañca ettha paṭisandhiggahaṇaṃ kusalakammeneva, tassa pana akusalakammassa vipākino balavabhāvato vuttaṃ “**vipākāvasesenā**”ti. Tenāha “**gahitakālato -pa- nikkhanto**”ti. Bhikkhāya caritum̐ samatthakālato paṭṭhāya rogassa balavatāya **maṃsāni -pa- patanti**. **Ñānam̐ pesetvāti** vipassanāpaṭipāṭiyā bhāvanāñānam̐ nibbānam̐ paṭipesetvā pavattetvā. Indriyānam̐ paripakkattā satthu desanāvīlāsena **sotāpattiphale patitṭhito**. **Cumbaṇanti** pādacumbaṇam̐. Kuṭṭhino hi sakalapādalam̐² mārujīti

1. Gaḷantīti (Aṭṭhakathāyaṃ)

2. Sakalapādakam̐ (Ka)

cumbaṭaṃ katvā taṃ pādātale bandhitvā gacchanti, **mattikapāṭiṃ bhinditvā viya** tathā nihīnāmanussattabhāvato cavitvā **suvannaṇapāṭiṃ paṭilabhantoviya** devattabhāvaṃ gaṇhanto cuticittato dutiyacittavāre ādānacittakkaṇe devaloke nibbato.

Maggenāgatāti maggādhigamanena āgatā uppannā. **Ariyakantasīlanti** ariyānaṃ kantaṃ maṇāpaṃ manoramaṃ sīladhammaṃ. Ariyānaṃ adhicitta-adhipaññāsikkhā viya adhisīlasikkhāpi sabbā ativiya kantā evāti āha “**kiñcāpi**”ti-ādi. **Imasmiṃ panattheti** imasmiṃ sotāpannassa bhavaśāṅkhāte atthe niddhāretvā vuccamāne. **Pañcasīlampi** yasmā diṭṭhi viya bhavantarepi **appahīnaṃ**.

Daliddasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā

261. Āramanti ettha sattāti **ārāmā**, manoramā upavanādayo. Te eva cetenti ettha saddhāya attano pītisomanassaṃ sandhahantīti **cetiyāti** ca vuccanti. **Manussaramaṇīyabhāvassāti** manussānaṃ āramaṇīyabhāvassa. Tassa pana sīlādiguṇavasena acinteyyāparimeyyānubhāvātāpi hotīti bhagavā “**nāgghanti soḷasin**”ti avoca. Acetanāya bhūmiyā ramaṇīyatā nāma guṇavisiṭṭhānaṃ ariyānaṃ sevanavasena veditabbāti vuttaṃ “**idāni -pa-gāme vāti-ādimāhā**”ti.

Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Yajamānasuttavaṇṇanā

262. **Yajantānanti** dakkhiṇeyyaṃ uddissa dentānaṃ. Atṭhuppattiko suttanikkhepoti dassetvā atthavaṇṇanaṃ kātuṃ “**tadā kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Agganti** seṭṭham. Tehi tehi vā yathāladdhasappi-ādayo mā nassantu, aggabhāvena gahitāni sappi-ādīni kevalaṃ aggimhi jhāpanena,

devā manussā micchāgāhena mā nassantu. **Takkenā**ti takkamattena. “Kathemā”ti amhe maññatha, idāni passatha, paccakkhato ayam vo -pa-āgacchatīti āhamsūti yojanā.

Upadhivipākanti upadhīsu vā vipaccati, upadhayo vā vipākā etassāti upadhivāpākam. **Vipphāravantaṃ hoti** vipulapakkhātāya. **Bhikkhusaṅghassa adamsu** “sammāsambuddhena mahābrahmunā ca evaṃ ovādo dinno”ti.

Yajamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā

263. **Uṭṭhāhāti** uṭṭhānam kāyikavīriyaṃ karoti. Tenāha “**vicara loke**”ti. Cetasikavīriyaṃ pana bhagavatā matthakaṃ pāpitameva. Tenāha “**vijitasāṅgāmā**”ti. **Dvādasayojanikassa** uccabhāvena. Vitthārato pana āyāmato ca anekayojanasatasahassaparimāṇacakkavāḷaṃ atibyāpetvā ṭhitassa. **Pannabhārāti** pātita bhāra. Nikkhepi tabbato bhārāti āha “**oropitakhandhā**”ti-ādi. Te hi taṃsamaṅgino puggalassa sampātanaṭṭhena **bhārā** nāma. Vuttaṃ hetam “bhārā have pañcakkhandhā”ti¹. Tadekadesā ca **kilesābhisaṅkhārā**. **Pannarasāya puṇṇamāya rattinti** yathā pannarasapuṇṇamāya rattiyaṃ paripuṇṇakāle upakkilesavimutto cando sobhati, evaṃ tava cittaṃ sabbaso upakkilesavimuttaṃ sobhatīti adhippāyo.

Buddhavandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā

264. **Puthuddisāti** bahudisā. Kā pana tāti āha “**catasso disā catasso anudisā cāti**. Anudisāgahaṇena cettha uddham adhopi gayhatīti ca dasseti. **Bhūmivāsinoti** bhūmipaṭibaddhavuttino. Etena rukkhapabbatanivāsinopi gahitā honti. **Cirarattasamāhitacitteti**

1. Saṃ 2. 22 piṭṭhe.

upacārappanājhānāni uppādetvā aparihīnajjhānatāya cirakālaṃ samāhitacitte. **Āpāṇakoṭṭikanti** jīvitapariyantam yāvajīvam. **Evamādīti ādi-**saddena avasesapuññakiriyavattūni saṅgaṇhāti. Niccasīlavasena **pañcahī**, niyamasīlavasena **dasahi**. **Pi-**saddena tato katipayehi uposalasīlavasena aṭṭhahipīti dasseti. **Dhammikehīti** dhammato anapetehi. **Pamukhoti** pamokkho.

Gahaṭṭhavandanā suttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Satthāravandanāsuttavaṇṇanā

265. **Brāhmajāṇukoti** dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṃ pathaviyaṃ ṭhapetvā vandamāno brahmajāṇuko nāma tathābhūto hutvā. Yajitabbato **yakkho**, pūjanīyo. Evaṃ pūjāvisesayogato sakkoti āha “**so yakkhoti so sakko**”ti. Sakkassa namakkārabhājanabhūtaṃ hi pucchanto mātali “**ko nāma so yakkho**”ti āha. **Guṇanemittakehīti** guṇahetukehi. Anantāni hi buddhānaṃ nāmāni, tāni ca kho sabbānipi guṇanemittakāneva anantaguṇattā. Vuttaṃ hetam—

“Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino.

Guṇena nāmamuddheyam, api nāmasahassato”ti.

Tasmā **anomanā**manti paripuṇṇaguṇanāmanti attho. **Samatikkamenāti** sammā samucchindanasena atikkamanena. Kilesārīnaṃ apetaçayoti **apacayo**, so āramitabbaṭṭhena ārāmo etesanti **apacayārāmā**. Tenāha “**vaṭṭaviddhamāne ratā**”ti.

Satthāravandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā

266. **Pūtimhi** dehe **mātu sarīre** sayanato, **attano eva vā** pūtideham **sarīraṃ** tasmim ṭhitatāya **avattharivā sayanato**

pūtidehasayāti yojanā. **Kuṇapamheteti** ete manussā asuciduggandhajegucchaṭikkūle mātukucchisaṅkhāte kuṇapasmiṃ dasa māse nimuggā. Tesam kinnāma tvaṃ pihayasīti yojanā. **Etesam etaṃ pihayāmi**ti etesam isīnaṃ etaṃ sammāpaṭipattim pihayāmi. Idāni taṃ paṭipattim dassetuṃ “**na te sam koṭṭhe openti**”ti vuttam. **Dhaññaṃ koṭṭhe na pakkhipanti** pakkhipitabbassa ca abhāvato. Tenāha “**na hi etesam dhaññaṃ**”ti. **Paresam niṭṭhitanti** paresam gahitaṃ santakaṃ tesam pākāya niṭṭhitaṃ. **Bhikkhācāravattenā**ti piṇḍācariyāya. **Esamānā** pariyesantā. **Evam pariyaṭṭhena** yāpenti, na esanti anesanaṃ. **Susamādinnasundaravatā**ti suṭṭhu samādinnasobhanavatā.

Evam subhāsitabhāsinoti ganthadhuravipassanādhurānaṃ vasena guṇaparimāṇasubhāsitasseva bhāsanasīlā. Ariyena tuṇhībhūtena **tuṇhībhūtā**. Tato eva manassa sātisayaṃ **samañcarā**. Gahitadaṇḍesu parāmāsādipayuttesu daṇḍādānādihetu uppajjanakakilesapariḷāhābhāvato **niḃbutā**. Tenāha “**vissaṭṭhadāṇḍā**”ti. **Sādānesū**ti sabhavādānesu. **Anādānā**ti tabbiraḥitā. Tenāha “**bhavayoni**”ti-ādi.

Saṃghavandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavagga

1. Chetvāsuttavaṇṇanā

267. **Vuttatthameva** heṭṭhā devaputtasaṃyuttavaṇṇanāyam.

Chetvāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā

268. **Dubbaṇṇo** duddayiko virūpavaṇṇo. **Okoṭimakoti** rassabhāvena avarakoṭimako. **Sakkena gahitanāmamevetam**, na pana so tathārūpo koci yakkho. Tenāha “**eko rūpāvacarabrahmā**”ti. Yadi evaṃ kasmā so tathārūpo hutvā āgatoti āha “**sakko kirā**”ti. Kathaṃ panettha nāyati “so eko rūpāvacarabrahmā, na paneso avaruddhakayakkho”ti yuttim dassento “**avaruddhakayakkhā panā**”ti-ādimāha. **Devānam** vacanam **sutvā**. **Pharusenāti** pharusasamācārena. “Ko nāma mayhaṃ āsane sannisinno”ti akkhantiṃ anuppādentō **khantiyaṃ thatvā**. **Balavacittikāranti** garutaram sakkārabahumānam. **Nīcavuttiyāti** paramanipaccakāre suvūpasamane ca dassiyamāne. Sakkassa tāya eva ācārasampattiyā **sakkāsane thātuṃ**, attano ca āvikātuṃ **asakkonto antaradhāyi**. **Upahatacittomhīti** khantimettānuddayāsabbhāvato parasmiṃ upahatacittomhīti sakko attano sabhāvaṃ vadati. **Kodhavase vattetunti** kodhena attano vase nibbattetuṃ na sukaromhi, atha kho kodhaṃ mayhaṃ vase na vattemīti adhippāyo. **Ciram** na **kujjhāmīti** yadi me kadāci kodho uppajjeyya, taṃ kodhaṃ anuvattento cirakālam na kujjhāmi. **Na upanayhāmīti** anto sace me kodho uppajjeyya, khippameva ca naṃ paṭivineyyanti taṃ me pubbeva vataṃ paripūritaṃ.

Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sambarimāyāsuttavaṇṇanā

269. **Ābādhikoti** ābādho assa atthīti ābādhiko. **Vācesīti** sikkhāpesi. Sambaro nāma asuramāyāya ādipuriso purātano asurindo. Taṃ sandhāyāha “**yathā sambaro**”ti-ādi. **Evaṃ paccati** aññopi māyāvī māyam payojetvā. Upavādantarāyo nāma khamāpane sati vigacchati, pākatikameva hotīti āha “**evamassa**

phāsu bhaveyyā”ti. **Tenā**ti vepacittinā sambaravijjāya adānena vañcitatthā. **Tathā akatvā**ti isīnaṃ santikaṃ netvā khamāpanavasena kātabbaṃ akatvā.

Sambarimāyāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Accayasuttavaṇṇanā

270. **Sampayojesunti aññamaññaṃ vācasikaṃ pharusam payojesuṃ.** Tenāha **“kalaham akamsū**”ti, vivādam akamsūti attho. **Atikkammavacananti** vacīsaṃvaram atikkamitvā vacanaṃ. Yasmā accaye desiyamāne taṃ khīṇayati aññamaññaṃssa khamamānassa khamanaṃ paṭiggaṇhato, tasmā vuttaṃ **“nappaṭiggaṇhātīti na khamatī**”ti. Tumhākaṃ vase vattatu, visevitaṃ akatvā yathākāmakaraṇīyo hohu. Mittadhammo idha uttarapadalopena **“mitto**”ti vuttoti āha **“mittadhamme**”ti. **Karaṇavacananti** **“mittehī**”ti karaṇavacanaṃ bhummatthe. Tenāha **“mittesū**”ti. Yathā nibbattasabhāvassa bhāvato aññathattaṃ **jarā**, evaṃ mittabhāvato vuttavipariyāyo amittadhammo jarāpariyāyena vutto. **Agārayham** anavajjaṃ sabbaso pahīnakilesaṃ. Tenāha **“khīṇāsavapuggalan**”ti.

Accayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Akkodhasuttavaṇṇanā

271. **Kodho tumhe mā abhibhavīti** ettha kodhena anabhibhavanīyattaṃ khantimettākaruṇāditappaṭipakkhadhammaparibrūhanena. Tathā hi taṃsamaṅgino kodho abhibhuyyati āha **“tumheva kodham abhibhavatha. Kujjhantānaṃ mā paṭikujjhithā**”ti. **Paṭipadāti** esā paṭipatti. **Mettāti** appanāppattā mettā. Tadupacāro **mettāpubbabhāgo**. Na vihiṃsati kiñci etāyāti **avihimsā**. **Karuṇāti** appanāppattakarūṇā veditabbā.

Tadupacāro **karuṇāpubbabhāgo. Lāmakajananti** khanti-ādīsu
yonisomanasikārābhāvena gārayhasamācārasamāyogena ca nihīnaṃ jaṇaṃ.
Paccayaparisuddhiyā **kodho** abhimaddamāno puggalaṃ **abhimaddati**, tassa
so paṭisaṅkhānabhāvanābalehi sammadeva pahātabboti.

Akkodhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya
Sakkasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ samattā.

Niṭṭhitā ca sāratthappakāsiniyā
Saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya sagāthāvaggavaṇṇanā.

Paṭhamo bhāgo niṭṭhito.

Saṃyuttaṭṭikāya paṭhamabhāge

Saṃvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A]	
Akatūpāsano	197		Ajito	227
Akālo	85		Ajiraṇena	129
Akutūhalaṃ	181		Ajjasatṭhim	264
Akutobhayam	291		Ajjhattam	174
Akuppam	165		Aññāṇī	242
Akkhātāram	88		Aṭṭhavaṅko	181
Akkheyyam	88		Aṭṭhivedhī	244
Akkheyyato	87		Aṭṭhuppattiko	176
Akhilo	284		Aḍḍhamāsam	312
Agati	226		Aṇusahagate	273
Aggam	292		Ataranto	47
Aggacetiye	282		Atikālena	301
Aggamahesī	300		Atikkamabhūtam	292
Aggiparicaraṇavasena	258		Atikkamitvā	172
Aggihuttam	260		Atigahetvā	219
Agham	106, 168		Atittam	267
Aghajātassa	154		Atirekam	148
Angāni	285		Atirocamānam	267
Angārāva	224		Ativattāmi	47
Angāre	184		Ativijjhivā	292
Acalaṃ	271		Ativelaṃ	299
Acavanadhammaṃ	241		Attabhāvo	64, 92
Accāyikakammaṃ	108		Attham	239
Acchandikā	237		Atthakathā	16
Accharāsaṅghaparivuto	152		Attharaso	322
Accherarūpaṃ	279		Atthavasam	281

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthābhisamayā	31	Aniṭṭhaṅgato	301
Atthāvahatam	285	Animittā	83
Atthuddhāro	328	Anivattantam	273
Attho	328	Anissito	81
Adaṇḍāvacarā	334	Anu-āvisi	167
Adiṭṭhippatto	246	Anukampāya	268
Adhikicca	273	Anukulam	180
Adhipati	201	Anukkamma	240
Adhimucchito	211	Anugam	177
Adhobhāgaṅgamanīyā	48	Anugāmikam	321
Adhomukhaṭhapitam	173	Anucchavikāhi	287
Anagāriyam	282	Anujānāpesi	293
Anacchariyā	231	Anujīvino	194
Anaññasādhāraṇam	321	Anuṭṭhahanto	330
Ananusandhikā	268	Anuttaram	10
Anantadassī	243	Anubujjhim	220
Anabhibhūto	242	Anubrūhanam	231
Anariyamagge	146	Anupagamāno	279
Analaṅkatā	97	Anupacāre	249
Anavaṭṭhitacittā	158	Anupattim	143
Anasanena	289	Anuparodhakaram	288
Anassavā	277	Anupubbikatham	317
Anāthapiṇḍiko	41	Anuppāditapubbassa	290
Anāyūhanto	46	Anumānabuddhiyā	155
Anāvaṭam	151	Anuyuttā	316
Anāvilo	306	Anurodhavirodhesu	210
Anāsavo	219	Anuvādavimuttā	286
Aniketā	299	Anusayavasena	301
Anikkīlitāvī	84	Anusāyiko	216
Aniccā	75	Anusāsam	142

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anusiṭṭhi	150	Apunabbhavāya	275
Anusocanti	72	Apunabbhavo	310
Anotiṇṇaṃ	165	Apeyyamaṇaṃ	193
Anomanāmaṃ	341	Appaṭivānīyaṃ	318
Antako	201	Appaṭividdhā	69
Antaragamaṇāni	199	Appaṭiṭṭhitena	219
Antaradhāyi	50	Appatissā	277
Antare	331	Appatisso	238
Antarena	251	Appamādo	251
Antalikkhacaro	210	Appameyyo	245
Anto	81	Apparajakkhajātikā	233
Antotuccho	291	Appasādena	267
Andhībhūto	242	Aphusantaṃ	90
Andho	323	Abbudaṃ	139
Anvāyikā	270	Abbhantaraṃ	322
Apacayārāmo	341	Abbhutavittajātā	278
Apacayo	341	Abyattena	80
Apacitikārako	337	Abyādhitā	329
Apacitā	278	Abyāmissatā	42
Apanāmesi	309	Abhassatha	219
Apanīyati	277	Abhikkantaṃ	173
Apanetvā	17	Abhikkantā	42
Aparacetanaṃ	65	Abhikkantena	42
Aparajjhivā	247	Abhigijjhanti	97
Aparibhuñjitvā	83	Abhigītaṃ	259
Apaharanto	81	Abhijappanti	242
Apākaṭā	41	Abhidantaṃ	80
Apāpuretaṃ	233	Abhidhāvatha	313
Apāyesi	243	Abhibhavi	344
Apisuṇavācāvasena	287	Abhibhavitvā	227

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abhibhū	242	Avajjhāyanti	250
Abhimaddati	345	Avajjhāyanto	219
Abhiyaṃsu	330	Avāyamanto	330
Abhirūpe	42	Avijahitā	214
Abhisamayattho	31	Avinibhuttadhamme	99
Abhisamayo	31	Avindi	147
Abhisambudhaṃ	314	Avibaddhāya	288
Abhuñjitabbaṃ	259	Avilomento	17
Abhūtapubbāya	278	Avisaṃvādanaṃ	273
Amaggo	130	Avihimsamāno	81
Amanuñño	309	Avihimsā	344
Amanussā	316	Asaṃhīrā	292
Amūliko	295	Asaṅkuṭitena	253
Ambujo	150	Asaṅcāletvā	281
Ayyikaṭṭhāne	265	Asaddahanto	323
Arakkhiyāni	290	Asanaṃ	159
Araññaṃ	275	Asappurisabhūmiṃ	30
Araṇā	141	Asamāhitassa	71
Aratiṃ	283	Asammohena	27
Arasarūpo	322	Asahanto	245
Ariṭṭhako	203	Asikkhito	197
Ariyakantasīlam	339	Asitena	273
Ariyamaggaṇāḷena	269	Asithilaṃ	271
Ariyavihārā	40	Asuraṃ	144
Ariyasaṅgho	13	Asekkhaṃ	197
Ariyā	13	Asecanakaṃ	318
Arūpaṭṭhāyino	225	Asocantena	214
Avamsirā	146	Asme	242
Avakujjaṭṭhānaṃ	83	Assaddhā	237
Avakujjapaññaṃ	245	Assādo	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Assumukhā	103	Āyūhantā	46
Ahu	100	Ārakā	175
Ahuvā	284	Āraddhavīriyaṃ	298
		Āraddhavīriyo	165
[Ā]		Ārambhavīriyaṃ	250
Ākiṇṇakammanto	305	Ārammaṇaghanatā	271
Ākiṇṇaluddo	305	Ārādhettvā	323
Ākoṭetvā	274	Ārāmā	339
Āgatakiccaṃ	109	Ārāmo	41
Āgamanavipatti	195	Ālayaratā	230
Āgamavaro	15	Ālayā	230
Āgamo	15	Ālasiyaṃ	138
Ājānīyasaddo	334	Ālasyaṃ	79
Ājāniyo	78	Āluḷati	261
Ājīvupāyavipatti	195	Āluḷā	263
Ātataṃ	225	Ālokaṭṭhāne	250
Ātatavitataṃ	225	Āvaraṇena	109
Ātapena	98	Āsaṅkitaparisaṅkitam	148
Ādikalyāṇam	204	Āsi	253
Ādibrahmacariyikā	148	Āhacca	80
Ādiyitvā	267	Āhareyyaṃ	217
Ādhāya	80	Āhuti	260
Ādhāvanti	282	Āhutipiṇḍam	240
Ānubhāvena	14	Āḷavinagaraṃ	329
Āpāṇakoṭikaṃ	80, 341	Āḷaviyaṃ	282
Ābādhiko	246, 343	[I]	
Ābhatavaṇṇo	166	icchādhūpāyito	133
Ābhatā	16	icchitapatthitam	327
Āmisam	168	īṭṭhārammaṇam	284
Āyuttā	167	īthirūpārammaṇe	284

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[O]	
Uppāṭanaṃ	273	Oghataraṇaṃ	323
Uppāṭetvā	98, 219	Oghā	45
Uppāṭikaṃ	99	Oḍḍitaṃ	178
Ubbiggā	100	Oḍḍetvā	100
Ullaṅghito	133	Odhunanaṅvattā	165
Ullaṅghitvā	111	Onatavinatā	294
Ussāhena	264	Opaneyyiko	85
Ussukkajātesu	97	Obhāsayaṃ	42
[Ū]		Omaṭṭho	90
Ūrubaddhāsanaṃ	264	Oraṃbhāgiyāni	67
Ūhacca	222	Osakkante	320
[E]		Osakkasi	275
Ekaggacitto	195	Osakkitvā	330
Ekacakkhu	323	Osaṭamatte	111
Ekattaṃ	148	Osaṭāya	251
Ekadassī	165	Osīdāmi	47
Ekamūsikāya	327	Ohāriṇaṃ	181
Ekībhāvaṃ	169	Ohitasotā	211
Ekodī	150	Ohīnako	282
Eṇikūlasmiṃ	243	Oḷārikāni	268
Evaṃgataṃ	232	Oḷārike	273
Esamānā	342	[Ka]	
[O]		Kaṃsatāḷaṃ	225
Okappanalakkhaṇā	269	Kaṅkhā	30
Okoṭimako	195, 343	Kaṅjikaṃ	192, 257
Okkamati	72	Kaṇḍo	269
Okkākavaradharā	254	Kaṇhavattanī	172
Ogāhappatto	302	Katabhaṇḍaṃ	166
		Kathito	160

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kathinasūci	309	Kālā	66
Kanakasikharam	267	Kālike	84
Kappakolāhalaṃ	171	Kāsikacandanam	182
Kappitakesamassu	43	Kāsigāme	178
Kabarakkhīni	246	Kiccaṃ	266
Kamanīyāni	106	Kiccaghanatā	271
Kampetvā	294	Kiccajātā	335
Kamma-pariyosānam	274	Kilantaparivattanam	265
Kammabhaṅgam	267	Kilamati	275
Kammavivaṭṭena	186	Kilāsubhāvo	267
Kammasajjā	243	Kilesanibbānena	49
Kammāvaraṇena	237	Kilesapāsenā	204
Karuṇā	344	Kilesavaggagato	283
Karuṇāsītalam	2	Kilesavūpasamam	317
Karuṇāsītalahadayo	2	Kilesasenam	220
Kalyāṇam	140	Kilesasenā	250
Kaḷārapiṅgalā	264	Kisam	98
Kāṇo	195	Kujjhivā	255
Kāmaṃ	216	Kuṇapamhi	342
Kāmagedho	199	Kuṇī	195
Kāmadukkham	324	Kupitāvilacittā	330
Kāmayānassa	76	Kumārivaṇṇasatam	220
Kāmūpanītā	83	Kummaggo	173
Kāmogho	45	Kulapaveṇim	81
Kāyavijambhanā	79	Kūṭāni	100
Kārako	107	Kūṭo	178
Kāraṇam	239	Kevalam	241
Kāraṇasuddhim	286	Kevalakappam	43
Kāraye	107	Kevalī	43
Kālayuttam	266	Koṭisammuṇṇaniyā	301

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ga]	
Kotthuko	167	Gatattā	242
Kodhavase	343	Gatamalaṁ	10
Kopantaro	108	Gatiyo	6, 272
Kosajjasamsīdanaṁ	272	Gativimuttam	6
Kosalikā	206	Ganthati	327
[Kha]		Ganthe	258
Khañjo	195	Gandhamaṇḍalamāḷe	266
Khaṇo	31	Gandhamadhu	317
Khattiyo	78	Gandhārammaṇaṁ	305
Khanitvā	219	Gabbharasmiṁ	306
Khandhupadhīsu	206	Gamanabhāvaṁ	301
Khayaṭṭhena	164	Gambhīrasabhāve	279
Khayabhīruko	104	Gambhīro	229
Khādantā	293	Garu	333
Khāribhāro	262	Gavacchivijjhitam	309
Khittasaravegena	99	Gahito	312
Khippaṁ	178	Gāmaṇikā	158
Khiyyanti	250	Gāyanena	259
Khīraṁ	269	Gāravayutto	33
Khīranikā	275	Gāvo	136
Khuragge	224	Gāhāpesi	226
Khettakoṭṭim	273	Gilaviso	246
Khemaṁ	179	Gili	149
Khemattaṁ	211	Gīvapañcamāni	81
Khemattā	273	Guṇanemittakehi	341
[Ga]		Guyhassa	129
Gaganatalaṁ	267	Gūḷhaṁ	46
Gaṅgeyyako	243	Gelaññaḷātam	336
Gacchanti	69	Gottacaraṇaṁ	258
		Goyūsaṁ	240

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Gha]		[Cha]	
Ghaṭenti	299	Chaḍḍitakā	158
Ghaṭāvasena	99	Chaṇapūvaṃ	212
Ghaṭṭetāraṃ	186	Chaddantabhavane	292
Ghanaṃ	225	Chamāsikaṃ	179
Gharamesino	327	Chavadūsakaṃ	295
Ghāsamāmisam	287	Chātakadubbhikkhā	314
[Ca]		Chindanto	67
Cakkavattivattaṃ	290	Chindi	89
Cakkhuma	217	Chindite	167
Catunikāyiko	63	Chejjaṃ	104
Catupaccayasantoso	145	Chetaṃ	298
Caturaṅginī	186	Chetvā	103
Catusaccabuddho	69	Chedakaṃ	273
Caraṇāni	248	Chedanaṃ	273
Carati	297	[Ja]	
Cāgo	327	Jagganto	209
Cātuyāmā	167	Jaṅghasataṃ	99
Cāpallena	158	Jaṭapañhassa	257
Cittaṃ	93	Janataṃ	249
Cittakārā	85	Jane	217
Cittavossaggena	324	Janeto	248
Cittānantaraṃ	85	Jantuno	76
Cintāmaṇivijjā	171	Jarājiṇṇā	196
Ciraṭṭhitatthaṃ	17	Jarāturo	297
Cirassaṃ	292	Jalamānaṃ	267
Cuṇṇentā	320	Jālamāna	217
Cumbaṭā	338	Jāti	250
Cetiya	339	Jāti-uṇṇā	306
		Jātikkhayo	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Tha - Da]	
Jātimahallikā	196	Ṭhitiṃ	138
Jātiyā	258	Ḍayhamāno	153
Jānāti	71	Ḍenti	226
Jānikatā	255	[Ta]	
Jālinī	91	Taṇhāsotaṃ	148
Jālemi	262	Tanukassa	185
Jīrati	185	Tanuyā	81
Jīvitaṃ	63	Tandīmanatā	79
Jīvitaḥhīruko	104	Tapāṃ	202
Juhati	261	Tapokammaṃ	258
Jeto	41	Tapoguṇaṃ	153
Joti	194	Tapojigucchāya	167
Jotiṭṭhānaṃ	262	Tappaṭipakkhaṃ	324
[Jha]		Tabbhāvaṃ	307
Jhānanikanti	65	Tamaparāyaṇo	194
Jhānasukhaṃ	65	Tamo	3, 194
Jhānasukhena	245	Tareyya	71
Jhānassādo	65	Tasā	241
Jhāyanto	220	Tāpeyya	287
[Ña]		Tālacchāyaṃ	159
Ñāṇajotiṃ	262	Tāvatiṃsaṃ	74
Ñāṇathāmo	182	Tāḷitānaṃ	303
Ñāṇāloko	96	Tikicchantaṃ	256, 333
Ñātapariññā	87	Tiṇabijāni	240
[Tha]		Titthiyā	148
Ṭhapetvā	137	Tilakāhatā	264
Ṭhānaṃ	230	Tilavāho	248
		Tisākhaṃ	215
		Tīrayitvā	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Da]	
Tireti	87	Diṭṭhohatarāṇaṃ	324
Tuccho	158	Dibbavīhāro	40
Tulayitvā	164	Dibbo	40
Terasiyāpi	312	Dīghavāpicetiyāṃ	332
Tevijjādibhāvaṃ	291	Dukkarakārikā	201
[Tha]		Duggatā	157
Thaṇḍilaseyyā	295	Duṭṭhānaṃ	336
Thaddho	278	Duṭṭho	130
Thāmagato	301	Dutiyabhāge	266
Thāvarapakkhameva	241	Duttitikkhaṃ	80
Thāvarā	241	Duppaññā	237
Thiraṃ	241	Dubbaṇṇo	194, 343
Thullaphusitake	65	Dubbhago	207
Thūṇaṃ	179	Dubbhojanaṃ	313
Theravaṃsapadīpānaṃ	17	Duranugamaṇo	102
Thero	277	Dussantaṃ	301
[Da]		Dussāvudhaṃ	320
Dakkiṇāgirisimī	265	Devadundubhi	211
Daddallamānā	222	Devaputto	142
Dabbajātiko	283	Dehanikkhepanaṃ	83
Damo	70, 328	Doṇassa	185
Daso	242	Dosagaru	108
Daḷhadhammo	159	Dosābhāvaṃ	286
Dānaṃ	156	Dvaṅgulakappo	43
Dānadāso	156	Dvārapālarūpakāni	335
Dānapati	156	Dvicakkhu	323
Dāru	262	[Dha]	
Dārusākam	224	Dhanajāni	100
Diṭṭhakaṭṭhe	273	Dhanañjānigottā	254
		Dhamamānāya	206

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhammaṃ	10	Naradevānaṃ	75, 301
Dhammacakkaṃ	237	Naramarā	4
Dhammacariyā	199	Naro	93
Dhammanetti	30	Navadvāraṃ	97
Dhammantevāsikā	279	Navo	85
Dhammaladdho	104	Nānānayanipuṇaṃ	22, 23
Dhammavinayo	85, 86	Nāsavaṃse	226
Dhammasārī	263	Nikkamavīriyaṃ	250
Dhammābhisamayo	236	Nikkhaṃ	166
Dhammikaṃ	288	Niggahamukhena	46
Dhammikehi	341	Nicayaṃ	177
Dhammo	10, 327	Niccakappaṃ	43
Dharati	294	Niccānubaddhā	214
Dhāvati	322	Nidānaṃ	20
Dhiti	327	Niddānaṃ	273
Dhitiyā	260	Niddosāya	288
Dhutadhammā	18	Niddhamitum	152
Dhutapāpo	167	Nidhānaṃ	97
Dhuravihāre	199	Nipakā	150
Dhūmakaṭacchu	240	Nipatantānaṃ	136
Dhūmavalāhakā	219	Nipuṇo	230
Dhūmāyitattaṃ	219	Nipparibhogo	277
Dhorayhaṃ	273	Nippīlitukāmo	242
		Nippotheno	199
		Nippatti	130
		Nibbattitojameva	261
		Nibbānaṃ	81
		Nibbānappattiyā	288
		Nibbāpanaṃ	284
		Nibbisevanassa	256
[Na]			
Nandanā	76		
Nandane	74		
Nandissaṃ	277		
Nandībhavo	61		
Namuci	201		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Na]		[Pa]
Nibbutim	322	Paccanīkasātātā	208
Nibbuyhāmi	47	Paccante	313
Nibbejanīyā	219	Paccayavekallena	227
Nibbedhikā	165	Paccayākāradesanā	18
Nimokkho	61	Paccayiko	199
Nimmathitam	334	Paccavekkhati	294
Nimmaddenti	136	Paccāhāraṃ	312
Niyāmo	296	Paccekabuddho	69
Niraggaḷo	180	Paccekabrahmā	245
Niratthakaṃ	261	Pacceti	91, 280
Nirantā	279	Pacchimanto	331
Niviṭṭhā	283	Pañcapasādehi	289
Nivesesi	226	Pañcavaṇṇaṃ	315
Nisedheti	81	Paññā	88
Nihato	202	Paññājīvī	136, 323
Nīcakesantaṃ	260	Paññāpajjotavihataṃ	3
Nīyanti	69	Paññāpajjoto	3
Nīhara	148	Paññāsaṅkalananicchayo	18
Nettāni	112	Paṭiganturū	301
Neyyo	236	Paṭigantvā	280
Nesādā	194	Paṭigādhappattā	302
Nepakkena	283	Paṭiccasamuppādo	230
	[Pa]	Paṭinissatṭhā	231
Pakaṭṭhako	275	Paṭibhānaṃ	289
Pakkanto	274	Paṭilabhiṃsu	147
Pakkhahato	195	Paṭilīnaseṭṭho	147
Pakkho	255	Paṭilomasaddā	302
Pagabbā	137	Paṭividdhaguṇena	210
Paṅkajātaṃ	97	Paṭividdho	229
		Paṭisaṃyuje	332

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭisaṁvedento	296	Pappuyya	81
Paṭisallīno	266	Pabujjhituṁ	69
Paṭhamamahāsaṅgīti	20	Pabbajitaṁ	298
Paṭhamālinde	330	Pabbajitvā	265
Paṭhamuppattikā	98	Pabhāsaṁvaṇṇā	168
Paṇīto	230	Pamattabandhu	201
Paṇḍitavedanīyo	230	Pamatto	324
Paṇḍīto	161	Pamādatā	68
Patitṭhappamāṇe	293	Pamādo	101
Patitṭhahanto	300	Pamukho	341
Patitṭhā	99	Pamussitvā	242
Patissayarahito	238	Pametūṁ	245
Pattabbadukkhassa	85	Pamokkho	61
Pattim	312	Paramatthato	227
Patthenti	242	Paramamalaṁ	325
Pathāvino	157	Paralokaṁ	235
Padaparamo	236	Paramavivekaṁ	297
Padabyañjanamadhuratā	284	Parājito	331
Padavaṇṇanā	328	Parikireyyuṁ	282
Padavibhāgo	21	Parikkhayā	207
Padavītiḥāro	316	Pariggaṇhamāno	203
Padāleti	271	Pariggaṇhāti	162
Padīpeyyaṁ	195	Pariggaho	194
Paduddhāro	328	Parijīrati	283
Paduminiyaṁ	111	Pariṇatakālaṁ	307
Padhānaṁ	203	Parittadānaṁ	103
Padhāniko	82	Paripakkaṁ	307
Pannabhāra	340	Paripuṇṇabyañjanaṁ	329
Papañcasāṅkhā	88	Paribbaje	90
Papā	198	Paribbajo	148

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paribhāvitattā	323	Pāram	71
Paribhogapāti	206	Pāragāmino	219
Parimadditam	287	Pāsādikaṃ	216
Pariyantakāritam	107	Pāsādikakammaṭṭhānam	304
Parisam	329	Pāsenti	180
Parūḷhakacchā	181	Pāse	227
Pavajamānānam	136	Pāhunakāni	211
Pavattapaccayavipatti	195	Piṭakasampadānam	249
Pavayha	46	Pidahanam	177
Pavāraṇā	289	Pisanto	199
Pavijjhi	209	Pisācayakkhayoniyā	314
Pavivekiyam	168	Pihenti	242
Pasakkiya	300	Pīti-āloko	316
Pasattho	263	Pīlakā	247
Pasavo	269	Pukkusā	194
Pasīdanti	227	Puññam	14
Pākaṭā	170	Puññakammā	242
Pājanam	272	Puññadhārā	199
Pāṭikaṅkhitabbam	189	Puññapaccayanibbatto	334
Pāṭiyekkam	276	Puttimā	76
Pāṭihāriyam	23	Puthuddisā	340
Pāṭihāriyapakkhaṇca	312	Pubbacetanam	65
Pāṭisatepi	261	Pubbadevā	334
Pādaghaṭakam	293	Pubbuppannapaccayavipatti	195
Pāpagarahī	165	Purāṇam	193
Pāpā	186	Purindado	337
Pāpāni	287	Pūretum	216
Pāpikam	140	Petaloko	82
Pāpimā	201	Pesitatto	239
Pāpiyo	256	Pesetvā	89

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Pehi	219	Buddhakolāhalaṃ	171
Poṭakitūlaṃ	222	Buddhantare	287
Potthakārā	85	Buddhabhāvaṃ	10
Porāṇā	288	Buddhavīthi	112
Porisā	288	Buddhasubodhitā	328
[Pha]		Buddhānubuddhā	15
Phandati	275	Buddho	9
Phalarasaṃ	322	Bojjhā	153
Phaleyya	206	Bodho	202
Phālapācanaṃ	272	Byādhayissanti	282
Phāleti	272	Brahmacariyaṃ	249
Phuṭṭho	167	Brahmajāṇuko	341
Phullitakokanadaṃ	287	Brahmaṭṭhānaṃ	241
Phenuddhakaṃ	179	Brahmavihārā	40
[Ba]		Brahmaveṭṭhanaṃ	265
Baddhacarā	203	Brahmā	242
Baddhacaro	243	Brāhmaṇasaccāni	322
Baddho	106	Brāhmaṇo	49
Balavappasādo	316	Brūhenti	323
Bahubhakkhaṃ	172	[Bha]	
Bahubherave	279	Bhajaṃ	241
Bālatāya	160	Bhaddikā	69
Bālabalaṃ	333	Bhayaṃ	65, 211
Bāhitvā	280	Bhayaṭṭhena	164
Bālhavīriyo	293	Bhavaṃ	144
Bimbaṃ	227	Bhavasāmyojanaṃ	175
Bīlibīlikā	300	Bhāṇumā	295
Bījaṃ	275	Bhārā	175
Bījakiccakaraṇato	270	Bhāvetvā	10, 241
		Bhāvento	68

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhimsanako	253	Manussakāruṇṇatāṃ	338
Bhikkhasi	83	Manussapeto	76
Bhikkhācāraṃ	267	Manussadaliddo	338
Bhijjitvā	255	Manusserayiko	76
Bhijjiyate	287	Manussabhūto	337
Bhisāṃ	293	Mano	271
Bhussantā	277	Manosīsena	271
Bhūtabalikammaṃ	240	Mantanāṃ	302
Bhūtabhabyānaṃ	242	Mantāvacaṇaṃ	286
Bhūmivāsino	340	Mantāvacaṇavasena	288
Bheravaṃ	211	Mantīsu	181
Bheravā	206	Mantetvā	100
Bhojissiyaṃ	141	Mandabhāvena	209
		Mayatā	95
[Ma]		Mahaggato	103
Makkhito	305	Mahatiyā	86
Maggacoro	242	Mahatthā	330
Maggena	339	Mahāḍāhasadise	313
Maghavā	337	Mahātame	202
Maccudheyyaṃ	71, 106	Mahādānaṃ	103
Maccupathe	319	Mahāpaṇṇo	161
Maṇivammaṃ	112	Mahāpaṭiggahaṇaṃ	332
Maṇḍaṃ	307	Mahāpāpāni	334
Maṇḍalaggakhaggāṃ	254	Mahābrahmā	242
Matthakaṃ	149	Mahāsamayo	31
Madhuratarāṃ	136	Mahoghe	152
Manāpaṃ	183	Mātiyā	168
Manāpakāyikā	301	Mātulānī	336
Manāpanipphattitaṃ	183	Mānasāṃ	217
Manussakapaṇo	338	Mānaso	210

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ya]	
Māpetvā	42	Yathābhūtañāṇaṁ	273
Mārapakkhiko	308	Yasadāyakaṁ	101
Māraṅgikā	219	Yasasā	42
Mārasenamathanā	13	Yāgo	180
Māriso	44	Yuttayānaṁ	214
Māreti	201	Yuddhesī	330
Migavaṁ	319	[Ra]	
Migo	319	Rajadhajaṁ	331
Micchāmaggo	173	Raṇā	245
Mittasanthavaṁ	100	Ratanaṁ	14
Mittā	186	Ratiṁ	283
Milātaṁ	98	Rattarattā	181
Mukharā	137	Rathakārā	194
Muñcacetaṁ	65	Rathasaddo	334
Mudum	220	Rathasandhito	331
Muddhavedikā	332	Rathikaṁ	317
Muḷālaṁ	293	Ramanti	230
Mokkho	313	Rasaṁ	269
Moceti	227	Rāgaṭṭhāṇiyaṁ	284
Mocetvā	333	Rāgadosānugatehi	232
Mosavajjaṁ	262	Rāgasaṅgo	68
Moho	3	Rājusmā	171
[Ya]		Rukkhalatṭhi	271
Yakkhassa	306	Ruppati	76
Yakkho	341	Ruppato	298
Yajantānaṁ	339	Ruppamāno	152
Yajamānassa	276	Ruppi	152
Yaṅṅo	261	Rūpakārā	85
Yathāparisaṁ	314	Rūparasā	322

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vāhīyati	273	Vipañcitaññū	236
Vikiṇṇavācā	158	Vipallāsenā	284
Vikkīyati	315	Vipassantassa	224
Vikkhīṇo	301	Vipulo	168
Vikkhepagato	301	Vipphāravantaṃ	340
Vigatakāmasaññā	325	Vibhaggaṃ	334
Vigatadosaṃ	17	Vibhajitvā	292
Vigatamalo	294	Vibhāvayitvā	164
Vicāraṇā	133	Vimānaṃ	89
Vicinantānaṃ	251	Vimānena	149
Vijaṭeyya	94	Vimuttisukhaṃ	296
Vijjaṃ	295	Virajjanti	231
Vijjā	248	Virāgo	303
Vijjāya	284	Virājiya	97
Viññāpaniyā	288	Virūlhiṃ	269
Viññūhi	85	Virocati	149
Viṭaṭubhaṃ	178	Vilīnatipusadisā	307
Vitaraṃ	225	Vilīvakāraḱā	194
Vitthārenti	338	Vilumpanti	186
Viditaṃ	276	Vilopaṃ	243
Vidhā	88	Vivaṭṭamānaṃ	307
Vidhāvati	129	Viviccati	61
Vidhūpitā	95	Vivittatā	190
Vinayadharā	299	Vivekaṃ	297
Vināsaṃ	73	Viveko	61
Vinicchayo	17	Visakkati	50
Vinibaddho	301	Visagilito	247
Vinetvā	278	Visatā	50
Vindeyyāma	220	Visaparibhogo	50

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Va]		[Va]
Visaphalā	50	Vokiṇṇo	324
Visamūlatā	207	Vossaggattho	289
Visamūlā	50		[Sa]
Visame	70	Samkathāya	182
Visayo	200	Samghabhedāya	43
Visālā	50	Samyojanāni	67
Viseno	241	Samvaram	177
Vissajjanam	304	Samvejetukāmā	297
Vissatṭhacāgo	337	Sam̐saram	203
Vissāsam	167	Samhārimehi	180
Vissuta	217	Sakakicce	271, 272
Visso	280	Sakena	246
Vihatam	3	Sakkā	254
Vihāro	40	Sakko	337
Viheṭṭhenti	174	Samkamanāni	198
Vītināmetvā	266	Samkhā	88, 280
Vītiharati	255	Samkhāyako	88
Vuḍḍhim	239	Samgātiko	67
Viddhim	269	Samgīti	20
Vusitavāso	141	Saccena	322
Vūpasamo	253	Sacchikatvā	10
Vegam	149	Sajitā	242
Vedā	261	Sajīvino	141
Vedehi	242	Sam̐nikam	185
Vedehi	186	Sam̐ṭhānam	302
Veneyyasattham	291	Satam	100
Vepati	336	Satapuññalakkhaṇam	328
Vepullam	269	Satipaññā	216
Vehāsam	283	Satiyā	316
		Satullapakāyikā	99

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sattisallaṁ	206	Samajjaṁ	301
Satthamallaṁ	139	Samañjarā	342
Sattho	129	Samaṇakappehi	43
Satrayāgo	180	Samaṇisadisā	226
Saddantaraṁ	111	Samatikkamena	341
Saddaraso	322	Samanu-āgatā	290
Saddo	319	Samanuggahitaṁ	270
Saddhammaṁ	100	Samanuñño	50
Saddhassa	327	Samanvesamaṇā	272
Saddhāyiko	199, 247	Samayaṁ	17
Sanantaṇā	102	Samayappavādake	31
Sanarāmaraloko	4, 5	Samayo	31
Sanarāmarā	5	Samalehi	233
Sanarāmaro	4	Samavadhānaṁ	187
Santajjiyamāno	242	Samāgamaṭṭhānaṁ	309
Santatighanaṭṭā	271	Samādahāno	262
Santāpito	226	Samādhiyottaṁ	271
Santāpo	31	Samāsetha	100
Santi	66, 327	Samāhitā	145
Santhambhitaṁ	199	Samitapāpo	159
Santhavaṁ	134	Samitāvī	284
Sandiṭṭhikā	84	Samiddho	82
Sannihito	258	Samuggatā	315
Sapaccagge	229	Samuñjakaṁ	103
Sapañño	93	Samuddavāṇijā	99
Sappañña	182	Samupabyūḷho	197, 331
Sabbakammakkhayo	227	Samullapanavācā	285
Sabbaññubuddho	69	Samūhaghanatā	271
Sabbasaṅkhārasamatho	231	Samodahaṁ	81
Sabbhi	100, 176	Samodhānetvā	72

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samohitesupi	85	Sahitapaṭipattim	328
Sampajjati	302	Sātam	205
Sampattibhavaloko	235	Sātataṃ	101
Sampayojesuṃ	344	Sātodako	82
Samparāyahitaṃ	129	Sāthakaṃ	205
Samparāyikaṃ	177	Sādānesu	342
Sampavaṅkaṃ	186	Sādutaraṃ	322
Sampasādalakkhaṇā	269	Sādhubhāvena	288
Sampassantānaṃ	259	Sādhusammata	171
Sambādhe	146	Sābādhattā	216
Sambādho	80	Sāmantā	111
Sambhārayuttaṃ	257	Sāmayikaṃ	216
Sambhuñjati	255	Sāyanīyadhammā	322
Sammaṃ	180	Sārattena	181
Sammathāḷaṃ	225	Sārathinā	271
Sammanti	230	Sārayāmaṣe	297
Sammuti	228	Sālāyaṃ	224
Sammeyyuṃ	108	Sikkhamāno	217
Sammoditaṃ	169	Siṅghāṭakaṃ	317
Sayaṃcaradivase	212	Siṭṭhipade	150
Saraṇaṃ	174	Sitaṃ	297
Sarati	272	Sithilaṃ	181
Sarā	77	Siddhatthakaṃ	224
Sarīrappabhaṃ	267	Sinehayantī	199
Sallaviddhova	76	Sippaṃ	295
Sallubbanānaṃ	90	Simbalivanena	334
Sasakaṃ	100	Siriyā	267
Sassatadiṭṭhi	241	Sirī	270
Sahassakkho	337	Sirīdāyakaṃ	101
Sahāyā	186	Sīlakathā	18

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sīlagandham	240	Suvisodhito	260
Sīhakuṇḍalāni	265	Susaṃvutā	203
Sīhaḷakeneva	287	Susammuṭṭhā	70
Sīhaḷo	16	Susiraṃ	225
Su-āgamaṇaṃ	296	Sussūsāya	325
Sukkadhammo	171	Sūriyasamā	77
Sukhajīvino	158	Seṭṭhacariyaṃ	312
Sukhāyatikaṃ	241	Seṭṭhacārīnaṃ	72
Sugatiṃ	305	Seṭṭhappatti	263
Sugato	5	Seṭṭhappattiyā	279
Sutabuddho	69	Setodakā	193
Sutavā	258	Setodako	82
Suttantikā	299	Seyyā	187
Suddhasaṅkhārapuṅje	227	Seyyo	100
Suddhāvāsā	112	Selamaye	229
Suddho	305	Soṇḍi-āvāṭe	293
Sunipuṇavinicchayā	17	Soppaṃ	207
Sunisitaṃ	93	Soppabahulatā	138
Sundarataro	277	Soraccaṃ	198, 273
Sundarā	234	[Ha]	
Supaccatthiko	334	Haṭaḥaṭakeso	212
Suparicitā	214	Hatthakukkuccaṃ	289
Suppavattitaṃ	237	Hatthako	329
Subhāriyāya	187	Haritumaṃ	276
Subhāsitaḥāsino	342	Haritupalittaṃ	240
Subho	166	Halaṃ	232
Suyiṭṭhaṃ	261	Hāniṃ	209
Surākāraḷānaṃ	206	Hiriyati	271
Suvaṇṇaṃ	166	Heṭṭhūpapattiko	242
Suvikasiteneva	253	Hehinti	106